Roger Martin du Gard FAMILIA THIBAULT**

OPERE XX

ROGER UMĂRTI DU GARD

Familia Thibault

**

RAO International Publishing Company

RAO International Publishing Company S.A. P.O. Box37 – 198 Bucureşti, ROMÂNIA

ROGER MARTIN DU GARD Les Thibault Copyright © GALLIMARD, 1955 Tout droits réservés

Traducere din limba franceză VINTILÀ RUSU-ŞIRIANU Ediţia a III-a revăzută

Copyright © 1993 by RAO International Publishing Company S.A. pentru versiunea în limba română

Coperta colecţiei DONE STAN CRISTIAN BÀDESCU

Pe copertă

CAMCAMILLE PISşi-ARE, Bulevardul Montmartre (*detaliu*)

August 1993

ISBN 973 – 96203 O-2 ISBN 973 – 96203 – 2 – 9

SUMAR

Partea a şasea MOARTEA TATĂLUI

I. Domnul Thibault, faţă în faţă cu moartea/11

II. Abatele Vécard îl liniştеşte şi-l determină să consimtă/13

III. Întoarcerea celor doi fii/26

IV. Baia/35

V. Sosirea Gisei/42

VI. Sfârşitul/47

VII. Cadavrul/57

VIII. A doua zi după moarte. Condoleanţele: doctorul Héquet, micul Robert, domnul Chasle, Anne de

Battaincourt/62
IX. Jacques în camera Gisei/69
X. Documentele postume ale domnului Thibaultm
XI. Gise în camera lui Jacques/96
XII. Funeraliile/102
XIII. Pelerinajul lui Jacques la Crouy/109
XIV. Conversaţia dintre Antoine şi abatele Vécard la întoarcerea de la înmormântare: peretele etanş/121
Partea a şaptea *VARA* LUI 1914
I. Duminică, 28 iunie 1914 – La Geneva; Jacques pozează în atelierul lui Paterson/138
II. Duminică, 28 iunie – Jacques şi Vanheede la Hôtel du Globe/143
6
III.
IV.
V.
VI.
VII.
VIII.
IX.
X.
XI.
XII.
XIII.
XIV.
XV.
XVI.
XVII.
Duminică, 28 iunie – Vizita lui Jacques la Meynestrel/148
Duminică, 28 iunie – Grupul cosmopolit şi reacţionar, la care s-a afiliat Jacques/158
Duminică, 28 iunie – Reuniune la Local/162

(Continuare) /172
(Continuare) /180
Duminică, 28 iunie – Plimbarea lui Jacques cu Meynestrel şi Mithoerg-Discut; despre violenta/189
(Continuare) – Vestea atentatului de la Sarajevo/200
Duminică, 12 iulie – Reuniune acasă la Meynestrel; austriacul Boehm şi Jacques, care se întoarce de la Viena, fac o dare de seamă asupra situaţiei europene/204
(Continuare) /216
Duminică, 12 iulie – Reacţiile lui Meynestrel şi ale Alfredei în faţa ameninţării războiului/223
Duminică, 19 iulie – După-amiaza Annei de Battaincourt/224
Duminică, 19 iulie – Vizita lui Jacques la fratele său – Antoine face onorurile noii sale locuinţe/233
Duminică, 19 iulie – Conversaţie între cei doi fraţi despre politica externă/243
Duminică, 19 iulie – Jacques cinează cu fratele său – Conversaţie familială/261
Duminică, 19 iulie – Atitudini diferite ale lui Jacques şi Antoine în problema socială – Sosirea neaşteptată a lui Jenny de Fontanin/264
XVIII.
XIX.
XX.
XXI.
XXII.
XXIII.
XXIV.
XXV.
XXVI.
XXVII.
XXVIII.
XXIX.

XXX.
7
Duminică, 19 iulie – Antoine şi Jacques o însoţesc pe Jenny la hotel unde Jérôme de
Fontanin s-a rănit cu un glonţ/279
Duminică, 19 iulie – Sfârşitul seratei lui Jacques
— Ştirile politice/289
Duminică, 19 iulie – Antoine îşi petrece noaptea la clinică, în preajma doamnei de
Fontanin/293
Duminică, 19 iulie – Doamna de Fontanin la căpătâiul lui Jérôme/297
Duminică, 19 iulie – Reflecţiile lui Antoine
7»
referitoare la vizita fratelui său/302
Duminică, 19 iulie – Antoine, la rugămintea doamnei de Fontanin, îl cheamă pe pastorul
Gregory/304
Luni, 20 iulie – Jacques stă o zi la Paris – Înainte de a se întoarce la Geneva, îl vizitează pe Daniel la clinică/308
Luni, 20 iulie-Antoine şi Anne cinează împreună/321
Marţi, 21 iulie – Întoarcerea lui Jacques la
Geneva/334
Miercuri, 22 iulie – Misiunea lui Jacques la
Anvers/347
Joi, 23 şi vineri, 24 iulie – Reîntoarcerea şi
9» *9* >
reinstalarea lui Jacques la Paris/351
Vineri, 24 iulie – Meditaţia doamnei de Fontanin în faţa sicriului lui Jérôme/357
Vineri, 24 iulie – După-amiaza lui Jenny, singură în apartamentul de pe Avenue de l’Observatoire/364
XXXI. Vineri, 24 iulie – Vizita lui Jacques la Daniel, care-l duce în atelierul său/368

8
1. Vineri, 24 iulie – Seara lui Jacques la *l'Hummué*
— Curente pesimiste/378
XXXIII. Sâmbătă, 25 iulie – Ultima dimineaţă a doamnei
7 * de Fontanin şi a lui Daniel la clinică/383
XXXIV. Sâmbătă, 25 iulie – Jacques asistă la înmormântarea lui Jérôme de Fontanin/388
XXXV. Sâmbătă, 25 iulie – Jacques ia masa de prânz acasă la fratele său – Antoine şi colaboratorii săi/393
XXXVI. Sâmbătă, 25 iulie – Jacques îşi ia rămas bun de la Daniel, în Gara de Est/402
XXXVII. Sâmbătă, 25 iulie – Jacques în căutarea lui Jenny/407
XXXVIII. Sâmbătă, 25 iulie – Seara lui Jacques şi Jenny în scuarul bisericii Saint-Vincent-de-Paul/411
XXXIX. Duminică, 26 iulie – Dimineaţa lui Jacques – Ştiri politice: ruptura dintre Austria şi Serbia/ 420
XL. Duminică, 26 iulie – Recepţia de duminică, acasă la Antoine; doctorul Philip; Rumelles, diplomatul/430
XLI. Duminică, 26 iulie – Singur cu Antoine, Rumelles îşi mărturiseşte neliniştea/445
XLII. Duminică, 26 iulie – Prima vizită a lui Jacques la Jenny/452
XLIII. Luni, 27 iulie-Jacques primeşte o misiune secretă la Berlin/463
XLIV. Luni, 27 iulie – A doua vizită a lui Jacques la Jenny/472
XLV. Luni, 27 iulie – Ştirile politice ale după-amiezii/475
XLVI. Luni, 27 iulie – Jacques şi Jenny cinează împreună/481
9
XLVII. Luni, 27 iulie – Jacques participă la

manifestaţiile de stradă/490
XLVIII. Marţi, 28 iulie – Călătoria lui Jacques la Berlin – vizită la Vonlauth/496
XLIX. Marţi, 28 iulie-Servieta colonelului StolbacW503
L. Miercuri, 29 iulie – La Bruxelles – Jacques regăseşte grupul de la Local/509
LI. Miercuri, 29 iulie – Meynestrel fură documentele lui Stolbach/515
LII. Miercuri, 29 iulie – Întrunirea de la circul Royal/522
LIII. Miercuri, 29 iulie – Seară de manifestaţie pacifistă la Bruxelles/527
LIV. Miercuri, 29 iulie – Paterson îl anunţă pe Jacques că pleacă cu Alfreda – Sinuciderea ratată a lui Meynestrel/532
LV. Joi, 30 iulie – Întoarcerea lui Jacques la Paris — A treia vizită la Jenny/537
Partea a şasea i
MOARTEA TATĂLUI
I

În seara în care Antoine, înainte de a lua trenul spre Elveţia, venise să-i spună domnişoarei de Waize că va lipsi douăzeci şi patru de ore, bătrâna domnişoară nu-l ascultase cu prea multă luare-aminte; şezând la un birouaş, ea se trudea de un ceas să ticluiască o reclamaţie privitoare la un coş cu legume care se rătăcise între Maisons-Laffitte şi Paris din pricina enervării, nu se mai putea gândi la nimic altceva. Abia mai târziu, după ce-şi sura, cu chiu, cu vai, scrisoarea, după ce se pregăti se culcare a îşi începu rugăciunile, îşi aminti deodată de cuvintele lui Antoine: „… Să-i spui surorii Céline că l-am anumat pe doctorul Thérivier, care o să vină de îndată ce va fi chemat”. Şi, fără să-i pese de ora târzie, fără să-şi

termine măcar rugăciunile, nerăbdătoare să se ştie scăpată, chiar în astă-seară, de această grijă, străbătu apartamentul spre a se duce să-i vorbească infirmierei.

Ceasul era aproape zece.

În camera domnului Thibault, becul era stins; încăperea nu mai era luminată decât de flăcările focului, pe care-l ţinea aprins în cămin ca să purifice aerul de miasme – lucru, de altfel, din zi în zi mai necesar – fără a izbuti totuşi să gonească nici aburii acri ai cataplasmelor, nici vaporii de eter, de iod sau de fenol, nici mirosul de mentol al balsamului analgezic, nici, mai ales, duhoarea trupului putred.

Deocamdată, bolnavul nu se mai plângea de dureri; picotea, sforăind şi scâncind uşor. De lum de zile nu mai ştia ce-i somnul, tihna aceea plăcută a odihnei. Pentru el, a dormi nu mai însemna să-şi piardă cunoştinţa, ci doar să înceteze – scurte răgazuri – de-a urmări, clipă cu clipă, fuga timpului; era, într-adevăr, o toropeală a trupului fără ca mintea lui să renume măcar o secundă de a ţese tot felul de imagini, de a proiecta un film lipsit de noimă, în care se succedau, în neorânduială, crâmpeie din viaţa lui trecută; vedenii dragi, ca o înşiruire de amintiri, dar, în acelaşi timp, obositoare, ca un vis urât.

În seara asta, aţipirea nu-l putu cruţa pe bolnav de un sentiment de nelinişte care-l apăsa greu, amestecându-se cu vedeniile lui, şi care creştea din clipă în clipă. Deodată i se păru că e urmărit şi că aleargă prin clădirile liceului, străbătând coridorul, peronul acoperit, capela, până în curtea de recreaţie… Acolo, în fata statuii Sfântului Iosif, la intrarea în gimnaziu, se prăbuşi cu capul între braţe; atunci, acel ceva înspăimântător, care plutea deasupra lui de mai multe zile, ţâşni brusc din străfundul beznei *şi*, tocmai când era gata să-l strivească, bătrânul

tresări şi se deşteptă.

După paravan, o feştilă lumina un ungher, de obicei întunecos, al încăperii, unde două umbre se lungeau până la marginea tavanului. Auzi o şoaptă. Era glasul Domnişoarei. Mai venise o dată, tot aşa, într-o noapte ca asta, să-l cheme... Jacques, convulsiile lui... S-o fi îmbolnăvit oare vreun băiat?... Cât să fie ceasul?...

Vocea surorii Céline îl readuse în prezent. Cuvintele n-ajungeau destul de clare până la el. *îşi* ţinu răsuflarea, îşi ascuţi cât putu urechea”.

Prinse câteva vorbe mai desluşite: „... a spus Antoine că medicul ştie. Vine numaidecât...”

Dre? <m? Bolnavul e doar el! Medicul? De ce medicul? Acel ceva înspăimântător începe să se rotească iarăsi deasupra lui. îi e mai rău? Ce s-a întâmplat? A dormit oare? Nu şi-a dat seama că starea i s-a înrăutăţit. Au chemat medicul. În toiul nopţii. E pierdut! Moare!

Şi toate lucrurile pe care le spusese el însuşi – fără să le creadă – spre a vesti în chip solemn moartea: apropiată îi revin în minte şi trupul i se acoperă desudoare.

Vrea să strige: „Ajutor! Ajutor! Antoine!”, dar abia scoate câteva sunete din gâtlej, atât de sfâşietoare încât sora Céline, sărind din spatele paravanului, se repede şi aprinde lumina.

Ea se gândeşte numaidecât la un atac. Fata bolnavului, de obicei ca de ceară, s-a înroşit; ochii îi sunt holbat şi rotunzi; gura nu poate rosti niciun cuvânt.

Domnul Thibault însă nu ia în seamă cele ce se petrec în jurul său. Agăţat de aceeaşi idee fixă, creierul lui funcţionează cu o limpezime nemiloasă. În câteva clipe, recapitulează toată povestea bolii lui: operaţia, lunile de alinare, revenirea; pe urmă, înrăutăţirea treptată, cu durerile cărora, pe zi ce trece, niciun leac nu le mai vine de hac. Toate amănuntele se leagă între ele, capătă, în

sfirat, un înţeles. De data aste, da, de data asta nu mai e nicio îndoială! Deodată.

În locul acelui sentiment de siguranţă fără de care viaţa nu e cu putinţă şi care stăruise până mai acum câteva clipe, se face un gol, atât de neaşteptat, încât tot echilibrul se rupe. îşi pierde până şi limpezimea judecăţii: nu mai e în stare să cugete. Viitorul este o hrană atât de necesară pentru inteligenţa omenească, încât în clipa când orice posibilitate de întrezărire a ceea ce va urma, când fiece elan al spiritului se loveşte fără încetare de moarte, nu mai e chip să gândeşti.

Mâinile bolnavului se încleştează în ceareafuri. Frica îl biciuie. Ar vrea să strige; nu poate. Se simte ca un vreasc luat de-o avalanşă: imposibil să se agaţe de ceva; lumea se roteşte într-un Vârtej; totul se scufundă cu el… în sfârşit, gâtlejul se descleştază, spaima îşi face loc pe acolo, toneşte într-un strigăt de groază, care se înăbuşă numaidecât „Domnişoara nu-şi poate îndrepta spatele încovoiat ca să vadă ce se petrece; se tânguie:

— Doamne sfinte, ce s-a întâmplat? Ce s-a întâmplat, soră, spune?

Şi, cum infirmiera nu-i răspunde, ea pleacă în fugă.

Ce să facă? Pe cine să cheme? Antoine nu-i aici. Preotul! Abatele Vécard!

Slujnicele se află încă în bucătărie. N-au auzit nimic. Dar la primele cuvinte ale bătrânei domnişoare, Adrienne îşi face cruce, în vreme ce Clotilde îşi strânge şalul la piept, îşi ia portofelul, cheia şi iese pe uşă în goană.

II

Abatele Vécard locuia în Rue de Grenelle, la un pas de birourile arhiepiscopiei, unde conducea acum treburile eparhiale. Se afla încă la masa de lucru.

În câteva minute, taxiul cu care venise Clotilde îi

aduse pe amândoi în Rue de l'Université.

Domnişoara îi aştepta în antreu, cocoţată pe un scaun. Preotul mai întâi n-o recunoscu sub înfăarea asta: nelegată la cap, cu părul care-i cădea pe spate, încâlcit peste scufia de noapte.

— Ah, gemu Domnişoara, du-te repede, domnule abate, repede… Să-i mai potoleşti spaima…

Preotul îi aruncă un salut din mers şi intră în camera bolnavului.

Domnul Thibault dăduse plapuma la o parte; voia să fugă din patul ăsta, din casa asta. Să alerge prin noapte, să

14 Roger Martin du Gard scape de ameninţarea aceea groaznică. Îşi recăpătase glasul şi zbiera în gura mare:

— Ticăloasele! Căţelele! Unturile!… Ah, vitele! Lichelele!

Dădu deodată cu ochii de preot, care stătea în lumină, în pragul uşii deschise; nu se arătă mirat deloc, dar se întrerupse o clipă, ca să strige:

— N-am nevoie de dumneata!… Antoine!… Unde-i Antoine?

Abatele îşi aruncă pălăria pe un scaun şi se îndreptă repede spre el. Trăsăturile sale, rigide ca întotdeauna, nu-i trădau emoţia, dar după bravele pe jumătate ridicate, după palmele deschise se vedea bine că vrea să-i vină în ajutor. Se apropie de pat şi, simplu, fără o vorbă, îl binecuvântă pe domnul Thibault, care se uita ţintă la el.

Apoi, în tăcerea adâncă, rosti cu glas tare:

— Pater noster, qui es în caelis, sanctifjcetur nomen tuum. Fiat voluntas tua sicut în caelo et în terra…

Domnul Thibault se mai linişti. Privirile lui se îndreptau când spre preot, când spre soră. Buzele i se destinseră, chipul i se strâmbă ca al unui copil gata să izbucnească în plâns; capul i se legănă câtva timp la

dreapta şi la stânga, până căzu, deodată, pe pernă. Încetul cu încetul, hohotele, care semănau a rânjet, se răriră. Pe urmă tăcu.

Preotul se apropie de soră.

— În clipa asta are dureri? întrebă el încet.

— Nu cred. De-abia i-am făcut injecţia. În general, durerile nu-l apucă decât după miezul nopţii.

— Bine. Lasă-ne singuri… Dar telefonează-i medicului, adăugă apoi. Şi gestul lui voia parcă să spună: „Nu pot să fac eu totul…”

Sora Céline şi Adrienne ieşiră din cameră fără zgomot.

Domnul Thibault părea că a aţipit. Înainte de sosirea abatelui Vécard, se mai cufundase astfel, de câteva ori, în inconştienţă. Dar aceste căderi în nesimdre erau scurte; revenea la suprafaţă dintr-odată, îşi regăsea spaima şi începea iarăsi, cu puteri noi, să se vaite.

Preotul îşi dădea seama că răgazul acesta avea să fie scurt şi că trebuia să se folosească de el. Un val de căldură îi năvăli

1 Tatăl nostru, carele eşti în ceruri, sfinţească-se numele tău. Facă-se voia ta/ precum în cer, aşa şi pre pământ.

În obraji; din toate îndatoririle profesiei sale, aceea de a alina ultimele clipe ale muribunzilor îl tulbura cel mai mult.

Se apropie de pat.

— Eşti în suferinţă, fiule… Treci printr-un ceas greu… Să nu rămâi singur… desihide-ţi inima înaintea lui Dumnezeu…

Domnul Thibault se întoarse şi aţinti asupra duhovnicului său o privire atât de îngrijorată înd preotul coborî pleoapele. O clipă, în ochii bolnavului nu se citi

decât mânie, ură, dispreţ Dar curând spaima i se ivi din nou în privire. Şi, de astă dată, expresia de groază era atât de greu de înfruntat, încât abatele fu nevoit să lase ochii în jos şi să-şi întoarcă faţa într-o parte”.

Dinţii muribundului clănţăneau. Bâigui:

— Ăoleu… Aoleu, mi-e… mi-e frică…

Preotul se stăpâni. a

— Venit să te ajut, zise el cu blândeţe. Întâi să ne rugăm împreună, fiule.

Domnul Thibault îi tăie vorba:

— Dar… Nu vezi?… A… am să… (N-avea curajul să vorbească despre moarte în termeni precişi.)

Îşi împlântă privirea ca de nebun în colţurile întunecoase ale încăperii. Nu ştia de ce să se mai agate. Întunericul se făcea parcă mai des în jurul lui. Scoase un strigăt care sparse tăcerea şi care pentru preot fu aproape o uşurare. Apoi, chemă din toate puterile:

— Antoine! Unde-i Antoine? Şi cum abatele îşi mişcase mâinile: Dumneata lasă-mă-n pace! Antoine!

Atunci, preotul îşi schimbă tactica. Înăhă capul, privi cu durere spre credinciosul rătăcit, apoi, cu braţul întins, ca şi cum ar fi invocat mântuirea unui păcătos, îl binecuvântă a doua oară.

Calmul acesta sfârşi prin a-l întărâta şi mai mult pe domnul Thibault. Se ridică într-un cot, în ciuda durerii care-i sfâşia şalele, şi arătă cu pumnul:

— Ticăloşii! Scârbele!… Şi dumneata, cu balivernele dwnitale!… Destul f Pe deznădăjduit: să… am să mor, auzi? Ajutor!

Preotul, în picioare, îl privea fără să spună nimic, şi tăcerea asta fu o ultimă lovitură pentru bolnav, oricât ar fi fost el de încredinţat că acum se află la capătul vieţii. Scuturat de fiori, simţind cum îl părăsesc puterile, nemaifiind în stare să-şi reţină nili măcar saliva care *1* se

prelingea pe bărbie, repetă, tânguitor, *ca* şi cum s-ar fi temut că preotul n-a auzit bine sau n-a înţeles:

— Să… moor… Am să moor…

Abatele suspină, dar nu făcu niciun gest de tăgăduire. Se gândea că blagoslovirea nu constă în a da iluzii deşarte celor ce mor şi că, atunci când ultimul ceas bate cu adevărat, singurul leac împotriva spaimei nu este să tăgăduieşti moartea care se apropie şi împotriva căreia organismul, vestit în taină, se răzvrăteşte cu încordare, ci, dimpotrivă, s-o priveşti în faţă şi să te pregăteşti pentru întâmpinarea ei.

Lăsă să se scurgă câteva clipe, apoi, luându-şi curaj, spuse răspicat:

— Şi chiar de-ar fi a-a, fiule, este acesta un motiv ca să te temi atât de mult?

Bătrânul, ca şi cum ar fi fost lovit de cineva peste fată, căzu din nou pe pernă, gemând:

— Oh, oh, vai… Oh, vai…

Totul se sfârşea: cuprins de vârtej, rostogolit fără îndurare, simţea că se scufundă pentru totdeauna şi cea din urmă licărire a conştiinţei nu-i mai slujea decât ca să măsoare mai bine întunericul veşnic! Pentru toţi cei din jurul lui, moartea e un cuvânt obişnuit, impersonal: un cuvânt între alte cuvinte. Pentru el, ea este prezentul, realitatea! Este el însuşi! Cu ochii holbaţi de ameţeală şi atfntiti asupra prăpastiei, zări, foarte departe, dincolo de hăul căscat între el şi celălalt, chipul preotului, chipul acesta viu, dar străin. Să fii singur, izgonit din univers! Să fii singur cu spaima ta! Să atingi marginea singurătăţii absolute!

Glasul preotului se înălţă în tăcerea din jur:

— Iată: Dumnezeu n-a vrut ca moartea să vină

asupră-ţi

(

e neaşteptate, *sicut latro*, ca un tâlhar. De aceea, trebuie să îi demn se acest har, căci este un har – şi cel mai mare din acelea pe care Domnul ni le poate dărui nouă, păcătoşilor –, iar această vestire în pragul vieţii veşnice…

Domnul Thibault auzea, foarte de departe, cuvintele acestea care încercau zadarnic, ca valurile ce se lovesc de o stâncă, să-i mişte creierul împietrit de spaimă. Pentru a găsi un refugiu, gândul lui voi o clipă, din obişnuinţa, să se îndrepte spre ideea de Dumnezeu; dar elanul i se frânse înainte de a se stârni. Viaţa veşnică, harul, Dumnezeu, totul era un fel de a vorbi, lipsit acum de orice înţeles: cuvinte goale, fără nicio legătură cu înfiorătoarea realitate!

— Să-i mulţumim lui Dumnezeu, continuă preotul. Fericiţi cei pe care el îi smulge din chinga voinţei lor spre a-i lega de a sa. Să ne rugăm. Să ne rugăm împreună, fiule… Să ne rugăm din toată inima şi Dumnezeu îţi va veni într-ajutor.

Domnul Thibault întoarse capul. În adâncul spaimei lui mai clocotea încă o urmă de mânie. L-ar fi ucis bucuros pe abate, dacă ar fi putut s-o facă. Pe buze îi veni blestemul:

— Dumnezeu? Cum? Ce ajutor? La urma urmei, e o tâmpenie! Oare nu-i tocmai El acela care…? Nu-i El acela care vrea?… Se înăbuşea. Atunci, cum, ce ajutor?! strigă plin de mânie. Apoi prinse iarăsi gust de vorbă, uitând că, înainte cu o clipă doar, răscolit de spaimă, îl tăgăduise pe Dumnezeu. Gemu: Oh, de ce-mi fuce Dumnezeu una ca asta?…

Preotul dădu din cap.

— „Când te crezi mai departe de mine, adesea tocmai

atunci sunt mai aproape de tine…” spune *Imitaţia*.

Domnul Thibault îl ascultă. Câteva clipe tăcu. Apoi, întorcându-se către duhovnic cu un gest deznădăjduit, se rugă tânguitor:

— Părinte, părinte, fă ceva, roagă-te dumneata pentru mine!… Nu se poate, nu-i aşa?… Nu mă lăsa să mor!…

Preotul trase un scaun, se aşează şi luă mâna umflată a bolnavului, pe care cea mai mică apăsare lăsa o urmă palidă.

— Ah, exclamă bătrânul, ai să vezi cum e, părinte, ai să vezi când ţi-o veni şi dumitale rândul!

Preotul suspină:

— Nimeni nu poate spune: „Voi fi izbăvit de ispită…” Dar îl rog fierbinte pe bunul Dumnezeu ca, în ceasul morţii mele, să-mi trimită un prieten spre a mă ajuta să-mi salvez sufletul.

Domnul Thibault închise ochii. Mişcările pe care le făcuse îi reînviară arsurile escarelor de pe spate ca un fier roşu. Se lungi şi rămase nemişcat, repetâna cina şi când, printre fălcile încleştate: „Oh, oh… oh, vai…”

— Bine, dar dumneata, care eşti creştin, vorbi din nou abatele cu glasul lui domol şi întristat, stil doar că viaţa asta pământeasca are un sfârşit. Pulvis *es*… Uitat-ai oare că existenta asta nu ne apartme? Te răzvrăteşti ca şi cum ţi s-ar răpi un bun pe care l-ai fi câştigat singur! Ştii doar *că* viaţa ne este dată numai cu împrumut de către bunul Dumnezeu. Când a sosit ceasul în care trebuie, probabil, să-i plăteşti datoria, cum poţi să fii, fiule, atât de nerecunoscător, încât să te tocmeşti?…

limitera fui /sus Hristos, carte religioasă anonimă, scrisă în limba latină în secolul al XV-lea.

2 Este pulbere…

Domnul Thibault deschise pleoapele pe jumătate şi îi aruncă preotului o privire plină de duşmănie. Apoi, încet, îşi roti ochii în jurul încăperii, oprindu-se asupra tuturor obiectelor pe care le desluşea bine cu tot întunericul din casă, asupra obiectelor acestora care erau ale lui şi pe care, de atâţia ani, le văzuse în fiecare zi, de care se bucurase în fiecare zi.

— Să părăsesc toate acestea?! murmură el. Nu, nu vreau! Un fior brusc îl zgudui. Repetă: Mi-e frică!

Preotului i se făcu milă şi se aplecă şi mai mult spre el.

— Dumnezeiescul stăpân a cunoscut şi El chinurile morţii şi sudoarea de sânge. Şi El s-a îndoit o clipă, o scurtă clipă, de bunătatea tatălui sdu. *EU*, *Eli*, *lamma sabacthani*? Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce m-ai părăsit?... Ia cugetă, fiule: între chinurile dumitale şi cele ale Mântuitorului nostru nu-i oare o asemănare mişcătoare? Dar el, Iisus, s-a cufundat numaidecât din nou în rugăciune şi a înăhat, cu avânt plin de dragoste, strigătul acesta către Cel-de-Sus: „Părinte, iată-mă! Părinte, cred în tine! Mă supun ţie, Părinte! Facă-se voia ta, şi nu a mea!”

Preotul simţi cum mâna mare a bolnavului fremăta între degetele lui. Tăcu o clipă, apoi urmă fără să ridice glasul:

— Gânditu-te-ai vreodată că, de veacuri, de mii de veacuri, biata noastră omenire nu face decât să-şi împlinească soarta ei pe pământ?... Dar îşi dădu seama că acest argument prea vag nu-şi atinge ţinta. Gândeşte-te, preciză el, numai la familia dumitale, la tatăl, la bunicul, la străbuni, la toţi oamenii de acelaşi sânge cu dumneata care ţi-au fost înaintaşi, care au trăit, s-au zbătut, au suferit, au nădăjduit ca şi dumneata, şi care, în ceasul sorocit dintru început, s-au întors cu toţii, fără crmare, unii

după alţii, acolo de unde au luat fiinţă… *Reverti unde veneris*, quid *grave est*… Nu-i oare un gând liniştitor, fiule, această reîntoarcere a tuturor la sânul Atotputernicului nostru părinte?

— Da… dar… încă nu! oftă domnul Thibault.

— Te plângi! Şi totuşi câţi dintre oameni au avut ce-ai avut dumneata? Ţi-a fost hărăzit să ajungi la o vârstă care multora nu le e dat s-o atingă. Dumnezeu te-a copleşit cu bunătatea lui dăruindu-ţi o viaţă lungă ca să-ţi poţi pregăti mântuirea.

Domnul Thibault tresări:

— Părinte, bolborosi el, tocmai asta e înfricoşător.

— E înfricoşător, da. Dar dumneata ai dreptul să te temi mai puţin decât altul, dumneata, ca…

Bolnavul îşi trase mâna cu o mişcare aspră.

— Nu, făcu el.

— Ba da, ba da, stărui preotul cu bunătate. Te-am văzut la treabă. Întotdeauna ţi-ai dat osteneala să atingi teluri mai presus de bunurile pământeşti. Ai luptat împotriva” mizeriei, împotriva decăderii morale din dragoste pentru aproapele. O viaţă ca a dumitale, fiule, este o viaţă de om al binelui. Ea trebuie să te îndrumeze spre o moarte încrezătoare.

— Nu! repetă bolnavul cu glas surd.

Şi cum abatele încerca să-i prindă iarăşi mâna într-a lui, şi-o smuci brusc.

Cuvintele acestea îl îndurerau şi mai mult. Nu, nu se ridicase deasupra bunurilor pământeşti! În privima asta înşelase pe toată lumea. Îl înşelase chiar şi pe preot. şi, mai totdeauna, se înşelase chiar pe el însuşi. be fapt, călcase totul în picioare ca să se bucure de considerata oamenilor. N-avusese decât simţăminte josnice, josnice,

josnice, pe care le ascunsese! Egoism, îngâmfare! Setea de a fi bogat, de a porunci altora! Binefaceri trâmbiţate ca să fie onorat, ca să joace un rol! Pângăreală, înşelătorie, minciună, minciună!… Ce n-ar fi dat să poată şterge totul, să reînceapă totul de la capăt! Ah, cita ruşine îi făcea viaţa lui de om al binelui! O vedea, în sfârşit, as acum fusese. Dar era prea târziu! Ceasul socotelilor venise.

— Un creştin ca dumneata…

Domnul Thibault izbucni:

— Dar taci odată! Creştin? Nu! Nu sunt creştin! Toată viaţa am… am vrut… Dragostea de aproapele?” Taci! Niciodată n-am putut iubi! Pe nimeni, nu, niciodată!

— Fiule, fiule… se sperie preotul.

Se aştepta ca domnul Thibault să se învinuiască iarăsi că l-a împins pe Jacques la sinucidere. Dar nu: tatăl nu se mai gândise nicio clipă, în ultimele zile, la fiul dispărut. Acum nu izbutea să retrăiască în gând decât perioadele cele mai îndepărtate ale trecutului: tinereţea lui roasă de ambiţie, intrarea în societate, cele dintâi lupte, primele distincţii; uneori, demnităţile vârstei mature; cei zece ani din urmă se topiseră însă în umbra amurgului.

În ciuda durerilor, domnul Thibault ridică un braţ.

— E vina dumitale! răbufni el. De ce nu mi-ai spus nimic atunci când mai era încă timp?

Dar, îndată, sentimentul de deznădejde deveni mai copleşitor decât ciuda şi izbucni în plâns. Hohotele îl zguduiau asemenea unui râs.

Preotul se aplecă spre el.

— În viaţa fiecărui om apar o zi, o oră, o scurtă clipă când Dumnezeu se îndură să ni se arate în adevărata lui lumină şi ne întinde deodată mâna. Câteodată, această zi apare după *o* viaţă de necredimă, la capătul unei existente care a trecut drept creştinească… De unde ştii, fiule?

Poate că dumitale Dumnezeu îţi întinde mâna pentru întâia oară astă-seară.

Domnul Thibault deschise ochii. Creierul lui obosit confundă mâna lui Dumnezeu cu mâna asta de preot, vie, atât de apropiată de el. Ridică braţul s-o prindă şi, răsuflând greu, murmură:

— Ce să fac? Ce să fac?

Nu mai avea accentul de adineauri: în cuvintele lui nu se mai simţea spaima aceea îngrozitoare în faţa morul; totul era acum o întrebare care putea primi un răspuns, o teamă îmbinată cu căinţă pe care iertarea păcatelor o putea risipi.

Ceasul cel din urmă se apropia.

Pentru preot, ceasul acesta era cel mai greu. Se reculese un minut, aşa cum făcea în amvon la începutul unei predici. Deşi nu lăsa să se vadă, dojana domnului Thibault îl ustura. Avusese el oare vreo înrâurire asupra acestei firi pline de orgoliu care i se încredimase de atâţia ani? îşi împlinise oare misiunea sa? Mai era încă timp să îndrepte greşelile: atât pe ale pocăitului, cât şi pe ale duhovnicului. Trebuia să se apropie de sufletul acesta, atât de înfricoşat azi, şi să-l conducă la picioarele lui Hristos.

Cunoştea prea bine oamenii, astfel că izbuti să găsească o soluţie Cucernică:

— Ceea ce trebuie să deplângem nu e faptul că viaţa dumitale pământeasca se sfârşeşte, zise el, ci faptul că ea n-a fost aşa cum ar fi trebuit să fie… bar dacă în timpul vieţii n-ai fost totdeauna o pildă demnă de dat, fie ca măcar un sfârşit în adevăr creştinesc să lase în urma dumitale un exemplu frumos! Purtarea dumitale în clipa morţii să fie o pildă, o învăţătură pentru toţi cei care te-au cunoscut.

Bolnavul se zvârcoli şi îşi trase mina. Gândul acesta îi pătrundea în suflet. Da. Să se spună: „Oscar Thibault a

murit ca un sfânt”. Îşi împreună degetele, atât cât putu, şi închise ochii. Preotul îi văzu bărbia mişcându-se: se ruga lui Dumnezeu să-i hărăzească o moarte pilduitoare.

FAMILIA THIBAULT + 21

Şi numaidecât nu se mai temu, câşe simţi doar abătut: se vedea un biet lucru mărunt printre toate lucrurile pieritoare; iar mila aceasta fată de el însuşi, după tresăririle de spaimă de mai înainte, nu era lipsită de oarecare dulceaţă.

Preotul îşi înălţă capul.

— Sfântul Pavel a spus: „Nu vă întristai, precum fac cei fără nădejde”. Eşti unul dintre aceştia, sărmane prieten. iată că, într-un ceas atât de greu, te afli cu totul lipsit de nădejde! Ai uitat că Dumnezeu fu este tată înainte de a-ţi fi judecător; şi îţi jigneşti părintele ceresc dacă-i tăgăduieşti îndurarea!

Bolnavul îi aruncă abatelui o privire tulbure şi scoase un suspin.

— Haide, încordează4 i puterile! vorbi din nou preotul. Fii pătruns de milostenia dumnezeiască. Gândeşte-te că, în faţa unei căinţe adevărate şi desăvârşite, iertarea din clipa cea de pe urmă este de-ajuns ca să şteargă păcatele unei vieţi întregi. Eşti o făptură a lui Dumnezeu, şi el ştie mai bine decât noi din ce aluat ne-a frământat. Ne iubeşte aşa cum suntem, nu te îndoi, şi credima asta trebuie să fie principiul de temelie al curajului nostru, al încrederii noastre. Da, încredere, întreaga taină a unei morţi blânde e cuprinsă în cuvântul ăsta. Între, *Domine*, *speravi*... Încredere în Dumnezeu, în bunătatea sa, în nesfârşita lui îndurare!

Abatele avea un fel al lui, aşezat şi liniştit, de a apăsa pe anumite cuvinte; iar în clipele acelea el îşi ridică pe jumătate mâna cu o stăruinţă convingătoare. Vorba monotonă, chipul lui nemişcat, cu nasul lung, răspândeau

însă puţină căldură. Dar poate că vorbele lui, după atâtea veacuri de experienţă, sunt cele mai potrivite pentru zvârcolirile unui muribund, de vreme ce acţionară atât de repede şi atât de direct asupra unei spaime şi a unei răzvrătiri atât de mari.

Domnul Thibault îşi lăsă capul să-i cadă; barba îi atingea pieptul. Un sentiment nou se furişa în el: unul mai puţin sterp decât mila de sine sau deznădejdea. Începură să-i curgă iar lacrimi pe obraji. Un elan sufletesc îl înăka spre această putere consolatoare; nu mai năzuia decât să i se meredinţeze ei, să abdice…

Deodată îşi încleştă dinţii: o durere pe care o cunoştea bine îl săgetă în picior, din sold până la gleznă. Nu mai auzi nimic, se încordă; după o clipă, durerea slăbi.

Preotul vorbea mai departe:

1 Întru tine am nădăjduit, Doamne.

— …precum face călătorul ajuns pe creastă, care se întoarce să privească drumul străbătut. Ce dureros spectacol e o viaţă omenească! Să începi, mereu şi mereu, aceleaşi strădanii într-un câmp de acţiune ridicol de strâmt! Frământări deşarte, bucurii mărunte! O sete de fericire care se reînnoieşte zadarnic şi pe care n-o poţi stinge niciodată! Oare nu-i a sa? Iată ce a fost existenta dumitale, fiule. Pot spune: iată ce este orice existenţă pe acest pământ. Şi o viaţă ca asta poate oare să mulţumească o făptură a lui Dumnezeu? Vezi în toate astea ceva care să mente o părere de rău?… Atunci? La ce să ţii atât de mult? Spune! La trupul dumitale bolnav, mereu neputincios, la trupul acesta nefericit, care nu mai e în stare să-şi împlinească funcţiile şi pe care nimic nu-l poate apăra împotriva durerii, împotriva veştejirii? Să recunoaştem: este o binefacere că e pieritor! Este o binefacere că, după ce am fost atâta timp sclavii,

prizonierii lui, putem, în sfârşit, să-l azvârlim, să ne despuiem de el, să evadăm din el, să-l aruncăm la marginea drumului ca pe o haină zdrenţuită!

Cuvintele acestea cuprindeau o realitate atât de apropiată pentru muribund, încât ideea evadării îi surâse deodată ca o făgăduinţă... Şi totuşi ce este plăcerea asta care-l pătrunde iar dacă nu, sub o altă mască, aceeaşi nădejde de a trăi? Gândul acesta licări o clipă în mintea preotului. Nădejdea în lumea de dincolo, nădejdea de a trăi veşnicia în Dumnezeu, la fel de necesară în ceasul morţii, pe cât este de necesară în timpul vieţii, nădejdea de a trăi clipa ce vine...

După o scurtă pauză, abatele continuă:

— Întoarce-ţi acum privirile spre cer, fiule! După ce-ai cântărit puţinul pe care-l părăseşti, uită-te la ceea ce te aşteaptă. S-a sfâTSit cu socotelile mărunte, cu inegalităţile, cu nedreptăţile! S-a sfârşit cu suferimele, cu răspunderile! S-a sfârşit cu greşelile de fiecare zi şi cu şirul lor de remuşcări. S-a sfârşit cu sfis ierea păcătosului între bine şi rău! Acum vei afla iinistea, aşezarea, rânduiala supremă, ampărăţia Domnului! Te vei desprinde de ceea ce este trecător, şubred, ca să ajungi, în fine, la ceea ce este statornic, v9 nic. Înţelegi, fiule? *Dimitte tranzitora et quaere aeterna*... Ţi-era frică de moarte fiindcă închipuirea dumitale ţi-o înfăşa ca pe ceva îngrozitor; dimpotrivă, moartea unui creştin este o iluminare! Este pacea, pacea odihnitoare, pacea veşnică! Dar ce

1 Desprinde-te de cele trecătoare şi caută cele veşnice.

spun eu? E mult mai mult decât atât J E o desăvârşită înflorire a vieţii, este contopirea supremă cu firea! *Ego sum resurrectio et vita*... Nu e numai o eliberare, un somn,

o uitare, ci deşteptarea, ieşirea la lumină! Moartea este renaştere! A muri înseamnă a învia în viaţa nouă, în cunoaşterea deplină, în fericirea desăvârşită a aleşilor. Fiule, moartea nu este numai răsplata serii după o zi de trudă; ea este un avânt spre lumină, spre zorile veşnice!

Domnul Thibault, cu pleoapele lăsate, făcu, în mai multe rânduri, un semn de încuviinţare. Pe chipul lui flutura un zâmbet. În minte îi răsăreau limpede clipe de odinioară, cu deosebire luminoase. Se vedea mic de tot, îngenuncheat la picioarele patului mamei lui – acelaşi pat în care zăcea acum întins, pe moarte –, strângându-şi mâinile de copil în cele ale mamei şi spunând, într-o minunată dimineaţa de vară, primele rugăciuni care-i deschiseseră cerul: „Bunule Iisus, carele eşti în rai…” Se vedea apoi la cea dintâi cuminecătură, în capelă, tremurând de emoţie în faţa potirului într-o dimineaţă de Rusalii, după liturghie, în aleea cu bujori a grădinii de la Darnetal… Şi zâmbea acestor arătări pline de prospeţime. îşi uitase lutul din el.

Nu numai că nu se mai temea de moarte, dar ceea ce îl îngrijora în minutul acesta era *ca* mai avea încă de trăit, fie şi foarte puţin. Nu mai putea respira aerul pământului. Încă puţină răbdare şi avea să termine cu toate de aici. I se părea că se regăsise, în sfârşit, pe el însuşi. Se bucura de o împăcare lăuntrică pe care n-o cunoscuse niciodată, cu toate că îşi simţea puterile destrămate, împrăştiate, lâncezind parcă în jurul lui. Dar ce importanţă mai avea asta? Nu mai depindea de ele: erau rămăşiţele unei făpturi pământeşti de care se simţea cu totul desprins, şi gândul unei destrămări mai desăvârşite încă şi foarte apropiate era acum pentru el singura încântare pe care o mai putea dori.

Preotul se ridică. Vru să-i muhumească lui Dumnezeu. În fapta sa creştinească stăruia un sentiment

de mândrie, foarte omenesc, ca mulţumirea unui avocat care a câştigat procesul. Dar îndată ce îşi dădu seama de acest sentiment, îl năpădiră şi remuşcările. Nu era însă momentul să se cerceteze pe sine: un păcătos se pregătea să se înfăţişeze lui Dumnezeu.

1 Eu sunt învierea şi viaţa.

Aplecându-şi capu'}, îşi împreună mâinile sub bărbie şi începu să se roage din toată inima, cu glas tare:

— O, Doamne, a sosit ceasul! În genunchi, în faţa ta, stăpâne, Dumnezeule bun, părinte al îndurării, vin să-ţi cer o ultimă îndurare. O, Doamne, a sosit ceasul! Îngăduie-mi să mor întru iubirea ta. *De profundis*… Din adâncul beznei, din adâncul prăpastiei unde tremuram de spaimă, *clamavi ad*te, *Domine*! Stăpâne, chematu-te-am, strigat-am către tine… A sosit ceasul!… Mă aflu la marginea veşniciei tale, cât, în sfârşit, către tine, cad în faţa ta, Dumnezeule atotputernic! Vezi-mi căinţa, primeşte-mi rugăciunea, nu mă arunca din nou în ticăloşia mea! Aşterne-ţi privirea asupră-mi, ca o iertare! Între, *Domine*, *commendo*! Mă încredinţez mâinilor tale, pe tine mă bizui… A sosit ceasul! … Tată, tată, nu mă părăsi…

Muribundul spuse după el, ca un ecou:

— Nu mă părăsi!

După o pauză, preotul se aplecă spre pat.

— Mâine dimineaţă îţi aduc sfântul mir… Spovedeşte-te astă-seară, fiule, ca să-ţi pot da iertarea păcatelor.

Şi îndată ce domnul Thibault, mişcându-şi buzele umflate, bâigui, într-o pornire de credinţă fierbinte pe care n-o avusese niciodată, câteva fraze în care mărturisirea greşelilor ţinea mai puţin loc decât exprimarea deznădăjduită a căinţei, preotul, aplecat spre el, ridică mâna şi murmură cuvintele care iartă:

— Ego te absolvo a peccatis tuis… In nomine Patris,

et *Fifii*, et Spiriti Sancti… 2.

Bolnavul tăcu. Rămase cu ochii deschişi – deschişi, ca şi cum aşa ar fi trebuit să rămână veşnic – şi în ei stăruia o umbră de întrebare sau mai degrabă de mirare şi strălucea o curăţenie care-l făcu deodată pe acest bătrân muribund să semene cu portretul în pastel atârnat în perete deasupra lămpii, reprezentându-l pe Jacques când era mic.

Simţea cum se desfac ultimele lămuri care-i ţineau sufletul legat de lumea aceasta, dar primea cu o mare bucurie încheierea, fărâmiţarea. Nu mai era decât o suflare ce pâlpâie

1 Strigat-am către tine, Doamne!

2 îţi iert păcatele… în numele Tatălui, al Fiului şi al Sfântului Spirit…

FAMILIA THIBAULT + 25

Înainte de a se stinge. Viaţa îşi urma cursul fără el, aşa cum răul continuă să curgă pentru cel ce s-a îmbăiat şi stă acum ne mai. Şi se găsea nu numai în afara vieţii, ci aproape chiar în afara morţii: se înălţa spre cer, scăldat într-o lumină supranaturală, cum e bolta, uneori, vara.

O bătaie-n uşa.

Preotul, care se ruga, îşi făcu semnul crucii şi se duse să deschidă.

Era sora ctline; medicul, care tocmai sosise, o însoţea.

— Terminaţi, terminaţi, părinte, făcu Thérivier când îl zări pe preot.

Abatele se uită la sora celine, apoi murmură, dându-se la o parte:

— Intră, doctore. terminat.

Thérivier se apropie de bolnav. Socoti că trebuie să-şi ia, ca totdeauna, un aer care să inspire încredere, un ton prietenos:

— Ei, nu prea merge astă-seară, da?... Ceva febră? Bineînţeles, efectul noului ser!... îşi freca mâinile, se scărpina în barbă şi parcă o lua pe soră ca martoră. Antoine se-ntoarce îndată. N-ai nicio grijă. să-ţi dau ceva care o să-ţi uşureze durerile... Vezi dumneata, serul ăsta...

Domnul Thibault, cu pupilele fixe, se uita în tăcere la omul acesta care minţea.

Explicaţiile astea copilăroase, cărora le dăduse crezare de atâtea ori şi de bunăvoie, felul acesta de a fi, sigur de el, prefăcătoriile astea, toate erau străvezii pentru dânsul. Vedea, în sfârşit, măştile; i se arăta acum, în plină lumină, sinistra comedie pe care cei din jurul lui i-o jucau de luni de zile. Să fie adevărat oare că Antoine se întoarce? Nu putea crede nimic... La urma urmei, ce-l mai interesa asta? Totul îi era egal, absolut indiferent. Nici măcar nu se mira că citeşte cu atâta uşurinţă în sufletul oamenilor. Universul alcătuia un tot străin, zăvorât, unde el, muribundul, nu mai avea loc. Era singur. Singur cu taina. Singur cu Dumnezeu. Şi atât de singur, încât nici chiar prezenţa lui Dumnezeu nu putea umple singurătatea asta.

Fără să bage de seamă, pleoapele i se închiseră. Nu-şi mai dădea nicio osteneală să deosebească realitatea de vis.

Plutea într-o pace muzicală. Lăsă medicul să-l examineze, să-l pipăie, fără cea mai mică nerăbdare, inert, liniştit, absent, foarte depărtat.

III

În vagonul care-i ducea spre Paris, cei doi fraţi, ghemuiţi în colţul lor, toropiţi de atmosfera compartimentului întunecos, se prefăcură că dorm, mult timp încă după ce renunţaseră la somn, ca să-şi prelungească, să-şi apere fiecare singurătatea sa.

Antoine nu închisese ochii deloc. Îngrijorarea

provocată de faptul că-l lăsase pe tatăl său atât de bolnav crescuse şi mai mult din clipa când pornise spre casă şi, ceasuri întregi, de-a lungul nopţii, în uruitul trenului, oboseala şi nesomnul îl năpădiră cu cele mai negre închipuiri. Îngrijorarea se împrăştia însă pe măsură ce se apropia de bolnav; peste puţin, va putea să vadă iarăsi, la faţa locului, ce e de făcut; va acţiona. Dar, în acelaşi timp, în faţă îi apărură alte greutăţi. Cum să-i spună domnului Thibault că fugarul s-a întors acasă? Cum s-o vestească pe Gise? Scrisoarea pe care îşi pusese în gând s-o trimită chiar azi la Londra nu era uşor de scris: trebuia să-i comunice Gisei că Jacques e în viaţă, că-l regăsise, că se întorsese chiar la Paris şi totuşi trebuia s-o oprească pe fată să vină imediat.

Foirea celorlahi călători, care se dezmorţeau din somn şi ridicau apărătorile de lumină de pe lămpi, îi făcu pe amândoi să deschidă ochii. Pe chipul lui Jacques, resemnat şi neliniştit totodată, era atâta înfiorare, încât lui Antoine îi fu milă de el.

— Ai dormit prost, aşa-i? îl întrebă el, punându-i mâna pe genunchi.

Jacques, fără a se sili să zâmbească, dădu din umeri cu nepăsare; apoi, întorcând fruntea spre geam, se refugie într-o tăcere somnoroasă, din care părea că nu mai vrea, că nu mai poate să iasă. Cafeaua cu lapte luată în vagonul-restaurant, pe când trenul străbătea întinsele suburbii cufundate încă în întuneric; oprirea, coborâreape peron, în frigul sfârşitului de noapte; cei câţiva paşi făcuţi în urma lui Antoine, care căuta un taxi – după ce ieşiră din gară – toate gesturile acestea, ce i se păreau de dincolo de realitate, înecate în ceaţa nopţii, se succedară pentru el ca ceva necesar, scutindu-l până şi de truda de a le aproba.

Antoine vorbea puţin, exact atât cât trebuia ca să nu

se simtă stingheriţi, şi în aşa fel încât Jacques să nu fie niciodată nevoit a răspunde. Făcea totul cu atâta siguramă de sine, încât întoarcerea aceasta sfârşi prin a părea un fapt cât se poate de obişnuit. Jacques se pomeni pe trotuarul din Rue de l'Université, pe urmă în antreul de la parter, fără a-şi da seama limpede se nimic, nici măcar de nepăsarea cu care se lăsa condus. Şi când Uon, auzindu-i intrând, deschise în grabă uşa bucătăriei, Antoine, ocolind privirea servitorului, se aplecă în chipul cel mai firesc spre masa unde zăcea un teanc de scrisori sosite şi spuse, ca şi când ar fi fost vorba de un lucru fără însemnătate:

— Bună ziua, Uon. Domnul Jacques s-a întors cu mine.

O să fie nevoie să…

Dar Uonîi tăie vorba:

— Domnul nu ştie? Domnul n-a fost încă sus?…

Antoine înălţă capul şi păli.

— …domnului Thibault îi e foarte rău. Doctorul Thérivier a stat toată noaptea aici… Fetele spun…

Dar Antoine dispăruse pe uşă. Jacques stătea în picioare în mijlocul antreului: impresia de nereal, de vis urât creştea în sufletul lui. Stătu o clipă în cumpănă, pe urmă porni şi el în fugă după fratele său".

Pe scări era întuneric.

— Repede, şopti Antoine, împingându-l pe Jacques în ascensor.

Trântirea uşii cu zăbrele, izbirea canaturilor cu geam, duduitul care însoţea mersul ascensorului, toate zgomotele astea atât de cunoscute – care, dintotdeauna, se înlămuiau în aceeaşi ordine şi care, după un veac de uitare, îi răscoleau iarăsi fiinţa, unul câte unul – îl aruncară pe Jacques în plin trecut. Şi deodată îl năpădi o amintire precisă, dureroasă: închiderea în cuşca asta de sticlă, alături se Antoine, urcuşul acesta în tăcere semănau

aidoma cu întoarcerea de la Marsilia după fuga cu Daniel!

— Aşteaptă-mă la scară, îl îndemnă Antoine.

Întâmplarea făcu însă ca orice măsură de prevedere să fie de prisos. Domnişoara de Waize, care alerga fără încetare de la un 9 lpăt la altul al apartamentului, auzi oprirea ascensorului. În sfârşit, Antoine! Dădu fuga, atât cât îi îngăduia spatele ei încovoiat. Văzu patru picioare, se opri nedumerită şi nu-l recunoscu pe Jacques decât când acesta se aplecă s-o sărute.

— Doamne-Dumnezeule! făcu ea, fără să-i vină a crede. (Trăia de două zile într-o zăpăceală pe care nimic n-o mai putea spori.).

Apartamentul era luminat; uşile, deschise. În pragul biroului se ivi chipul fâstâcit al domnului Chasle; se uită curios la Jacques, clipi din ochi şi dădu drumul invariabilei exclamaşi:

— Ah, dumneata erai?

„De data asta, se potriveşte 1, gândi, fără voia lui, Antoine, care, lăsându-l pe Jacques acolo, se îndreptă singur spre camera tatălui său.

Aici, totul era întunecat, tăcut. Împinse uşa întredeschisă, şi la început nu văzu decât lumina lămpii mici; apoi, chipul tatălui sau culcat pe pernă. Cu toate că ţinea ochii închişi, se vedea bine că trăia încă.

I 7

Intră.

Şi, de la primul pas făcut în încăpere, zări în jurul patului, în picioare, ca *şi* cum chiar atunci s-ar fi întâmplat ceva, pe Therivier, pe sora Céline, pe Adrienne şi o altă soră mai în vârstă, pe care n-o cunoştea.

Thérivier se desprinse din umbră, se apropie de Antoine şi-l trase în cabinetul de toaletă.

— Mi-a fost teamă că n-ai să te întorci la timp,

recunoscu el repede. Rinichiul e blocat, băiete! Nu mai filtrează absolut deloc… Din nenorocire, uremia a luat o formă convulsivă. În stat aici toată noaptea, ca să nu le las pe femei singure; dar mă pregăteam să trimit după un infirmier dacă n-ai fi venit tu. A avut până acum trei crize peste noapte şi ultima a fost puternică!

— De când a încetat rinichiul sa.

— De douăzeci şi patru de ore. În orice caz, sora şi-a dat seama încă de ieri dimineaţă. S i, bineâmeles, a suprimat injecţiile”.

— Da, da… făcu Antoine dând din cap.

Se priviră în ochi. ériwer *ghicea* toate gândurile lui Antoine: „Când ai admis să îndopi cu otravă, două luni de-a rândul, un bolnav care nu mai are decât un singur rinichi, înseamnă să asculţi de un scrupul tardiv ca să…” Ridică fruntea; îşi desfăcu braţele.

— Oricum, dragul meu, nu suntem asasini… În plină uremie, e cu neputinţă să mai continuăm a-i da morfina!

Era de la sine înţeles; Antoine încuviinţă fără să răspundă.

FAMILIA THIBAULT + 29

— Eu am plecat, spuse atunci Thérivier. să telefonez pe la prânz. Apoi, brusc: Ei, ce-i cu fratele tău?

În irizările aurii ale ochilor lui Antoine apăru o licărire scurtă. Îşi coborî pleoapele, apoi şi le ridică iar.

— L-am găsit, făcu el, cu un zâmbet fugar. L-am adus cu mine. E aici.

Thérivier îşi trecu mâna grăsună prin barbă. Privirea lui vie îl cercetă pe Antoine, dar nu era nici locul, nici timpul să pună întrebări. De altfel, tocmai atunci intră sora Céline, aducând un halat pentru Antoine. Thérivier se uită la infirmieră, pe urmă la prietenul său şi spuse scurt:

— Ei, vă las. O să fie o zi grea.

Antoine încruntă din sprâncene.

— Probabil că are dureri cumplite fără morfină… se adresă el surorii.

— Îi pun comprese foarte calde… cu muştar… Şi cum Antoine părea neîncrezător: Asta, oricum, îl mai uşurează.

— Cel puţin, îi pui laudanum pe comprese? Nu? Ştia prea bine că fără morfină… Dar niciodată nu se dădea bătut. Jos, am tot *ce* trebuie, îi spuse surorii; vin îndată. Şi, împingându-l pe Thérivier spre uşă: Treci!

„Unde-o fi Jacques?” gândi el pe când străbătea apartamentul; dar acum n-avea timp să se ocupe de fratele său.

Cei doi medici coborâră în fugă scara, fără să-şi spună un cuvânt. La ultima treaptă, Thérivier se întoarse şi întinse mâna. Antoine i-o strânse şi întrebă deodată:

— Spune-mi, Thérivier… sincer… ce crezi?… Ar trebui ca totul să se sfârşească repede acum, nu?

— De bună seamă, dacă uremia persistă!

Antoine răspunse printr-o strângere puternică de mină. Da, se simţea plin de răbdare, întreprinzător. Nu mai era decât o chestie se ore… Şi îl regăsise pe Jacques!

Sus, în camera bolnavului, Adrienne şi sora cea bătrână, rămase singure la căpătâiul domnului Thibault, nu-şi dădură seama că se apropie o criză. Când gâfâielile muribundului le atraseră atenua, pumnii lui se încleştaseră deja, iar ceafa, înţepenită, îi trăgea capul pe spate.

Adrienne se repezi pe coridor:

— Soră!

Nimeni. Alergă până în antreu.

— Soră Céline! Domnule Antoine! Repede!

Jacques o auzi din birou, unde rămăsese cu domnul Chasle, şi, fără a mai sta pe gânduri, porni în fugă spre camera bolnavului.

Uşa era deschisă. Se împiedică de un scaun. Nu

vedea nimic. O umbră se mişca prin faţa luminii. În sfârşit, deosebi o formă omenească, prăbuşită de-a lungul patului, nişte braţe care se zbăteau în aer. Bolnavul alunecase până la marginea saltelei. Adrienne şi infirmiera încercau zadarnic să-l pună la loc. Jacques se repezi, îşi propti genunchiul în aşternut şi, luându-l pe tatăl său în braţe, izbuti să-l ridice şi să-l aşeze pe perne. îi simţea carnea caldă, răsuflarea grea; fi vedea chipul cu ochii albi, fără pupile, pe care-l privea de aproape şi pe care abia îl mai recunoştea; şi stătea aşa, aplecat, ţinând strâns în braţele lui trupul acesta zguduit de convulsii.

Zvâcnirile nervoase începeau a se mai linişti, circulaţia sângelui îşi relua cursul. Pulpilele ochilor, care plutiseră până atunci în neştire, se iviră iarăsi şi-şi recăpătară lucirea; şi puţin câte puţin, cu privirea aprinsă din nou, bolnavul păru că descoperă chipul acesta tânăr aplecat deasupra lui. Îl recunoscu oare pe fiul său pierdut? Dar, chiar dacă a avut această scânteie de luciditate, mai putea face oare deosebirea între realitate şi vălmăşagul vedeniilor ce-i împânzeau delirul? Buzele i se mişcară. Lumina ochilor i se mări. Şi deodată, în privirea aceea stinsă, Jacques desluşi o amintire clară: odinioară, de câte ori tatăl sau căuta o dată pe care o uitase, un nume, privirea lui devenea, ca şi acum, atentă şi pierdută totodată, oarecum rătăcită.

Jacques se sprijini în mâini şi, cu glasul sugrumat, bâigui instinctiv:

— Ei, tată… Tată… spune, cum te simţi?

Pleoapele domnului Thibault se închiseră încet. Un tremur uşor îi mişcă buza de jos, bărbia; apoi, o zguduire tot mai puternică îi scutură obrajii, umerii, pieptul: hohotea. Gura lui vlăguită făcu un zgomot ca de borcănel gol vârât în apă: „Blu, blu, blu…” Sora cea bătrână întinse mâna ca să-i şteargă bărbia cu o bucăţică de vată. Iar

Jacques, fără a îndrăzni să facă vreo mişcare, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi, stătea aplecat deasupra acestei clocotiri şi repeta prosteşte:

— Ei, tată… Ce te doare?… Spune!… Cum te simţi, tată?…

Antoine, care se întorcea chiar atunci urmat de sora Céline, se opri din mers când îl zări pe fratele său acolo. Nu înţelese ce s-a întâmplat. De altfel, nici nu încercă să înţe FAMILIA THIBAULT – *31*

leagă. Ţinea în mână un pahar gradat, pe jumătate plin. Sora mlucea un vas şi câteva prosoape.

Jacques se ridică. Fu împins la o parte. Începură să se i icupe de bolnav; ridicară cuverturile.

Jacques se retrase în capătul celălalt al camerei. Nimeni nu-l băga în seamă. Să rămână acolo, să-l vadă cum suferă, să-l audă cum ţipă?

Nu! Se îndreptă spre uşă; şi îndată ce trecu pragul, se simţi uşurat.

În coridor era întuneric. Unde să se ducă? În birou? Se’s ăturase să stea între patru ochi cu domnul Chasle, care, ţin

1 uit pe scaun, cu umerii căzuţi, cu mâinile pe genunchi, zâmbea galeş şi părea că nu aşteaptă decât momentul final. Domnişoara era şi ea enervantă. Încovoiată, cu nasul în rământ’trăgând cu urechea la fiecare zgomot, rătăcea din încăpere în încăpere ca un câine de pripas; împiedicându-se de toţi cei care treceau pe lângă ea, reuşea să încurce cu persoana ei puţintică tot apartamentul acesta pustiu.

O singură odaie era închisă şi numai acolo putea găsi un adăpost: camera Gisei. La ce bun să mai aibă scrupule? Gise era în Anglia!…

În vârful picioarelor, Jacques se refugie acolo şi trase

zăvorul. a

Se linişti dintr-odată. În sfârşit, singur după o zi şi o noapte de necontenită silnicie! În cameră era frig. Lumina electrică nu ardea. Zorile târzii de decembrie abia se desluşeau printre crăpăturile obloanelor. În primele clipe nu făcu nicio legătură între amintirea Gisei şi încăperea asta retrasă şi întunecată… Se lovi de un scaun, se aşeză şi, încrucişându-şi braţele, cuprins de frig, rămase acofo cu sufletul ghemuit, fără niciun gând.

Când se deşteptă, lumina zilei pătrundea prin perdelele ale căror flori albastre le recunoscu numaidecât. Paris… Gise… În timpul somnului, un decor uitat răsărise în preajma lui. Privi de jur-împrejur. Odinioară, într-o viaţă anterioară, atinsese cu mâna fiecare din obiectele acestea… Ce se făcuse cu fotografia lui? Pe perete, o pată dreptunghiulară, de culoare mai deschisă, făcea pereche cu portretul lui Antoine. Aşadar, Gise o dăduse jos de acolo. De ciudă? Nu! Ca s-o ia cu ea! Ca s-o ia în Anglia, fireşte! Ah, va trebui oare să înceapă totul de la capăt?… Scutură din umeri, ca un animal prins în laţ pe care cea mai mică smucire îl strânge şi

32 + Roger Martin du Gard mai mult. Gise e în Anglia. Din fericire! Şi, deodată, simii că o urăşte. Când se gândea la ea, avea impresia că e mai mic, ciuntit.

Dorea atât de tare să înlăture amintirile, încât se ridică dintr-o săritură ca să fugă din această cameră. Dar uitase că dincolo e tatăl său, agonia… Aici, cel puţin, nu se lovea decât de-o umbră; aici era aproape singur. Se reîntoarse în mijlocul încăperii şi se apropie de masă. Scrisul Gisei rămăsese întipărit pe sugativă: cerneala ei violetă… Tulburat, încercă o clipă să descifreze slovele acelea inversate. Pe urmă împinse mapa.

Ochii i se-umplură din nou de lacrimi. Ah, să poţi uita, să poţi dormi! îşi încrucişă braţele pe masă, lăsându-

şi capul în *jos*. Lausanne, prietena lui, singurătatea lui… De-ar putea să plece cât mai curând! Să plece, să plece…

Cineva, care încerca să deschidă uşa, îl trezi din afipire.

Îl căuta Antoine. Trecuse de mult de douăsprezece şi trebuiau să profite de un moment de linişte ca să îmbuce ceva.

Pe masa din sufragerie erau aşezate două tacâmuri. Domnişoara îl trimisese pe domnul Chasle să ia masa acasă la el. Cât despre ea – Doamne, Dumnezeule! – avea „atâtea pe cap", că nu-i mai ardea de mâncare.

Lui Jacques nu-i era foame deloc. Antoine mânca lacom şi în tăcere. Căutau să nu se privească în ochi. De câtă vreme nu se mai aşezaseră aici, la masă, unul în faţa altuia? Toate se petreceau atât de repede, încât nu mai aveau timp să se emoţioneze.

Te-a recunoscut? întrebă Antoine.

— Nu ştiu.

După o nouă pauză, Jacques împinse farfuria din fata lui, ridicându-şi capul

— Explică-mi şi mie, Antoine… la *ce* trebuie să ne aşteptăm? Ce are să se întâmple?

— Simplu… de treizeci şi şase de ore filtrul rinichiului nu mai funcţionează! Înţelegi i

— Da. Şi-atunci?

— Atunci, dacă nimic nu opreşte intoxicarea… E greu de precizat, dar cred că mâine… poate chiar la noapte…

Jacques îşi stăpâni un suspin de uşurare:

— Şi durerile?

— Dh, asta-i! făcu Antoine şi fruntea i se întunecă.

Tăcu, din pricina Domnişoarei, care le aducea, chiar ea, cafeaua. Când se apropie de Jacques ca să-i toarne în ceaşca, ibricul îi tremură atât de tare în mină, încât Jacques dădu s-o

ajute. Când văzu degetele acestea uscate, îngălbenite, de care se legau atâtea amintiri din copilărie, simţi că i se strânge inima. Încercă să-i zâmbească bătrânicii; dar nu izbuti să-i întâlnească privirea, cu toate că se aplecase spre ea. îl primise pe „Jacquot" al ei, la întoarcerea-i neaşteptată, fără să pună nicio întrebare; trei ani în şir îl plânsese ca pe un mort şi, de când sosise, nu se hotărâse încă să privească în faţă această fantomă.

— Durerile, continuă Antoine, după ce rămaseră din nou singuri, e de aşteptat să fie tot mai mari. În general, uremia produce o anestezie crescândă, o moarte destul de blândă. Însă când ia forma asta convulsivă…

— Atunci de ce s-a renunţat la morfină? întrebă Jacques.

— Fiindcă nu mai elimină nimic. L-ar omorî în mod sigur!

Uşa se deschise ca smulsă de vânt. Chipul speriat al fetei în casă apăru şi dispăru iute. Făcu o sforţare să strige pe cineva, dar niciun sunet nu-i ieşi din gură.

Antoine se repezi după ea. Era însufleţit de o nădejde ce-l stăpânea fără voia lui, dar de care-şi dădea seama perfect.

Jacques se mişca de la locul lui. Aceeaşi nădejde îl cuprinse şi pe el. Şovăi o clipă, apoi porni în urma fratelui său.

Nu, nu era sfireitul. Era doar o nouă criză, dar bruscă şi foarte puternică.

Maxilarele erau atât de încleştate, încât Jacques auzi, din uşa, cum îi clănţăneau dinţii. Fata era aprinsa; ochii, daţi peste cap. Răsufla din greu, îl apucau sufocări, care păreau că nu se mai sfârşesc, în timpul cărora Jacques, cu respiraţia tăiată, se întoarse spre fratele său, nemaiputându-şi regăsi stăpânirea de sine. Membrele erau

atât de contractate, încât trupul ţeapăn nu mai atingea salteaua decât cu călcâiele şi cu creştetul capului; totuşi, din minut în minut, se arcuia tot mai mult şi, când tensiunea muşchilor atinse maximul, bolnavul încremeni într-un fel de echilibru tremurător, părând, o clipă, că a ajuns la limita sforţărilor.

— Puţin eter, spuse Antoine.

Glasul său i se păru lui Jacques deosebit de calm.

Criza îşi urma cursul. Un răcnet din ce în ce mai puternic, întretăiat, ieşi din gura schimonosită a bolnavului. Capul îi cădea când la dreapta, când la stânga; mâinile şi picioarele i se zvârcoleau în dezordine.

— Apucă-i braţul ăsta, şopti Antoine, şi el i-l prinse pe celălalt, în timp ce surorile încercau să-i ţină picioarele, care se zbăteau şi zvârleau toate cuverturile de pe ele.

Cazna dură câteva minute. Pe urmă, violenta zvârcoliri – lor descrescu: mişcările epileptiforme deveniră mai rare. Capul încetă să se mai bălăbănească; picioarele se înmuiară; trupul i se întinse, zdrobit.

Atunci, gemetele începură iarăşi:

— O, oh, vai… Oh, o, vai…

Jacques puse uşurel pe pat braţul pe care-l ţinea şi observă că urma degetelor lui se imprimase pe el. Manşeta cămăşii se sfâşiase. De la guler lipsea un buton. Jacques nu-şi mai putea lua ochii de la buzele acelea moi şi ude, se pe care ieşea mereu acelaşi vaiet: „Oh. oh, vai… Oh, oh, vai…” Şi dintr-odată, emoţia, ID). Ls; i. e o întrerupsese, mirosul ăsta de eter… Simţi că-i vin… a a. Vru să se stăpânească, să-şi recapete forţele: avea impresia că-i piere sângele din obraz. Abia găsi puterea să ajungă până la uşă, clătinându-se.

Sora ctline, pe care infirmiera cea bătrână o ajuta să

îndrepte aşternutul, îşi întoarse deodată fata spre Antoine. Ridicase cearşaful: pe locul unde se zbătuse bolnavul se întindea o pată mare sângerie.

Antoine nu făcu niciun gest. Dar, puţin după aceea, se depărtă de pat şi se rezemă se cămin. Rinichiul, reluându-şi funcţiunile, stăvilea – dar pentru cât timp? – efectele otrăvirii.

Fireşte, deznodământul era de neînlăturat. Atât doar că întârzia. Poate câteva zile... Se ridid. Nu-i pideea să piardă vremea bătându-şi capul cu constatări descurajatoare. Prea bine, lupta va fi mai lungă decât o prevăzuse el. *Ce* putea face? Şi, cu cât avea să fie mai lungă, cu atât trebuia ca totul să fie cât mai bine organizat. Înainte de orice, se impunea ca forţele ce le avea la îndemâna să fie folosite cu chibzuială. Deci, să stabilească lângă bolnav o rotaţie regulată de două echipe, care se vor odihni cu rândul. Le va întări cu Uon. Ot despre el însuşi, el va face parte din amândouă echipele; nu voia să se depărteze de camera bolnavului. Din fericire, înainte de a pleca în Elveua, aranjase lucrurile în aşa fel încât putea să aibă câteva zile libere. Dacă se va ivi printre clienţii lui un caz urgent, îl va trimite l?. e Thérivier. Ce mai avea de făcut? Să-i dea de veste lui Philip. Să telefoneze şi la spital. Altceva? Simţea că uită ceva important. (Semn de oboseală; să-şi pregătească ceai rece.) Ah, da, Gise! Să-i scrie

Gisei; chiar azi. Noroc că bătrânei domnişoare nu-i dăduse încă prin gând să-şi aducă nepoata înapoi!

Stătea în picioare în faţa căminului, cu mâinile pe marginea de marmură, întinzând instinctiv spre foc când un picior, când pe „celălalt. A organiza înseamnă a fi trecut deja la acţiune. îşi regăsise tot sângele rece.

Domnul Thibault, pradă durerilor, gemea din ce în ce

mai tare. Cele două surori de caritate se aşezaseră lângă el… Să profite de răgazul acesta spre a da câteva telefoane… Era gata să iasă, când se răzgândi *şi* se întoarse pentru a-l examina mai de aproape pe bolnav. Sufocările acestea, înroşirea asta crescândă a feţei… O nouă criză? Aşa curând?… Unde-o fi Jacques?

Pe coridor se auzi un murmur de glasuri. Uşa se deschise. Apăru abatele Vécard, însoüt de Jacques. Antoine observă un fel de înverşunare pe chipul fratelui său, în timp ce chipul preotului era stăpânit, iar ocnii îi luceau.

Dar gemetele domnului Thibault se înteţeau; bolnavul întinse brusc braţul şi degetele i se încleştară cu un zgomot de nucă pe care o spa rgi.

— Jacques! exclamă Antoine, întinzând mâna spre sticla cu eter.

Preotul ezită o clipă, făcu în mod discret semnul crucii, apoi ieşi în tăcere.

IV

Toată seara, toată noaptea, toată dimineaţa următoare, cele două echipe organizate de Antoine se sihimbară fără încetare, din trei în trei ore, la căpătâiul domnului Thibault. Prima era alcătuită din Jacques, fata în casă şi sora cea bătrână; a doua, din sora Céline, Uon, dotilde şi bucătăreasa. Antoine nu se odihnise încă deloc.

Crizele deveniseră din *ce* în ce mai dese şi se dezlănţuiau cu atâta violentă încât, după fiecare atac, cei care-l vegheau pe bolnav se aşezau, tot atât de săraţi ca şi el, şi îl priveau, neputincioşi, cum suferă. Nu puteau face ’nimil. În răgazurile dintre zvârcoliri, nevralgiile reîncepeau şi mai cumplite; aproape fiecare parte a trupului devenise un izvor de aurore *şi*, de la o criză la alta, nu se auzea decât un urlet prelung.

Creierul suferindului era prea slăbit ca să-şi mai dea seama de ceea ce se întâmpla; ba chiar, din când în când,

aiura de-a binelea; dar simţurile îi rămăseseră treze şi arăta întruna.

36 Roger Martin du Gard prin gesturi, locurile care-l dureau. Antoine se mira de vigoarea care-o dovedea încă bătrânul acesta, ţintuit în pat dl luni de zile. Se minunau până şi surorile, care erau obişnuite cu tot felul de aspecte ale bolilor. Încredinţate că numai uremia va pune capăt acestei rezistenţe nefireşti, ele veneau din sfert în sfert de ceas să constate că patul e tot uscat, că rinichiul nu şi-a reluat funcţiunile de douăzeci şi patru de ore.

Încă din prima zi, portăreasa venise să întrebe dacă n-ar şi cu putinţă să se închidă nu numai ferestrele, dar chiar şi obloanele, ea să nu se mai audă gemetele, care răsunau până în curte şi umpleau toată casa de groază. Chiriaşa de la al treilea, o femeie tânără, gravidă, a cărei cameră era deasupra odăii muribundului, înnebunită de gemetele astea, fusese nevoită să se refugieze, în plină noapte, la părimii ei. De aceea totul era închis. Încăperea nu era luminată decât de lampa de la căpătâiul bolnavului. Miasmele care pluteau în cameră de veniseră de nerespirat, cu tot focul pe care-l ţineau mereu aprins ca să mai aerisească odaia. Adesea, Jacques, înăbuşit de aerul acesta stricat, de lumina asta slabă şi zdrobit de emoţiile care de trei zile îl făceau să-i sară mereu inima din loc, aţipea o clipă, în picioare, cu mâna întinsă într-un început de gest, apoi se deştepta tresărind şi îşi sfârşea gestul întrerupt la jumătate. > >

În ceasurile când putea să scape, cobora în apartamentul lui Antoine, a cărui cheie o luase din nou la el şi unde era sigur că nu va fi stingherit de nimeni. Fugea să se ascundă în fosta lui cameră, se arunca îmbrăcat pe canapeaua-pat, dar fără să-şi poată găsi odihna, Prin pânza subţire a perdelei de la fereastră, vedea căderea fulgilor de zăpadă care ascundeau faţadele caselor şi înăbuşeau

zgomotele străzii. Atunci revedea Lausanne, Ruelle des Escaliers, pensiunea Cammerzinn, pe Sophia, prietenii săi. Toate i se învălmăşeau în minte: prezentul şi amintirile, zăpada Parisului şi iernile de-acolo, căldura acestei camere şi aceea a micuţei lui sobe elveţiene, mirosul de eter care-i stăruia în haine şi mireasma de răşină a parchetului de brad alb din cameră sa... Se ridică să-şi schimbe ascunzătoarea; se târî până în cabinetul lui Antoin e şi, frânt de oboseală, se lăsă să cadă într-un fotoliu, scârbit, ca şi cum ar fi aşteptat prea mult şi în zadar, cu o senzaţie de ăorimă seacă şi nepotolită, cu simământul că totul, pretutindeni, îi este iremediabil străin.

De la prânz, crizele începură iar, una după alta, aproape fără întrerupere, şi se vedea bine că totul se agrava. Când

Jacques veni cu echipa lui să înlocuiască garda, fu uimit de schimbarea intervenită în cursul. dimineţi; necontenita contracte a muşchilor fetei şi mai cu seamă buhăirea pricinuită de otrăvire îi schimonosiseră trăsăturile în aşa fel încât făceau chipul muribundului de nerecunoscut.

Jacques ar fi vrut să-i pună multe întrebări fratelui său, dar îngrijirile de fiece clipă îi făceau pe amândoi să fie mereu ocupaţi. De altfel, în starea de toropeală pe care i-o producea ob oseala, Jacques ar fi trebuit să facă un adevărat efort ca să-şi tălmăcească gândurile în fraze cu înţeles. Uneori, între două crize, copleşit de milă în faţa acestei suferi Me care nu se mai sfârşea, ridica spre fratele său o privire plină de întrebări; dar Antoine stnngea din dimi’s l-şi întorcea ochii în altă parte”.

După altă serie de zvârcoliri şi mai violente, Jacques, sleit, cu fruntea plină de năduşealli, lăsându-se condus de o pornire furioasă, se duse întins la fratele său şi,

apucându-l de braţ, îl trase deoparte.

— Antoine! Ce Dumnezeu, nu se mai poate continua aşa!…

Glasul îi era plin de mustrare. Antoine întoarse capul, dând neputincios din umeri.

— Dar caută ceva! vorbi din nou Jacques, scuturând braţul fratelui său. Trebuie să i se uşureze chinul! Trebuie găsit ceva! auzi?

Antoine încruntă din sprâncene şi se uită la bolnavul care urla de durere. Ce să mai încerce *1* O baie? Fireşte, ideea asta îi venise de mai multe ori. Dar putea fi realizată?

Odaia de baie se afla la celălalt capăt al apartamentului, lângă bucătărie, tocmai la capătul unui coridor strâmt, care se frângea în unghi drept. Primejdios lucru… Totuşi…

Stătu câteva secunde în cumpănă, apoi se hotărî şi în capul lui începu să se înfiripe un plan. Trebuia să se folosească de perioadele acelea de slăbiciune care urmau în general după fiecare criză şi durau trei sau patru minute. Pentru asta însă, totul trebuia pregătit dinainte.

— Soră, lasă toate astea la o parte. Cheamă-l pe Uon. Şi pe sora Céline. S-aducă două cearşafuri. Două. Dumneata, Adrienne, du-te şi pregăteşte o bale caldă. Treizeci şi opt de grade. Ai înţeles? Ai să stai acolo până ce venim noi, ca să menţii apa la treizeci şi opt de grade. Şi spune-i Clotildei să pună nişte prosoape la încălzit. Şi să umple sobiia cazanului cu jăratic. Du-te! Repede!

Sora Céline şi Uon, care se odihniseră, tocmai veneau să ia locul Adriennei, lângă pat. Începea o nouă criză. Fu foarte puternică, dar nu ţinu mult.

Îndată ce criza se sfârşi şi o respiraţie scurtă, dar mai liniştită, urmă horcăielilor care însoţeau acum

zvârcolirile, Altoine îşi aruncă privirea spre ajutoarele lui.

— Acum e momentul potrivit, spuse el, şi adăugă pentru Jacques: Să nu ne zăpăcim; nu trebuie pierdută nicio clipă.

Cele două surori începură să desfacă aşternuturile. Un nor de pudră se ridică din cearşafuri şi un miros de carne putredă se răspândi în toată camera.

— Să-l dezbrăcăm repede, spuse Antoine. Uon, pune doi butuci pe foc ca să fie cald când ne-om întoarce.

— Oh, oh, vai… gemea bolnavul. Oh, oh, vai…

Cu fiecare zi ce trecea, plăgile se întindeau şi se adânceau tot mai mult: omop Mii, şezutul, călcâiele nu mai erau decât nişte răni negricioase, care se lipeau de albituri, în ciuda talcului şi a pansamentelor.

Aşteptaţi, zise Antoine.

Îşi scoase briceagul şi sfâşie cămaşa de sus până jos. Auzind şuieratul tăişului în pânza, Jacques nu-şi putu retine un fior”.

Trupul apăru în toată goliciunea lui.

Era enorm, fleşcăit, albicios; părea totodată şi puhav şi foarte slab. Mâinile atârnau ca nişte mănuşi de box la capătul unor braţe scheletice. Picioarele, peste măsură de lungi, păreau nişte oase păroase; un smoc de păr cenuşiu şi teşit se vedea între mamele; un altul îi acoperea pe jumătate seXul.

Jacques îşi întoarse privirea. De multe ori, mai târziu, avea să-şi amintească de clipa aceasta şi de gândul ciudat care-l cuprinsese privind pentru întâia dată goliciunea acestui om care îl zămislise. Apoi, într-o străfulgerare, se revăzu la Tunis, cu carnetul de reporter în mină, în faţa unui alt trup gol, ca şi acesta, umflat şi cărunt, ca şi acesta, trupul unui italian bătrân, un colos obscen, care fusese găsit spânzurat şi fusese întins pe pământ, afară, în plin soare. O liotă pestriţă de copii de prin străzile vecine

privea şi tropăia în jurul mortului. Şi Jacques văzuse cum fata smucigaşului, aproape o copilă, străbătuse curtea plângând’s i, după te-i gonise pe puştani cu lovituri de picior, aşternuse peste cadavru un braţ de iarbă uscată… Poate ruşinată de goliciunea lui, poate ca să-l apere de muşte.

— Ajută-mă, Jacques, şopti Antoine.

Trebuia să vâre mâna pe sub trupul bolnavului, ca să apuce vârful cearşafului, pe care Antoine şi sora izbutiseră să-l strecoare, pe sub şale.

Jacques se supuse. Şi, deodată, simţind umezeala trupului, fu atât de tulburat, încât îl năpădi un simţământ neaşteptat – o emoţie fizică, un sentiment puternic şi simplu, care întrecea cu mult mila sau iubirea: anume, duioşia egoistă a omului faţă de om.

— La mijlocul cearşafului! porunci Antoine. Bine, nu aşa tare. Léon, trage de-aici. Acum scoate perna. Soră, dumneata ridică-i picioarele. Încă puţin. Bagă de seamă la răni. Jacques, apucă colţul dinspre cap al cearşafului; eu îl apuc pe celălalt. Sora dline şi Léon o să ţină partea dinspre picioare. Gata? Bun. Să încercăm întâi, să vedem dacă merge. Un, doi!

Cearşaful, tras cu putere de cele patru colţuri, se întinse, ridicând cu mare greutate trupul deasupra saltelei.

— Merge, zise Antoine, aproape cu voioşie.

Şi cu toţii simţeau aceeaşi bucurie că fac o treabă bună.

— *9*

Antoine se adresă către călugăriţa cea bătrâna:

— Soră, acoperă-l cu cuvertura de lână. Şi ia-o înainte să ne deschizi uşile… Gata toţi HaideU!

Întregul grup se urni cu greu din loc şi trecu prin coridorul strâmt. Bolnavul urla. Domnul Chasie îşi scoase o

clipă capul pe uşa bucătăriei.

— Lăsaţi niţel mai jos partea dinspre picioare, spuse Antoine cu glas obosit. Aşa… Vreţi să ne oprim puţin? Nu? Atunci, înainte… Atenţie, te agăţi de cheia dulapului… Curaj! mai avem câţivapasi. Băgaţi de seamă la cotitură. Zări de departe pe Domnişoară şi cele două slujnice care împiedicau intrarea în odaia de baie. Loc, loc, daţi-vă la o parte! strigă Antoine. Suntem destui cinci. Adrienne şi Clotilde, voi între timp faceţi patul. Şi încălzid-l bine… Acum noi, haidem! Luaţi-o pieziş, ca să trecem U.sa. Aşa, merge… Nu-l lăsaţi jos, ce dracu'?! Ridicaţi-l, ridicaţi-l! mai sus! Până deasupra băii. Pe urmă îl coborâm în ea încetişor. Fireşte, aşa cutfl e, în cearşaf! TineU bine. Uşurel. Dau drumul câte pânin. Încă niţel. Aşa… La naiba, baia e prea plină, o să dea pe dinafară. Lăsaţi-l încet…

Trupul, întins în adâncitura cearşafului, se cufundă încet în apă, revărsând din baie volumul de lichid corespunzător, care se împrăştie în toate părţile, udându-i pe toţi şi inundând podeaua până în coridor!

— Izbutit, spuse Antoine, scuturându-se de apă. Acum să răsuflăm zece minute.

Domnul Thibault, de bună seamă cuprins de căldura apei, încetă o clipă să mai ţipe, dar numaidecât începu să urle iar, mai tare. Încercă să se zbată, dar, din fericire, braţele şi picioarele i se încurcau în cutele cearşafului, astfel că orice mişcare îi era zădărnicită.

De altfel, încetul cu încetul, se domoli. Nu mai zbiera, ci doar gemea: „Oh, oh, vai… Oh, oh, vai…" Peste puţin, îşi întrerupse gemetele. Era vădit că se simţea bine. Văicărelile lui păreau acum nişte scurte suspine de mulţumire.

Stăteau toţi cinci în jurul băii, în picioare, cu tălpile în apă, gândindu-se cu oarecare îngrijorare la ceea ce

aveau de făcut după aceea.

Pe neaşteptate, domnul Thibaultdeschise ochii şi rosti tare:

— Ah, tu erai?... Nu astăzi... îşi roti privirea în jur, dar, fără îndoială, nu recunoştea nimic din tot ce-l înconjura. Lăsaţi-mă, adăugă el. (Erau primele cuvinte cu înţeles pe care le rostea după două zile.)

Tăcu, dar buzele i se mişcau ca şi cum ar fi bolborosit o rugăciune; se auzea o bâiguială. Antoine, care asculta atent, izbuti să prindă câteva vorbe:

— Sfinte Iosif... Protector al celor ce mor... Apoi, peste puţin: ...Sărmani păcătoşi...

Pleoapele i se lăsară din nou. Chipul îi era liniştit; respiraţia scurtă, dar bine ritmată. Când nu-l mai auzeau ţipând, răsuflau toţi în voie.

Deodată, bătrânul râse uşor, ciudat de limpede, copilăreşte. Antoine şi Jacques se priviră unul pe altul. La ce se gândea? Ţinea ochii închişi. Atunci, destul de răspicat, dar cu un glas răguşit din pricina urletelor, fredonă încă o dată cântecul acela din copilărie, pe care Domnişoara îl ajutase să şi-l amintească:

Dii! Dii! Trilby, la trap!

Dii! Dii! Hai la-ntâlnire!

Repetă:

— „Dii... dii...” apoi vocea i se stinse.

Antoine, stânjenit, se feri să-şi ridice ochii. „La întâlnire... se gândi el. De prost-gust mai e!... Ce-o fi crezând Jacques?”

Jacques încerca exact aceleaşi simţăminte: mâhnirea lui pornea nu numai din faptul că auzise ceea ce auzise, dar că

nu era singurul care auzise; fiecare dintre ei se simţea stingherit faţă de celălalt.

Cele zece minute trecură.

În timp ce supraveghea baia, Antoine se gândea cum aveau năl ducă înapoi pe bolnav.

— Nu) putem transporta în albiturile astea ude, spuse îl încet, Leon, du-te şi aau-mi salteaua de la patul demontaţii. Şi cere-i Clotildei prosoapele care-s la încălzit.

Salteaua fu întinsă pe podeaua udă. Apoi, sub conducerea lui Antoine, apucară iar cearşaful de cele patru capete, îţi idicară cu greu pe bolnav din baie şi-l aşezară, aşa, şiroind de apă, pe saltea.

— Ştergeţi-l repede… spuse Antoine. Bun. Acum înfăşuniti-l în învelitoarea de lină şi strecuraţi sub el cearşaful uscat. Grăbiţi-vă, să nu răcească”.

Se uită de jur-împrejur. Toate şiroiau de apă. Salteaua, albiturile pluteau în apă. Un scaun era răsturnat într-un colţ. Părea că în odaia de baie avusese loc o bătaie în timpul unei inundaţii.

— Acum, fiecare la locul lui, şi să pornim! porunci el.

Cearşaful uscat se întinse, trupul se legănă o clipă ca într-un hamac, apoi cortegiul porni încet, poticnindu-se, plescăind cu picioarele în băltoace şi dispăru la couul coridorului, lăsând în urma lui o dâră de apă.

Câteva minute mai târziu, domnul Thibault era culcat într-un pat curat, cu capul în mijlocul pernei, cu braţele moi întinse peste plapumă, nemişcat şi palid. Pentru întâia oară după multe zile părea că nu mai suferă deloc.

Uşurare care nu ţinu însă mult.

Sună ora patru; Jacques ieşi din cameră şi se pregătea să coboare la parter spre a se odihni puţin, când Antoine îl ajunse din urmă, în antreu.

— Repede! Se înăbuşă!… Telefonează la Cautrot. Fleurus, 54 – 02. Cautrot, Rue de Sèvres. Să trimită imediat trei sau patru baloane de oxigen… Fleurus, 54 – 02.

— Dacă m-aş duce eu, cu taxiul?

— Nu. Au un triciclu. Dar haide, repede, că am nevoie de tine.

Telefonul era în biroul domnului Thibault, Jacques se năpusti înăuntru atât de brusc, încât domnul Chasle sări de pe scaun.

42 Roger Martin du Gard

— Tata se înăbuşă! îi aruncă din fugă Jacques, apucând receptorul. a

— Alo… întreprinderile Cautrot?… Nu?… Atunci nu-i Fleurus 54 – 02?… Alo… Vă rog, domnişoară, e vorba de un ţ: lolnav! Fleurus, cincizeci şi patru… zero… doi!… Alo… întreprinderile Cautrot? Bun… Aici doctorul Thibault…

— Da… Puteţi…

Rezemat, cu cotul pe măsuţa unde era telefonul, stătea încovoiat, cu spatele spre restul odăii. Pe când vorbea, îşi ridică distrat ochii spre oglinda din fata lui: văzu o uşă deschisă şi, în cadrul ei, o zări pe Gise, care-l privea împietrită, în picioare, din prag.

V

Gise primise, în ajun, la Londra, telegrama pe care i-o expediase Clotilde, cu învoirea Domnişoarei, în ziua când Antoine se afla la Lausanne. Pornise la drum imediat, ajunsese, de la Paris fără să vestească pe nimeni, venise în Rue de l'Université, şi aici, neîndrăznind să pună vreo întrebare portăresei, urcase de-a dreptul în apartament, cu inima bătându-i tare de emoţie.

Uon ieşise să-i deschidă. Îngrijorată că-l vedea la etajul acesta, Gi se bâiguise:

— Domnul?

— Încă nu, domnişoara.

— Atunci, se auzea cineva în încăperea alăturată, nu-i Fleurus 54 – 02?

Gise tresări. Aiura?

— Alo… Vă rog, domnişoară, e vorba de un bolnav…

Gise scăpă geamantanul din mină. Picioarele îi tremurau. Străbătu antreul, fără să-şi dea bine seama ce face, şi împinse cu amândouă mâinile uşa întredeschisă a biroului.

Jacques era acolo, cu spatele întors spre ea, rezemat de măsuţa. Profilul lui teşit, cu pleoapele lăsate, se contura, parcă îndepărtat şi ireal, pe fondul verzui al oglinzii. Gise nu crezuse niciodată în moartea lui Jacques. Fusese regăsit: venise la căpătâiul tatălui său.

— Alo… Aici doctorul Thibault… Da… Puteţi…

Privirile li se întâlniră, lin. Jacques se întoarse spre ea, continuând să ţină în mână receptorul, în care zumzăiau nişte cuvinte.

— …puteţi… repetă el. Gâtlejul i se înfundă. Făcu o forţare mare şi, înghiţind în sec, scoase cu greu un sunet sugrumat: Alo…

Uitase unde se află şi. pentru ce telefona. Trebui să facă un uriaş efort de voinţă spre a-şi reaminti: Antoine, muri-Imndu1, oxigenul. „Tata *se* înăbuşă”, îşi spuse el. Vibraţiile asurzitoare din receptor îi împuiau capul.

— Ei, ascult! făcu un glas nerăbdător.

Simţi un val de mânie ridicându-se în el împotriva nepofi iţei. Ce căuta aici? Ce voia de la el? De ce se mai arata? Nu era oare totul sfârşit, totul?

Gise nu se clinti din loc. Pe chipul smead, ochii ei mari, negri şi rotunzi, ochii ei frumoşi de câine credincios luceau, însufleţui de o duioşie sporită de mirare. Slăbise mult. În prima clipă, lui Jacques i se păru că se făcuse mai frumoasă, dar simţi asta fără să vrea.

În tăcerea care se lăsase, domnul Chasle explodă ca o bombă cu întârziere:

— Ah, dumneata erai? făcu el cu un zâmbet nătâng.

Jacques apăsa cu nervozitate receptorul telefonului în obraz şi, fără să-şi poată desprinde privirea năucă de la făptura plină de ginghsie ivită în uşă, privire ce nu-i trăda cu minic mânia surdă, bâiguia:

— Puteţi să-mi trimiteri… imediat… oxigen… cu un… cu un triciclu… Cum?… În baloane, fireşte. Pentru un bolnav care se sufocă…

Ţintuită locului, Gise îl privea întruna, fără a clipi măcar. De *o* sută de ori îşi închipuise clipa în care îl va revedea pe Jacques, secunda Când, după ani de aşteptare, îi va cădea la piept. Şi acum trăia această clipă. El era aici, la trei paşi de ea, dar fără să-i aparţină, frâna al altora, străin. Privirea sa întâlni în ochii lui Jacques ceva aspru, un fel de respingere. Şi înainte încă de a-şi fi dat limpede seama de ceea ce se întâmpla, avu, în faţa acestei realităţi atât de deosebite de visul ei, presimţirea că suferinţa va începe iar…

Nici Jacques nu-şi luase ochii de la ea în timp ce vorbea. Privirea asta îi apropia. Între timp, Jaques îşi revenise şi glasul îi deveni hotărât, prea hotărât:

— Da… trei sau patru baloane de oxigen… Imediat! Acum vorbea răspicat, pe un ton ceva mai înalt ca de obicei, cu o nepăsare forţată: Ah, iertaţi-mă, adresa… Doctor Thibault, 4 bis, Rue de l’Université… Nu! am spus 4 bis! Urcaţi-vă direct la etajul al doilea. Şi vă rog, domnule, repede, e foarte urgent!

44 Roger Martin du Gard

Fără grabă, dar cu o mână nu prea sigură, agăţă recepte. rul.

Niciunul, nici altul nu se hotărau să se mişte.

— Bună ziua, zise el în cele din urmă.

O străbătu un fior. Întredeschise buzele ca să zâmbească să răspundă. Dar Jacques, ca şi cum în clipa aceea ar Q înţeles realitatea, porm spre uşă:

— Mă aşteaptă Antoine, explică el, străbătând cu grabU începerea, Domnul Chasle îţi va spune ce s-a întâmplat... Şi sufocă... Soseşti în clipa cea mai grea...

— Da, spuse Gise încordându-se, în timp ce Jacques tren cea pe lângă ea. Du-te, du-te repede!

Ochii i se umplură de lacrimi. Nu se gândea la nimic precis, n-avea nicio părere de rău întemeiată: simţea doar o senzaţie neplăcută de zăpăceală şi de slăbiciune. îl urmări e q privirea pe Jacques până în antreu. Văzându-l mergând, i s-a păru mai viu, regăsit cu adevărat. După ce el ieşi, murmurărrângându-şi mâinile cu ciudă:

— Jacquot...

Domnul Chasle asistase la scena asta ca o mobilă, fără să observe nimic. Şi, de îndată ce rămase singur cu Gise, socoti ca o datorie de curtenie să înceapă o conversaţie:

— Eu, precum mă vedeţi, domnişoara Gise, sunt aici, o încredinţă el, punând mâna pe scaunul pe care sta cocoţat.

Gise întoarse capul, ca să-şi ascundă lacrimile. După o pauză, domnul Chasle adăugă:

— Aşteptăm, ca să putem începe.

Vorbise atât de confidenţial, încât Gise, nedumerită, întrebă: „

— Să începeţi ce?

Bătrânelul clipi din ochi în dosul ochelarilor şi-şi ţuguie buzele: > >

— Rugăciunile, domnişoară Gise.

De data asta, Jacques se repezi spre camera tatălui său ca spre un refugiu.

Lampa din plafon era aprinsă. Domnul Thibault, pe care-l ţineau aşezat în capul oaselor, stătea ţeapăn şi-ţi făcea groază să-l vezi: capul îi cădea pe spate; gura îi era căscată; părea că şi-a pierdut cu totul cunoştinţa; ochii

bulbucai, ieşiţi din orbite, rămâneau deschişi şi fără viaţa; Antoine, a-E

lêcat peste pat, îl sprijinea pe tatăl său cu amândouă raţele, în timp ce sora Céline îi rezema partea de sus a trupului în pernele pe care i le întindea călugăriţa cea bătrână.

— Deschide fereastra! strigă Antoine când îl zări pe fratele său.

Un vânt uşor pătrunse în încăpere, mângâind faţa crispată a bolnavului. Nările începură să-i freamăte: puţin aer îi intra până în plămâni. Inspira slab, întretăiat, scurt; expira lung, parcă nu mai sfârşea: de fiecare dată, ai fi spus că suspinul acesta lent e ultimul.

Jacques se apropie de Antoine. îi şopti cu jumătate de glas:

— A sosit Gise.

Fără să se mişte, Antoine ridică scurt din sprâncene. Nu voia să se lase abătut nicio clipă de la lupta asta aprinsă pe care o ducea împotriva morţii. Cea mai mică neatenţie, şi viaţa asta, care abia mai pâlpâia, putea să se stingă. ca un boxer în plină luptă, cu privirea ţintă la adversar, cu voinţa încordată, cu toţi muşchii gata de apărare, era mereu cu ochii la bolnav. Nu se gândi niciun moment că, de două zile, chema, ca o mântuire, moartea, împotriva căreia se înverşuna acum să lupte. Ba, aproape uitase chiar că viaţa aceasta gata să se stingă era a tatălui său. „O să vină oxigenul, îşi spunea el. Cinci minute, poate zece, îl mai putem ţine aşa. Cum oi avea balonul de oxigen... Dar va trebui să am mâinile libere. Şi sora, de asemenea...”

— Jacques, du-te şi mai adu-mi pe cineva... Pe Adrienne, pe Clotilde, pe oricine. Doi, o să vă fie mai uşor să – 1 ţineţi.

La bucătărie nu era nimeni. Atunci alergă în camera de rufe: Gise era acolo, singură, cu mătuşa ei. Jacques şovăi o clipă. Timpul trecea…

— Ei, la urma urmei, fie şi tu! făcu el. Vino. Şi, împingând-o pe bătrâna domnişoară spre antreu: dumneata stai la scară. O să vină cu baloanele de oxigen. Să ni le aduci numaidecât.

Când ajunseră lângă pat, domnul Thibault cădea în sincopă. Faţa îi era vânătă, gura – căscată peste măsură de mult. O spumă negricioasă i se scurgea din colţurile buzelor.

— Repede, murmură Antoine. Veniţi încoace…

Jacques trecu în locul fratelui său, iar Gise, în al surorii

Céline.

— Tracţiunea limbii, zise Antoine, adresându-se surorii Céline. Cu o bucată de pânză… Cu o bucată de pânză…

Gise dovedise totdeauna înclinaşi de infirmieră: la Londra urmaşe chiar nişte cursuri speciale. Ţinându-l pe bolnav să nu cadă într-o parte, îi prinse încheietura mâinii şi, după ce ceru din ochi încuviinţarea lui Antoine, începu să-i mişte braţul, armonizând mişcările ei cu tracţiunile pe care le făcea sora; Jacques îl apucă de cealaltă mână şi făcu la fel. Dar faţa domnului Thibault se congestionă, ca şi cum ar fi fost strâns de gât.

— Un, doi… un, doi… scanda Antoine.

Uşa se deschise.

Adrienne intră în fugă, aducând un balon de oxigen.

Antoine i-l smulse din mână şi, fără a pierde o secundă, deschise robinetul şi-l vârî în gura bolnavului.

Minutulcare urmă păru foarte lung. Dar nici nu trecu bine, că îmbunătăţirea se şi văzu. Puţin câte puţin,

bolnavul începu să răsufle din nou, scurt şi slab. În curând observară cu toţii că faţa i se descongestiona. Circulaţia îşi relua cursul.

La un semn al lui Antoine, care, fără să-şi ridice ochii de la bolnav, îi apăsa pe piept, uşurel, cu cotul, balonul de oxigen, Jacques şi Gise întrerupseră mişcarea braţelor în sus şi în jos.

Pentru Gise era şi timpul: obosise. Totul se învârtea în jurul ei. Nu mai putu răbda mirosul ce venea din pat. Se retrase un pas înapoi, sprijinindu-se de speteaza unui scaun ca să nu leşine.

Cei doi fraţi rămaseră aplecaţi deasupra patului.

Domnul Thibault, ridicat în mijlocul pernelor, cu gura întredeschisă din pricina robinetului, se odihnea cu trăsăturile feţei mai liniştite. Trebuia să i se ţină încă partea de sus a trupului dreaptă şi să i se supravegheze de aproape respiraţia; dar, pentru moment, primejdia fusese înlăturată.

Ca să poată lua pulsul bolnavului, Antoine trecu balonul de oxigen în mina surorii, iar el se aşează pe marginea saltelei. Simţi, deodată, la rându-i, povara oboselii. Pulsaţiile erau neregulate, foarte încete. „De-ar putea să moară aşa, uşor…” îşi spuse. Nu sesiza contradicţia între dorinţa asta şi înverşunarea cu care luptase împotriva asfixiei. Ridicându-şi faţa, întâlni privirea Gisei şi îi zâmbi. O folosise ca pe un instrument, fără să-şi dea seama că era ea; apoi, deodată, simţi un val de bucurie zărind-o aşa, acolo. Îs i întoarse din nou

privirea spre muribund. De data asta nu se putu opri să nu 1 îndească: „Dacă oxigenul ar fi sosit cu cinci minute mai Urziu, acum totul ar fi fost gata”.

VI

Criza de sufocare nu îngădui domnului Thibault să se

bucure de uşurarea pe care i-ar fi adus-o, de bună seamă, baia. Reînceperea zvârcolirilor nu se lăsă aşteptată; se părea că bolnavul, în scurta lui aţipire, strânsese puteri noi numai ca să îndure o suferimă şi mai mare.

Între primul şi al doilea acces, trecu mai bine de o jumătate de oră. Dar durerile viscerale şi nevralgiile îşi recăpătaseră, desigur, întreaga lor ascuţime, deoarece, în timpul acestei acalmii, bolnavul nu încetase să se zbată şi să geamă. Al treilea acces începu la un sfert de oră după al doilea. Pe urmă crizele se înţepră, cu o intensitate mai mare sau mai mică, succedându-se la intervale de câteva minute.

Doctorul Thérivier, care trecuse pe acolo în cursul dimineţii şi care telefonase de mai multe ori după-amiaza, veni iar, puţin înainte de ora nouă seara. Când intră, domnul Thibault se zbătea cu atâta violentă, încât medicul, văzând că cei care-l ţineau obosesc, se grăbi să le sară în ajutor. Piciorul pe care voi să-l apuce îi scăpă din mână şi se pomeni cu o lovitură care fu cât pe-aci să-l trântească la pământ. Era de neînţeles cum îi mai rămăsese bătrânului atâta putere.

Îndată ce zvârcolirile încetară, Antoine îl trase pe prietenul său într-un colţ al încăperii. Încercă să spună ceva; rosti chiar câteva cuvinte (pe care Thérivier nu le auzi din pricina urletelor *ce* umpleau toată camera), apoi se opri deodată, cu buzele tremurând. Thérivier privi cu mirare schimbarea de pe faţa lui. Antoine făcu o sforţare ca să-şi revină şi bâigui la urechea lui Thérivier:

— Dragi meu... nu vezi... nu vezi?... Nu mai pot să suport! crede-mă...

Se uită la tânărul medic cu o stăruinţă febrilă; părea că aşteaptă scăparea de la el.

Thérivier îşi plecă ochii în jos.

— Fii calm, făcu el. Fii calm... Apoi, după o tăcere: ia

gândeşte-te… pulsul e slab. De treizeci de ore nicio eliminare; uremia progresează, crizele urmează una după alta.

Înţeleg foarte bine că ai ajuns la capătul răbdării. Dar, încă puţin, sfârşitul e aproape.

Antoine, cu umerii căzuţi, cu privirea pierdută spre patul bolnavului, nu spuse nimic Expresia îi era cu totul schimbată. Părea amorţit. „Sfârşitul e aproape…” Aşa să fie oare?

Intră Jacques, urmat de călugărea cea bătrână şi de Adrienne. Sosise ora schimbului.

— Să stau şi eu aici peste noapte, pentru ca fratele dumitale să se odihnească puţin.

Antoine îl auzi. Ispita de a scăpa, în sfârşit, din această cameră, de a se refugia într-un loc liniştit – unde să se întindă niţel, să doarmă poate, să uite – fu atât de vie încât, timp de câteva secunde, se gândi să accepte ajutorul lui Térivier. Dar numaidecât se răzgândi.

— Nu, dragul meu, rosti el foarte hotărât. Mulţumesc. Nu.

N-ar fi putut să explice de ce, dar în adâncul lui simţea că nu se cădea să consimtă. Nu se cuvenea să fugă din fata răspunderii; trebuie să ţină singur piept sorţii. Şi cum celălalt ridică mâna:

— Nu stărui, adăugă el, sunt hotărât. Astă-seară suntem destui şi nu suntem prea istoviri. Rămâi ca rezervă.

Thérivier dădu din umeri. Dar, cum socotea că situaria se putea prelungi aşa mai multe zile şi cum avea obiceiul să se supună voinţei hi Antoine, se mulţumi să spună:

— Fie, dar mâine seară, de vrei ori de nu vrei…

Antoine nu se opuse. Mâine seară? Adică şi mâine să

fie aceleaşi zvârcoliri, aœleasi urlete? Fireşte, lucrul era cu puţină. Ba chiar de aşteptat. Şi poimâine poate. De ce nu? rrivirea i se întâlni cu a fratelui său. Jacques fu singurul care ghici această dureroasă teamă, pe care o împărtăşi.

Dar răgetele anunţau un nou acces. Trebuia să-şi reia postul. Antoine îi întinse mâna lui Thérivier, care i-o ţinu o clipă într-a sa, fiind cât pe-aci să murmure: „Curaj\". dar nu îndrăzni şi plecă fără să mai spună o vorbă. Antoine îl privi cum se depărtează. De câte ori nu plecase şi el de la căpătâiul vreunui bolnav grav – după ce strânsese mâna unui soţ, după ce se silise să zâmbească sau se ferise de privirea unei mame – de câte ori, de îndată ce întorcea spatele, nu avusese şi el acelaşi simţământ de eliberare, care-l făcea acum pe Thérivier să plece cu pasul atât de uşor?

ţa zece seara, crizele, care acum se ţineau lanţ, păreau că au ajuns la parousm.

Antoine simţea că celor din jur le slăbeşte curajul, că rezistenta lui scade, că îngrijirile se fac mai încet şi cu mai puţinii precauţie. Îndeobşte, nimic nu-i insufla mai multă energie şi vioiciune decât slăbiciunea altora. Dar, în seara asta, «junses e la punctul acela unde tăria lui morală nu mai putea lupta împotriva sleirii trupeşti. De la plecarea din Lausanne era a patra noapte de când nu dormea. Nici nu se mai hrănea; nbia izbutise să bea astăzi, în silă, un pic de lapte; nu se mai (mea decât cu ceai rece, bând, din când în când, câte un pahar. Starea de nervozitate, care creştea, îi dădea o aparenţă de energie îmelătoare. De fapt, ceea ce i se cerea într-o astfel ţie împrejurare – răbdare, aşteptare, activitate aparentă, paralizată de simţământul unei neputime totale – era în adevăr lucrul cel mai greu de suportat pentru firea lui, care-l obliga să facă cele mai mari sforţări. Şi, cu toate astea, era nevoit să stăruie, cu

orice preţ, să se istovească în aceeaşi luptă care nu contenea nicio clipă!

Pe la unsprezece, la sfârşitul unei crize, cum stăteau toU patru aplecaji asupra bolnavului, supraveghindu-i ultimele convulsii, Antoine se ridică repede, făcând un gest de ciudă:

O nouă pată umedă se întindea pe cearşaf; rinichiul începuse să funcţioneze încă o dată, şi din belşug.

Jacques nu-şi putu stăpâni o mişcare de furie şi lăsă braţul tatălui său să cadă. Prea era de tot! Gândul că sfârşitul se apropia datorită progresului ce-l făcea otrăvirea era singurul care îi dădea puterea să se mai ţină pe picioare. Şi acum? Dumnezeu ştie cât o să mai dureze! Era ca şi cum, de două zile, sub ochii lui, moartea se încăpăţâna să întindă, cu răbdare, o cursă; dar de fiecare dată când arcul era gata să se declanşeze, crâc! sărea peste cârlig şi totul o lua de la capăt!

Din clipa aceea, nici nu mai}-ncercă să ascundă cât de mult se săturase de toate astea. Între accese, se trântea pe scaunul cel mai apropiat, zdrobit, plictisit, şi aţipea trei minute, cu coatele pe genunchi, cu ocnii înfundaţi în palme. La f ecare nouă criză trebuiau să-l strige, să-l bată pe umăr, să-l zgâlţâie ca să-l trezească.

Înainte de miezul nopţii, starea bolnavului păru în adevăr critică. Lupta devenea foarte grea.

Avuseseră loc trei crize, una după alta, de o mare violenţă; acum se declanşa a patra.

Părea să fie cumplită: toate fenomenele obişnuite îşi îndoiseră intensitatea. Respiraţia se oprise; faţa îi era congestionată; ochii, pe jumătate ieşiţi din orbite; braţele

50 Roger Manin du Gard stăteau ţepene, strânse aşa de tare, încât nu i se mai vedeau palmele, iar sub bărbie, încheieturile mâinilor, închircite, semănau cu două cioturi. Toate membrele îi erau atât de crispate, încât tremurau;

muşchii, încordaţi, păreau gata se plesnească din pricina sforţărilor. Până acum, perioada de înţepenire nu se prelungi se niciodată atât de mult: secundele treceau, criza nu slăbea; fata i se înnegrise; Antoin e crezu, într-adevăr, că sosise clipa morţii.

Apoi bolnavul horcăi şi la colţul buzelor îi apărură câteva bale. Braţele se destinseră brusc. Începea perioada zvârcolirr lor.

Ea ajunse în curând la o violentă atât de mare, încât ar fi trebuit o cămaşă de forţa ca să stăvilească această furie a mişcărilor. Antoine şi Jacques, ajutaţi de sora cea bătrână § I de Adnenne, se agăţară de cele patru membre ale bolnavului: împimi, zvârliţi în sus şi în jos, se clătinau’s, i se loveau unii de alni *ca* într-o învălmăşeală la fotbal. Adrienne scăpă cea dintâi piciorul pe care-l ţinea şi nu-l mai putu prinde. Călugărita cea bătrână, pe jumătate răsturnată de zvârcolirile bolnavului, îşi pierdu echilibrul şi-i alunecă şi ei din mâini celălalt picior. Libere, picioarele începură acum să se zbată în aer; călcâiele, zgâriate, umpleau lemnul patului de sânge. Antoine şi Jacques, abia răsurlând, leoarcă de sudoare, se opinteau să ţină grămada asta de carne vie, cuprinsă de zvârcoliri, să nu cadă de pe saltea.

După ce furia aceasta nebunească se potoli – ea înceta pe neaşteptate, aşa cum începuse – după ce bolnavul fu, în sfârşit, culcat din nou în mijlocul patului, Antoine se dădu câţiva paşi înapoi. Ajunsese la o tensiune nervoasă atât de mare, încât îi clănţăneau dinţii în gură. Se apropie, cuprins de frig, lângă cămin, când, ridicându-şi ochii, îşi zări în oglindă, la lumina flăcării din sobă, chipul răvăşit, părul zburlit, privirea furioasă. Se răsuci repede, căzu într-un fotoliu şi, strângându-şi fruntea în mâini, izbucni în hohote. Nu mai putea răbda, nu mai putea… Puţinele forte care mai dăinuiau în el se uneau într-o

deznădăjduită dorinţă: „Să se termine odată!” Mai bine întâmple-se orice decât să mai asiste, neputincios, încă o noapte, apoi încă o zi, şi poate o altă noapte la aceste chinuri de gheenă.

Jacques se apropie de el. În orice altă clipă s-ar fi aruncat în braţele fratelui său; dar acum, sensibilitatea şi energia îi slăbiseră de tot, încât vederea acestor chinuri, în loc să-l facă să sufere, îl paraliza. Încremenit, privea plin de mirare fata asta trasă, udă de lacrimi, schimonosită *şi* desluşi deodată în 7 7 >

m o înfăţişare din trecut, chipul plâns al unui băieţaş pe iiire-l vedea pentru prima dată.

Apoi îl străbătu un gând, care-i mai trecuse şi altă dată prin minte.

— Ce zici, Antoine, n-ar fi bine să chemi pe cineva pentru un consult?

Antoine ridică din umeri. Nu şi-ar fi convocat el din proprie iniţiativă toţi confiaţii dacă asta ar fi putut să însemne un cât de mic ajutor? răspunse ceva în cuvinte aspre, pe rare fratele său nu le auzi; strigătele de durere reîncepură – erau semnul unui scurt răgaz înainte de criza următoare.

Jacques se înfurie:

— Dar ce Dumnezeu, Antoine, nu sta aşa! strigă el. Nu le poate să nu fie ceva de făcut!

Antoine strângea din dinţi. Ochii îi erau uscaţi. Îşi ridică fruntea, se uită cu brutalitate la fratele său şi murmură:

— Da. Este ceva. Un lucru pe care-l putem face oricând.

Jacques înţelese. Nu-şi lăsă ochii în jos, nu făcu nicio mişcare.

Antoine îl măsură cu privirea; bâigui:

— Tu nu te-ai gândit deloc la asta?

Jacques făcu un semn de încuviinţare, foarte scurt. Îşi privi fratele în adâncul ochilor şi avu sentimentul fugar că în minutul acesta semănau: aveau amândoi aceeaşi cută între sprâncene, aceeaşi expresie de deznădejde şi de îndrăzneală, acelaşi chip „în stare de orice".

Stăteau în umbră, la gura sobei, Antoine pe scaun, Jacques în picioare. Bolnavul urla atât de tare, încât cele două femei, îngenuncheate lângă pat, nu puteau auzi ce vorbesc ei.

După o pauză, tot Antoine întrebă:

— Tu ai face-o?

Întrebarea era aspră, fără ocol, dar glasul suna spart. Jacques se feri de privirea fratelui său. Răspunse printre Dinu:

— Nu mai ştiu… Poate că nu.

— Ei iacă, eu, da! spuse Antoine fără să pregete.

Se ridică brusc. Totuşi, se opri, în picioare, nemişcat. Făcu un gest neterminat către Jacques şi se plecă spre el:

— Mă dezaprobi

Jacques, fără să stea pe gânduri, răspunse cu blândeţe:

— Nu, Antoine.

Se uitară iarăşi unul la altul şi, pentru întâia oară de laj întoarcerea lor, încercară un sentiment care aducea a bucurie. 1

Antoine se apropie de cămin. Cu braţele desfăcute, spropţi cu mâinile de marmură şi, cu spatele încovoiat, privefl hacăra focului.

Hotărârea era luată. Rămânea s-o înfăptuiască. Dar când? Şi cum? Trebuia să procedeze fără alt martor în afară de Jacques. Se apropia miezul nopţii. La unu, echipa formată din sora Céline *şi* Uon va fi aici. Trebuia dar ca

totul să se termine până într-o oră. Nimic mai simplu. Întâi să ia sânge, ca să provoace o slăbiciune, o aţipire, care să îngăduie s-o trimită pe sora cea bătrână şi pe Adrienne să se odihnească mult înaintea schimbului. Odată singur cu Jacques… Ducându-şi mâna la piept, pipăi cu degetele fiola de morfină, pe care oavea în buzunar.de la… De când oare? Din dimi – ’neaţa când se întorsese… Îşi aminti că atunci, coborând cu Thérivier să ia laudanum, îşi strecurase în adevăr în halafiola aceasta cu soluţie concentrată… şi o seringă… Aşa, pentru orice eventualitate… Pentru orice eventualitate?… De ce?… S-ar fi zis că totul fusese hotărât dinainte în capul lui şi că nu mai avea decât să execute în amănunt un plan stabilit mai demult.

Dar se anuma un nou acces. Trebuia să aştepte să treacă. Jacques, cuprins iarăsi de zel, trecu la postul lui. „Cea din urmă criză, îşi spuse Antoine, în timp ce se apropia de pat; şi i se păru că citeşte acelaşi gând în ochii lui Jacques, aţintiţi asupra sa.

Din fericire, perioada de înţepenire fu mai scurtă decât cea dinainte, dar zvârcolirile fură tot atât de violente.

În timp ce nenorocitul se zbătea spumegând, Antoine îi spuse surorii:

— Poate că luându-i puţin sânge l-am uşura. Cum se linişteste, să-mi aduci trusa.

Efectul se văzu aproape imediat. Slăbit din pricina pierderii de sânge, domnul Thibault păru că adoarme.

Cele două femei erau atât de obosite, încât nu stăruiră să aştepte schimbul: la primul semn al lui Antoine, se folosiră de acest prilej, ducânou-se să se odihnească puţin.

Antoine şi Jacques rămân singuri.

Sunt amândoi departe de pat. Antoine a închis uşa, pe care Adrienne a lăsat-o întredeschisă, iar Jacques s-a

retras, fără să ştie de ce, lângă cămin.

Antoine se fereşte de privirea fratelui său: într-o clipă ca asta nu mai simte nevoia unei afecţiuni în preajma lui, iar cu un complice n-are ce face.

Pipăie, în fundul buzunarului, cutiuţa de nichel. îşi îngăduie un răgaz de încă două secunde. Nu fiindcă ar voi să mai cumpănească o dată hotărârea luată: îşi făcuse o regulă din a nu se răzgândi niciodată, în clipa decisivă, cu privire la ceea ce pusese la cale. Dar, privind de departe, în patul alb, chipul acesta de care boala l-a apropiat zi de zi tot mai mult, se lăsă un moment pradă melancoliei unei ultime tresăriri de milă.

Cele două secunde au trecut.

„Ar fi fost mai uşor în cursul unei crize", îşi zice el, înaintând cu paşi repezi.

Scoate fiola din buzunar, o scutură, potriveşte acul în seringă şi se opreşte, căutând ceva cu ochii. Ridich scurt din umeri: voia lampa cu alcool, ca să treacă vârful de platină prin flacără…

Jacques nu vede nimic din pricina spatelui încovoiat al fratelui său, care stă în dreptul patului. Cu atât mai bine. Se hotărăşte totuşi să facă un pas în lături. Bătrânul pare că doarme. Antoine îi descheie mâneca şi i-o suflecă.

„Din braţul stâng i-am luat sânge, îşi aminteşte Antoine. Să-i fac injecţia în cel drept".

Strânse între degete o porţiune de piele şi ridică seringa. Jacques îşi duce mâna la gură şi şi-o muşcă.

Acul se înfige cu o înţepătură surdă.

Bolnavul scoate un vaiet; umărul i-a tresărit. Glasul lui Antoine rupe tăcerea:

— Nu te mişca, tată. Vreau să-ţi uşurez durerea…

„E pentru ultima oară când i se/mai vorbeşte", îşi spune Jacques.

Nivelul lichidului coboară foarte încet în seringa de sticlă… Să nu intre cineva… S-a terminat? Nu, Antoine a lăsat acul înfipt în piele; desface binişor seringa din ac şi o umple a doua oară. Lichidul pătrunde din ce în ce mai încet… Să nu intre cineva… Încă un centimetru cub… Greu mai merge!… ateva picături încă şi gata!

Antoine scoate acul cu o mişcare scurtă, şterge locul umflat, de unde se prelinge un strop ca o perlă roză, pe urmă îi încheie cămaşa şi trage plapuma peste el. Fără îndoială, dacă ar fi singur, s-ar apleca spre această frunte palidă: după douăzeci de ani, simte pentru întâia oară îndemnul să-şi sărute tatăl… îşi îndreaptă spatele, se dă un pas înapoi, îşi

 strecoară instrumentele în halat şi se uită în jur ca să vadă dacă totul e în ordine. Îşi întoarce, în sfârşit, capul spre fratele său şi privirea-i nepăsătoare şi severă pare că spune, simplu: … V-la-i!”

Jacques ar vrea să se apropie, să-i apuce brarul, să-i vorbească printr-o strângere de mână… Dar Antoine şi-a întors faţa şi, trăgând scăunelul surorii Céline spre el, se aşează la capătul patului.

Braţul muribundului se întinde peste plapumă. Mâna îi e aproape tot atât de albă ca şi cearçaful; un tremur uşor o mişca încet: tremurul unui ac magnetic. Morfina lucrează în acest timp şi, cu toată îndelungata suferinţa, trăsăturile încep să se liniştească: această toropeală a mohii pare să fie dulce ca un son în odihnitor.

Antoine nu se poate gândi la nimic precis. I-a luat pulsul, care-i repede şi slab. Îşi concentrează atenţia, ca să numere maşinal: „46, 47, 48…”

Conştiinţa faptei săvtoite devine din ce în ce mai tulbure, viziunea asupra lumii se întunecă… „59, 60, 61…” Degetele care strân & încheietura mâinii se desfac. O lunecare plăcută, liniştită, în neştire. Un val de uitare

îneacă totul.

Jacques nu îndrăzneşte să se aşeze, de teamă să nu-l trezească pe fratele său. În picioare, amorţit de oboseală, nu-şi mai ia ochii de la buzele muribundului. Pălesc, pălesc mereu; răsuflarea abia mai adie peste ele.

Tuprins de spaimă, Jacques se hotărăşte să facă o mi. v.

Antoine tresare, zăreşte patul, pe tatăl lui şi-i apucă din nou mâna încetişor.

— Cheam-o pe sora Céline, şopti el după o clipă de tăcere.

„R Jacques se întoarse, urmat de soră şi de bucătăreasă, bolnavul respira ceva mai tare şi mai regulat, dar cu o hârâiala neobişnuită.

Antoine stătea în picioare, cu bravele încrucişate. Aprinsese lampa din plafon.

— Pulsul abia se mai simte, îi spuse surorii Céline, care se apropie de el.

Dar călugăriţa avea părerea ei: că medicii nu se pricep la nimic când e vorba de ultimele clipe şi că, în această privinţă, e nevoie să ai experienţă. Aşa că se mulţumi să tacă. Se aşează şi ea pe scăunel, apucă pulsul bolnavului şi se uită prelung la

faţa lui; apoi, întorcându-şi ochii spre fundul încăperii, făcu un semn afirmativ, după care Clotilde ieşi numaidecât afară.

Bolnavul gâfâia tot mai tare. îţi venea greu să-l asculţi. Antoine observă că faţa lui Jacques se crispează de spaimă. Tocmai se apropia de el ca să-i spună: „N-avea teamă, nu mai simte nimic”, când uşa se deschise. Se auziră’s, oapte: domnişoara de Waize, şi mai gheboşată, în cămaşă de noapte, se ivi la braţul Clotildei; Adrienne venea după ele; domnul Chasle, în vârful picioarelor,

încheia convoiul.

Antoine, enervat, le făcu semn să rămână în prag. Dar toţi patru îngenuncheaseră deja lângă uşă. Şi, dintr-odată, glasul ascuţit al Domnişoarei, înălţându-se în tăcerea de acolo, acoperi horcăitul muribundului:

— „*O*, buu-nule îsus… Vin la tii-ne, cu sufletul zdrobit…”

Jacques, tremurând tot, se repezi spre fratele său:

— Opreşte-o! Pentru Dumnezeu!

Dar privirea întunecată a lui Antoine îl potoli repede.

— Lasă… murmură el. Şi, aplecându-se spre Jacques: E aproape mort, nu mai poate auzi nimic.

Apoi, amintindu-şi de seara când domnul Thibault îi încredinţase Domnişoarei, în chip solemn, sarcina să spună, la căpătâiul lui de muribund, aceste *Litanii*, se simţi înduioşat.

Cele două surori îngenunchează şi ele, de o parte şi de alta a patului. Sora Céline îşi puse palma pe mâna bolnavului.

— „… Când buu-zele-mi reci, paa-lide şi tremurânde… vor spune pentru cea din urmă oară numele tău iubii-l, milostiivule îsus, fie-ţi miilă de mine!”

(Sărmana fată bătrână, după douăzeci deani de slujire cu credinţă, îşi încordă în seara asta ultimul dram de voinţă, ca să-şi poată împlini, în sfârşit, făgăduiala.)

— „… Când faţa mea gaa-lbenă şi trasă va trezi mii-la şi spaima în cei ce mă privesc, milostii-vule îsus, fie-ţi miilă de mine! Când părul meu udat de sudoaa-rea sfârşiitului…”

Antoine şi Jacques nu-şi mai luau ochii de la tatăl lor. Fălcile i se căscară. Pleoapele i se întredeschiseră, obosite, deasupra unei priviri încremenite. Acesta era oare sfârşitul? Sora Céline, ţinându-i mereu pumnul în mină, îl privea pe muribund drept în faţă, fără să facă niciun gest.

Domnişoarei, automat şi tărăgănat, ca o armonică spartă, chelălăia fără îndurare:

— „… Când închipuii-rea tnea chinuiită de vedenii mă va-a cufunda în spaa-ima cea de moarte, milostii-vule Iisus, fie-ţi miilă de mine! Când ii-nima mea slaabă…”

Gura muribundului se deschise şi mai tare. Se zări sclipind un dinte de aur. Mai trecu o jumătate de minut. Sora ctline nu se mişca. În cele din urmă, dădu drumul mâinii, ridicându-şi faţa spre Antoine. Gura muribundului rămase căscată. Antoine se aplecă repede asupra lui: inima nu-i mai bătea. Atunci puse palma pe fruntea nemişcată şi, cu degetul cel mare, închise, una după alta, domol, pleoapele ascultătoare. Apoi, ţinându-i mâna pe frunte, ca şi cum apăsarea aceasta duioasă l-ar fi putut însoţi pe mort până în pragul odihnei veşnice, se întoarse spre soră şi spuse aproape cu glas tare:

— Batista… soră.

Cele două slujnice izbucniră în lacrimi.

Lângă domnul Chasle, care stătea în genunchi, Domnişoara, prosternată, cu fruntea la pământ, cu părul atârnându-i ca o coadă de şoarece peste cămaşa albă, nepăsătoare la tot ce se întâmpla, îşi continua tânguirea:

— „… Când suu-fletul meu, pe maarginea buzelor mee-le, va zbura pe vee-ci din lumea asta…”

Trebuiră s-o ridice, s-o sprijine şi s-o ia de acolo; abia după ce ieşi din cameră păru că a înţeles ce s-a petrecut şi începu să hohotească de plâns, copilăreşte.

Plângea şi domnul Chasle; el se agăţase de braţul lui Jacques şi rostea întruna, leginându-şi capul ca o paiaţă:

— Aşa ceva, domnule Jacques, n-ar trebui să i se întâmple omului…

„Unde-o fi Gise?” se întrebă Antoine, în timp ce-i

împingea pe toţi afară.

Înainte de a părăsi şi el încăperea, se întoarse să mai arunce o ultimă privire în urma lui. După atâtea săptămâni, tăcerea se lăsa iarăşi în această cameră.

Ridicat pe perne, mai mare parcă în lumina plină a lămpilor, cu banda ce-i ţinea fălcile strânse legată în două noduri caraghioase, ce se înălţau ca nişte coarne în creştetul

lui, domnul Thibault căpătase înfăţişarea teatrală şi misterioasă a unui erou de legendă.

VII

Fără să se fi înţeles dinainte, Antoine şi Jacques se întâlniră în faţa scării. Toată casa era cufundată în tăcere; covorul de pe trepte înăbuşea zgomotul paşilor; coborâră, unul în urma celuilalt, fără să-şi spună nimic, fără a se gândi la nimic, cu inima uşoară, lăsânâu-se în voia unei bune dispot. iţii fizice care-i cuprindea pe amândoi.

Uon, care coborâse înaintea lor, aprinsese lămpile în camerele de jos şi pregătise, din proprie iniuativă, o gustare rece în biroul lui Antoine; pe urmă, se strecură discret afară.

Sub lumina policandrului, măsuţă, fata de masă albă, cele două tacâmuri păreau puse pentru o petrecere neaşteptată. Dar nu luară în seamă asta; se aşezară la masă, în tăcere, stingheriţi de buna lor dispoziţie, făcând pe necăjiui. Vinul alb era de la gheată; punea, friptura rece, untul dispăreau văzând cu ochii. Întinseră amândoi mâinile în acelaşi timp spre farfuria cu brânză.

— Serveşte-te.

— Nu, după tine.

Antoine împărţi în două restul de şvaiţer şi-l servi pe Jacques.

— E gras, e delicios, murmură el, ca şi cum şi-ar fi

cerut scuze.

Erau primele cuvinte pe care le schimbau. Ochii li se întâlniră”.

— Şi-acum? întrebă Jacques, arătând cu degetul spre apartamentul domnului Thibault.

— Nu, spuse Antoine. Acum ne culcăm. Sus nu-i nimic de făcut până mâine.

Când se despărţiră, în pragul odăii lui Jacques, acesta spuse încet, căzând dintr-odată pe gânduri:

— Ai văzut, Antoine, când se apropia sfârşitul, cum i se căsca gura, cum i se căsca mereu…

Se priviră în tăcere: amândoi aveau ochii plini de lacrimi.

La şase, Antoine, aproape bine odihnit, bărbierit, se urcă din nou la etajul al doilea.

„Domnul Chasle e cel mai nimerit ca să scrie adresele pe invitaţii, gândi el urcând scările pe jos; ca să-şi dezmorţească

58 + Roger Martin du Gard picioarele. Declaraţia la Primărie n-o facem înainte de om nouă… O să-i anunţăm pe tod. Din fericire, nu-s prea mulţi: familia Jeannereau *o* să se îngrijească de rudele dinspre partea mamei; mătma Casimir, de ceilalţi. O telegramă verilor de la Rouen. at despre prieteni, un anunţ, în ziarele de mâine, Două rânduri lui moş Dupré şi alte două lui Jean, Daniel de Fontanin e la Lun éville, am să-i scriu diseară; mama’s sora lui sunt plecate în sud, asta simplifică multe lucruri. Ma întreb dacă Jacques o să vrea să ia parte la slujbă… La aşezămintele de binefacere poate telefona şi Uon: am să-l fac listă. Eu am să trec pe la spital… Philip… Ah, drace, să nu uităm institutul!”

— Au şi venit doi domni de la dricar, îi spuse Adrienne. Au să vină din nou la ora şapte… Şi, adăugă ea oarecum stingherită, domnul Antoine ştie că domnişoara

Gise e bolnavă?

Bătură la uşa Gisei.

Fata era culcată. Se vedea după ochi că are temperatură „obrajii îi ardeau. Dar nu era grav. Telegrama data de Clotilde, şi primită într-un moment când nu se simţea prea bine îi pricinuise un prim soc; apoi, călătoria făcută în grabă şi mai cu seamă întâlnirea cu Jacques o tulburaseră adânc, provocând în organismul ei tânăr o răscolire atât de puternic încât, după ce plecase, în seara din ajun, de la căpătâiul muribundului, fusese cuprinsă de ni-te spasme atât de dureroase, că trebui să se întindă în pat; toată noaptea stătuse ca pe ghimpi, pândise orice zgomot, ghicind tot ce se întâmpla, aar nu fu în stare să se ridice din pat.

Răspunse cu atâta nesiguranţă la întrebările lui Antoine, încât acesta nu stărui.

— Vine Thérivier acum, de dimineaţa, am să-l trimit să te vadă.

Gise arătă cu capul spre camera domnului Thibault; nu se simţea prea îndurerată şi nu ştia ce să spună.

— Aşadar, s-a… sfârşit? întrebă ea cu sfială.

Antoine dădu din cap în semn de răspuns şi deodată îi fulgeră un gând limpede: „Eu l-am omorât.

— Deocamdată, sticle calde şi cataplasme, îi spuse Adriennei, apoi zâmbi către Gise şi ieşi.

„Eu l-am omorât, îşi repetă e (Fapta sa îi apărea, pentru întâia oară, în adevărata ei lumină. Dar am făcut bine, se apără numaidecât. Judeca repede, cu luciditate: Să nu ne păcălim; am făcut-o şi din laşitate; din nevoia fizică de a scăpa de coşmarul acela. Ar fi trebuit oare să n-o fac din motivul că asta m-ar fi uşurat pe mine? Haida de! Nu-şi ascun-FAMILL4 THIBAULT t *59*

Ika câtuşi de puţin marea răspundere ce-l apăsa. Fireşte, ar fi h imejdios ca medicii să aibă împuternicirea…

Supunerea oarbă în faţa unei reguli, fie ea cât de absurdă, de neomenoasă, e necesară, în principiu. Cu cât recunoştea mai deplin t regula este dreaptă şi legitimă, cu atât se aproba pe el însuşi, spunându-şi că a înfrânt-o cu bună ştiinţă: E o ches

1 Iune de conştiinţă, de apreciere, îşi urmă el gândul. Nu genrralizez. Spun doar: în cazul de faţă, am făcut ce trebuia să inc!”

Ajunse în faţa camerei unde zăcea mortul. Deschise uşa în băgare de seamă, aşa cum făcea de obicei ca să nu-l tré/. cască pe bolnav. Şi, dintr-odată, la vederea răposatului.

1 resări. Faptul că asocia imaginea tatălui său cu ideea de cadavru, atât de obişnuita totuşi pentru el, era ceva nou, uluilor. Se opri în prag, ţinându-şi răsuflarea. Trupul ăsta neînsufleţit e tatăl lui… Cu braţele pe jumătate alungite, cu mâinile uşor împreunate. Înnobilat. Atât de liniştit!… În jurul patului mortuar goliseră tot: scaunele fuseseră împinse de-a lungul pereţilor. Călugăriţele, aţipite, ca două alegorii înveşmântate în negru, îl încadrau pe uriaşul a cărui încremenire dădea acestui spectacol o măreţie adevărată. Oscar Thibault… Atâta autoritate, atâta mândrie, din care n-a mai rămas decât o mută neputinţă!… Antoine se sfia să facă vreun gest, ca să nu tulbure seninătatea asta. Atunci îşi spuse din nou că ea era opera lui; şi, mângâind cu privirea chipul acesta atât de familiar lui, pe care-l împăcase cu tăcerea şi cu pacea, aproape că zâmbi.

Când intră, fu mirat găsindu-l pe Jacques, pe care-l credea încă dormind în pat, şezând mai la o parte, lângă domnul Chasle.

Acesta, cum îl zări pe Antoine, sări de pe scaun şi se apropie de el. Ochii lui clipeau des în dosul ochelarilor aburiţi de lacrimi. îl prinse pe Antoine de amândouă

mâinile şi, negăsind ceva mai potrivit ca să-şi exprime afecţiunea faţă de mort, suspina smiorcăindu-se:

— Un om… Un om… Un om foarte cumsecade… arătând, de fiecare dată, cu capul spre pat. Trebuia să-l cunoşti, urmă încet, cu o convingere aţâţată parcă de un preopinent închipuit. Te cam umilea, da, când n-avea altceva de făcut… Dar ce drept era! întinse braţul, ca şi cum ar fi vrut să jure: un adevărat judecător! spuse el în încheiere, întorcându-se la locul lui.

Antoine se aşeză.

Mirosul acestei odăi îi răscolea toate amintirile strânse în el în decursul vremii. Dincolo de duhorile serbede de farmacie, dincolo de mireasma proaspătă a lumânărilor de ceară, deosebea mirosul învechit al stofei albastre ce îmbrăca mobilele, îmbâcsite de praf, şi care dăinuia de pe timpul bunicilor Thibault: miros de lină uscată, căruia frecatul mobilelode mahon cu ceară, timp de cincizeci de ani, îi imprimase un uşor iz de răşină. Antoine ştia ce parfum de albitun curate s-a – desprinde din dulapul cu oglinzi dacă l-ar deschide şi ce mi – ros de lemn lustruit, de ziare vechi, cu o puternică aromă de camfor, s-ar răspândi din sertarele scrinului. Cunoştea, de asemenea – de atâtea ori îl respirase pe când era copil – gustul acela de praf al scăunelului de rugăciuni, tapisa (singurul scaun potrivit cu înălumea lui de atunci), pe care două generaţii de genunchi îl tociseră până la urzeală.

Nu se auzea niciun zgomot. Nicio suflare nu făcea să tremure flacăra lumânărilor.

ca toţi cei care veneau acolo, Antoine începu să privească mortul, foarte absent, cu un fel de mirare. În creierului obosit încercau să se închege crâmpeie de gânduri: „Unde-i viaţa aceea care ieri îl mai însufleţea încă şi care făcea din tata un om ca şi mine?… Unde e?… A

pierit? Mai dăinuie oare undeva? Sub ce formă? Se întrerupse încurcat: Ce prostii îmi trec prin cap! Şi doar nu-i prima dată că în – uit la un mort... Ştiu bine că în această privimă niciun termen nu e mai nepotrivit ca neantul, deoarece ar trebui să spunem *aglomerare de vieţi*: *zămislire la nesfârşit*! Da, am spus mereu asta. Dar în faţa cadavrului acestuia nu mai ştiu ce să cred... Gândul nimicniciei pune stăpânire pe mine, Îmi pare aproape întemeiat... De fapt, numai moartea singură există, ea neagă totul, depăşeşte tot... în chip absurd! Nu, urmă el dând din umeri. E greşit ce cuget... Nu-s decât gânduri de care te laşi cuprins când eşti aici, cu ochii la el... Nu trebuie să te laşi copleşit de ele! Ele nu înseamnă nimic!"

Făcu o sforţare ca să-şi revină şi se ridică în picioare, opintindu-se din şale; şi îndată fu cuprins de o emoţie caldă, adâncă, învăluitoare.

Ieşipe coridor, făcându-i semn fratelui său să-l urmeze.

— Înainte de a hotărî ceva, trebuie să cunoaştem ultima dorinţă a tatii. Hai cu mine.

Intrară împreună în biroul domnului Thibault. Antoine aprinse lampa din plafon, apoi pe celelalte: o lumină ofensatoare parcă năpădi camera aceasta unde nu ardea niciodată decât lampa de lucru, sub abajurul ei verde. Antoine se

apropie de birou. Legătura de chei pe care o scoase din buzunar răsună cu un clinchet voios în tăcerea de aici.

Jacques stătea deoparte. Îşi dădu seama că se află din nou lângă măsuţa telefonului, chiar în locul unde în ajun... În ajun?... Nu sunt decât vreo cincisprezece ore de când Gise s-a Ivit în dreptul uşii aceleia...

Roti o privire duşmănoasă prin încăperea pe care o socotise atâta timp drept un sanctuar de nepătruns şi pe

care, dintr-odată, nimic n-o mai apăra împotriva încălcării. Văzându-şi fratele aşezat în genunchi, ca un spărgător, în faţa sertarelor deschise, se simU parcă ruşinat. ce-l interesau pe el ultimele dorinţe ale tatăluisău şi toate hârţoagele astea?

Ieşi fără să spună un cuvânt.

Se îndreptă din nou spre camera mortuară, care-l atrăgea cu putere nostalgică şi unde-şi petrecuse, atât de pasnic, între vis şi viaţa, cea mai mare parte din noapte. Prevedea că în curând va fi gonit de acolo de vizitele nepoftiţilor; nu voia să piardă nicio clipă din această mişcătoare confruntare cu tinereţea lui; fiindcă, pentru el, nimic nu avea să oglindească mai dureros trecutul decât rămăşiţele acestei făpturi atotputernice, care se pusese necontenit de-a curmezişul drumului său şi care, dintr-odată, naufragiase în nefiinţă.

Deschise uşa camerei încet, intră în vârful picioarelor şi se aşeza. Tăcerea, întreruptă o clipă, coborî din nou; şi, cu un sentiment de plăcere, Jacques se cufundă iarăsi în contemplarea mortului.

Ce încremenire!

Creierul acesta care, zi şi noapte, timp de aproape trei pătrare de veac, nu contenise o clipă să lege între ele gânduri şi imagini, iată-l că s-a oprit pe veci. Şi inima, la fel. Dar încremenirea gândirii îl izbea cu mai multă putere pe Jacques, care de atâtea ori se plânsese de activitatea neîntreruptă a propriului său creier ca de ceva care îl făcea să sufere! (Chiar noaptea, toropit de somn, simţea cum acest creier, asemenea unui motor nebun, se învârtea, se învârtea în capul lui. Îşi împletea fără răgaz imaginile acelea răzleţe, de caleidoscop, pe care le numea „visuri” atunci când memoria lui reţinea, în treacăt, câteva crâmpeie din ele.) Din fericire într-o bună zi, zelul acesta istovitor va înceta dintr-odată. Într-o zi va fi şi el izbăvit de

chinu de a gândi. Va veni, în sfârşit, tăcerea, odihna în tăcere!... Îşi aminti de cheiul acela de la München, unde-şi preumblase o seară întreagă o ameţitoare ispită de sinucidere... O frază, ca o rămăşiţă de melodie, îi răsună *deo62* Roger Martin du Gard dată în amintire: „O să ne odihnim...” Era finalul unei piese ruseşti pe care o văzuse la Geneva; îi stăruia încă în auz glasul artistei, o femeie slavă, cu trăsături de copil, cu ochi nevinovaţi şi aprinşi, care îşi legăna capul mic, repetând: „O să ne odihnim... O intonare visătoare, un sunet prelung de armonică, însoţit de o privire istovită, în care, de bună seamă, era mai multă resemnare decât nădejde: „N-ai avut bucurii în viaţă... Dar răbdare, unchiule Vania, răbdare... O să ne odihnim... o să ne odihnim...

VIII

Puţin înaintea prânzului, începură vizitele: chiriaşii, apoi oamenii din cartier cărora domnul Thibault le făcuse diferite servicii. Jacques dispăru înainte de a sosi primele rude. Antoine plecă şi el, având chestiuni grabnice de rezolvat. Fiecare societate de binefacere din care făcuse parte domnul Thibault număra, în comitet, mulţi prieteni personali. Defilarea ţinu până seara.

Domnul Chasle îşi adusese în camera mortuară scaunul pe care-l numea „strapontinul” său şi de care se slujea de ani şi ani; nu se mişca toată ziua de lângă „defunct”. Părea că face parte din dichisul înmormântării, la un loc cu sfeşnicele, cu ramura de merişor sfinţit şi cu călugăritele care se rugau. De câte ori venea un vizitator, domnul Cha-Sle luneca de pe scaunul lui, saluta cu tristeţe noul venit şi se urca iar pe scaun.

Domnişoara încercase de mai mùlte ori să-l facă să plece. Din gelozie, de bună seamă, înciudată că-l vedea atât de credincios şi de statornic. Ea, dimpotrivă, nu putea sta locului. Suferea. (Era, fără îndoială, singura din toată

casa care suferea.) Sărmana fată bătrână, care, în tot cursul unei vieţi petrecute la uşa altora. n avusese nimic al ei, încerca acum, poate pentru îwi t J, \, o pornire sălbatică de posesiune: domnul Thibault era mortul ei. În fiece clipă se apropia de patul acesta, pe care din pricina gheboseniei nici nu-l putea vedea în întregime, întindea cearşaful, netezea o îndoitură, bolborosea un crâmpei de rugăciune şi, legănându-şi capul, împreunându-şi degetele osoase, spunea mereu, ca şi cum ar fi fost vorba despre ceva de necrezut:

— A păşit înaintea mea spre odihna veşnică…

Nici întoarcerea lui Jacques, nici venirea Gisei nu păreau să fi atins zonelesensibile ale acestui suflet chircit, zgârcit în reacţii; cei doi copii dispăruseră, şi unul şi altul, timp de câteva

luni din viaţa familiei: *se dezvăţase să se gândească la ei. Pentru ea nu existau decât Antoine şi slujnicele. Dar, surprinzător, pe Antoine era supărată astăzi. În momentul când să hotărască ziua şi ora aşezării în sicriu, avu cu el o adevărată sfadă. Cum Antoine era de părere să termine mai repede cu această clipă de uşurare pentru toţi, când mortul încetează de a mai fi un cadavru şi nu mai este decât un coşciug, Domnişoara se împotrivi, ca şi cum Antoine ar fi vrut s-o lipsească de singurul lucru ce-i mai rămânea*: *contemplarea rămăşiţelor stăpânului, ultimele ceasuri ale prezenţei sale trupeşti. Părea să-şi dea seama că dispariţia domnului Thibault nu era cu adevărat un deznodământ decât pentru mort şi pentru ea. Pentru ceilalţi, şi mai ales pentru Antoine, sfârşitul acesta era în acelaşi timp şi un început, pragul unei vieţi noi. Pentru ea nu mai exista viitor, astfel că prăbuşirea trecutului însemna năruirea totală.*

Spre seară, întorcându-se acasă pe jos, cu pas vioi,

bucurându-se de aerul rece care îl înţepa în ochi şi-i atâta energia, Antoine se întâlni în faţa uşii portarului cu Fël ix Héquet, în ţinută de doliu.

— Nu intru, spuse chirurgul. Voiam numai să-ţi strâng mâna într-un moment ca ăsta…

Tourier, Nolant, Buccard îşi depuseseră cărţile de vizită. Loisille telefonase. Mărturiile de simpatie din partea corpului medical îl mişcară pe Antoine într-un chip deosebit. Astfel, diinineată, când rhilip însuşi venise în Rue de l'Université, s-ar fi zis că are sentimentul că primeşte condoleanţele profesorului nu pentru că domnul Thibault murise, ci fiindcă el, doctorul Antoine Thibault, îşi pierduse tatăl.

— Te compătimesc, prietene, suspină Héquet cu glas măsurat. Degeaba se spune că pentru noi moartea-i o bătrână prietenă; chiar când e colea, aproape de tot, la noi în casă, ce zici, parcă nu ne-am fi întâlnit niciodată cu ea, nu-i aşa? Şi adăugă: Ştiu ce înseamnă asta. Apoi, îndreptându-şi umerii, îi întinse mâna în mănuşă neagră.

Antoine îl însori până la trăsură.

În mintea lui făcea pentru întâia oară o legătură… În momentul de fată n-avea timp să cugete din nou la „toată povestea aia", dar întrevăzu că „toată povestea" era, oricum, mai gravă decât o judecase la început. Înţelese că fapta aceea hotărâtoare săvârşită de el în ajun (şi pe care nu înceta să o

 aprobe întru totul) trebuia acum să şi-o însuşească, să facă oarecum trup şi suflet cu ea, ca o învăţătură trasă dintr-o experiemă esendală, de felul acelora ce au asupra evolmiei omului o înrâurire profundă; şi simţea bine că această povară suplimentară îl va sili, în mod fatal, să-şi schimbe centrul de greutate.

Se urcă în camera lui, îngândurat.

Un băiat cu capul gol, cu urechile roşii, cu un fular la gât, aştepta în antreu. and apăru Antoine, se sculă în picioare şi se făcu stacojiu la fată. Antoine îl recunoscu pe ucenicul de notar; se mustră că nu se mai dusese niciodată să-i vadă pe copiii aceia doi.

— Bună ziua, Robert. Intră aici. Ei, ce s-a întâmplat?

Celălalt făcu o sforţare, mişca buzele, dar sfiala îl tulbura prea tare ca să poată spune „ceva". Atunci, luându-şi inima în *dinţi, scoase de sub pelerină un buchet de viorele; Antoine înţelese numaidecât. Se apropie de el şi primi florile.*

— Mulmmesc, dragă băieţele. O să duc buchetul tău sus. Frumos din partea ta că te-ai gândit la asta.

— Nu eu, Loulou s-a gândit la asta, se grăbi să precizeze băiatul.

Antoine zâmbi:

— Ce mai face Loulou? Şi tu, tot aşa descurcăreţ eşti?

> >

— Ehei, cât despre asta!... făcu Robert cu glasul dezgheţat.

Nu se aşteptase ca într-o zi ca asta să-l vadă pe Antoine zâmbind; nu se maisiunea stingherit; (Jrinse chef de vorbă. Dar, astă-seară, Antoine avea ceva mai important de făcut decât să-l asculte pe el.

— Să vii într-o zi cu Loulou. O să-mi povestiţi cum o duceţi. Într-o duminică, da? Avea pentru băieţii ăştia, pe care abia îi cunoştea, o adevărată afecţiune. S-a făcut? adăugă el.

Chipul lui Robert deveni dintr-odată, serios:

— S-*a făcut, domnule*!

În timp ce-l conducea pe copil spre ieşire, Antoine recunoscu glasul domnului Chasle discutând cu Uon în bucămnc.

„Altul care vrea să-mi vorbească, gândi el, plictisit. Ah, mai bine să termin şi cu ăsta”. Şi-l chemă pe omuleţ în cabinetul său de consultaţii.

Domnul Chasle străbătu încăperea cu paşi săltăreţi, se sui pe scaunul cel mai îndepărtat şi surâse şiret, cu toate că ochii lui oglindeau o nesfârşită tristeţe.

— Ce-ai să-mi spui, domnule Chasle? întrebă Antoine. Vocea îi era prietenoasă, dar rămase în picioare, deschizându-şi corespondenţa.

— Eu? se miră celălalt, ridicând din sprâncene.

„Bun, îşi spuse Antoine, împăturind fa loc scrisoarea pe care o citise. O să-mi fac timp să trec pe acolo mâine dimineaţa, după spital”.

domnul Chasle îşi privea picioarele, pe care şi le legăna; spuse răspicat, solemn:

— Aşa ceva, domnule Antoine, n-ar trebui să se întâmple.

— Ce anume? întrebă Antoine, care deschise un alt plic.

— Ce anume? repetă celălalt, ca un ecou.

— Ce n-ar trebui să se întâmple? spuse Antoine, care începea să se enerveze.

— Moartea.

Antoine nu se aştepta la acest răspuns şi ridică, tulburat, capul. Privirea lui Chasle era împăienjenită de lacrimi. Îşi scoase ochelarii, îşi *desfăcu batista şi se şterse la ochi.*

— Fost la domnii de la Saint-Roch, continuă el, întretăindu-şi frazele cu pauze şi suspine. Le-am cerut să facă slujbă. boar aşa, ca să am cugetul Împăcat, domnule Antoine. Fiindcă, în ce mă priveşte, până la o convingere mai temeinică… Lacrimile continuau a-i curge, în revărsări zgârcite, şi, de fiecare dată după ce-şi ştergea ochii, îşi

aşternea batista pe genunchi, o împăturea din nou, dungă la dungă, şi o vira în buzunar, lăţită, ca pe un portofel.

— Aveam zece mii de franci puşi deoparte, spuse fără nicio legătură.

„Aha", gândi Antoine. Şi-l întrerupse pe loc:

— Nu ştiu dacă tatăl meu a avut timp să hotărască ceva în privinţa dumitale, domnule Chasle, dar fi liniştit: fratele meu şi cu mine îţi vom asigura, pe toată viaţa, remuneraţia lunară pe care o aveai alei.

Iată că se ivea, de la moartea domnului Thibault, cel dintâi prilej de a lua o hotărâre asupra unei chestiuni băneşti, de a face un gest de moştenitor. Antoine socoti că a lua un asemenea angajament, până la moartea domnului Chasle, era, la urma urmei, ceva destul de generos şi că este plăcut să fii în situaţia de a te arăta darnic. Apoi, gândurile îi zburară.

 fără voie, în altă direcţie: încercă să evalueze averea părintească şi partea ce i s-ar cuveni lui; dar nu ştia nimic sigur în această privinţă.

Domnul Chasle se roşi ca un rac. Ca să facă ceva, desigur, scoase un briceag din buzunar şi părea că vrea să-şi cureţe unghiile".

— Nu vreau o rentă viageră! rosti el, în cele din urmă, cu tărie, dar fără să-şi ridice nasul. Continuă pe acelaşi ton: Un capital, da, dar nu o rentă viageră! Pe urmă, înduioşându-se: Din pricina Dédettei, domnule Antoine, micuţa aceea pe care aţi operat-o, vă aduceţi aminte, nu-i aşa?... De fapt, pentru mine ea e ca şi cum ar fi a mea. Aşa încât, ce să fac cu o rentă viageră, ce i-aş putea lăsa acestei păsărici plăpânde?

Dédette, operaţia, Rachel, odaia însorită, un trup în umbra iatacului, aroma şiragului de chihlimbar fumunu... Antoine, cu un zâmbet şters, lăsând deoparte corespondenta, asculta distrat şi urmărea instinctiv, din

ochi, gesturile omuleţului. Dintr-o dată se răsuci pe călcâie; bătrânelul, care-şi tăia unghiile cu briceagul, tocmai înfipsese ascuţişul în unghia degetului mare şi, liniştit, pe îndelete, cum ai tăia un dop, reteză cu o mişcace rotunjită o aşchie de unghie, care hârsii.

— O, destul, domnule Chasle! *făcu Antoine, scris nind din dinţi.*

Domnul Chasle sări de pe scaun.

— Da, da, întrec măsura… bolborosi el. Dar chestiunea era atât de importantă pentru el, încât încercă un ultim atac: *Un mic capital, domnule Antoine, e cel mai bun lucru. De un capital am nevoie*. În *un plan al meu, mai demult. O să vă explic-… Şi murmură ca în vis*: *Mai târziu… Pe urmă, cu glas schimbat şi ţintind spre uşă o privire fără nicio expresie*: *Să cerem să se facă slujbă dacă vreţi. Dar, în ce mă priveşte, eu cred că defunctul nu are nevoie de nimic. Un om ca el n-a plecat ca fiştecine. Pentru mine lucrul e limpede, domnule Antoine*: *în ceasul ăsta… Se îndreptă spre antreu, săltând uşor, scuturându-şi capul sur* şi *repetând cu un aer împăcat*: *…în ceasul ăsta a şi intrat în ra i*!

Nici nu plecă bine Chasle, că Antoine trebui să primească croitorul spre a încerca un costum negru. Se simţi iarăşi ostenit; statul acela obositor în faţa oglinzii îl doborî de-a binelea.

Îşi pusese în gând să doarmă o oră înainte de a se duce din nou sus, când, însoţindu-l pe croitor până la ieşire, se întâlni faţă în faţă cu doamna de Battaincourt, care tocmai se pregăt ea *să sune. Telefonase cu puţin înainte, ca să ceară oră, şi i se comunicase „îngrozitoarea ştire". Atunci îşi schimbase programul, ca să vină aici.*

Antoine o primi cuviincios, dar o ţinu în prag. Ea îi

strângea mâna, vorbind cu voce tare, înduioşându-se cu o vădită mâhnire de această pierdere.

Cum n-avea de gând să plece, era cam greu s-o ţină aşa, în picioare, la intrare; cu atât mai mult, cu cât izbutise să-l facă pe doctor să se dea un pas înapoi şi pătrunsese în casă. Jacques nu ieşise toată după-amiaza din camera lui, care era foarte aproape; Antoine se gândi că fratele său o să audă glasul acesta de femeie şi o să-l recunoască, fără îndoială; şi, nu ştia de ce, presupunerea asta nu-i făcu plăcere. Spre a salva situaţia, se dădu la o parte, deschise uşa cabinetului de consultaţii şi-şi îmbrăcă repede haina. (PÂnă atunci fusese doar în cămaşă, fapt care-i sporea şi mai mult ciuda de a fi fost luat pe neaşteptate.)

În ultimele săptămâni, împrejurările schimbaseră puţin relaţiile sale cu frumoasa clientă. Doamna îşi înmulfise vizitele, sub cuvânt că-i aduce vesti de la micma bolnavă, care-şi petrecea iarna la Pas-de-Caiais, cu soţul *şi cu guvernanta englezoaică. (Simon de Battaincourt îşi părăsise, fără a sta prea mult pe gânduri, proprietatea şi unătoarea pentru a se instala la Berck cu copila nevesti-sii, în timp ce aceasta făcea naveta, găsind totdeauna motive ca să petreacă mai multe zile pe săptămână la Paris.)*

Doamna nu voia să se aşeze; n-aştepta decât un prilej ca să apuce din nou mâna lui Antoine şi *sta aplecată spre el, cu pleoapele încreţite, cu pieptul tresăftând de suspine. Avea obiceiul de a privi întotdeauna buzele bărbaţilor. Văzu, printre gene, că şi el îşi plimba privirea pe gura ei şi se simţi foarte tulburată. Antoine îi părea frumos în seara asta; găsea că are un chip mai bărbătesc ca de obicei, ca* şi *cum hotărârile pe care fusese nevoit să le ia ar fi lăsat pe (aţa lui urme vizibile de energie.*

Îl privi cu o expresie plină de milă.

— Trebuie să suferi grozav de mult!

Antoine nu găsi nimic să răspundă. De când

frumoasa doamnă se afla acolo, îşi impusese un aer oarecum solemn, care i se potrivea, dar îl şi stingherea.

68 Roger Martin du Gard

Continuă s-o privească, pieziş, de jos. Văzu cum i se zbat, tare, sânii sub stofă; un val de căldură îi năvăli în obraz. Ri ducându-şi capul, surprinse câteva licăriri jucăuşe în ochii frumoaşei Anne: ascundea astă-seară un fel de dorimă, un plan, un gând nebunatic, pe care se silea să nu-l trădeze!

— Partea cea mai grea e după aceea, vorbi ea din nou, galeş, atunci când viaţa îşi reia cursul şi când te loveşti peste tot de un gol... O să-mi îngădui să vin să te văd din când în când, nu-i aşa?

O privi scrutător. Cuprins de o ură neaşteptată, schiţă un zâmbet ca un scrâşnet şi spuse cu cruzime:

— N-ai nicio grijă, doamnă; nu-mi iubeam tatăl.

Dar numaidecât îşi muşcă buzele. Faptul de a fi gândit aşa ceva îl zgudui mai tare decât acela de a fi spus-o. „Totuşi, poate că târfa asta mi-a smuls un strigăt sincer!" gândi el.

Ea rămase buimăcită. De altfel, fusese mai puun izbita de înţelesul cuvintelor decât de felul în care fuseseră rostite. Se *dădu un pas înapoi, ca să-şi revină.*

— Asta-i bună! făcu. Şi, după tot jocul acesta făţarnic, râsul ei ascuţit sună, în sfârşit, sincer.

În timp ce-şi trăgea mănuşile, o uşoară încreure, ca un început de strâmbătura sau de zâmbet, nu încetă să-i fluture pe buze şi Antoine, îndrăzneţ urmărea cu un aer intrigat tainicul freamăt al acestei guri, pe care o alungea umbra de *fard, ascuţită ca o zgârietură. Dacă în clipa aceea şi-ar fi îngăduit vreun zâmbet neruşinat, poate că n-ar fi pregetat s-o dea afară.*

Respira fără să vrea parfumul cu care femeia îşi îmbiba îmbrăcămintea. Ghici din nou sânii grei care

fremătau sub rochie. îşi *închipui cu brutalitate pieptul acesta gol şi se simţi răscolit pin*: *t în adâncul fiinţei sale*.

După ce-şi puse blana, se depărtă şi mai mult de el, ridică fruntea şi-l privi fără sfiala. Părea că-ntreabă: *„Ţi-e fricăʔ”*

Se priviră în faţă. Aceeaşi furie potolită, aceeaşi ranchiună în amândoi. 13 a, mai mult încă: *aceeaşi dezamăgire, poate*; *acelaşi simţământ confuz de a fi scăpat un prilej. Apoi, fiindcă Întoine nu spunea nimic, îi întoarse spatele, îşi deschise singură uşile şi plecă, fără să-i mai dea vreo atenţie*!

Uşa de la intrare se închise cu un pocnet surd în urma ei.

Antoine se răsuci pe călcâie. Dar, în loc să se întoarcă în cabinetul de consultaşi, rămase o clipă încremenit, cu palmele umede, cu mintea răvăşită, asurzit de sângele care-i zvâcnea în tâmple, adulmecând cu ciudă parfumul acela

pătrunzător, persistent. Se învârti în jurul lui, ca înnebunit. Gândul că va fi dificil să încerce a recuceri făptura asta nestăpânita, după ce o rănise atât de usturător, îl sfichmi ca o lovitură de bici, dar numai o clipă.

Dădu cu ochii de pălăria şi pardesiul lui, agăţate în cuier; *le smulse dintr-o mişcare şi, aruncând o privire rătăcită spre uşa lui Jacques, o zbughi afară*.

IX

Gise nu se sculase deloc din pat. Frântă de oboseală, pe jumătate adormită, simţind dureri îndată ce se mişca, auzea ca prin vis, pe coridor, necontenitul du-te-vino al vizitatorilor care treceau pe lângă peretele de la capul ei. Un singur gând se desprindea din ceată: *„L-am regăsit… E aici, în casă… Poate să apară dintr-o clipă într-alta… O să vină…” Şi pândea paşii. Dar trecu aşa toată ziua de vineri,*

apoi cea de sâmbăta, fără ca el să se fi arătat.

De fapt, Jacques se gândea la ea neîncetat, chiar într-un mod supărător de obsedant. Dar, temându-se prea mult de o întrevedere pentru a se putea hotărî s-o provoace, aştepta, fără grabă, ivirea unei împrejurări prielnice. De altfel, încă din ajun, îi era atât de frică să nu fie întâlnit şi recunoscut de cineva, încât nu ieşise nicio clipă din odaia fui de la parter; abia seara, pe înnoptate, se urcase, străbătuse apartamentul cu paşi de lup şi se aşezase din nou într-un colţ al camerei. mortuare, de unde nu plecă decât în zori.

Totuşi, sâmbăta seara, după ce Antoine îl întrebase, întâmplător, dacă o revăzuse pe Gise, se hotărî, când se ridicară de la masă, să bată la uşa ei.

Gise era mai bine. Temperatura scăzuse şi Thérivier îi dăduse voie să părăsească patul a doua zi. Aştepta, aţipita, în semiobscuritate, ceasul când trebuia să adoarmă.

— Ei, cum merge? întrebă el, aproape voios. A. dar arăţi bine!…

În umbra gălbuie a abajurului, în care ochii ei măriţi străluceau tare, părea, într-adevăr, mai degrabă sănătoasă detecât bolnavă.

Jacques nu se apropiase de pat., Ea fu aceea care, după o clipă de stinghereală, întinse mâna. În mâneca largă, el îi văzu braţul, care ieşea, gol, până deasupra cotului. îi luă mâna şi.

70 + Roger Martin du Gard *făcând pe medicul, în loc să i-o strângă, i-o pipăi; pielea era fierbinte.*

— Mai ai puţină febră?

— Aş, nu!

Gise îşi întoarse ochii spre uşă: Jacques o lăsase deschisă, ca şi cum ar fi dat să se înţeleagă că nu venise decât în treacăt.

— Ţi-e frig? Vrei s-o închid? întrebă Jacques.

— Nu… cum vrei.

Se execută bucuros şi închise uşa, pentru a rămâne singuri.

Gise îi muhumi cu un zâmbet şi-i lăsă capul pe pernă, unde părul ei făcea o pată neagră, fără luciu. Apoi, cum cămaşa, puţin tăiată la piept, dezvelea rădăcina gâtului, o prinse cu mâna, ca să nu lase gulerul să se desfacă. Jacques privi rotunjimea delicată a încheieturii mâinii şi culoarea cărnii ei brune, care, între albiturile acelea, avea o nuanţă de nisip ud.

— Şi ce faci toată ziua? întrebă ea.

— Eu? Nimic. Mă ascund, ca să nu-i văd pe toţi ăştia care vin aici.

Atunci Gise îşi aduse amintecă domnul Thibault murise şi se gândi la doliul lui Jacques. Îi părea rău că nu se arătase mai îndurerată. Dar Jacques suferea oare? Nu găsea cuvintele afectuoase pe care ar fi trebuit, poate, să i le spună. Îşi spunea doar că dispariţia tatălui dădea fiului o libertate deplină şi prin cap îi trecu ideea aceasta: „Acum nu va mai fi nevoit să plece1.

I se adresă lui Jacques:

— Ar trebui să mai ieşi câte puţin…

— Da. Azi mi-am simut capul greu şi am ieşit să fac câţiva paşi, să… să cumpăr ziare…

Adevărul era mai complicat: la ora patru, enervat de aşteptarea asta fără rost, minat şi de unele intenţii mai tainice, pe care nu le desimi decât mai târziu, ieşise, în adevăr, în oraş, ca să cumpere câteva Ziare elveţiene şi fără să ştie prea bine unde se duce…”

— Stăteai mult în aer liber acolo? întrebă Gise după un nou răstimp.

— Da.

Fusese luat pe neaşteptate cu acest „acolo” şi

răspunse fără să vrea stângaci, aproape tăios, de care îi păru numaidecât rău. „De altfel, îşi spunea el, de când am pus piciorul în

casa asta, tot ce fac, tot ce spun, tot ce gândesc nu-i decât făţărnicie!”

Tot timpul, fără voia lui, ochii îi alunecau spre patul pe care lumina lămpii cădea cu perfidie şi privirea i se plimba pe învelitoarea de lână albă, atât de uşoara încât scotea în relief formele trupului tânăr, linia soldurilor, alungirea pulpelor, ridicătura genunchilor, puţin depărtaţi unul de altul. Zadarnic îşi dădea osteneala să *ia un aer firesc, să aibă un glas nepăsător; se simţea din ce în ce mai stânjenit.*

Gise vru să spună: „Stai jos!” dar cum în clipa aceea nu-i putu întâlni privirea, nu îndrăzni.

Ca să facă ceva, Jacques se uita la mobilele din jur, la bibelouri, la micul altar pe care strălucea poleiala. îşi aminti de dimineaţă când sosise şi când venise să se ascundă aici.

— E drăgmă camera ta, spuse el prietenos. Înainte n-aveai canapeh. iţa asta…

— Mi-a dat-o tatăl tău când am împlinit optspre-œ ani. N-o recunoşti? Era în antreul de sus, de la Maisons-Laffitte. Sub ceasul cu cuc…

Maisons… Revăzu deodată antreul de la etajul al doilea, năpădit de lumina care pătrundea prin geamhe şi invadat, toată vara, de muştele ce bâzâiau la apusul soarelui ca un stup răvăşit. Reveaea şi *pendula cu lănţişoare, auzea, în tăcerea ce domnea pe slăn, glasul caraghios al păsăruicii de lemn, care cânta de patru ori pe ceas… Aşadar, în tot acest timp, cât el fusese departe, pentru ei toate rămăseseră neschimbate. Dar, dacă stai şi te gândeşti, nu se regăsea oare şi pe el la fel sau aproape*

la fel? Nu-şi surprindea, oare, de când se întorsese, în mişcările instinctive, câte un gest care altă dată îi era obişnuit) Felul de a-şi şterge picioarele pe preş, apoi de a trânti uşa de la intrare, de a-şi anina paltonul în aceleaşi două agăţători ale cuierului, înainte de a aprinde lumina electrică… Şi, când umbla încoace şi încolo prin camera lui, fiecare mişcare era oare altceva decât o amintire inconştientă devenită iar faptă?

Gise îi privea pe furiş, în umbră, faţa neliniştită, fălcile, grumazul, mâinile".

— Ce voinic te-ai făcut, spuse ea încet.

Jacques se întoarse şi zâmbi. În taină, era mândru de forţa lui, deoarece în tot timpul copilăriei suferise mult din pricină că era firav. Şi, deodată, fără să cugete – încă un reflex – exclamă, mirat el însuşi de această amintire:

7»

— „Maiorul Van de Cuyp era de o forţă puţin obişnuită!"

72 + Roger Martin du Gard *1*

O rază de bucurie luminã chipul Gisei. Era explicaţia pe care o citiseră şi răscitiseră împreună sub o poză din cartea lor cea mai dragă: *isprăvile se petreceau în pădurile Sumatrei şi desenul arăta cum un maior olandez dobora cu uşurinţă o gorilă înfricoşătoare.*

— „Maiorul Van de Cuyp adormise la umbra boababu –, lui fără să ia vreo măsură de prevedere", completă Gise înveselită; *şi, lăsându-şi capul pe spate, cu ochii închişi, deschise*! *gura, fiindcă maiorul sforăia.*:

Râdeau şi se priveau cum râd, uitând de toate, răscolind – cu voluptate comoara asta de pozne ale copilăriei lor, care era numai a lor.

— Dar fotografia cu tigrul, urmă ea, pe care mi-ai rupt-o într-*o zi, când erai furios*!

— Aşa-i. Dar de ce ţi-am rupt-o?

— Ei, din pricină că m-apucase un râs nebun în faţa abatelui Vécard!

— Ce memorie ai, Gise!

— Mai târziu, voiam şi eu, spuse ea, să îmblânzesc un pui de tigru şi adormeam seara închipuindu-mi că-mi Jegăn tigrul în *braţe… a*

Tăcură câteva clipe. Îşi zâmbeau mereu, amuzafi. Gise, cea dintâi, căzu iarăşi pe gânduri.

— Cu toate astea… zise ea. Când îmi amintesc de timpul acela, nu văd nimic altceva decât zile lungi şi nesfârşite de plictiseai a… Dar tu?…

Temperatura, oboseala, amintirile acestea îi dădeau un fel de lâncezeală care se potrivea bine cu leneveala în aşternut, cu privirea ei mângâietoare, cu pielea ei evocând tari din regiunile calde.

— Zău că da, urmă ea, văzând că Jacques se mărgineşte să încreţească din sprâncene, fără să răspundă, e ceva îngrozitor atâta plictiseala pentru un copil! *Şi pe urmă, – pe la paisprezece sau cincisprezece ani, plictiseala s-a dus. Nu ştiu cum. A fost un proces lăuntric. Acum nu mai ştiu ce-i plictiseala. Chiar când… Gândea*: *„Chiar când mă simt nenorocită din pricina ta*!*” Spuse doar*: *…Chiar când nu-mi merge bine…*

Cu ochii în pământ, cu mâinile în buzunar, Jacques tăcea. Aducerile aminte răscoleau în el un fel de porniri duşmănoase. Nu putea ierta nimic din viaţa pe care o trăise. În nicio epocă a vieţii, nicăieri, nu se simtjse bine, la locul şi la largul lui, ca Antoine. Peste tot se simţea stingher. În Africa, în italia, în Germania. Chiar şi *la Lausanne era*

aproape acelaşi lucru… Şi nu numai stingher, ci şi încolţit. Încolţit Ade cei din jurul său, de societate, de condiţiile de vată… Încolţit de ceva, nu’s>tia ce anume,

care părea că porneşte şi din el însuşi.

— „Maiorul Van de Cuyp…” începu Gise.

Stăruia asupra amintirilor din copilărie, pentru că despre tele mai proaspete, care o obsedau cu putere, nu îndrăznea să spună niciun cuvânt. Dar tăcu: simţea că nu va mai putea luce. să izbucnească nicio *flacără din cenuşa asta.*

Îl privea întruna pe Jacques, măsurându-l în tăcere, fără a poată afla cheia tainei. De ce plecase, oare, după toate cele ce se întâmplaseră între ei? Câteva cuvinte vagi, aruncate de Antoine, o tulburaseră şi mai mult, fără să-i lămurească însă nimic. Ce făcuse Jacques în răstimpul acestor trei ani? Ce semnificare aveau trandafirii roşii trimişi de florarul din Londra?”

Gândi deodată: „Cum mi l-au schimbat!”

Cu o emoţie pe care nu şi-o putu ascunde, murmură:

— Cum te-ai schimbat, Jacquot!

Înţelese, din privirea scurtă a lui Jacques, din zâmbetul lui reţinut, că emoţia aceasta nu-i fusese pe plac. Numaidecât, schimbându-şi expresia şi glasul, se porni să-i povestească, plină de voioşie, despre *viaţa ei în mănăstirea din Anglia:*

— E atât de plăcută viat (a aceea ordonată de acolo… Dacă ai şti câtă poftă de lucru simţi, dimineaţa, după gimnastica în aer liber şi după breakfast!

(Nu-i spunea că, în timpul şederii la Londra, singurul ei sprijin moral fusese gândul de a-l regăsi. Şi nici nu-i mărturisea cum voioşia ei de dimineaţă se topea oră cu oră, nici cum o copleşeau valuri de deznădejde, seara, în patul ei din dormitor.)

— Viaţa de toate zilele în Anglia e atât de deosebită de a noastră, atât de atrăgătoare! Mulţumită că găsise acest subiect banal de discute, să le agaţa de *el, ca să îndepărteze primejdia unei noi tăceri. În Anglia, toată*

lumeande, aşa, de orice nimic. Englezii nu vor nici în ruptul capului ca viaţa să fie un lucru trist; de aceea, pricepi, ei cugetă cât mai puţin cu putinţă; se joacă. Pentru ei totul este un joc: începând cu viaţa!

Jacques asculta vorbăria asta, fără s-o întrerupă. O să se ducă şi *el în Anglia. O să se ducă şi în Rusia, o să se ducă şi în America. Avea în faţă un viitor întreg, ca să colinde pe alte meleaguri, ca să vadă… Zâmbea binevoitor, încuviinţa*

74 Roger Martin du Gard *din cap. Gise nu era proastă. Aceşti trei ani se părea chiar cu o maturizaseră. Se făcuse mai frumoasă, mai delicată… privi încă o dată trupul acesta subţirel, pe care-l simţeai, sub cuvertură, ca moleşit de propria lui căldură.* Şi *trecutul îl înhăţă iarăşi în gheare; retrăi totul: dorinţa lui neaşteptată, îmbrăţişarea lor sub copacii mari de la Maisons. îmbrăţişare neprihănită şi totuşi, după atâţia ani, după atâtea păţanii – simţea încă sub braţ mijlocul acesta, e, are se mlădia, şi, sub gura lui, buzele acestea neştiutoare*! *într-o clipă, judecatăvoinţă se spulberară toate. De ce nu*?… *Ajunsese chiar* să-l *gândească la fel ca în zilele cele mai pătimaşe: „Să fie a meas-o iau de soţie". Dar, deodată, gândul se lovi de ceva întunecos, lăuntric, pe care nu-l putea desluşi bine: o piedică de netrecut, ce se ridica din însăşi făptura lui.*

Apoi, în timp ce privirea îi aluneca iarăşi spre formele acestea vii şi mlădioase, alungite în pat, închipuirea lui, plină aşa de timpuriu de atâtea amintiri, îi evocă îndată, într-un alt pat, liniile unor alte şolduri, la fel de fine şi de rotunde, conturate tot astfel sub cearşaful care le acoperea; şi dorinţa care îl înfiorase o clipă mai înainte se topi într-un sentimende milă. Revedea, în pătucul ei de fier, micuţa prostituată din Reichenhall, o fetişcană de şaptesprezece ani, a cărei hotărâre de a muri fusese atât de îndârjită, încât a fost găsită, pe podea,

strangulată cu un şireang legat de lacătul unui dulap. Jacques intrase printre cei dintâi în camera aceea; îşi amintea mirosul urât, de seu topit, care se răspândea peste tot; şi revedea mai ales faţa fără expresie, de nepătruns, a acelei femei, încă tânără, care spărgea ouă într-o tigaie sfârâitoare: femeia consimţise, pentru câţiva bani, să vorbească; dădea chiar unele amănunte ciudate; şi când Jacques o întrebase dacă o cunoscuse bine pe moartă, exclamase cu o expresie de neuitat: Ach, nein! Ich bindie Mutter!

Era gata să-i povestească amintirea aceasta Gisei. Dar asta ar fi însemnat să vorbească despre viaţa de „acolo" şi să ofere în chip nesăbuit prilejul de a i se pune întrebări...

Înfundată în aşternut, Gise îl sorbea din ochi, privindu-l printre gene. Nu mai putea răbda; în fiece clipă se stăpânea să nu strige: „Dar vorbeşte odată! Ce crezi despre tine acum?... Ce crezi despre mine? Aşadar, ai uitat totul?"

1 Oh, nu! Sunt mama ei!

FAMILIA THIBAULT + *75*

El se plimba încoace şi încolo, lăsându-se cu toată greuta

1 *ra când pe un picior, când pe altul, preocupat, cu gândul aiu*i *t a. Când întâlnea privirea înfrigurată a Gisei, simţea, între ea şi el, un dezacord atât de insuportabil, încât mima îndată o iltceală excesivă; nimic nu lăsa să se vadă cât de mult îl fermeca atitudinea ei copilăroasă, nevinovăţia pe care o întru (hipa ea culcată în aşternutul alb, cu gâtul acela gol! Simţea pentru fetiţa asta suferindă toată duioşia unui frate mai mare. Dar câte amintiri pângăritoare se strecurau mereu între ei! Ce amărăciune să te simü atât de bătrân, aşa de ros, de mânjit!*

— De bună seamă că acum eşti o jucătoare de tenis

grozavă? întrebă Jacques într-o doară, fiindcă zărise o rachetă ws, pe dulap.

Gise trecea repede de la o stare la alta. Nu-şi putu stăpâni un surâs naiv de mândrie.

— Ai să vezi!

Se tulbură numaidecât. Rostise cele trei cuvinte fără să vrea. „Ai să vezi…" Unde? Când?… Ce stângăcie!…

Dar Jacques părea că n-a înţeles. Era cu gândul departe de Gise. Tenisul, Maisons-Laffitte, o rochie albă… Felul cum sărea ea de pe bicicletă, la poarta clubului… De ce sunt închise toate obloanele în casa din Avenue de l'Observatoire? (Fiindcă azi, după-amiază, când ieşise fără să ştie bine unde se duce, mersese până la Grădina Luxembourg, pe urmă până la Avenue de l'Observatoire. Ziua începea să scadă. Umbla repede, cu gulerul ridicat. Se grăbea să cedeze tentaţilor la fiecare pas, ca să scape mai curând de ele. Se oprise, în sfârşit, şi aruncase o privire scurtă: toate ferestrele erau închise. Antoine îi spusese într-adevăr că Daniel îşi făcea serviciul militar la Lunéville, dar ceilalţi? Nu era chiar atât de târziu pentru ca obloanele… La urma urmei, ce-l interesa pe el asta? Ce-l interesa?… Făcuse cale întoarsă şi pornise spre casă pe drumul cel mai scurt.)

Să fi înţeles oare Gise cât de departe era de ea gândul lui Jacques? întinse brarul cu o mişcare bruscă, de parcă ar fi vrut să-l ajungă, să-l prindă, să-l atragă spre ea.

— Ce vânt! zise el cu voioşie, făcându-se că nu-i observă

§

estul. Nu te supără uşa asta de la sobă, care zăngăne întruna?

taiputm…

Îngenunche şi strecură un ziar vechi între cele două bucăţi de tablă, ca să le înţepenească. Gise îl privea cum

trebăluieşte, istovită de tot ceea ce simţea clocotind în ea şi *nu putea spune.*

76 Roger Martin du Gard

— Gata, făcu Jacques ridicându-se. Oftă şi, fără să-şi mi cântărească vorbele, zise: *Da, ce vânt… Ţi se face dor să* îi *vezi-la sfârşitul iernii, să vină iar primăvara…*

Îşi amintea, fireşte, de primăverile pe care le petrecu» departe. Gise simţi şi ea că Jacques îşi spunea: „În luna mu I am să fac cutare iucm, am să mă duc în cutare loc".

„Şi în primăvara asta a lui, mie ce loc îmi acordă oare V se întreba Gise.

Bătu pendula.

— Nouă, spuse Jacques, ca şi cum s-ar fi pregătit st plece.

Gise auzise şi ea cele nouă bătăi. „Câte seri, se gândeacâte seri am petrecut aici, lângă lampa asta, aşteptându-nădăjduind… şi pendula bătea la fel ca şi azi, şi Jacques era dispărut. Acum el e aici, în camera asta, lângă mine. E aici 1 Ascultă cum bate ceasul, în acelaşi timp cu mine…"

Jacques se apropie iarăşi de pat.

— Gata, spuse el, trebuie să te las să dormi.

„E aici, îşi repetă ea, închizând ochii pe jumătate, ca să-l poată vedea mai bine. E aici! Şi cu toate astea, viaţa, lumea, toate lucrurile din jurul nostru rămân nepăsătoare, aşa cum au fost! Nimic nu s-a schimbat…" Avu chiar intuiţia – dureroasă ca o remuşcare – că nici ea, chiar şi după cele întâmplate, nu era „alta", că nu era îndeajuns de „alta".

Jacques nu voia să arate că se grăbeşte să plece şi stătea în picioare, rezemat de pat. Fără nicio urmă de emoţie, atinse mâna mică şi neagră întinsă pe cearşaf. Simţea mirosul perdelelor de creton, amestecat astă-seară

cu o mireasmfl acră, care-i păru neplăcută atâta timp cât crezu că se datoreşte febrei, dar pe care o adulmecă bucuros de cum zări lămâia tăiată într-o farfurioară de pe măsuţa de noapte.

Gise nu se mişca. Ochii i se umplură de lacrimi limpezi, pe care le ţinea între pleoapele larg deschise.

Jacques se prefăcu că nu vede nimic.

— Hai, noapte bună! Mâine ai să fii sănătoasă...

— Oh, nu ţin prea mult la asta, suspină Gise, cu un zâmbet silit.

Ce voia să spună? Nici ea nu ştia. În nepăsarea cu care se gândea la însănătoşire se exprima o mare oboseală, lipsa de curaj în faţa zilei de mâine şi mai cu seamă tristeţea de a vedea că această clipă de intimitate, atât de mult aşteptată, care fusese totodată atât de neîmplinită şi atât de dulce, se sfârşeşte. Făcu o sfomre ca să-şi dezlipească buzele strânse de emoţie şi spuse cu glas voios:

— Îţi mulţumesc că ai venit să mă vezi, Jacquot!

Vru să întindă încă o dată mâna spre el. Dar Jacques ajunsese la uşă. Se întoarse, făcu un semn din cap şi ieşi.

*G\se stinse toate lămpile şi se vârî sub pled. Inima-i bătea surd. Îşi încrucişă braţele, strângând parcă la piept o părere de rău pe care nu şi-o putea defini, aşa cum îşi îmbrăţişa odinioară tigrul îmblânzit. „Sfânta Fecioară Maria, murmură maşinal, călăuza şi stăpâna mea... în tine îmi pun toată năd*ejdea *şi toată mângâierea... Toate durerile* şi *toată suferinţa mea!”*

Se ruga Fecioarei cu o credinţă fierbinte şi grabnică, vrând să-şi adoarmă gândul în cântecul rugăciunii: niciodată nu se simţea atât de fericită ca atunci când se ruga, se ruga mereu, fără a se gândi la nimic. Braţele-i rămăseseră strâns încrucişate pe piept. Totul îi juca în faţa

ochilor, nedesluşit, ca în vis. I se păru că ceea ce strângea la sân, în căldura patului, era un copilaş al ei, numai al ei; şi se strângea pentru a-i face un culcuş, se îndoia ca să cuprindă mai bine cu braţele această închipuire a iubirii ei, pe care o scălda în lacrimi înainte de a adormi.

X

Antoine aştepta ca fratele său să iasă din camera Gisei şi să se ducă la culcare; voia să facă, astă-seară, un inventar al hârtiilor particulare pe care, desigur, le va fi lăsat domnul Thibault şi dorea să fie singur pentru controlul acesta. Nu că ar fi avut de gând să-i ascundă lui Jacques cine ştie ce însemnare rămasă de la tatăl lor, dar, a doua zi după *moarte, când se dusese să ia cunoştinţa de ultimele dorinţe ale domnului Thibault, dăduse cu ochii de un manuscris intitulat Jacques, pe care abia avusese timp să-l răsfoiască, destul însă spre a înţelege că citirea lui ar fi fost dureroasă pentru cel în cauză. Puteau să mai fie* şi *alte însemnări de acest fel şi nu folosea la nimic ca Jacques să dea peste ele, cel puţin deocamdată.*

Înainte de a ajunge în birou, Antoine trecu prin sufragerie, să vadă cum merge treaba domnului Chasle.

Pe masa cu alonje se îngrămădeau ultimele mii de ferpare şi de plicuri care tocmai fuseseră aduse. Dar domnul Chasle, în loc să continue a scrie adrese, părea cufundat în inventarierea pachetelor, pe care le deschidea unul după altul.

Antoine, mirat, se apropie.

— Oamenii nu sunt totdeauna cinstiţi, spuse ritos omuleţul, ridicându-şi nasul din hârtii. Fiecare pachet ar trebui să cuprindă câte cinci sute. Ei, iată unul în care sunt cine I sute trei, altul cu cinci sute unu. În timp ce vorbea, rupea invitaţiile care treceau peste numărul cuvenit. Nu-i cinestice, admise el apoi, cu îngăduirnă.

Totuşi, dacă le-am păstra, astea care rămân ne-ar încurca.

— Adică… cum? făcu Antoine, nedumerit.

Celălalt ridică un deget, cu un râs plin de subînţelesuri:

— Hei, păi tocmai!

Antoine plecă, fără să mai stăruie. „Ceea ce-i mai ciudat, gândi el, râzând de unul singur, e că, în faţa acestui dobitoc, ai totdeauna *impresia, fie chiar şi pentru o clipă, că eşti mai nerod decât el!”*

Ajuns în birou, aprinse toate lămpile, trase perdelele şi închise uşa.

Hârtiile domnului Thibault erau aranjate metodic. „Operele de binefacere” se aflau într-un dulap separat. Casa de bani conţinea câteva titluri de rentă, dar mai ales registre de socoteli vechi şi tot ce se referea la gestiunea averii.

Cât despre sertarele biroului, cele din stânga erau destinate actelor publice, contractelor, afacerilor în curs, iar cele din dreapta, singurele care-l interesau pe Antoine astă-seară, păreau a conţine mai mult chestiuni de ordin personal. Acolo găsise testamentul şi, în acelaşi dosar, însemnarea privitoare la Jacques.

Ştia unde o pusese. De altfel, însemnarea nu cuprindea decât un citat din Biblie:

„Deuteronomul, XI, 18 – 21

Dacă va avea cineva un fiu stricat şi îndărătnic, care nu va asculta de glasul părintelui său şi nici de glasul mamei sale.

Atunci, tatăl şi mama sa să-l ia pre el şi să-l ducă înaintea bătrânilor cetăţii, la *poarta casei acelora.*

Şi să spună bătrânilor cetăţii: «iată-l pe fiul nostru, care nu ascultă de glasul nostru, căci este stricat şi îndărătnic».

Atunci, toţi oamenii din cetate să arunce cu pietre în

el şi să-l ucidă. Şi astfel veţi smulge dintre voi rău –, ca întregul Israel să au. lă şi să se înspăimânte”.

Manuscrisul era intitulat Jacques. Şi dedesubt: Pervers şi rebel.

Antoine îl cercetă cu emoţie. Trebuie să fi fost scris în ultimii ani. Textul era copiat cu grijă; ultimele litere ale

fiecărui cuvânt erau trase cu hotărâre. Din acest document emana un fel de tărie morală, de chibzuire, de voinţă. Şi, totuşi, simpla existentă a acestei hârtii, pe care bătrânul o băgase în plic, la un loc cu testamentul lui, nu fără o anumită intenţie, nu trăda ea însăşi o luptă cu propria lui conştiinţă, o nevoie de justificare?”

Antoine luă din nou în mina testamentul tatălui său.

Un adevărat monument: paginat, împărţit pe capitole, subîmpărţit în paragrafe, ca un raport, cu o tablă de materii la sfârşit; şi totul legat într-o mapă de carton. Data: „Iulie 1912”.

Prin urmare, domnul Thibault îl redactase după prima criză a bolii sale, cu puţine luni înainte de operaţie. Niciun cuvânt despre *Jacques: nu era vorba decât* de *fiul meu”, „moştenitorul meu”.*

Antoine citi de la început până la sfârşit capitolul frunzărit în ajun şi care purta subtitlul Ceremonia înmormântăni.

„Doresc ca, după o scurtă slujbă la Sfântul Toma de Aquino, parohia mea, trupul meu să fie dus la Crouy.

Doresc ca funeraliile să se facă acolo, în capela fundaţiei, în prezenta tutelaţilor mei. – Doresc ca, spre deosebire de slujba de la biserică, ceremonia mortuară de la Crouy să se desfăşoare cu toată solemnitatea cu care consiliul va binevoi să cinstească rămăşiţele mele pământeşti.

Doresc să fiu însorit la locaşul meu de veci de către

reprezentanţi societăţilor de binefacere care au primit ani îndelungaţi daniile inele, precum şi de către o delegaţie a Institutului Framei, în care am fost atât de mândru a mă vedea primit.

Doresc, de asemenea, dacă regulamentele o îngăduie, ca, în virtutea gradului pe care-l am ca decorat cu Ordinul Legiunii de Onoare, să mi se dea salutul militar al armatei, pe care am apărat-o întotdeauna în scris, prin viu grai, ca şi prin votul meu de cetăţean.

Vreau, în sfârşit, ca aceia care-şi vor fi exprimat dorinţa de a spune câteva cuvinte de rămas bun la mormântul meu să aibă îngăduinţa de a o face fără oprelişte.

Scriind acestea aici, nu mă amăgesc asupra deşertăciunii laudelor de după moarte.

Sunt mai dinainte pătruns de teamă la gândul că mă voi înfăţişa într-o zi în faţa judecăţii supreme. Dar, după ce am

80 + Roger Martin du Gard *trăit luminat de flacăra meditaţiei* şi *a rugăciunii, cred că, în împrejurarea de fată, adevărata îndatorire este de a lăsa la o parte sentimentele de stearpă umilinţa şi a face în aşa fel ca,* în *ziua morţi mele, viaţa mea să poată fi dată, cu voia lui Dumnezeu, pentru cea din urmă oară, ca pildă, astfel ca ea să îndemne şi pe* alţi *creştini din marea noastră burghezie franceză să devină slujitori ai credinţei şi milosteniei catolice*".

Urma un paragraf: *„Instrucţiuni de amănunt*". *Antoine era, prin urmare, scutit de orice bătaie de cap. Domnul Thibault îşi dăduse osteneala să rânduiască toată ceremonia. Şeful familiei ţinea să poruncească până la ultima clipă; iar această voinţă de a fi până la sfârşit credincios rolului jucat în viaţă nu era lipsită, îl ochii* lui *Antoine, de o anumită măreţie.*

Domnul Thibault îşi redactase până şi anunml mortuar, pe care Antoine îl transmise, aşa cum îl găsise scris, celor de la pompele funebre. Titlurife domnului Thibault erau înşirate acolo într-o ordine care trebuie să fi fost hotărâtă după multă chibzuimă: enumerarea lor ocupa vreo douăsprezece rânduri. Membru al Institutului era trecut cu litere mari. Puteau fi citite nu numai menţiuni ca: Doctor în drept, fost deputat de Eure; sau ca: Preşedinte de onoare ar Comitetului operelor de binefacere din eparhia catolică a Parisului; fondator şi director al Societăţi de asistentă socială; preşedinte al Consiliului de administraţie al Societăţi de protecţie a copiilor, fost trezorier al Sect unii franceze a Comitetului Central al solidarităţi catolice, dar şi informaţi de felul acesta, care-l puneau pe gânduri pe Antoine: Membru corespondent al Frăţiei Sfântul Ioan din Latran, ori: Preşedinte al consiliului curial şi *membru activ al asociaţilor pioase ale parohiei Sfântul toma de Aquino. Şi această glorioasă enumerare se încheia cu o listă de deœratii, în care Legiunea de Onoare venea după ordinele Sfântuf Grigore, Sfânta Isabela sau chiar Crucea Sudului. Insignele acestor ordine aveau să fie prinse de coşciug.*

Cea mai mare parte din testament era alcătuită dintr-o listă lungă de legate, făcute în folosul unor opere de binefacere şi al unor oameni, dintre care mulţii erau necunoscuţ lui Antoine.

Numele Gisei îi reţnu privirea. Domnul Thibault îi constituise ca dotă „domnişoarei Gisèle de Waize", pe care „am crescut-o", scria el, şi pe care o considera „aproape ca

pe copila mea", un capital important, „cu sarcina ca ea să vegheze asupra ultimilor ani de viaţa ai mătuşii ei". În felul aresta, viitorul Gisei era pus la adăpost de orice griji.

Antoine se opri din citit. Roşi de plăcere. Niciodată nu l-ar

I *I crezut pe bătrânul egoist în stare de o atare atenţie şi de utâta dărnicie. Simţi pentru tatăl său un neaşteptat elan de iccunoştinţă şi de respect, pe care paginile următoare aveau ţ.* a-l *îndreptăţească pe de-a-ntregul. În adevăr, domnul Thihault părea di avusese de gând să-i fericească şi pe alţii*: *slujnicele, portăreasa, grădinarul de la Maisons-Laffitte – nimeni nu fusese uitat.*

Partea din urmă se ocupa cu felurite proiecte de donaţii, care trebuiau, toate, să poarte numele lui Oscar Thibault. Antoine, curios, citi la întâmplare: *Legatul Oscar Thibault, făcut Academiei Franceze pentru un premiu de virtute. Nici nu se putea altfel*! *Premiul Oscar Thibault, decernat din cinci în cinci ani de Academia de Ştiinţe Morale pentru cea mai bună lucrare „care ar contribui la lupta împotriva prostituţiei şi care ar ajuta la încetarea tolerantei în această direcţie, fireşte... în Republica Franceză”. Antoine zâmbea. Legatul lăsat Gisei îl făcea să fie mai îngăduitor. Şi-apoi, se simţea destul de tulburat să vadă că, în spatele acestei dorinţe, repetată fără încetare, de a sluji cauza moralei, testatorul era urmărit de o tainică obsesie – de care nici el, Antoine, cu toată vârsta lui tânără, nu izbutea să scape cu toiul – grija de a supravieţui în lumea pământească.*

Cea mai naivă, cea mai neaşteptată din donaţii era atribuirea unei sume destul de însemnate Preasfinüèi-sale episcopul de Beauvais, în scopul publicării anuale a unui Almanah Oscar Thibault, care să se tragă „în cât mai multe exemplare cu putinţă”, care „să se vândă cu preţ mic în toate papetăriile şi oazarele din eparhie” şi care, sub forma unui „calendar agricol practic”, era destinat „a face să pătrundă în fiecare cămin catolic, pentru repausul duminical şi serile lungi de iarnă, o culegere distractivă de

istorioare cu tâlc”.

Antoine închise testamentul. (Era grăbit să meargă mai departe cu inventarul.) Punându-l la loc, în mapa de carton, se surprinse gândind, nu fără oarecare plăcere: „Dacă s-a arătat atât de darnic, trebuie să ne fi lăsat, fără îndoială, o avere frumuşică…”

Primul sertar mai conţinea o servietă mare de piele, strânsă în curele, care purta indicaţia: Lucie. (Era numele doamnei Thibault.)

Antoine dezlegă cureaua cu un sentiment de jenă. Totuşi! mai întâi, diferite obiecte. O batistă brodată; o cutiuţă de bijuterii, doi cercei de fetiţă; într-un portofel alb cu burduf de mătase, un bilet de spovedanie, îndoit în patru (cerneala se ştersese). Câteva fotografii voalate, pe care Antoine nu le văzuse niciodată: mama lui pe când era fetiţă; mama lui la optsprezece sau nouăsprezece ani. Se mira că tatăl său, atât de puţin sentimental, păstrase aceste amintiri şi tocmai în sertarul care îi cru ici mai la îndemână. Antoine încercă pentru fata aceea tânără şi veselă care-i fusese mamă un simţământ de caldă duioşie. Dar, privind de aproape trăsăturile pe care le uitase, se gândea mai cu seamă la el însuşi. Când murise doamna Thibault – la naşterea lui Jacques – Antoine avea nouă sau /-.: ce ani. Pe atunci era un băieţel îndărătnic, sârguincios, care avea cusururile lui; fu nevoit chiar să recunoască: „Nu prea simţitor”. Şi, fără a stărui asupra acestor constatări neplăcute, scotoci în cealaltă despărţitură a servietei.

Scoase două pachete la fel de mari: Scrisori de la Lucie şi Scrisori de la Oscar; cel de-al doilea era legat cu o panglică, iar însemnarea era făcută cu un scris aplecat de fată de pension: domnul Thibault le găsise, de bună seamă,

aşa cum erau, în birouaşul moartei şi le păstrase cu sfinţenie.

Antoine nu prea voia să le deschidă; o să aibă timp mai târziu pentru asta. Dar, împingând la o parte teancul mai slab legat, sub ochi îi căzură câteva crâmpeie, care, citite izolat, pline de o viaţă reală, scoteau din umbră un trecut pe care el niciodată nu l*-ar fi putut întrezări, ba nici măcar presupune.*

„… în să-ţi scriu din Orléans, înainte de congres. Dar voiam, scumpa mea, să-ţi trimit, chiar astă-seară, toată dragostea sufletului meu, ca să te îndemn să ai răbdare şi să te ajut să înduri prima zi a acestei săptămâni de despărţire. Nu-i mult până sâmbătă. Noapte bună, iubita mea. Ar fi bine să-l iei R e micuţ în camera ta, ca să te simţi mai puţin singură".

Înainte de a citi mai departe, Antoine se duse la uşă şi răsuci cheia în broască.

„… Te iubesc din tot sufletul, draga mea. Lipsa ta îmi îngheaţă inima, mai mult chiar decât zăpada şi iarna de pe *aceste meleaguri străine. N-am să-l aştept pe W.P. la Bruxelles. Înainte încă de duminică, am să te strâng iarăşi la piept, iubita mea. Ceilalţi nu pot ghici taina noastră: nimeni niciodată nu s-a iubit ca noi…"*

FAMILIA THIBAULT – *83*

Antoine era atât de uimit citind cuvintele acestea scrise de tatăl său, încât nu se putea hotărî să strângă la loc legătura.

Totuşi, nu toate aveau aceeaşi căldură:

„… Ûi mărturisesc, un cuvânt din scrisoarea ta m-a nernulmmit. Te rog din toată inima, Lucie, nu profita de lipsa în ea *ca să-ţi pierzi vremea studiind la pian. Ascultă-mă pe mine. Exaltarea asta nesănătoasă pe care ţi-o dă muzica are o înrâurire nefastă asupra simţirii unei fiinţe încă tinere; te înclină spre lenevie, spre închipuiri*

bolnăvicioase şi riscă să îndepărteze o femeie de la adevăratele sale îndatoriri…”

Câteodată, tonul se învenina:

„… Nu mă înţelegi şi văd că nu m-ai înţeles niciodată. Mă învinuieşti de egoism pe mine, care-mi închin întreaga viaţa eţlorlalţi! *dacă ai curajul, întreabă-l pe aba tele Noyel ce trebuie să crezi* despre *asta*! *Ai putea să-i mukumesti bunului Dumnezeu şi să* în *mândră de viaţa asta de alt ruism pe care-o duc, dacă ai izbuti să-i pătrunzi înţelesul, măreţia morală, scopul spiritual*! *în loc de asta, eşti. geloasă pe ea, în chip josnic, şi nu te gândeşti decât să păgubeşti, spre profitul tău, aceste opere de binefacere, care au atâta nevoie de conducerea mea*!…”

Dar cele mai multe scrisori oglindeau o adâncă duioşie:

„… Nicio veste ieri, nicio veste azi. atâta nevoie de un semn de la tine, încât aştept cu un dor prea mare scrisoarea în fiecare dimineaţă, şi dacă acest izvor de viaţa îmi lipseşte când mă trezesc din somn, toată ziua lucrez fără niciun chef. În lipsă de altceva, am recitit scrisoarea ta atât de dulce de joi, plină de cuminţenie, de puritate, de duioşie.

Oh, înger bun pe care Dumnezeu mi l-a hărăzit mie! *Mă mustru că nu te iubesc atât cât meriţi*! *Simt foarte bine, dragostea mea, că nu vrei să te plângi de nimic. Dar cât ar fi de josnic din partea mea dacă mi-aş uita greşelile şi dacă ţi-aş ascunde căima mea*! …

Delegaţia este foarte bine primită. Mie mi se dă o considerare extrem, de măgulitoare. Ieri am avut o masă de treizeci de tacâmuri, discursuri etc… Cred că răspunsul meu a avut un puternic răsunet. Dar onorurile nu mă fac să uit nimic: *între şedinţe, mă gândesc numai la tine, draga mea, şi la micuţ. /1*

Antoine era foarte mişcat. Mâinile îi tremurau când

puse pachetul la loc. „Sfânta voastră mamă”, spunea întotdeauna domnul Thibault, cu un anume suspin şi trimitind priviri piezişe spre lampa din tavan ori de câte ori, la masă, i se întâmpla să amintească ceva în legătură cu soţia lui. Această

84 + Roger Martin du Gard *scurtă pătrundere într-un tărâm nebănuit constitui pentru Antoine prilejul de a afla mult mai multe lucruri asupra* te *neretii părinţilor săi decât aflase din crâmpeiele de amintiri auzite am gura tatălui său timp de douăzeci de ani.*

Sertarul al doilea era plin cu alte pachete de scrisori: Scrisori de la copii; Tutelaţi şi deţinuţi.

„Cealaltă parte a familiei lui”, gândi Antoine.

Se simţea mai la largul lui faţă de acest trecut, dar mai puţin mirat. Cine ar fi putut crede că domnul Thibault păstra toate scrisorile lui Antoine, ale lui Jacques, chiar şi puţinele scrisori primite de la Gise, şi că le punea în ordinecuprinzându-le sub un titlu comun: Scrisori de la copii?

Peste legătura de sfoară se afla un bileţel nedatat, scris cu creionul, stângaci, de un copilaş pe care mama îl ajutase desigur să aştearnă literele pe hârtie:

„Dragă tată, te sărut şi-ţi doresc sărbători fericite.

Antoine”.

Se înduioşă o clipă în faţa acestui vestigiu preistoric, apm trecu mai departe.

Scrisorile de la tutelaţi şi deţinuţi păreau fără însemnătate: …

„Domnule preşedinte.

Ne îmbarcă astă-seară pe vapor, spre insula Ré. Mi-ar părea rău să părăsesc închisoarea fără să vă spun cât de recunoscător vă sunt *pentru toate binefacerile dumneavoastră…”*

„Domnule şi scumpe binefăcător.

Cel care vă scrie şi iscăleşte este un om care a devenit iarăsi cinstit şi de aceea vin să vă cer o recomandare, alăturând aici o scrisoare a tatălui meu, la al cărui fel de exprimare nu trebuie să luaţi seamă... Cele două fetiţe ale mele se roagă în fiecare seară pentru cel pe care-l num e: e «naşul tatii»...”

„Domnule preşedinte.

Sunt încarcerat de douăzeci şi şase de zile şi mă aflu în mare deznădejde prin faptul că, în douăzeci şi şase de zile, n-am fost dus în faţa judecătorului decât o dată, înciuda memoriului meu atât de îndreptăţit...”

O scrisoare mânjită, trimisă din „tabăra din Montravel, Noua Caledonie”, se termina cu aceste cuvinte, scrise cu o cerneală spălăcită:

FAMILIA THIBAULT – *85*

„... aşteptând zile mai bune, vă rog să primiţi simţămintele care vă onorez în chip recunoscător.

Deportatul nr. 4843” Toate mărturiile acestea de încredere şi recunoştinţa, toate aceste braţe nenorocite pe care le vedea întinzându-se spre tatăl său îl mişcau pe Antoine. „Ar fi bine ca Jacques să răsfoiască astea”, îşi spuse el.

Pe fundul sertarului, zăcea o mapă mică de carton, fără etichetă: trei fotografii de amator, cu colţurile îndoite. Cea mai mare înfăşa o femeie de vreo treizeci de ani, într-un peisaj de munte, la marginea unei păduri de brazi. Antoine se plecă zadarnic spre lampă, trăsăturile acestei feţe îi erau cu totul necunoscute. De altfel, gluga mare cu panglici, rochia cu guleraş, mânecile umflate erau de modă foarte veche. A doua, mai mică, înfăţişa aceeaşi persoană, cu capul gol, stând pe o bancă, într-o grădină, poate în parcul unui hotel; iar sub bancă, la a picioarele doamnei, un căţeluş alb, în poziţia unui sfinx. Într-a treia fotografie, câinele era singur, în picioare, pe o masă de

grădină, cu botul ridicat, cu o panglică pe cap. În mapă, un plic conţinea clişeul fotografiei celei mari, cu priveliştea de munte. Niciun nume, nicio dată. Dacă te uitai mai de aproape, cu toate că trupul era încă zvelt, femeia aceasta putea să fi atins sau chiar să fi trecut de patruzeci de ani. O privire caldă, serioasă, în ciuda zâmbetului care-i juca pe buze: un chip atrăgător, pe care Antoine îl cerceta curios, neputându-se hotărî să închidă mapa. Să fie oare o sugestie? căci, iată, acum nu mai era tocmai sigur că n-o văzuse niciodată pe femeia asta.

Al treilea sertar, aproape gol, nu conţinea decât un registru vechi de socoteli, pe care Antoine era gata să-l treacă cu vederea. Era un caiet de demult, legat în piele, care purta iniţialele domnului Thibault şi care, de fapt, nu slujise niciodată la ţinerea socotelilor.

Antoine citi pe prima foaie: „Dăruit de Lucie cu prilejul primei aniversări a căsătoriei noastre: 12 februarie 1880".

În mijlocul paginii următoare, domnul Thibault scrisese cu aceeaş i cerneală ros le:

ÎNSEMNĂRI.

pentru a servi la o ISTORIE A AUTORITĂŢII PATERNE de-a lungul veacurilor.

Dar titlul acesta era tăiat. Desigur, proiectul fusese părăsit. „Ciudată preocupare, îşi spuse Antoine, pentru un

 om căsătorit numai de un an şi al cărui prim copil urma abia să se nască!"

Dar când răsfoi registrul, curiozitatea îi crescu. Puţine pagini rămăseseră nescrise. Deosebirile de scris dovedeau că fusese folosit timp de mai mulţi ani. Dar nu era un jurnal, aşa cum îşi închipuise Antoine la început şi cum nădăjduise: părea că nu-i decât o simplă culegere de citate, adunate în cursul lecturilor. Alegerea textelor putea să aibă oarecare tâlc, şi Antoine parcurse cele dintâi

pagini cu un ochi pătrunzător:

„«*De nimic nu trebuie să te fereşti mai mult decât de a cerca să faci o cât de mică schimbare în rânduiala statornică.*» (*Platon*)

Înţeleptul (*Bul. În*)

«*Mulţumit de starea lui, nu vrea să fie decât aşa cum a fost totdeauna, să nu trăiască decât aşa cum a trăit; fiind mulţumit de el însuşi, are prea puţină nevoie de ceilalţi*» *etc…'1*".

Unele dintre aceste citate erau destul de neaşteptate: „«*Sunt inimi oţărite, amare şi aspre din fire care oţărăsc şi amărăsc tot ce lise dă.*» (*Sai*nt' *François de Sales*)»

«*Nu-i niciun suflet pe lume care să iubească mai duios, mai drăgăstos, mai tare ca mine*: *întrec chiar măsura în dragostea curată.*» (*Saint François de Sales*)

«*Poate că rugăciunea i-a fost dată omului spre a-i îngădui să-şi strige zilnic o iubire de care n-are a roşi*»" *Această din urmă cugetare era scrisă cursiv şi nu purta numele autorului. Pe Antoire îl ftătu gândul că autorul era chiar tatăl său.*

De altfel, se părea că domnul Thibault prinsese de aci înainte *obiceiul să introducăjn mijlocul diverselor texte roadele propriei sale cugetări. Întorcând paginile cu un viu interes, Antoine băgă de seamă că acest caiet îşi pierduse destul de curând rostul dintii, ca să ajungă aproape exclusiv o culegere de cugetări personale.*

La început, cea mai mare parte din maxime aveau o însemnătate politică ori socială. De bună seamă că domnul Thibault nota acolo idei generale, pe care era bucuros să le aibă la îndemână când îşi pregătea un discurs. Antoine întâlnea des forma negativ interogativă: „*Nu este oare*?. „*Nu trebuie oare*?… „*care era atât de caracteristică felului de a gândi şi de a vorbi al tatălui său.*

„Autoritatea patronului este o forţă pe care priceperea sa o îndreptăţeşte îndeajuns. Dar nu-i oare mai mult decât ntât? Nu-i oare nevoie pentru o producţie înfloritoare să se stabilească o strânsă legătură morală între cei care cooperează la această producţie? Şi patronul nu e oare, astăzi, elementul neapărat necesar pentru această strânsă legătură morală între muncitori?"

„Proletariatul se răscoală în faţa inegalităţii condiţiilor şi numeşte nedreptate minunata varietate stabilită de Dumnezeu.

Nu se manifestă, oare, în zilele noastre, tendinţa de a uita că un om de bine este în chip fatal, sau aproape fatal, şi un om care posedă bunuri?"

Antoine sări peste însemnările din cursul a doi sau trei ani. Preocupările de ordin general păreau să facă loc mai mult cugetărilor personale.

„Ceea ce-ţi dă atâta tărie simţindu-te creştin nu-i oare faptul că Biserica lui Hristos este şi o putere lumească?" Antoine zâmbi. „Oamenii ăştia aşa-zis cinstiţi, îşi spuse el, îndată ce sunt ceva mai activi şi mal curajoşi, devin adesea mai primejdioşi decât nemernicii!… Se impun tuturor, mai cu seamă celor buni, şi sunt aşa de siguri că au pus mâna pe adevăr, încât nu se dau înapoi de la nimic pentru rernita convingerilor lor… De la minic. L-am văzut pe tata facă nd, pentru binele partidului său, pentru reuşita operelor sale, nişte lucruri… în sfârşit, nişte lucruri pe care nu şi le-ar fi îngăduit niciodată dacă ar fi fost vorba să dobândească ceva pentru el, să obţină o distincţie sau să câştige niscaiva bani!" Ochii îi fugeau de pe o pagină pe alta, spicuind la întâmplare:

„Nu există oare o formă legitimă, folositoare a egoismului său, mai bine zis, un fel de a te sluji de egoism în scopuri pioase? Să putem întrefine, de pildă, cu el faptele noastre creştineşti şi chiar credinţa noastră?"

Unele observaţii ar fi putut să pară cinice cuiva care n-ar fi cunoscut persoana şi viaţa domnului Thibault:

„ÎNFĂPTUIRI. Ceea ce constituie mărefia şi mai cu seamă eficacitatea socială cu totul deosebită a filantropiei noastre catolice (opere de binefacere, surorile de la Şamt-Vincent-de-ţi. etc.*) este că, de fapt, împărţirea ajutoarelor se face numai în folosul celor care suferă fără să cârtească, al celor cuminţi, şi nu riscă să încurajeze pe nemulţumiţi, pe răzvrătui, pe cei care nu se supun condiuei lor grefe* de *viaţa şi n-au alte cuvinte pe buze decât inegalitate şi revendicare/*!

88 + Roger Martin du Gard

„Adevărata milostenie nu stă în a dori fericirea altuia, Doamne, dă-ne puterea să învingem voinţa acelora pe care trebuie să-i salvăm”.

Idee care, câteva luni mai târziu, părea că-l urmăreşte încă: *„Să fi crud cu tine însuţi, ca să ai dreptul să fii aspru cu toţi ceilahi”*.

„N-ar fi drept oare să aşezăm în fruntea virtuulor nerecunoscute – tocmai pentru ucenicia grea de care ea are nevoie – pe aceea pe care eu o cer de atâta vreme în rugăciunile mele: *asprimea?”*

Şi iată una care, singură pe o pagină albă, avea o importantdeosebită:

„Să sileşti pe alţii să te stimeze, slujindu-te de virtutea ta”.

„Asprime!” se gândea Antoine. Descoperea că tatăl său nu era numai neînduplecat, ci aspru, şi deliberat. De altfel, el nu pregeta să vadă o anumită frumuseţe întunecată în această constrângere, chiar dacă ea nu ducea decât la o atitudine neumană. „Să fie oare vorba de o sensibilitate ciuntită de bunăvoie?” se întreba el. Uneori părea că domnul Thibault suferise din pricina lui însuşi, ca şi din pricina meritelor pe care le obţinea cu atâta trudă:

„Stima nu exclude în mod necesar prietenia, dar se pare că arareori contribuie la naşterea ei. A admira nu înseamnă a iubi; şi dacă virtutea cucereşte consideraţia, ea nu deschide prea des inimile”.

Tainică amărăciune, care-l determina să scrie câteva pagini mai departe:

„Omul de bine nu are prieteni. Dumnezeu îl mângâie, făcându-i parte de îndatoraţi”.

Ici şi colo – arareori, e adevărat – răsuna un strigăt omenesc, care părea ciudat şi-l umplea chiar şi pe Antoine de uimire:

Dacă nu faci binele dintr-o pornire firească, fă-l din deznădejde; sau, cel puţin, ca să nu faci rău”.

„E ceva din Jacques în toate astea”, îşi zicea Antoine. Era greu de spus ce anume. Aceeaşi sensibilitate încordată, aceeaşi ascunsă violentă a instinctelor, aceleaşi asprimi… Se întrebă dacă pornirea tatălui său împotriva firii aventuroase a lui Jacques nu era uneori întărâtata de o obscură asemănare a temperamentelor lor.

Multe din cugetări începeau cu această formulă: „Capcana diavolului”.

„Capcana diavolului: adică înclinarea spre adevăr. Nu-i oare adesea nici mai greu, nu cere mai mult curaj să stărui, din dorinţa de a rămâne credincios ţie însuti, într-o convingere chiar zdruncinată decât *să scuturi cu semeţie stâlpii, cu* i *iscul de a dărâma clădirea*?

Stăruinţa nu-i oare mai mult decât dorul de adevăr?”

„Capcana diavolului. A-ţi ascunde îngâmfarea nu înseamnă a fi modest. Este mai bine să dai frâu slobod defectelor pe care n-ai putea să le învingi şi să faci din ele o forţă, decât să minü şi să te mistui ferindu-te să nu fie văzute”. (Cuvintele: îngâmfare, trufie, modestie le întâlneai la fiecare pagină.)

„Capcana diavolului. A te micşora vorbind cu umilinţă despre tine nu-i oare o prefăcătorie a îngâmfării? Bine este să nu vorbeşti despre *tine. Dar aceasta omul n-o poate face decât dacă are siguranţa că cel puţin alţii vor şti să vorbească despre el”*.

Antoine zâmbi iarăşi. Dar ironia îi încremeni curând pe buze.

Ce tristeţe să citeşti, scrisă de pana domnului Thibault, o banalitate că aceasta:

„Există oare vieţi – chiar vieţi de sfinţi – care să nu fie zilnic supuse minciunii?”

De altfel – contrar celor ce şi-ar fi închipuit Antoine judecând după amintirile ce le avea despre tatăl său ajuns în pragul bătrâneţii – se părea că seninătatea părăsea pe măsură ce treceau anii sufletul lui înţepenit de certitudini: *„Roadele unei vieü, însemnătatea lucrurilor întreprinse de un om, valoarea lor sunt, mai mult decât s-ar crede, determinate de viaţa sufletească. Sunt unii cărora, pentru a fi putut lăsa o înfăptuire pe măsura însuşirilor lor, nu le-a lipsit decât căldura unei filme iubite”*.

Ghiceai chiar, din timp în timp, un fel de rău ascuns:

„O greşeală nesăvârşită nu poate produce în caracterul unui om tot atâtea deformării şi în viaţa lui lăuntrică tot atâtea pustiiri ca o crimă reală? Între una şi *alta nu-i nicio deosebire*: *simţi până şi colţii remuşcărilor”*.

„Capcana diavolului. Să nu confu. nzi iubirea aproapţlui cu emoţia care te cuprinde când te apropii, când te atingi de anumite fiinţe…”

Paragraful acesta se termina cu o jumătate de rând şters. Totuşi, putu citi sub ştersătură:

„… tinere, fie chiar copii”.

Pe marginea filei, notat cu creionul:

90 Roger Martin du Gard

„2 iulie, 25 iulie, 6 august, 8 august, 9 august”.

Apoi după câteva pagini, alt ton:

„O, Dumnezeule, numai tu cunoşti nenorocirea mea! N-am dreptul la iertarea ta, fiindcă nu m-am despărţit, nu pot să mă despart de păcatul meu. Întăreşte-mi voima, ca să mă pot feri de capcana diavolului.1

Şi Antoine îşi reaminti deodată cele câteva cuvinte ruşinoase, care, de două ori, scăpaseră de pe buzele tatălui său în timp ce aiura.

Dese invocări adresate lui Dumnezeu întretăiau aceste scrutări ale conştiimei:

„Doamne, cel pe care-l iubeşti este bolnav!"

„Fereşte-te de mine, Doamne, fiindcă te voi trăda dacă mă laşi pradă mie însumi!"

Antoine întoarse câteva foi.

O dată, adăugată pe marginea paginii cu creionul – „august 95" – îi reţinu privirea:

„Un gest de *îndrăgostită. Pe masă era aruncată cartea prietenului; la pagina la care rămăsese era pusă o bucată de ziar. Oare cine o fi fost la ea atât de dimineaţă? O albăstrea, la fel cu acelea care-i împodobeau aseară rochia, stă acum în locul bucăţii de ziar"*!

August 1895? Antoine, foarte mirat, se cufundă în amin! tiri. În *95 avea paisprezece ani. Era anul în care domnul Thibault îşi du*sese *toată familia aproape de Chamonix*: *„Să fie vorba de o întâlnire întâmplătoare, ca acelea din hoteluri?* se gândi *numaidecât la fotografia doamnei cu căţeluşul. Va găsi, desigur, o lămurire în cele ce urmează... Nu.* nu *era niciun cuvânt despre „îndrăgostită.*

Totuşi, câteva pagini mai departe, o floare, albăstreaua poate? strivită şi uscată, se afla lângă acest citat clasic:

„Are toate darurile care pot face din ea o foarte bună prietenă; are şi ceea ce te poate duce dincolo de

prietenie/4 (La Bruyère)

Apoi, în acelaşi an, la 31 decembrie, ca o încheiere ce amintea de fostul elev de la iezuiţi, cuvintele acestea: saepe venit magiofoenore tardus amor.

Dar zadarnic se gândea Antoine la vacanta din 95, nu găsea nicio amintire care să-i vorbească de mânecile umflate şi nici de căţelul alb.

Nu putea citi totul în aceeaşi seară.

1 O iubire târzie te cuprinde adesea cu o mare putere.

FAMILIA THIBAULT + *91*

De altfel, domnul Thibault, ajuns o persoană importantă în *lumea filantropică şi foarte ocupat cu numeroasele lui funcţii, părea că în ultimii zece ori doisprezece ani îşi lăsase registrul în părăsire. Nu mai scria în el decât în timpul vacanţelor, iar citatele religioase reveneau foarte des. Ultima dată era „septembrie 1909”. Niciun rând după plecarea lui Jacques; nici din timpul bolii.*

Pe una din ultimele foi, scrisă cu o slovă mai tremurată, cugetarea asta plină de dezamăgire:

„Când omul ajunge la onoruri, înseamnă că nu le mai merită. Dar Dumnezeu, în bunătatea sa, nu i le dăruieşte oare numai pentru a-l ajuta să îndure această lipsă de stimă pentru sine, care otrliveşte şi, până la urmă, seacă izvorul oricărei bucurii, oricărei milostenii?”

Caietul se termina cu câteva pagini albe.

La sfârşit, în mătasea căptuşelii, legătorul făcuse o despărţitura în care se aflau încă nişte hârtii vechi. Antoine scoase două fotografii nostime ale Gisei pe când era copilă, un calendar din 1902, în care, în dreptul duminicilor, era făcut un semn, şi scrisoarea aceasta, scrisă pe hârtievioletă:

„7 aprilie 1906

Dragă W.X. 99.

Tot ceea ce-mi spui despre dumneata ţi-aş putea spune şi eu despre mine. Nu, nu-mi dau seama ce m-a împins să trimit anunţul; eu, care am avut o creştere atât de aleasă, mă mir şi astăzi, aşa cum te miră şi pe dumneata, cum de m-am oprit asupra ofertelor de căsătorie din jurnal şi cum de m-am lăsat ispitită să scriu acelor iniţiale necunoscute, pline de mister pentru mine. Pentru că şi eu sunt o catolică evlavioasă şi foarte legată de preceptele religiei, de la care nu m-am abătut niciodată, şi prilejul acela îmi pare atât de romantic – nu găseşti i – încât s-ar spune, cel puţin în ce mă priveşte, că a fost un semn al Proniei şi că Dumnezeu a vrut să se întâmple aşa ca eu să am acea clipă de slăbiciune de a publica anunţul şi ca dumneata să-l citeşti şi să-l tai din ziar.

De şapte ani, de când sunt văduvă, simt tot mai mult lipsa unei mângâieri, mai ales că, neavând copii, nu am nici măcar această mukumire. Dar se vede că nici muhumirea asta nu-i de ajuns, de *vreme ce dumneata, care ai doi băieţi mari, în sfârşit, un cămin şi, după câte pot ghici, eşti un om de afaceri foarte ocupat, teplângi şi dumneata de a ingurătate, de lipsa unui suflet cald şi apropiat. Da, gândesc, ca şi dumneata, că*

92 + Roger Martin du Gard

Dumnezeu e cel care ne-a dat această nevoie de a iubi şi-l rog, dimineaţa şi seara, în rugăciunile mele, să aflu într-o căsătorie binecuvântată de el prezenţa scumpă a unui bărbat care să-mi dea din belşug căldura unui suflet credincios şi în bitor. Unui atare om, trimis al lui Dumnezeu, îi voi aduce atât un suflet iubitor, cât şi o dragoste proaspătă, care estet chezăşia sfântă a fericirii. Ôar, cu toată durerea ce o am de a te face să suferi, nu pot să-ţi trimit ceea ce-mi ceri, cu toate! *că înţeleg dorinţa dumitale. Nu ştii ce fel de femeie sunt, nu-mi 1 cunoşti nici*

părinţii – astăzi morţi, dar pentru mine vii în *rugăciunile mele – şi nici mediul în care am trăit până acum. Încă o dată, nu judeca după slăbiciunea pe care am avut-o în setea mea deznădăjduită după dragoste, când am publicat acea ofertă, şi înţelege că o fire ca a mea nu-i făcută să trimită o astfel* de *fotografie, chiar dacă m-ar arăta mai frumoasă decât sunt.*

Ceea ce pot face bucuroasă este să-l rog pe duhovnicul meu care, de la Crăciun, este prim-vicar al unei parohii din Paris, să se ducă să-l vadă pe acel abate V., de care mi-ai vorbit în a doua scrisoare, şi să-i dea toate informaţiile. Şi în ceea ce priveşte fizicul meu, să mă duc eu însămi să-i fac o vizită domnului abate V., în care ai încredere şi care va fi pe *urmă în măsură să-ţi…"*

Erau ultimele cuvinte de pe pagina a patra. Antoine scotoci în despărţitură; pagina următoare lipsea.

Să fi fost oare vorba de tatăl său? Fără îndoială că da: cei doi fii, abatele V. Să-l întrebe pe Vécard? Dar chiar dacar fi fost amestecat în acest proiect de căsătorie, acesta nar destăinui nimic.

Să fie oare doamna cu căţelmul? Nu; data acestei scrisori era 1906: anul de internat al lui Antoine în clinica lui Philip, anul pe care Jacques îl petrecuse în penitenciarul de la Crouy… data asta oarecum apropiată nu se potrivea cu gluga, cu talia de viespe, cu mânecile umflate. Trebuia să se mulţumească doar cu ipoteze.

Antoine puse registrul la loc, închise sertarul şi se uită la ceas: trecuse de miezul nopţii.

„Muuumeşte-te cu ipoteze", îşi spuse el din nou, cu jumătate de glas, ridicându-se.

*„Drojdia unei vieţi… gândi el. Şi totuşi ce plinătate într-o asemenea viaţă! O viaţă omenească e totdeauna mult mai bogată decât s-ar crede! *".*

Privi o clipă, ca pentru a-i smulge o taină, fotoliul acela de mahon şi de piele, de pe care se sculă şi în care domnul Thibault, înfipt atâţia ani de-a rândul, cu trunchiul aplecat înainte, rând pe rând batjocoritor, tăios ori solemn, îşi rostea sentinţele sale.

„O: – am cunoscut eu din el? cugetă Antoine. O funcţie, funcţia paternă: guvernarea de drept divin. M-a condus, adică ne-a condus timp de treizeci de ani, conştiincios, de altfel; morocănos şi aspru, dar drept; legat de noi ca de o datorie… Şi ce-am mai cunoscut? Un pontif social, cinstit şi temut. Dar el, el, fiinţa aceea care se dezvăluia când rămânea singur cu sine însuşi, cine era? Nu ştiu nimic. Niciodată nu mi-a arătat un gând, un simţământ în care să fi putut vedea ceva personal, ceva care să fi ieşit într-adevăr din adâncul fiinţei lui, ceva care să nu fi purtat mască!"

De când cercetase hârtiile acestea, de când ridicase acest colţeor de văl şi ghicise unele lucruri, Antoine îşi spunea cu un fel de strânjere de inimă că, sub înfăţişarea lui măreaţă, nu murise decât un om, poate doar un biet om; că omul acesta era tatăl lui şi că el nu-l cunoscuse deloc.

Se întrebă deodată:

„Dar el ce ştia despre mine? Şi mai puţin! Nimic. Oricare dintre colegii mei de scoală, să zicem unul din cei pe care nu i-am mai văzut de cincisprezece ani, ştie mai mult despre mine! E oare vina tatălui meu? Nu-i vina mea? Bătrânului acestuia învăţat, pe care atâţia oameni de seamă l-au socotit prevăzător, îmeiept, bun sfătuitor, eu, fiul lui, nu i-am cerut niciodată părerea decât de formă, şi numai după ce mă sfătuiam cu alţii şi luam hotărâri fără să ţin seama se el. Când ne aflam faţă în faţă, eram doi oameni cu acelaşi sânge, cu aceeaşi fire, dar între aceşti

doi oameni, între tată şi fiu, niciun limbaj comun, nicio posibilitate de a-şi comunica gânduri şi trăiri: doi străini!

Şi totuşi, nu! îşi urmă el firul gândului după ce făcuse căiva paşi *prin încăpere. Nu-i adevărat. Nu eram străini unul fată de celălalt. Iată ceea ce e şi mai grozav. Erau între noi legături de netăgăduit. Da, da, legăturile acelea de la tată la fiu, de la fiu la tată – oricât ar părea de caraghios să te gândeşti măcar la ele, având în vedere relaţiile dintre noi – legăturile astea unice, pe care nu le pod asemui cu nimic altceva, existau cu voie sau fără voie în aâăncul fiecăruia dintre noi! Şi tocmai din pricina lor sunt acum atât de răscolit. Pentru întâia oară în viaţa mea am senzaţia limpede că, sub această lipsă totală de înţelegere, se ascundea ceva tainic, ceva îngropat: o capacitate de înţelegere! Şi acum simt cu tărie că, totuşi – deşi n-am constatat niciodată un cât de mic înce*f

ut de comuniune între noi – n-a fost pe lume şi nu va mai i *niciodată o altă flintă, nici chiar Jacques, pe care s-o înţeleg mai lesne şi mai adânc şi care să-mi pătrundă mai bine în suflet... Fiindcă-mi era tată, fiindcă sunt fiul lui!"*

Era lângă uşa antreului. „Haidem la culcare!", îşi spuse el, învârtind cheia în broască. Dar, înainte de a stinge lumina, se mai întoarse o dată şi îmbrăţişă cu privirea acest cabinet de lucru, care părea acum un fagure gol.

„Acum totul e prea târziu, îşi încheie gândul. Ş-a sfârşit pentru vecie".

O rază de lumină se strecura pe sub uşa sufrageriei.

— Ei, domnule Chasle, nu mai plecî? exclamă Antoine, din uşă.

Aplecat peste două teancuri de invitaţii, domnul Chasle pregătea plicurile.

— Ah, dumneavoastră sunteü? Tocmai... Aveü pu un *timp? întrebă domnul Chasle, fără să-şi ridice nasul.*

Antoine, crezând că era vorba de completarea vreunei adrese, se apropie de el, fără să bănuiască ce-l aşteaptă.

— Un minut, spuse din nou omuleţul, continuând să scrie. Păi... să vă explic ce vă spuneam despre capitalul acela mic...

Fără să aştepte vreun răspuns, îşi puse tocul pe masă, îşi ascunse dantura falsă şi începu să-l privească pe Antoine, înveselit parcă. Te dezarma.

— Ia spune, nu ţi-e somn, domnule Chasle?

— Aş, nu! *Ce mă ţine pe mine treaz sunt ideile... Pieptul lui firav se întindea spre Antoine, care rămăsese în picioare. Şcriu adrese, scriu, dar în timpul acesta, domnule Antoine...* (*avu un zâmbet maluios, de scamator cinstit, gata să-şi arate unul din trucurile sale*); *dar în timpul ăsta, moara se-nvârteşte, se-nvârteşte ad libuum*! *Şi, mai înainte ca Antoine să fi putut găsi o scăpare*:

— Ei, cu capitalul ăla mic, despre care mi-aţi vorbit, am să-mi pot înfăptui una din ideile mele. Da, o idee de-a mea: *Contoaml. E un titlu prescurtat, ca să zic aşa. Un contoar. Se poate spune şi un oficiu.* În *sfârşit, o prăvălioară. Da. Întâi, o*

E

răvălioară. Un magazin, pe o stradă circulată din localitate.

ar prăvălioara este pe dinafară. Ideea e înăuntru.

Când era furat cu totul de un gând, ca în clipa asta, vorbea cu fraze întretăiate, cu mâinile întinse şi împreunate.

uplecându-se când la dreapta, când la stânga. După fiecare frază, o pauză scurtă îi îngăduia să-şi rânduiască în minte fraza următoare; părea că acelaşi resort îl făcea să-şi zvârle pieptul înainte şi să-şi arunce în acelaşi timp

vorbele pregătite, apoi se oprea din nou, ca şi *cum n-ar fi putut să exprime dintr-odată decât o părticică de gând.*

Antoine se întrebă dacă nu cumva domnul Chasle era mai ţicnit *ca de obicei; toate întâmplările astea, nopţile nedormite...*

— Latoche ar vorbi despre toate astea mai bine decât mine, continuă omuleţul. Iată atâta vreme de când îl cunosc pe Latoche; în ce J? riveşte trecutul lui, n-am avut decât cele mai bune informaţii. E u n om subţire. Şi el are idei. La fel ca mine. Amândoi împreună avem o idee mare: acest faimos contoar. Contoarul dibăciei moderne... înţelegeţi?

— Nu prea bine.

— Ei, cum să spun, micile invenţii. Micile invenţii practice!... Toţi ingineraşii care descoperă câte-o mică drăcie şi care nu ştiu ce să facă cu ea. Latoche şi cu mine centralizăm toate astea. Dăm drumul la reclamă în ziarele din localitate.

— Ce localitate?

Domnul Chasle se uită la Antoine ca şi cum nu înţelegea întrebarea.

— Pe când trăia defunctul, urmă el după o pauză, mi-ar fi fost ruşine să vorbesc de lucrurile astea. Dar acum... De treisprezece ani o rumeg, domnule Antoine. De la expoziţie. Ba chiar am inventat eu singur o muuime de mici lucruri din astea. Da, un toc înregistrator de numărat paşii. Un aparat de lipit mărci, automat şi perpetuu. Sări de pe scaun şi se apropie de Antoine. Dar lovitura cea mare e oul! Oul pătrat. Rămâne să găsesc lichidul. Pentru treaba asta sunt în corespondentă cu cercetători. Preoţii de tară sunt toţi gata să ia parte la experienţa asta; iarna, ăupă vecernie, a (timp să te ocupi de toate, nu-i aşa? l-am asmuţit pe toţi pe urmele lichidului. De îndată ce 6 să am lichidul... Dar lichidul nu e mare lucru. Greutatea era

ideea!

Antoine holba ochii la el.

— Îndată ce-o să ai lichidul?…

— Ei da, vir ouăle II} *el… exact atât cât trebuie să înmoi coaja fără să stric oul*!… *înţelegeţi*?

— Nu.

— Le usuc în forme…

— Pătrate?

— Fireşte!

Domnul Chasle se zbătea ca un vierme tăiat în două. An toine nu-l văzuse niciodată în starea asta.

— Cu sutele! *Cu miile*! *O uzină*! *Oul pătrat*! S-*a ter. minat cu păhărelele de ouă*! *Oul pătrat stă singur drept*! *iar coaja rămâne în gospodărie*! *Faci din ea o chibritelniţa, faci un borcănel de muştar*! *Oul pătrat îl aşezi în cutii, ca bucăţile de săpun*! *Vă dau seama ce-nseamnă asta pentru expediţii? vru să se caţere iar pe „strapontinul" lui; dar în aceeaşi clipă, ca şi cum s-ar fi împepat, sări jos. Se făcu ros u ca racul: Iertari-mă, mă-ntorc numaidecât, mutmură el îndreptându-se spre uşă. Băşica… E ceva nervos… Îndată ce vorbesc de ou…*

XI

A doua zi, duminică, Gise se deşteptă nu moleşită – temperatura parcă-i scăzuse de tot –, ci, dimpotrivă, nerăbdătoare şi hotărâtă. Încă *prea slăbită ca să meargă până la biserică, îşi petrecu dimineaţa în cameră, rugându-se. îi era ciudă că nu e în stare să găsească soluţia pentru situaţia în care se afla de când se întorsese Jacques; nimic nu era limpede pentru ea; şi nici chiar în dimineaţa asta; la lumina zilei, nu izbutea să-şi explice ce anume o făcuse să simtă, la timpul vizitei lui Jalques din noaptea trecută, gustul acesta de dezamăgire, aproape de deznădejde, ce-o apăsa şi acum. O lămurire între ei era necesară. Să*

împrăştie neînţelegerile, Pe urmă, totul s-ar termina.

Dar Jacques nu se arătă toată dimineaţa. Nici pe Antoine nu-l mai văzuse aproape deloc de când îl puseseră pe mort în oosciug. Mătuşa şi nepoata mâncară singure. După aceea, Gise se retrase în odaia ei.

După-amiaza trecu greu, ceţoasă şi rece, nesfârşit de tristă”.

Singură şi neavând nimic de făcut, pradă aceloraşi (i gânduri care o răscoleau mereu, Gise fu cuprinsă de o asemenea enervare încât, pe la patru, în timp ce mătuşa ei făcea rugăciuni pentru iertarea morulor, îşi puse o haină, coborî repede la parter şi-i spuse lui Uon s-o conducă în camera lui Jacques.

Jacques citea nişte ziare, aşezat pe un scaun în firida ferestrei.

Chipul lui se contura ca o umbră pe geamul plumburiu şi Gise se miră când îl văzu cât e de spătos: când era departe de

< 1, uita că Jacques se făcuse bărbat şi nu vedea în el decât pe tânărul cu trăsături de copil, care, cu trei ani în urmă, o îmbrăţişase sub copacii de la Maisons.

De la cea dintâi privire, Gise observă că Jacques se aşezase pieziş pe scaunul său şi că toate lucrurile din camera «sta plină de dezordine – geamantanul deschis care zăcea pe parchet, pălăria agăţată de pendula care stătuse, biroul care nu mai slujea la nimic, ghetele aruncate lângă bibliotecă – toate îţi arătau că această cameră nu serveşte decât ca un cantonament provizoriu, ca o haltă întâmplătoare, unde-ţi vine foarte greu să-ţi reiei vechile obiceiuri.

Se ridicase ca s-o întâmpine. Când privirea ochilor lui albaştri o învălui de aproape, ca o mângâiere, în care se citea puţină mirare, Gise se simţi atât de tulburată, încât

uită tot ceea ce născocise mai înainte *pentru a da vizitei sale un caracter firesc; în mintea ei nu stăruia* decât *o singură idee: dorinţa nestăpânită de a afla limpede totul. De aceea, renunţând la orice introducere, se opri în mijlocul camerei's i, palidă la faţă, luându-şi inima în dinţi, spuse:*

— Jacques, trebuie să vorbim.

Abia aw timp să vadă în ochii care o întâmpinau cu atâta căldură o licărire scurtă şi aspră, pe care însă bătaia pleoapelor o întrerupse aproape în aceeaşi clipă.

Jacques râse, cu un accent forţat:

— Măi, măi, ce serioasă eşti!

Ironia asta o îngheţa. Totuşi zâmbi – un zâmbet tremurător, care se sfârşi într-o încordare dureroasă a buzelor – şi ochii i se umplură de lacrimi. Îşi întoarse fat, a, făcu câţiva paşi *şi se aşeză pe divan; dar, fiind nevoită să-şi şteargă lacrimile care-i curgeau acuma pe obraji, spuse, cu un glas plin de mustrare, în care se străduia să pună un pic de voioşie:*

— Uite, vezi, mă faci să plâng... E stupid...

Jacques simţi cum clocoteşte de ură. Aşa era el: mânia asta, pe care o purta din copilărie în străfundurile lui – aşa cum îşi poartă pământul miezul topit – furia asta surdă, duşmănia asta tfeneau câteodată din el în valuri de lavă fierbinte pe care nimic nu le putea opri.

— Ei da, haide, vorbeşte! strigă el duşmănos. Şi eu vreau să sfârşim odată!"

Gise se aştepta atât de puţin la asprimea asta şi izbucnirea lui dădea un răspuns atât de lămurit întrebării pe care venise să i-o pună, încât se rezemă de speteaza scaunului, cu buzelealbe şi întredeschise, ca şi cum Jacques ar fi pălmuita.

Îşi duse mâna la fată, ca pentru a se apăra, şi

murmură: „Jacquot…” cu un glas atât de sfistetor, încât Jacques fu dintr-odată adânc mişcat.

Năuc, uitând totul, trecu fără nicio legătură de la cea mai agresivă rea-voinţă la o neaşteptată şi amăgitoare revărsare de duioşie; se repezi spre divan, se faşa să cadă lângă Gise care hohotea, şi o strânse la pieptul lui. Bolborosea: „Sărăcuţa… sărătuţa de tine…” Îi vedea de aproape pielea netedă şi fără luciu şi, în jurul ochilor, cearcănele străvezii’s – vinete c’are măreau tristeţea şi dulceaţă privirii pe care o ridica asupra lui. Dar curând fsi recăpătă luciditatea, mai vie, mai ascuţită încă; şi, cum stătea aplecat asupra ei, cu nările în părul Gisei, îşi dădu seama limpede, ca şi cum ar fi fost vorba de altcineva, nu de el, de sensul tufbure al acestei atracţii pur fizice. Stai! Opreşte-te! mai fusese o dată nevoit să se frâneze la timp pe drumul acesta alunecos al milei, pentru salvarea lor, a amândurora, şi să fugă. (De altfel, faptul că putea, într-un moment ca acesta, să cântărească, să cumpănească, să vadă limpede primejdia prin care treceau nu era oare o dovadă că sentimentul său e foarte slab? Şi nu dovedea aceasta înşelăciunea căreia riscau să-i cadă p radă amândoi?)

Fără a se lupta prea mult cu el însuşi, îşi refuză plăcerea dulce de a săruta tâmpla pe care buzele lui o atingeau de fapt; se mărgini doar să o rezeme cu duioşie de umărul lui şi să mângâie încet, cu vârful degetelor, obrazul călduţ şi mătăsos, ud încă de lacrimi.

Ghemuită la pieptul lui, cu inima zvâcnindu-i puternic, Gise îşi întindea obrazul, gâtul, ceafa, ca să fie dezmierdată de mâinile lui. Nu se mişca, dar era gata să-i cadă la picioare, să-i îmbrăţişeze genunchii.

El, dimpotrivă, simţea că, din clipă în clipă, pulsul i se încetineşte; îşi regăsca llniştea, o linişte aproape monstruoasă. La un moment dat, n fu chiar ciudă pe Gise

pentru donnta ieftină, fără motivare sufletească, pe care o trezea în ei; ajunse să o disprefuiască, oarecum, din pricina asta. Chipul lui Jenny, asemenea unui fulger care apare şi dispare la iuţeală, îi străbătu mintea care începea să lucreze iarăsi cu febrilitate. Apoi, starea sufletească i se schimbă din nou; îşi privi irocutul: îi fu ruşine. Gise era mai bună decât el. Iubirea a: la fierbinte de câine credincios, pe care, după trei ani de despărţire, o regăsea neatinsă, ca şi *felul ei de a se lăsa orbeşte pradă sorţii sale, acestei soarte tragice cu care, în ciuda tuturor primejdiilor, se împăca, fără şovăire, erau, de*

hună seamă, sentimente mai puternice, mai curate decât cele pe care le nutrea el. Dar judeca totul cu un fel de nepăsare, cu o răceală lăuntrică ce-i îngăduia să se arate acum, l-am *nicio primejdie, foarte duios faţă de Gise…*

Trecea astfel de la rugând la altul, în vreme ce ea nu se gândea, cu îndărătnicie, decât la un singur lucru, la unul singur… Era atât de avântata numai şi numai spre această dragoste, era atât de receptivă, atât de simţitoare la tot ce pornea de la el, încât, dintr-odată, fără ca Jacques să fi spus vreun cuvânt, fără să-şi fi schimbat atitudinea sau să fi încetat de a-i mângâia obrazul micuţ lipit de pieptul lui, ci doar din felul lipsit de atenţie, totuşi afectuos, cu care îşi plimba degetele de la buze la *tâmplă şi de la tâmplă la buze, Gise simţi adevărul: înţelese că legătura era ruptă pe veci şi că ea nu însemna nume pentru el.*

Fără vreo nădejde – aşa cum faci, probabil, dovada unui lucru evident – şi numai ca să afle imediat adevărul neîndoielnic, se îndepărtă brusc de el şi-l ţinti drept în ochi. Jacques nu mai avu timp să-şi ascundă privirea aspră; aşa că, de data asta, Gise fu absolut sigură că totul era

sfârşit, pentru totdeauna sfârşit.

În acelaşi timp, simţi o teamă copilărească că-l va auzi spunându-i totul în faţă şi că îngrozitorul adevăr se va închega în cuvinte răspicate, pe care amândoi vor fi condamnaţi să le ţină minte. îşi încorda toată energia pe care o mai avea pentru ca Jacques să nu-i *poată bănui deznădejdea. Avu tăria să se îndepărteze şi mai mult de el, să zâmbească, să vorbească.*

Arătă încăperea cu un gest nesigur:

— Ce mult e de când n-am mai intrat în camera asta! murmură ea.

Adevărul e că îşi amintea foarte bine de ultima dată când se aşezase aici, pe acelaşi divan, lângă *Antoine. Crezuse că suferă în ziua aceea! Crezuse că lipsa lui Jacques şi neliniştea sfâşietoare în care trăia erau o suferinţă grozavă. Dar ce. erau toate acelea pe lângă ceea ce îndura astăzi? Atunci n-avea decât să închidă ochii şi Jacques apărea numaidecât lângă ea, răspunzând chemării ei, exact aşa cum îl dorea ea să fie. Pe când acum! Acum, după ce-l regăsise, simţea cu adevărat ce însemna să trăiască fără el! „Cum e cu putinţă? îşi spunea Gise. Cum de s-a putut întâmpla aşa ceva?" Şi îşi simţi inima atât de strânsă, încât fu nevoită să închidă ochii câteva clipe.*

Jacques se ridică pentru a aprinde lumina; se duse la fe. reastră şi trase perdelele; dar nu se întoarse să se aşeze din nou.

— Ai răcit? o întrebă el văzând-o că tremură.

— De... camera ta nu e prea încălzită, spuse ea, gândindj că el doreşte să rămână singur. Cred că-i mai bine să mă urci la mine.

Sunetul vocilor, care rupse tăcerea, o mai trezi puţin, o întări. Forţa pe care Gise o găsea în această situaţie, în aparentă firească, era trecătoare, dar ea avea atâta nevoie

de minciună, încât câteva clipe încă mai continuă discuţia cu întretăieri, aruncând cuvintele aşa cum aruncă sepia cerneala care tulbură apele. Iar la rândul lui, Jacques, în picioare, încuviinţa cu un zâmbet, lăsându-se furat de jocul acesta: poate era, fără să-şi dea seama, fericit că scapă şi astă-seară de clipa explicaţiilor.

Între timp, Gise se ridicase cu greu. Se priviră. Erau aproape la fel de înalţi. Gise îşi spunea: „Niciodată, niciodată n-am să pot trăi fără el! „Era un fel de a ocoli cu tot dinadinsul un alt gând îngrozitor: „El e tare: puţin îi pasă de mine! „Înţelese deodată că Jacques, cu o cruzime rece de bărbat, îşi alegea singur soarta, în vreme ce ea nu putea face nimic spre a-şi croi o cale sau măcar s-o urmeze dacă ar întrezări-o.

Atunci, pe neaşteptate, întrebă:

— Când pleci înapoi?

Crezuse că a dat glasului un ton nepăsător. I

Jacques se stăpâni, făcu doi-trei paşi la întâmplare, apoi, întors pe jumătate spre ea:

— Dar tu?

N-ar fi putut să mărturisească mai limpede că în adevăr va pleca şi că nu credea că Gise ar putea rămâne în Franţa!

Gise dădu nehotărâta din umeri şi, încercând încă o dată să-i zâmbească – până la urmă izbuti – deschise uşa şi dispăru".

Jacques nu se gândi s-o oprească, dar o urmări din ochi cu o neaşteptată şi curată dmosie. Ai fi dorit s-o poată lua, fără primejdie, în braţe, s-o mângâie, s-o apere... S-o apere împotriva cui? Împotriva durerii pe care i-o va mai pricmui, durere pe care nu se putea opri să nu i-o pricinuiască...

Stătea în picioare, în mijlocul camerei lui, cu mâinile în buzunare, cu călcâiele depărtate. Lângă el, pe parchet,

zăcea deschis geamantanul împestrkat cu etichete de felurite culori. Se revăzu la Ancona ori poate la Triest, pe puntea de

jos, abia luminată, a unui vapor, printre emigranţii care se certau între ei în graiuri necunoscute; un fel de sforăit de iad făcea să tremure vasul; apoi, un duruit şi un clinchet de fierărie acoperi sfada; ancora era ridicată; balansul crescu, o tăcere bruscă acoperi totul: vaporul pornea, vaporul se avânta în noapte!

Pieptul i se umflă. Năzuinţa aceasta bolnăvicioasă spre un ştiu ce luptă, ce înfăptuire, ce împlinire a fiinţei lui se lovea de casa asta, de mortul ăsta, de Gise, de tot trecutul de aici încă plin de capcane şi de lanţuri.

— Trebuie s-o şterg! mormăi el strângând dino Oci. S-*o şterg!*

Gise căzuse pe bancheta ascensorului. Va avea oare puterea să ajungă până în camera ei?

*Aşadar, se sfârşise: lămurirea asta – în care, oricum, ea îşi pu*sese *multă nădejde – se încheiase, nu mai era nimic de aşteptat. Fuseseră de ajuns patru propoziţii schimbate între ei: „Jacques, trebuie să vorbim!" La care el răspunsese: „Şi eu doresc să sfârşim!" Pe urmă, două întrebări, rămase fără răspuns: „Când pleci?" „Dar tu?" Patru propoziţii scurte, pe care Gise şi le repeta cu uimire.*

Şi acum?

Ajungând din nou în apartamentul spaţios şi plin de tăcere, unde două călugăriţe vegheau lângă un sicriu şi unde nu mai regăsea nimic din nădejdile pe care le lăsase acolo cu o jumătate de ceas înainte, avu o strângere de inimă atât de dureroasă, încât teama de a fi singură o copleşi mai tare decât slăbiciunea şi decât nevoia de odihnă. În loc să se refugieze în camera sa, intră în grabă la mătuşa ei.

Bătrâna domnişoară abia se întorsese. Şedea, cum făcea adesea, la biroul ei, încărcat cu facturi, cu eşantioane, cu reclame şi medicamente. Recunoscu pasul Gisei şi-şi răsuci spre ea trupul gârbovit.

— A, tu eşti?… Tocmai…

Gise se repezi spre ea clătinându-se, sărută fruntea albă ca fildeşul dintre şuviţele cărunte, strânse pe tâmple şi, prea mare acum ca să se cuibărească la pieptul bătrânicii, căzu, ca un copil, la genunchii ei.

— Tocmai voiam să te întreb, Gise… nu ţi-au spus nimic despre *felul cum au de gând să aranjeze lucrurile… să dezinfecteze?… Că doar există legi cu privire la toate astea! Întreab-o pe Clotilde. Ar trebui să vorbeşti cu Antoine… Mai întâi, etuvele municipale. Şi pe urmă, pentru mai multă siguranţă, fu*

102 + Roger Martin du Gard *migatoarele alea de la farmacie. Clotilde ştie. O să acoperim totul pe-aici. Ai să ne-ajuţi…*

— Dar, mătuşa dragă, murmură Gise, cu ochii iarăsi plini de lacrimi, eu trebuie să plec înapoi… Mă aşteaptă… acolo…

— Acolo? După cele ce s-au întâmplat? Mă laşi singură? Tremurul nervos al capului îi puncta, sacadat, cuvintele. În starea în care mă aflu, la şaptezeci şi opt de ani…

„Să clec, gândea Gise. Şi Jacques o să plece. Şi totul va fi ca mai înainte, dar fără nicio nădejde… Niciuna, nicio nădejde…” Tâmplele îi vuiau. În capul ei totul se îneca parcă într-o ceaţă. Acum Jacques devenea de neînţeles pentru ea şi asta o durea mai mult ca orice. Neînţeles, el, pe care – credea Gise – îl înţelesese atât de bine cât timp fusese departe! Cum de au ajuns aici?

Se întrebă: „Să mă duc la mănăstire?” Liniştea perpetuă, liniştea lui Iisus… Dar asta înseamnă să renunţe

la toate! *Să renunţe… Va izbuti oare*?

Nemaiputând să se stăpânească, izbucni în hohote şi, ridicându-se pe jumătate, îşi luă deodată capul în mâini.

— Ah! *gemu*. *Nu-i drept, mătuşă*! *Nu-i drept tot ceea ce se întâmpla*!

— Cum, ce, ce nu-i drept? *Ce tot spui, frate*? *mormăi Domnişoara, îngrijorată şi nemulţumită*.

Gise rămase jos, pe parchet, fără puteri. *Din când în când, căutând un reazem, o prezentă, îşi alipea obrajii de lină aspră, de sub care o împungeau genunchii bătrânicii, care, supărată, repeta întruna, clătmând din cap*:

— La şaptezeci şi opt de ani să rămân singură, în starea în care mă aflu…

XII

La Crouy, capela cea mică a penitenciarului era plină de lume. Cu tot frigul de afară, uşile erau larg deschise şi, încă de un ceas, în curtea unde zăpada fusese atât de călcată încât se transformase în mocirlă, cei două sute optzeci şi şapte de tutelaţi ai fundaţiei stăteau aliniaţi, nemişcaţi, cu capetele goale, încinşi pestebluzele noi în centiroane cu catarame de aramă, încadrau de gardienii în uniformă, cu tocurile de revolver atârnate la şolâuri.

Slujba o făcuse abatele Vécard; dar episcopul de Beauvais, care avea un glas dogit de bas, venise să dea binecuvântarea sa pentru iertarea păcatelor.

Cântecele bisericeşti se înălţau unul după altul în capelă şi stăruiau o clipă în văzduh, plutind pe sub cupola joasă:

— Pater nos-ter…

— Requiem actemam dona ei, Domine…

— *Requiescat in* pace…

— Amen.

Pe urmă, sextetul de la balcon începu să cânte cea

din urmă bucată.

Antoine, ale cărui gânduri, începând de azi-dimineaţă, nu încetaseră să lucreze intens, urmărind fiecare fază a spectacolului, se miră: „Ce manie şi asta, să se cânte mereu la înmormântări marşul acesta al lui Chopin; nici măcar nu mi se pare funebru! O tristeţe care nu persistă şi, numaidecât după aceea, accentul ăsta de bucurie, nevoia de iluzie... E mai degrabă nepăsarea unui bolnav de piept care se gândeşte c-o să moară! îşi aminti de ultimele zile ale lui Derny, muzician şi el, un bolnav din spital. „Te înduioşezi de toate astea, şi crezi că simţi extazul unui om în agonie, care vede cerul... În realitate, pentru noi, totul nu-i altceva decât una din formele bolii, aproape un simptom al leziunilor, ca temperatura!"

Fu, de altfel, nevoit să recunoască repede că o deznădejde patetică nici n-ar fi fost nimerită într-o împrejurare ca asta; niciodată o înmormântare nu se desfăşurase cu o pompă mai oficială. Antoine era – fără a-l socoti şi pe domnul Chasle, care, de cum sosise, se făcuse nevăzut prin mulţime – singurul „din partea familiei". Verii, rudele îndepărtate, care luaseră parte la serviciul religios de la Paris, nu socotiră de cuviinţa să călătorească până la Crouy pe un frig ca ăsta. Asistenta era alcătuită doar din colegi ai defunctului şi din delegaţi ai institufiilor filantropice. „Din reprezentant], îşi spunea Ăntoine, oarecum înveselit. Eu însumi «reprezint» familia. Dar adăugă, cu o umbră de tristeţe: Niciun prieten". Voia să spună: „Niciunul din prietenii mei. Asta-i situaţia! (De la moartea tatălui său, ajunsese la concluzia că nu avea prieteni personali. În afară poate de Daniel, n-avuşese niciodată decât *camarazi. Era vina, lui: atâta amar de vreme nu se prea sinchisise de oameni! Până în anii aceştia*

1 Domnul să-i dea pace veşnică.

2 Odihnească-se în pace…

104 Roger Martin du Gard *din urmă, chiar se simţise oarecum mândru de izolarea lui. Şi iată că acum începea să sufere din pricina asta*).

Privea curios, cu multă atenţie, intrările şi ieşirile celor ce oficiau. „Şi-acum ce mai urmează?” se întrebă Antoine, după ce preoţii dispărură pe uşa altarului.

Toată lumea aşteptă până când oamenii de la pompele funebre aşezară mai întâi coşciugul pe catafalcul ridicat în pronaosul capelei. Pe urmă, maestrul de ceremonii veni încă o dată, cu imuta afectată a unui maestru de balet fără talent, să se încline în faţa lui Antoine, făcând să răsune, trist, pe pardoseala de piatră, toiagul lui de lemn negru; apoi, cortegiul, înaintând în procesiune, se îngrămădi sub bolta de la intrare ca să asculte discursurile. Drept şi demn, Antoine se supunea tuturor regulilor cerute de ceremonial, animat de simţământul că era ţinta multor priviri. Cei prezenţi se aşezăripe două rânduri, îmbulzindu-se să vadă defilând, în urma lui Thibault-fiul, pe subprefect, peprimarul din Compiègne, pe generalul comandant al pieţei, pe directorul hergheliilor, consiliul municipal din Crouy în par. cu toţi consilierii în redingotă, un tânăr vicar în partions, care *„reprezenta” pe înaltpreasfinţia sa cardinalul arhiepiscop al Parisului, şi, printre alte luminăţii, ale căror nume erau rostite în şoaptă, câţiva membri ai Academiei de Ştiinţe Morale, veniţi să cinstească, prietenește, rămăşiţele pământeşti ale confratelui lor.*

— Domnilor! se auzi. un glas puternic. În numele Institutului Franţei, am tristul privilegiu…

Era Loudun-Costard, jurisconsultul, un bărbat chel, strâns într-un palton cu guler de blană. Îşi luase sarcina să rezume întreaga viaţă a defunctului.

— …Tinereţea lui se scurse, în învăţătura scredinţă,

nu departe de uzina părintească, la liceul din Rouen…

Antoine îşi aminti de fotografia unui licean sprijinit pe un teanc de cărţi primite ca premiu. „Tinereţea tatii… tai spuse el. Cine ar fi putut prezice atunci?… N-ajungi să imélegi un om decât după moartea lui, conchise el. Atâta timp Cât cineva trăieşte, toate faptele pe care le va mai putea face şi despre care nu ştii nimic sunt un fel de necunoscute care falsifică orice calcul. Moartea fixează, în sfârşit, liniile care-l conturează; e ca şi cum insul s-ar despărţi de posibilităţile lui şi s-ar izola: te învârte-ţi în jurul lui, îl vezi, în *fine, de la*

paté, pod să-l judeci în ansamblul lui… în *spus întotdeauna – ada use, zâmbind de unul singur – nu există diagnostic definitiv decât după autopsie!”*

*Simţea limpede că nu-şi încheiase şirul cugetărilor asupra vi*erai *tatălui său, asupra firii lui sică avea să afle, încă mult timp, în meditările acestea, prilejul de a se cerceta pe el însuşi, lucru plin de învăţăminte şi de interes.*

— …and a fost chemat să colaboreze la lucrările ilustrei noastre instituai, nu făceam apel numai la dezinteresul, la energia, la iubirea sa de oameni, nici chiar la această înaltă onorabilitate de netăgăduit, care au făcut din el una din personalităţile cele mai reprezentative…

„Vasăzică, tata a fost o persoană reprezentativă”, îşi spuse Antoine.

*Asculta aceste tămâieri elogioase şi n-ar fi putut spune că rămânea nesimţitor în faţa lor. Înclina a crede că mult timp el nu fu*sese *în stare să preţuiască adevărata valoare a tatălui său.*

— …Şi să ne închinăm împreună, domnilor, în faţa acestei inimi nobile care, până la sfârşit, n-a bătut decât pentru cauze generoase şi drepte…

Nemuritorul terminase. Împături foile de hârtie, se grăbi să-şi vâre din nou mâinile în buzunarele îmblănite şi îşi reluă cu modestie locul în rândurile confraţilor.

— Domnul preşedinte al Comitetului operelor de binefacere din eparhia catolică a Parisului, anunţă cu discreţie maestrul de balet.

Un bătrân venerabil, înarmat cu un cornet acustic şi susţinut de un fecior tot atât de bătrân şi aproape tot atât et e neputincios ca şi *stăpânul lui, se apropie de catafalc. Nu era numai urmaşul domnului Thibault la preşedinţia Comitetului eparhial, ci şi un prieten personal al mortului şi ultimul supravieţuitor din grupul de tineri din Rouen care veniseră odată cu domnul Thibault la Paris ca să înveţe Dreptul. Era cu desăvârşire surd şi se pare că de foarte mult timp, deoarece Antoine* şi *Jacques îl porecliseră, încă din copilărie, Surdulică. 1*

— Sentimentele care ne adună aici, domnilor, nu trebuie să izvorască numai din regretele noastre... zbiera moşneagul.

Glasul acesta ascuţit şi tremurat îi reaminti lui Antoine momentul când Surdufică îşi făcuse, cu o zi înainte, apariţia în camera mortuară, la bracul aceluiaşi servitor. „Oreste.

106 + Roger Martin du Gard *ţipase el chiar din uşa, a ţinut să-i aducă lui Pylade aceeaşi 1 ultimă mărturie de prietenie*! *„Îl împin*sese *lângă mort ţi moşneagul îl privise lung, cu ochi care păreau tiviţi cu carne crudă; apoi se ridicase şi, vorbindu-i lui Antoine ca şi cum* s-*4*! *i fi aflat la treizeci de metri de el, exclamase într-un hohot de plâns: „Ce frumos era la douăzeci de ani*!*”* (*zi, amintire 11 asta îl distra pentoine. „Ce repede se schimbă lucrurile”, gândi el, amintindu-şi că, acum două zile, la căpătâiul mortului, fusese mişcat cu adevărat.*)

— …Care era taina acestei forte? striga bătrânul. Din

ce izvoare îşi trăgea oare Oscar Thibault echilibrul de neclintit, optimismul acela senin, încrederea în el însuşi, care învingeau piedicile şi-l făceau să reuşească în cele mai grele lucruri pe care le întreprindea? Nu-i oare veşniculment al religiei catolice, domnilor, fuptul acesta de a făuri astfel de oameni, astfel de vieţi?

*„Incontestabil! încuviinţăntoine. Tata a găsit în credita lui un sprijin fără pereche! Mulţumită ei, n-a ştiut niciodată ce înseamnă opreliştea, adică scrupulele, smtul exagerat al răspunderii, neîncrederea în sine şi toate celelalte. Unui om care crede nu-i mai rămâne decât să treacă la faptă". Ajunse chiar să se întrebe dacă oameni ca tatăl său şi ca acest hârb bătrân nu merseseră, în definitiv, pe unul dif. cele mai pasnice drumuri ce duc viaţa unui om se la naştere până la moarte. „Din punct de vedere social, îşi spunea Antoine, ei fac parte dintre cei ce izbutesc să-şi împace foarte bine existenta lor de indivizi cu aceea a colectivităţii. Se su*f

un de bună seamă acelui instinct puternic datorităcăruia s-au ormat furnicarul, stupul. Ceea ce nu e puţin lucru… Trebuie să recunosc acum că până şi cusururile pe care i le imputam tatălui meu – mândria deşartă, setea de onoruri, pasiunea despotismului – l-au ajutat să obţină de la el însumi, în ceea ce priveşte activitatea socială, mai mult chiar decât dacă ar fi fost mlădios, împăciuitor, modest…"

— Domnilor, acest mare luptător n-are ce face astăzi cu elogiile noastre deşarte! continua surdul, începând să răguşească. Ceasul de fată este important. Să nu irosim prea mult *timp I? pentru a ne îngropa morţii. Să căutăm puteri noi în acelaşi izvor sfânt al credinţei şi să ne grăbim, să ne grăbim…*

Furat de sinceritatea elanului, vru să facă un pas înainte, dar fu nevoit să se agaţe de umărul încovoiat al

servitorului său. Asta însă nu-l împiedică să strige: *Să ne grăbim, domnilor, să ne grăbim… a ne reîntoarce la lupta cea dreaptă*!!

— Domnul preşedinte al Ligii morale de puericultură „mumă maestrul de balet.

Omuleţul cu cioc alb, care se apropie încurcându-se în JUsi, dădea impresia că i-a îngheţat măduva oaselor de frig.

I >*întâi îi clănţăneau*; *chipul îi era nespus de palid. Ţi-era utilă să te uiţi la el, într-atât îl pătrunsese asprimea gerului…*

— Mă simt gâtuit de… de o… (părea că face sforţări supraomeneşti ca să-şi desprindă fălcile îngheţate) de o dureioasă emoùe…

„O să-i ia dracu' pe copiii ăştia, îmbrăcaţi în bluzele lor", hnmbăni Antoine, care încep ea *să-şi piardă răbdarea. Simţea) i el că frigul îl pătrunde în picioare şi-i înghea ta, sub palton, pieptul scrobit al cămăşii.*

— „A trecut printre noi făcând numai bine. Gloriosul Jiu epitafva fi: *Pertransiit benefaciendo*! *Ne părăseşte, domnilor, încărcat de mărturiile consideraţiunii noastre, a* tutui *or…*

„Consideraţiune!… *Aici voia s-ajungă, îşi spuse Antoine.*

I *consideraţia cui*?". *Se uita cu îngăduinţa la aceste şiruri de domni bătrâni, gârbovki, rebegid, cu ochii lăcrimând de frig, cu nasul umed, care se căzneau să audă câte ceva întinzându-şi urechea şi care punctau frazele cu semne de aprobare. Nu i*: *ra printre ei niciunul care să nu se gândească la propria lui înmormântare şi care să nu pizmuiască aceste „mărturii de consideraţiune pe care le revărsau atât de generos asupra eminentuh. îi lor coleg răposat.*

Omuleţul bărbos avea elanul oratoric scurt. Curând făcu loc altuia.

Cel care urmă era un bătrân frumos, cu privirea fără culoare, oţelită, îndepărtată. Era un viceamiral ieşit la pensie, care se dedicase operelor de filantropie. Primele cuvinte pe care le rosti nu-l prea încântară pe Antoine.

— Oscar Thibault avea o inteligentă pătrunzătoare şi clarvăzătoare, care ştia întotdeauna, în divergentele nenorocite ale epocii noastre tulburi, să descopere ceea ce era bun şi să lucreze pentru construirea viitorului...

„Nu, nu-i adevărat! se împotrivi Antoine în sinea lui. Tata era un spirit îngust şi a străbătut lumea fără să vadă nimic altceva din ea decât ceea ce se afla pe marginea cărării strâmte pe care şi-o alesese. Se poate spune chiar că era tipul spiritului părtinitor. Încă din şcoală renunţase cu totul la a se căuta pe el însuşi, la a interpreta faptele printr-o prismă proprie, la a descoperi, ia să cunoaşte. N-a sunt altceva decât să umble pe urmele altora. îmbrăcase un fel de uniformă...”

— ...Există oare o viaţă mai vrednică de invidiat? contl nuă amiralul. O astfel de viaţă, închinată oamenilor, nu este, oare, domnilor, imaginea...

„O uniformă, reflecta Antoine, privind încă o dată asiv tenta care asculta cu luare-aminte. Şi, când te gândeşti, to\l sântla fel. Poţi să-l pui oricând pe unul în locul altuia. A des scrie pe unul înseamnă a-i categorisi pe toţi. Nişte zgriburiţi, care clipesc mereu, nişte miopi, cărora ll-e frică de orice: frică de cugetare, frică de evoluţia socială, frică de tot ce se îndreaptă asupra fortăreţei lor!... Atenţie, mă molipseşte elocinţa lor! îşi spuse el. Da, cuvântul «fortăreaţă» e destul de e potrivit; toţi ăştia seamănă grozav cu nişte oameni asediaţi, care, în dosul meterezelor, se numără neîncetat, ca să fie siguri că

nu s-au împuţinat!”

Se simţea din ce în ce mai rău şi nu mai asculta cuvântarea; dar privirea-i fu atrasă de gestul măreţ pe care-l făcea vorbitorul.

— Adio, scumpe preşedinte, adio! Atât cât vom trăi cei ce te-am văzut la lucru…

Directorul penitenciarului se desprinse din grupul cuvântătorilor. Era cel din urmă care avea să vorbească. Acesta, cel puţin, părea a-l fi cunoscut destul de îndeaproape pe cel căruia trebuia să-i ţină discursul funebru.

— Scumpul nostru fondator nu cunoştea arta de a-şi ascunde gândul sub o bunăvoinţă de formă şi, gata oricând de acţiune, avea curajul să dispreţuiască măgulirile pornite dintr-un fel de curtenie deşartă…

Antoine, amuzat, ciuli urechea.

— …Bunătatea lui se ascundea sub o bărbătească asprime, care-o făcea poate mai eficientă. Dârzenia lui în întrunirile consiliului era o formă a energiei sale, a respectului său faţă de drept, a înaltei conştiinţe ce şi-o făurise în privinţa îndatoririlor de şef… Totul era în el luptă şi aproape imediată izbândă! Chiar şi vorba lui tindea întotdeauna spre un ţel apropiat: era o armă, o măciucă…

„Da, orice s-ar spune, tata era o forţă”, gândi deodată Antoine. Şi fu mirat să afle în el această convingere, formulată de mai înainte: „Tata ar fi putut să fie altceva… Tata ar fi putut ajunge un om mare…”

Dar directorul îşi întindea mâna spre rândurile tutelarilor, aliniaţi între gardienii lor. Toate capetele se întoarseră spre micii răufăcători, nemişcaţi şi vineţi de frig.

— Tineretul acesta păcătos şi sortit răului chiar din leagăn, căruia Oscar Thibault i-a întins mâna, aceste

victime

nenorocite ale unei ordini sociale, vai, cu totul imperfecte, nând *aici, domnilor, pentru a-şi mărturisi veşnica lor recunoştinţă şi pentru a-l plânge odată cu noi pe binefăcătorul care le este răpit*!

„Da, tata avea stofă în el... Da, tata ar fi putut să..." îşi spunea mereu Antoine cu o îndărătnicie în care clocotea o nădejde nedesluşită. Şi-*l bătu gândul că,* dacă, de *data asta,* natura *n-a reuşit să facă să ţâşnească un creator din vita puternică a familiei Thibault..."*

Era însufleţit de un mare avânt. Viitorul întreg se desfăşura în faţa lui.

În timpul acesta, cei ce purtaseră sicriul îl apucară din nou. Lumea era grăbită să se sfârşească totul mai repede. Maestrul de ceremonii se înclină iarăşi; lespezile din tinda bisericii răsunară sub toiagul lui. Şi Antoine, cu capul gol, netulburat, se aşeza repede în fruntea cortegiului, care porni, în sfârşit, să restituie pământului rămăşiţe} e lui Oscar Thibault, quia pulvis es, et in pulverem reverteris.

XIII

În ziua aceea, Jacques stătuse toată dimineaţa în camera lui: învârtise de două on cheia în broască, deşi era singur în tot parterul. (Léon, fireşte, dorise să-şi urmeze stăpânul până la locaşul de veci.) Prevăzător fată de el însmi, pentru a fi sigur că în momentul trecerii cortegiului nu va încerca să caute în asistenţă unele chipuri cunoscute, trăsese obloanele şi, întins în pat, cu mâinile în *buzunare, cu privirea pierdută în lumina lămpii din tavan, fluiera încet...*

Pe la ora unu, enervarea şi foamea îl siliră să se scoale. În capela penitenciarului, serviciul divin era, de bună seamă, în toi. Sus, Domnişoară şi Gise, care se

întorseseră demult de la slujba oficială de la Sfântul Toma de Aquino, se aşezaseră desigur la masă fără să-l aştepte. De altfel, era hotărât să nu vadă pe nimeni toată ziua. Ceva resturi de mâncare o să găsească el în bufet.

Când trecu prin antreu spre a se duce în bucătărie, atenţia îi fu atrasă de scrisorile şi ziarele strecurate sub uşa de la intrare. Şi, aplecându-se repede, se simţi ca lovit – scrisul lui Daniel: „Domnului Jacques Thibault.

1 Căci pulbere eşti şi te vei întoarce în pulbere.

110 + Roger Martin du Gard

Degetele îi tremurau atât de tare, încât nu izbutea să des. facă plicul.

„Dragă Jacques, iubit şi scump prieten!

primit ieri seară scrisoarea lui Antoine…”

În starea de depresiune sufletească în care se afla, cuvintele acestea îl pătrunseră cu atâta putere, încât îndoi cu brutalitate hârtia în *patru, în opt, până ce o făcu să încapă în pumnul strâns. Apoi, furios, se duse iar în odaia lui şi încuie uşa pe dinăuntru, uitând pentru ce ieşise de acolo. Se învârti de câteva ori încoace şi încolo, apoi, oprindu-se brusc în dreptul lămpii, desfăcu scrisoarea mototolită şi începu să o parcurgă cu ochi sclipitori, fără să ia seama la cuprins, până când numele pe care-l căuta îi sări parcă în faţă: „… în anii din urmă, lui Jenny nu i-a priit iarna la Paris şi de o lună se află amândouă în Provence…”*

La fel de pornit, mototoli din nou scrisoarea şi, de data aceasta, o înfundă ghemotoc în buzunar.

Întâi se simţi zguduit, năucit, apoi, dintr-odată, uşurat. Peste un minut, ca şi cum citirea acestor două rânduri i-ar fi schimbat hotărârea, se repezi la biroul lui Antoine şi consultă mersul trenurilor. De când se trezise, se gândea numai la Crouy. Plecând numaidecât, putea prinde expresul de ora 14. Ai ajunge la Crouy ziua, dar după ceremonie, chiar mult timp după plecarea trenului

înapoi spre Paris; era sigur că nu va mai găsi pe nimeni acolo. Se va duce direct la cimitir şi se va întoarce repede. „... Se află amândouă în Provence...”

Nu prevăzuse însă că această călătorie îl va face şi mai nervos. Nu izbutea să stea locului. Din fericire, trenul era gol; nu numai că era singur în compartiment, dar în tot vagonul nu se afla decât o călătoare, o doamnă bătrână, în rochie neagră. Fără a se sinchisi de ea, Jacques începu să măsoare culoarul vagonului de la un cap la altul, ca un leu în cuşcă. Nu băgă de seamă dintr-odată că acest du-te-vino al lui, dezordonat, trezise atenţia călătoarei, poate chiar o neliniştise. O cercetă cu privirea, pe furiş; îi era cu neputimă să se afle în faţa unei fiinţe puţin mai altfel decât toată lumea fără a se opri, timp de câteva clipe, pentru a face observaţii asupra soiului de om.pe care întâmplarea i-l scotea în cale. Şi, nu încape îndoială, femeia asta avea ceva atrăgător. Un chip frumos, trecut, palid, un obraz brăzdat, cu o privire îndurerată şi caldă, de bună seamă îngreuiată de aduceri-aminte. Dacă o priveai în ansamblu, vedeai că, sub cununa aceea de

păr alb, era frumoasă şi pură. Purta doliu şi era îmbrăcată cu grijă. Părea că trăieşte de multă vreme singură şi duce cu demnitate viaţa asta solitară. O doamnă care se întorcea poate acasă, la Compiègne sau la Saint-Quentin. Burgheză din provincie. Fără niciun bagaj. Lângă ea, pe banchetă, un buchet mare de violete de Parma, pe jumătate învelit în hârtia subţire ca mătasea.

Când Jacques sări din vagon, la halta Crouy, inima îi bătea tare.

Pe peron, nimeni.

Aerul era îngheţat, străveziu.

De cum ieşi din gară şi văzu peisajul, simţi o strângere de inimă. Lăsând poteca pe care putea scurta

calea, ba chiar şi şoseaua, o luă spre stinga, pe drumul „Calvarului”: un ocol de trei kilometri. Vântul urla tare, răscolind văzduhul, maturând în rafale repezi pustietăţile încă albe de zăpadă. Dincolo de orizontul de vată, soarele cobora undeva pe povârnişul zării.

Jacques mergea repede. Nu mâncase nimic de azi-dimineaţa, dar nu mai simţea foamea, iar frigul acesta îl îmbăta. Îşi amintea tot, fiecare cotitură, fiecare dâmb, fiecare tufiş „Talvarul” se zărea de departe, înconjurat de copaci goi, la răscrucea celor trei şosele. Drumul acela de colo duce la Vaumesnil. De câte ori nu se adăpostise de ploaie, în timpul

E

limbării zilnice cu paznicul lui, în coliba asta de cantonier!

— e două sau de trei ori, cu moş Uon; cel puţin odată cu

Arthur, cu chipul lui şters de loren cinstit, cu ochii spălăciţi şi cu rânjetul plin de subînţelesuri…

Amintirile îl răscoleau mai tare decât vântul acesta îngheţat, care-i ardea obrajii şi-i făcea să-l usture. Nu se mai gândea deloc la tatăl său.

Ziua scurtă de iarnă se ducea repede; lumina era mohorâta, dar încă se mai vedea.

Când se apropie de Crouy, se gândi să facă un ocol, ca altă dată, ca s-o ia pe străduţa din dosul caselor, ca şi cum s-ar fi temut şi acuma că-l vor arăta ştrengarii cu degetul. Dar, după opt ani, cine-l mai putea recunoaşte? De altfel, strada era pustie, porţile, închise; viaţa satului părea încremenită de frig; numai hornurile fumegau sub cerul plumburiu. Se ivi hanul, cu cerdacul croit în unghi şi cu firma care scârţfia în bătaia vântului. Nimic nu se schimbase. Nici chiar zăpada asta topită pe solul calcaros, noroiul ăsta albicios, în care credea că i se înfundă şi

acuma bocancii reglementari. Hanul:

112 + Roger Manin du Gard *acolo, moş Uon, scurtând plimbarea, îl închidea într-o spălătorie goală, ca să-şi poată face partida de cărţi la cafenea*! *O fată îmbrobodită, ce venea dinspre străduţli, îşi scutură galenţii pe pietrele de la intrare. Slujnică nouă*? *Sau poate fata cârciumarului, aceea*! *care o lua totdeauna la fugă t când îl vedea pe „prizonier”*? *înainte de a intra în casă, fata se uită pe fur la tânărul necunoscut care trecea pe lângă ea. Jacques grăbi pasul.*

Ajunse la capătul satului. După ce lăsă în urmă ultimele case, zări, în mijlocul câmpiei, clădirea mare, cu o cuşmă de zăpadă, închisă între zidurile înalte, şi şirul de ferestre cu zăbrele. Începură să-i tremure picioarele. Nimic nu se schimbase. Aleea fără copaci, care ducea la poarta de intrare, era toată un râu de noroi. De bună seamă, un străin rătăcit pe aici, în acest amurg de iarnă, cu greu ar fi putut să descifreze literele de aur gravate deasupra primului etaj. Dar Jacques citi uşor inscripţia foarte impozantă, la care-i rămăseseră ochfi: *Fundaua Oscar Thibault.*

Abia atunci îşi aduse aminte că fondatorul murise, că făgaşele astea adânci fuseseră săpate de curând de trăsurile cortegiului şi că el, acum, numai pentru tatăl său făcea acest pelerinaj; simţindu-se deodată uşurat că poate întoarce spatele acestui decor sinistru, schimbă drumul şi o luă la stânga, în direcţia brazilor care străjuiau intrarea cimitirului.

Poarta de fier, de obicei închisă, rămăsese deschisă. Urmele rofilor arătau drumul. Jacques se îndreptă repede spre un morman de coroane, veştejite de frig, care semănau mai mult cu o stivă de gunoaie decât cu un mormânt acoperit cu flori.

În faţa mormântului, un buchet mare de violete de

Parma, învelite în hârtie mătăsoasă, care părea pus acolo după înmormântare, zăcea mai la o parte, pe zăpada.

„Ei, ia te uită!" îşi spuse el, fără să dea, de altminteri, vreo *însemnătate acestei coincidente. Şi, deodată, lângă pământul proaspăt răscolit, parcă văzu cailavrul îngropat în noroiul acesta, aşa cum îl văzuse ultima dată, în clipa aceea tragică şi ridicolă când cioclul, după ce făcuse un gest curtenitor către familie, trăsese pentru veci giulgiul peste chipul care începuse deja să se schimbe.*

„Dii! Du-mă la-ntâlnire!" gândi Jacques, simţind o ascuţită strângere de inimă. Şi îl înecă un hohot brusc de plâns.

De când plecase din Lausanne, se lăsase târât cu fiecare ceas, pe jumătate inconştient, de mersul evenimentelor. Aici, însă, pe neaşteptate, se trezi în el o duioşie veche, coFAMILIA THJBAULT + *113*

pilărească, vagă, nefirească, dar poruncitoare, care făcea ca sentimentul lui de rus, îne şi de remuşcare să fie's, i mai usturător. Acum înţelegea pentru ce venise. Îşi aminti furiile lui, pornirile de dispreţ, de ură, dorinţele de răzbunare care-i înveninaseră an de an tinereţea, zeci de amănunte uitate reveneau acum, dureros, ca nişte gloanţe care ricoşează. Câteva minute îşi plânse tatăl, despovărat de toată vechea lui duşmănie, stăpânit numai de instinctul filial. Câteva minute fu una din acele două fiinţe care, fără să se cunoască una pe alta şi din propriul lor imbold, dincolo de toate ceremoniile oficiale, simţiseră nevoia să vină astăzi să se înduioşeze în fat; a acestor rămăşiţ, e pământeşti; una din acele două singure fiinţe care îl plânseseră cu adevărat pe domnul Thibault în această zi.

Dar cum avea obiceiul să privească lucrurile în faţă, îşi dădu curând seama de ciudăţenia durerii şi a regretelor lui. Ştia foarte bine că, dacă tatăl lui ar mai fi fost în viaţă, el, Jacques, nu l-*ar fi putut suferi şi ar fi fugit din nou de*

acasă. Totuşi, acum stătea acolo, năucit, pradă unor stări duioase şi nelămurite. Regreta ceva, nici el nu ştia ce… ceea ce ar fi putut să fie. Simü chiar, o clipă, un fel de plăcere să-şi închipuie un tată iubitor, cu o inimă largă, înţelegător şi asta numai spre a-i putea părea rău că n-a fost fiul cel cuminte al acestui tată afectuos.

Apoi, ridicând din umeri, se întoarse şi ieşi din cimitir.

Satul începu să se însufleţească. Fermierii îşi sfârşeau ziua. Se aprindeau lumini la ferestre.

Pentru a ocoli casele, în loc să meargă în direcţia gării, o luă pe drumul dinspre Moulin-Neuf şi ajunse foarte curând în câmp.

Nu mai era singur. Pătrunzătoare şi stăruitoare ca un miros, apăsarea morüi îl urmărea, se lipea de el, străbătea, unul câte unul, toate gândurile lui. Mergea alături de el, pe câmpia asta tăcută, în lumina jucăuşă care tremura deasupra zăpezii, în aerul îndulcit de încetarea pentru câteva clipe a vântului. Nu se lupta: se lăsa pradă acestei apăsări a morţii; şi intensitatea cu care-i apărea în momentul acesta nimicnicia vieţii, zădărnicia oricărui efort stârnea în el o înflăcărare parcă voluptuoasă. De ce să vrei? Ce să nădăjduieşti? Viaţa *e o zădărnicie. Nimic, nimic nu mai are niciun preţ o datăce ştii că vine moartea! Se simţea atins, de data asta, până în adâncul fiinţei lui. Nu mai încerca nicio ambiţie, nicio dorinţă de a stăpâni, niciun dor de a înfăptui un lucru, fie el cât*

 de mic, şi nu credea că se va mai putea vindeca vreodată de această spaimă, nici că-şi va mai găsi linişte cândva şi undeva; nu mai voia nici măcar să creadă că, dacă viaţa e scurtă, omul are totuşi câteodată răgazul să pună ceva din el însuşi la adăpost de nimicnicie, că-i este câteodată dat să înalte o părticică din visul lui deasupra valurilor care-l duc la vale pentru ca

ceva din el să plutească în urma lui şi după ce el se va fi înecat.

Mergea drept înainte, cu paşi repezi şi cadertati, încordat ca un om care ar fugi ţinând la piept un lucru fragil. Ah, de-ar putea să scape de toate şi de tot! Nu numai de societate şi de colţii ei, nu numai de familie, de prietenie, de dragoste; nu numai de el, de tirania atavismului şi a obişnui Mei; dar să evadeze şi din substanţa lui cea mai tainică, din acest nerod instinct vital, care leagă de viaţă până şi pe cele mai păcătoase zdrenţe omeneşti.

Ideea atât de logică a sinuciderii, a dispariţiei voite şi totale îi străfulgeră din nou prin minte, sub forma ei abstractă. Să aterizeze, în sfârşit, pe tărâmul incomtientei. Revăzu deodată pe tatăl său mort, chipul lui frumos şi împăcat. „O să ne odihnim, unchiule Vania... O să ne odihnim...

Fără să vrea, atenţia îi fu atrasă de huruitul câtorva căruţe, ale căror felinare le zărea în faţă şi care veneau înspre el, hurducăind prin făgaşele făcute de roti, în strigătele şi râsetele căruţaşilor.

Gândul de a se întâlni iarăsi cu oameni îl îngrozea. Fără a sta în cumpănă, sări peste şanţul plin de zăpadă de la marginea drumului, străbătu, poticnindu-se, o tarla înţelenită, ajunse la marginea unei pădurici şi se avânta în desiş.

Frunzele îngheţate îi trosneau sub tălpi, vârfurile crăcilor îi şfichiuiau obrajii; îşi vârî dinadins mâinne în buzunare şi se cufundă, ca îmbătat, în pădurice, fericit de biciuirea asta, neştiind încotro merge, dar hotărât să fugă de drumuri, de oameni, de toate!

De fapt, nu era decât o fâşie îngustă de pământ împădurit, pe care o parcurse repede. Printre ramurile negre, zări din nou câmpia albă, tăiata de un drum, sub

*cerul întunecat, şi în faţa lui, domi*nând *zarea, penitenciarul, cu un şirag de lumini: catul unde se aflau atelierele şi sălile de studiu. Atunci, un gând nebunesc îi trecu prin minte. Un film întreg i se desfăşură în faţă: să sară pe zidul de jos al hangarului, să se târască pe* el *până la marginea magaziei, să spargă fereastra, s-aprindă un chibrit, să arunce printre gratii o mina de paie aprinse. Paturile de rezervă, îngrămădite acolo, ardeau ca o*

torţă, focul cuprindea repede pavilionul direcţiei, mistuia fosta lui celulă, masa, scaunul, tabla neagră, patul… Toate piereau în flăcări!

Îşi trecu mâna peste fata zgâriată. Avea sentimentul dureros al neputinţei şi al ridicolului.

Întorcând spatele, pentru totdeauna, fundaţiei, cimitirului, trecutului, se îndreptă cu paşi mari spre gară.

Scăpase trenul de şaptesprezece şi patruzeci. Era nevoit să aştepte personalul de la ora nouăsprezece.

Sala de aşteptare era o adevărată gheţărie şi mirosea a mucegai".

Se plimbă mult timp de-a lungul peronului pustiu, cu obrajii roşii de frig, mototolind în buzunar scrisoarea lui Daniel: jurase să n-o mai deschidă.

În cele din urmă, se apropie de felinarul care lumina ceasornicul gării, se rezemă de perete, scoase scrisoarea din buzunar şi începu s-o citească:

„Dragă Jacques, iubit şi scump prieten!

primit ieri seară scrisoarea lui Antoine şi n-am mai putut închide ochii toată noaptea".

Dacă aş fi putut să zbor în noaptea asta până la tine, ca să te văd viu înaintea mea, măcar cinci minute, aş fi sărit zidul, fără să şovăi, da, cu orice risc, ca să te revăd, dragul şi iubitul meu prieten, să te am în faţa ochilor pe tine, pe Jacques, care trăieşte! În cocioaba asta de

plutonieri, pe care-o împart cu afli doi camarazi ce trag nişte aghioase straşnice, am urmărit toată noaptea pe tavanul văruit, luminat de lună, toată copilăria noastră, toată viaţa noastră petrecută împreună, liceul, ceea ce a urmat după aceea şi tot, tot. Prietene, prietenul meu bun, fratele meu! Cum de am putut trăi atâta timp fără tine? Ascultă: niciodată, nicio clipă nu m-am îndoit de prietenia ta. Uite, îţi scriu chiar în dimineaţa asta, îndată ce-am terminat instrucüa, imediat ce am primit scrisoarea lui Antoine, fără să ştiu nimic sigur, fără să mă întreb măcar cu ce ochi ai să priveşti scrisoarea asta a mea şi fără să fi înţeles încă cum şi pentru ce m-ai chinuit, timp de trei ani, cu această tăcere de moarte. at mi-ai lipsit, cât îmi lipseşti astăzi chiar! at mi-ai lipsit, mai cu seamă în viaţa civilă înainte de a intra în armată! Ùi dai seama? Toată puterea ce mi-o insuflai tu, toate lucrurile frumoase ce mocneau în mine şi pe care tu le-ai făcut să ţâşnească din mine, toate lucrurile care, fără tine, fără prietenia ta, niciodată...”

116 + Roger Martin du Gard

Jacques observă că îi tremură mâinile când aduse mat aproape de ochi scrisoarea mototolită, pe care o descifra cu greutate la lumina slabă şi printre lacrimile ce-i podidiră ochii. Chiar deasupra capului, un clopoţel, ascuţit şi pătrunzător ca un sfredel, zbârnâia fără încetare.

„Despre toate astea cred că nu ţi-ai dat seama niciodată, fiindcă atunci eram prea mândru casă ti le mărturisesc chiar ţie. De aceea, când ai dispărut nu puteam crede aşa ceva, nu înţelegeam nimic. O, dar cât am suferit! mai ales din pricina tainei în care ai învăluit totul. Poate c-am să înţeleg într-o zi. Totuşi, în cele mai grele clipe de îngrijorare şi chiar de supărare, nu mi-a trecut niciodată prin gând că sentimentele tale pentru mine (atâta vreme cât te consideram în viaţă) s-ar fi putut schimba. Şi, vezi, nici astăzi nu mă îndoiesc de tine.

M-am întrerupt din pricina unor plictiseli de seiviciu. venit să mă ascund într-un ungher al cantinei, cu toate că, la ora asta, n-avem voie să intrăm aici. De bună seamă, tu nu ştii ce înseamnă viaţa asta de cazarmă, lumea asta care m-a înhăţat şi *care mă ţine legat de treisprezece luni!"*

Dar nu-ţi scriu ca să-ţi vorbesc de cazarmă.

Uite, e ceva îngrozitor, nici nu mai ştiu ce să-ţi spun, cum să-ţi vorbesc. Ghiceşti, fără îndoială, miile de întrebări care-mi vin sub condei. Dar la ce bun? Aş vrea să accepţia răspunde măcar la una din ele, fiindcă aceasta, în ad, ar, mă chinuie: O să te revăd? Spune! S-*a sfârşit coşmarul? Regăsitu-te-am? Sau... sau ai să fugi iarăsi? Ascultă, Jacques, deoarece sunt aproape sigur că cel puţin scrisoarea de faţă o vei citi şi deoarece s-ar putea ca această clipă să fie singura când mă pot apropia iarăşi de tine, lasă-mă să strig: Sunt în stare să înţeleg totul, să a îmit orice-ai spune tu, dar, te rog fierbinte, orice-ai avea de gând, să nu mai dispari aşa, fără nicio urmă, din viatsa mea*! în *nevoie de tine. (Dac-ai şti cât sunt de mândru de tine, ce lucruri mari aştept de la tine şi cât ţin la mândria asta a mea*!*) Sunt gata să accept toate condiţiile tale. Dacă-mi ceri să nu-ţi cunosc adresa, să nu existe* nicio *legătură între noi, să nu4 i scriu niciodată, chiar dacă-mi ceri să nu împărtăşesc niciodată, nimănui, nici măcar nefericitului Antoine, veştile pe care le voi primi de la tine, îţi făgăduiesc, da, primesc totul, fac dinainte orice legământ. Dar să am din vreme în vreme un semn de viaţă de la tine, să am dovada că trăieşti, că te gândeşti la mine*! *Regret cuvintele astea din urmă, le şterg, fiindcă ştiu, sunt sigur*

că te gândeşti la mine. (Nici de asta nu m-am îndoit niciodată. Niciodată nu mi-a trecut prin minte că ai putea trăi fără să te mai gândeşti la mine, la prietenia noastră.)

Scriu, scriu, fără a fi în stare să judec, şi simt prea bine că nu izbutesc să mă fac înţeles. Dar nu-i nimic, totul e atât de plăcut după tăcerea aceea de moarte.

Ar trebui să-ţi vorbesc despre mine, ca să poU, când te vei gândi la mine, să te gândeşti la cel ce sunt acum şi nu numai la acela pe care l-ai părăsit. Antoine o să-ţi vorbească, poate, despre asta. El mă cunoaşte bine. Ne-am văzut adesea după plecarea ta. Eu nu ştiu cu ce să încep. Atâtea lucruri rămase străine ţie mă fac să-mi pierd curajul! Şi-apoi, ştii bine cum sunt: trăiesc, mă agit, mă dăruiesc cu totul clipei de faţă, nu pot să mă întorc spre trecut. Serviciul acesta militar mi-a întrerupt activitatea tocmai în momentul când mi se părea că întrevăd lucruri esenţiale, privitoare la mine, la artă, la tot ceea ce căutam, bâjbâiam de când mă ştiu. Dar e stupid să vorbesc acum despre asta! De altfel, nu-mi pare rău de nimic. Viaţa de militar e pentru mine ceva nou, care mă întăreşte, un examen pe care-l trec şi o mare experienţă pe care o dobândesc, mai cu seamă de când am sub comanda mea oameni. Dar e stupid să vorbesc astăzi despre asta!

Singura mea părere de rău este că de un an sunt despărţit de mama, mai ales fiindcă simt că amândouă suferă mult din pricina acestei despărţiri. Trebuie să-ţi spun că sănătatea lui Jenny nu-i prea strălucită şi că noi am fost de mai multe ori îngrijorau din pricina asta. Noi, adică eu, fiindcă mamei, după cum ştii, nu-i trece niciodată prin gând c-ar putea să se întâmple ceva rău. Cu toate astea, mama şi-a dat seama şi ea că, în anii din urmă, lui Jenny nu i-a priit iarna la Paris, şi *de o lună se află amândouă în Provence, într-un fel de casă de odihnă, unde, dacă va fi cu putimă, Jenny o să rămână sub îngrijire până la primăvară. Au atâtea motive de griji şi de supărare! Tata e veşnic acelaşi, să nu mai vorbim de el! Acum e în Austria, dar are mereu încurcături ce nu se sfârşesc niciodată.*

Dragă prietene, iată, îmi vine deodată în gând că tatăl tău a murit. Cu asta voiam să-mi încep scrisoarea, iartă-mă. De altfel, mă simt stingherit să-ţi vorbesc despre decesul acesta. Şi totuşi sunt mişcat când mă gândesc la ceea ce vei fi suferit. Sunt aproape sigur că un asemenea eveniment te-a lovit pe neaşteptate şi în mod crâncen.

O să mă opresc aici din pricina orei şi a vagmistrului. Vreau ca scrisoarea asta să-ţi ajungă cât mai degrabă.

118 + Roger Martin du Gard

*Dragul meu, fie ce-o fi, mai e un lucru pe care vreau să ţi-l scriu, chiar dacă e zadarnic. Eu nu pot să vin la Paris. Sunt ţintuit aici, n-am niciun mijloc să un până la tine. Dar Lunéville e la cinci ore de Paris. Sunt bine văzut aici. (Colonelul, fireşte, m-a pus să-i decorez biroul.) Sunt destul de liber. Nu mi s-ar respinge o permisie de o zi dacă… dacă tu… dar nu, nici nu vreau să visez la asta! În repet că sunt gata să accept orice, să înţeleg orice fără să încetez vreodată de a te iubi ca pe singur*ul *meu prieu. – n adevărat de totdeauna.*

Daniel”.

Jacques citi aceste opt pagini cu sufletul la gură. Rămase tulburat, înduioşat, nedumerit, încurcat. Dar ceea ce simţea el era nu numai o redeşteptare a prieteniei – atât de caldă, încât ar fi fost în stare să sară chiar astă-seară într-un tren şi să plece la Lunéville – ci ceva mai mult, o strângere de inimă care-i rodea adânc un alt tărâm al sufletului, un tărâm dureros, întunecat, pe care nu putea şi nici nu voia să-l lumineze.

*Făcu câţiva paşi. Tremura mai mult de enervare decât de frig. Rămăsese cu scrisoarea în mina. Se rezemă din nou de perete, sub zbârnâitul diavolesc al clopoţelului, şi începu s-o recitească în întregime, de la capăt, străduin*du-*se să fie cât mai liniştit.*

Sunase opt şi jumătate când ieşi din Gara de Nord

Noaptea era frumoasă şi senină, băltoacele îngheţate, trotuarele – iscate.

Era mort de foame. Pe Rue La Fayette, ochi o berărie, intră, se aşeza pe o banchetă şi, fără să-şi scoată pălăria, fără să-şi dea măcar gulerul în jos, înfulecă trei ouă tari, o porţie de varză şi un sfert de pâine.

După *ce se sătură, bău, unul după altul, doi ţapi, apoi îşi aruncă privirile în jurul său. Berăria era aproape goală. În faţa lui, pe celălalt rând de banchete, o femeie singură, stând la masă cu un pahar gol dinainte, se uita la el. Era brună, lată în spate, destul de tânără încă. îi surprinse în ochi o privire discretă, compătimitoare, care-l tulbură uşor. Era îmbrăcată prea modest ca să fie una din acele profesioniste care dau tucoale gărilor. Sau era poate o începătoare?… Privirile li se întâlniră. Îşi întoarse ochii de la ea: la cel mai mic semn, ar fi venit la masa lui. Avea o expresie naivă, dar în acelaşi timp de fiinţă cu o dureroasă experienţă, o expresie destul de atrăgătoare şi de plăcută. Stătu câteva clipe în cumpănă, ispitit: ar fi înviorător să stea în seara asta cu o făptură simplă, firească şi care să nu ştie nimic despre el…*

Ea îl măsura din ochi, fără sfială; părea că-i ghiceşte şovăiala. Jacques încercă să-i ocolească privirea.

În sfârşit, îşi recăpătă calmul, plăti chelnerului şi ieşi repede, fără să-şi mai întoarcă ochii spre ea.

Afară îl pătrunse frigul. Să se întoarcă acasă ce jos? Era prea ostenit. Se opri pe marginea trotuarului, pândi o clipă vehiculele ce treceau şi făcu semn primului taxi liber pe care-l zări.

În timp ce automobilul se oprea în faţa lui, cineva se apropie de el: femeia îl urmase; îi puse mâna pe braţ şi spuse cu stângăcie:

— Vino la mine, dacă vrei, în Rue Lamartine.

Jacques refuză, clătinând prietenos din cap, şi deschise uşa automobilului.

— Du-mă cel purin până în Rue Lamartine, la numărul 97… se rugă femeia, cât şi cum şi-ar fi pus în gând să nu-l lase deloc în pace.

Şoferul se uită la Jacques şi zâmbi:

— Atunci, şefule, mergem în Rue Lamartine numărul 97?

Femeia crezu ori se făcu a crede că Jacques hotărâse aşa cum voia ea şi sări în maşină.

— Ei bine, fie, în Rue Lamartine! *consimţi Jacques.*

Automobilul porni.

— De ce-o faci pe grozavul cu mine? *întrebă femeia numaidecât, cu un glas cald, care i se potrivea cu înfi-area. Apoi, aplecându-se spre el, adăugă, cu un accent în îngâitor*: *Ce, crezi că nu se vede că te frământă ceva*?

Îl cuprinse, plină de drăgălăşenie, cu amândouă braţele şi *dezmierdarea, căldura asta îl înmuiară pe Jacques.*

Lăsându-se pradă ispitei de a se vedea compătimit, îşi înăbuşi un suspin, fără să răspundă. Atunci, ca şi cum prin suspinul său tăcerea aceasta ar fi mărturisit totul, femeia îl strânse mai tare şi, scoţându-i pălăria, îi trase uşor capul la piept. Jacques se lăsa în voia el. *Deodată, copleşit, începu să plângă fără să ştie de ce.*

Cu glas tremurat, femeia îi şopti la ureche:

— Ai făcut o faptă rea, nu-i aşa? *a*

Jacques fu atât de uluit, încât nu tăgădui. Înţelese numaidecât că, în Parisul ăsta îngheţat şi uscat, cu pantalonii lui plini de noroi până sus şi cu fata zgâriată de crengi, putea să fie luat uşor drept un răufăcător. Închise ochii; simţea o beţie deosebit de plăcută văzând că fata asta îl crede un tâlhar.

Femeia răstălmăci din nou tăcerea lui ca o mărturisire şi-l apăsă cu patimă capul la piept.

Cu alt glas, hotărât, de complice, îi propuse:

— Vrei să te ascund la mine?

— Nu, zise Jacques, fără să se mişte.

Părea învăţată să consimtă chiar şi atunci când nu înţelegea nimic.

— Atunci, stărui ea după o clipă de şovăire, ai nevoie de ceva bani, spune?

Jacques, de data asta, deschise ochii şi se retrase pe perna maşinii.

— Ce?

— La mine trei sute patruzeci de *franci. Îi vrei?*

Întrebă femeia, dând să-şi deschidă poşeta. În felul ei simplu de a vorbi era o duioşie aspră, amestecată cu o supărare de soră mai mare.

Fu atât de mişcat, încât nu putu răspunde decât atât:

— Mulţumesc... N-am nevoie, murmură el, clătinând din cap.

Automobilul încetini şi se opri în faţa unei case cu o poartă joasă. Strada era rău luminată şi pustie.

Jacques era sigur că-i va propune să intre la ea. Ce are să facă?

Dar nu avu prilejul să se mai gândească. Femeia se ridică, se întoarse spre el, se sprijini într-un genunchi pe perna banchetei şi, în umbră, îl mai îmbrăţişă o dată.

— Sărăcuţul de tine... suspină ea.

Îi căută buzele, le sărută aproape cu sete, ca pentru a culege de pe ele o taină, aroma unei crime, apoi, depărtându-se repede, spuse:

— Barem, vezi să nu te prindă, nerodule!

Sări din maşină, trântind mă. Îi întinse şoferului cinci franci.

— Ia-o pe Rue Saint-Lazare. O să-ţi spună domnul

unde să opreşti.

TTaxiul porni. Jacques abia avu timp s-o vadă cum dispare, fără să se mai uite înapoi, într-un gang întunecos.

Îşi trecu mâna peste frunte. Era năucit.

Maşina gonea cu viteză.

Coborî geamul; un val de aer curat îl lovi în faţă, inspiră adânc, zâmbi şi, aplecându-se spre şofer:

— Du-mă în Rue de l'Université, la numărul 4 bis! strigă el amuzat.

XIV

De îndată ce condoleanţele de la cimitir se terminară, Antoine porni cu automobilul spre Compiègne, motivând că are de dat dispoziţii pietrarului, dar, de fapt, voia să scape de gloata celor care *se întorceau cu trenul la Paris. Putea ajunge înapoi, la Paris, înainte de cină, cu un expres care pleca din Compiègne la şaptesprezece şi treizeci. Nădăjduia să călătorească singur".*

Îşi făcuse însă această socoteală fără să ţină seama de ce s-ar putea întâmpla.

Când ajunse pe peron, cu câteva minute înainte de plecarea trenului, avu surpriza de a se pomeni faţă în faţă cu abatele Vécard; fu nevoit să-şi ascundă ciuda.

— Preasfinţitul, îl lămuri preotul, a avut bunătatea de a-mi oferi un loc în maşina sa, ca să putem sta puţin de vorbă... Observă că Antoine e posomorât şi obosit: Bietul meu prieten, trebuie să fii zdrobit... Atâta lume... Toate discursurile acelea... Totuşi, mai târziu, ziua de azi va rămâne pentru dumneata ca o amintire neştearsă. îmi pare rău că Jacques n-a luat parte la...

Antoine tocmai voia să-i spună cât era de firească absenta lui Jacques în împrejurările de raţă, când abatele îl opri:

— Înţeleg, înţeleg... e mai bine că n-a venit. Ai să-i

spui dumneata cât de... e înălţătoare a fost ceremonia... nu-i aşa?

Antoine nu se putu împiedica să nu se lege de acest cuvânt:

— Înăuătoare? *Poate pentru alţii, mormăi el, dar pentru mine, nu. fyi mărturisesc că pompa aceea, cuvântările alea oficiale...*

Privirea lui, întâlnind-o pe a preotului, surprinse la acesta o licărire de ironie. Abatele avea aceeaşi părere ca şi Antoine despre *discursurile din după-amiaza aceea.*

Trenul intra în gară.

Aleseră un vagon slab luminat, dar gol, în care se instalară amândoi.

— Nu fumezi, domnule abate?

Preotul îşi ridică cu gravitate degetul arătător până la buze.

— Ispititorule! *spuse el, luând o ţigară.*

O aprinse, închizând ochii pe jumătate; pe urmă o scoase din gură şi se uită la ea cu plăcere, dând fumul pe nas.

— La o ceremonie de felul ăsta, urmă abatele cu voie bună, nu se poate să nu fie şi o parte, cum ar zice prietenul dumitale Nietzsche, omenească... prea omenească... Cu toate astea, nu-i mai puţin adevărat că o asemenea manifestare colectivă a sentimentului religios, a sentimentului moral este foarte mişcătoare şi nu poţi rămâne nesimţitor faţă de ea. Nu-i aşa?"

— Nu ştiu, zise Antoine după o pauză. Se întoarse spre preot şi-l privi o clipă în tăcere.

Chipul acesta blajin, privirea asta stăruitoare şi blândă, felul ăsta apropiat de a vorbi şi de a-şi înclina capul într-o parte, ceea ce-l făcea pe preot să pară că e într-o continuă reculegere, mâinile pe care le ridica leneş

până la înălţimea pieptului – toate acestea Antoine le cunoştea de douăzeci de ani. Totuşi, în seara asta descoperi că ceva se schimbase între ei. Până acum, nu despărţise niciodată imaginea *abatelui Vécard de a domnului Thibault*: *preotul nu era* decât *duhovnicul tatălui său. Moartea îl îndepărtase acum pe bătrân, astfel că motivele care odinioară îl făceau pe Antoine să aibă faţă de preot o atitudine rezervată şi prudentă, dispăruseră. Nu mai erau decât doi oameni faţă în faţă. Şi cum, după o zi obositoare, îi era greu să-şi înfrâneze* felul *obişnuit de a-şi da în vileag gândurile, se sînţi uşurat că-i poate spune fără înconjur*:

— Mărturisesc că asemenea sentimente mie îmi sunt cu totul străine…

Abatele răspunse pe un tonzeflemitor:

— Cu toate astea, dacă nu mă înşel, printre sentimentele omeneşti, cel religios pare îndeobşte că este constant la om… Ce crezi, iubite prietene?

Antoine nu intenţiona să glumească:

— N-am uitat niciodată o vorbă a abatelui Leclerc, directorul Şcolii Normale, care mi-a spus într-o zi, pe când eram în clasa a opta: *„Există oameni inteligent care n-au niciun simt artistic. Poate că dumneata n-ai simţul religios”. Omul acela nu căuta decât prilejul de a face o glumă; dar eu am socotit totdeauna că, în ziua aceea, el văzuse foarte limpede.*

— Dacă-i aşa, sărmane prieten, zise abatele, fără să renunţe la tonul de binevoitoare ironie, as putea zice că eşti demn de plâns, deoarece nu: *ti sunt destinate decât jumătate din bucuriile existenţei*!… *În legătură cu orice problemă*

mare, se poate spune că acela ce nu o cercetează însufleţit de sentimentul religios rămâne osândit să nu

înţeleagă decât o foarte mică parte din ea. Iată ce face frumuseţea religiei noastre… De ce zâmbeşti?

Nici Antoine însuşi nu ştia de ce zâmbeşte. Poate numai ca reacţie nervoasă după săptămâna asta plină de emoţii, după ziua asta agitată.

Preotul, la rândul lui, zâmbi şi el:

— Cum adică? *Tăgăduieşti oare frumuseţea religiei noastre*?

— Nu, nu, răspunse Antoine pe un ton glumeţ sunt de acord că-i „frumoasă”… Şi adăugă, ca şi cum ar fi vrut să-l necăjească: *numai ca să-ţi fac dumitale plăcere… Dar, oricum…*

— Ei, ce?

— Dar, oricum, frumuseţea nu te îndreptatste să te lipseşti de judecată!”

Abatele dădu domol din mâini.

— De judecată! *se miră el, ca şi cum aceste cuvinte ar fi ridicat o puzderie de întrebări de care nu se putea ocupa în momentul acela, dar a căror cheie o avea în minte. Spuse apoi ceva mai aprig*: *Nu cumva faci parte din rândul acelora care-şi închipuie că religia pierde teren în spiritul omului modern*?

— Habar n-am! *spuse Antoine, a cărui cumpănire îl miră pe abate. Poate că nu. Se prea poate chiar ca strădaniile unor spirite moderne – şi mă gândesc la acei oameni care sunt departe de credima dogmatică – să tindă în mod obscur la strângerea elementelor unei religii, la alăturarea unor noţiuni care, în totalitatea lor, s-ar deosebi foarte pudn de concepţia pe care mulţi credincioşi şi-o fac* despre *Dumnezeu.*

Preotu! *încuviinţă*:

— Şi cum ar putea fi altfel?! *Trebuie să ai în vedere condiţia umană. Numai religia îl răscumpără pe om de tot ceea ce este urât în instinctele lui. E singura lui demnitate.*

Şi, totodată, singura mângâiere pentru suferinţele sale, unicul izvor de resemnare.

— Asta-i adevărat! acceptă Antoine ironic. Ce puţini sunt oamenii care pun mai mult preţ pe adevăr decât pe buna lor stare! Iar religia este culmea supremă a bunăstării morale!... Dar, să nu vă fie cu supărare, domnule abate, există totuşi unii a căror nevoie de a înţelege este mai poruncitoare decât aceea de a crede. Şi ei, aceştia...

*— Aceştia?! ripostă preotul. Ei rămân totdeauna pe*te. *renul atât de îngust, atât de nesigur al inteligentei şi al judecătii. Nu se ridică dincolo de ele. Trebuie să-i compătimim noi, cei a căror credimă trăieşte şi se dezvoltă pe un alt plan, cu mult mai larg: pe planul voinţei, al sentimentului... Nu-i aşa?*

Antoine zâmbi cu două înţelesuri. Dar lumina era atât de slabă, încât abatele nu băgă & seamă; el îşi continuă vorba şi stăruinţa lui arăta că nu are nicio îndoială asupra cuvântului „noi" pe care-l rostise cu o clipă mai înainte.

— Oamenii se socotesc astăzi grozav de tari, fiindcă vor „să în>eleagă". Dar a crede înseamnă a înţelege. Şi a înţelege este a crede. Sau, mai bine zis, „a înţelege" şi „a crede" au *o măsură comună.* As*tăzi,* un*ii tăgăduiesc tot ceea ce nu izbutesc să dovedească prin judecata lor,* in*suficient de pregătită sau deformată de o cultură tendenfioasă.* Ac*easta înseamnă că nu merg destul de departe.* Es*te perfect posibil să-l cunoşti pe Dumnezeu şi să-l demonstrezi prin raţiune.* De *la Aristotel,* ca*re a fost,* să *nu uităm,* ma*estrul să: Iitului Toma,* ra*ţiunea dovedeşte cu prisosinţă că...*

Antoine îl lăsă pe abate să vorbească, fără a-l întrerupe, dar privindu-l mereu cu neîncredere.

— Filosofia noastră religioasă, urmă preotul, pe care tăcerea aceasta îl cam stingherea, ne pune la îndemână cele mai temeinice judecăţi asupra acestor chestiuni…

— Domnule abate, îl întrerupse, în sfârşit, Antoine, te simţi în adevăr îndreptăfit să spui: judecăfi religioase… filosofie religioasă?

— Îndreptăţit?! se miră abatele Vécard.

— Vezi bine! La drept vorbind, aproape că nu există cugetare religioasă, de vreme ce a cugeta înseamnă întâi a te îndoi!

— Oh, oh, dragă tinere, unde ajungem! exclamă preotul.

— Ştiu prea bine că biserica nu se sinchiseşte numai de atâta lucru. Dar toate legăturile pe care, de o sută şi mai bine de ani, se străduieşte să le stabilească între credinţă şi filosofie ori între credimă şi ştiinţele moderne sunt mai mult sau mai puţin… fabricate – iartă-mi cuvântul – fiindcă ceea ce întreţine puterea credinţei şi constituie obiectul ei, atrăgând atât de mult pe cei cu simţ religios, este tocmai acel supranatural pe care filosofia şi ştiinţa îl neagă.

Abatele se frământa pe banchetă: începea să vadă că nu mai era de glumit. Vorbi cu glas dojenitor:

— Mi se pare că uiţi cu totul că cei mai mulţi tineri de azi ajung la credinţă tocmai prin raţionamentul filosofic.

— Ei, asta-i!… exclamă Antoine.

— Ce vrei să spui?

— Îţi mărturisesc că nu pot să concep credima altfel decât *intuitivă şi oarbă. Când pretinde că se sprijină pe raţiune…*

— Mai crezi şi acum că filosofia şi ştiinţa tăgăduiesc supranaturalul? Greşeala, dragă tinere, greşeală grosolană! Ştiinţa omite supranaturalul, asta nu-i acelaşi

lucru. Ot despre filosofie, orice *filosofie demnă de acest nume…*

— Demnă de acest nume… Bravo! *Cu asta am înlăturat, din discuţie adversarii primejdioşi*!

— …orice filosofie demnă de acest nume duce neapărat la supranatural, urmă preotul, fără să se lase întrerupt. Dar să mergem mai departe; chiar dacă savanţii dumneavoastră moderni ar izbuti să demonstreze că între esema descoperirilor şi învăţătura bisericii există o contradicţie fundamentală ceea ce în starea actuală a apologeticii noastre e, în adevăr, o ipoteză perfidă, absurdă – ce-ar dovedi ei prin asta, te întreb?

— Ei, drace! *făcu Antoine, zâmbind.*

— Absolut nimic! *urmă abatele cu înflăcărare. Ar însemna doar că inteligenta omului nu este încă în stare să-şi unifice cunoştinţele şi că merge şchiopătând, ceea ce adause cu un zâmbet prietenos – n-ar fi o descoperire senzaţională… Ce vrei, Antoine, nu mai suntem pe timpul lui Voltaire*! *E nevoie să-ţi amintesc că aşa-zisa „raţiune" a filosofilor noştri atei n-a avut asupra religiei decât victorii foarte înşelătoare, foarte trecătoare*? *Există oare vreo dogmă în care biserica să poată fi învinuită de lipsă de logică*?

— Niciuna, fie! *îl întrerupse Antoine râzând. Biserica a ştiut să cadă totdeauna în picioare la timp. Teologii dumneavoastră sunt meşteri în arta de a fabrica argumentări subtile cu o logică aparentă, care îi ajută să nu fie niciodată puşi prea mult timp în încurcătură de atacurile logicienilor. Mâi cu seamă de câtva timp, recunosc, dau dovadă de o dibăcie… uluitoare în jocul ăsta*! *Dar asta nu-i înşală* decât *pe cei care vor să se înşele dinainte.*

— Nu, prietene. Dimpotrivă, fii încredinţat că logica bisericii are totdeauna ultimul cuvânt, fiindcă este mult

mai…

— …mai mlădioasă, mai îndărătnică.

— …mai adâncă decât a dumneavoastră. O să recunoşti şi *dumneata că judecata noastră, lăsată în seama propriilor*

sale mijloace, nu ajunge la nimic altceva. decât la o îngrămădire de cuvinte, în care sufletul nostru nu află ceea ce cere. De ce oare? Nu numai pentru că există un fel de adevăruri care par să scape logicii curente, nici fiindcă noţiunea de Dumnezeu depăşeşte posibilităţile inteligemei comune; ci mai ales – înţelege-mă bine – pentru că intelectul nostru, singur, nu are destulă putere, destule mijloace de pătrundere pentru aceste probleme subtile. Cu alte cuvinte, o credinţă adevărată, o credinţă vie are dreptul să ceară explicaţii care să satisfacă pe deplin raţiunea; dar însăşi ratmnea noastră trebuie să se lase călăuzită de harul divin. Harul luminează înţelegerea. Adevăratul credincios nu numai că se avânta cu toată inteligenţa lui în căutarea lui Dumnezeu, el trebuie să se şi dăruiască, cu umiliră, lui Dumnezeu prin gândirea raţională, trebuie să se purifice, să se deschidă larg, să devină… concav, spre a întâmpina, spre a primi pe Dumnezeul acesta, care este răsplata lui!

— Ceea ce înseamnă că gândirea nu este de-ajuns pentru descoperirea adevărului şi că mai este nevoie şi de ceea ce dumneata numeşti har… Asta este o mărturisire! Şi încă o mărturisire gravă, conchise Antoine, după o tăcere menită să-l pună în apărare.

Vorbise pe un ton care-l făcu pe preot să răspundă numaidecât:

— Ah, sărmane tânăr, eşti victima epocii dumitale… Eşti raţionalist!

— Da, sunt! E totdeauna greu să spui ce eşti, dar

mărturisesc că ţin la satisfacţiile pe care le dă raţiunea.

Abatele dădu din mâini.

— Şi la farmecul pe care-l are îndoiala... Fiindcă ea este o rămăşiţă de romantism: eşti oarecum mândru de îndoiala care te prinde, te simţi grozav fiindcă suferi o răscolire de ordin superior...

— Ei as, nu-i deloc aşa, domnule abate! îl contrazise Antoine. Nu cunosc nici amet; cala, nici răscolirea, nici acele stări sufleteşti tulburi de care vorbeşti. Nimeni nu-i mai puţin romantic decât mine. Habar n-am ce-i neliniştea!

(Vorbind astfel, îşi dădu seama că afirmaţia asta nu mai era exactă. De bună seamă, n-avea niciun fel de nelinişte de ordin religios în sensul în care ar fi putut-o înţelege abatele Vécard. Dar, de trei sau patru ani încoace, încercase şi el, cu o mare nelinişte, nedumeririle omului în faţa universului.)

— De altfel, continuă el, dacă nu sunt credincios, ar fi nedrept să spun că mi-am pierdut credinţa; cred, mai degrabă, că n-am avut-o niciodată.

— Ei asta-i! făcu preotul. Dar ai uitat ce copil pios ai fost cândva, Antoine?

— Pios? Nu. Supus; sârguincios şi supus. Nimic mai mult. Eram o fire disciplinată: îmi îndeplineam îndatoririle religioase ca un elev bun, atâta tot.

— Hi place să diminuezi credinţa ce-o aveai în tinereţe!

— Nu credinţa: educaţia religioasă. E cu totul altceva!

Antoine voia mai mult să fie sincer decât să-l uimească pe preot. După oboseală, urmaşe o uşoară stare de iritare, care-l îndemna să-i ţină piept. Se avânta, cu glas tare, într-un fel de cercetare a trecutului său, lucru destul de nou pentru el:

— Da, educaţie… urmă Antoine. Ia priveşte puţin cum se leagă toate între ele, domnule abate. Mama, dădaca, toţi cei care au în grijă un copil încep să-i spună cu fiece prilej, de îndată ce copilul împlineşte patru ani: „Bunul Dumnezeu e în cer; bunu 1 Dumnezeu te cunoaşte. El te-a făcut; bunul Dumnezeu te iubeşte; bunul Dumnezeu te vede, te judecă; bunul Dumnezeu te va pedepsi; bunul Dumnezeu are să te răsplătească…" Şi după aceea, la opt ani, îl duc la liturghia mare, la slujba izbăvirii, laolaltă cu cei vârstnici, care îngenunchează; i se arată, în mijlocul florilor şi al lumânărilor, într-o atmosferă plină de tămâie şi *muzică, un chivot frumos, aurit: şi acolo, în potir, se află tot bunul Dumnezeu. Bine!… La unsprezece am i se explică, de la înălţimea unei catedre, cu autoritate, într-un fel care nu-i îngăduie niciun pic de îndoială, ce este Sfânta Treime, întruchiparea, mântuirea, învierea, neprihănita zămislire şi toate celelalte… Copilul ascultă, le primeşte pe toate. Şi cum nu le-ar primi? Cum ar putea să-şi exprime cea mai mică îndoială faţă de credinţele pe care le împărtăşesc părinţi, colegii, profesorii, toţi credincioşii care umpllt biserica? Cum ar putea şovăi în faţa acestor taine, el, atât de mic? El, care-i aruncat în lume şi care se simte înconjurat, de la naştere, de atâtea fenomene pline de taină? Gândeşte-te la asta, domnule abate! Cred că este un lucru de căpetenie! Da, aici este miezul chestiunii! Pentru copil, toate, fără deosebire, sunt de neînţeles. Pământul, care* i *se pare drept, este rotund; îl crede 'nemişcat, dar el se roteşte ca o snrlează în spaţiu… Soarele face să încolţească seminţele. Puişorul iese viu din ou… Fiul Domnului a coborât din cer şi s-a lăsat răstignit pentru răscumpărarea păcatelor noastre … de ce nu?… Dumnezeu a fost cuvântul şi*

trup… Înţeleagă cine o putea, puţin importă: *comedia e jucată*!

Trenul se opri din mers. Cineva pronunţă, în noapte, numele unei staţii. Un călător, care credea compartimentul gol, deschise uşa, smucind-o, apoi o trânti la loc, mormăind. Uni val de aer îngheţat le trecu peste obraji.

Antoine se întoarse spre preot, ale cărui trăsături nu le mai putea vedea bine, atât de slabă se făcuse lumina lămpii din plafon.

Abatele tăcea.

Atunci Antoine continuă mai potolit:

— Spune dumneata, se poate numi „credinţă" ceea ce crede cu atâta naivitate un copil? De bună seamă că nu! Credima vine mai târziu, credinţa are rădăcini. Şi eu, eu pot să spun că n-am avut credinţă.

— Spune mai degrabă că n-ai lăsat-o să se dezvolte în sufletul dumitale, care era totmi atât de bine pregătit, spuse preotul cu un glas care începu să tremure deodată de indignare. Credinţa este un dar al lui Dumnezeu, ca şi memoria. Şi ea trebuie cultivată, ca toate darurile de la Dumnezeu… Dar dumneata… Dumneata!… *Te-ai lăsat condus, ca atâţia alţii, de trufie, de spiritul de contrazicere, de mândria deşarta* de *a gândi liber, de ispita de a te răzvrăti împotriva rânduielii stabilite…*

Se mustră numaidecât pentru cuvioasa lui supărare. Era hotărât să nu se lase târât într-o discuţie religioasă.

De altfel, preotul nu se lăsa înşelat de glasul lui Antoine. Se îndoia de sinceritatea lui din pricina tonului mus-ător; de vioiciunea lui – din pricina unui accent de voioşie în felul de a-l înfrunta, care dădea însufleţirii tânărului medic un ton de cutezanţă oarecum forţată. Stima lui pentru Antoine rămânea neştirbită; siân stima asta exista nădejdea – mai mult decât nădejdea, siguranţa

– că fiul mai mare al domnului Thibault nu va rămâne pe această poziţie nelegiuită, care nu se poate apăra.

Antoine stătea pe gânduri.

— Nu, domnule abate, răspunse el liniştit. Aceasta a venit de la sine, fără niciun fel de mândrie deşartă, fără nicio răzvrătire voită. Fără să fi fost măcar silit să mă gândesc la asta. Pe cât îmi pot aduce aminte, îndată după prima mea cuminecătură, am început să simt în mod nedesluşit că exista ceva – nu ştiu cum să spun – care ne încurca, ne neliniştea, în tot ce ni se spunea despre religie; ceva nelămurit, nu nuFAMILIA THIBAULT + 129

mai pentru noi, copiii, dar pentru toată lumea... Da, şi pentru cei mari. Chiar şi pentru preoţi.

Abatele nu-şi putu stăpâni o mişcare a mâinilor.

— O, continuă Antoine, nu mă îndoiam şi nu mă îndoiesc câtuşi de puţin de sinceritatea preoţilor pe care i-am cunoscut, nici de zelul lor sau mai bine zis de nevoia lor de zel... Dar ei înşişi păreau destul de stingheriţi dându-şi seama că se mişca în bezna asta, că orbecăiesc, că se învârtesc cu o nelinişte inconştientă în jurul acestor dogme de nepătruns. Ei afirmau. Ce afirmau? Ceea ce li se afirmase. De bună seamă, ei nu se îndoiau de adevărurile pe care le propovăduiau. Dar convingerea lor lăuntrică era oare tot aşa de puternică, de integră ca şi afirmaţiile lor? Ei bine, nu izbuteam să mă conving de asta... Te supără ceea ce spun... Da, fiindcă aveam un termen de comparaţie: profesorii noştri laici. Mărturisesc că aceia îmi păreau mult mai siguri de ei, mult mai „puşi la punct" în specialitatea lor! Ne vorbeau despre gramatică, istorie, geografie şi păreau a fi înţeles foarte bine lucrurile de care vorbeau!

— Ar trebui să comparăm lucruri care se pot compara, spuse abatele ţuguindu-şi buzele.

— Dar nu mă gândesc la materiile de învăţământ; mă

gândesc doar la poziţia acestor laici faţă de ceea ce ne predau ei nouă. Chiar când ştiinţa lor dădea greş, atitudinea lor n-avea nimic tulbure, nesiguranţa, chiar neştiinţa lor, se arătau în plină lumină. Lucrul acesta îţi dădea încredere, te rog să mă crezi; nu putea să deştepte în tine nici cea mai mică bănuială de… înşelătorie… Nu, nu „înşelătorie" voiam să spun. Totuşi, ţi-o mărturisesc, domnule abate, cu cât înaintam în clasele superioare, cu atât mai puţin preoţii şcolii îmi inspirau acea siguranţă pe care o simţeam în preajma profesorilor mei de la universitate.

— Dacă preoţii care te-au instruit, răspunse abatele, ar fi fost nişte adevăraţi teologi, ai fi păstrat în urma legăturilor cu ei o impresie de siguranţă totală! (*Se gândea la profesorii de la seminar, la tinereţea lui studioasă şi plină de convingere.*)

Dar Antoine continuă:

— Ia gândeşte-te! *Băieţaşul pe care-l introduci treptat în studiul matematicii, al chimiei, al fizicii*! *Are dintr-odată în faţa lui întregul spaţiu, în care începe să se scalde*! *Atunci, religia îi apare strâmta, plicticoasă, neraţională… Îi piere încrederea…*

De data asta, abatele se lăsă încet pe spate şi întinse mâna înainte:

— Neraţională? *Poţi să spui neraţională*?

— Da! *afirmă Antoine cu tărie. Şi întrevăd ceva la care nu mă gândisem*: *anume, că dumneavoastră, preoţii, plecaţi de la o credinţă fermă şi, ca să apăraţi această credimă, ch e «mati în* ajutor *raţionamentele; în timp ce noi, oamenii cu mine, plecăm de la îndoială şi ne lăsăm conduşi de raţiune, fără să ştim unde ne va duce. Domnule abate, urmă Antoine imediat, zâmbind, şi fără să-i lase preotului timp să răspundă, dacă ai accepta să discuţi cu*

mine, mi-ai dovedi foarte repede ca nu înţeleg nimic din toate astea. Sunt dinainte de a. cord. Sunt chestiuni la care nu mă gândesc deloc; poate dl niciodată nu m-am gândit la ele atâta cât m-am gândit în seara asta. Vezi că nu fac pe liber-cugetătorul? Încerc numai să-ţi explic cum educaţia mea catolică nu m-a împiedicat să ajung acolo unde mă aflu: la o totală lipsă de credinţă.

— Cinismul dumitale nu mă înspăimântă, dragă prie. tene, spuse abatele, străduindu-se să fie blajin. Te cred mult mai bun decât te ştii dumneata însuţi! Dă-i înainte, te ascult.

— Ei, uite, de fapt continuam – am continuat timp îndelungat – să împlinesc prescripţiile religioase ca toţi ceilalţi. Cu o nepăsare pe care nu mi-o mărturiseam; o nepăsare... cuviincioasă. Chiar mai târziu nu m-am înhămat niciodată la o anchetă, la o revizuire; poate că în fond nu dădeam destulă importantă faptului... Aşa, de pildă, eram foarte departe de starea de spirit a unuia dintre prietenii mei care urma scoala de arte şi meserii şi care îmi scria într-o zi, după o criză de îndoială: „m inspectat maşinăria: nu te încrede în ea, băiete dragă, îi lipsesc prea multe şuruburi ca să poată dăinui... Eu, în vremea aceea, intram la Medicină; şi ruptura – sau, mai curând, îndepărtarea – se produsese deja: nu aşteptasem studiile semiştiinţifice din primul an ca să-mi dau seama că nu se poate crede fără dovezi...

— Fără dovezi?

— ...şi că trebuie să renunri la noriunea de adevăr imuabil, fiindcă nu putem lua nimic drept adevăr decât cu rezervă şi până la proba contrară... Da, continuu să te indignez cu vorbele mele. Dat, cu voia dumitale, domnule abate, şi aceasta e tot ce voiam să-ţi spun, sunt un caz – monstruos, dacă vrei –, un om neîncrezător din fire, din instinct. E un fapt. Sunt sănătos, cred că sunt destul de

bine echilibrat, am o fire foarte activă şi n-am avut niciodată nevoie de mistică. Nimic din ceea ce ştiu, din ceea ce am observat nu-mi

Îngăduie să cred că Dumnezeul copilăriei mele există; şi

1 *tină acum, mărturisesc, n-am nicio nevoie de el. Ateismul 111 cu s-a dezvoltat în acelaşi timp cu spiritul meu. N-am avut n i mic de renegat. Să nu-ţi închipui că sunt unul din acei creţii neioşi care continuă să-l cheme pe Dumnezeu în sufletul lor sau unul din acei veşnic neliniştiţi care-şi întind braţele tu deznădejde spre ceruf pe care* l-*au găsit gol. Nu, nu*! *Sunt un tip care nu-şi întinde deloc braţele. O lume fără proviilenţă nu mă stinghereşte defel şi, precum vezi, mă simt bine în ea.*

Abatele dădu din mâna în semn de tăgadă.

Antoine stărui:

— Mă simt foarte bine. Şi asta de aproape cincisprezece ani…

Se aştepta ca preotul să-şi arate numaidecât indignarea. Dar abatele tăcea şi clătina uşor din cap.

— Asta-i doctrină materialistă sadea, sărmanul meu prieten! *spuse el în cele din urmă. Ai rămas oare încă la ea*? *E ca şi cum n-ai crede decât pe jumătate… şi în care jumătate*! *din dumneata însuti… Din fericire, toate astea se petrec în aparentă şi, ca să zic aşa, la suprafaţă. Nu-ţi cunoşti adevăratele mijloace şi forţa ascunsa pe care e (tucaţia creştină a sădit-o în dumneata*! *Negi această forţă, dar ea îţi îndrumă paşii, sărmane prieten*!

— Ce să-ţi răspund? *Eu îţi repet că nu datorez nimic bisericii. Inteligenta, voima, caracterul mi s-au dezvoltat în afara religiei. Pot chiar să-ţi spun*: *împotriva ei. Mă simt tot atât de puţin legat de mitologia catolică, pe cât de*

pinin legat mă simt de mitologia pagina. Religie, superstiţie, pentru mine sunt unul şi acelaşi lucru… Nu, fără niciun fel de prejudecată, ceea ce a sădit în mine educaţia creştină este egal cu zero!

— Orbule! *strigă abatele, ridicându-şi deodată braţul în sus. Cum, nu vezi că viat, a dumitale de fiecare zi, împletită din muncă, din datorie, din devotament pentru aproapele dumitale, este o dezmimire formală a materialismului de care vorbeşti*?! *Puţine vieţi exprimă, într-o mai mare măsură decât a dumitale, exi Stenta lui Dumnezeu*! *Nimeni n-are mai mult ca dumneata simţul răspunderii lui pe lumea aceasta*! *Ei bine, nu înseamnă oare asta a admite de la sine mandatul divin*? *Şi faţă de cine ai fi oare răspunzător dacă nu fată de Dumnezeu*?

Antoine nu răspunse imediat. Iar abatele crezu o clipă că lovise unde trebuia. De fapt, obiecţia preotului i se părea lipsită de orice temei: *a fi scrupulos în munca ta nu include neapărat nici existenţa lui Dumnezeu, nici valoarea teologie*! *creştine, nici vreo altfel de certitudine metafizică. Nu era oare el însuşi o dovadă în această privimă*? *Dar simţea, o dată mai mult, că între lipsa lui de credinţa morală şi între conştiinciozitatea deosebită pe care o manifesta în* viaţa *lui exista o inexplicabilă incompatibilitate. Trebuie să fi îndrăgostit de ceea ce faci. Ei, şi pentru ce trebuie*? *Fiindcă omul, animal social, trebuie să contribuie prin sforţările lui la bunul mers al societăţii, la progresul ei… Afirmaţii gratuite, principii demne de luat în râs*! *În numele a ce*? *Mereu aceeaşi întrebare, la care nu aflase niciodată un răspuns adevărat.*

— Conştiima, poate?… *ezită în cele din urmă. Influente lăsate în fie* care *dintre noi de cele nouăsprezece veacuri de creştinism… Poate că m-am grăbit prea mult adineauri preţuind la zero coeficientul educaţiei mele sau mai curând al eredităţi mele…*

— Nu, prietene, acel ceva ce supravieţuieşte în dumneata este aluatul sfânt la care mă refeream eu. Într-o bună zi, aluatul acesta va lucra din nou: va face să crească toată plămada! Şi, în ziua aceea, viaţa dumitale, care-şi urmează cursul de la sine, şi poate fără voia dumitale, îşi v a găsi axa, adevăratul sens. Nu-l înţelegem pe Dumnezeu atâta vreme cât îl îndepărtăm de noi şi nici câtă vreme îl căutăm. Vei vedea: într-o zi, fără să vrei, te vei pomeni că ai intrat în port. Şi în ziua aceea vei şti, în sfârşit, că este de-ajuns să crezi în Dumnezeu pentru ca totul să se lumineze şi să se împace!

— Dar cu acestea sunt de acord de pe acum, spuse Antoine zâmbind. Ştiu, de altfel, că trebuinţele noastre îşi creează, cele mai al: tesea ele însele, mijloacele de satisfacere; şi recunosc bucuros că la cei mai mult oameni nevoia de a crede este atât de poruncitoare, de instinctivă, încât ei nu se sinchisesc deloc dacă ceea ce cred merită să fie crezut: botează adevăr orice lucru spre care îi mână nevoia lor de credinţă... De altfel, spuse ca pentru sine, nimeni nu-mi va scoate din cap că cei mai mulţi dintre catolicii inteligemi şi mai ales mult preoţi cultivad sunt mai mult sau mai puţin pragmatici fără să-şi dea seama... Ceea ce pentru mine e inadmisibil în dogme, trebuie să fie tot atât de inadmisibil pentru orice spirit cu cultură modernă. Credincioşii ţin la *credima lor şi, ca să n-o zdruncine, se feresc să cugete prea mult, se agată de partea sentimentală, de partea morală a religiei. Şi apoi, li s-a repetat cu atâta grijă că biserica e de multă vreme victorioasă*

În răsturnarea tuturor obiecţiilor, încât nici nu le mai trece prin gând să cerceteze... Dar, iartă-mă, aceasta nu-i decât o paranteză. Voiam să spun că nevoia de a crede, oricât ar fi de generală, nu poate constitui o motivaţie

suficientă a religiei creştine, plină de întuneric, de mituri învechite…

— Nu-i nevoie să-l dovedeşti pe Dumnezeu dacă îl simţi, spuse cu hotărâre preotul şi pentru întâia oară tonul lui era ritos. Apoi, plecându-se spre Alitoine, adăugă cu un gest prietenos: Mi se pare de neînţeles însă că cel ce vorbeşte astfel eşti dumneata, Antoine Thibault! În sânul multor familii creştine, copiii văd că părinţii lor trăiesc şi că viaţa cea de toate zilele se desfăşoară ca şi cum acest Dumnezeu de care li se vorbeşte atâta n-ar exista. Dar dumneata? Dumneata, care, din cea mai fragedă copilărie, ai putut constata, în fiecare clipă, prezenta lui Dumnezeu în căminul părintesc! Dumneata, care l-*a i văzut pe bietul dumitale tată inspirat în toate faptele lui de credinţa în Dumnezeu…*

Urmă o tăcere. ntoine îl străpungea cu privirea pe abate, ca şi cum s-ar fi stăpânit să-i răspundă.

— Da, spuse în cele din urmă, cu buzele strânse. Tocmai: niciodată nu l-am văzut pe Dumnezeu, vai, decât prin tatăl meu. (Atitudinea lui, tonul cu care vorbea îi întregeau gândul.) Dar nu-i *astăzi ziua nimerită pentru a discuta asupra acestor lucruri, adăugă ca să scurteze discuţia. Şi-şi rezemă fruntea de geam. ajuns la Creil, spuse”.*

Trenul îşi încetini mersul, se opri. Lumina lămpii din tavan luci o clipă mai puternic. Antoine ar fi fost bucuros să intre în compartimentul lor şi alţi călători, a căror prezentă ar fi pus capăt convorbirii. Dar gara era pustie.

Trenul porni iar.

După o tăcere prelungită, în timpul căreia amândoi păreau că se adâncesc în propriile gânduri, ntoine se întoarse din nou către preot.

— Vezi dumneata, domnule abate, cel puţin două motive mă vor opri întotdeauna să mă întorc la catolicism.

Mai întâi, problema păcatului: cred că nu sunt în stare să mă tem de păcat. Pe urmă, problema providenţei: niciodată nu voi putea fi de acord cu ideea unui Dumnezeu personificat.

Preotul tăcea.

— Da, urmă Antoine. Ceea ce dumneavoastră, catolicii, numki păcat este, dimpotrivă, tot ceea ce pentru mine este viu şi puternic: instinctiv-instructiv! E cee ne dă putinţă... cum să spun? de a pipăi lucrurile. Şi de a merge înainte. Niciun progres... o, nu mă las amăgit mai mult decât se cuvine în ce priveşte cuvântul „progres", dar e atât de comod! niciun progres nu ar fi fost cu putinţă dacă omul, plin de cuminţenie, s-ar fi ferit mereu de păcat... Dar asta ne-ar duce prea departe, adăugă el, răspunzând cu un surâs ironic preotului, care ridicase uşor din umeri. at despre ipoteza unei providente, nu, nu! Dacă există o nouune în care cred cu hotărâre, apoi ea este, de bună seamă, aceea a indiferentei universale!

Abatele fu cât pe-aci să sară în sus.

— Dar ştiinţa dumneavoastră, cu sau fără voia ei, face oare altceva decât să constate ordinea supremă? Evit dinadins termenul mai potrivit de „plan divin"... Dar, sărmane prieten, dacă ne-am îngădui să negăm această inteligentă superioară care se află deasupra tuturor fenomenelor şi a cărei pecete o poartă tot ce se află aici, pe pământ, dacă ne-am încăpăţâna să nu recunoaştem că totul în natură are un tel, că totul a fost făcut în vederea unei armonii, n-am mai putea înţelege nimic din nimic!

— Ei... fie! Universul este ininteligibil pentru noi. Sunt de acord cu asta, ca fapt!

— Ce este ininteligibil, dragă prietene, e Dumnezeu!

— Pentru mine, nu. Nu m-am lăsat încă pradă ispitei de a numi „Dumnezeu" tot ceea ce nu înţeleg.

— Zâmbi şi câteva clipe se abţinu să mai spună ceva.

Abatele îl privea, pregătit să se apere.

— De altfel, reluă Antoine, zâmbind întruna, pentru cei mai mulţi dintre catolici, ideea de divinitate se reduce la concepţia copilăroasă a „bunului” Dumnezeu, al unui Dumnezeu mititel şi personificat, care stă cu ochii auntiU la fiecare dintre no i, care urmăreşte cu o grijă duioasă cele mai mici clătinări ale conştiimei noastre de atomi şi căruia oricare dintre noi îi poate cere necontenit sfatul prin rugăciunea: „Dumnezeule, luminează-mă... Dumnezeule, fă ca...” etc. *Vreau să mă înţelegi bine, domnule abate. N-am intenţia să te jignesc* cu *ironii ieftine. Dar nu izbutesc să înţeles că ar putea fi închipuită măcar cea mai mică legătură psihologică, cel mai mic schimb de întrebări şi de răspunsuri între unul dintre noi, simplu accident, infinit de mic, în existenta universului (nici chiar între pământ, această pulbere printre pulberi),* şi *acest mare tot, acest principiu universal*! *Cum să-i atribuim sensibilitate omenească, duioşie părintească, milă*? *Cum să luăm în serios eficacitatea tainelor bisericeşti, mătăniile... mai ştiu eu ce*? *slujbă plătită şi făcută pentru un cutare, pentru un suflet trimis provizoriu în purgatoriu*? *Haida de*! *În adevăr, nu-i nicio deosebire esenţială*

1 >

Între aceste practici, între aceste credinţe ale cultului catolic şi *între acelea ale oricărei religii primitive, între jertfele păgâne, între darurile pe care sălbaticii le pun la picioarele idolilor lor*!

Preotul era cât pe-aci să răspundă că într-adevăr există o religie naturală, comună tuturor oamenilor şi că tocmai aceasta este demnă de crezare. Dar se stăpâni din nou. Ghemuit în colţul lui, cu braţele încrucişate, cu vârfurile degetelor vânte în mâneci, părând în acelaşi timp răbdător, resemnat şi puţin ironic, avea aerul că aşteaptă

sfârşitul convorbirii”.

De altfel, se apropiau de capătul călătoriei. Macazurile din suburbiile Parisului începuseră să zdruncine vagonul. Prin geamurile aburite, se vedeau strălucind în noapte o puzderie de lumini.

Antoine, care mai avea ceva de adăugat, se grăbi să spună:

— De altminteri, domnule abate, te rog să nu înţelegi greşit unele cuvinte pe care le-am întrebuinţat adineauri. Cu toate că nimic nu mă îndreptăţeşte – ştiu prea bine – să mă avânt pe acest tărâm filosofic, fin să fiu sincer până la capăt. Ţi-am pomenit de ordinea» de *principiul universal… Aşa, ca să vorbesc ca toată lumea. În fapt, mi se pare că avem toi atâtea motive să ne îndoim de această ordine câte avem ca să credem în ea. Din locul unde mă aflu aşezat eu, animalul omenesc care sunt eu însumi constată că există o imensă încurcătură de forţe dezlămuite. Dar aceste forte ascultă ele oare de o lege generală, din afara lor şi deosebită de ele? Sau se supun ele unor legi – cum să spun – interne, care sălăşluiesc în fiecare atom, silindule să urmeze un fel de soartă „personală 1? Adică unor legi care nu stăpânesc aceste forte din afară, dar care se confundă cu ele, fără a face altceva dec t să le dea viaţa?… Şi, întreb, în ce măsură este lipsit de rânduiala jocul fenomenelor? Aş fi de asemenea de acord că toate cauzele se nasc, fără încetare, unele din altele, fiecare cauză fiind efectul altei cauze* şi *fiecare efect – cauza altor efecte. De ce să vrem să ne închipuim cu orice preţ că există o ordine supremă? Ispită a spiritelor noastre logice. De ce să vrem să găsim o direcţie comună tuturor mişcărilor care se lovesc şi se resping unde pe altele, la nesfârşit? În ce mă priveste, mi-am spus foarte aaesea că totul se petrece ca şi cum nimic nu duce la nimic, ca* şi *cum totul e lipsit de sens…*

Preotul, după ce-l privi pe Antoine în tăcere, îşi plecă ochii şi spuse, cu un zâmbet de gheaţă:

— După asta, socot că-i greu ca cineva să cadă şi mai jos…

Apoi se ridică pentru a-şi încheia sutana.

— Te rog să mă ierţi că ţi-am vorbit astfel, domnule abate, spuse Antoine cu sinceră părere de rău. Convorbiri ca acestea nu pot duce niciodată la nimic, decât doar la jigniri. Nu ştiu ce m-a apucat astăzi.

Stăteau în picioare, unul lângă altul. Abatele se uită cu tristeţe la tânărul medic.

— Mi-ai vorbit deschis, ca unui prieten. Pentru asta, cel puţin, îţi mulţumesc.

Părea că wea să spună şi altceva. Dar trenul se opri la peron.

— Vrei să te duc cu maşina până acasă? îl întrebă Antoine cu altă intonaţie.

— Cum să nu, cu plăcere…

În taxi, Antoine se simţi copleşit de griji înainte de a intra iarăsi în viaţa complicată careul aştepta; nu mai vorbea deloc. Însoţitorul lui, tăcut şi el, părea că se gândeşte.

Dar după ce trecură Sena, preotul se aplecă spre Antoine:

— Ai… ce vârstă? Treizeci de ani?

— Treizeci şi doi, curând.

— Eşti încă tânăr… Ai să vezi. Au sfârşit şi alţii prin a înţelege!" Are să-ţi vină rândul. Sunt în viaţă unele clipe când nu poţi trăi fără să crezi în Dumnezeu. Este mai ales una, cea mai îngrozitoare din toate: cea din urmă…

„Da, gândi Antoine. Frica asta în faţa morul, care apasă atât de tare sufletul oricărui european civilizat… încât îi otrăveşte, mai mult ori mai puţin, până şi bucuria

de a trăi...”

Preotul fusese pe punctul de a se referi la moartea domnului Thibault; dar se abţinuse.

— Îţi dai dumneata seama, vorbi din nou abatele, ce înseamnă să ajungi la ţărmul veşniciei fără să crezi în Dumnezeu, fără să-l vezi, dincolo, pe acest părinte atotputernic şi milostiv, care ne întinde mâna? Ce înseamnă să mori în beznă totală, fără o licărire de nădejde?

— Oh, dar asta o ştiu tot atât de bine ca şi dumneata, domnule abate, răspunse Antoine repede. (Şi el se gândise tot la moartea tatălui său.) Meseria mea, continuă după o scurtă pauză, meseria mea, la fel ca şi a dumitale, este un ajutor pe care-l dăm celor aflaţi în pragul morul. Cred că am văzut murind mai mulţi necredincioşi decât ai văzut chiar

*

dumneata însuti şi am amintiri atât de groaznice încât, dacă ns putea, as face bolnavilor mei o injecue de credimă in extremis!... Nu fac parte dintre cei care nutresc o veneraţie mistică pentru tăria de a îndura ultimele clipe. Mie îmi doresc, fără pic de sfială, ca în clipa aceea să pot avea cele mai mângâietoare certitudini. Şi mi-e tot atât de teamă de un sfârşit fără nădejde, cât îmi e de o agonie fără morfină...

Simţi mâna tremurătoare a preotului atingându-i mina. Fără înioială că abatele se silea să ia mărturisirea aceasta, pe care nu nădăjduise s-o audă, drept un semn bun.

— Da, da, spuse el, strângându-l pe Antoine de braţ cu o căldură în care se simţea recunoştima. Ei bine, ascultă-mă: nu-ţi închide cu totul calea spre acest mângâietor, de care, ca noi toU, vei avea nevoie într-o zi.

Vreau să spun: nu înceta să te rogi.

— Rugăciunea?! exclamă Antoine, dând din cap. Invocarea asta nebunească... a cui? A unei ordini oarbe şi mute? Nepăsătoare?

— Nu importă, nu importă... Da, această „invocare nebunească!" Crede-mă, oricare ar fi punctul provizoriu la care va ajunge cugetul dumitale, oricare ar fi, dincolo de fenomene, ideea aceasta obscură de ordine, de lege, pe care o întrevezi în străfulgerări repezi, trebuie totuşi să te îndrepţi spre ea, fiule, şi să te rogi! Ah, te rog din suflet, mai bine orice decât să te îngropi în singurătatea dumitale! Păstrează legătura, păstrează un grai de înţelegere cu infinitul, chiar dacă, pentru moment, nu simţi comuniunea cu el, chiar dacă, g pentru moment, nu este, în aparentă, decât un monolog!...

oagă-te la această nesfârşită noapte, la această enigmă de nepătruns, nu importă. Roagă-te necunoscutului. Dar roagă-te.

Nu da înapoi de la această „invocare nebunească", fiindcă la invocarea asta, vei vedea într-o zi, la invocarea asta răspunde deodată o linişte lăuntrică, minunea unei împăciuiri...

Antoine nu-i răspundea. „Uşa zăvorâtă"... gândi el.

Simţea că preotul este foarte mişcat şi era hotărât să nu mai spună nimic ce ar putea să-l supere şi mai mult.

De altfel, intraseră în Rue de Grenelle. Automobilul se opri.

Abatele Vécard apucă mâna lui Antoine şi i-o strânse tare; apoi, înainte de a coborî, aplecându-se în umbra din interiorul maşinii, murmură cu o voce tremurătoare:

— Religia catolică, dragul meu, este cu totul altceva, crede-mă; este ceva mai mult, mult mai mult decât ceea ce ai putut să-ţi dai dumneata seama până acum...

Partea a şaptea VARA LUI 1914

1

Ostenit, Jacques se silea să-şi ţină bustul drept, ca să nu-şi strice „poza”. Nu îndrăznea să mişte decât ochii. Îşi învălui călăul cu o privire furioasă.

Din două sărituri, Paterson se dădu înapoi până la perete. Strângând paleta în mină, cu penelul ridicat, îşi înclina capul când la dreapta, când la stânga, examinându-şi cu multă atenţie pânza aşezată pe şevalet, la trei metri în faţa lui…

Jacques gândi: „Ce noroc pe el că ştie să picteze!” Îşi coborî privirea spre ceasulbrătară: „Trebuie să-mi termin articolul până diseară. Şi lui puţin îi pasă, măgarul!”

Era o căldură înăbuşitoară Un soare nemilos pătrundea

E

rin luminator. Cu toate că încăperea aceasta, o fostă ucătărie, era cocoţata la ultimul etaj al unui imobil din preajma catedralei şi *domina oraşul, nu se zăreau de aici nici lacul, nici Alpii. Te înfrunta doar cerul de iunie, de un albastru orbitor.*

În fundul odăii, sub tavanul mansardat, două saltele zăceau întinse pe podea, una lângă alta. Prin cuie atârnau haine, boarfe. Pe maşina de gătit, ruginită, pe marginea sobei, în chiuveta de spălat vasele erau îngrămădite în dezordine cele mai felurite obiecte: un lighenaş smăuuit, o pereche de ghete, o cutie de ţigări plină cu tuburi de vopsea goale, un pămătuf întărit de clăbucul uscat, tacâmuri, doi trandafiri veştejiţi într-un pahar, o pipă. Pe lângă perete, câteva pfnze mtoarse stăteau rezemate de zid.

Englezul era gol până la brâu. îşi încleşta fălcile şi răsufla pe nas, cu putere, ca şi cum ar fi alergat…

— Merge greu… se văită el, fără să-şi întoarcă privirea.

Pieptul alb, de nordic, îi lucea de *sudoare. Muşchii îi tresăreau sub pielea subţire. Din pricina slăbiciunii, în partea de jos a toracelui i se săpa un triunghi umbrit. Sub stofa roasă a pantalonilor vechi, tendoanele picioarelor îi tremurau de încordare.*

— Şi nu mai am niciun fir de tutun! *suspină cu jumătate de glas.*

Cele trei ţigări pe care Jacques le scosese din fundul unui huzunar, la sosire, pictorul le fumase repede, una după alta, de cum începuse să lucreze. Nu mâncase din ajun, o senzaţie de gol îi răscolea stomacul, dar era obişnuit. „Ce lumină bună e pe fruntea asta! *gândi el. O să-mi ajungă oare culoarea albă?” Aruncă o privire spre tubul de ceruză, care zăcea pe jos, turtit, ca o panglică de metal. Până acum făcuse vreo sută de franci datorie la Guérin, negustorul de vopsele; noroc că Guérin, un fost anarhist convertit de curând la socialism, era un tovarăş bun…*

Fără a-şi lua ochii de la portret, Paterson se strâmba şi se schimonosea ca şi cum ar fi fost singur acolo. Schiţă cu penelul, prin aer, un arabesc. Deodată, ochii lui albaştri se întoarseră spre Jacques; aţinti în fruntea prietenului său o privire de pasăre răpitoare, atât de aprigă, că devenea aproape neomenească.

„Se uită la mine ca la o cireaşă coaptă, îşi spuse Jacques amuzat. Barem de n-aş avea articolul ăla de terminat…”

*Când Paterson îi propusese, cu jenă, să-i facă portretul, Jacques nu îndrăznise să-l refuze. De luni de zile, pictorul, prea sărac ca să poată plăti modele şi neavând răbdare să stea o zi fără a mânui penelul, îşi irosea talentul zugrăvind tot felul de naturi moarte fără valoare artistică. Dar Paterson îi spusese: „N-*o *să dureze decât*

patru, cel mult cinci şedinţe…”; şi iată că astăzi, duminică, era a noua zi de când Jacques, călcându-şi pe inimă, urca de fiecare dată, conştiincios, dealul, înainte de prânz, spre oraşul vechi şi poza în şedinţe ce ţineau totdeauna mai bine de două ceasul”.

Paterson freca penelul de paletă cu înfrigurare. Îndoindu-şi genunchii ca un săritor care încearcă elasticitatea trambulinei înainte *de a sări în apă, mai stătu o clipă nemişcat, cu ochii pironiţi asupra lui Jacques. Şi, deodată, cu brarul încordat, fandă, ca un spadasin, spre a strivi într-un punct foarte precis al pânzei o pată de lumină, una singură; apoi se trase iarăşi înapoi până ia perete, cu ochii strânşi, bitâind din cap şi pufnind ca o pisică întărâtată. Pe urmă se întoarse spre răbdătorul său model şi, în sfârşit, zâmbi*:

— E atâta forţă, dragă, în sprâncenele astea ale tale, în tâmple, în părul ăsta care porneşte din frunte! Nu-i uşor…

Puse paleta şi penelurile în chiuvetă şi, răsucindu-se pe călcâie, se duse să se întindă pe una din saltele.

— Destul pentru azi!

Jacques, uşurat, se scutură din tot trupul.

— Pot să mă uit?… O! Ai progresat mult astăzi!

Jacques era înfăţişat din trei sferturi, şezând. Portretul se oprea la genunchi. Umărul stâng aluneca spre planul depărtat al pânzei; umărul drept, brarul şi cotul drept se proiectau cu vigoare înainte. Mina musculoasă, larg deschisa pe coapsă, făcea în partea de jos a pânzei o pată luminoasă, vie. Capul, deşi înălţat în plină lumină, se apleca uşor spre umărul stâng, înclinat parcă sub greutatea părului şi a frunţi. Lumina venea din stânga. O jumătate a feţei se afla în umbră, dar, din pricina înclinării capului, fruntea era luminată toată. Şuvka neagră, cu

sclipiri roşietice, care o brăzda de la stânga spre dreapta, mărea şi mai mult, prin contrast, reflexul luminos al pielii. Paterson redase deosebit de bine şuviţa aceea de păr aspru şi des ca iarba, ce pornea din mijlocul dunţii. Falca puternică se rezema pe gulerul alb, descheiat.

O cută amară, care dădea întregului chip o severitate aproape sălbatică, înnobila gura mare, cu Duzele slab desenate. Sub linia frământata a sprâncenelor, privirea, ascunsă în clarobscur, era sinceră şi voluntară, plăcută, dar trăda prea multă îndrăzneală, un fel de obrăznicie chiar, care nu-i semăna lui Jacques. Paterson băgase de seamă lucrul acesta. Exprimase bine, în ansamblu, forţa masivă ce emana din frunte, din umeri, din oasele fălcilor, dar nu mai nădăjduia să poată prinde nu arnele acelea de meditate, de tristeţe şi de cutezanţă care se succedau, fără să se amestece, în privirea veşnic mobilă a lui Jacques.

— Ai să mai vii şi mâine, nu?

— Dacă e nevoie... spuse Jacques, fără tragere de inimă.

Paterson se ridică şi începu să scotocească prin buzunarele unui impermeabil agăţat deasupra patului. Râse cu poftă:

— Mithoerg e prudent: nu-şi mai lasă tutunul în buzunare.

*Când râdea, Paterson redevenea băieţandrul englez, răutăcios, cum fusese, desigur, cu cinci sau şase ani mai înainte, când rup*sese *legătura cu familia lui puritană şi fugise de la Oxford, ca să vină în Elveţa.*

— Păcat, murmură el în glumă, as, îl fost fericit să-mi pot oferi o ţigară azi, că doar e duminică!...

Se lipsea mai uşor de hrană decât de tutun şi mai uşor de tutun decât de vopsele. De altfel, nu ducea niciodată prea mult timp lipsă nici de vopsele, nici de tutun, ba chiar nici de hrană.

La Geneva, alcătuiau cu toţii un grup mare de tineri revoluţionari fără mijloace de existentă, mai mult sau mai puţin afiliaţi organizaţiilor existente. Atunci, din ce trăiau?

C*A totuşi trăiau. Unii, ca Jacques, intelectuali privilegiau, lolabora u la ziare, la reviste. Alţii, lucrători specialişti,* veii *i (i din diferite colţuri ale lumii, tipografi, desenatori, ceasornicari, găseau, de bine, de rău, mijlocul să-şi câştige* în *mea, pe care, la nevoie, o împărţeau cu tovarăşii lor fără lucru. Dar cei mai mul U dintre ei n-aveau nicio muncă stahilă. Găseau, pe ici, pe colo, îndeletniciri de tot soiul, prost* i *ilătite, la care renunţau îndată ce se ştiau cu ceva parale în liuzunar. Se aflau printre ei mulţi studenU cu cămăşi cârpite, care se descurcau cum puteau, dând lecui, făcând cercetări de bibliotecă sau lucrări mărunte de laborator. Din fericire, nu ne întâmpla niciodată să se afle la ananghie toU deodată. Câteva pungi mai pline ajungeau ca să asigure* o *bucată de pâine şi ceva mezeluri, o cafea caldă, un pachet de ţigări tuturor celor care, până una-alta, rătăceau cu buzunarele goale. Ajutorul reciproc era ceva de la sine înţeles. Atunci când eşti lânar* şi *trăieşti în grup, însufleut de aceeaşi curiozitate, de aceleaşi credinţe, de aceeaşi pasiune socială şi aceeaşti nădejde, te obişnuieşti uşor să nu mănânci decât o dată pe zi, şi să mănânci orice. Unora, ca, de pildă, lui Paterson, le plăcea să spună că ghiorăiturile unui stomac gol transmit creierului o anumită beue uşoară şi folositoare. Era mai mult decât o vorbă de haz. Regimul lor sobru contribuia să întreţină acea surescitare spirituală de care simţeau nevoie în nesfârşitele consfătuiri pe care le Uneau tot timpul prin pieţe, prin parcuri, în cafenele, în camerele lor mobilate*'s *mal ales la Local, unde se întruneau să-şi transmită noutătiie aduse de revoluţionarii străini, să facă schimb de*

experime, de doctrine, să contribuie, toţi deopotrivă, cu aceeaşi însufleţire, la făurirea societăţii viitoare.

Jacques, în picioare, în faţa oglinzii de ras, îşi potrivea gulerul şi *cravata.*

— Ce, eşti grăbit, dragă?… Unde te duci aşa de repede? întrebă Paterson.

Stătea întins, pe jumătate gol, cu braţele desfăcute, de-a latul saltelei. Avea încheieturile braţelor delicate, de fată, şi mâini de bărbat, glezne subţiri şi picioare de englez sadea. Capul îi era mic; părul, blond-sur, năclăit de sudoare, căpăta sub luminator un luciu patinat, cărămiziu. În ochii lui, puun prea strălucitori ca să fie cu adevărat expresivi, o oarecare naivitate părea că luptă necontenit împotriva deznădejdii.

— Aveam atâtea să-ţi spun, făcu Paterson cu un fel de nepăsare. Mai întâi, aseară, ai plecat prea devreme de la Local…

142 – Roger Manin du Gard

— Eram obosit… Batem prea mult apa în piuă, repetăm mereu aceleaşi lucruri…

— Da… Cu toate astea, discuţia ajunsese să fie destul de interesantă, dragul meu… Mi-a părut rău că nu erai de faţă. Pilotul a sfârşit prin a-i răspunde lui Boissonis. O, nu i-a spus decât câteva cuvinte; dar cuvinte care-U fac – cum ziceţi voi – pielea găinii!

Accentul lui trăda o antipatie surdă. Jacques observase de mai multe ori admiraţia aceea amestecată cu ură pe care englezul o avea pentru Meynestrel, pentru Pilot, cum i se spunea. Dar nu vorbise niciodată despre el cu pictorul. În ce-l privea, Jacques se simţea foarte legat de Meynestrel; nu-l iubea numai ca pe un prieten: îl venera ca pe un maestru.

Se întoarse repede spre Paterson:

— Ce cuvinte? Ce i-a spus?

Paterson nu răspunse imediat. Se uita în tavan şi zâmbea într-un chip ciudat.

— Era pe la sfârşit, totul s-a produs pe neaşteptate… Mulţi plecaseră, ca şi tine… L-a lăsat pe Boissonis să vorbească, ştii, cu felul acela al lui care te face să crezi că nu ascultă nimic… Deodată, s-a aplecat spre Alfreda, care şedea ca de obicei la picioarele lui, şi a spus ceva, foarte repede, fără a privi pe cineva… Stai, să-mi aauc aminte… A spus cam aşa: „Nietzsche a suprimat nouunea de Dumnezeu: a pus în locul ei noţiunea de om. Asta nu-i nimic; e doar o primă etapă. Ateismul trebuie să meargă acum mult mai departe: trebuie să suprime şi noţiunea de om.

— Ei şi? făcu Jacques, dând uşor din umeri.

— Ai răbdare… Boissonis a întrebat atunci: „Ca s-o înlocuiască cu ce? Pilotul a zâmbit, ştii, în felul lui teribil, s i-a *spus ritos, cu glas tare: „Cu nimic f'.*

Jacques zâmbi şi el, spre a nu fi silit să mai răspundă. Îi era cald, era ostenit de atâta pozat, se grăbea să se întoarcă la lucrul lui şi, mai cu seamă, n-avea nicio poftă să intre în discuţi metafizice cu băiatul ăsta cumsecade. Încetând să mai zâmbească, spuse doar atât:

— Meynestrel e un suflet de o mare nobleţe, Pat!

Englezul se ridică într-un cot şi-l privi pe Jacques în faţă.

— Ce folos! Orice-ai zice, e… absolutely monstruou's… don't you think se

1 Absolut monstruos… nu crezi?

Cum Jacques tăcea, Paterson se întinse din nou pe saltea.

— Ce fel de viaţă o ftavut Pilotul ăsta, dragă? Eu, unul, stau şi mă întreb mereu. Îmi vine să cred că trebuie să fi trecut prin încercări înspăimântătoare, că trebuie să

fi respirat nu ştiu ce aer otrăvit ca să ajungă aşa cum e... la această... teribilă uscăciune! ia spune-mi, Thibault, adăugă el aproape imediat fără să-şi schimbe glasul, dar întorcându-se din nou spre Jacques, voiam demult să te întreb ceva: tu, care-i cunoşti bine pe amândoi, crezi că Alfreda e mulţumită cu Pilotul ei?

Jacques constată că nu-şi pusese niciodată întrebarea asta. La drept vorbind, ea nu era chiar fără rost. Dar era greu să răspunzi; şi, apoi, o vagă intuiţie îl îndemna să nu se aventureze pe un asemenea teren de discuţie cu englezul. Termină să-şi lege cravata şi dădu din umeri, nehotărât şi prudent".

De altfel, Paterson nu se consideră jignit de această tăcere. Se lungise iarăşi pe saltea. Îl întrebă:

— Vii diseară la conferima lui Janotte?

Jacques se bucură de această schimbare a subiectului.

— Nu sunt sigur... Mai întâi am de terminat ceva. pentru Fanal... Dacă merge bine, trec pe la Local pe la şase. Îşi puse pălăria pe cap: Atunci, ne vedem poate diseară, Pat!

— Nu mi-ai răspuns ce crezi despre Alfreda, zise Paterson, ridicându-se pe jumătate.

Jacques apucase să deschidă uşa. Se întoarse:

— Nu ştiu, răspunse după o scurtă şovăire. Dar ce te face să crezi că n-ar fi fericită?

II

Trecuse de unu şi jumătate. Geneva îşi prelungea siesta duminicală. Soarele cădea vertical peste Place du Bourg-de-Four; umbra nu mai era acum decât o dungă violetă la temeliile caselor.

Jacques traversă pieziş piaţa pustie, în care doar susurul fântânii tulbura liniştea adâncă.

Jacques mergea repede, cu capul plecat, cu soarele

în ceafă. Lumina reflectată de asfalt îi araea ochii. Cu toate că nu se plângea niciodată de căldura verii geneveze – căldura aceea albă şi albastră, neîndurătoare, dar sănătoasă, niciodată moleşitoare, arareori fierbinte –, fu totuşi plăcut sur prins când dădu de puţină umbră de-a lungul dughenelor de po îngusta Rue Fontaine.

Se gândea la articolul lui: un comentariu de câteva pagini despre ultimul volum al lui Fritsch, pentru rubrica „Revistii cărţilor" a publicaţiei Fana! Suisse. mai mult de jumătate; dar începutul trebuia modificat. Poate că era bine să înceapd cu citarea fragmentului aceluia *din Lamartine pe care-l copiase, cu două zile mai înainte, la bibliotecă: „Există două feluri de patriotism. Unul e alcătuit din toate vrajbele, din toate prejudecăţile, din toate adversităţile grosolane pe care popoarele, îndobitocite de regimurile interesate să le dezbine, le nutresc unele faţă de altele... Celălalt e alcătuit, dimpotrivă, din toate adevărurile, din toate drepturile, care sunt un bun comun al popoarelor..." Cugetarea era, de buna seamă, justă şi generoasă; dar forma... „Hm, zâmbi el în gând, pălăvrăgeală paşoptistă, poate... Dar, cu oarecare deosebiri,* nu-i *şi vocabufarul nostru?... Afară de unii, care fac excepţie, îşi spuse el îndată. Nu-i deloc vocabularul Pilotului,* de *pildă..." Gândul la Meynestrel îl făcu să-şi amintească de întrebarea lui Pat: Era oare fericită Alfreda? Nu şi-ar fi îngăduit să răspundă nici da, nici ba. Femeile... Pori să ştii vreodată ce-i cu femeile?... minţirea experienţei lui cu Sophia Cammerzinn îi trecu deodată prin minte. De când părăsise oraşul Lausanne şi pensiunea bătrânului Cammerzinn, nu se mai g îndise deloc ia ea. La început, Sophia venise de mai multe ori la Geneva pentru el. Pe urmă încetase de a mai veni, cu toate că el o primise totdeauna cu bucurie. Sfârşise oare prin a înţelege că nu se simţea prin nimic legat de c-a? îl străbătu*

o uşoară părere de rău... Ciudată fiinţa... N-o înlocuise cualta.

Grăbi pasul. Trebuia să coboare până la Ron. Locuia pe celălalt mal al apei, în Piaţa Grenus: un cartier sărăcăcios, numai străduţe şi cocioabe! Într-un colţ al pieţei, în al cărei centru se afla o vespasiană, o casă cu odăi mobilate, cu trei etaje, Hôtel du Glooe, voia parcă să-şi ascundă faţada murdară. Deasupra porţii joase, un glob de sticlă, înfăţişând sfera pământească, se aprindea seara în chip de firmă. Spre deosebire de celelalte hoteluri din cartier, aici nu se închiriau camere la prostituate. Hotelul era ţinut de doi holtei, fraţii Vercellim, înscrişi de ani de zile în partidul socialist. Aproape toate camerele erau închiriate numai militanţilor, care plăteau cât puteau şi când puteau; fraţi Vercellim nu băduseră niciodată vreun locatar afară pentru motivul că nu avea bani; dar li se întâmpla să izgonească pe câte unul suspect.

deoarece acest mediu de răzvrătiţi îi atrăgea nu numai pe cei buni, dar şi pe cei răi.

Camera lui Jacques se afla sus de tot; mică, dar curată. Din nenorocire, singura ei fereastră dădea spre scară, astfel că toate zgomotele şi mirosurile ce se ridicau de-a lungul scării năvăleau înăuntru. Ca să poată lucra liniştit, era nevoit să stea cu fereastra închisă şi să aprindă becul din tavan. Mobilierul se reducea la strictul necesar: un pat îngust, un dulap, o masă şi un scaun; la perete, un lavoar. Masa era mică şi veşnic plină de felurite lucruri. Ca să scrie, Jacques se aşeza de obicei pe pat, cu un atlas pe genunchi, în chip de pupitru.

Lucra de vreo jumătate de oră, când se auziră trei bătăi scurte şi *rare în uşă.*

— Intră! strigă el.

O mutră zburlită se arătă în crăpătura uşii. Era

Vanheede, albinosul. Cu un an în urmă, plecase şi el, odată cu Jacques, din Lausanne, ca să vină la Geneva, şi locuia tot la Globe.

— Iartă-mă… picat rău, Baulthy? Era unul dintre cei ce continuau să i se adreseze lui Jacques cu vechiul său pseudonim literar, cu toate că Jacques, de la moartea tatălui său, îşi semna articolele cu numele lui adevărat.

— L-am întâlnit pe Monier la Café Landolt. Pilotul l-a însărcinat să-ţi spună două lucruri; întâi, că vrea să te vadă neapărat şi că te aşteaptă, acasă la el, până la cinci; al doilea, că articolul dumitâle nu se publică săptămâna asta în Fanai, aşa că nu-i nicio grabă să-l predai astă-seară.

Jacques îşi întinse palmele peste foile de hârtie împrăştiate în faţa lui şi-şi rezemă capul de zid.

— Perfect! făcu el, uşurat. Dar numaidecât gândi: „Iaca douăzeci *şi cinci de franci pe care n-o să-i mai încasez săptămâna asta…” Era lefter.*

Vanheede se apropie de pat, zâmbind.

— Cade prost? Despre ce este vorba în articolul dumitale?

— Despre cartea lui Fritsch: Internaţionalismul.

— Şi ce crezi?

— Vezi tu, de fapt, nu prea ştiu nici eu ce trebuie să cred…

— Despre carte?

— Despre carte… şi despre internaţionalism.

Sprâncenele lui Vanheede, care abia i se distingeau pe frunte, se încruntară.

— Fritsch este un sectar, urmă Jacques. Şi apoi, mi se pare că el confundă mai multe fapte care au valori diferite: ideea de naţiune, ideea de stat, ideea de patrie. De aceea ai impresia că judecă fals, chiar atunci când spune lucruri ce par juste.

Vanheede asculta, cu pleoapele strânse. Genele incolore îi ascundeau aproape toată privirea; făcu o strâmbătură care-i trăgea colţurile buzelor în jos. Se retrase până lângă masă şi, dând la o parte *dosarele, obiectele de toaletă, cărţile, se aşeză pe ea.*

Jacques continuă:

— Pentru Fritsch şi semenii lui, idealul internaţional înseamnă înainte de orice suprimarea ideii de patrie. Este oare necesar acest lucru? Este el fatal?... Nu-i tocmai sigur!

Vanheede îşi ridică mâna mică de păpuşă:

— Suprimarea patriotismului, în orice caz, da! Poţi să-ţi închipui revoluţia în cadrul strâmt al unei singure tari? Ri voluţia cea adevărată, a noastră, este o operă internaţional! Şi ea trebuie realizată pretutindeni, în acelaşi timp, de către toate majorităţile muncitoreşti din lume!

— Da. Dar vezi, chiar tu însuti faci o deosebire între patriotism şi ideea de patrie.

Vanheede clătină îndărătnic din capul lui mic, acoperit de o claie de păr creţ şi aproape alb.

— E unul şi acelaşi lucru, Baulthy. Uită-te ce a făcut secolul al XIX-lea: propovăduind pretutindeni patriotismul, sentimentul patriotic, a întărit principiul statelor naţionale, a sădit ura între popoare şi a provocat noi războaie!

— De acord, dar nu patrioţii, ci naţionaliştii secolului al XIX-lea sunt cei care au falsificat în fielare ta ră noţiunea de patrie. Ei au înlocuit o legătură sentimentală, legitimă, nevătămătoare cu un cult, cu un patriotism agresiv. Că naţionaliştii de acest fel trebuie condamnaţi, da, recunosc; şi trebuie condamnaţi fără nicio şovăire! Dar asta înseamnă oare că trebuie să renunţăm, totodată, cum face Fritsch, la sentimentul patriotic, realitatea aceasta umană, şi, dacă se poate spune astfel, fizică, trupească?

— Da! Ca să fii un adevărat revoluţionar, trebuie mai întâi să rupi toate legăturile, să smulgi din tine...

— Bagă de seamă! îl întrerupse Jacques. Tu te gândeşti la revoluţionar, la revoluţionarul tip, cum vrei să fii şi tu; şi pierzi din vedere omul, omul în general, aşa cum h zămisleşte natura, viaţa... De altfel, s-ar putea oare suprima cu adevărat patriotismul acesta sentimental de care vorbesc

eu? Mă îndoiesc. Oricât s-ar crede el, omul face parte dintr-un anumit climat. Are temperamentul pe care i-l dă tara lui de origine. El ţine la obiceiurile patriei lui, la formele speciale ale civilizaţiei care i-a dat viaţa. Oriunde s-ar afla, îşi păstrează limba. Atenue! E foarte important: problema patriei nu este, poate, de fapt, decât o problemă de limbă! Oriunde ar fi, oriunde s-ar duce, omul continuă să cugete cu cuvintele, cu sintaxa lui, a tării sale... Priveşte în jurul nostru, la prietenii noştri din Geneva, la toţi deportaţii ăştia voluntar, care socotesc că şi-au repudiat pământul unde s-au născut şi că au alcătuit o adevărată colonie internaţională! Priveşte-i cum, instinctiv, se caută, se întâlnesc, se adună în tot atâtea mici clanuri italiene, austriece... Mici clanuri de băştinaşi, frăteşti, naţionale. Chiar tu, Vanheede, te simţi mai legat de bergienii tăi!...

Albinosul tresări. Ochii lui de pasăre de noapte îl fixară pe Jacques cu o licărire de dojană, pe urmă se ascunseră iar sub ciucurii genelor. Urâţenia lui trupească sublinia şi mai mult atitudinea sa umilă. bar tăcerea lui însemna mai ales o pavăză a credinţei lui, mai puternică decât gândirea şi care, sub o aparentă de sfială, era neobişnuit de sigură de ea însăşi. Nimeni, nici Jacques, nici chiar Pilotul nu avea vreo înrâurire efectivă asupra lui Vanheede...

— Nu, nu, continuă Jacques, omul se poate expatria, dar nu se poate depatria, adică nu poate rămâne fără patrie. Şi patriotismul acesta nu contrazice întru nimic idealul nostru de revoluţionari internaţionalişti... De aceea, mă întreb dacă nu e imprudent să ataci, cum face Fritsch, elementele acestea, care sunt profund umane şi care reprezintă forte. Mă întreb chiar dacă nu este un lucru vătămător să-l lipseşti de ele pe omul de mâine. ateva clipe tăcu, apoi, cu glas nehotărât, stânjenit de îndoieli, adăugă: Aşa gândesc, totuşi nu îndrăznesc să şi aştern pe hârtie. Mai cu seamă într-o dare de seamă de câteva pagini. Ar trebui să scriu o carte întreagă, ca să evit orice neinelegeri. Tăcu din nou, apoi zise deodată: De altfel, n-am să scriu niciodată cartea asta... Fiindcă, la drept vorbind, nu sunt sigur de nimic! Pot să ştii? Omul depatriat, fără patrie, nu-i ceva de neconceput. Omul se adaptează. Poate că, până la urmă, ajunge să se împace cu o astfel de mutilare morală.

Vanheede se dezlipi de lângă masă şi făcu un pas iute spre Jacques. Pe chipul lui de orb strălucea o expresie de bucurie îngerească.

— Va avea, în schimb, atâtea compensaţii!

Jacques zâmbi. Asemenea clipe de avânt făceau să-l îndrăgească şi mai mult pe micul Vanheede.

— Acuma plec, spuse albinosul.

Jacques continua să zâmbească. Se uită după Vanheede, care se îndrepta spre uşă cu paşii lui vioi, făcu un mic gest de rămas bun şi ieşi, fără zgomot, din cameră.

Cu toate că nimic nu-l mai silea acum să-şi termine articolul – sau poate tocmai de aceea –, Jacques se puse iarăşi pe lucru cu poftă.

Încă mai scria, când auzi pendula din vestibul bătând ora patru. Meynestrel îl aştepta. Sări din pat. Dar abia

sculat în picioare, îşi dădu seama că-i *este foame. Şi nu mai avea timp să se oprească în oraş. Într-un sertar, mai avea două punguţe cu praf de ciocolată, care se topea repede în apă caldă. bin fericire, maşina cu spirt era umplută din ajun. În timp ce-şi spălă fata şi mâinile, apa începu să fiarbă în ibric. îşi bău ciocolata la repezeală, frigându-şi limba, apoi plecă în grabă.*

III

Meynestrel locuia destul de departe de Place Grenus, în cartierul Carouge, care adăpostea mai mulţi revoluţionari şi mai cu seamă refugiaţi ruşi. Era o mahala fără nimic caracteristic, pe malul râului Anrè, dincolo de maidanul Plainpalais. Antreprenori care aveau nevoie de spaţiu, negustori de lemne ori de cărbuni, turnători, constructori de caroserii, parchetari, pictori de firme îşi instalaseră acolo şantierele lor; de-a lungul străzilor largi şi *spatioase, barăcile acestora alternau cu grupuri de case vechi, cu grădini ciuntite şi cu terenuri care urmau să fie parcelate.*

Imobilul în care locuia Pilotul se afla la colţ, la capătul lui Pont-neuf, între Quai Charles-Page şi Rue de Carouge: o clădire lungă, cu trei etaje, gălbuie, cu acoperişul turtit şi fără balcoane, dar care, în *bătaia soarelui de vară, căpăta nu arne plăcute de tencuială italienească. Cârduri de pească ruşi treceau prin fata ferestrelor şi se jucau pe malurile râului Arve, ale cărui ape repezi, dar puţin adânci se umflau ca nişte torente, înspumând stâncile cohuroase ce se zăreau ieşind din apa râului.*

Meynestrel şi Alfreda aveau, la capătul unui coridor, un apartament de două camere, despărţite printr-un vestibul

Îngust. Una din ele, cea mai mică, slujea drept

bucătărie; cealaltă, de odaie de locuit şi birou.

Soarele bătea în fereastră; în camera cu jaluzelele trase, Meynestrel, aplecat asupra unei mescioare portative, lucra, aşteptându-l pe Jacques. Aşternea pe foile subţiri de hârtie, cu un scris mărunt, înfrigurat, plin de prescurtări, câteva însemnări fugare, pe care Alfreda le descifra apoi şi le bătea la o maşină de scris veche.

În momentul acela, Pilotul era singur. Alfreda tocmai se ridicase de pe scaunul pe care şedea totdeauna, un scaun scund, lipit se al Pilotului, şi, profitând de faptul că prietenul ei se oprise câteva clipe din lucru, se dusese în bucătărie să dea drumul la robinet pentru a umple o cană cu apă proaspătă. Mirosul acrişor al unui compot de piersici, care fierbea la un foc domof de gaz aerian, plutea în *atmosfera caldă: se hrăneau aproape numai cu lactate, cu legume şi compoturi.*

— Freda!

Ea termină de spălat filtrul de cafea pe care-l ţinea în mină, îl aşeză ca să se scurgă apa din el, apoi îşi şterse repede degetele".

— Freda!

— Da...

Femeia se întoarse în grabă şi se aşeză iarăşi pe scăunaşul ei...

— Unde-mi umbli, fetiţo? murmură Meynestrel, punându-şi mâna pe ceafa ei negricioasă, aplecată.

Întrebarea nu cerea niciun răspuns; o rostise cu un glas visător, fără a se opri din lucru.

Freda, ridicând capul, îi zâmbi. Privirea îi era caldă, devotată şi *liniştită. Ochii ei, l-*ar *g deschişi, trădau dorinţa de a vedea, de a înţelege, de a iubi totul; dar în ei Du apărea niciodată nici cea mai mică sclipire de străduinţa ori de curiozitate. Părea făcută să contemple şi să aştepte. Îndată ce Meynestrel începea să gândească, cu glas tare,*

pentru ea (ceea ce făcea necontenit), Freda se întorcea spre el şi părea că-l ascultă cu ochii. Câteodată, când gândurile sale erau mai greu de pătruns, Freda îl aproba cu o clipire din ochi. Prezenta aceasta, foarte apropiată, tăcută şi mereu atentă, era singura ateânie a lui Meynestrel; dar ea îi devenise tot atât de indispensabilă ca şi aerul pe care-l respira.

Freda n-avea decât douăzeci şi doi de ani: era cu cincisprezece ani mai tânără decât el. Nimeni n-ar fi putut spune, cu precizie, cum se întâlniseră, nici ce fel de legătură îi unea

 dincolo de aparentele vieui lor comune. Sosiseră împreun de la Geneva cu un an în urmă. Meynestrel era elveuan; d 1 despre Freda, se ştia că este de origine sud-amerilană, eu toate că nu vorbea niciodată de famiha şi nici de copilăria el.

Meynestrel continua să scrie. Chipul lui slab – subţiat şi mai mult de o barbă neagră, tăiată scurt, ascuţit – se înclină înainte.

Fruntea, îngustă şi parcă strânsa înspre tâmple, se proiecta în lumină. Mâna stângă îi rămăsese sprijinită pe ceafa ei. Cu sira spinării îndoită, Alfreda îi primea mângâierea, ne mişcată, dar fremătând ca o pisică.

Fără să-şi ridice mâna de pe ceafa ei, Meynestrel se opri din scris, rămase cu privirea pironită în gol, apoi clătină negativ din cap:

— Danton spunea: „Vrem să punem deasupra ceea ce este dedesubt, şi dedesubt, ceea ce este deasupra. Astea, fetiţo, sunt cuvintele unui politician. Nu sunt vorbele unui revoluţionar socialist. Louis Blanc, Proudhon, Fourier, Marx n-ar fi spus niciodată aşa œva.

Alfreda îşi întoarse ochii spre el. Dar Meynestrel n-o vedea. Pe chipul lui, îndreptat acum spre marginea de sus a ferestrei, unde razele soarelui se strecurau printre

jaluzele, nu se citea nimic. Trăsăturile îi erau regulate, dar uimitor de neînsufleţite. Culoarea tenului, fără a fi bolnăvicioasă, avea tonuri cenuşii, ca şi cum, sub piele, sângele ar fi fost incolor; sub mustaţa 'neagră, tăiată scurt, buzele aveau exact aceeaşi culoare ca şi carnea obrajilor. Întreaga putere de viaţa îi ei p concentrată în ochi: aceştia erau mici şi apropiaţi într-un fi! curios; irisul, foarte întunecat, ocupă aproape tot spaţiul dintre pleoape, abia lăsând să se vadă albul ochilor; strălucirea lor avea o intensitate aproape insuportabilă şi totuşi nu răspândea niciun pic de căldură. Privirea aceasta fără nuanţe, lucidă doar, şi parcă veşnic încordată, la cea mai înaltă tensiune a atenţiei, avea în ea şi altceva decât căutătura omenească: ea te subjuga şi te irita; te făcea să te gândeşti la privirea pătrunzătoare, sălbatică, misterioasă a unor anumite animale, a unor anumite maimuţe.

— …silogismele ideologiei individualiste, murmură el dintr-o suflare, ca şi cum şi-ar fi încheiat un gând lăuntric.

Glasul îi era slab, şters. Vorbea mai totdeauna în fraze scurte, sibilice, pe care *părea că le împinge înainte cu răsuflarea lui slabă, dar nesecată. Felul cum unea dintr-o singură răsuflare, despărţind totuşi fiecare silabă, un şir de cuvinte imprecise, ca „silogisme ale ideologiei individualiste", îţi*

mnintea virtuozitatea violonistului, care cuprinde într-o singură trăsătură de arcuş o cascadă întreagă de note repezi.

Numele lui Meynestrel era legat de începuturile aviaţiei. I'ilot şi inginer mecanic în acelaşi timp, era unul dintre aceia lu' care făcuse apel S.A.S. în momentul înfiinţării uzinei din Zürich; mai multe dispozitive, ce se foloseau încă, îi purtau numele. În epoca aceea, încercările lui succesive de a trece Alpii îl făcuseră cunoscut marelui

public. Dar, rănit la picior într-un accident, din pricina căruia nu putuse participa la raidul Zürich-Turin (şi în care era cât pe-aci să-şi găsească moartea), renunţase la pilotaj. Mai apoi, în urma grevelor de la S.A.S., în cursul cărora părăsise fără şovăire biroul lui de tehnician ca să ia parte la mişcarea muncitorească, plecase subit din Elveţia. Ce se întâmplase cu el după aceea? Anii aceştia de absenţă şi-i petrecuse cumva în Europa Răsăriteană? Era perfect la curent cu problemele ruseşti şi avusese de mai multe ori prilejul să arate că se descurcă destul de bine cu limbile slave; dar cunoştea şi problemele Asiei Mici şi ale Spaniei. Avusese, de bună seamă, legături personale cu cele mai multe dintre personalităţile influente ale cercurilor revoluţionare din Europa; coresponda chiar regulat cu multe dintre ele; dar în ce împrejurări, cu ce scop voia să le cunoască? Vorbea despre ele în termeni precişi şi în acelaşi timp nedefiniţi, totdeauna în legătură cu altceva, ca să aducă un supliment de informaţii într-o dezbatere de ordin general; şi de câte ori pomenea vreo vorbă faimoasă, pe care se părea că a auzit-o cu urechile lui, ori vreun eveniment la care părea că fusese martor, nu-şi dădea niciodată osteneala să explice în ce măsură luase parte la acel eveniment. Aluziile lui erau totdeauna incidentale; tonul pe care-l folosea când era vorba de fapte, de doctrine, de indivizi era serios, documentat; dar despre el însuşi se ferea să vorbească, preferând să tacă sau să glumească.

Şi totuşi îţi dădea impresia că fusese totdeauna prezent acolo unde se întâmplase ceva; sau cel puţin că ştie mai bine ca oricine ceea ce se întâmplase într-o anumită zi, într-un anumit loc; şi că are asupra evenimentului respectiv un fel de a vedea al lui propriu, care-i îngăduia să ajungă la deducţii neaşteptate şi de neclintit.

1 Société Aerienne Suisse.

De ce, venise la Geneva? „Ca să fiu liniştit”, spusese el într-o zi. În cursul primelor luni trăise ca un sălbatic, ocolinü atât pe refugiaţi, cât şi pe membrii partidului elveuan, pe trecându-şi zileie prin biblioteci, cu Alfreda, unde citea şi adnota operele teoreticienilor revoluţiei, părând că n-are nicio altă ţintă decât aceea de a-şi îmbogăţi cultura politică.

*Apoi, într-o zi, Richardley, un tânăr militant din Geneva, izbuti să-l atragă la Local, unde se aduna în fiecare seară un grup destul de felurit de revoluţionari elveţieni şi străini. Să-i fi fost oare simpatic mediul acesta? Nu deschisese yura deloc cât stătuse acolo; dar se întorsese, din proprie iniuativă, a doua zi. Şi, foarte curând, personalitatea lui puternică se impusese. În gruparea aceasta de teoreticieni osândiU vremelnic la inacţiune, la vorbărie, vigoarea acestui spirit critic, competenta lui, care nu dădea niciodată greş şi care părea mai degrabă fructul experienţei decât al cititului sau al cunoştinţelor adunate de la alţii instinctul acesta, care aducea toa te Chestiunile pe plan*ul *concretului şi care tindea necontenit să traseze scopuri practice pentru gândirea revoluţionară, priceperea rară ce o avea, când era vorba de problemele sociale cele mai încurcate, de a desprinde numaidecât esenţialul şi de a-l rezuma în câteva formule izbitoare îl făcuseră să câştige asupra celorlalţi un ascendent cu totul neobişnuit. Devenise, în câteva luni, punctul de atracţie, animatorul acestei grupări; unii ar fi spuseeful Venea printre ei zilnic, fără a-şi dezvălui taina în care se înfăşura; taina unui om care* vrea *să aştepte, care se rezervă, care „se pregăteşte”.*

— Pe aici, spuse Alfreda, conducându-l pe Jacques în bucătărie. Lucrează.

Jacques îşi ştergea fruntea de sudoare.

— Poate ţi-*e sete… îl îmbie Alfreda, arătându-i carafa în care curgea apa din robinet.*

— Te cred!

Paharul pe care-l umplu Alfreda se aburi numaidecât. Stătea în faţa lui, cu carafa în mină, în felul ei umil, totdeauna gata să servească.

Fata ei smeadă, uşor pudrată, nasul mic, gura de copil, care capătă o formă de fragă coaptă când îşi împreună buzele, ocnii ei puţin *oblici spre tâmple şi cârlionţii negri, aspri, strălucitori, care-i acopereau fruntea până la sprâncene, o făceau să semene cu o păpuşă japoneză fabricată în Europa. „Poate şi din pricina chimo noului albastru", gândi Jacques.*

Şi, în timp ce bea apa, îşi aminti de întrebarea lui Pat: „Crezi că Alfreda e mulţumită cu Pilotul ei?" Se văzu nevoit să admită că n-o cunoştea deloc, cu toate că Alfreda asista totdeauna la convorbirile lui cu Meynestrel. Se obişnuise să o privească mai degrabă ca pe un obiect de casă decât ca pe o fiinţă vie, mai bine zis, ca o parte din Meynestrel. Pentru întâia oară îşi dădu seama că se simte stingherit când rămâne singur cu Alfreda.

— Mai vrei un pahar?

— Cu plăcere.

Ciocolata îi făcuse sete. Se gândi că n-a prânzit şi că se hrănea într-un chip absurd. Apoi, un gând fistichiu ti trecu prin minte:

„Oare am stins maşina de spirt?" Îşi scrută memoria. Dar nu izbutea să-şi aducă aminte cu precizie.

Glasul Pilotului se auzi dincolo de uşă:

— Freda!

— Da…

Freda zâmbi şi-l privi pe Jacques cu o lucire şireată,

complice, care părea a spune: „*Ce copil mare şi răsfăţat am eu*!

— Haide, intră, spuse ea.

Meynestrel se sculase de pe scaun. Stătea cu spatele spre lumină, în faţa ferestrei, ale cărei jaluzele le ridicase puţin. O rază de soare se strecura în odaie şi lumina patul mare şi jos, pereţii goi, masa pe care nu se aflau decât stiloul şi câteva file de hârtie puse una peste alta.

În picioare, îmbrăcat în pijamaua lui de bumbac cenuşiu, Meynestrel părea înalt. Trupul îi era zvelt, cu pieptul cam îngust; umerii aveau totuşi tendinţa de a se gârbovi.

Îşi aţinti ochii lui pătrunzători în ochii lui Jacques, în timp ce-i întindea mâna.

— Te-am pus pe drumuri, dar aici suntem mai liniştiţi decât la Parlote… Uite, fetiţo, ceva de lucru pentru tine, adăugă el, întinzându-i Alfredei o carte cu un semn în ea.

Alfreda, ascultătoare, îşi luă maşina de scris, se chirci pe podea, cu spatele rezemat de pat, şi începu să bată.

Meynestrel şi Jacques se aşezară lângă masă. Chipul Pilotului arăta că e îngrijorat. Se rezemă de spatele scaunului, întinzându-şi piciorul drept. (*Accidentul pe care-l suferise îi lăsase o rigiditate a genunchiului drept, din pricina căreia, uneori, şchiopăta puţin.*)

— O chestie plicticoasă, făcu el în chip de introducere. Mi-a scris cineva. Se pare că sunt doi inşi de care trebuie să ne ferim. Primo: *Guittberg.*

— Guittberg?! *exclamă Jacques.*

— Secundo: *Tobler.*

Jacques tăcea.

— Te miră?

— Guittberg? *întrebă încă o dată Jacques.*

— Iată scrisoarea, continuă Meynestrel, scoţând un plic din buzunarul pijamalei. Citeşte.

— Da, murmură Jacques după ce citi pe îndelete scrisoarea, care era un rechizitoriu lung şi tăios, nesemnat.

— Cunoşti poziţia pe care o ocupă Guittberg şi Tobler în mişcarea croată. Vor veni la Viena. pentru congres. Este deci important să sim dacă putem avea încredere în ei. E ceva grav. Dar nu vreau să alarmez pe nimeni înainte de a fi sigur.

— Da, repetă Jacques".

Era gata să adauge: „Ce ai de gând să faci?", dar se abţinu. Cu toate că relaţiile lui cu Meynestrel erau destul de camaradereşti, din instinct păstra faţă de el o anumită distantă.

Ca şi cum ar fi prevăzut întrebarea, Meynestrel spuse:

— Primo... (Împingea până la mânie grija de a fi limpede şi-şi începea adesea frazele cu un primo scurt şi tăios, care, de altfel, nu era totdeauna urmat de un secundo.) Primo: avem un singur mijloc ca să putem fi siguri: ancheta pe loc. La Viena. O anchetă întreprinsă fără gălăgie. Întreprinsă de cineva care să nu atragă atenua. Şi de preferinţă unul care să nu fie înscris în niciun partid... bar, continuă el privindu-l pe Jacques cu stăruimă, cineva sigur. Vreau să spun, un om a cărui apreciere să prezinte garanţie.

— Da, spuse Jacques, surprins şi măgulit în sinea lui.

Se gândi imediat, nu fără oarecare plăcere: „S-a isprăvit cu pozatul... Cu atât mai rău pentru Pat!" Apoi, pentru a doua oară, se gândi la maşina lui de spirt.

Trecură câteva clipe, în cursul cărora nu se mai auzi decât *ţăcănitul maşinii de scris şi murmurul îndepărtat, ca de izvor, al apei care curgea în chiuvetă.*

— Primeşti? întrebă Meynestrel.

Jacques făcu o scurtă mişcare afirmativă din cap.

— În decurs de două zile trebuie să pleci, spuse Meynestrel. Ai răgazul necesar ca să-ţi aduni documentele. Şi rămâi la Viena cât va fi nevoie. Chiar cincisprezece zile dacă trebuie.

Alfreda îşi ridică o clipă ochii spre Jacques, care dădea iarăşi din cap, în tăcere; apoi îşi reluă lucrul.

Meynestrel continuă să-i dea lămuriri:

— La Viena îl ai pe Hosmer, care o să te ajute.

Se întrerupse: cineva bătea la uşa de la intrare.

— Du-te de vezi, fetiţo... Hosmer trebuie să ştie, spuse el, întorcându-se spre Jacques, dacă Tobler a luat într-adevăr bani.

Hosmer era un prieten al lui Meynestrel. Era austriac şi locuia la Viena. Jacques îl cunoscuse, cu un an în Aurmă, fa Lausanne, unde Hosmer venise pentru câteva zile. Întâlnirea aceasta îi lăsase o impresie adâncă. Pentru întâia oară intrase în contact cu unul din revoluţionarii aceia abili pentru care scopul final este în adevăr singurul obiectiv, acceptând chiar, la nevoie, compromisuri care slujesc, cât de cât, cauza revoluţiei.

Alfreda se întoarse şi anunţă:

— A venit Mithoerg.

Meynestrel se aplecă spre Jacques şi mormăi:

— O să mai vorbim despre asta pe urmă, la Parlote... Intră, Mithoerg! făcu el, ridicând glasul.

Mithoerg purta ochelari mari, rotunzi, sub sprâncenele arcuite, ce-i dădeau aerul că e mereu alarmat. Avea obraji cărnosi, trăsături moi, cam puhave, ca ale unui noctambul care nu şi-a împlinit somnul.

Meynestrel se ridică de pe scaun.

— Ce vânt te aduce, Mithoerg?

Ochii lui Mithoerg se rotiră de jur-împrejur, oprindu-se asupra Pilotului, asupra lui Jacques, apoi asupra Alfredei.

— A sosit Janotte la Local, zise nou-venitul.

„Nu, îşi spunea Jacques, nu sunt deloc sigur dacă am stins ori nu fitilul. Se prea poate ca după ce mi-am umplut ceaşca să fi pus iarăsi itiricul pe maşina de spirt, fără s-o sting. golit ceaşca şi am plecat... Poate că fitilul arde şi acum..." Tăcea, cu pânirea meremtă.

— Janotte dorea să te vadă neapărat înainte de conferinţa pe care o ţine diseară, spuse Mithoerg. Dar călătoria l-a ostenit prea tare. Îndură greu căldura...

— Cred şi eu. Cu chica lui!... murmură Alfreda.

— De aceea s-a dus să se întindă puţin... Dar a ţinut s-aU aduc un salut călduros din partea lui!"

— Foarte bine, foarte bine... făcu Meynestrel pe un ton ascuţit, cu totul neaşteptat. Dragă Mithoerg, nu e nevoie să-ţi

 spun cât de puţin ne sinchisim noi de Janotte... Nu-i aşa, fetiţo? În timp ce vorbea, îşi puse braţul pe umărul cărnos al Alfre. dei şi-i mângâie părul cu mâna.

— Tu îl cunoşti? întrebă Alfreda, privind şiret spre Jacques.

Jacques era cu gândul în altă parte. Căuta zadarnic să-şi amintească vreun amănunt precis care să-l liniştească. Era aproape sigur că pusese ibricul jos, pe podea. Fără îndoială că stinsese atunci şi flacăra, astupând fitilul cu dopul de metal. Totuşi...

— Are o coamă de leu bătrân, încărunut, urmă Alfreda râzând. Luptătorul ăsta anticlerical şi-a făcut un cap de organist de catedrală!

— Ssst, fetiţo... o mustră cu blândeţe Meynestrel.

Mithoerg, încurcat, râdea cam acru. Părul lui zburlit

îi dădea înfăţişarea unui om gata să se înfurie. Nu-i vorbă, se şi înfuria destul dedes.

Era austriac de origine. Cu cinci ani în urmă, ca să scape de militărie, fugise din Salzburg, unde începuse să studieze farmacia. Stabilit în Elveua, mai întâi la Lausanne, pe urmă la Geneva, îşi *terminase aici studiile profesionale şi lucra regulat, patru zile pe săptămână, într-un laborator. bar sociologia îl interesa mai mult* decât *chimia. Înzestrat cu o memorie extraordinară, citise tot, îşi însuşise tot, orânduise totul în capul lui pătrat. Puteai să – consùlU ca pe un manual. Tovarăşii lui, şi în primul rând Meynestrel, nu se cădeau niciodată când era vorba să se slujească de această calitate a lui. Era un teoretician al violentei. Încolo, sensibil, sentimental, sfios şi nenorocit.*

— Janotte şi-a cărat conferinţa mai peste tot, urmă domol Mithoerg. Este foarte bine informat asupra Europei. Vine de la Milano. În Austria a stat două zile în preajma lui Troţki. Ceea ce povesteşte e ciudat. Ne-am propus să-l ducem la Café Landolt, după ce-şi va ţine *conferita, ca să-l tragem de limbă. O să veniU, nu? făcu el privindu-l pe Meynestrel, apoi pe Alfreda. Adause, întorcându-se spre Jacques: Şi tu, nu p*

— La Landolt, da, poate, spuse Jacques, însă la conferinţă, nu! (Ideea lui fixă îi zgândărea nervii; şi apoi, cu toate că se eliberase de mult de orice credinţă religioasă, anticlericalismul altora îl sâcâia aproape totdeauna.). Până şi titlul este copilăros de agresiv: „Dovada inexistenţei lui Dumnezeu! Scoase din buzunar o foaie de hârtie verde, care semăna cu un prospect: latădeclaraţia-program întocmită de el!

exclamă Jacques, ridicând din umeri. Citi pompos: „Îmi propun să vă expun un sistem asupra universului, care va face definitiv inutil orice recurs la Ipoteza unui

principiu spiritual...”

— E lesne să-ţi baţi joc de stil, întrerupse Mithoerg, holbându-şi ochii săi rotunzi. (Când se aprindea, glandele lui salivare secretau foarte mult lichid şi cuvintele îi ieşeau din gură cu un fel de plescăit.) Sunt de acord că lucrurile astea ar putea fi gândite într-o filosofie raţională ceva mai bună. Dar nu cred că este inutil ca ele să fie spuse cât mai des, să fie repetate mereu. La drept vorbind, popimea a dominat oamenii, veacuri de-a rândul, prin superstiţie. Fără religie, oamenii nu s-ar fi împăcat atâta timp cu mizeria. S-ar fi răsculat demult. Şi acum ar fi fost liberi!

— Se poate, admise Jacques, mototolind programul şi aruncându-l afară prin crăpătura jaluzelelor. Se mai poate, de asemenea ca genul acesta de discurs filosofic să fie aplaudat astă-seară, aici, ca la Viena, ca la Milano... Trebuie să recunosc că e ceva emoţionant în nevoia ce-o simt oamenii de a înţelege şi de a-şi dezrobi cugetul. Nevoia asta, în ciuda căldurii, strânge laolaltă, în aerul îmbâcsit de fum şi înăbuşitor, sute de bărbaţi şi de femei, care s-ar simţ cu mult, cu mult mai bine să să-dă pe malul lacului şi să admire, noaptea, stelele... Dar eu, unul, să-mi pierd seara ca s-ascult aşa ceva, nu. E peste puterile mele!

La ultimele cuvinte, glasul îi slăbi brusc. Vedea, în închipuire, cu atâta precizie flăcările mistuind filele de hârtie răvăşite pe masa lui şi cuprinzând perdeaua de la fereastră, încât simţi că se înăbuşă. Meynestrel, Alfreda şi chiar Mithoerg, care nu excela prin spirit de observaţie, îi priviră miraţi.

Şi-acum, la revedere, spuse el scurt.

— Nu vii la Local cu noi? întrebă Meynestrel.

Dar Jacques pusese deja mâna pe clanţa uşii.

— Trebuie să trec mai întâi pe acasă, aruncă el răspunsul în fugă.

Când ajunse în Rue de Carouge, începu să alerge. La

răscrucea de la Plainpalais zări un tramvai care tocmai trecea pe linie şi sări pe platformă. Dar la staţia de pe chei, cuprins de nerăbdare, sări din tramvai şi-o luă pe pod în pas alergător.

Abia când ieşi din Rue des Etuves şi când zări priveliştea familiară din Place Grenus, vespasiana, faţada paşnică a ho158 + Roger Martin du Gard *telului Globe, scăpă ca prin farmec de senzaţia aceea de* te *roare şi de panică.*

„Prost mai sunt!" îşi spuse.

Acum îşi amintea că astupase fitilul cu capacul de alam a şi chiar că se fripsese la vârful degetelor. Simţea încă usturimea pe buricul degetului mare şi şi-l privi că să vadă urma arsuri. De data asta, amintirea era atât de precisă, atât de neîndoielnică, încât nici nu-şi mai dădu osteneala să uroo cele trei etaje ca să verifice dacă este aşa. Se răsuci pe călcâie şi o luă iar, în *jos, spre Ron.*

De aici, de pe pod, bătrânul oraş, ce se înăua armonios în terase succesive de la temelia de verdeaţa scăldată de apă

[

Ina la turnurile catedralei Saint-fierre, se contura în faţa ui pe fondul albăstrui al Alpilor. Îşi spunea mereu: „Mare prost mai sunt!…". Disproporţia dintre faptul acesta neînsemnat şi tulburarea pe care i-o pricinuise rămânea pentru el o taină. Îşi aminti şi de alte momente asemănătoare.

Nu era pentru întâia oară când devenea, astfel, jucăria închipuirii lui „Cum de-mi pot pierde cu desăvârşire, în astfel de clipe, stăpânirea asupra mea însumi? se întrebă el. Cu ce ciudată, cu ce bolnăvicioasă îngăduimă mă las pradă neliniştii! Nu numai neliniştii, ci şi scrupulului"…

Gâfâind, leoarcă de sudoare, urcă încet, fără să le

*vadă, străduţele acelea familiare, întunecoase şi răcoroase, întretăiate de scări şi de peroane, care dădeau asalt oraşului printre casele bătr*âneşti *cu chioşcuri de lemn.*

Se pomeni în Rue Calvin, fără să-şi fi dat seama de drumul străbătut. Strada şerpuia pe coama dealului; solemnă şi tristă, numele i se potrivea foarte bine. Lipsa prăvăliilor, alinierea faţadelor se piatră cenuşie, severe şi demne, viaţă austeră pe care ţi-o închipuiai dincolo de *aceste ferestre înalte îţi lăsau impresia unui puritanism de oameni avuţi. La e păt*ul *acestei privelişti moliorâte, aspectul însorit al pieţei* Saint-*Pierre, cu frontonul, cu colonada şi cu teii bătrân, apărea ca o răsfăţare.*

IV

„E duminică, gândi Jaques, zărind grupuri de femei şi copii strânşi în faţa bisericii. Duminică, şi suntem în 28 iunie… Cel p uun dacă ancheta mea în Austria s-ar putea termina în zece sau cincisprezece zile… deoarece mai sunt încă atâtea de făcut înaintea congresului!”

FAMILIA THIBAULT + *159*

Ca toţi tovarăşii săi, în vara asta a lui 1914, Jacques aştepta mult de la hotărârile pe care avea să le ia congresul socialist, ce urma să se întrunească la Viena la 23 august, pentru a dezbate marile probleme ale Internaţionalei.

Se gândea cu plăcere la misiunea cu care îl însărcinase Pilotul. Îi *plăcea să fie activ: era un fel de a se împăca mai uşor cu el însuşi, fără remuşcări. Şi afară de asta, îi convenea să plece undeva, departe, pentru câteva zile; să scape de aceste întruniri interminabile, de aceste discuţii în dosul uşilor păzite totdeauna cu grijă.*

La Geneva nu se putea împiedica de a se duce, în fiecare seară sau aproape, să-şi încheie ziua la Local. Uneori, nu făcea decât să intre, să strângă câteva mâini şi să iasă. Alteori, după ce trecea de la un grup la altul, se

retrăgea cu Meynestrel în încăperea din fund; acestea erau cele ma» bune zile ale lui. (Clipe de intimitate, care îi erau scumpe şi *care stârneau multe invidii, fiindcă cei ce aveau la activul lor ani întregi de viaţa militantă, cei ce duseseră „activitate revoluţionară”,* nu *prea înţelegeau cum putea Pilotul să prefere tovărăşia lui Jacques tovărăşiei lor.) De cele mai multe ori, Jacques zăbovea în mijlocul tovarăşilor săi. Tăcut şi mai mult rezervat, de obicei nu se amesteca în discuţii. Când lua parte la ele, arăta o lărgime de vederi, o dorinţă de înţelegere, de împăciuire şi însuşiri spirituale rare, care dădeau îndată convorbirilor o trăsătură neobişnuită.*

În această mică adunare de oameni de toate neamurile întâlnea, ca în orice grupare similară, cele două tipuri de revoltaţi: apostolii şi tehnicienii.

Firea lui îl împingea către apostoli – fie ei socialişti, comunişti *sau anarhişti. Se simţea în chip firesc la largul lui printre oamenii aceştia generoşi, a căror revoltă avea aceeaşi origine ca a lui: o sensibilitate înnăscută în faţa nedreptăui. Cu toţii visau, ca şi el, să clădească pe ruinele lumii de azi o societate dreaptă. Viziunea lor cu privire la viitor putea fi diferită în amănunt, dar nădejdea lor era aceeaşi: o rânduială nouă, de pace, de înfrăţire. Ca şi el – şi aceasta, de fapt, îl apropia pe Jacques de ei – erau foarte mândri de nobleţea lor lăuntrică; un instinct tainic, un sentiment al măreţiei îi făceau să se ridice deasupra lor înşişi, să se depăşească. De fapt, ceea ce îi lega de idealul lor era constatarea că aflau în el, ca şi Jacques, un motiv în plus care să le exalteze dragostea* de *viaţă. Astfel, apostolii aceştia rămâneau, fără voia lor, nişte indmdualişti: cu toate că-şi închinaseră întreaga existentă izbânzii unei cauze colective, ceea ce iubeau cu deose*

7

plină de luptă şi de nădejde era, fără să-şi dea seama, faptul de a simţi cum le cresc forţele şi posibilităţile personale; sentimentul că dădeau frâu liber temperamentului lor, consacrându-se unei opere uriaşe, care-i depăşea.

Dar preferinţele pentru apostoli nu-l împiedicau pe Jacques să admită că, oricât de fierbinte ar fi zelul lor, dacă n-ar fi decât atât, s-ar agita necontenit în gol. Adevăratul ferment, aluatul pastei revoluţionare, era produs de o minoritate: tehnicienii. Aceştia formulau revendicări precise îşi pregăteau realizări concrete. Cultura lor revoluţionară era întinsă şi împrospătată e *(ră încetare cu elemente noi. Fanatismul îşi propunea ţeluri limitate, clasate în ordinea importantei lor şi care nu erau năluciri. În atmosfera de ideologie exaitată, pe care o întreţineau apostolii, tehnicienii aceştia reprezentau credinţa activă.*

Jacques nu se încadra, propriu-zis, în niciuna din aceste două categorii. Cei de care se deosebea cel mai puţin erau, fireşte, apostolii; dar limpezimea cu care cugeta sau, în orice caz, nevoia lui de preciziuni riguroase, înclinarea lui către obiectivele bine definite, aprecierea justă a situaţiilor, a indivizilor, a raporturilor între o problemă şi alta ar fi putut face din el, cu oarecare râvnă, un tehnician destul de bun. Cine ştie, poate că, ajutat de împrejurări, ar fi putut ajunge chiar un conducător. Ceea ce îi caracteriza pe conducători nu era oare sinteza între însuşirile politice ale tehnicienilor şi zelul fierbinte al apostolilor? Cei câţiva conducători revoluţionari în preajma cărora avusese prilejul să se afle aveau toţi această îndoită însuşire: priceperea (mai bine zis, o perspectivă asupra realităţilor, generală şi pătrunzătoare totodată, care le dădea posibilitatea să arate imediat cum anume trebuie procedat spre a face faţă evenimentelor şi a

le schimba cursul) şi *ascendentul* (*o forţă de a atrage, care le asigura, dintru început, o influenţă directă asupra oamenilor şi, s-ar părea, asupra lucrurilor înseşi, asupra faptelor*). *Or, lui Jacques nu-i lipsea nici clarviziunea, nici autoritatea*; *avea chiar darul de a fi simpatic, era înzestrat cu o deosebită putere de a antrena*; *şi, dacă niciodată nu încercase să-şi dezvolte aceste însuşiri, era pentru că, în afară de rare excepţii, simţea o silă instinctivă la gândul de a influenţa dezvoltarea, modul de acuune al oamenilor*.

Se gândea adesea la situaţia lui ciudată din grupul acesta de la Geneva. Ea îi apărea într-un fel când o privea în raport

cu colectivitatea şi în alt fel când o aprecia în raport cu indivizii.

În raport cu gruparea, atitudinea lui Jacques era, de cele mai multe ori, pasivă. Însemna oare aceasta că acţiunea lui era inexistentă? De bună seamă că nu. Şi tocmai acest lucru şi mira mai mult. Se pomenise, prin fom lucrurilor, asumându-şi un rol, şi un rol destul de greu: acela de a lămuri, de a justifica anumite valori, anumite lucruri pe care şi le însuşise umanismul, anumite forme de artă, pe care toţi cei din jurul lui le numeau „burgheze" şi pe care le osândeau, în chip sumar, în bloc. El nu putea – cu toate că era convins, ca şi tovarăşii lui, că, în domeniul civilizaţiei, misiunea istorică a burgheziei era sfârşita –, nu putea fi de acord cu suprimarea sistematică şi radicală a culturii burgheze, de care se simţea încă pătruns. Când apăra ceea ce era mai bun în ea, ceea ce era veşnic în ea, o făcea cu un fel de aristocratism intelectual foarte francez, care îi supăra foarte mult pe cei ce discutau cu el, dar îi silea, câteodată, dacă nu să-şi revizuiască părerile, cel puţin să îşi dea verdictul sub o formă mai puţin categorică. Simţeau poate, într-un chip mai mult sau mai

puţin conştient, şi o mukumire nemărturisită de a avea printre ei pe acest transfug, pe care-l ştiau întru totul câştigat aceluiaşi ideal social ca şi ei şi a cărui prezentă printre ei părea că aduce, în sprijinul ideii unei revoluţi inevitabile şi necesare, o consacrare din partea acelei lumi pentru a căreil prăbuşire luptau.

*În raport cu indivizii – în cursul convorbirilor între patru ochi – acţiunea lui personală lua cu totul alte proporţii. După ce, la început, trezise în ceilalţi oarecare rezervă fată de el, câştigase mai apoi – şi, fireşte, asupra celor mai înzestraţi – un vădit ascende*nt*'moral. Sub rezerva lui Jacques, sub distincţia sentimentelor şi manierelor lui, aceştia descopereau un focar de căldură omenească ce le topea rigiditatea şi le întărea, le încălzea încrederea. Nu se purtau cu Jacques chiar aşa cum se purtau ei între ei: nu-l considerau un simplu tovarăş de echipă. Arittau, în relaţiile lor cu el, un fel de intimitate, de afecţiune. îi mărturiseau şovăielile şi scrupulele lor. Uneori, seara, ajungeau chiar să-i dezvăluie până şi ceea ce ascundeau cu deosebire tuturor a: egoismul lor, păcatele, slăbiciunile lor omeneşti. În preajma lui, deveneau mai conştient de ei înşişi şi îşi căleau forţele. Îi cereau sfaturi, ca şi cum Jacques ar fi stăpânit, pe planul vieţii lăuntrice, adevărul acela pe care-l căuta el însuşi pretutindeni şi totdeauna. Şi, prin aceasta, îl sileau, fără a-şi da seama, la o*

162 Roger Martin du Gard *grea constrângere: acordând persoanei lui, cuvintelor lui un merit mai mare decât ar fi vrut el, îl sileau să se supravegheze fără încetare, să tacă, să-şi ascundă dezamăgirile, îndoielile; îi dădeau o responsabilitate care crea în jurul lui o zonă de izolare ce-l arunca fără milă în singurătate. Şi, câteodată, acest lucru îl să sufere până la deznădejde. „De unde-mi vine această preţuire pe care nu o merit?" se întreba*

Jacques. În asemenea momente îşi reamintea refrenul lui Antome: „Suntem din familia Thibault... Este ceva în noi care ne face să ne impunem...” Dar se dezbăra repede de aceste ispite ale îngâmfării, cunoscându-şi – vai! – mult prea bine slăbiciunile ca să creadă că o forţă tainică ar putea emana din el.

V

Localul – căruia cei din jurul lui Meynestrel îi spuneau îndeobşte Parlote – era instalat discret, chiar în inima oraşului de sus, pe vechea Rue des Barrières, în dreptul catedralei.

Când o priveai de afară, casa părea nelocuită. Era una din clădirile acelea dărăpănate ce mai supravieţuiau, ici-colo, în cartierul acesta liniştit. Faţada, cu trei caturi, era spoită cu o vopsea roşiatică, plină de crăpături, roasă de salpetru, cu ferestre ce se lasă şi se ridică, fără obloane, şi cu geamuri prăfuite ca de imobil părăsit. Clădirea era despărţită de stradă printr-o curte strâmta, înconjurată de ziduri şi *plină de gunoaie, de fiare vechi, de zgură, printre care crescuse* un şoc *mare. Gardul de fier de la intrare nu mai exista. Cei doi stâlpi de piatră erau legau unul de altul cu o foaie de tablă, în chip de firmă, pe care se mai putea citi: „Topitorie de aramă”. Topitoria se mutase demult de acolo, dar păstrase imobilul ca să-şi depoziteze produsele.*

În spatele acestui imobil nelocuit se ascundea Localul. Era o clădire separată, cu un singur etaj, situată în a doua curte şi care nu se vedea din stradă; se intra printr-un gang boltit şi lung, care străbătea vechea topitorie de la un capăt la altul. Parterul clădirii era o fostă magazie. Acolo locuia Monier, un fel de factotum. Etajul era alcătuit din patru încăperi sistem vagon, ale căror uşi dădeau într-un coridor întunecos. Odaia ultimă, o încăpere strâmtă, devenise, mulţumită Alfredei, un fel de birou

personal al Pilotului. Celelalte trei, destul de încăpătoare, slujeau ca loc de întrunire. În fiecare se aflau vreo zece, douăsprezece scaune, câte-FAMILIA THIBAULT – *163*

va bănci, două-trei mese, unde puteai citi tot felul de ziare şi reviste; căci la Local găseai nu numai toată presa socialistă din Europa, dar şi cea mai mare parte din periodicele acelea revoluţionare care apăreau cu întreruperi, care *scoteau deodată mai multe numere de propagandă, unul după altul, pentru ca apoi să intre în eclipse de câte şase lum sau doi ani, deoarece rezervele de bani li se terminau sau redactorii lor erau închişi.*

Îndată ce Jacques străbătu gangul boltit şi ajunse în curte, zarva discurilor, care se auzea prin ferestrele deschise de la etaj, îl vesti că azi era lume multă la Parlote.

Jos, la intrare, trei oameni vorbeau cu însufleţire într-o limbă care nu era nici spaniolă, nici italiană. Erau trei esperantişti convinşi. Unul dintre ei, Carpentier, profesor la Lausanne, care venise în *ziua aceea ca să asiste la conferinţa lui Janotte, conducea o revistă destul de răspândită în cercurile revoluuonare: L'Espérantiste du Léman. Acesta nu scăpa niciun prilej pentru a spune sus şi tare că una din nevoile urgente ale lumii este să aibă un grai universal; că adoptarea limbii esperanto, ca un auxiliar al tuturor limbilor naţionale, ar uşura schimburile spirituale şi materiale dintre oameni; şi-i pfăcea să se sprijine pe înalta autoritate a lui Descartes, care, într-o scrisoare particulară, îşi exprimase în termeni precişi dorinţa de a se crea „o limbă universală, foarte uşor de învăţat, de pronumat şi de scris şi, ceea ce este lucru* de *căpetenie, care să ajute gândirii…"*

Jacques strânse mâna celor trei oameni, apoi urcă treptele scării.

Monier, în genunchi, pe palier, aşeza în ordine o colecţie a lui Vorwarts. Era de meserie chelner de cafenea.

Dar, deşi purta, în orice anotimp şi la orice oră, o vestă răscroită peste un plastron de celuloid rareori lucra în meseria lui: se mulţumea să facă, în fiecare lună, o săptămână de muncă suplimentară în vreo berărie, ceea ce îi dădea posibilitatea să aibă timp liber, pe care-l închina numai şi numai „revoluţiei". Executa orice munci cu aceeaşi râvnă: gospodărie, curse prin oraş, policopii, clasare de periodice.

În prima odaie, a cărei uşa era larg deschisă spre scară, Alfreda şi Paterson stăteau de vorbă, singuri, în picioare, lângă fereastră. Jacques observase mai demult că, ori de câte ori vorbea cu englezul, tânăra femeie nu se mai muuumea cu rolul de ascultătoare mută; părea că în preajma acestuia îşi regăseşte o personalitate pe care, din sfială poate, o ascuiidea celorlahi. Alfreda avea sub braţ servieta lui Meynestrel şi *ţinea în mână o broşură din* care *îi citea, cu jumătate de voce, un pasaj lui Paterson, care, cu pipa în gură, asculta distrat, cercetându-i chipul aplecat, buclele negre, umbra pe care genele o aşterneau pe obny i, strălucirea deosebită a tenului ei smead; desigur, gândea: „Să pictezi o carnaţie ca asta..." Niciunul dintre ei nu observă că Jacques trecea pe acolo.*

În a doua odaie se aflau muhi dintre cei obişnuiţi. Lângă uşă, moş Boissonis şedea cu burta pe genunchi în jurul lui, Mithoer g, Guerin şi Şarkovski, anticarul, stăteau în picioare.

Boissonis îi strânse mâna lui Jacques, fără a se opri din vorbă:

— Ei şi... şi!... Ce dovedeşte asta? Nimic altceva decât acelaşi lucru: insuficienţa! mai dinamism agitatoric... De ce? Mediocritate de gândire! îşi trase pieptul înapoi şi zâmbi, cu palmele pe genunchi.

În fiecare zi sosea printre cei dintâi. Iubea grozav de mult disemiile. Era francez, fost profesor de ştiinţe

naturale la facultatea din Bordeaux, şi studiile lui *de antropologie îl împinseseră spre antroposociologie; îndrăzneala cu careţi preda cursul şi făcuse,* în *cele din urmă, suspect la universitate, astel că venise să locuiască la Geneva. Avea ceva curios: un cap foarte voluminos şi o fată foarte mică. O frunte largă, chelă, obrajii graşi şi că Zmi, mai multe bărbii suprapuse, ca o guşă, alcătuiau în fizionomia lui un fel de zonă de carne inutilă, în mijlocul căreia se aflau, îngrămădite parcă într-un spaţiu restrâns, trăsăturile figurii: doi ochi sclipitori, şireti, dar blânzi, un nas scurt, cu nările căscate, de om care adulmecă totul cu lăcomie, două buze cărnoase, necontenit gata să zâmbească. Întreaga viaţă a acestui grăsan părea concentrată în această minusculă mască vie, pierdută ca o oază în deşertul de grăsime, prin care ai fi zis că nu circulă deloc sângele.*

— În spus-o şi o repet! continuă el, trecându-şi cu plăcere limba peste buuze. Lupta trebuie dată mai întâi pe frontul filosofic!

Mithoerg îşi rotea ochii dezaprobatori în dosul ochelarilor. Scutură din capul lui zburlit.

— Acţiunea şi gândirea trebuie să fie mereu unite!

— Ştiţi ce s-a întâmplat în Germania în secolul al nouăsprezecelea... începu Şarkovski.

Moş Boissonis se bătea cu palma peste coapse.

— Păi... tocmai! făcu el râzând muhumit că are dreptate. Să luăm pilda germanilor...

Jacques ştia mai dinainte tot ce vor spune ei; în discurile lor nu varia decât ordinea obiecţiilor şi a argumentelor, ca poziţia pionilor pe o tablă de şah.

În mijlocul încăperii, în picioare, Zelavski, Périnet, Saffrio şi Skada formau un cuartet foarte însufleţit. Jacques se apropie de ei.

— Totul se înlănţuie, totul se înlănţuie, spunea Zelavski, un rus cu mustăţi lungi, de culoarea c'începei.

— Tocmai de aceea e de-ajuns să aşteptăm, dragă Serghei Pavlovici, murmură evreul Skada, despărţind cuvintele unul de altul cu un fel de blândeţe încăpăţânată. Prăbuşirea lumii burgheze va veni de la sine...

Skada era un evreu din Asia Mică, de vreo cincizeci de ani. Foarte miop, purta nişte ochelari ale căror sticle erau groase ca lentilele unui telescop. Era urât, dar avea privirea caldă, meditativă şi de o nesecată duioşie. Ducea o viaţă de ascet. Meynestrel fi numea pe Skada „asiaticul meditativ".

— Ce mai faci? făcu o voce de bas profund, în timp ce o mina de hamal cădea pe umărul lui Jacques. Cald, hai?

Quilleuf intrase tocmai atunci. Trecu de la un grup la altul, strângând mâinile şi împărund gesturi amicale: „Ce mai faci?" Nu aştepta niciodată tradiuonalul: „Dar tu?" Fie iarnă, fie vară, răspundea dinainte: „Cald, hai?" (Ca să-i dea în minte să-şi schimbe formula, ar fi trebuit să fie cel puţin zăpadă pe străzi.)

— Prăbuşirea e, poate, îndepărtată, dar este de neînlăturat, repetă Skada. Timpul lucrează pentru noi. Vom putea muri fără părere de rău... Pleoapele lui moi se lăsară în jos, în timp ce un zâmbet care nu se îndrepta spre nimeni, care nu era decât o reflectare a certitudinii lui, îi apropie încet una de alta buzele.

Jean Périnet aprobă, dând din cap, scurt şi hotărât:

— Da, timpul lucrează!... Pretutindeni! Chiar şi în Franţa.

Vorbea repede şi tare, cu glas limpede; spunea, cu un fel de naivitate, tot ceea ce-i trecea prin cap. Accentul lui parizian aducea o notă amuzantă în întrunirile acestea. Să tot fi avut douăzeci şi opt sau treizeci de ani. Tipul muncitorului tânăr din Île-de-*France: o privire vioaie, o*

umbră de mustaţă, un nas hazliu, o înfăusare curată şi sănătoasă. Era fiul unui fabricant de mobile din cartierul Saint Antoine. Din pricina unei istorii cu o femeie, îşi părăsise familia de foarte tânăr, cunoscuse mizeria, frecventase cercurile anarhiştilor, făcuse închisoare. Urmărit de poliua din Lyon, în urma unui scandal ce se sfârşise cu bătaie, trecuse graniţa. Lui Jacques îi plăcea mult. Străinii îl ţineau la oarecare distanţă, neştiind cum să se poarte cu el din pricina uşurinţei cu care râdea şi a glumelor lui, dar, mai ales, fiindcă avea obiceiul supărător de a le spune tuturor ori de câte ori pomenea de ei: „englezoiul…”, „macaronarul…”, „zarzavagiul…”. Périnet nu vedea nimic jignitor în asta: doar şi el îşi spunea lui însuşi, în derâdere: „parizotul!”

Se întoarse spre Jacques, ca pentru a-l lua de martor:

— În Franţa, chiar în cercurile industriaşilor şi ale patronilor, noua generaţie a început să miroasă încotro bate vântul. În fond, ea simte că s-a sfârşit; că n-o să stăpânească mereu fagurii de miere; în curând, solul, minele, uzinele, marile întreprinderi, mijloacele de transport, în sfârşit, totul, trebuie să se întoarcă la masă, la colectivitatea muncitorilor… Cei tineri ştiu asta, nu-i aşa, Thibault?

Zelavski şi Skada se întoarseră repede, cercetându-l cu privirea pe Jacques, ca şi cum întrebarea ar fi fost de o deosebită urgentă, ca şi cum n-ar fi aşteptat decât părerea lui ca să ia o hotărâre de cea mai mare gravitate. Jacques zâmbi. De bună. seamă, nu pentru că ar fi acordat mai puţină însemnătate decât ei acestor indicii de transformare socială; dar el era mai puţin pătruns decât ei de folosul acestor convorbiri.

— E adevărat, aprobă el. Cred că pentru mulţi tineri burghezi francezi, încrederea în viitorul capitalismului e zdruncinată. Ei se bucură încă de sistemul capitalist şi

nădăjduiesc chiar că acesta va dura cât va dura şi viaţa lor; însă nu mai au „conştiinţă Iinistită”… Dar asta-i tot. Să nu ne grăbim a trage concluzia că sunt gata să depună armele. Eu socot, dimpotrivă, că-şi vor apăra scump privilegiile. Sunt încă foarte puternici! Şi, în primul rând, ei profită de faptul acesta: suportarea jugului de către mulţi dintre aceia pe care-i exploatează!

— Şi apoi, spuse Périnet, ei ţin încă în labă toate posturile de comandă.

— Nu numai că le deţin de fapt, urmă Jacques, dar, pentru moment, au chiar un (el de drept de a le deţine… Fiindcă, mă rog, unde s-ar putea găsi…

— Amintirile unui proletar! *strigă brusc Quilleuf.*

Se oprise în fundul camerei, în faţa mesei pe care Şarkovski, anticarul, însărcinat cu funcţia de bibliotecar, întindea în fiecare seară ziarele, periodicele şi cărţile apărute de

curând. Aşa cum stătea aplecat, nu i se vedeau decât ceafa şi umerii puternici, pe care-i ridica rânjind.

Jacques îşi sfârşi fraza:

— …unde s-ar putea găsi, peste noapte, destui oameni instruiţi, destui specialişti în stare să le ia locul? De ce zâmbeşti, Serghei?

De câteva clipe, Zelavski îl învăluia pe Jacques cu o privire amuzată şi afectuoasă.

— În fiecare francez, spuse el clătinând din cap, există un sceptic, care nu doarme niciodată decât iepureşte…

Quilleuf îşi întorsese fata dintr-o mişcare. Se uită la fiecare grup în parte, apoi se îndreptă spre Jacques, ţinând în mâna ridicată un volum cartonat, nou-nouţ:

— *Emile Pouchard*, Amintirile din copilărie ale unui

proletar… *Poţi să-mi spui ce-i asta*?

Râdea holbând ochii, cu figura lui de om căruia-i place să trăiască bine, şi-i privi pe toţi ceilalţi pe rând, în faţă, cu o indignare, comică, pe care o exagera puţin, ca să facă haz.

— Încă un tovarăş care o ia razna, nu?… Un palavragiu cu „probleme”?… Unul cu mâncărime de condei, care bombardează proletariatul cu literatura lui?

— Îi ziceau când Tribunul, când Cârpaciul. Era născut în Provence. După ce navigase ani de-a rândul în marina comercială, după ce se îndeletnicise cu zeci de meserii, prin toate porturile Mediteranei, se împotmolise la Geneva. Dugheana lui de cizmar era mereu plină cu militanţi fără lucru, care găseau aici, în serile de iarnă, la orele când Localul era închis, un foc în jurul căruia să se încălzească, iar vara, o limonadă rece şi, în orice anotimp, tutun şi cuvântări.

Glasul lui cântător de meridional avea un anume farmec, fapt din care trăgea, în chip firesc, foloase extraordinare. La întrunirile publice, spre sfârşitul şedinţelor, se întâmpla adesea ca, după ce se sucea şi răsucea două ceasuri pe scaun, să se repeadă la tribună şi, fără să adauge nimic nou, împodobind doar ideile altora cu vraja vorbei lui cuceritoare, să câştige în câteva clipe adeziunea tuturor şi să facă să se voteze moţiuni pentru care oratori mai ageri, mai rafinaţi decât el, nu putuseră întruni majoritatea. Era greu în asemenea clipe să pui zăgaz acestei dezlănţuiri generoase; fiindcă revărsarea de lirism, sonoritatea glasului său, fluidul pe care-l simţea izvorând din el şi răspândindu-se în sală trezeau în Quilleuf o plăcere fizică atât de mare, încât niciodată *nu se sătura de ea.*

Răsfoia cartea, aruncându-şi ochii asupra începutului

fiecărui capitol şi plimbându-şi degetul arătător peste titlurile tipărite, ca un copil care silabiseşte:

— Bucurii familiale… Căldura căminului… *Ah, ce pezevenghi*!

Închise cartea şi, cu o mişcare precisă de jucător de popice, îndoind genunchii, făctadu-i vânt cu braţul, zvârli volumul drept pe masă.

— Ştii ce?… *zise el către Jacques. Vreau să-mi scriu şi eu memoriile, de ce nu*? *Bucurii familiale*? *Ehei, câte am avut*! *Amintiri din copilărie*? *Berechet*! *Pot să mai şi dau cu împrumut acelora care n-au*!”

Oteva grupuri, atrase de răsunetul glasului său, se apropiară: *năzbâtiile Tribunului aveau darul de a mai aerisi din timp în timp atmosfera acestor discuţi ce se desfăşurau în spatele uşilor păzite bine.*

Îşi privi publicul încrefind din ochi, apoi începu cu multă isteţime, cu o voce joasă, tainică:

— Toată lumea a auzit de Estaque, la Marsilia, nu-i aşa? *Ei bine, noi eram şase acasă şi locuiam într-o străduă din Estaque. Două ochii, care ar încăpea amândouă în jumătate din asta. Ba una n-avea nici măcar fereastră… Tata se scula şi se îmbrăca la lumina lumânării, dis-de-dimineaţă, în frig, şi mă smulgea din grămada de boarfe între care dormeam cu fraţii mei, fiindcă nu putea să vadă că cineva leneveşte când el era treaz. Seara venea acasă foarte târziu, pe jumătate beat; era frânt de oboseală, nenorocitul, de împinsul atâtor butoaie pe cheiurile portului. Mama, mereu bolnavă, drămuia fiecare părăluţă. Tremura în faţa lui, la fel ca şi noi. Era şi ea plecată toată ziua, pentru nu ştiu ce treburi sau ca să slujească prin diferite case… Eu, cum av*eam *cinstea de a fi primul fătat, trebuia să am grija celorlalţi trei mai mici. Şi le trăgeam nişte bătăi, să mă tină minte, fiindcă mă scoteau din fire cu scâncetele lor, cu mucii în nas, cu certurile… N-aveam nici*

măcar arpacaş cald barem o dată pe zi! *Un colţ de pâine, o ceapă, câteva măsline, câteodată o feliuţă de slănină, asta ne era hrana*! *Niciodată o mâncare bună, ’niciodată o vorbă bună, niciodată o distracţie, niciodată nimic*! *Ne târam pe străzi de dimineaţa până seara şi ne luam la hartă pentru câte o portocală putredă găsită prin scursorile* de *la marginea trotuarului… Ni se scurgeau balele cu ochii la băftoşii care înfulecau arici-de-mare, pe trotuar, şi dădeau pe gât şi câte un*

E

ăhăruţ de vin alb… La treisprezece ani am şi început să mă înonesc cu fetişcane, în dosul gardurilor de pe maidane…

FAMILIA THIBAULT – *169*

Ce mai pramatie! *Bucuriile mele în familie*?!… *Frigul, foamea, nedreptatea, pizma, revolta… Mă băgaseră ucenic la fierar, care mă plătea cu lovituri de picioare în şezut. Eram mereu cu câte-o arsură de fier încins pe mâini, cu capul copt de vâlvătaia cuptorului şi cu braţele frânte de atâta tras la foaie*!… *Deodată ridică tonul*; *glasul îi tremura de plăcere şi de sfidare. Trecu în revistă asistenta, dintr-o ochire, apoi adăugă*: *Aşa că vedeţi, pot să povestesc şi eu amintiri din copilărie!”*

Jacques observă privirea amuzată a lui Zelavski. Rusul îşi ridică încetişor mâna spre Quilleuf şi-l întrebă:

— Cum ai intrat în partid?

— Poveste veche, spuse Quilleuf. Recrutasem la marină. În *avut baftă să stau la cazarmă alături de doi tipi care ştiau şi care făceau propagandă,* în *început să citesc, să mă informez. Şi alţii, la fel. Ne împrumutam cărU, discutam… Ehei, ne ascuţeam dimii…*

În şase luni, ajunseserăm să fim o echipă… Când am terminat stagiul, înţelesesem: *eram om…*

Tăcu apoi, cu privirea pierdută în gol:

— Eram o echipă… O bandă de „căliţi”… Dar ce s-a ales din ei? Niciunul nu-şi scrie „amintirile”!… Cum vă mai merge, frumoaselor? exclamă el, întorcându-se galant spre două tinere femei care se apropiau. Cald, hai?

Cercul se lărgi, ca să facă loc nou-venitelor, două tovarăşe elvedene. Anaïs Julian şi Emilie Cartier. Una era institutoare; cealaltă, infirmieri la Crucea Roşie. Locuiau împreună şi veneau de obicei tot împreună la întruniri. Anaïs, institutoarea, vorbea mai multe limbi şi publica prin ziare traduceri de articole revoluţionare apărute în străinătate.

Ca înfăţişare, erau foarte deosebite una de alta. Cea mai tânără, Emilie, era scundă, brună, cărnoasă; fata ei, încadrată în voalul albastru care-i şedea atât de bine şi pe care-l purta mereu, avea pielea de un alb-trandafiriu, ca un bebeluş englez. Întotdeauna veselă, puţin cochetă, cu gesturi vioaie, cu răspunsuri prompte, dar fără răutate. Bolnavii ţineau foarte mult la ea. Quilleuf, de asemenea. O sâcâia întruna, prieteneşte, aproape ca un – părinte, spunând cu o seriozitate greu de imitat: „Nu c-ar fi frumoasă, dar e isteaţă, se dichiseşte bine!”

Cealaltă, Anaïs, brună şi ea, era rumenă la faţă, cu pomeţii osoşi, cu un cap de cal, cam supărăcioasă. Şi una, şi alta îţi dădeau însă aceeaşi impresie de măsură, de forţă

lăuntrică: nobleţea aceea pe care o dă fiinţelor acordul perfect între ceea ce gândesc şi ceea ce sunt şi fac.

Convorbirea reîncepu.

Skada cel gânditor vorbea despre justiţie:

— Să creezi în jurul tău necontenit tot mai multă dreptate, predica el cu blândeţea lui convingătoare. Asta-i important pentru pacificarea dintre oameni.

— Pe naiba! se repezi Quilleuf. În ce priveşte

dreptatea, n-am nimic de zis! Nu mă bag, nu m-amestec!… Numai că nu trebuie să ne bizuim J? rea mult pe ea ca să stabilim pacea în lume. Nimeni nu-i mai chiţibuşar, mai arţăgos decât un tip care şi-a luat-o în cap cu justiţia!”

— Nimic nu poate dăinui fără iubire, murmură micul Vanheede, care se oprise lângă Jacques. Pacea este o chestie de credinţă… de credinţa şi de milostenie… Rămase câteva clipe nemişcat; apoi se *depărtă cu un zâmbet misterios pe buze.*

Jacques îi zări pe Paterson şi pe Alfreda străbătând încăperea şi *continuând să-şi vorbească cu glas coborât. Se îndreptau încet spre cealaltă sală, unde se afla desigur Meynestrel. Tânăra femeie părea foarte mică alături de englez. Înalt şi mlădios, cu pipa în gură, Paterson se apleca din mers spre ea. Trăsăturile lui fine, obrazul alb şi bine ras, croiala hainelor, oricât de vechi ar fi fost ele, îl făceau totdeauna să pară mai îngrijit decât tovarăşii lui.*

În timp ce trecea, Alfreda îşi ridică, spre grupul în care se afla Jacques, privirea ei adâncă, în care câteodată, ca în clipa asta bunăoară, licărea o scânteie neaşteptată, un foc tainic ce părea că o hărăzeşte unui destin eroic.

Paterson îi zâmbi lui Jacques. Era plin de însufleure, fericit, ceea ce-l făcea să pară şi mai tânăr.

— Mi l-a dat Richardley, spuse strengăreşte, întinzându-i lui Jacques o jumătate de pachet de tutun. Fă – ţi-o ţigară, Thibault!… Nu?… O să-ţi pară rău… Trase un fum, pe care-l dădu pe nări, cu voluptate. Crede-mă, dragul meu, te asigur, e un lucru foarte plăcut tutunul!…

Jacques îi privi, zâmbind, cum se îndepărtează. Apoi, la rândul fui, porni repede spre uşa prin care-i văzuse ieşind. Dar se opri în prag şi se rezemă de perete.

Glasul lui Meynestrel ajungea până la el, uscat, tăios, cu un accent sarcastic la sfârşitul frazelor:

— Bineineles! Nu răspund reformelor cu un nu

principial! *Lupta pentru reforme poate fi, în anumite ţări, o platformă pentru bătălie. O situaţie mai bună obţinută de proletariat*

poate să contribuie, într-o oarecare măsură, odată cu ridicai *ea nivelului, la dezvoltarea educaţiei sale revoluţionare. Dar „reformiştii" voştri îşi închipuie că jeformele să-ţi t singurul mijloc prin care se atinge scopul. În realitate, ele nu-s decât un mijloc, printre multe altele*! *Reformiştii voştri îşi închipuie că legile sociale, cuceririle economice măresc în chip necesar dinamismul proletariatului în aceeaşi măsură în care-i măresc bunăstarea... Rămâne de văzut*! *Ei îşi închipuie că prin reforme se poate grăbi apropierea momentului când proletariatul nu va mai avea decât un semn de făcut pentru ca puterea politică să-i cadă pleaşcă în mina. Rămâne de văzut*!... *Nu există naştere fără dureri mari*!

— Nu există revoluţie fără criză violentă, fără Wirbelşturm! *se auzi un glas.*

Jacques recunoscu accentul german al lui Mithoerg.

— Reformiştii voştri se înşală grozav, continua Meynestrel. Se înşală de două ori: primo, pentru că supraestimează proletariatul; secundo, pentru că subestimează capitalul. Proletariatul este încă foarte departe de gradul de maturitate pe care i-l atribuie ei. Nu are nici destulă coeziune, nici destulă conştiinţa de clasă, nici destul... etc., *ca să treacă la ofensivă şi să cucerească puterea*! *Cât despre capital, reformiştii voştri îşi închipuie că, întrucât el pierde din teren, se va iasă rontăit, din reforme în reforme, până la capăt. Absurd*! *Voinţa lui contrarevoluţionară, forţele lui de rezistentă sunt neştirbite. Machiavelismul lui* nu *încetează de a pregăti contraofensiva. Credeţi voi că nu ştie ce face când consimte la reformele acelea care îl pun bine cu*

reprezentanţii oficiali ai partidului, care dezbină clasa muncitoare, stabilind diferenţieri între oamenii muncii? Etc... Bineâmeles, ştiu că, înăuntrul lui, capitalul este adânc dezbinat; ştiu că, în ciuda unor anumite aparenţe, contradiqiile capitaliste merg crescând! Cu atât mai mult trebuie să ne gândim că, înainte de a se lăsa deposedat, capitalul îşi va juca toate cănile. Toate! Şi una din cele pe care, greşit ori nu, se bizuie cel mai mult este războiul! Războiul, care-i menit să-i redea, dintr-odată, întregul teren pe care i l-au smuls cuceririle sociale! Războiul, care-i va uşura sarcina de a dezbina şi de a distruge proletariatul!... Primo, dezbinarea: pentru că proletariatul nu este încă în întregime inaccesibil sentimentelor naţionaliste; un război ar pune faţă în faţă o parte impor

1 Ciclon.

172 + Roger Martin du Gard *tanta a proletariatului naţionalist cu partea credincioasă în temaţionalei... Secundo, distrugerea: pentru că, de ambela părU ille frontului, cea mai mare parte a muncitorilor ar fi decimată pe câmpurile de luptă, iar restul ar fi sau demoralizat, în ţara învinsă, sau foarte lesne de paralizat, de adormit, în ţara învingătoare...*

Vî

— Ce zici de Quilleuf ăsta? făcu, alături de Jacques, Serghei Zelavski.

Văzându-l pe Jacques că se desparte de grup, se apropie de el.

— Ciudat, cum se întipăresc în mintea noastră întâmplările din copilărie... Aşa-i? Părea mai distrat ca de obicei. Dar tu, Thibault, întrebă el, cum ai devenit... (Când să-i dea lui Jacques calificativul de „revoluţionar", şovăi o clipă.) Cum ai venit printre noi?

— Oh, eu... făcu Jacques şi zâmbetul lui uşor, gestul cu care-şi trase pieptul înapoi arătau că vrea să evite

răspunsul.

— Eu, continuă numaidecât Zelavski cu vioiciunea omului sfios, fericit că poate, în sfârşit, să cedeze ispitei de a vorbi despre el, eu ţin minte perfect cum s-au înlănţuit faptele, una câte una, de îndată ce am fugit din liceu… bar cred că încă de pe atunci eram foarte pregătit… Primul şoc s-a petrecuteu mult înainte… în prima copilărie…

Îşi lăsă capul în jos, privindu-şi mâinile, pe care le înnoda şi le deznoda mereu vorbind: două mâini albe, cam grăsuţe, cu degetele scurte şi pătrate la vârfuri. Pielea obrazului său, când te uitai de-aproape, era brăzdată de încreuturi subţiri la scobitura tâmplei, în jurul ochilor. Avea un nas lung, cu nări mari, un nas încovrigat la vârf, a cărui formă de provă era accentuată de sprâncenele piezişe şi de fruntea teşită. Mustăţile lui bălaie, neobişnuit de mari, păreau făcute din mătase scămoşata, din ţesătura de sticlă sau dintr-o materie necunoscută, fără greutate, şi unduiau în vânt, uşoare, ca o năframă, cu gratia mustătijor vaporoase ale peştilor ce trăiesc în apele din Orientuf îndepărtat.

Îl împinse încetişor pe Jacques până în capătul odăii, de partea cealaltă a mesei pe care se aflau revistele şi ziarele şi unde nu erau decât ei din.

— Eu… continuă fără să-l privească, tata era directorul unei mari uzine, pe care o clădise pe proprietatea familiei, la

şase verste de Gorodnia. Îmi amintesc de toate, foarte bine. Tu ştii, nu mă gândesc niciodată la timpurile acelea, făcu el ridicându-şi capul şi învăluindu-l pe Jacques într-o privire mângâietoare. Nu ştiu de ce însă, astă-seară…

Jacques avea un fel de a asculta răbdător, serios, discret, care provoca întotdeauna mărturisirile. Zâmbetul

lui Zelavski se lărgi:

— Sunt interesante toate astea, nu-i aşa? îmi amintesc de casa noastră mare, de Foma, grădinarul, şi de satul cel mic, unde locuiau muncitorii, la marginea pădurii. îmi aduc foarte bine aminte: eram, copil mic, împreună cu mama la o sărbătoare care avea loc în fiecare an... de ziua tatii mi se pare. Eram în curtea uzinei. Tata stătea în picioare, singur, în faţa unei mese, cu o grămadă mare de ruble pe o tavă. Şi toţi muncitorii defilau pe dinaintea lui, unul după altul, tăluU, cu spinările încovoiate. Tata dădea fiecăruia câte o monedă. iar ei, unul după altul, îi luau mina şi i-o sărutau... Da, pe vremea aceea aşa era la noi, în Rusia; şi sunt sigur că, în unele provincii, tot aşa-i şi acum, în 1914... Tata era un bărbat foarte înalt, foarte lat în spate; Se unea totdeauna foarte drept; şi-mi era frică de el. Poate că şi lucrătorilor le era frică... îmi amintesc că, după micul dejun, când tata ne părăsea spre a se duce la uzină, după ce-şi punea blana şi căciula, îl vedeam cum îşi *lua întotdeauna pistolul dintr-un sertar şi-l înfunda în buzunar cu o mişcare scurtă. Şi nu pleca niciodată de-acasă fără baston, un baston gros, cu plumb la cap, foarte greu, pe care eu de-abia-l puteam ridica; dar el, hârşti! îl învârtea între două degete, fluierând... Amuzat el însuşi de amintirea acestor amănunte, Zelavski zâmbi. Tata era un om foarte voinic, urmă după o mică pauză. Din pricina asta, mi-era teamă de el, dar tot din pricina asta îl şi iubeam.*

Se opri iarăsi, tulburat parcă de un scrupul; dar, liniştindu-se în faţa atenţiei cu care-l asculta Jacques, urmă:

— Şi pe urmă, într-o bună zi, totul s-a dat peste cap. Nişte oameni în uniformă au intrat în casă, apoi au ieşit. Tata n-a venit la masă în ziua aceea. Mama nu voia să mănânce fără el. Uşile se trânteau fără încetare. Servitorii

alergau pe coridoare. Mama stătea neclintită la fereastra de la etaj... Auzeam în jurul meu: grevă, ciocniri, poliţia a şarjat... şi, deodată, strigăte jos. Atunci mi-am vârât capul prin balustrada scărilor şi am zărit o targă lungă, plină de noroi şi de zăpadă, şi pe ea, ce văd? pe tatăl meu, întins, cu blana sfârtecată, cu capul gol... pe tata, mic, mic, chircit, cu un braţ care-i

174 – Roger Manin du Gard *atârna în jos...; Am început să ţip. Mi-au aruncat un prosop în cap, m-au împins în cealaltă parte a casei, printre slujnicele care se rugau, se închinau în faţa icoanei şi ţipau ca nişte gaiţe... Până la urmă, am înţeles şi eu... Muncitorii, ei înşişi, aceia pe care-i văzusem defilând prin faţa tatii şi sărutându-i mina, plecându-se până la pământ, ei înşişi, muncitorii, în ziua aceea s-au săturat să tot sărute mina şi să capete ruble... Au distrus maşinile şi au devenit ei cei mai tari! Da, muncitorii! mai tari decât tata!*

Nu mai zâmbea. Îşi răsucea între degete vârful mustăţii lungi şi-l privea pe Jacques pe sub sprâncene, cu oarecare solemnitate.

— În ziua aceea, dragul meu, totul s-a schimbat pentru mine: nu mai eram de partea tatălui meu, eram de partea muncitorilor... Da, în ziua aceea s-a produs totul... înţeles pentru întâia oară ce măreţ, ce frumos lucru e să vezi o masă ge oameni încovoiaţi care *Şi înalţă deodată capul!*

— Îl uciseseră pe tatăl tău? întrebă Jacques.

Zelavski pufni în râs, ca un băieţandru:

— Nu, nu... Vânătăi, ştii, dar nimic, mai nimic... însă, după asta, tatăl meu n-a mai fost director. Nu s-a mai dus niciodată la uzină. Şi-a petrecut viaţa acasă, cu votcă, şi-i chinuia necontenit pe mama, pe servitori, pe ţărani... Pe mine mă dăduseră la liceu, în oraş. Nu mai veneam pe-acasă... Şi, la doi sau trei ani după aceea, mama mi-a scris,

într-o zi, că trebuie să mă rog şi să fiu îndurerat, pentru că tata murise... îşi recăpătase gravitatea. Adăugă, foarte repede, ca pentru sine: Dar eu, încă de pe atunci, nu mă mai rugam... Şi curând după aceea am fugit...

Câteva clipe rămaseră tăcuţi.

Jacques, cu ochii în pământ, începu deodată să se gândească la copilăria lui. Revedea apartamentul din Rue de l'Université; simţea mirosul covoarelor, al tapetelor, atmosfera specifică, caldă din biroul tatălui său când se întorcea, seara, de la şcoală... Le revedea pe bătrâna domnişoară de Waize, umblând cu pas săltăreţ prin coridor, şi pe Gise, fetiţa cu obraji rotunzi şi cu ochi frumoşi, de fiinţa credincioasă... Îşi reamintea orele de clasă, lecţiile, recreaţiile... Îşi amintea de prietenia lui Daniel, de bănuielile profesorilor, de fuga nebunească. la Marsilia şi de întoarcerea acasă cu Antoine, şi de tatăl său, care-i aştepta în redingotă, în picioare, sub lampa mare din anticameră... Şi pe urmă epoca aceea blestemată, penitenciarul, celula, plimbarea din fiecare zi sub

supravegherea gardianului. Fără să vrea, simţi un fior în spate. îşi ridică pleoapele, răsuflă adânc şi privi în jurul lui.

— Ia te uită! făcu el, părăsind ungherul unde se aflau şi scuturându-se ca un câine care iese din apă. iată-l pe Prezel!"

Ludwig Prezel şi sora lui, Cecilia, intraseră tocmai atunci. Căutau să se descurce printre grupuri, ca nişte nou-venki neobişnuiţi cu locul unde se aflau. Zărindu-l pe Jacques, înaintară liniştiţi spre el şi îi întinseră mina.

Erau la fel de înalţi, amândoi oacheşi şi semănau foarte mult unul cu altul. Şi el, şi ea purtau, pe un gât rotund, puţin cam gros, un cap antic, cu trăsături nemişcate, dar puternic subliniate; un cap stilizat, ce

părea mai degrabă compus după un model dat decât construit de natură; osul nazal prelungea linia verticală a frunui, fără nicio curbă în dreptul orbitelor. Privirile nu izbuteau aproape deloc să însu (letească aceste măşti de statuie; doar ochii lui Ludwig aveau o lucire ceva mai vie decât ai surorii lui, care nu reflectau niciodată un sentiment omenesc.

— Ne-am întors ieri, explică Cecilia.

— De la München? întrebă Jacques, strângându-le mâinile întinse spre el.

— De la München, de la Hamburg, de la Berlin...

— Şi luna trecută am fost în Italia, la Milano, adăugă Prezel.

Un omuleţ oacheş, cu un umăr mai mare şi altul mai mic, care tocmai trecea pe lângă ei, se opri, luminându-se la faţă:

— La Milano! făcu el, cu un zâmbet larg, ce-i descoperea dinţii frumoşi, de cal. l-ai văzut pe tovarăşii de la A vanti?

— De bună seamă...

Cecilia îşi întoarse capul.

— Eşti de pe acolo?

Italianul făcu un semn afirmativ, pe care-l repetă de mai multe ori, râzând.

Jacques îl prezentă:

— Tovarăşul Saffrio.

Saffrio avea, pe puţin, patruzeci de ani. Era mic şi bondoc, croit cam strâmb. boi ochi negri minunaţi, catifelaţi şi strălucitori, îi luminau chipul".

— Cunoscut partidul tău italian înainte de 1910, spuse Prezel. Era, ca să zic aşa, unul din cele mai nevolnice. şi acum, iată: a stârnit grevele din săptămâna roşie! Un progres de necrezut!

— Da! Ce putere! Ce curaj! exclamă Saffrio.

— Italia, continuă Prezel pe un ton sentenţios, a tras, fără îndoială, multe învăţăminte din metodele organizatorice ale social-democraţiei germane. De aceea, clasa muncitoare italiană este astăzi strâns unită şi chiar foarte disciplinată, într-adevăr gata să meargă înainte! mai cu seamă proletariatul agricol este foarte puternic!

Saffrio râdea cu bucurie:

— Avem în Cameră cin-cizeci şi nouă de deputaţi de-ai noştri! Şi presa noastră! Avanti al nostru! Se trage în peste patruzeci şi cinci de mii de exemplare! Când ai fost la noi, în Italia?

— În aprilie şi mai, la congresul de la Ancona.

— Îl cunoşti pe Serrati? Pe Vella?

— Da, pe toţi: Serrati, Vella, Bacci, Moscallegro, Maiatesta...

— Dar pe marele nostru Turaţi?

— Ach! Ce probă de reformist!

— Dar Mussolini? El nu e reformist! E unul dintre cei sinceri! îl cunoşti?

— Da, răspunse scurt Prezel, cu o uşoară strâmbătută, pe care Saffrio nu o băgă în seamă.

Italianul continuă:

— Cu Benito am locuit împreună la Lausanne. Aştepta amnistia, ca să se poată întoarce la noi... Şi, de fiecare dată când vine în Elveţia, trece să mă vadă. Chiar în iarna asta...

— Ein Abenteurer1 murmură Cecilia.

— E din Romagmi, ca şi mine, urmă Saffrio, plimbându-şi pe deasupra celorlalţi privirea surâzătoare, în care juca o scânteie de mândrie. Un romagnol, un prieten de pe când eram tinci, un frate... Tatăl său ţinea o cârciumă la şase kilometri de noi... L-am cunoscut bine şi pe tatăl său. Era unul dintre primii internaţionalisé

romagnoli! *S*ă-l *fi auzit cum mai striga, în cârciuma lui, împotriva bisericoşilor, a „patrioulor"*! *Şi ce mândru era de fiul's*; *t*:! *Spunea*: *„Benito şi cu mine, dacă am vrea, am putea să strivim, într-o bună zi, pe toţi ticăloşii regimului*!" *Şi ochii îi sclipeau întocmai că ai lui Benito... Ce forţă are în ochii lui, Bemto*! *Nu-i aşa*?

— Ja, aber ei gibt ein wenig an, murmură Cecilia, întorcându-se spre Jacques, care zâmbi.

Saffrio se întunecă la faţă.

— Ce-a spus de Benito?

1 Un aventurier!

— A spus: *Ei gibt an... îi cam place să se grozăvească, să-ţi ia piuitul... explică Jacques*.

— Mussolini!! *exclamă Saffrio. Şi-i aruncă tinerei femei o privire mânioasă. Nu*! *Mussolini este unul dintre cei sinceri, un pur. De când îl ştiu, a fost antiregalist, antinauonalist, anticlerical. Şi chiar un mare condottiere...*! *Un adevărat conducător revoluţionar*!... *Şi totdeauna cu picioarele pe pământ, realist... Mai întâi acţiunea; apoi, doc*

1 *rina*!... *În timpul grevelor, la Forli, era ca un diavol, îl vedeai în stradă, la mitinguri, peste tot*! *Şi ştie să vorbească, nu glumă*! *Fără să spună vorbe goale*!" *Faceţi asta, faceţi aia*!". *Ah, să-l fi văzut ce muuumit era când demontaseră şinele, ca să oprească un tren*! *Toate acuunile energice împotriva, expediţiei de la Tripoli s-au făcut prin ziarul lui, prin el*! *În Italia Mussolini era sufletul luptei noastre*! *El era acela care, în Avanti, propaga în fiecare ZI în masefuritl revoluţionară*! *Guvernul regelui n-are un adversar mai mare ca el*! *Dacă socialismul a devenit deodată atât de puternic la noi, este poate princiipabmente mulţumită acţiunii lui Benito*! *Da*! *Cine nu l-a văzut luna asta... Săptămâna roşie*! *at de bine a folosit*

prilejul!… *Ah, per Bacco, dacă s-ar fi urmat îndrumările din ziarul său*! *Câteva zile încă şi toată Italia ar fi fost în flăcări*! *Dacă cei de la Confederaţia muncii nu s-ar fi temut şi n-ar fi oprit greva, ar fi fost începutul războiului civil, prăbuşirea monarhiei*! *Ar fi fost revoluţia italiană*!… *Thibault, la noi, în Romagna, tovarăşii au proclamat, într-o seară, republica*! *Şi, şi*!

Întorsese ostentativ. spatele lui Prezel şi Ceciliei; vorbea numai pentru Jacques. Zâmbi din nou şi *cu un fel de asprime mângâietoare în glas, adăugă*:

— Ia seama, Thibault, să nu crezi tot ce auzi!

Apoi ridică uşor din umeri şi se îndepărtă, fără să-i salute pe cei doi germani.

Urmă o scurtă tăcere.

Alfreda şi Paterson lăsaseră deschisă uşa încăperii în care se afla Meynestrel. Acesta nu se vedea; dar, cu toate că niciodată nu ridica glasul, i se auzea din când în când vocea.

— Dar la voi, îl întrebă Zlavski pe Prezel, merge bine treaba?

— În Germania? *Din ce în ce mai bine*!

— La noi, spuse Cecilia, acum douăzeci şi cinci de ani nu erau decât un milion de socialişti. Acum zece ani erau două milioane. Iar astăzi sunt patru milioane!

Vorbea fără grabă, aproape fără să-şi mişte buzele, dar cu un glas sfidător, şi privirea ei apăsătoare se aţintea când asupra lui Jacques, când asupra rusului. Privind-o, lui Jacques îi venea mereu în minte Junona lui Homer, Hera cu ochi de vacă!

— Fără îndoială, zise Jacques pe un ton împăciuitor, social-democraţia a făcut în aceşti douăzeci şi cinci de ani un imens efort constructiv. Spiritul organizator pe care l-au dovedit conducătorii ei este minunat! *Întrebarea care ni*

se pune este, poate, dacă spiritul revoluţionar nu e pe cale să – cum să spun? – să scadă treptat în *partidul german… Tocmai din pricina acestui efort îndreptat numai spre organizare…*

Prezel interveni:

— Spiritul revoluţionar?… Nu, nu: *fii liniştit în privima asta*! *Ca să fii o forţă, trebuie mai întâi să organizezi*!… *La noi, nu este vorba numai de ideologie, ci de realism. Şi-i cel mai bun lucru*!… *Dacă pacea s-a putut păstra în ultimii ani, vreau să spun mai ales în 1911 şi 1912, cui se datorează? Şi dacă astăzi putem nădăjdui că un mare război european va fi evitat pentru multă vreme, cui i se poate mulţumi? Proletariatului german*! *Toată lumea ştie asta. Spuneai adineauri*: *efortul constructiv al social-democraţiei. Este ceva mai mult decât îţi închipui. Este o construcţie monumentală. A devenit pur şi simplu un stat în stat. bar cum? În bună parte.*

S

rin energia acţiunii noastre parlamentare. În Reichstag, inuenţa noastră creste necontenit. Dacă mâine pangermaniştii ar îndrăzni să dea o lovitură ca aceea de la Agadir, n-ar protesta numai cei două sute de mii de manifestant din Parcul Treptow, ci toţi deputaţi socialişti din Reichstag! şi *cu ei, întreaga stingă din ţara noastră*!

Serghei Zelavski asculta cu atenţie:

— Cu toate astea, când s-a făcut noua lege a armamentelor, deputaţii voştri au votat pentru!

— Pardon! *făcu Cecilia, ridicând degetul arătător.*

Fratele ei o întrerupse:

— Ach! *Trebuie să înţelegem tactica, Zelavski*! *spuse el, zâmbind cu un aer superior. Aici e vorba de două lucruri cu totul deosebite*: *întâi, die Militärvorlage, legea armamentelor militare, şi apoi, die Wehrsteuer, legea care dă creditele necesare realizării acestei legi militare.*

Social-democraţii au votat mai întâi contra legii militare; şi pe urmă, după ei ea a fost votată de Reichstag cu toată împotrivirea lor, ei au votat pentru legea creditelor. Iată tactica cea bună... De ce?...

Fiindcă legea asta conţinea un lucru cu totul nou în Reich, un lucru de foarte mare însemnătate pentru noi: un impozit direct al imperiului asupra marilor avuţii! Era vorba să folosim prilejul! Căci asta e o cucerire socială cu adevărat nouă pentru proletariat!... Acum înţelegi? Şi dovadă că deputaţii noştri sunt cu hotărâre împotriva militarismului este faptul că, ori de câte ori ei se pot opune politicii externe imperialiste a cancelarului, o combat în unanimitate.

— E adevărat, spuse Jacques. Cu toate astea...

Şovăi o clipă.

— Cu toate astea? întrebă Zelavski cu interes.

— Cu toate astea? făcu Cecilia.

— În fond... mă întreb, ce vreţi voi?... în *avut prilejul, când am fost la Berlin, să fiu în contact cu deputaţii voştri socialişti din Reichstag; şi am avut impresia ca lupta lor împotriva militarismului este încă, la drept vorbind, destul de platonică... Nu vorbesc, se înţelege, de L ebknecht, ci de ceilalţi. Celor mai mulü este vădit că nu le vine să lovească răul din rădăcină, să combată făfis spiritul de supunere al maselor germane în faţa militarismului...* în *avut impresia – cum să spun?*

— Că ei sunt, orice s-ar întâmpla, înainte de toate, germani... Convinşi de misiunea istorică a proletariatului, de bună seamă, dar convinşi mai cu seamă de misiunea istorică a proletariatului german t şi sunt foarte departe de a fi internaţionalisé şi antimilitarişti în *măsura în care aceasta se întâmplă în Franţa.*

— E şi firesc! exclamă Cecilia şi, o clipă, pleoapele îi

ascunseră privirea.

— E şi firesc! repetă Prezel, cu un fel de superioritate agresivă.

Zelavski se grăbi să intervină:

— Democraţiile voastre burgheze, spuse el zâmbind cu fineţe, îi primesc pe socialişti în parlamentele lor tocmai pentru că şi în bine că un socialist intrat în Parlament nu mai este un socialist cu adevărat primejdios...

În celălalt colţ al încăperii, Mithoerg, Sarkovski şi moş Boissonis se ridicară de pe scaune şi se apropiară de ei.

Prezel şi Cecilia le strânseră mâinile.

Zelavski clătină uşor din cap, continuând să zâmbească:

— Ştii ce cred eu? spuse el, întorcându-se spre Jacques. Eu cred că, pentru a aservi masele, regimurile voastre democratice, republicile, monarhiile voastre, cu parlamente cu tot, sunt mste instrumente tot atât de groaznice, ba şi mai groaznice, deşi nu par, decât ţarismul nostru ruşinos...

— Aşa că, glăsui cu brutalitate Mithoerg, care auzise acestea, Pilotul avea dreptate deunăzi, seara, când spunea: „Lupta sângeroasă împotriva democratei, iată cea dintâi sarcină a activităţii revolmionare!”

— Să avem iertare, se împotrivi Jacques. Mai întâi, Pilotul nu se referea decât la Rusia, la revoluţia din Rusia, şi ceea ce a afirmat el este că revoluţia rusă nu trebuie să înceapă cu o democraţie burgheză, ci să fie, dintru început, proletară... Apoi, să nu sărim dincolo de cal: se poate totmi lucra cu folos înăuntrul unei democraţii... Un om ca Jaurès... Tot ce au obţinut până acum socialiştii în Franţa, s i, mai mult încă, în dermania...”

— Nu, nu! sări Mithoerg. Revoluţia şi emanciparea în sânul unei democraţii sunt două lucruri diterite! În Franţa, şefii au devenit pe jumătate burghezi. Au pierdut simţul revoluţionar adevărat, pur!

— Să ascultăm puţin ce se vorbeşte alături, îl întrerupse Boissonis, făcând cu ochiul, s (iret, spre uşa deschisă.

— Meynestrel e aici? întrebă Prezel.

— Nu-l auzi? spuse Mithoerg.

Tăcură, ca să asculte. Vocea lui Meynestrel se auzea desluşită, egală.

Zelavski îşi strecură mâna pe sub braţul lui Jacques.

— Hai să ascultăm şi noi…

VII

Jacques se aşează alături de Vanheede, care, cu mâinile împreunate, cu pleoapele pe jumătate lăsate, se rezem: i se de un raft prăfuit, în care Monier îndesa nişte manifeste 1.

— Şi eu, spunea Trauttenbach un evreu german blond-roşcat, care locuia de obicei la Berlin, dar care venea des la Geneva –, şi eu cred la fel, că nu veţi putea face niciodată treabă bună cu mijloace legale! Acestea sunt sisteme prea timide, bune doar pentru intelectuali!

Se întoarse spre Meynestrel, cerând parcă un semn de aprobare. Dar Pilotul, care şedea în mijlocul grupului, alături de Alfreda, se legăna pe scaun, cu privirile pierdute în depărtare.

— Să facem anumite distincţii! rosti Richardley, un tânăr înalt, cu părul negru, retezat scurt. (În jurul lui se constituise, cu trei ani în urmă, gruparea aceasta cosmopolită şi, până la venirea lui Meynestrel, fusese animatorul ei.

Pe urmă, se înclină, din proprie voinţă, în faţa superiorităţii Pilotului, pe lângă care, de atunci, juca, plin de pricepere şi de *devotament, rolul de secund.*) *Câte tari, tot atâtea răspunsuri de dat... În anumite ţări democratice, ca Franţa, ca Anglia, se poate admite un progres legal al mişcării revoluţionare... Vremelnic însă*!

Când vorbea, îşi întindea totdeauna bărbia înainte: *o bărbie ascuţită, dârză. Fata lui rasă, cu fruntea albă împodobită cu păr negru, se arăta plăcută la prima vedere*; *dar ochii lui, ca tăciunele, nu cunoşteau blândeţea, colţurile buzelor subţiri aveau un desen ascuţit, ca o tăietură, iar glasul îi era uscat, aspru.*

— Greutatea este, spuse Sarkovski, să ştii în care moment trebuie să treci de la acţiunea legală ia acţiunea violentă, la insurecţie...

Skada îşi ridică nasul coroiat şi spuse:

— Când aburii împing prea tare, capacul samovarului sare singur!

Izbucniră râsete, acele râsete pe care Vanheede le numea „râsete sălbatice”.

— Bravo! *strigă Quilleuf.*

*— Atâta timp cât economia capitalistă deţine puterea, observă Boissonis, trecându-şi limba mică peste buzele roşii, revendicarea populară a libertăţilor democratice nu poate face nici cu atâ*t să *progreseze revolu...*

— Bineînţeles! *sări Meynestrel, fără a se uita la bătrânul profesor.*

Urmă o tăcere.

Boissonis voi să ia din nou cuvântul:

— Avem mărturia istoriei... Gândiţi-vă la ceea ce s-a întâmplat ca să...

De data asta, cel care îl întrerupse fu Richardley:

— Ei da, istoria! *zise el. Ne îngăduie istoria să credem că se poate prevedea, că se poate nxa dinainte*

izbucnirea unei revolut»? *Nu*! *Într-o bună zi, samovarul sare… Dinamismul forţelor populare scapă prezicerilor*.

— Rămâne de văzut! *se pronunţă Meynestrel pe un ton categoric*.

Tăcu, dar toţi cei care erau obişnuiţi cu felul lui de a fi înţeleseră că se pregătea să vorbească.

La întruniri îşi urmărea mult timp, în tăcere, ideea şi nu intervenea decât târziu în dezbateri. Se mulţumea să-i întrerupă din când în când pe cuvântători printr-un misterios: *„Rămâne de văzut*!*” sau printr-un vag şi descurajant*:

182 + Roger Martin du Gard

„Bine! Meles!*” care, spuse de oricine altul, ar fi provocat un efect comic*; *dar ascuţimea privirii sale, asprimea glasului „voima, încordarea gândirii care se ghiceau în el nu te îndemnau câtuşi de puţin să zâmbeşti, ci trezeau atenţia chiar* şi *la cei pe care îi supăra felul lui tăios de a fi*.

— Să ne ferim de confuzii… preciză Meynestrel. Prevedere! *Dacă se poate prevedea o revoluţie*? *Dar ce înseamnă asta*?

Toţi ascultau. Meynestrel îşi întinse piciorul bolnav şi tuşi scurt. Mâna lui, care te făcea să te gândeşti la o gheară, cu *degetele adesea strânse pe jumătate, ca şi cum ar fi ţinut în ele o minge nevăzută, se ridică, mângâie uşor barba, apoi se lăsă pe piept*.

— Nu trebuie să confundăm revoluţia cu insurecţia. Nu trebuie să confundăm revoluţia cu situaţia revoluţionară… Nu orice situaţie revoluţionară duce neapărat la revoluţie. Chiar dacă duce la insureâie… Pildă e 1905 în Rusia: *mai întâi, situaţie revoluţionară*; *apoi, insurecţie*; *dar nu revoluţie*. (*Se reculese câteva clipe*.) *Richardley spune*: *„Preziceri”. Ce înseamnă asta*? *Să prevezi, cu precizie, momentul în care o situaţie va deveni*

revoluţionara este greu. Totuşi, influenta mişcării proletare asupra unei situaţii prerevoluţionare poate înlesni, poate grăbi desfăşurarea unei situaţii revoluţionare. Dar ceea ce o face, de fapt, să izbucnească este aproape întotdeauna un eveniment exterior ei, neaşteptat, mai mult ori mai puţin neprevăzut; vreau să spun, a cărui dată nu s-ar putea fixa dinainte.

Îşi puse un cot pe spatele scaunului Alfredei, rezemându-şi bărbia în pumn. Câteva clipe, ochii lui de vizionar lucid se ţintiră, cu tărie, într-un punct îndepărtat.

— E vorba să privim lucrurile aşa cum sunt. În mod realist. În mod practic. (Pronumă cuvântul practic într-un fel al lui, ascuţit, ca o lovitură în ţi mbal.) Pilda: Rusia... Să ne folosi în *mereu de pilde, de fapte*! *Numai astfel putem învăţa ceva. Noi nu facem matematică. În materie de revoluţie, e ca în medicină: există teoria; şi mai este p*racţie; *a. Ba mai există şi altceva: arta... în sfârşit, să nu stăruim... (înainte de a continua, zâmbi scurt spre Alfreda, ca şi cum numai* pe *ea ar fi socotit-o în stare să guste paranteza ce-o făcuse.) în 1904, în Rusia, înainte de războiul din Manciuria, exista o situaţie prerevoluţionara. Situaţie prerevoluţionara care putea, care trebuia* să *aducă o situaţie revoluţionară. Dar cum? Era cu putinţă să se prevadă cum? Nu. O mulţime de abcese puteau să se spargă. Era problema agrară. Era problema* EFAMILIA THIBAULT + *183*

vreiască. Erau problemele ivite în Finlanda, în Polonia. Era conflictul ruso-japonez în Orient. Cu neputinţă să ghiceşti rare va fi elementul neaşteptat ce va transforma situaţia pe erevoluţionară în situaţie revoluţionară... Şi, dintr-odată, faptul acesta neaşteptat s-a produs. O camarilă de aventurier a Izbutit să capete destulă înrâurire asupra ţarului ca să-l împingă în războiul din Extremul Orient, fără ştirea şi împotriva politicii duse

de ministrul lui de externe. Cine putea să prevadă asta?

— Se putea prevedea că rivalitatea dintre ruşi şi japonezi în Manciuria va isca, în chip fatal, un conflict, spuse încet Zelavski.

— Dar cine putea spune că acest conflict va izbucni în 1905? *Şi că el va IZbucni nu din pricina Manciuriei, ci din cauza Coreei*?... *Iată o pildă de ceea ce înseamnă elementul nou, care transformă o situaţie prerevoluţionara în situaţie revoluţionară... Rusia a avut nevoie de războiul ăsta, de înfrângerile astea... Numai astfel s-a văzut cum situaţia a devenit revoluţionară şi s-a dezvoltat până la insurecţie... fusurecţie, dar nu revoluţie*! *Nu revoluţie proletară*! *De ce*? *Fiindcă trecerea de la situaţia revoluţionara la insurecţie este un lucru; iar trecerea de la insurecţie la revoluţie este altceva... Nu-i aşa, fetiţo*? *adăugă Meynestrel cu jumătate de glas.*

În timp ce vorbea, îşi aplecase capul în mai multe rânduri, cu o mişcare repede, spre a căuta un răspuns pe chipul tinerei femei! *Tăcu, fără să se uite la nimeni. Părea că se gândeşte mai puţin la ceea ce spusese şi că analizează la modul absolut ansa mblul acela doctrinar în care-i plăcea să se mişte, fără a pierde niciodată din vedere legătura dintre teorie* şi *realitate, dintre idealul revojutionar şi cutare ori cutare situaţie dată. Avea privirea fixă. În asemenea clipe, întreaga lui putere de viaţa părea, într-adevăr, că se concentrează* în *flacăra sumbră a ochilor; şi privirea lui, atât de puţin omenească, îţi amintea de un foc tainic ce ardea neîncetat înăuntrui lui, mistuindu-i fiinţa, nutrindu-se din substanţa ei.*

Moş Boissonis, pe care teoriile revoluţionare îl interesau mai mult decât revoluţia, rupse tăcerea:

— Da! *Bun*! *De acord*! *E greu de prevăzut trecerea de la situaţia prerevoluţionara la situaţia revoluţionară... Dar, dar... când situaţia asta revoluţionara este creată, nu*

se creează şi putinţa de a prevedea revoluţia?

— *A prevedea*! *i-o tăie Meynestrel, enervat. A prevedea*!... *Important nu e atât să prevezi... Important este sii pregăteşti*.

184 + Roger Martin du Gard *să grăbeşti trecerea asta de la situaţia revoluţionara la revoluţie*! *Totul atârnă atunci de factorii subiectivi*: *de aptitudinea şefilor şi a clasei revoluţionare pentru acţiunea revoluţionară*. *Şi nouă, tuturor a, care suntem formauùni de avangardă, ne revine sarcina de a dezvolta prin toate mijloacele, până la cel mai înalt grad, aptitudinea asta*. *Când aptitudinea aceasta este destul de dezvoltată, atunci abia se poate grăbi trecerea la revoluţie*! *Atunci se pot dirija evenimentele*! *Atunci, da, dacă vreţi, se poate prevedea*!

Rostise ultimele fraze dintr-o suflare, coborând glasul, şi atât de repede, încât mulţi dintre străinii de acolo nici nu fe putuseră înţelege bine. tăcu, îşi dădu uşor capul pe spate, zâmbi puţin şi îşi închise ochii.

Jacques, care rămăsese în picioare, zări lângă fereastră un scaun *liber şi se duse să se aşeze pe el*. (*Niciodată nu lua parte mai intens la viaţa colectivă decât în felul acesta, în momentele când, fără să se desprindă de ceilalU, izbutea să se smulgă din cercul lor imediat şi să pună, din nou, stând deoparte, stăpânire pe el însuşi*: *în asemenea clipe nu se simţea numai solidar, ci fratern*.) *Bine instalat pe scaun, cu braţele încrucişate, cu capul rezemat de perete, îşi lăsă o clipă privirea să rătăcească pe deasupra grupului, Care, după un moment de reculegere, se întoarse iarăsi spre Meynestrel. Atitudinea oamenilor era felurită, dar toţi ascultau cu o atenţie pasionată. Cât de mult îi iubea pe oamenii aceştia, care se dăruiseră cu totul idealului revoluţionar şi a căror viaţă de oameni care luptă şi sunt veşnic încolţiţi* o *cunoştea în amănunt*! *Putea să aibă divergente ideologice cu unu*

dintre ei, să sufere din pricina unei anumite lipse de înţelegere, a unor anumite asprimi, dar îi iubea pe toţi, pentru că toţi erau puri. Şi era mândru că şi ei îl iubesc: căci îl iubeau, cu toate deosebirile dintre ei, deoarece simţeau toţi că şi el este pur…

*O emoţie subită îi împăienjeni privirea. Nu-i mai putu vedea, nu-*i *mai putu deosebi pe unul de altul; şi, o clipă, adunarea aceasta, alcătuită din oameni scoşi în afara legilor, veniţi aici din cele patru colţuri ale Europei, nu mai fu pentru el decât o imagine a omenirii hartuite, asuprite, care înţelegea cât este de subjugată şi care, r azvrătinause, în sfârşit, îşi aduna toate energiile pentru a reclădi o lume nouă… Glasul Pilotului se ridică în tăcere:*

— Să ne întoarcem la exemplul din Rusia: la marea experienţă. Trebuie să ne referim la ea… În 1904 se putea oare prevedea că situaţia prerevoluţionara va deveni revoluţionară în anul următor, după înfrângerile din Orient? Nu!…

FAMILIA. THIBAULT t *185*

În 1905, odată situaţia asta revoluţionară creată de împrejurări, se putea oare şti dacă revoluţia, revoluţia proletară, se va înfăptui? Nu! Şi cu atât mai puţin se putea şti dacă ea va izbuti ori ba… Factorii obiectivi erau cum nu se poate mai prielnici, mai caracteristici. Dar factorii subiectivi nu erau copţi încă… Amintiţi-vă faptele. Condiţii obiective straşnice! Dezastre militare, criză politică. Criză economică: criză de aprovizionare, foamete… etc… Şi situaţia se încordă foarte repede: greve generale, răscoale ţărăneşti, răzvrătiri, Potemkin, insurecţiile din decembrie la Moscova… De ce, cu toate acestea, revoluţia n-a putut să izbucnească din situaţia revoluţionară? Din pricină că factorii subiectivi nu erau copţi, Boissonis! Pentru că nimic nu era pus la punct! Nu exista o adevărată voimă revoluţionară! în spiritul unor conducători nu existau

directive limpezi, netede! *Nu exista nici înţelegere între ei*! *Nici ierarhie, nici disciplină*! *Nu exista unire între masele muncitoreşti şi cele de la tară*; *şi niciun fel de pregătire revoluţionara puternică în rândurile ţărănimii*!

— *Totuşi, ţăranii… încercă să spună Zelavski*.

— *Ţăranii*? *E drept că au făcut puţină agitaţie în satele lor, au năvălit pe moşiile boiereşti, au dat foc, pe ici, pe colo, câte unui castel*. *De acord*! *Dar pe urmă, cine a primit să meargă împotriva muncitorilor*? *Ţăranii*! *Din cine erau formate regimentele care, pe străzile Moscovei, au decimat cu sălbăticie, prin salve de armă, proletariatul revoluţionar*? *Din ţărani, numai din ţărani*!… *Carenţa factorilor subiectivi*! *repetă Meynestrel cu asprime*. *Când ştii ce s-a petrecut în decembrie 1905*; *când te gândeşti la timpul pierdut în discuţii teoretice în sânul social-democraţiei*; *când constaţi că şefii nici nu se înţeleseseră asupra scopurilor care trebuiau atinse*; *că nici nu erau măcar de acord asupra unui plan tactic de ansamblu, în aşa fel încât grevele din Petersburg au încetat tocmai în momentul când răscoala începea la Moscova, în aşa fel că greva de la Postă şi de la Căile Ferate era terminată în decembrie, tocmai în momentul când oprirea comunicaţiilor ar fi paralizat guvernul şi l-ar fi împiedicat să îndrepte spre Moscova regimentele care au zdrobit pe loc răscoala – atunci înţelegi foarte bine de ce revoluţia, în Rusia aceea din 1905… şovăi o clipă, îşi aplecă fata spre Alfreda, apoi silatiisi repede*: *…era dinainte condamnată*!

Richardley, care şedea pe un scaun, cu coatele pe genunchi, cu trupul aplecat înainte, frământându-şi degetele, îşi ridică privirea mirat.

— *Condamnată dinainte*?

— *Bineînţeles*! *făcu Meynestrel*.

O clipă tăcură cu toţii.

De la locul său, Jacques încercă să răspundă:

— Dar atunci, în loc de a ţine să se împingă lucrurile până la capăt, n-ar fi fost mai bine să…

Meynestrel o privea pe Alfreda; zâmbi, fără să se întoarcă spre Jacques. Skada, Boissonis, Trauttenbach, Zelavski, Prezel făceau semne de aprobare.

Jacques continuă:

— De vreme ce tarul promulgase constituia, n-ar fi fost mai bine…

— …să se încheie o înţelegere provizorie cu partidele burgheze? preciză Boissonis.

— …să se folosească prilejul, pentru a se organiza mai bine, mai metodic social-democraţia rusă? adăugă Prezel.

— Nu, nu sunt de părerea asta, spuse Zelavski încetişor. Rusia nu este Germania. Şi socot că Lenin avea dreptate!

— Ba deloc! exclamă Jacques. Plehanov avea dreptate! După constituţia din octombrie, nu trebuia „să se pună mâna pe arme”… Trebuia să se oprească mişcarea! Să se consolideze ceea ce se câştigase!

— Au descurajat masele, spuse Skada. Au ucis oameni în zadar.

— E adevărat, urmă Jacques cu însufleüre. Câte suferinţe n-ar fi fost înlăturate… Cât sânge vărsat făfă rost ar fi fost cruţat!…

— Asta rămâne de văzut! făcu Meynestrel cu brutalitate.

Nu mai zâmbea.

Tăcură cu toţii, foarte atenü.

— Acţiune condamnată la eşec? urmă Meynestrel după o scurtă pauză. Da! Şi chiar din octombrie!… Dar sânge vărsat în zadar? Nu, de bună seamă că nu!

Se ridicase, ceea ce făcea rareori după ce începea să

vorbească. Înaintă până la fereastră, privi distrat afară şi se întoarse repede lângă Alfreda.

— Că insurecţia din decembrie nu putea duce la cucerirea puterii? Fie! fera însă acesta un motiv ca să nu se acüoneze ca şi cum cucerirea puterii ar fi fost posibilă? Desigur că nu! mai întâi, pentru că importanta forţelor revoluţionare nu poate fi cunoscută decât atunci când a fost pusă la încercare, când s-a făcut revoluţia. Plehanov greşeşte. Trebuia să se pună mâna pe arme după octombrie. Trebuia să se

verse sânge! Căci 1905 este o etapă. O etapă necesară: istoriceşte necesară! După Comună, şi pe o scară mai întinsă, este a doua încercare de a transforma un război imperialist în revoluţie socială. Sângele care a curs n-a curs în zadar! Până în 1 905, poporul rus – poporul, şi chiar proletariatul – credea în tar. Oamenii îşi făceau cruce când îi rosteau numele. Dar, după ce ţarul a poruncit să se tragă în popor, proletariatul şi chiar nâuui ţărani au început să înţeleagă că nu aveau nimic de aştep tat de la tar şi nici de la clasele conducătoare. Într-o tară atât de înclinată spre misticism, atât de înapoiată, sângele era indispensabil pentru dezvoltarea conştiinţei de clasă... Şi asta nu-i tot. Dintr-un alt punct de vedere, din punctul de vedere tehnic, tehnic revoluţionar, experienţa a fost de o mare însemnătate. Conducătorii au avut prilejui să facă o ucenicie ca niciodată altcândva. Asta se va vedea, poate, mâine!

Stătea în picioare, cu ochii strălucitori, punctându-şi fiecare frază cu un gest al braţului. Încheieturile mâinilor lui aveau o fineţe, o mlădiere feminină, iar gesturile sale, în felul delicat şi unduitor în care-şi frământa degetele, Ui aduceau aminte de Orient, de dansatoarele din Cambodgla, de hinduşii care îmblânzesc şerpii.

Mângâie uşor umărul Alfredei şi se aşează iar pe scaun.

— Asta se va vedea, poate, mâine, repetă Meynestrel. Europa de astăzi, ca şi Rusia din 1905, se află, categoric, într-o situaţie prerevoluţionara. Conflictele din lumea capitalistă frământă întreaga Europă. Prosperitatea este doar o iluzie... Dar când, cum va izbucni faptul nou? Care va fi el? Criza economică? Criza politică? Războiul? Revoluţia înăuntrul unui stat? Când, cum se va închega situaţia revoluţionară? M-aş înclina în faţa deşteptăciumi celui ce poate să prevadă!... De altfel, lucrul e fără importantă. Factorul nou se va ivi! Şi ceea ce-i important este ca în ziua aceea să fim gata! în Rusia din 1905, proletariatul nu era pregătit! De aceea s-au dat toate peste cap. Este oare pregătit proletariatul european? Conducătorii lui sunt ei pregătiţi? Nu!... Este oare destul de puternică solidaritatea dintre membrii Internaţionalei? Nu! iar unirea între conducătorii proletariatului este ea destul de solidă ca să poată fi eficace? Nu!... Se poate oare închipui că izbânda revoluţiei va fi posibilă fără o absolută concentrare a forţelor revoluţionare din toate ţările?... E drept că au fondat acel birou internaţional. Dar ce este el? Nimic mai mult decât un organ de informaţie. Nici măcar germenele acelei puteri centrale proletare fără de care nu va fi posibilă niciodată nicio acţiune simultană şi hotărâtoare!... Internaţionala? O expresie a unităţii spirituale a proletariatului. Acesta nu-i puţin lucru, de bună seamă. Dar organizarea ei reală rămâne încă să fie înfăptuită. Totul este de făcut! Cum se manifestă activitatea ei? Prin congres! Nu critic congresele: voi fi la Viena la 23 august... Dar, de fapt, nu-i nimic de aşteptat de la congrese!... Pildă: Basel, 1912. O manifestare măreaţă împotriva războiului balcanic, bineînţeles! Să vedem rezultatele. S-*au votat, cu entuziasm, rezoluţii minunate.*

Minunată, mai cu seamă, a fost iscusinţa cu care au ocolit problema, ba până şi cuvântul de „grevă generală” în rezoluţiile lor! *Amintiţi-vă dezbaterile*. S-*a studiat oare* vreodată *problema asta a grevei în adânc, ca o problemă practică, ce se pune în chip diferit, după cazuri, după tarî*? *Care va trebui să fie atitudinea pozitivă a cutărui sau cutărui* g roletariat în eventualitatea cutărui sau cutărui război?…

războiul? O entitate! Proletariatul? O altă entitate!

Conducătorii noştri fac variaţiuni oratorice asupra acestor entităţi, ca pastorii care vorbesc în amvon pe planul sentimentelor duminicale! Contopirea dintre doctrină, pe de o parte, şi conştiinţă, forţa, avântul revoluţionar ale maselor, pe de aha parte, nici n-a început încă!

Şi se opri câteva clipe.

— Nimic nu s-a făcut! *murmură el gânditor*. *Nimic*! *Pregătirea proletariatului cere un efort imens şi coordonat, care deocamdată a fost abia schiţat. Am să vorbesc despre asta la Viena*. *Nimic nu s-a făcut, spuse el din nou, foarte încet. Nu-i aşa, fetiţo? zâmbi uşor*; *pe urmă* îşi *roti privirea pe deasupra celor ce-l ascultau şi fruntea i se încreţi. De pildă*: *cum se face că Internaţionala nu-şi are încă publicaţia ei lunară sau chiar săptămânală*? *Un buletin european, redactat în toate limbile, acelaşi pentru toate organizaţiile muncitoreşti din toate ţările*? în *să vorbesc despre asta la congres… Ar fi cel mai bun mijloc pentru conducători ca să dea, în acelaşi timp, un răspuns uniform milioanelor de proletari, care în toate ţările îşi pun, cu mici deosebiri, aceleaşi întrebări. Ar fi cel mai bun mijloc, care ar îngădui tuturor muncitorilor, militanţi sau ba, să se poată informa cu exactitate asupra situaţiei politice şi economice din toată lumea. În situaţia actuală ar fi unul din cele mai bune mijloace pentru a dezvolta şi mai mult,*

la orice muncitor, reflexul internaţional: un metalurgist din Motala sau un docher din Liverpool trebuie să simtă, fără nicio deosebire, ca pe un lucru personal, greva care izbucneşte la Hamburg sau la San

Francisco, sau la Tiflis! Dacă fiecare muncitor, fiecare ţăran, întorcându-se sâmbăta seara de la munca lui, ar găsi pe masă, la el acasă, şi ar lua în mână o foaie scrisă, şi ar şti că ea se i-iflă, în acelaşi ceas, în mâinile tuturor proletarilor din lumea întreagă, dacă el ar putea citi în ea noutăţi, date statistice, directive, ordine de zi, şi ar şti că ele sunt citite, în acelaşi ceas, în lumea întreagă, de către toţi aceia care sunt ca şi el, conştienţi de dreptul maselor, singur faptul acesta ar avea o putere educatoare incal-cu-la-bilă! Fără să mai socotim că efectul asupra guvernelor ar fi...

Ultimele fraze fură rostite cu o repeziciune ce făcea ca înţelesul lor să fie greu de prins. Se opri brusc, deoarece îl zări ye Janotte, conferenţiarul, care tocmai intra, înconjurat de cuiva prieteni.

Şi toţi obişnuiţii Localului îşi dădură seama că în seara aceea Piântul nu va mai spune nimic.

VIII

Jacques nu-l cunoştea pe Janotte. Era întocmai aşa cum îl descrisese Alfreda. Eondoc, cam ţeapăn în hainele-i negre şi demodate, străbătu încăperea în vârful picioarelor, cu înclinări uşoare, cu gesturi de paracliser, ce nu se prea potriveau cu mutra lui solemnă, încoronată de o coamă albă, ca dintr-o efigie heraldică.

Jacques se ridică în picioare. Voia să se folosească de zarva prezentărilor ca săj) lece şi se strecură în biroul cel mic de alături, unde îl aştepta pe Meynestrel.

În adevăr, acesta nu întârzie să vină. Ca întotdeauna, Alfreda îl însoţea.

Convorbirea fu scurtă. În câteva minute, Meynestrel scoase din dosarul Guittberg-Tobler cele cinci sau şase documente pe care se sprijinea acuzaţia. I le dădu lui Jacques. Adăugă Câteva cuvinte pentru Hosmer, apoi şi câteva sfaturi generale asupra felului practic de a începe ancheta.

După aceasta, se ridică.

— Acum, fetiţo, la masă!

Alfreda adună în grabă hârtiile împrăştiate şi le îngrămădi în servietă. a

Meynestrel se apropie de Jacques. îl privi o clipă, cercetător. Apoi, cu glas prietenesc, cu totul deosebit de tonul pe care-l întrebuinţase în timpul convorbirii, îl întrebă cu jumătate de voce:

— Nu prea eşti în apele dumitale astă-seară, aşa-i?

Jacques, cam stingherit, avu un zâmbet de surprindere:

— Nu, n-am nimic, mă simt foarte bine!

— N-ai chef să pleci la Viena?

— Dimpotrivă. De ce?

— Adineauri mi s-a părut că eşti îngrijorat...

— Da' de unde...

— Oarecum... exilat...

Jacques zâmbi mai tare.

— Exilat, repetă el. Umerii lui avură o uşoară mişcare de sfârşeală şi zâmbetul i se stinse. Sunt unele zile când, fără să ştii de ce, te simţi mai mult ca de obicei... exilat... Dumneata, Pilotule, trebuie să cunoşti bine sentimentul ăsta.

Meynestrel, fără să răspundă, făcu doi paşi spre ieşire, apoi se întoarse să vadă dacă Alfreda este gata. Deschise uşa şi o pofti să treacă înaintea lui.

— Bineînţeles, făcu el abia după aceea, foarte

repede, cu un zâmbet fugar spre Jacques. Cunoaştem... Cunoaştem sentimentul ăsta...

Localul se golise. Monier aşeza scaunele la loc şi făcea puţină ordine. (Sâmbăta şi duminica, întrunirea se prelungea, de obicei, până târziu noaptea. În seara aceea însă cei mai mulţi dintre obişnuiţii casei îşi dăduseră întâlnire, după cină, în sala Ferrer, la conferinţa lui Janotte.)

A Meynestrel o lăsă pe tânăra femeie s-o ia puţin înainte, îşi *strecură braţul pe sub al lui Jacques şi începu să coboare scările, târâ*ndu*-şi puţin piciorul.*

— Suntem singuri, dragul meu... Trebuie să ne împăcăm cu asta o dată pentru totdeauna. Vorbea repede, cu glas coborât; făcu o pauză; privirea îi alunecă spre Alfreda; repetă, cu glas şi mai coborât: Mereu singuri.

Rostise acestea pe un ton de pură constatare obiectivă, fără urmă de tristeţe ori de părere de rău. Cu toate astea, Jacques fu sigur că în momentul acela Pilotul se gândea la ceva de ordin personal.

— Da, ştiu prea bine, suspină Jacques, încetinindu-şi pasul, până când se opri cu totul, ca şi cum ar fi târât după el o povară de gânduri grele, încâlcite, care-i împiedicau merul. Este blestemul Babilonului! Oameni de aceeaşi vârstă, care duc aceeaşi viaţa şi au aceleaşi convingeri, pot petrece împreună o zi întreagă, pot vorbi unul cu altul în modul cel mai liber, cel mai sincer, fără să se fi înţeles un singur minut, fără măcar să se fiapropiat o singurăclipă!... Stăm aşa, unul

alături de altul, nepătrumi... Aşezaţi unul lângă altul, ca pietricelele pe marginea lacului. Încât *mă întreb dacă vorbele, fundu-ne iluzia unui acord, nu ne despart mai degrabă decât llc apropie!*

fsi ridică privirea. Meynestrel, oprindu-se se la

capătul Nearilor, asculta tăcut glasul acesta trist, care răsuna între pereţii vestibulului de piatră.

— Ah! Dac-ai şti cât de sătul sunt câteodată de vorbe! reluă Jacques cu o violentă neaşteptată. Cât sunt de sătul de pălăvrăgelile noastre, de toată... ideologia asta!

La acest din urmă cuvânt, Meynestrel făcu repede un gest cu mâna.

— Aşa-i. Vorbele n-ar trebui să fie decât un mijloc de 4 cţiune... Dar atâta timp cât nu se poate trece la acţiune, sunt şi vorbele un fel de a face ceva.

Aruncă o privire spre curte, unde Paterson şi Mithoerg, prelungind, de bună seamă, o pălăvrăgeală începută sus, se plimbau încoace şi încolo, gesticulând. Apoi îşi aţinti asupra lui Jacques căutătura sa ascuţită.

— Răbdare... Faza ideologică... nu-i decât o fază... O fază de pregătire, necesară! Rigoarea doctrinei se întăreşte prin controversă. Fără teorie revoluţionară nu există mişlare revoluţionară. Fără teorie revoluţionară nu există avangardă. Nu există conducători... Ideologia noastră te sâcâie... Da: ea le va părea, fără îndoială, urmaşilor noştri o risipă caraghioasă de energie... E oare greşeala noastră? N-a sosit încă timpul acţiunii.

Jacques, atent, părea că spune: „Explică-te!”

Meynestrel urmă:

— Economia capitalistă rezistă încă. Maşina dă semne de uzură, dar, de bine, de rău, funcţionează încă. Proletariatul suferă şi se agită, dar, dacă te uiţi bine, nu crapă încă de foame. În lumea asta care şchioapătă, care trăieşte în virtutea forţei dobândite, ce vrei să facă toţi aceşti înaintaşi care aşteaptă ceasul acţiunii? Vorbesc! Se ambată de ideologie! Activitatea lor n-are alt câmp liber decât acela al ideilor. Nu putem încă stăpâni lucrurile.

— Ah, făcu Jacques, să stăpânim lucrurile!

— Răbdare, dragă băiete! Toate astea nu rin decât un

timp! Contradicţiile regimului se accentuează tot mai mult. Rivalităţile între naţiuni se înmulţesc. Concurenţa şi lupta pentru pieţe de desfacere devin tot mai haine. E vorba de viaţă şi de moarte: întregul sistem este organizat în vederea pieţelor din ce în ce mai lărgite! Ca şi cum pieţele ar putea să crească la nesfârşit!... La marginea prăpastiei, totul se dă peste cap 1 Lumea se îndreaptă spre criză, spre catastrofa de neînlăturat... Şi ea va fi universală... Aşteaptă numai! Aşteaptă ca totul să se încurce în viaţa economică a lumii... ca maşinile să reducă şi mai mult numărul salariaţilor... Ca falimentele şi ruinele să se tină lanţ; ca să nu se mai găsească de lucru nicăieri; ca economia capitalistă să se afle în situaţia unei societăţi de asigurare ai cărei clienţi ar fi sinistraţi cu toţii, în aceeaşi zi... Atunci..."

— Atunci?...

— Atunci vom trece de faza ideologiei! Atunci timpul palavragiilor va fi trecut! Şi ne vom sufleca mânecile, fiindcă ceasul acţiunii va fi sosit, fiindcă vom putea, în sfârşit, să stăpânim lucnaile! O flacără îi străluci o clipă în ochi, ajx>i se stinse. Repetă: Răbdare... răbdare! apoi îşi întoarse capul, ca s-o caute cu privirea pe Alfreda. Şi, cu toate că era. prea departe ca să-l audă, murmură maşinal: Nu-i aşa, fetiţo?...

Alfreda se apropie de Paterson şi de Mithoerg.

— Veniţi cu noi la „Căveau", să mâncăm ceva, îipropuse Alfreda lui Mithoerg, a-l privi pe Paterson. Nu-i aşa, Pilotule? îi strigă ea cu voioşie lui Meynestrel. (Ceea ce pentru Paterson şi pentru Mitlioerg însemna limpede: „Pilotul va plăti toată consumaţia...")

Me nestrel aprobă cu o înclinare a pleoapelor. Alfreda adăugă:

— Pe urmă, mergem cu toţii la sala Ferrer.

— Eu nu, spuse Jacques. Eu nu!

Căveau era un mic bar vegetarian, instalat într-un subsol din Rue Saint-Ours, dincolo de Promenade des Bastions, în inima cartierului universitar; era frecventat mai ales de studenţi socialişti. Pilotul şi tânăra femeie cinau adesea acolo, în serile când nu se întorceau să lucreze în Carouge.

Me nestrel şi Jacques porniră înainte. Alfreda şi cei doi tineri îi urmau la câţiva metri.

Pilotul începu să vorbească iar, în felul lui repezit:

— Şi încă avem mult noroc, îţi dai seama, că trăim faza asta ideologică... Avem noroc că ne-am născut în pragul unei lumi care începe... Eşti prea sever cu ceilaţii tovarăşi! Eu sunt gata să le iert o ice, chiar şi palavrele, pentţ u că sunt plini de viaţă... pentru că sunt tineri!

O umbră de melancolie, pe care însofitorul său n-o observă, îi întunecă fata. Se întoarse să se asigure că Alfreda era în urma lor.

FAMILIA THIBAULT – *193*

Încăpăţânat, Jacques clătină din cap cu hotărâre. În clipele de descurajare 1 se întâmpla, într-adevăr, să-i judece cu usprime pe tinerii din jurul său. l se părea că cea mai mare parte dintre ei gândeau superficial, îngust, că le făcea plăcere să fie veninoşi şi fanatici; că inteligenta lor se silea să le întărească de obicei concepţiile, iar nu să le lărgească, să le înnoiască; şi mai era convins că mulţi dintre ei erau mai curând nişte revoltaţi decât nişte revoluţionari, că le era mai scumpă revolta lor proprie decât soarta omenirii.

Totuşi, se ferea să-şi critice tovarăşii în faţa lui Meynestrel. Spuse numai atât: „.

— Tineri? Dar ceea ce mă supără pe mine e tocmai că nu sunt destul de... tineri!

— Nu sunt destul de tineri?

— Nu! Ura lor, mai ales, e o reacţiune de moşnegi.

Micul Vanheede are dreptate: *tinereţea adevărată e dragoste, nu ură.*

— Visătorule! *A exclamă cu gravitate Mithoerg, care-i ajunsese din urmă. îşi aruncă ochii, pieziş, pe deasupra ochelarilor, spre Meynestrel*: *Trebuie să urăşti ca să poţi dori cu adevărat, zise el după un timp, privind în depărtare. Şi adăugă, aproape imediat, pe un ton arţăgos*: *După cum ştii, victoriile au venit întotdeauna după mă celuri, asta este*!

— Nu, spuse Jacques liniştit. Nici ură, nici violentă. Nu! *În privinţa aceasta, nu voi fi niciodată alături de voi*!

Mithoerg îi aruncă o privire lipsită de bunăvoinţă.

Jacques se întoarse uşor spre Meynestrel şi aştepta o clipă înainte de a continua. Dar cum Meynestrel nu se hotăra să intervină, izbucni aproape cu brutalitate:

— Trebuie să urâm, trebuie să ucidem! *Trebuie, trebuie*!… *Ce ştii tu, Mithoerg*? *Ar fi destul ca un mare revoluţionar să învingă fără vărsare de sânge – numai prin puterea spiritului – şi toate teoriile voastre în legătură cu revoluţia violentă s-ar spulbera*!

Austriacul mergea cu paşi greoi, la oarecare depărtare. Faţa lui era încruntată. Nu răspunse nimic.

— Dacă, de-a lungul istoriei, toate revoluţiile au cerut atâta sânge, urmă Jacques, aruncând o nouă privire spre Meynestrel, cauza a fost, poate, că aceia care le-au stârnit nu le-au pregătit şi nu le-au gândit îndeajuns. Ele au fost, toate, mai mult sau mai puţin, improvizate de la o zi la alta, în panică, s i conduse de nişte sectari ca noi, care ridicau violenta la rangul de dogmă. Ei credeau că fac o revoluţie's, i, de fapt, se mulţumeau cu un război civil… Recunosc că violenta e o»

 formă necesară a improvizării, dar nu văd de ce ar fi absurd să concepem în civilizaţia noastră actuală un alt gen de revoluţie, o

revoluţie lentă, condusă metodic de spirite ca al lui Jaurès: adică de oameni formaţi la şcoala umanismului, care au avut timp să-şi mediteze îndelung doctrina şi să stabilească un plan progresiv de acţiune – oportunist!, în înţelesul frumos al cuvântului, care s-au pregătit pentru guvernare printr-un şir de manevre metodice, acţionând pe toate căile, în *acelaşi timp: parlament, consilii municipale, sindicate, mişcări muncitoreşti, greve; nişte revoluţionari care să fie în ace laşi timp oameni de stat şi care să-şi execute planul cu amploare şi hotărâre, cu energia liniştită pe care ţi-o dă o gândire limpede, ce se bucură de un răgaz mai îndelungat, în sfârşit, în ordine şi fără ca frâiele evenimentelor să le scape din mâini!*

— Frâiele evenimentelor mormăi Mithoerg, gesticulând în neştire. Dummkopf 1 Întronarea unui regim nou nu se poate imagina decât sub presiunea unei catastrofe, într-un moment de Krampf colectiv, în care toate pasiunile se exacerbează... (Vorbea destul de curgător franceza, dar cu un accent german, apăsat şi răguşit.) Nimic cu adevărat nou nu se poate obţine fără avântul pe care-l dă ura. Şi, ca să construim din nou, trebuie mai înainte de toate ca un ciclon, un Wirbelsturm, să fi distrus şi să fi netezit totul, până la ultimele resturi! rosti aceste cuvinte cu capul plecat, cu un fel de nepăsare care le dădea un înţeles înspăimântător. îşi ridică fruntea: Tabula rasa! Tabula rasa! Şi gestul brutal al mâinii sale părea că desfiinţează obstacole şi taie drum înaintea lui.

Jacques făcu câţiva paşi în tăcere.

— Da, oftă el, silindu-se să se stăpânească. Tu trăieşti – şi trăim cu toţii! – într-o credinţă axiomatică, anume că ideea de revofutie este incompatibilă cu ideea de ordine. Suntem cu toţii intoxicati de acest romantism eroic, sângeros... Dar îmi (tai voie să ţi-o spun, Mithoerg? sunt clipe când mă gândesc cu nelinişte fa toate acestea,

când mă întreb de unde porneşte realmente adeziunea asta generală la legile violentei… Să fie, oare, numai pentru că violenta ne e indis-R

ensabilă când e vorba de o acţiune încununată de succes?

cu… Este şi pentru că aceste teorii măgulesc instinctele

1 Prostule! *2 Spasm*.

noastre cele mai josnice, cele mai primitive, cele mai adânc înrădăcinate în om… Să ne privim în oglindă… Cu ce ochi Ho roşi, cu ce rânjete sălbatice, cu ce bucurie crudă, barbară luctindem cu toţii că luăm această violentă drept o necesilnie! *Adevărul este că apărăm acest principiu din motive mult mai puţin lăudabile şi mult mai personale*: *pentru că, în adâncul sufletului, vrem cu toţii să ne răzbunăm pentru ceva şi să ne potolim anumite nădufuri… Şi, ca să ne bucurăm cu i onştiinţa împăcată de această poftă de răzbunare, nimic mai bun decât s-o explicăm prin supunerea la o lege fatală*.

Jignit, Mithoerg întoarse brusc capul.

— Eu, protestă el, eu…

Jacques nu se lăsă întrerupt:

— Aşteaptă! *Nu învinuiesc pe nimeni*. *Spun noi*; *constat*. *Nevoia de a distruge este şi mai puternică încă decât uperanţa de a construi… Pentru mulţi dintre noi, înainte de a li o operă de transformare socială, revoluţia este, în primul liud, imprilej de potolire a unei dorinţe de răzbunare într-un inzboi civil, într-o lovitură de stat*. *Ce dezlămuire de represalii s-ar produce în ziua în care, după o victorie deosebit de nângeroasă, am izbuti să impunem, la rândul nostru, o tiranie, lirania justiţiei noastre*!… *În adâncul fiecărui revoluţionar se nllă un aţâţător la răscoală, Mithoerg*! *Asta, în afară de celelalte*! *Nu spune*

nu… Care dintre noi va îndrăzni să susţină că a scăpat până la urmă de contagiunea obsedantă a poftei de distrugere? În oamenii cei mai buni, cei mai mărimmosi, cei mai capabili de devotament văd câteodată *ivindu-se acel călugăr beat care…*

— Bineînţeles! îl întrerupse Meynestrel. Dar aşa se pune, oare, problema?

Jacques se întoarse spre el şi-i căută privirea. Dar nu i-o întâlni. I se părea că Meynestrel zâmbise, însă nu era sigur. Zâmbi şi el, dar din motive personale: se gândea la ceea ce spusese cu câteva clipe mai înainte: „Sunt sătul de toate pălăvrăgelile astea!”

Mithoerg ridică din sprâncene, deasupra ochelarilor; părea hotărât să nu mai răspundă.

*Ajunseră în Place du Bourg*du-*Four, pe care o traversară în tăcere. Lumina apusului învăpăia ţiglele de pe acoperişurile bătrâne. Rue Saint-Léger se àeschidea în faţă, îngustă, ca un coridor de umbră. În urma lor, Paterson* şi *tânăra femeie vorbeau cu glas tare. Li se auzeau râsetele, dar nu se înţelegea ce vorbeau. De câteva ori, Meynestrel îşi aruncă privirile peste umărspreei.*

Fără să-şi explice de unde pornea asociaţia asta de idei, Jacques murmură:

— …ca şi cum individul nu s-ar putea înregimenta, s cum el n-ar putea face parte dintr-o grupare, dintr-o forţ fi colectivă fără a trebui să renunţe mai întâi la valoarea sa…

— Despre ce valoare e vorba? întrebă austriacul, din a cărui figură se deducea că nu vedea legătura dintre aceste cuvinte şi cele de mai înainte.

Jacques şovăi:

— Valoarea sa umană, spuse el în sfârşit, cu o voce joasă, nehotărâtă, ca şi cum s-ar fi temut ca discuţia să nu

alunece pe acest tărâm nou.

Urmă o scurtă tăcere şi, deodată, vocea lui Meynestrel izbucni, ascuţită:

— Valoarea sa umană?

Această întrebare avea aproape o nuanţă de bucurie, dar rămânea misterioasă, şi lui Jacques i se păru că deosebeşte în ea o urmă de emoţie. În câteva rânduri i se păruse că în răceala lui Meynestrel ghiceşte un anumit accent, care dovedea că această răceală era voită, că ea ascundea disperarea unui suflet sensibil, pentru care natura omenească nu mai avea nicio taină, dar care, de fapt, nu se putea mângâia de pierderea iluziilor…

— Mithoerg nu luă în seamă decât veselia Pilotului; începu să râdă şi-şi pocni dinţii cu unghia de la degetul cel mare.

— Tu, Thibault, n-ai simţ politic nici atâta! *îi aruncă el, ca pentru a încheia discuţia.*

Jacques nu-şi putu stăpâni un gest de nemulţumire.

— Dacă trebuie să ai simţ politic ca să…

De data asta îl întrerupse Meynestrel:

A – Ce înseamnă să ai simt politic, Mithoerg?… *Înseamnă să recunoşti că, la nevoie, trebuie să întrebuinţezi în lupta socială procedee care în viaţa particulară ne-ar dezgusta pe fiecare dintre noi ca nişte vicleşuguri sau ca nişte cri me… N a-i aşa?”*

Fraza lui sunase la început ca o vorbă de duh, dar şi-o sfârşi pe un ton serios, măsurat, deşi vehement. Râdea şi acum în tăcere, cu gura închisă, pufnind scurt pe nas.

Jacques vru să-i răspundă lui Meynestrel. Dar avea totdeauna un sentiment de respect faţă de Pilot.

I se adresă, deci, lui Mithoerg:

— O adevărată revoluţie…

— O adevărată revoluţie, tună Mithoerg, o revoluţie pentru salvarea poporului, oricât de violentă ar fi, nu are nevoie să fie justificată!

— Aşa? *Mijloacele nu importă*?

— Chiar aşa! *întări Mithoerg, fără a-l lăsa să sfârşească. Acţiunea nu urmează acelaşi drum cu speculaţiile închipuirii tale*! *Acţiunea, Kamm rad, ia omul de gât, în acţiune, da, nu mai este vorba decât de un singur lucru*: *să izbândeşti*!... *Pentru mine, orice ai crede tu, ţinta nu este să mă răzbun pentru ceva*! *Nu*! *Ţinta este să-i eliberez pe om. Împotriva voinţei lui, dacă este cazul*! *Cu gloanţe, la nevoie*! *Cu ghilotina*! *Când vrei să scapi pe cineva care se îneacă, mai, întâi îl pocneşti zdravăn în cap, ca să te lase să-l salvezi... În ziua când treaba va începe cu adevărat, pentru mine nu va mai exista decât o singură ţintă*: *să gonim, să măturăm tirania capitalistă. Ca să răsturnăm un goliat de mărimea asta şi care n-a pregetat în faţa nici unui mijloc atunci când voia să subjuge popoarele, nu sunt atât de nătâng încât să mă sinchisesc de mijloacele pe care le voi alege. Pentru a strivi prostia şi răul, socotesc bun tot ceea ce e în stare sale strivească, chiar şi prostia, chiar şi răul*! *De este nevoie de nedreptate, de este nevoie de sălbăticie, ei bine, voi fi nedrept, voi fi sălbatic*! *Orice armă mi se pare bună dacă îmi dă forţe noi ca să învingă*! *Într-o astfel de luptă spun*: *totul e îngăduit*! *Totul, absolut totul, afară de înfrângere*!

— Nu! *făcu Jacques cuânfocare. Nu*!

Căută privirea lui Meynestrel. Dar Pilotul îşi încrucişase mâinile la spate şi, cu umerii căzuţi, mergea pe lângă ei, de-a lungul zidurilor, fără a se mai uita în jurul lui.

— Nu, urmă Jacques. (*Era cât pe-aci să spună*: „*Revoluţia aceea nu mă mai interesează. Omul care e capabil de asemenea violenţe sângeroase, pe care le*

împodobeşte cu numele de justiţie, omul acela, odată victorios, nu-şi va mai regăsi niciodată curăţenia morală, demnitatea, respectul faţă de valoarea umană, dorul fierbinte de dreptate, libertatea spiritului său. Nu pentru a da puterea unui astfel de smintit aştept revoluua…”) Spuse doar atât: Nu! deoarece simt foarte bine că violenţa asta, pe care o propovăduieşti tu, ameninţa în acelaşi timp şi domeniul spiritual!

— Ei şi? N-o să devenim doar paralitici din scrupule intelectuale. Puţin îmi pasă dacă ceea ce numeşti tu domeniul spiritual va trebui suprimat, dacă viaţa spirituală va trebui să fie înăbuşită timp de o jumătate de veac! îmi pare rău, ca şi ţie, dar spun: Nu-i nimic! iar dacă e nevoie să orbesc ca să devin cu adevărat activ, ei bine, scoate-mi ochii!

Jacques avu o mişcare de revoltă.

— Asta „nu! Nu „puţin îmi pasă”… înţelege-mă, Mithoerg… (Îi vorbea austriacului, dar se străduia să-şi precizeze gândul pentru Meynestrel.) Nici pentru mine scopul final nu e mai puţin însemnat. Dacă mă ridic împotriva acestui fel de a vedea, este chiar în interesul acestui scop! O revoluţie înfăptuită prin nedreptate, în minciună, cu cruzime, n-ar fi, pentru omenire, decât o falsă victorie. O astfel de revoluţie ar purta în ea germenii propriei sale descompuneri. Ce ea *ce se va dobândi prin astfel de mijloace nu va putea să dureze. Mai curând sau mai târziu, se va prăbuşi la rândul ei… Violenţa este o ana.) ik. – uprire! Ea nu va elibera niciodată cu adevărat popoarele. Ea nu va duce decât la triumful unei noi asupriri… Lasă-mă să vorbesc! strigă el deodată, enervat, văzând că Mithoerg vrea să-l întrerupă. Văd prea bine câtă forţă vă dă cinismul vostru teoretic; şi probabil că aş putea face abstracţie de ceea ce pe mine personal mă dezgustă, ba chiar mi-aş imusi şi eu cinismul ăsta, dacă aş crede că*

este

*— >» * * folositor. Dar, v-o spun deschis, nu cred în el! în convingerea că niciun progres adevărat nu poate fi realizat prin mijloace josnice, propovăduirea violenţei şi a urii pentru a înscăuna domnia dreptăţii şi a fraternităţi este un nonsens: înseamnă să trădăm, chiar dintru început, dreptatea şi fraternitatea pe care dorim să le întronăm în lume... Nu! Crede ce vrei. Dar eu, unul, cred că adevărata revoluţie, revoluţia care merită să-i dăruieşti toate puterile, nu se va realiza niciodată prin dispreţul valorilor morale!*

Mithoerg era pe punctul de a răspunde.

— Micul şi incorigibilul Jacques! spuse deodată Meynestrel, cu glasul acela subţire pe care şi-l lua uneori şi care provoca nedumerire".

Asistase la dezbaterea aceasta ca un spectator. Ciocnirea dintre două temperamente îl interesa întotdeauna. Deosebirile acestea, făcute ca la scoală, între spiritual şi material, între violenţă şi nonviolentuate în sine, 1 se rea u atebmrde şi d-eşarte: model de problemă falsă, de chestiune rău pusă. Dar la ce bun să mai stăruie?

Încurcaţi, Jacques şi Mithoerg tăcură.

Austriacul se întoarse spre Pilot şi-i cercetă o clipă, atent, chipul de nepătruns; zâmbetul de înţelegere pe care-l pregătea îi îngheţă pe buze; se întunecă la faţă. Era

mulţumit de întorsătura pe care Jacques o dăduse convorbiri şi-i era necaz pe Jacques, pe Pilot, pe el însuşi.

După câteva minute de tăcere, îşi încetini dinadins pasul, 1 i lăsă pe cei doi s-o ia înainte şi rămase alături de Paterson „de Alfreda.

Meynestrel se folosi de acest prilej pentru a se apropia de Jacques.

— Ceea ce vrei tu, spuse el, este. să purifici revoluţia

mai înainte *ca ea să fi fost făcută. Prea devreme*! *Ar însemna să n-o laşi să se nască*!

Făcu o pauză şi, ca şi când ar fi ghicit măsura în care necste vorbe răneau sensibilitatea lui Jacques, adăugă repede, cu o privire pătrunzătoare:

— Dar... te înţeleg foarte bine.

Continuară să coboare strada în tăcere.

Jacques se străduia să-şi treacă în revistă convingerile cu tot *sângele rece. Se gândea la educaţia lui. „Cultură clasică... Formaţie burgheză... Asta lasă asupra inteligentei urme nesterse... Mult timp credeam că sunt născut să fiu romancier; ulna de curând am încetat să mă mai gândesc la asta. fost totdeauna mai înclinat să privesc, să înregistrez decât să judec, să trag concluzii... Asta este, de bună seamă, o slăbiciune pentru un revoluţionar!" îşi spuse el cu o strângere de mimă. Nu se mintea niciodată pe el însuşi. Cel puţin, nu în mod conştient. Nu se simţea mei inferior, nici superior tovarăşilor săi, simţea doar că e altfel; şi, în rezumat, că* este *„un instrument revoluţionar mai puţin bun" decât ei. Va putea oare el vreodată să renume, ca ei, la conştiinţa lui proprie, să-şi topească cugetarea, voima în doctrina abstractă, în acţiun* ea *comună a unui partid*?

Spuse brusc, cu jumătate de glas:

— Oare a-ţi păstra, a-ţi apăra independenta spiritului înseamnă să fii, în mod fataf, inapt pentru acţiunea comună? *Dar dumneata, Pilotule, faci oare altceva*?

Meynestrel părea că nu auzise. Cu toate acestea, după puţin, murmură:

— Valori individuale... Valori umane... Crezi oare că aceste două noţiuni sunt sinonime?

Jacques rămase cu fata întoarsă spre el; tăcerea asta întrebătoare părea că-l provoacă pe Pilot să-şi lămurească mai bine gândul.

Acesta începu să vorbească iar, cu regret parcă:

— Omenirea care se răscoală odată cu noi este la începutul unei redresări extraordinare, care va transforma, pentru veacuri, nu numai condiţia omului în raport cu omul, ci, în acelaşi timp, şi într-un chip pe care nu-l putem concepe încă, va transforma omul însuşi, chiar şi în ce e e de el că sântinstinctele sale!

Apoi tăcu iarăşi, cufundat în gânduri.

ÎX

Otiva paşi mai în urmă, Mithoerg mergea alături de Paterson şi Arfreda, fără să ia parte la convorbirea lor.

Tânăra femeie avea un mers mărunt şi săltăreţ alături de englezul care, cu picioarele sale mari, făcea un pas în timp ce ea făcea doi. Vorbea în \oie şi era atât de aproape de Paterson, încât cotul lui îi atingea umerii în fiecare clipă.

— L-am văzut întâia oară, spunea Alfreda, în timpul grevelor. Venisem să asist la un miting unde mă duseseră nişte prieteni din Zürich. Pilotul luase cuvântul. Eram în primele rânduri. Îl priveam. Ochii, mâinile lui... Mitingul s-a sfârşit printr-o încăierare. Mi-am părăsit prietenii şi am alergat alături de el... (Părea mirată ea însăşi de amintirile pe care le evoca.) Şi de atunci nu l-am mai părăsit. Nicio zi măcar. Cred că nu s-au scurs niciodată două ceasuri la rând fără să nu fiu lângă el...

Paterson aruncă o privire spre Mithoerg, şovăi, apoi spuse încet, cu glas ciudat:

— Eşti mascota lui...

Alfreda râse:

— Pilotul e mai drăguţ decât tine, Pat... El nu spune „mascotă". El spune „înger păzitor". A

Mithoerg asculta doar cu o ureche. Îşi urma în gând discuţia cu Jacques. Era sigur că avea dreptate. Preţuia în Jacques Kamm radul şi *încercase chiar să-şi facă din el un*

prieten; dar pe partizan îl judeca aspru. În clipa asta simţea împotriva lui o pornire surdă: „Ar fi trebuit să-i spun în faţă câteva adevăruri, o dată pentru totdeauna!... Şi, cu atât mai mult, fată de Pilot!" Pe Mithoerg legătura atât de strânsă dintre Jacques şi Meynestrel îl surprindea mai mult decât pe oricare altul. Nu era o pizmă meschină: lucrul acesta îl durea mai tare decât o nedreptate. Nu se îndoia defel că, adineauri, Pilotul fusese în mod tacit de partea sa. Tăcerea cu două înţelesuri a lui Meynestrel îl întărâta şi mai rău. Căuta un prilej să lămurească lucrurile, nu fără o poftă veninoasă de a-şi lua revanşa.

* * *

Meynestrel şi Jacques, care o luaseră înainte, se opriră la Promenade des Bastions, în faţa intrării. (Tăind drumul prin grădină, dădeai de-a dreptul în *Rue Saint-Ours.)*

Soarele apunea. Dincolo de gardul de fier, un abur auriu plutea încă pe pajiştea verde. Sfârşitul acestei duminici de vară atrăsese mulţi *plimbăreţi spre Promenade, care era un fel de Grădina iluxembourg a Universităţii din Geneva. Toate băncile erau ocupate. Ciorchini vii de Studenţi se scurgeau pe aleile drepte, unde frunzişul des şi înalt făcea să fie mai multă răcoare.*

Lăsându-i în urmă pe Alfreda şi pe englez, Mithoerg grăbi pasul, ca să-i ajungă pe ceilalţi doi.

— ...oricum, o concepţie de viaţă cam grosolană: fetişismul bunăstării materiale, spunea Jacques.

Mithoerg îl privi drept în faţă şi, pe nepusă masă, fără a, ti despre ce este vorba, se amestecă: 1

— Ce mai e's, i asta? Iată, sunt sigur că le impută revoluţionarilor „pofta pentru cele materiale"! mârâi el cu un râs scurt şi aspru, care nu prevestea nimic bun.

Jacques, mirat, îl privi afectuos. Avea întotdeauna

multă îngăduinţă pentru felul neaşteptat în care, austriacul îşi schimba dispoziţia de la un minut la altul. Îl considera pe Mithoerg drept un tovarăş încercat, care nu se dăruia uşor, dar în schimb era foarte sincer şi curat în prietenie. Îşi dădea seama că era aspru pentru că ducea o viaţă singuratică, pentru că avusese o copilărie nefericită şi pentru că era susceptibil în mândria lui, mândrie sub care Mithoerg ascundea, rara îndoială, cine ştie ce luptă lăuntrică sau cine ştie ce slăbiciune. (Jacques nu se înşela în privinţa asta. Germanul acesta sentimental purta în el o suferinţă: se ştia urât şi, dintr-o pornire bolnăvlcioasă, îşi *exagera ufâţenia în aşa măsură, că, uneori, ajungea în pragul disperării.)*

Jacques îl lămuri, cu multă bunăvoinţă:

— Îi spuneam Pilotului că mulţi dintre noi mai au încă un fel de a gândi, de a simţ, un fel de a dori fericirea care a rămas, fără doar şi *poate, capitalist... Nu crezi? Ce înseamnă să fii revoluţionar dacă nu, în primul rând, a avea o atitudine a ta proprie, lăuntrică, a face revoluţia în tine însuţi, a smulge din tine deprinderile moştenite de la vechea orânduire socială?*

Meynestrel îi aruncă o privire scurtă şi ascuţită. „A smulge, gândi el, amuzat. Ciudat mai ieşi băiatul ăsta... Şi-a smuls din spirit deprinderile burgheze, da! Afară de cea mai tipic burgheză dintre toate: deprinderea de a pune spiritul la temelia tuturor lucrurilor!”

Jacques continuă:

— Adesea mă izbeşte şi pe mine însemnătatea, respectul inconştient pe care cei mai mulţi oameni le acordă bunurilor materiale...

Mithoerg îl întrerupse cu înverşunare:

— E lesne, într-adevăr, să-i reproşezi unui nenorocit care crapă de foame şi care se revoltă – întâi şi întâi fiindcă vrea să mănânce – că e materialist!

— Bineînţeles! tăie Meynestrel.

Jacques se declară numaidecât de acord:

— Nimic nu-i mai legitim decât revolta aceea, Mithoerg... Numai că mulţi dintre noi par a socoti că revoluţia va fi înfăptuită în ziua când capitalismul va fi expropriat... Eu doresc izbânda unei orânduiri generale... a unei largi orânduiri omeneşti, în care toţi, fără deosebire...

— Bineînţeles, făcu Meynestrel.

Mithoerg mormăi:

— Răul cel mare este profitul!... Astăzi el e singurul motor al întregii activităţi a omului! Atâta timp cât nu vom stârpi din lume lucrul ăsta...

— Tocmai la asta voiam să ajung, vorbi din nou Jacques. Să stârpim... Crezi că va fi uşor? Când e vădit că noi înşine nu izbutim să stârpim din noi noţiunea asta? Chiar noi, revoluţionarii!...

Mithoerg gândea, de bună seamă, la fel, dar nu avea capacitatea de a o mărturisi; nu mai putea rezista ispitei de a-şi lovi prietenul. Dădu o altă întorsătură chestiunii, rmjind batjocoritor:

— „Noi, revoluţionarii”? Numai că tu n-ai fost niciodată un revoluţionar!

Jacques, încurcat de acest atac personal, se întoarse brusc spre Meynestrel. Dar Pilotul se mărginea doar să zâmbească, şi în zâmbetul acesta nu se vedea cât mi de puţin sprijinul pe care-l căuta Jacques.

— Ce te-a apucat? bolborosi el.

— Un revoluţionar, urmă Mithoerg, cu un resentiment pe care nu se mai ostenea să-l ascundă, este un credincios! Asta e! Tu? Tu eşti unul dintre aceia care cugetă azi una şi mâine, alta... Tu eşti omul care are păreri şi nu omul care are o credinţă!... Credinţa este un har! Ea nu-i de tine, Kamm rad! Tu n-ai credinţă şi ’n-o să ai

niciodată… Nu, nu! *Te cunosc bine*! *Ceea ce îţi place ţie este să înclini când într-o parte*.

Iiid într-alta… Ca burghezul, pe canapeluţa lui, cu pipa în gură, care se joacă, nepăsător şi calm, de-a contra şi de-a pentru! *E grozav de mulţumit* de *intuiţia lui şi face mereu huta i>e canapeluţa*! *Tu eşti la fel, Kamni rad*! *Cauţi, te îndoieşti, l-ai firul în patru, te loveşti cu nasul în dreapta, în stânga de i ontrazicerile pe care le tot fabrici de dimineaţă până seara*! *şi eşti mulţumit de intuiţia ta*!… *N-ai credinţă*!… *strigă el, aprob ündu-se de Meynestrel*. În *dreptate, Pilotule*? *Aşa că să nu mai spună*: *„Noi, revoluţionarii*!

Meynestrel schiţă din nou un zâmbet scurt, de nepătruns.

— Adică cum? *Ce vină îmi găseşti tu mie, Mithoerg? îndrăzni Jacques tot mai încurcat. că nu sunt sectar*? *Da*? (*încurcătura lui se transformă, puţin câte puţin, în furie, şi arcastă alunecare de la o stare la alta îi producea o senzaţie <Ic plăcere.*) *Adăugă sec*: *Îmi păare rău. Tocmai lucrurile tecstea i le explicam Pilotului… Îţi mărturisesc că n-am niciun chef s-o iau de la început*.

— Un diletant, asta eşti, Kamm rad! *vorbi iarăsi Mithoerg, cu patimă*. (*Ca întotdeauna când se lăsa furat de pasiune, un belşug extraordinar de salivă îl făcea să bâiguie.*) *lin diletant raţionalist! mai bine zis, un protestant*! *Da, da, un adevărat protestant*! *Libertatea de spirit de a cerceta, liberul arbitru al conştiinţei*, etc… *Eşti la noi din simpatie, da, ilar nu tinzi ca şi noi spre o singură ţintă*! *Şi iată ce cred eu*: *partidul e prea îmbâcsit de-alde ăştia ca tine*! *De fricoşi care şovăie permanent şi care vor să devină judecători ai doctrinei, în loc să fie buni ostaşi ai doctrinei*! *Vi se îngăduie să mergeţi cu noi. Poate că-i o greşeală*! *Mania voastră de a discuta raţional despre toate*

e ca o boală molipsitoare! *Încât, curând-curând, toată lumea va începe să aibă îndoieli şi să şovăie în dreapta şi în stânga, în loc să meargă drept spre revoluţie*!... *Din când în când, sunteţi, poate, în stare să faceri un act eroic, individual. Dar ce însemnătate are un act individual*? *Niciuna*! *Un adevărat revoluţionar trebuie să se împace cu ideea că nu e un erou. El trebuie să accepte să fie un oarecare, pierdut în comunitate. Trebuie să accepte ideea că singur nu e absolut nimic*! *El trebuie să aştepte, cu răbdare, semnalul dat pentru toţi*; *şi, atunci numai, să se ridice şi să meargă laolaltă cu toţi... Ach, tu, filosofule, socoteşti poate că supunerea asta e ceva demn de dispreţ pentru un creier ca al tău. Dar eu spun*: *pentru o asemenea supunere trebuie să ai un suflet mat tare, da, mai credincios, mai ridicat decât ţi se cere ca să fii un diletant raţionalist*! *Şi aceceastă putere ţi-o dă numai credinţa*! *Iar adevăratul revo*

 lutionar are această putere fiindcă el crede, fiindcă e numai credinţa, fără discuţie!... *Da, Kamm rad*! *Pori să te uifi cât vrei la Pilot. El nu spune nimic, dar ştiu că judecă la fel ca mine...*

În aceeaşi clipă, Paterson sări ca o săgeată între Mit hoerg şi *Jacques*.

— În ascultaţi! *Ce strigă ăia*?

— Ce-o fi?" spuse Meynestrel, întorcându-se spre Alfreda...

Străbătuseră Promenade şi intraseră în Rue Candolle. Trei vânzători de ziare veneau spre ei, mergând în zigzag, de la un trotuar la altul, şi ţipau cât îi ţinea gura:

— Ultima ediţie!" Xtentat politic în Austria!

Mithoerg tresări din tot trupul.

— În Austria?

Paterson se repezi, ca zăpăcit, spre vânzătorul cel mai apropiat. Dar se răsuci pe călcâie şi se întoarse către

*ceilalţi, înfund*ându-şi mâna *în buzunar cu un fel de nepăsare*:

— N-am destul mărunte... făcu el, plouat. şi *zâmbi singur de eufemismul acesta”.*

Între timp, Mithoerg cumpărase ziarul şi-l parcurgea repede cu ochii. Se strânseră toţi în jurul lui.

— Unglaublich... murmură, uluit.

Întinse ziarul Pilotului.

Meynestrel îl luă şi, cu vocea lui grăbită, care nu trăda nicio emoţie, citi mai întâi mans-ta:

— „Azi-dimineaţă, la Sarajevo, capitala Bosniei, provincie de curând anexată Austriei, arhiducele Franz Ferdinand, moştenitor prezumtiv al tronului Austro-Ungariei, şi arhiducesa, soţia sa, au fost ucişi cu focuri de revolver, în timpul unei ceremonii oficiale, de *către un tânăr revoluţionar bosniac...”*

— Unglaublich... repeta Mithoerg.

X

Cincisprezece zile mai târziu, Jacques, întovărăşit de un austriac cu numele Boehm, se întorcea de la Viena cu rapidul de dimineaţă.

Ştirile grave, alarmante, pe care Hosmer i le comunicase confidenţial în ajun, îl hotărâseră să-şi întrerupă ancheta şi

1 De necrezut...

nfl se întoarcă în grabă în Elveţia, ca să-l prevină pe Meynesird.

*În duminica aceea, 12 iulie, Mithoerg, pe care Jacques îl inimi*sese *înainte deoarece se temea să înfrunte întrebările lovarăsilor, intră pe la şase seara la Local. Sui repede scările, i ilspunse cu un zâmbet grăbit saluturilor prietenilor săi şi, nirecurându-se printre grupurile ce umpleau primele două încăperi, intră de-a dreptul în sala a*

treia, unde ştia că-l găseşte pe Pilot.

Într-adevăr, aşezat la locul său obişnuit, umăr la umăr cu Alfreda, în faţa a weo doisprezece ascultători atenţi, Meynesi rel vorbea. Părea că îi vorbeşte mai cu seamă lui Prezel, care era în picioare, în rândul întâi!

— Anticlericalism? spunea el. O tactică nenorocoasă! Uitaţi-vă la Bismarck al vostru, cu faimosul lui Kulturkampf Prigoana sa n-a izbutit decât să întărească şi mai mult clericalismul german...

Mithoerg, cu o expresie îngrijorată, aştepta să prindă privirea Alfredei. În sfârşit, găsi prilejul să-i facă un semn şi, desprinzându-se de grup, se retrase încet până la fereastră.

Prezel făcuse o obiecţie pe care Mithoerg n-o auzise. Se produseră întreruperi. Unele discuţii izolate provocară agitaţie în grup. Alfreda se folosi de acest moment ca să se apropie de austriac.

Glasul uscat al lui Meynestrel se auzi din nou:

— Eu cred că nu acest anticlericalism nerod, atât de scump burgheziei liber-cugetătoare a veacului al XIX-lea, va libera masele de jugul religiilor. Şi în această privimă problema este socială. Temeliile religiilor sunt sociale. În toate timpurile, puterea de căpetenie a religiilor a izvorât din suferinţa omului aservit. Religiile au profitat întotdeauna de mizerie. În ziua în care punctul acesta de sprijin le va lipsi, religiile îşi vor pierde vitalitatea. Religiile actuale nu vor mai avea nicio influenţă asupra unei omeniri mai fericite...

— Ce este, Mithoerg? şopti Alfreda.

— Tiibault s-a întors... Vrea să-l vadă pe Pilot.

— De ce n-a venit aici?

— Se pare că se întâmplă lucruri grave acolo, spuse Mithoerg fără să răspundă la întrebare.

— Lucruri grave?

Alfreda scrută chipul austriacului. Se gândea la misiunea lui Jacques la Viena.

206 + Roger Martin du Gard

Mithoerg îşi desfăcu braţele, vrând să arate că nu ştia nimic precis; şi rămase câteva clipe cu sprâncenele ridicate, cu ochii căscaţi în dosul ochelarilor, legănându-şi trupul ca un ursuleţ tânăr.

— Thibault e cu Boehm, unul din compatrioţii mei, care pleacă mâine la Paris. Pilotul trebuie să-i primească neapărat în seara asta.

— În seara asta!... Alfreda stătu puţin pe gânduri. Ştii ce? Veniţi acasă, e cel mai bun lucru.

Bine... Cheamă-l şi pe Richardley.

— Şi pe Pat, spuse Alfreda repede.

Mithoerg, care nu-l iubea pe englez, fu gata să spună: „De ce şi pe Pat?" Totuşi, acceptă cu o clipire din ochi.

— Li nouă?

— La nouă.

Tânăra femeie se întoarse şi se aşeza pe scaunul ei.

Meynestrel tocmai îi tăiase vorba lui Prezel cu un „bineînţeles!" ce nu suferea replică. Adăugă:

— Transformarea nu se va face într-o zi. Nici într-o generaţie. Dar nevoile religioase ale omului nou îşi vor găsi un substitut, un substitut social. În locul misticii religioase, va apărea o mistică socială. Problema este de ordin social.

După ce-şi mai încrucişa o dată privirea cu a Alfredei, Mithoerg se furişă din sală.

Trei ore mai târziu, Jacques, însoţit de Boehm şi de Mithoerg, cobora din tramvaiul de pe linia Carouge şi intra la Meynestrel.

Se înnoptase aproape şi pe scara strâmta era întuneric.

Alfreda veni să le deschidă.

Silueta lui Meynestrel se contura ca o umbră chinezească în cadrul uşii luminate. Se apropie repede de Jacques şi întrebă cu glas *coborât*:

— Ecevanou?

— Da.

— Acuzaţiile erau întemeiate?

— Serioase, murmură Jacques. Mai cu seamă în ceea ce-l priveşte pe Tobler... O să vă explic totul... Dar, deocamdată, e vorba de altceva... Suntem în ajunul unor evenimente grave... Se întoarse spre austriacul pe care-l adusese cu el şi-l prezentă: *Tovarăşul Boehm.*

Meynestrel îi întinse mâna.

— Vasăzică, tovarăşe, fileu el pe un ton sceptic, e adevărat? *Ne aduci noutăţi*?

Boehm îl privi liniştit.

— Da.

Era un tirolez, un muntean mic de statură, cu trăsături mergice. Vârsta, treizeci de ani. Avea pe cap o şapcă şi purta be umerii căzuţi un impermeabil vechi, galtien, în ciuda i fildurii.

— Intraţi, spuse Meynestrel, poftindu-i pe nou-veniţi în ramera unde aşteptau Paterson şi Richardley.

Meynestrel îi prezentă lui Boehm pe cei doi bărbaţi. Acesta îşi *dădu seama că rămăsese cu şapca pe cap*; *o clipă păru încurcat, apoi şi-o scoase. Era inc Htat cu nişte bocanci mari, cu ţinte, care alunecau pe parchetul ceruit ca pe gheată.*

Alfreda, ajutată de Pat, se duse să aducă scaune din bucătărie. Le aranjă în cerc, în jurul patului, pe care se aşeză şi ea, cu blocnotesul şi *creionul puse, cuminte, în poala mehiei.*

Paterson se instală alături de ea. Pe jumătate lungit şi cu lotul sprijinit în saltea, se aplecă spre tânără femeie:

— Ştii ce o să se spună?

Alfreda făcu un gest vag. Evita, din experienţă, aerele acestea de conspirator, care, la oamenii ăştia de acţiune osândiţi la inactivitate, trădau mai cu seamă dorinţa ce-i urmărea necontenit, de sute de ori dezamăgită, de a putea, în sfârşit, să-şi dea întreaga măsură.

Dă-teputin mai încolo, spuse cu familiaritate Richardley, aşezându-se lângă tânăra femeie.

În privirea lui strălucea necontenit o scânteie de voioşie aproape trufaşă; dar în siguranţa lui era ceva artificial, un fel de voinţa premeditată de a fi tare, de a fi mulţumit, orice s-ar întâmpla, şi asta, din principiu, din igienă.

Jacques scoase din buzunar două plicuri închise, unul mare, altul mic, pe care i le dădu lui Meynestrel.

— Aici sunt copii după documente. Iar asta e o scrisoare a lui Hosmer.

Pilotul se apropie de singura lampă ce lumina slab odaia şi care era aşezată pe masă. Deschise plicul, citi scrisoarea şi o căută invo luntar, din ochi, pe Alfreda; apoi, fixându-l pe Jacques cu o privire ascuţită, întrebătoare, puse cele două plicuri pe masă şi, spre a-i îndemna şi pe ceilalţi să facă la fel, se aşeza”.

După ce toţi şapte luară loc, Meynestrel îl îndemnă pe Jacques.

— Ei, dă-i drumul!

Jacques se uită mai întâi la Boehm, îşi ridică şuviţa de pe frunte cu o mişcare bruscă, apoi se adresă Pilotului:

— Ai citit scrisoarea lui Hosmer… Sarajevo, uciderea arhiducelui… Asta s-a întâmplat exact acum cincisprezece

zile... Ei bine, în aceste cincisprezece zile s-au petrecut în Europa, dar mai cu seamă în Austria, o serie de evenimente secrete... atât de importante, încât Hosmer a socotit că este bine să înştiinţeze numaidecât toate centrele socialiste din Europa. A trimis tovarăşi la Petersburg, la Roma... Buhimann a plecat la Berlin... Boehm va fi mame la Paris. Miercuri va fi la Bruxelles, vineri – la Londra. iar eu sunt însărcinat să vă pun la curent pe voi... Fiindcă, într-adevăr, lucrurile par să se precipite... Când ne-am despărţit, Hosmer mi-a spus, textual: „Explică-le că, dacă nu facem nimic, în două-trei luni Europa poate fi târâta într-un război general..."

— Pentru uciderea unui arhiduce? întrebă Richardley.

— A unui arhiduce ucis de sârbi... de slavi! explică din nou Jacques, întorcându-se spre el. Eram, ca şi tine, foarte departe se a bănui... Dar acolo am înţeles... În orice caz, am întrezărit problema... Este teribil de complicată...

Tăcu, îşi roti privirea în jurul său, o opri asupra lui Meynestrel şi *întrebă*:

S-o iau de la început, aşa cum mi-a expus faptele Hosmer?

— Bineînţeles!

Jacques începu:

— Cunoaşteţi eforturile austriecilor pentru a crea o nouă ligă balcimidl?... Ce e? făcu el, văzânau-l pe Boehm că se agită pe scaun.

— Socotesc, spuse Boehm, că pentru a explica bine faptele prin cauze, o metodă bună ar fi să intrăm mai adânc în inima evenimentelor, s-o luăm mai de departe...

La auzul cuvântului „metodă", Jacques zâmbi. Îl consultă, din ochi, pe Pilot.

— Avem toată noaptea înaintea noastră, rosti Meynestrel. Zâmbi scurt şi îşi întinse piciorul anchilozat.

— Aşa?! rosti Jacques către Boehm. Atunci, hai, dă-i drumul tu... Ai să faci, desigur, mai bine decât mine expunerea asta istorică.

— Da, spuse Boehm cu seriozitate.

Prin ochii Alfredei trecu o lucire răutăcioasă.

Boehm lăsă să-i cadă impermeabilul pe care-l păstrase până atunci pe umeri, îl aşeză cu grijă jos, lângă şapcă, şi se trase pe marginea scaunului, unde rămase, cu trunchiul

ţeapăn, cu genunchii lipiţi unul de altul. Din pricină că avea părul tuns chilug, capul său părea rotund ca o bilă.

— Scuzaţi, spuse el. Trebuie să încep cu punctul de vedere al ideologiei imperialiste. Asta, ca să lămuresc bine ce se află în spatele politicii noastre austriece... Întâi şi întâi, reluă după câteva clipe de pregătire, este necesar să ştim ce vor slavii din sud...

— Slavii din sud, întrerupse Mithoerg, adică Serbia, Muntenegrul, Bosnia şi Herţegovina. Precum şi slavii din Ungaria”.

Meynestrel, care asculta cu atenţie, făcu un semn de aprobare.

Boehm luă din nou cuvântul:

— Slavii aces-ia din sud se străduiesc de o jumătate de veac să se unească împotriva noastră. Principalul nucleu este sârb. Ei vor să se grupeze în jurul Serbiei, ca să alcătuiască un stat iugoslav autonom. Pentru asta au sprijinul Rusiei. De la 1878, după Congresul de la Berlin, domneşte o dispută, o luptă pe viaţă şi pe moarte între panslavismul rus şi Austro-Ungaria. Iar panslavismul este atotputernic printre conducătorii Rusiei. Dar despre o premeditare rusă secretă şi despre o responsabilitate a Rusiei în complicaţiile ce se vor ivi în curând nu am destule date, aşa că nu îndrăznesc să vorbesc. Vreau să

vorbesc numai de tara mea. În ce priveşte Austria – aci mă situez pe poziţiile guvernului imperialist –, este just să spunem ca o coaliţie a slavilor din sud este, într-adevăr, o problemă mare, o problemă vitală. Dacă s-ar constitui o naţiune iugoslavă în preajma frontierei noastre, Austria şi-ar pierde dominaţia asupra slavilor, foarte numeroşi, care azi fac parte din Imperiu.

— Bineînţeles, murmură maşinal Meynestrel.

Dar păru că regretă întreruperea aceasta involuntară şi tuşi scurt.

— Până în 1903, reluă Boehm, Serbia era sub dominaţia Austriei. În 1903, Serbia a făcut o revoluţie naţionalistă; a înscăunat pe tronul ei familia Karagheorghevici şi a devenit independentă. Austria aştepta un prilej ca să-şi ia revama. Astfel, în 1908 ne-am folosit de faptul că Japonia învinsese Rusia şi am anexat, samavolnic, Bosnia şi Herţegovina, care formau o provincie administrată de noi. Germania şi Italia erau de partea noastră. Serbia deveni furioasă. Dar Europa s-a ferit de vreo *complicaţie. Austria a reuşit, astfel, prin îndrăzneală... Ea a vrut să mai fie o dată îndrăzneaţa în timpul primului război balcanic, în 1912. Şi iarăşi a reuşit. A*

 Roger Martin du Gard *împiedicat Serbia să aibă un port la Marea Adriatică. A creat, între Serbia şi mare, un teritoriu autonom, Albania, ca să-i închidă Serbiei trecerea spre Adriatica. Şi Serbia a devenit din pricina asta şi mai furioasă... Atunci a izbucnit al doilea război balcanic. Anul trecut. Vă amintiri? Serbia câştigase ţinuturi noi în Macedonia. Austria a vrut să zică nu. De două ori izbutise prin îndrăzneală. De data asta însă, Italia şi Germania n-au mai fost de partea ei, astfel că Serbia i-a putut ţine piept şi a păstrat ceea ce luase... Dar Austria a fost umilită. Ea nu aşteaptă decât un prilej ca să-şi ia*

revanşa. La noi, orgoliul national este foarte puternic. Statul nostru major lucrează în vederea acestei revanşe… Diplomaţia noastră lucrează şi *ea… Thibault a vorbit despre noua ligi balcanică. Acesta este, la noi, marele plan austriac pentru anul în curs. Iată cum stă treaba*: *se proiectează o aliamă între Austria, Bulgaria şi România pentru constituirea unei noi ligi a Balcanilor, care va fi îndreptată împotriva slavilor. Nu numai a slavilor noştri din sud, a tuturor slavilor… în, elegeri*? *Asta înseamnă şi împotriva Rusiei*!

Se reculese câteva clipe, căutând să vadă dacă n-a omis nimic esenţial. Apoi se aplecă întrebător spre Jacques.

Alfreda, rezemată de umărul lui Paterson, îşi înclină capul ca să-şi ascundă un căscat. Îl găsea pe austriac prea conştiincios, iar cursul acesta de istorie, tare plicticos.

— Fireşte, adăugă Jaques, ori de câte ori ne gândim la Austria, nu *trebuie să pierdem din vedere blocul Austria-Germania…* Germania *şi „viitorul ei pe mări”, care o face să se confrunte cu Anglia… Germania, care din punct de vedere comercial este încercuită şi care-şi caută noi teritorii de expansiune… Germania lui Drâng nach Osten… Germania* şi *vederile ei asupra Turciei… Să taie ruşilor drumul Dardanelelor… Linia ferată a Bagdadului, Golful Persic, petrolul englez, drumul spre Indii,* etc. *etc… Toate astea se leagă între ele… Pe planul al doilea, domi*nând *totul, trebuie să vedem totdeauna Juuă grupuri mari de puteri capitaliste care se înfruntă…*

— Bineînţeles, făcu Meynestrel.

Boehm aprobă şi el din cap.

Austriacul se întoarse spre Pilot şi îl îndemnă:

— E bine?

— Foarte limpede! *întări Meynestrel, răspicat.*

Laudele Pilotului erau rare, astfel că toţi, în afară de

Boehm, fură surprinşi auzindu-l. Alfreda îşi schimbă brusc

l *trtrerea şi începu să-l privească pe austriac cu mai multă a-Untie.*

— Acum, spuse Meynestrel, uitându-se spre Jacques şi i fisturnându-se puţin pe spate, să vedem ce spune Hosmer şi i-are sunt faptele noi.

— „Fapte noi? începu Jacques. La drept vorbind, nu-s încă... Încă nu-s... Sunt numai indicii... Îşi îndreptă trupul cu o mişcare bruscă, ce făcu să-i dispară fruntea în umbră; reflexul galben al lămpii îi lumina partea de jos a fetei, fălcile proeminente, gura mare, cu o cută de om împovărat de griji multe. Indicii grave, dar din care se pot prevedea, curând, laptele noi... Pe scurt: în ce priveşte Serbia, indignarea iitlâncă a poporului, în urma acestor nesocotiri repetate ale aspiraţiilor sale naţionale... în ce priveşte Rusia, tendinţa vădită de a susţine revendicările slavilor; asta-i atât de adevărat încât, îndată după asasinarea arhiducelui, guvernul rus, dominat de influenţa statului major şi a castelor naţionaliste, a spus, prin ambasadorii săi, că va fi, cu hotărâre, protectorul Serbiei. Hosmer a aflat asta din informaţii ce i-au parvenit de la Londra... În ce priveşte Austria, sferele guvernamentale se simt profund jignite din cauza ultimului eşec şi sunt foarte îngrijorate de viitor. Cum spune Hosmer, cu încărcătura asta explozivă de ură, de resentimente, de pofte de cucerire, noi alunecăm acum în necunoscut... Necunoscutul începe cu lovitura de teatru din 28 iunie, capcana de la Sarajevo, oraş bosniac... Sarajevo, unde, după şase ani de la anexarea austriacă, populaţia a rămas credincioasă Serbiei... Hosmer înclină să creadă că *anumiţi conducători oficiali ai Serbiei au ajutat, mai mult ori mai puţin direct, la pregătirea atentatului. Dar este*

greu de dovedit™ Pentru guvernul austriac, asasinatul acesta, care trezeşte indignarea opiniei publice din toată Europa, este un prilej foarte bine venit. Să prinzi Serbia cu o vină ca asta! Să închei socotelile cu ea o dată pentru totdeauna! Să înalţi prestigiul Austriei şi, în acelaşi timp, să înfiinţezi această ligă balcanică, menită să asigure hegemonia Austriei în Europa Centrală! Trebuie să recunoaştem că pentru oamenii de stat treaba asta e destul de ispititoare! De aceea, diriguitorii de la Viena nu ezită deloc. Se pregăteşte în grabă un plan de acţiune... Primul punct este să se stabilească complicitatea Serbiei în acest atentat. Viena porunceşte să se facă numaidecât o anchetă oficială la Belgrad şi în tot Regatul sârb. Trebuie dovezi cu orice preţ! Totuşi, până acum, acest prim punct al planului pare că a dat greş. Abia de s-au putut afla câteva nume de ofiţeri sârbi amestecaţi în mişcarea antiaustriacă din Bosnia. În ciuda ordinelor Stăruitoare pe care le-au primit, anchetatorii n-au fost în măsură să ajungă la concluzia că guvernul sârb este vinovat. Fireşte, raportul lor a fost muşamalizat şi ascuns cu mare grijă, ea să nu cadă în mina ziariştilor. Hosmer a izbutit să afle concluziile cuprinse în el. Sunt aici, adăugă Jacques, punând mâna pe plicul cel mare rămas pe masă, ale cărui sigi. Iii roşii erau luminate de lampă.

Privirea gânditoare a lui Meynestrel se opri o clipă asupra plicului, apoi se întoarse spre Jacques, care continuă:

— Ce-a făcut guvernul austriac? A trecut peste raport. Asta dovedeşte cu prisosinţă că urmăreşte un scop secret. A lăsat să se creadă, a lăsat să se scrie în presă că această complicitate a Serbiei este un fapt incontestabil. Presa oficială a „pisat" fără încetare opima publică. De altfel, asasinatul era lesne de speculat.

Mithoerg şi Boehm sunt în măsură să v-o spună: la ei

în ţară, persoana moştenitorului era sfânta pentru popor. În momentul de fată râu există niciun austriac, niciun maghiar care să nu fie convins că omorul de la Sarajevo este rezultatul unui comelot încurajat de guvernul sârb şi, poate, şi de guvernul rus, în semn de protest împotriva anexării Bosniei; nu există niciun om care să nu se simtă grav jignit şi *care să nu dorească răzbunare. Este tocmai ceea ce au vrut cei de sus. Chiar de a doua zi după atentat, s-a făcut tot ce se putea spre a se împinge la exasperare acest orgoliu naţional*!

— S-*a făcut*? *Cine a făcut*? *întrebă Meynestrel*.

— *Cei de la cârmă. În primul rând, ministrul de externe, Berchtold*.

Boehm interveni:

— *Berchtold, da*! *exclamă el cu o strâmbătură plină de înţeles. Ca să pricepi, trebuie să-l cunoşti bine, ca noi, pe acest domn ambiţios*! *Gândiţi-vă*: *zdrobind Serbia, el ar deveni Bismarckul Imperiului austriac. Până acum, de două ori a crezut că a izbutit. De două ori însă a pierdutorilejul. De data asta simte că împrejurările îi sunt prielnice. Şi nu vrea să le piardă iar*!

— *Dar, oricum, Berchtold nu e Austria, obiectă Richardley*.

Zâmbea, cu nasul lui ascuţit întins spre Boehm. În cele mai neînsemnate cuvinte ale hâi se simţea siguranţa lăuntrică pe care o dau tinerilor o doctrină bine închegată şi nişte principii certe.

— *Ach, replică Boehm, are în mâna toată Austria*! *În pl i mul rând, statul major şi pe împărat…*

Richardley clătină din cap:

— *Franz Joseph*? *E greu de crezut… Câţi ani are*?

— *Optzeci şi patru, răspunse Boehm*.

— *Un bătrân de optzeci şi patru de ani*! *Care poartă*

1 I nă acum pe umerii săi povara a doua războaie nenoro*(oase*! *Şi care s-ar învoi cu inima uşoară, la sfârşitul domniei lui…*

— Cum! *exclamă Mithoerg. Ştie prea bine doar că monarhia este în primejdie de moarte*! *În ciuda anilor săi, împăratul nu-i tocmai sigur că va mai avea coroana pe cap, (nd l-or aşeza în sicriu.*

Jacques se sculă în picioare.

— Ascultă, Richardley, Austria se zbate în mari greutăţinterne. Nu uita asta! *Este o naţiune alcătuită din opt sau nouă naţionalităţi felurite, rivale. Iar autoritatea centrală lăbeşte pe zi ce trece. Dezagregarea e aproape de neînlăturat. Toate grupurile acelea juxtapuse, sârbii, românii, italienii, încorporaţi cu forţa în Imperiu, sunt în fierbere şi nu aşteaptă decât ceasul prielnic ca să-şi scuture jugul*!… *Eu vin acum de acolo. În cercurile politice, atât în cele de dreapta, cât şi în cele de stânga, se spune în mod curent că nu-i decât o soluţie pentru a se evita dezmembrarea*: *războiul*! *Asta-i părerea lui Berchtold's i-a clicii lui. Este, fireşte, şi părerea generalilor!"*

— Sunt opt ani, spuse Boehm, de când îl avem ca şef al statului-major pe generalul Conrad von Hotzendorf… Blestematul ăsta din *partidul militar… cel mai hain dmrnan al slavilor… Sunt opt ani de când el împinge ţara făţiş la război*!

Richardley nu părea convins. Cu b-ele încrucişate, cu ochii strălucitori – prea strălucitori –, se uita pe rând la cei ce vorbeau, cu aceeaşi privire pătrunzătoare, cu aceeaşi neîncredere puţin îngâmfată.

Jacques nu *găsi de cuviimă să i se mai adreseze şi, întor*cându-se *spre Meynestrel, se aşează iar pe scaun.*

— Aşadar, urmă el, conducătorii de acolo socotesc că un război preventiv ar salva Imperiul! *Că s-ar sfârşi cu diviziunea dintre par tide*! *Că s-ar sfârşi cu cârtelile*

naţionaliştilor disidenţi! *Războiul i-ar reda Austriei prosperitatea eoonomică*; *Car asigura toate pieţele din Balcani, pe care încearcă să le acapareze slavii*... *Şi cum Austria se angajează ca, în decurs de două sau trei săptămâni, să constrângă pe calea armelor Serbia să capituleze, ce riscă*?

— *Rămâne de văzut*! *tăie Meynestrel*.

Toate privirile se întoarseră spre el. *Cu un aer solemn şi distrat, el ţintea un punct nedesluşit în direcţia unde se afla Alfreda*.

— *Aveţi răbdare*! *făcu Jacques*.

— *Mai este şi Rusia*! *întrerupse Richardley*. *Şi mai e şi Germania*! *Să presupunem, o clipă, că Austria atacă Serbia*; *şi să presupunem – ceea ce nu-i sigur, dar este posibil – că Rusia intervine*. *O mobilizare în Rusia înseamnă, imediat, mobilizarea în Germania, urmată în mod automat de mobilizarea Franţei*. *Întregul şi splendidul lor sistem de alianţă s-ar pune de la sine în mişcare*... *Ceea ce înseamnă că*} *În război austro-sârb ar putea dezlănţui un conflict general*. *îl privi pe Jacques şi zâmbi*: *Dar asta, băiete, Germania o ştie mai bine decât noi*. *Aşadar, lăsând guvernul austriac să-şi facă mendrele, crezi că Germania ar accepta riscul unui război european*? *Nu*! *Gândiţi-vă*... *Riscul e atât de mare, încât Germania va împiedica Austria să acţioneze*.

Trăsăturile lui Jacques se încordară.

— *Aveţi răbdare*! *repetă el*. *Tocmai aceasta îndreptăţeşte strigătul de alarmă al lui Hosmer*. *Avem, de pe acum, motive serioase să credem că Germania i-a şi dat sprijinul Austriei*.

Meynestrel tresări. *Acum nu-l mai slăbea pe Jacques din ochi*.

— *Iată cum trebuie să se fi petrecut lucrurile, după*

părerea lui Hosmer, continuă Jacques. Se pare că, mai întâi, în primele consilii care s-au ţinut după atentat, Berchtold s-ar fi lovit, la Viena, de două rezistenţe: Tisza, ministrul Ungariei, care e un individ prudent, adversar al măsurilor extreme, şi împăratul. Da, se pare că Franz Joseph şovăia să-şi dea consimţământul: voia să ştie mai întâi care era părerea lui Wilhelm al Iâlea. Dar Kaiserul era gata să plece într-o croazieră. Nicio clipă nu trebuia pierdută pentru a lua contact cu el. Astfel, este probabil că Berchtold, între 4 şi 7 iulie, să fi găsit mijlocul de a-l consulta pe Kaiser şi pe cancelarul său şi să fi obţinut consimţământul Germaniei.

* * *

— Presupuneri… sublinie Richardley.

— Fireşte, încuviinţă Jacques. Dar faptele care s-au petrecut la Viena în ultimele cinci zile dau greutate acestor

presupuneri. Gândiţi-vă. Săptămâna trecută, chiar cei din juiiil lui Berchtold păreau încă nehotărâţi; nu se tăinuia că împăratul şi chiar Berchtold însuşi se temeau că Germania» e va împotrivi categoric. În *ziua de 7, totul se schimbă hrusc. În ziua aceea (marţea trecută) s-a întrunit în grabă un mare consiliu al guvernului, un adevărat consiliu de război. ca şi cum dintr-odată ar fi avut mâna liberă… Timp de patruzeci şi opt de ore s-a păstrat tăcere asupra celor ce s-au discutat în acest consiliu. Dar chiar de alaltăieri s-au produs Indiscreţii din pricină că, în urma multiplelor instrucţiuni care se dăduseră la sfârşitul consiliului, prea multă lume era la curent cu taina. Trebuie să vă spun că Hosmer şi-a creat la Viena un minunat serviciu de informaţii: până la urmă, Hosmer ajunge întotdeauna să afle totul!… Berchtold a luat în consiliu o atitudine nouă, ca şi cum ar fi avut în buzunar*

angajamentul formal că Germania va susţine cu tărie o expediţie de pedeapsă împotriva Serbiei. Şi, cu mult sânge rece, a supus colegilor lui un adevărat plan de război, pe care numai Tisza l-a combătut. Dovada că planul Berchtold este înndevăr un plan de război este că Tisza voia să-i facă pe colegii lui să se declare mulţumiţi cu o umilire a Serbiei: găsea că-i destul de frumos să se obţină această strălucită izbânda diplomatică. Or, întreg consiliul a fost împotriva lui şi, până la urmă, Tisza a cedat: s-a alăturat părerii generale... Mai mult: Hosmer susţine *că, în dimineaţa aceea, miniştrii s-au întrebat, cu cinism, dacă nu este cazul să se decreteze mobilizarea imediat. Şi, dacă n-au făcut-o, este numai pentru că au socotit că e mai abil, faţă de celelalte puteri, să nu se demaşte decât în ultima clipă... Ceea ce-i sigur este că planul lui Berchtold şi al statului-major a fost adoptat... Detaliile acestui plan? Evident, nu se pot cunoaşte cu uşurinţă... Cu toate astea, s-au aflat unele lucruri: de pildă, că s-au dat ordine să se înceapă toate pregătirile militare care se pot executa fără să atragă prea mult atenţia şi că la graniţa austro-sârbă, trupele de acoperire sunt pe picior de război.* În *câteva ceasuri, la primul pretext, vor ocupa Belgradul*! (*Îşi trecu repede mâinile prin păr.*) *Şi, ca să sfârşesc, iată ce se pare că ar fi spus unul dintre colaboratorii şefului de stat-major al faimosului Hotzendorf; poate că nu e decât ifosul unui bătrân husar cu pantaloni de piele, dar care spunemulte în legătură cu starea de spirit a conducătorilor Austriei. Se zice că acesta ai fi declarat într-un cerc de intimi: „Într-una din diminetile astea, când se va trezi din somn, Europa se va afla în faţa faptului împlinit”.*

XI

Jacques tăcu; toate privirile se aţintiră numaidecât asupra Pilotului.

Acesta stătea nemişcat, cu braţele încrucişate, cu

ochii strălucitori şi ficşi”.

ateva minute rămaseră cu toţii mufi. Trăsăturile tuturor trădau aceeaşi nelinişte, dar mai ales aceeaşi dezorientare.

În sfârşit, Mithoerg rupse tăcerea, cu brutalitate:

— Unglaublich 1 Urmă din nou o pauză.

Apoi Richardley murmură:

— Dacă, în adevăr, Germania se află la spate…

Pilotul îşi întoarse ochii pătrunzători spre el, dar părea că nu vede nimic. Buzele i se strânseră, pronunţând un sunet nedesluşit. Numai Alfreda, care nu-l pierdea din ochi, înţelese:

— Prematur!

Ea simţi un fior şi, instinctiv, se rezemă de umărul lui Paterson.”; (Englezul o învălui pe tânăra femeie într-o privire scurtă. Dar Alfreda îşi întoarse capul spre a evita orice întrebare.

Ar fi fost, de altfel, foarte încurcată dacă Pat i-ar fi cerut să se explice de ce tresărise. Era limpede că în seara asta, pentru întâia oară, războiul nu-i mai apărea Alfredei ca o abstracţie, ci i se impunea ca un fapt, în toată sângeroasa lui realitate. Dar nu destăinuirile lui Jacques o făcuseră să tresară, ci cuvântul „prematur”, şoptit de Meynestrel. De ce? Ceea ce gândea Pilotul nu o putea surprinde. Cunoştea convingerile lui: „Revoluţia nu se poate naşte decât dintr-o criză violentă; în situaţia d. e azi a Europei, războiul este factorul cel mai prielnic pentru o astfel de criză; dar, în cazul de faţă, proletariatul, prea puţin pregătit, nu este în stare să transforme un război imperiafist în revoluţie”. Oare ceea ce o impresionase acum atât de puternic era ideea că dacă, în adevăr, socialismul nu este pregătit pentru aceste evenimente, războiul nu va fi decât un măcel inutil, fără rost? Sau felul cum pronunţase Pilotul cuvântul „prematur”? Dar ce putea

alla ea din intonarea acestui cuvânt? Se obişnuise doar demult cu insensibilitatea Pilotului! (Într-o zi, când îi spusese, mirându-se fără să vrea: „Tu ai fată de război atitudinea creştinilor în faţa morţii: îşi îndreaptă atât de mult ochii asupra celor ce vor veni după, încât uită toate grozăviile agoniei...” Pilotul izbucnise în râs: „Fetiţo, pentru un doctor, durerile facerii sunt lucruri obişnuite”.) Alfreda reuşea chiar – deşi suferea câteodată din pricina asta – să admire această indiferentă voită la care ajunsese Pilotul prin efortul dur şi permanent’al fiinţei lui, căreia ea îi cunoştea, mai bine ca oricine, anumite slăbiciuni foarte omeneşti; faptul acesta constituia un fel de superioritate în plus a Pilotului fată de ceilalţi. Şi se simţea întotdeauna emoţionată la gândul că această monstruoasă „dezumanizare” a lui avea, de fapt, un scop uman înalt: anume, să slujească mai bine umanitatea, să activeze mai intens pentru distrugerea societăţi actuale, în vederea construirii unei lumi mai bune... Atunci, de ce tresărise? N-ar fi putut să spună... Îşi ridică genele lungi şi privirea sa, alunecând pe deasupra lti Paterson, se opri asupra lui Meynestrel cu o expresie de încredere: „Răbdare, îşi spuse ea, el n-a spus încă nimic. Dar o să vorbească. Şi iarăsi totul va fi limpede, totul va fi corect şi bine!”

— Că acel militarismus austriac şi german vrea războiul, asta o cred, continuă Mithoerg, scuturându-şi capul zburlit. Sunt gata să cred, de asemenea, că acest militarismus are de partea lui mulţi dintre conducătorii germani, şi marea industrie, şi pe toţi ibuppii, şi pe toţi *partizanii lui Ùrang nach Osten Dar nu şi clasele stăpânitoare în general. Ele se vor teme! Şi ele au o mare influentă. Nu vor lăsa să se meargă pe calea ăsta. Vor spune guvernelor: „Staţi! Este o nebunie! Dacă daţi foc acestui exploziv, odată cu el, veţi sări cu toţii în aer!”*

— Dar, Mithoerg, spuse Jacques, dacă în adevăr guvernele şi partidele lor militare sunt complice, ce va putea face opoziţia claselor tale stăpânitoare? De altfel, în ce priveşte complicitatea asta, informaţiile lui Hosmer…

— Nimeni nu se îndoieşte de temeinicia acestor informaţii, întrerupse Richardley. Dar singurul lucru care se

E

ca te spune pentru moment este că războiul ne ameninţă.

fimic mai mult… Şi, spuneţi-mi, ce se ascunde, de fapt, sub această ameninţare? Voinţa categorică de a face război?

Sau niscaiva târg uieli noi ale cancelariilor germanice?

— Eu nu cred că războiul este posibil, interveni Paterson, flegmatic. Nu vă gândiri deloc la bătrâna mea Anglie? Ea nu va lăsa pentru nimic în lume ca Tripla Alianţă să ia

E

uterea în Europa… Zâmbi: Bătrâna mea Anglie stă liniştită.

— e aceea, toată lumea o uită. Dar ea priveşte, ascultă, ve.

ghează şi, dacă treaba va merge prost pentru ea, o s-o vedeţi cum sare dintr-odată în picioare!… Mai are încă musculatură bună, s-o ştiţi! Face baie în fiecare dimineaţă, bătrânică…”

Jacques se agita, plin de neastâmpăr:

— Faptul e fapt! Fie voinţa de război sau dorinţa de intimidare, Europa se va afla mâine în faţa unei ameninţări teribile! Şi, atunci, noi ce trebuie să facem? Eu gândesc ca şi Hosmer. Trebuie să luăm atitudine în faţa acestei

ofensive. Trebuie să pregătim cât mai degrabă *contraatacul.*

— Da, da, cu asta sunt de acord! strigă Mithoerg.

Jacques se întoarse spre Meynestrel, dar nu-i putu întâlni privirea. Îl întrebă din ochi pe Richardley, care făcu un semn de aprobare:

— De acord!

Richardley nu voia să creadă că ar exista o primejdie de război. Cu toate; – f. i, nu contesta că Europa va fi profund tulburată de acc-tv. i bruscă ameninţare şi îşi dădu numaidecât seama cât de mult ar putea profita Internaţionala de pe urma acestei tulburări pentru a uni forţele opoziţiei şi a face să progreseze ideea revoluţiei".

Jacques continuă:

— Repet cuvintele lui Hosmer: pericolul unui conflict european pune în faţa noastră un obiectiv nou şi precis. Sarcina noastră este, aşadar, de a relua, dându-i o mai mare extindere, programul, schiţat acum doi ani în legătură cu războiul balcanic... Întâi, să vedem dacă putem grăbi data congresului de la Viena... Pe urmă, şi chiar de acum, să dezlănţuim peste tot o campanie făţişă, oficială, de mare răsunet!... Intervenţii în Reichstag, în Parlamentul francez, în Dumă!... Presiuni simultane asupra tuturor miniştrilor de externe!... Acţiune în presă!... Apeluri către popoare!... Demonstraţii demasă!...

— Şi să ridicăm în faţa guvernelor spectrul grevei! spuse Richardley.

— ...Cu sabotări în uzinele de război! strigă cu glas agresiv Mithoerg. Să stricăm locomotivele, să tăiem finele de cale ferată, ca în Italia!

Din toate părţile, privirile se îndreptară, electrizate, unele spre altele. Sosise, oare, în sfârşit, ceasul acţiunii?

Jacques se întoarse iarăşi spre Pilot. Pe chipul lui Meynestrel trecu un zâmbet fugar, luminos şi rece, care

apoi se

— tinse şi pe care Jacques îl luă drept o aprobare. Simţindu-se itsifel încurajat, deodată continuă cu înfocare:

— Da, greva! *Generală şi simultană*! *Cea mai bună* în *mă a noastră*!... *Hosmer se teme că la congresul de la Viena problema va rămâne tot pe planul doctrinar. Trebuie s-o icluăm şi s-o tratăm dintr-un punct de vedere nou*! *Să ieşim din teorie*! *Să precizăm, pentru fiecare ţară, atitudinea pe* i *are urmează s-o ia potrivit situaţiei date*! *Să nu repetăm t cea ce s-a întâmplat la Basel*! *Să ajungem, în sfârşit, la hotărâri concrete, practice. Nu-i aşa, Pilotule*?... *Hosmer ar vrea chiar să-i determine pe conducători să organizeze, înaintea congresului, întruniri pregătitoare. Pentru a netezi icrenul. Şi pentru a dovedi, chiar de pe acum, guvernelor că proletariatul este de data asta foarte hotărât să se ridice, în bloc, împotriva politicii lor de agresiune*!

Mithoerg rânji:

— Ach! *Conducătorii tăi*! *Ce vrei să faci cu conducătorii? câţi ani sunt de când pălăvrăgesc întruna despre greve*? *Şi-ţi închipui că la Viena au să hotărască, în câteva zile, ceva*?

— E un fapt nou! *făcu Jacques. Pericolul unei conflagraţii europene*!

— Nu, nu conducătorii tăi! *Nu discursurile tale*! *Acţiunea maselor, da*! *Acţiunea maselor, Kamm rad*! *a*

— Fireşte, acţiunea maselor! *exclamă Jacques. Însă nu-i oare de primă urgenţă ca, în privinţa acestei acţiuni, să se pronunţe mai întâi conducătorii, în chip limpede şi hotărât*? *Gândeşte-te, Mithoerg, ce încurajare ar fi pentru mase*!... *Ah, Pilotule, de-am avea măcar ziarul nostru unic, internaţional*!

— Trüumerei! *1 strigă Mithoerg. Eu spun*: *lasă-i pe*

conducători şi pregăteşte masele! *Crezi tu că şefii germani, bunăoară, vor accepta greva*? *Nu*! *Vor spune ca la Basel*: *„Cu neputinţă, din pricina Rusiei”*.

— *Asta ar fi grav, observă Richardley. Foarte grav… De fapt, totul se bizuie pe Germania, pe social-democraţi…*

— *În orice caz, făcu Jacques, au dovedit categoric, acum doi ani, că, atunci când trebuie, ştiu să protesteze împotriva războiului*! *Fără ei, afacerea din Balcani ar fi dat foc Europei întregi*!

1 Visuri!

220 + Roger Martin du Gard

— *Nu „fără ei”, mormăi Mithoerg, „fără mase”*!… *Ei ce-au făcut*? *Au urmat doar masele*!

— *Dar cine a organizat demonstrabile maselor*? *Conducătorii*! *răspunse Jacques. 1*

Boehm clătină din cap:

— *Atâta timp cât în Rusia n-ai nici două milioane de proletari, dar ai milioane şi milioane de ţărani, proletariatul rus nu-i destul de puternic ca să se opună guvernului de acolo*; *şi militarismus ţarist este o primejdie reală pentru Germania*; *iar social-democraţia nu poate făgădui greva*!… *Încât, Mithoerg are dreptate*: *la congresul de la Viena ea îşi va însuşi numai puncte de vedere teoretice, ca şi la congresul de la Basel*!

— *Ach*! *Lăsaţi-mă cu congresele voastre*! *strigă Mithoerg cu enervare. Eu spun*: *de data asta numai acţiunea maselor va putea face totul*!… *Conducătorii le vor urma… Trebuie ca în Austria, în Germania, în Franţa, pretutindeni, să-i ridicămpe proletari, fără să aşteptăm până când şefii vor da ordin*! *Trebuie strânşi laolaltă cei mai buni oameni, în fiecare colţ de tară, ca să se producă incidente peste tot, la Căile Ferate, la fabricile de armament, în arsenale*! *Pretutindeni*! *Şi, în felul acesta, să fie puşi în mişcare şefii, sindicatele*! *Şi în acelaşi timp*

trebuie să însuflèfim toate organizaţiile revoluţionare din Europa! *Sunt sigur că Pilotul e de aceeaşi părere*!… *Să producem tulburări. peste tot*! *Cel mai uşor e în Austria*! *Nicht wahr, Boehm*? *Să stârnim şi mai mult toate grupurile conspirative naţionale, polonezii, cehii*! *Şi pe unguri, şi pe român*!… *Pretutindeni acelaşi lucru… Grevele italiene pot reîncepe*! *Şi ruşii se pot pune în mişcare… Şi, dacă masele se ră Scoală peste tot, atunci conducătorii vor merge şi ei cu ele*! *Se întoarse spre Meynestrel*: *Nu-i aşa, Pilotule*?

Întrebat direct, Meynestrel îşi ridică fata, îşi aţinti ochii ascuţiţi asupra lui Mithoerg, apoi asupra lui *Jacques, pe urmă privirea i se pierdu în direcţia patului, pe care şedea Alfreda între Richardley şi Paterson*.

— Ah, Pilotule, exclamă Jacques, dacă de data asta izbutim, ce mult va creşte forţa Internaţionalei!

— Bineînţeles! *făcu Meynestrel*.

Un fulger de ironie, atât de scurt, încât numai ochii isteţi ai Alfredei îl puteau surprinde, îi flutură la colţurile buzelor.

1 Nu-i aşa?

FAMILIA THIBAULT – *221*

În faţa destăinuirilor lui Hosmer, în faţa motivelor serioase care justificau presupunerea că Germania sprijină intenţiile Austriei, Pilotul îşi spuse numaidecât: *„lată războiul lor*! *Cu şanse de şaptezeci la sută… Iar noi nu suntem gata… Cu neputinţă să nădăjduim că vom lua puterea în vreo ţară din buropa. Atunci*?… *Hotărî imediat*: *Nu poate fi nicio îndoială cu privire la tactica de urmat*: *încredere completă în pacifismul popular. Acesta este, în momentul de fată, mijlocul nostru cel mai bun de stăpânire a maselor. Război. Război războiului*! *Dacă izbucneşte, trebuie ca un număr cât mai mare de soldaţi să plece pe front cu convingerea asta deplină, că războiul este*

dezlănţuit de capitalişti, împotriva voinţei, împotriva intereselor proletarilor; că sunt aruncaţi, fără voia lor, într-o luptă fratricidă, pentru scopuri criminale. Orice s-ar întâmpla pe urmă, sămmţa asta nu va fi pierdută... Excelent mijloc de a introduce în imperialism germenul distrugerii! Şi minunat prilej, de asemenea, de a-i supraveghea pe şefii noştri şi de a-i compromite cu totul în faţa celor de la putere, forţându-i astfel să se angajeze fără rezerve... Aşadar, înainte, băieţi!... Ridicaţi cu toţii trompeta pacifismului... De altfel, ştiu că abia aşteptaţi ăsta! Nu e nevoie decât să vi se dea dezlegarea!" Zâmbea în sinea lui: vedea, cu anticipaţie, în închipuire, îmbrăţişările generoase ale pacifiştilor şi ale socializaţilor de tot (elul; i se părea că aude chiar tremurul din glasul tenorilor de la tribunele oficiale... „Cât despre noi... Cât despre mine...", dar nu-şi sfârşi gândul acesta. *Era hotărât să revină asupra lui mai târziu.*

Murmură cu jumătate de glas:

— Rămâne de văzut.

Privirea i se încrucişă cu aceea, stăruitoare, a Alfredei şi observă că toţi ceilalţi tăceau, cu feţele întoarse spre el, aşteptând să ia cuvântul. Repetă, maşinal, cu un glas ceva mai ridicat: a

— Rămâne de văzut. Îşi trase cu nervozitate piciorul sub scaun şi tuşi sec: N-am nimic de adăugat... Gândesc ca şi Hosmer... dândesc ca Thibault, ca Mithoerg, ca voi toţi...

Îşi trecu mâna pe fruntea umedă şi, cu o mişcare neaşteptată, se ridică în picioare. În încăperea scundă, plină de scaune, părea mai înalt. Făcu câţiva paşi la întâmplare, învârtindu-se în spaţiul strâmt ce rămăsese liber între masă, pat şi picioarele celor prezenţi. Privirea scurtă pe care o aruncă fiecăruia dintre cei ce-l înconjurau părea că nu se îndreaptă spre niciunul dintre ei în mod special.

După ce se învârti câteva clipe încoace şi încolo, în tăcere, se opri. Toţi erau convinşi că se va aşeza din nou, că va desfăşura un plan de acţiune, că se va avânta într-una din improvizaţiile acelea imperative, puţin sibilinice, cu care îi obişnuise. Dar se mărgini să repete:

— Rămâne de văzut... Şi, cu ochii în pământ, zâmbi, înainte de a adăuga foarte repede: *De altfel, toate acestea nu fac decât să ne apropie de ţintă...*

Apoi se strecură în dosul mesei, se apropie de fereastră şi, dintr-o mişcare, împinse cele două jaluzele, care se deschiseră spre noapte. Pe urmă îşi întoarse uşor capul şi, cu glas schimbat, spuse peste umăr:

— Ce-ar fi să ne dai ceva rece de Mut, fetiţo?

Alfreda, ascultătoare, dispăru în bucătărie.

Câteva clipe se simţiră cu toţii stânjeniţi.

Paterson şi Richardley, pe pat, vorbeau încet între ei.

Cei doi austrieci, în picioare, în mijlocul camerei, sub lampa din plafon, discutau în limba lor. Boehm scoase din buzunar o jumătate de ţigară de foi, pe care se pregătea s-o aprindă; buza de jos, ieşită în afară, roşie şi umedă, dădea chipului său teşit o expresie de bunătate, dar şi de senzualitate puţin cam vulgară, care-l deosebea mult de ceilalţi.

Meynestrel, în picioare, rezemat cu amândouă mâinile de masă, recitea scrisoarea lui Hosmer, care se afla în faţa lui, sub lampă.

Lumina ce se răspândea prin partea de sus a abajurului îi brăzda chipul: barba lui scurtă părea mai neagră; culoarea pielii, mai albă; fruntea îi era încreţită, pleoapele îi ascundeau ochii aproape cu totul.

Jacques îi atinse cotul.

— În sfârşit, Pilotule, şi încă mai curând decât ai fi crezut, suntem stăpâni pe evenimente!

Meynestrel dădu din cap. Fără să se uite la Jacques, fără să-şi părăsească atitudinea de nepăsare, spuse cu un glas şters, lipsit de orice nuanţă:

— Bineînţeles.

Apoi tăcu şi continuă să citească.

Un gând tulburător străbătu mintea lui Jacques: *i se părea că ceva s-a schimbat, în seara asta, nu numai în expresia Pilotului, dar şi în atitudinea lui faţă de el*.

FAMILIA THIBAULT – *223*

Boehm – care trebuia să părăsească oraşul a doua zi, eu îi *cnul de dimineaţă – dădu semnalul plecării*.

Îl urmară cu toţii, uşurat i, fără să-şi i dea seama de ce. Meynestrel coborî cu ei, să le deschidă uşa de la stradă.

Xâi

Aplecată peste balustrada scării, Alfreda aştepta până i *înd glasurile nu se mai desluşiră. Apoi se întoarse în apartament să facă puţină ordine. Dar îşi simţea inima grea… Se re-Ii ase în bucătărie, unde era întuneric, Se rezemă de pervazul terestrei şi rămase nemişcată, cu ochii mari, deschişi în noapte”.*

— Visezi, fetiţo?

Mâna lui Meynestrel, fierbinte şi uscată, îi mângâia umărul. Fu străbătută de un fior şi *întrebă deodată, dintr-o suflare, cu glas de copil*:

— Tu, tu crezi cu adevărat că vine războiul?

Pilotul râse. Alfreda simţi că i se năruie. toate nădejdile.

— Dar noi…

— Noi? *Noi nu suntem gata*!

— Nu suntem gata? *Alfreda îl înţelesese greşit, deoarece în seara asta ea nu se mai gândea decât la lupta împotriva războiului. Tu crezi, cu adevărat, că nu-i niciun mijloc să fie împiedicat…*

Meynestrel o întrerupse:

— Nu! *Bineînţeles*! *ideea că proletariatul actual ar* putea *constitui un obstacol împotriva forţelor războiului i se părea absurdă.*

*Alfreda îi ghici, în umbră, zâmbetul, strălucirea din ochi şi se simţi iarăşi cuprinsă de un fior. Rămaseră câteva clipe unul lângă a alt*ul *tăcuţi.*

— Dar, spuse ea, poate că Pat are dreptate. Dacă noi nu putem face nimic, Anglia…

— Tot ce poate face Anglia voastră este să amâne deznodământul, dar nici asta nu-i sigur! *Pilotul părea că desluşeste în ea o rezistenţă neobişnuită. Vorbi şi mai aspru*: *De altfel, nu despre asta e vorba*! *Nu a împiedica războiul este lucrul cel mai important*!

Alfreda îşi ridică privirea spre el:

— Atunci, de ce nu le-ai spus-o?

— Fiindcă, deocamdată, asta nu priveşte pe nimeni, fetiţo! *Şi pentru că azi, în mod practic, trebuie să facem* c*a ei cum aşa ar fi să fie*!

Alfreda tăcu. În seara asta se simţea rănită, rănită de el aşa cum nu mai fusese niciodată până în adânc; şi revoltata împotriva lui, fără să ştie de ce. îşi aminti de o zi, de la începutul legăturii lor, când el îi spusese foarte repede, dând din umeri: *„Iubirea*? *Pentru noi ea n-are nicio importanţă*!*”*

„Ce are importantă pentru el? *se întrebă Alfreda. Nimic. Nimic, în afară de revoluţie*!*” Şi, pentru prima dată, su gândi*: *„… Revoluţia, ideea lui fixh… Puţin* l*-a păsat de toate celelalte*!… *De mine, de viaţa mea de femeie*!… *Nimic n-are însemnătate pentru el*! *Nici chiar faptul că este ce ce este*: *altceva decât un om*!…*” Era prima dată când în loc de*: *„lwl mult şi mai preţios decât un om”, Alfreda gândea*: *„altceva decât un om”.*

Meynestrel continuă pe un ton sarcastic:

— Război războiului, fetiţo! Lasă-i să-l facă! Manifestaţii, răscoale, greve, tot ce vor! Înainte, cu fanfara! Înainte, cu trâmbiţele! Să năruie, dacă pot, zidurile Ierihonului! Se depărtă brusc de ea, se întoarse pe călcâie şi spuse printre din, i: Dar nu trâmbiţele lor vor dărâma zidurile, fetiţo, ci bombek noastre!

Şi în timp ce Pilotul se îndrepta, şchiopătând, spre camera lor, Alfreda desluşi râsul acela mărunt şi înecat care-i îngheţa totdeauna *inima.*

Ea rămase îndelung cu cotul pe pervaz, fără să facă nicio mişcare, implântându-şi privirea în noapte.

De-a lungul cheiului pustiu, apa clipocea uşor, lovindu-şi undele de stânci. Una câte una, ultimele lumini se stinseră în casele de pe malul râului.

Alfreda stătea nemişcată. La ce se gândea oare? „La nimic", ar fi răspuns ea. Dar două lacrimi, ce i se iviră la colţurile pleoapelor, rămaseră atârnate între genele-i umede.

XIII

Şoferul străbătu' Esplanade des Invalides şi o luă pe Rue de l'Université. Automobilul alerga fără zgomot. Dar, în zăduful acestei după-amiezi de duminică, întregul cartier era atât de pustiu, atât de toropit, încât fâsâitul mătăsos al roţi FAMILIA THIBAULT + *225*

*lor pe asfaltul uscat, semnalul sfios al claxonului, la încru*i *işarea străzilor, avea ceva indiscret, ceva nelalocul lui.*

Îndată ce maşina apucă pe Rue du Bac, Anne de Battainnmrt trase spre ea pechinezul care dormea încolăcit pe perna automobilului şi, aplecându-se înainte, atinse cu vârful umbrelei spatele mulatrului, ce stătea nemişcat la volan în halatul lui alb:

— Opreşte aici, Jo... Am să merg pe jos.

Automobilul trase la marginea trotuarului şi Jo deschise portiera. Ochii lui, mai strălucitori decât pielea lustruită, lunecau sub cozoroc, la dreapta şi la stânga, ca ochii mobili ai unei păpuşi.

Anne stătu la îndoială. N-avea nicio siguranţă că mai târziu va găsi un taxi în cartierul acesta mort. Ce mare greşeală făcuse Antoine când refuzase să-i urmeze sfatul de a se muta lângă *Bois de Boulogne, după moartea tatălui său!... îşi luă căţelul în braţe şi sări uşor pe trotuar. Dorinţa de a fi liberă o făcu să ia o hotărâre*:

— Astă-seară nu mai am nevoie de dumneata, Jo... Poü să te duci acasă...

Asfaltul îi încălzea tălpile chiar la umbră. Nu se simţea nicio adiere de vânt. Deasupra acoperişurilor, aburi nemişcaţi învăluiau cerul ca o ceată. Încreţându-şi pleoapele, spre a se feri de răsfrângerea luminii, Anne înaintă de-a lungul faţadelor neînsufleüte, de-a lungul porţilor boltite, ca ale închisorilor. Fellow se ţinea în trap mic după călcâiele ei. Nicio flintă vie; nici măcar vreuna din acele fetiţe cu cozi strânse pe t'ample, cu picioare extrem de subţiri, pe care le vezi, în duminicile frumoase, zburdând singuratice pe trotuarul din faţa casei şi pentru care Anne simţea o poftă subită să le adopte pe o perioadă de trei săptămâni, ca să le ducă la Deauville, să le îndoape cu brioşe şi cu aer curat. Nimeni. Până şi portarii, aceşti câini de pază adormiţi în cotloanele lor, aşteptau să coboare amurgul, spre a ieşi să se aşeze călări pe scaune în faţa porţilor şi să soarbă puţină răcoare. În duminica asta de 19 iulie, locuitorii Parisului, osteniţi după o săptămână de serbări democratice, părea să-şi fi părăsit capitala în masă.

Îmobilul Thibault se zărea de departe. Streşinile erau încă înconjurate de schele. Bătrâna faţadă, brăzdată de lipituri de ceruză, nu mai aştepta decât spoitul ca să

reîntinerească. Garduri de scânduri pline de afişe mascau parterul şi îngustau, în locul acela, trotuarul.

Ridicând şi strângându-şi volanele rochiei de lână, Anne se strecură, urmată de câine, printre sacii, printre bârnele! îi grămezile de moloz care blocau intrarea. Sub gangul boltii, mirosea a pivniţă, a tencuială umedă şi proaspătă, ce te făce îi să simţi un fior ca la atingerea unui burete rece. Fellow îşi îi dică botul ca o ciupercă neagră şi se opri să adulmece acesi u mirosuri neobişnuite pentru el. Anne zâmbi, îl luă cu o sân. gură mina, ca pe un ghem de mătase călduţă, şi-l strânse la piept.

După ce treceai de uşa cu geamuri a vestibulului, vedeai ca lucrările din interior erau ca şi terminate. Un covor lung şi roşu aşternut pe jos şi pe care Anne nu-l văzuse când fu. şese ultima dată aici se îmindea până la ascensor.

La etajul al doilea se opri şi, din obişnuimă, deşi ştia Antoine nu e acasă, se pudră înainte de a suna.

Uşa se deschise cu întârziere: Uon nu îndrăznea să se arate în *ţinută cu vesta în dungi. Chipul său, prelung şi spân, acoperit cu un fel de puf, avea un aer impersonal, stângaci şi şiret totodată – sprâncenele arcuite, buze moi, pleoape obosite şi nas căzut – ce devenise la el un scut de apărare. A – runch asupra Annei, asupra pălăriei ei cu flori, a rochiei de culoarea liliacului o privire piezişă, scurtă, care o acoperi ca o plasă; apoi se dădu la o parte, c'a să-i facă loc.*

— Domnuldoctor nu este aici…

— Ştiu, spuse ea, lăsând căţelul din braţe.

— Trebuie să fie încă jos, cu domnii aceia…

Anne îşi muşcă buzele. Marţi, când plecase la Berck, Antoine o conduse. Se la gară şi-i se fusese că va lipsi toată după-amiaza de duminică, pentru o consultaţie în

afara oraşului. De şase luni, de când dura legătura lor, descoperea astfel, din timp în timp, mici ascunzişuri, ce creau în jurul lui Antoine un rel de zonă de protecţie pe care n-o putea străpunge.

— Continuă-ţi treaba, te rog, spuse Anne, întinzându-i umbrela. Am venit să scriu câteva rânduri, pe care le vei preda doctorului.

Şi, trecând prin fata servitorului, călcă repede pe covorul de lină bej, uniform şi moale, care se întindea acum în fostul apartament al domnului Thibault. Cunoscând drumul, pechinezul se opri în faţa *cabinetului de consultai al lui Antoine. Anne deschise u Sa, dădu drumul câinelu i s-a între, apoi închise uşa după ea. a*

Storurile erau trase; ferestrele – închise. Înăuntru era un miros de covor nou, de lac proaspăt, amestecat cu un iz vechi şi persistent de ulei. Anne se apropie repede de birou.

te i puse mâinile pe speteaza fotoliului şi, în picioare, cu ochi în ctalici, cu nările adulmecânde, urâţita dintr-odată, cercetă încăperea cu o privire lacomă şi bănuitoare, căutând să desmpere orice indiciu ce i-ar fi putut spune ceva despre viaţa pe care o ducea Antoine departe de ea şi pe care o cunoştea üiâi de puţin.

Dar nimic nu era mai impersonal decât încăperea asta mare, fastuoasă şi goală. Antome nu lucra niciodată aici; se servea de odaia asta numai în zilele când primea vizite. Pereui erau acoperiU până la jumătate de nişte dulapuri de h i bliotecă, ale căror rafturi le bănuiai goale în spatele geamurilor prevăzute cu perdelme de mătase chinezească. În mijlocul odăii trona un birou somptuos, unde, pe luciul neprimitor al unui cristal fără patină, era aranjată o garnitură din marochin – clasor, mapă, tampon cu sugativă, toate cu monogramă. Niciun dosar, nicio

scrisoare, nicio carte, al. ieră de Cartea de telefon. Un stetoscop de ebonită, în pii ioare, ca un bibelou, lângă călimara fără cerneală, era singurul obiect care amintea de profesiunea proprietarului; dar chiar şi accesoriul acesta părea să fi fost aşezat acolo nu tic Antoine, pentru uzul medical, ci de mina anonimă a vreunui decorator, amator de pitoresc.

Îndată ce se văzu înăuntru, Fellow se lungi pe burtă, cu labele răschirate; blana lui se confunda cu covorul. Anne îl mângâie cu o privire distrată; pe urmă se aşeza, ca o amazoană în şa, pe marginea fotoliului rulant, de A unde, de trei ori pe săptămână, Antoine dădea sentime. Îşi închipui o clipă că era Antoine. Simţea astfel o plăcere subtifô: se rlizbuna pentru locul prea neînsemnat pe care i-l acordase în viaţa lui.

Trase din clasor blocnotesul pe care Antoine îşi scria reţetele şi-şi scoase stiloul din poşetă.

„Iubitul meu Tony, am stat cinci zile fără tine; mai mult nu pot răbda. Azi-dimineaţă m-am urcat în primul tren. Acum e ora patru. Mă duc la noi să aştept până când îţi termini treburile. Vino şi tu, dragul meu Tony, vino repede.

A.

O să iau ceva de mâncare, spre a nu fi nevoiU să mai ieşim în oraş".

Vârî biletul într-un plic şi sună.

Uon apăru numaidecât. Îşi îmbrăcase livreaua. Mângâie câinele *din mers şi se apropie de Anne.*

Instalată pe brarul scaunului, lipea plicul, legănându-şi un picior. Avea gura deschisă, limba groasă, dar mobilă. Par fumul cu care-şi îmbibase rochia umplea camera. Surprins

O lucire în privirea servitorului şi zâmbi în tăcere.

— Uite, îi spuse aruncând scrisoarea pe birou cu o

mişcare ce făcu să-i sune lănţişoarele de la mână, să-i dai, ts rog, asta îndată ce vine sus.

În lipsa lui Antoine, JI tutuia câteodată, atât de firesc, încât pe Léon nu-l mira. îi legau anumite taine. Când venea să-l ia pe Antoine la masă şi când acesta o făcea să aştepte, Anne flecărea veselă cu Uon; lângă el, respira parcă ceva din aerul ţinutului ei de baştină. E drept, Uon nu abuza ci o familiaritatea asta: cel mult, când erau între patru ochi, nu mai vorbea cu ea la persoana a treia; iar când Anne îi dădea vreun bacşiş, Uon îi era recunoscător că-i poate mukumi cu un clipit din pleoape, eliberat de orice ură de clasă.

Îşi întinse piciorul, strecură mâna sub fustă, ca să-şi întin dă ciorapul de mătase, şi sări de pe fotoliu.

— În plecat, Uon. Unde mi-ai pus umbrela?

Ca să găsească un taxi, modul cel mai sigur era să urce pe Rue des Saints-Pères, până la bulevard. Strada era aproape pustie. Un tânăr trecu pe lângă ea. Schimbară o privire uşoară, indiferentă, fără să-şi dea seama că se mai întâlniseră într-o zi destul de importantă. Dar cum ar fi putut să se recunoască? Jacques, în patru ani, se schimbase foarte mult; bărbatul acesta îndesat, cu chipul apăsat de gânduri, n-avea nici umbletul, nici fata adolescentului care, odinioară, venise tocmai în Touraine, să ia parte la căsătoria Annei cu Simon de Battaincourt. Iar el, cu toate că în timpul acelei ciudate ceremonii o privise cu stăruinţă şi curiozitate pe tânăra mireasă, cum ar fi putut recunoaşte în figura aceasta fardată de pariziană – pe care, de altfel, umbrela i-o ascundea pe jumătate – trăsăturile acelei văduve tulburătoare cu care se însurase prietenul său Simon?

— În Avenue de Wagram, îi spuse Anne şoferului.

Avenue de Wagram era „la noi": un apartament la parter, mobilat ca o garsonieră, pe care Antoine îl

închiriase la începutul legăturii lor; apartamentul era aşezat la colţul străzii cu o fundătură, spre care dădea intrarea separată a locuintei, ceea ce le îngăduia să scape de supravegherea portăresei.

Antoine refuzase să vină la micul hotel unde locuia Anne, lângă Bois de Boulogne, pe Rue Spontini, cu toate că, de câteva luni, ea trăia acolo singură şi liberă. (Când, la sfatul lui Antoine, o puseseră pe Huguette în ghips şi o duseseră la mare, Anne închiriase o casă la Berck şi *hotărâse să se mute*

h colo, cu soţul ei, până la vindecarea fetiţei. Hotărâre eroică, i>e care Anne nu putuse s-o respecte prea mult timp. De lupt, Simon, care nu iubise niciodată Parisul, se stabilise de bunăvoie şi definitiv acolo, cu fiica sa vitregă şi cu guvernanţi englezoaică. Se ocupa mult cu fotografiatul, făcea puţină pictură şi puţină muzică, iar în timpul serilor lungi, amintindu-şi de studiile lui teologice, citea cărţi despre *protestan*i *ism. Anne găsea mereu motive să vină la Paris: şederea ei la llerck se limita la vizite de câte cinci-şase zile pe lună. Sentimentul matern nu fusese niciodată prea dezvoltat în sufletul* ei. *Altă dată, o irita faptul că fata asta mare, de paisprezece mi, îi stătea veşnic în drum, ca o piedică. Acum, la aversiunea asta surdă se adăuga un sentiment de umilinţă în faţa căruciorului de infirmă pe care mzss Mary îl plimba la soare, pe nisipul dunelor. Deseori, Anne visa să înfieze indiferent ce fetiţă bolnăvicioasă, dar găsea că e foarte firesc să nu-şi îngrijească propria ei copilă. La Paris, cel puţin, uita de Huguette şi de Simon.)*

Automobilul apucase să coboare pe Avenue de Wagram, când *Anne îşi aduse aminte de mâncare. Prăvăliile erau închise. Îşi aminti de un magazin de alimente, în cartierul Ternes, care era deschis şi duminica.*

Se duse cu taxiul până teolo, apoi îi dădu drumul.

Cumpărăturile erau pentru ea o distracţie! Cu pechinezul sub braţ, se plimba printre standurile încărcate cu alimente îmbietoare. Alese mai întâi ceea ce ştia că-i place lui Antoine: pâine de secară, unt sărat, piept de gâscă afumat şi un coşuleţ cu fragi. Mai adăugă pentru Fellow, cât şi pentru Antoine, un borcan de smântână.

— Pune şi din asta! spuse ea, pofticioasă, arătând cu degetul înmănuşat spre un castron cu pateu de ficat... Asta" era pentru sufletul ei; îi plăcea la nebunie pateul de ficat, dar, fireşte, nu mânca aşa ceva decât atunci când se afla în vreo călătorie, la bufetuf unei gări sau în vreo cârciumă de tară. Un pateu de câţiva gologani, trandafiriu şi gras, cu osânza topită pe margini, împănat cu nucşoară şi cuişoare, uns pe o felie de pâine proaspătă, însemna pentru ea un trecut întreg de midinetă şi-i lăsa gura apă când se gândea la el... Dejunurile acelea cu mâncare rece, singură pe o bancă din Tuileries, printre porumbei şi vrăbii, de pe vremea când era vânzătoare în Avenue de l'Opéra!... Nu bea niciodată nimic; însă, ca să-şi potolească arsura lăsată de mâncărurile piperate, înfuleca un pumn de cireşe pietroase, cumpărate la marginea trotuarului. Şi, ca să-şi încheie masa, în preajma orei când trebuia să se întoarcă la magazin, dădea pe gât, în picioare, singurăsin – gurică, rezematăde tejgheaua unui bar-cafenea din Rup Saint-Roch, o cafeluţă neagră, dulce şi fierbinte, care miro sea a zinc şi a ceară de podele.

Privea distrată la vânzătorul care împacheta cumpărăturile şi făcea socoteala.

Singură-singurică... Dar, pe atunci, un instinct precis 11 spunea că, dacă îi va fi dat să ajungă ceva în viaţă, aceasta se va întâmpla cu conditră să păstreze totdeauna distantă faţfl de ceilalţi, să rămână plină se taine, fără prieteni, fără tabituri, oricând gata pentru o transformare

imediată a existentei. Ah! dacă prezicătoarea care se plimba atunci yrin Tuileries, vânzând bileţele trase de papagal, i-ar fi prezis ca va deveni doamna Goupillot, soţia bogatului patron!... Şi totuşi, aşa s-a întâmplat. Astăzi chiar, văzut de departe, lucrul acesta i se părea ceva simplu...

— Poftiţi, doamnă. Vânzătorul îi întinse pachetul legat cu panglică.

Anne simţi privirea vânzătorului mângâindu-i pieptul.

*Îi plăcea tot mai mult să simtă dorinţa bărbaţilor zăbovind asupra ei. Acesta era încă un băieţandru, cu tuleie pe obraji, cu buzele uscate, cu gura mare, tăiată urât şi viguroasă. I Anne îşi trecu degetul pe sub nodul pachetului, îşi ridică fruntea îşi dete uşor capul pe spate şi, drept muhumire, revărsă, din ochii ei cenuşii, o privire cuceri*toare *asupra băietanului.*

Pachetul nu era prea greu. Avea destul timp; abia se făcuse ora cinci. Puse căţelul pe pământ şi o porni, pe jos, spre Avenue de Wagram.

— Haide, Fellow, niţel curaj...

Înainta cu paşi mari, cu bustul mlădios, ţinând capul sus, cu oarecare mândrie, deoarece nu-şi putea stăpâni un elan de orgoliu ori de câte ori se gândea la viaţa ei: îşi dădea seama că soarta ei se datora propriei voinţe şi că succesul era, fără îndoială, opera ei.

Acum, după atâţia ani, admira, ca şi cum ar fi fost vorba de altcineva, dârzenia cu care se luptase, încă din copilărie, pentru a ieşi din mizerie; era un fel de instinct, ca al înotătorului care se duce la fund şi care, prin toate reflexele, se străduieşte să revină la suprafaţă. Tocmai pentru a se ridica mai lesne se păstrase cu străşnicie neprihănită în timpul acestor lungi ani de adolescenţă, pe care îi petrecuse între fratele ei mai mare şi tatăl ei văduv. Duminica, în timp ce tatăl, plumbar, juca popice pe la

forturi, Anne şi fratele ei

Iminăreau, prin pădurea de la Vincennes, cu diverşi prieteni. Într-o seară, pe când se întorceau de la o plimbare, un tânăr electrician, camarad de-al fratelui său, voise s-o sărute. Anne împlinise şaptesprezece ani şi tânărul îi plăcea. Dar îţi. llmuise şi fugise singură acasă; de atunci, niciodată nu acicptase să mai iasă cu fratele ei. Duminicile stătea acasă şi t osea. Prinsese gustul stofelor şi al îmbrăcămintei. O vecină, ture o cunoscuse pe mamă-sa; o luase ca vânzătoare în magazinul ei de mărunţişuri; dar prăvălioara asta de mahala, unde nu veneau decât clienţi săraci, era tristă... Din fericire, avusese norocul să găsească un loc de vânzătoare la sucursala pe care Bazarele veacului al XX-lea o deschiseseră tocmai la vincennes, în piaţa bisericii. Mânuia bucăţi de catifea, de tafiii; *simţea cum* o *pipăie din ochi cei ce veneau şi plecau; trăia urmărită de poftele funcţionarilor din magazin, ale şefilor de secţie, fără să le dea niciodată nimic altceva decât un ambet de camaradă; şi seara se întorcea cuminte acasă, spre ti pregăti cina familiei: iată ce fusese viaţa ei timp, de doi ani, dar, la drept vorbind, şi-i reamintea cu plăcere. Îndată însă după moartea tatălui ei, părăsise mahalaua şi obţinuse un loc bun chiar în inima Parisului, în Avenue de l'Opéra, la centrala pe care bătrânul Goupillot o conducea, într-o anumită măsură, personal. Şi atunci apăru momentul când trebui să joace strâns, până la căsătorie... „Să joace strâns!" Asta ar*

11 *putut să fie deviza ei!... Ar putea să fie şi acum... Oare nu t a îşi aruncase mrejele asupra lui Antoine de îndată ce se cunoscuseră, nu ea îi rezistenta şi îl cucerise cu multă răbdare? Dar el nu-şi dădea seama de asta, fiindcă Anne era destul de şireata ca să nu atingă cu nimic îngâmfarea bărbatului, lăsându-l să creadă că el avusese*

iniţiativa. De altfel, Anne îşi juca rolul cu destulă dibăcie, astfel că, între plăcerea vanitoasă de a-şi impune puterea de seducţie şi satisfacţia mult mai adâncă de a o exercita în secret, cu toate armele unei slăbiciuni aparente, ea o preferase pe cea din urmă…

Gândindu-se la toate acestea, ajunsese la garsonieră. Pe drum se încălzise. Liniştea şi răcoarea din apartamentul în care intra numai ea i se părură extrem de plăcute. În picioare, în mijlocul camerei, aruncă repede toate veşmintele de pe ea şi trecu în cabinetul de toaletă, unde dădu drumul la baie.

Îi făcu plăcere să se vadă goală printre oglinzi, printre geamurile fără luciu, a căror lumină de astru mort dădea mai multă strălucire trupului ei gol. Aplecată asupra robinetelor, din care apa ţâşnea cu putere, îşi trecea mâna peste şoldurils brune, destul de slabe, peste sânii *care începeau să se lase, Apoi, fără să aştepte ca baia să se umple, intră cu picioarele în cadă. Apa era abia călduţă. Se afundă în ea cu un fior ci o plăcere.*

Un halat de baie, alb cu dungi albastre, atârnat într-un cui din perete, o făcu să zâmbească: deunăzi, seara, Antoine se înfăşurase în el în timp ce îşi luau gustarea… Şi era atât dt caraghios! Apoi, deodată, îşi *aduse aminte de o mică scena petrecută între ei chiar în seara aceea: la o întrebare pe cara i-o pusese lui Antoine asupra vieţii lui de tânăr, asupra legăturii cu Rachel, el îi spusese, jumătate în glumă, jumătate în serios: „Eu îţi povestesc tot, eu nu-ţi ascund nimic din trecutul meu. Pe când tu…”*

Într-adevăr, Anne îi vorbea foarte puţin despre ea. La începutul legăturii lor, într-o seară, aplecat asupra ochilos ei, Antoine îi spusese: „… privirea ta de femeie fatală!” Nimic nu-i făcuse o plăcere mai mare. Nu uitase cuvintele lui. Ca să-şi păstreze mai bine prestigiul acesta, întreţinuse cu grijă un fel de mister în jurul trecutului ei.

Era poate o greşeală? Căci cine ştie dacă, sub înfăţişarea ei de femeie fa. talã, lui Antoine nu i-ar fi, făcut plăcere să descopere pe fosta vânzătoare de magazin? îşi făgădui să mai reflecteze asupra acestui lucru. Nu era nevoie de prea multă bătaie de cap; avea un trecut destul de bogat pentru ca, fără a fi silită să inventeze ori să mintă, să poată găsi în viaţa ei şi amintiri de mică vânzătoare sentimentală, aşa cum fusese în unele zile din tinereţea sa...

Antoine... Era destul să se gândească la el să-i dorească. Îl iubea aşa cum era, pentru siguranţa, pentru forţa lui, deşi se arăta prea conştient de această forţă... îl iubea pentru că era pătimaş în dragoste, deşi cam brutal, cam lipsit de duioşie... Peste un ceas poate că o să fie aici...

Îşi întinse picioarele, îşi dădu capul pe spate şi închise ochii. Osteneala i se topea în apă ca o pulbere fină. Se simţea bine, moleşită de plăcere ca un animal... Deasupra ei, imobilul, mare şi pustiu, era cufundat în tăcere. Nu se auzea niciun zgomot în afară de sforăitul câinelui tolănit pe cimentul rece, în afară de scrâşnetul îndepărtat al unor patine cu rotile, ce alunecau pe asfaltul unei curţi vecine, şi de picurul

apei, care, din secundă în secundă, cădea din robinet cu un unei *cristalin.*

XIV

Jacques se oprise în Rue de l'Université, în colţ, şi contempla casa natală. Înconjurată de schele până la acoperiş, clădirea era de nerecunoscut. „Ah, aşa-i, gândi el, Antoine proiecta tot soiul de lucrări...”

De când murise tatăl său, venise de două ori la Paris, dar

1. *iră să se abată prin vechiul. cartier şi fără să-i dea măcar un cum de viaţa fratelui său. În cursul iernii,*

Antoine îi scri«eşe, de mai multe ori, cu afecţiune. Jacques însă se mărginise la cărţi poştale, cordiale, dar scurte. Nu făcuse excepţie nici chiar pentru a răspunde la o lungăscrisoare de afaceri în legătură cu moştenirea: îşi manifestase în două fraze, fără a ţine să şi-l motiveze, refuzul absolut de a intra în posesia parţii lui de moştenire, rugându-l pe fratele său să nu-i mai vorbească de „chestiunea asta”.

Se afla în Franţa de marţea trecută. (A doua zi după reuniunea cu Boehm, Meynestrel îi spusese: „Pleacă imediat la Paris. E posibil să fie nevoie de ime acolo zilele astea. Pentru moment, nu pot şti nimic mai mult. Profită de ocazie ca să afli dincotro bate vântul pe acolo, ca să vezi de aproape ce se petrece acolo, cum reacţionează cercurile franceze de stânga, mai cu seamă grupul Jaurès, domnii aceia de la l’Humanité... Dacă duminidf ori luni nu primeşti nimic de la mine, te pod întoarce. Afară doar dacă socoteşti că pod fi folositor acolo”.) „în cursul acestor câtorva zile nu putuse să-şi facă timp – sau n-avusese curajul – să se ducă să-l vadă pe Antoine... Dar i *se părea că evenimentele iau, din zi în zi, o întorsătură atât de gravă, încât hotărî să nu plece fără să-l întâlnească pe fratele său.*

Cu ochii la etajul al doilea, unde se puseseră storuri noi, încerca să regăsească fereastra lui, a odăii lui de puşti... Mai avea timp să se răzgândească şi să se întoarcă din drum. Se codi. În cele din urmă, trecu strada şi intră pe sub gangul boltit al porţii.

Nu mai recunoştea nimic; de-a lungul scărilor, pereţii din stuc, o rampă de fier forjat, luminatoare mari înlocuiau tapetele întunecate, cu flori de crin, balustradele răsucite, vitraliile medievale de odinioară. Numai ascensorul nu fusese

zgomot scurt al închiderii uşii, apoi frecuşul acela de cabluri şi gâlgâitul uleios ce preceda pornirea ascensorului, pe care iacques, de fiecare dată când revenea aici, nu le putea auzi fără o strângere de inimă, fără a retrăi una din cele mai cumplite clipe ale copilăriei lui umilite: întoarcerea în căminul părintesc după ce fugise de acasă... Aici, abia aici, în cabina asta strâmta în care îl împinsese Antoine, fugarul se simţise cu adevărat prins, încouit, neputincios... Apoi, tatăl său, penitenciarul... Şi acum Geneva, Internaţionala... războiul, poate...

— Bună ziua, Uon. Multe schimbări aţi mai făcut pe aici!... Fratele meu e acasă?

În loc să-i răspundă, Uon se uita la el, uluit, ca la un strigoi. În cele din urmă spuse, clipind:

— Domnul doctor? Nu... Adică da... Pentru domnul Jacques e, de bună seamă!... Dar e jos, în birouri... Dacă domnul Jacques vrea să coboare un etaj... Uşa e deschisă, domnul n-are decât să intre.

La etajul întâi, în capul scării, Jacques citi pe o placă de aramă: Laboratoarele A. Oscar Thibault.

„Vasăzică, toată casa... gândi Jacques... Ba şi-a anexat până şi prenumele de «Oscar!»..."

De afară, uşa se deschidea cu o clanţă nichelată. Jacques intră într-un vestibul în care dădeau trei uşi identice. Dincolo de una din ele se auzeau glasuri. Cum adică, Antoine primeşte clienţi duminică după-amiază? Neştiind ce să creadă, Jacques înaintă câţiva paşi.

— ...date biometrice... anchete în grupurile şcolare...

Cel care vorbea nu era Antoine. Dar numaidecât recunoscu glasul fratelui său:

— Primul punct: să strângem cât mai multe teste... Să le clasăm... Până în câteva luni, oricare neurolog, oricare specialist în patologie infantilă, chiar şi oricare educator trebuie să poată găsi la noi, aici, în statisticile

noastre…

Da, era Antoine, cu vorba lui tăioasă şi parcă satisfăcută, cu oarecare ironie în finalurile de frază… „Mai târziu o să aibă exact vocea tatălui său”, îşi spuse Jacques.

Rămase locului câteva clipe, fără să mai asculte, cu ochii pironiţi pe linoleumul nou care acoperea podeaua. Ispita de a renunţa îl încercă din nou. Dar îl avăzuse Uon… Şi, pe urmă, de vreme ce venise până aici… Înălţă din umeri şi, ca un om matur care nu ezită să tulbure jocul copiilor, se apropie de uşă şi bătu sec.

Antoine, întrerupt, se ridică în picioare. Întredeschise a, puţin mânios:

— Ce, cine-i?… Cum?! Tu! exclamă deodată volubil.

Jacques zâmbea şi el, pătruns pe neaşteptate de acel val tic duioşie frăţească ce-l năpădea, totuşr, ori de câte ori se (t-găsea în faţa *lui Antoine şi-l vedea, în carne şi oase, cu chipul lui energic, cu fruntea lui pătrată, cu gura lui…*

— Haide, intră, îl pofti Antoine, fără a-şi slăbi fratele din ochi.

Jacques, aici! Jacques aici, în picioare, cu şuviţa lui de par roşu-închis, cu privirea lui vioaie, cu zâmbetù acela uşor, utre-i reamintea chipul copilului de odinioară…

Trei bărbaţi, în halate albe, descheiate, cu feţele asudate.

1 *fi ră gulere, şedeau în jurul unei mese mari, pe care se aflau* i *neva pahare, câteva lămii şi un vas mic cu gheaţă, laolaltă cu iţii felul de hârtii şi grafice.*

— E fratele meu, îl prezentă Antoine, râzând cu plăcere îi *arătându-i lui Jacques pe cei trei bărbaţi care se ridicaseră, ulcu prezentările*: *Isaac Studler… René Jousselin… Manuel I* (*oy…*

— Vă deranjez? îngăimă Jacques.

— Da, făcu Antoine. Şi îşi privi voios colaboratorii:

Nu-i. aşa? Nu putem spune că nu ne deranjează, măgăruşul!... Dar cu atât mai bine. Caz de forţă majoră... Şezi.

Fără să răspundă, Jacques îşi roti ochii prin încăperea mare, garnisită toată cu rafturi în care erau aranjate o mulţime de mape numerotate, nou-nouţe.

— Te întrebi unde te afli, nu? spuse Antoine, pe care mirarea fratelui său îl înveselea. Eşti în Sala arhivelor! Simplu... Vrei să bei ceva rece? Whisky? Nu?... Atunci, îţi face Uoy o citronadă, hotărî el, adresându-se celui mai tânăr dintre cei trei bărbaţi, o figură inteligentă de student parizian, luminată de o privire limpede, o privire de elev bun.

În timp ce Roy storcea o lămâie peste gheaţă pisată, Antoine se întoarse spre Studler:

— Continuăm duminica viitoare...

Se vedea bine că Studler era mai în vârstă decât ceilalü şi părea mai mare chiar decât Antoine. Prenumele de Isaac se potrivea perfect cu profilul lui, cu barba de emir, cu ochii aprinşi, de mag oriental. Lui Jacques i se păru că-l mai cunoscuse cândva, odinioară, pe vremea când locuia împreună cu Antoine.

— Jousselin o să pună hârtiile astea în ordine, spuse An toine. Oricum, nu putem începe nimic temeinic înainte de

1 *august, înainte de a-mi lua concediu de la spital...*

Jacques asculta. August... Concediu... O oarecare mirare trebuie să i se fi citit pe chip, deoarece Antoine, care-l privea, se crezu dator să-l lămurească:

— Da, noi patru suntem de acord să nu plecăm îi va cânta anul ăsta... având în vedere împrejurările...

— Înţeleg, aprobă Jacques cu gravitate.

— Gândeşte-te că nu sunt nici trei săptămâni de când

s-au terminat lucrările la casă: în noile noastre servicii nimic nu funcţionează încă. De altfel, cu spitalul şi cu clientela, nici n-aţ avea timp, mai curând, să pun toate astea pe picioare. Dar, în cele două luni de linişte pe care o să le avem până la sfârşitul vacanţei...

Jacques îl privea foarte mirat. Omul care vorbea astfel se vedea bine că habar n-avea de toată frământarea lumii de azi, care i-ar putea tulbura bunul mers al muncii lui, încrederea în ziua de mâine.

— Te miră? făcu Antoine. Asta, din pricină că nu ştii ce vrem să întreprindem noi. Avem ambiţii... măreţe! Nu-i aşa, Studler?... în *să-ţi spun totul... Cinez şi cu mine, nu-i aşa?...* * *Deocamdată, bea-ţi citronada liniştit. Pe urmă, am să-i arăi casa. Ai să vezi toată noua noastră instalaţie... După aceea, ne ducem sus, să stăm de vorbă.*

„A rămas acelaşi, îşi spunea Jacques. Mereu simte nevoia să organizeze, să-i conducă pe auii..." îşi bău citronada şi se ridică. Antoine îl imită".

— Să coborâm mai întâi în laboratoare, spuse el.

Până la moartea domnului Thibault, Antoine dusese viaţa obişnuită a unui tânăr medic de viitor. îşi trecuse concursurile, unul câte unul, fusese primit în Biroul central şi, în aşteptarea unui post de titular în Serviciul spitalelor, continuase să-şi mărească clientela.

Moştenirea părintească îl înzestră dintr-odată cu o putere neaşteptată: banul. Şi Antoine nu era omul care să nu tină seama de norocul acesta deosebit.

Nu avea nicio meteahnă, nici un viciu costisitor. O singură pasiune: munca. O singură ambiţie: să devină un maestru. Spitalul, clientela erau pentru el un simplu exerciţiu. Nu acorda însemnătate decât cercetărilor lui personale de patologie infantilă. De aceea, din ziua în care se simţi bogat.

I *ticrgia lui, puternică şi înainte, crescuse deodată şi mai mult. Nu mai avea decât un singur gând: să se folosească de fivere pentru a-şi grăbi ascensiunea în profesie.*

Îşi puse repede planul la punct. Mai întâi, să-şi creeze toate *înlesnirile de ordin material printr-o organizare perfreţionată: laboratoare; o bibliotecă; un grup de asistenţi ni ieşi. Cu bani, totul devenea cu putinţă, totul era lesne de u-alizat. Chiar cumpărarea inteligenţei, a devotamentului i 1 lorva tineri medici fără posibilităţi de câştig, pe care îi va înstări şi a căror capacitate o va folosi atât pentru progresul et reetărilor sale actuale, cât şi pentru a întreprinde altele iitii... Se gândise din primul moment la prietenul doctorului lllquet, vechiul său camarad Studler, poreclit „Califul", al (rui spirit metodic îl cunoştea de mult, aşa cum îi cunoştea ţi probitatea intelectuală, şi puterea de muncă. Pe urmă, pu«\se ochii pe doi tineri: Manuel Roy, un extern pe care îl itvusese mai mulü ani în serviciul său, şi René Jousselin, un i liimist care se distinsese prin studii importante asupra serucilor.*

Sub conducerea unui arhitect cu spirit întreprinzător, în d te va *luni casa părintească fusese complet schimbată. Vechiul parter, legatacum cu etajul întâi printr-o scară interioară, fusese transformat în laborator, amenajat şi înzestrat cu toată*

1 *ehnica modernă. Nimic nu fusese neglijat. De îndată ce se ivea o greutate în executare, Antoine îşi ducea maşinal mână la buzunarul în care-şi purta carnetul de cecuri: „Faceü-mi un ileviz". Nu se uita la cheltuială; nu ţinea deloc la bani, dar ţinea mult la reuşita proiectelor lui. Avocatul şi agentul său de schimb se înspăimântau văzându-l cu câtă poftă topeşte o «vere adunată încetul cu încetul şi administrată. cu multă prevedere de către două generaţii de mari burghezi. Dar Antoine nu se sinchisea de*

asta. Dispunea să se vândă pachete întregi de titluri şi râdea de avertismentele sfioase ale oamenilor lui de afaceri. De altfel, avea şi un plan al lui financiar. Cu ceea ce-i va mai rămâne, după ce va fi dat astfel iarna în averea sa, avea intenţia să facă plasamente în fonduri străine şi mai cu seamă în mine ruseşti, după sfatul prietenului său Rumelles, diplomatul. Socotea că în felul acesta, chiar cu un capital ciuntit, va putea să-şi creeze venituri care, după socotelile lui, nu aveau să fie cu mult inferioare acelora pe care

 credincios valorilor sigure, dar dând un beneficiu derizoriu, şi le crea, odinioară, cu ajutorul întrebi lui averi.

Le trebui aproape o jumătate de oră pentru a inspecta în amănunt parterul. Antoine nu-l scuti de nimic pe vizitatorul său... Îl târî chiar în vechile pivniţe, care acum alcătuiau un subsol imens, spoit cu var: Joussêlin tocmai instalase acolo, în ultimele zile, o crescătorie emanând tot felul de mirosuri unde şobolanii, şoarecii şi cobaii convieţuiau alături de un acvariu cubroaste.

Antoine era încântat. Râdea cu un râs pornit din gât, ţineresc şi *năvalnic, pe care şi-l reţinuse atâta timp şi pe care Rachel îl eliberase pentru totdeauna. „Un băiat de bani gata, care-şi arată jucăriile", gândi Jacques.*

La etajul întâi se aflau o mică sală de operaţii, birourile celor trei colaboratori, sala rezervată arhivelor şi biblioteca.

— Cu astea se poate începe lucrul, explică Antoine, cu gravitate şi *muuumrre, în timp ce urcau la etajul al doilea, treizeci şi trei de ani... E timpul să m-aştern serios pe treabă dacă vreau să las după mine ceva care să dăinuie!... înţelegi – vorbi el, oprindu-se şi întorcându-se spre Jacques cu acea bruscheţe puţin silită pe care-i plăcea s-o arate ma 1 ales fată de fratele său –, poţi face*

întotdeauna mai mult decât ai fi crezut! *Atunci când vrei ceva – un lucru realizabil, firește –, de altfel, eu nu vreau niciodată decât lucruri realizabile… mă rog, când vrei cu tot dinadinsul… Nu-şi termină fraza, zâmbi cu un fel de bunăvoinţă şi porni mai departe*.

— Cum stai cu concursurile? *întrebă Jacques, ca să spună ceva*.

— L-am trecut pe cel de la spitale în iarna asta. *A rămas concursul de profesor, fiindcă va trebui să fiu şi profesor într-o zi… Numai că, vezi tu, a fi un bun medic de copii, ca Philip, e bine, dar pe mine nu m-ar mulţumi atâta*: *n-ar fi suficient ca să-mi pot da întreaga mea măsură… Medicina din vremea noastră va face pasul hotărâtor în domeniul psihiatric… Ei bine, vreau să particip la asta, înţelegi*? *Nu vreau ca pasul acesta să se facă fără mine*! *Nu din întâmplare m-am ocupat, în timpul când mă preparam pentru concurs, atât de mult de înapoiaţi în vorbire… După părerea mea, psihologia copilului este abia la începutul ei. Acum e momentul prielnic… Astfel, aş vrea ca în anul viitor să-mi completez documentele asupra raporturilor dintre disciplina respiratorie a copiilor şi viaţa lor cerebrală*.

Se întoarse. Pe fata lui se aşternu deodată o mască de om. impozant, pe care Ştiinţa îl izolează de oamenii simpli. Înainte de a băga cheia în broască, îl privi adânc în ochi pe iMtele său.

— Câte lucruri sunt de făcut în privinţa asta… zise el furci. Câte lucruri sânt de limpezit…

Jacques tăcea. Felul acesta al lui Antoine de a se fixa tot-Imuna bine în viaţa nu-l enervase niciodată aşa de tare ca 41 iun. În faţa *acestui om de treizeci de ani, atât de bine înarmai, care se arăta atât de sigur că va învinge, simţea, nu fără* e *strângere de inimă, cât de şubred era*

propriul lui echilibru, (tu, mai mult, simţea chiar ameninţarea furtunii ce apăsa asului lumii.

Cu această proastă dispoziţie sufletească, vizitarea aparittmentului îi fu deosebit de neplăcută. Antoine se plimbă ţii în *instalaţia asta luxoasă, mândru ca un cocos în curtea îi n şarilor. Pusese să se dărâme aproape toţi perètii şi să* se *rhimbe radical distribuirea încăperilor. Amenajarea, deşi i.im complicată, era destul de remită. Paravane înalte de lac 1 espărteau cele două saloane de aşteptare în spaţii mici, uiitle clienţii erau izolaţi; această inovaţie a arhitectului, de între Antoine eramând fu, dădea ansamblului un aspect de expoziţie decorativă. Antoine spunea, de altfel, că, personal, mi pune niciun preţ pe acest fast exterior.*

— Dar, explica el, asta îmi dă putima să triez clientela, înţelegi să o reduc şi să-mi creez timp pentru lucru.

Cabinetul de toaletă era un exemplu de ingeniozitate şi umfort. Antoine îşi scosese halatul şi deschidea şi închidea ru plăcere uşile lustruite ale dulapurilor.

— Totul e la îndemână. În felul acesta, economisesc ilinp, repeta el.

Îmbrăcase o haină de casă. Jacques observă că ţinuta fratelui său era mult mai îngrijită ca altă dată. Nimic nu bătea la ochi; dar vesta neagră era din mătase, cămaşa moale era din hatist fin. Eleganţa aceasta discretă îl prindea bine. Părea întinerit, mai suplu, fără să-şi fi pierdut am robusteţe.

„E la largul lui în luxul ăsta, observă Jacques. Vanitatea tatii... Vanitatea aristocratică a burghezului!... Ce rasă!... S-*ar zice, pe cuvântul meu, că oamenii de felul ăsta socotesc drept o superioritate nu numai averea lor, dar chiar obiceiul de a trăi* în *belşug, gustul lor pentru confort, pentru «calitate»! Toate astea devin pentru ei un*

merit personal! *Un merit ce le creează drepturi sociale*! *Şi îşi închipuie că acea «consideraţie» de care se bucură este foarte îndreptăţită*! *Îndreptăţită, autoritatea lor, aservirea altora*! *Da, găsesc că e firesc* «st *posede*». *Găsesc că e firesc ca tot ceea ce posedă ei să nu fi o atacabil, să fie protejat de legi, împotriva celor ce n-au nimic 1 Sunt darnici, oh, fără îndoia Ta*! *Atâta vreme cât dărnicia ast e este un lux în plus*: *o dărnicie care face parte din cheltuielile*) *lor de prisos…*" *Şi Jacques se gândea la viaţa grea a prieteni, lor lui din Elveţia, care, lipsiţi de orice prisos, împart strictul necesar unul cu altul şi pentru care faptul de a se ajuta reci, porceşte întotdeauna un risc de a nu avea nici măcar mini, mul de existentă.*

Totuşi, în faţa băii, mare cât un bazin şi strălucitoare, nu-şi putu stăpâni o oarecare pizmă. Stătea atât de prost în camera lui de trei franci… Pe căldura asta, o baie ar însemna pentru el un adevărat deliciu.

— Aici e biroul meu, spuse Antoine, deschizând o uşă.

Jacques intră şi se apropie de fereastră.

— Ah, este fostul salon, nu?

Într-adevăr, bătrânul salon – unde, timp de treizeci şi cinci de ani, domnul Thibault ţinuse, într-o penumbră solemnă, întrunirile de familie, printre draperiile grele şi perdelele în formă de baldachin – fusese transformat, printr-un tur de forţă al arhitectului, într-o încăpere modernă, luminoasă şi simplă, serioasă, fără să fie severă, în care acum năpădea lumina prin cele trei ferestre eliberate de vitraliile lor gotice…

Antoine nu răspunse. Zărise pe birou plicul lăsat de Anne şi, mirat, fiindcă o credea la Berck, se grăbi să-l deschidă. bar cum citi biletul, sprâncenele i se încruntară, Anne îi apăru în cadrul familiar al garsonierei lor, în halatul ei de mătase albă, desfăcut la mijloc… Aruncă, maşinal, o privire spre pendulă şi ştrecuia scrisoarea în

buzunar. Căzuse prost... Prost de tot! Tocmai când putea să petreacă şi el o seară cu fratele său!...

— Ce-ai zis? făcu el, fără să fi auzit. Nu lucrez niciodată aici... E pentru consultaţii... Eu îmi petrec timpul tot în vechea mea cameră... Vino.

Uon le ieşi înainte, din capătul coridorului.

— Domnul a găsit scrisoarea?

— Da... Adu-ne, te rog, de băut. În biroul meu.

Biroul acesta era unul din singurele colţuri ale apartamentului unde pătrundea puţină viaţă. La drept vorbind, se simţea acolo nu atât munca, ci, mai degrabă, agitaţia unei activităţi multiple şi dezordonate; dar lui Jacques dezordinea aceasta îi plăcu. Stive de hârtii de tot felul, de fişe, de car-FAMILIA THIBAULT – *241*

Iicle, de articole tăiate din ziare acopereau masa, nelăsând îl ecât foarte puţin loc pentru scris; rafturile erau ticsite cu în rti vechi, cu reviste pline de semne, cu fotografii puse una peste alta, cu fiole şi mostre farmaceutice.

— Acum, hai să şedem, spuse Antoine, indicându-i lui Jacques un fotoliu îmbietor din piele. El se lungi pe divan, printre perniţe.

Întotdeauna îi plăcuse să stea întins când vorbea cu cineva. „În picioare sau culcat, spunea el; statul pe scaun e pentru funcţionari". Văzu privirea lui Jacques rotindu-se în jur U oprindu-se o clipă asupra statuetei lui Buddha, care împodobea căminul.

*— E frumoasă, nu? E din veacul al Xâlea şi provine din rol*ecţia *Ramsy. Îl învălui pe fratele său cu* o *privire afeciiioash, care se făcu, deodată, cercetătoare. Acum să vorbim de tine. Vrei o ţigară? Ce vânt te-aduce în Franţa? Mă prind i a-i vorba de un reportaj asupra procesului Caillaiix, nu-i aşa?*

Jacques nu răspunse. Se uita mereu la Buddha, al

cărui rhip era luminat de o seninătate solitară, pe fundalul unei frunze mari de lotus din aur, scobit ca o scoică. Apoi îşi mută asupra fratelui său privirea în care se citea un fel de spaimă. Trăsăturile lui exprimau atâta gravitate, încât Antoine simţi un cui în inimă: bănui îndată că o nouă dramă răscolea viaţa fratelui său mai mic.

Uon intră cu o tavă, pe care o aşează lângă divan.

— Nu mi-ai răspuns, stărui Antoine. Cum de eşti la Paris? Stai mai mult? Ce vrei să bei?... Eu am rămas credincios ceaiului meu rece...

Jacques refuză, cu un gest de iritare.

— Dar cum, Antoine, se aventură el după o clipă de tăcere, e cu*puţin că ca voi, aici, să n-aveţi habar de ce se pregăteşte*?

Antoine, aplecat pe marginea divanului, ţinea cu amândouă mâinile paharul pe care tocmai îl umpluse şi, înainte de a sorbi din el, adulmecă pofticios aroma ceaiului, cu o tentă moară de lămâie şi rom. Jacques nu-i zărea decât partea de sus a feţei, ochii în care se citea un fel de nepăsare distrată şi plăcută! (*Antoine se gândea la Anne, care-l aştepta dincolo; în orice caz, trebuie s-o prevină, fără întârziere, la telefon...*)

Jacques era gata să se ridice şi să plece, fără explicaţii.

— Ei, şi ce se precăteşte?" întrebă Antoine, fără să-şi schimbe poziţia. Apoi îşi întoarse privirea spre fratele său, cu părere de rău parcă.

O clipă, se uitară unul la altul, în tăcere.

— Războiul, spuse Jacques, cu un glas răguşit şi aspru...

Departe, în vestibul, se auzi sunând telefonul.

— Da? făcu Antoine cu pleoapele încreţite din pricina fumului ţigării. Tot blestemaţii aceia de Balcani?

Citea pe fugă, în fiecare dimineaţă, un ziar de informaţii şi ştia vag că în momentul acesta exista una din acele „tensiuni diplomatice" de neînţeles, care se produceau din timp în timp în cancelariile Europei Centrale.

Zâmbi:

— Ar trebui să se creeze un cordon sanitar în jurul popoarelor balcanice şi să fie lăsate să se gâtuie între ele, cât or vrea, până vor pieri cu totul!

Uon întredeschise uşa:

— Vă cheamă cineva la telefon, anunţa el misterios.

„Cineva e Anne", îşi spuse Antoine. Şi, cu toate că avea un aparat şi în cameralul, la îndemână, Se ridică şi trecu în cabinetul de consultaţii.

Jacques rămase câteva secunde cu privirea ţintă asupra uşii prin care ieşise fratele său. Apoi, brusc, ca şi cum ar fi dat o sentinţă fără apel, îşi spuse: „Între mine şi el s-a adâncit un şanţ de netrecut!". " (în unele momente, simţea un fel de mulţumire mânioasă constatând că şanţul era „de ne) trecut.") ".

În cabinetul de consultaţii, Antoine ridică repede receptorul.

— Alo... Tu eşti? făcu un glas de contralto, duios şi cald, care, în microfon, părea şi mai tremurător.

Antoine trimise un zâmbet în depărtare.

— Căzut rău, draga mea... Tocmai voiam să-ţi telefonez... îmi pare foarte rău... Chiar acum a sosit Jacques... Jacques, fratele meu... Vine de la Geneva... Da, să *pe neaşteptate... Astă-seară, chiar acum... Aşa că, înţelegi... De unde-mi telefonezi?*

Glasul se auzi din nou, dezmierdător:

— De la noi, Tony... Te aşteptam...

— Iartă-mă, draga mea... Cred că înţelegi, nu-i as a? ... Trebuie să rămân cu el...

Cum vocea nu se mai auzea, Antoine chemă:

— Anne…

Glasul continuă să tacă.

— Anne! *repetă el.*

În picioare, în faţa biroului mare şi fastuos, cu capul ailccat pe receptor, Antoine îşi plimba privirea absentă şi îngrijorată pe covorul de culoarea tutunului, pe partea de jps a bibliotecii, pe picioarele mobilelor.

— Da, se auzi în sfârşit, ca un murmur, cealaltă voce. Urmă o nouă tăcere. Şi… o să stea mult cu tine?…

Accentul glasului era atât de deznădăjduit, încât Antoine» e simţi ca ameţit.

— Nu cred, spuse el. De ce?

— Dar, Tony, crezi că o să am destulă tărie să mă întorc diseară fără să te fi văzut măcar… câteva momente? *… Dacă ţi şti cum te aştept*!… *pregătit totul… Chiar şi gustarea…*

Antoine râse. Anne se strădui să râdă stea:

— Vezi gustarea? *Măsuţa în faţa ferestrei… Salatiera cea mare, verde, plină cu fragl. pentru tine… După o pauză, adăugă pe un ton gutural, repede*: *Ascultă, Tony, dragule, într-adevăr nu poţi veni doar pentru o oră*?

— Nu, draga mea, nu… Cu neputinţă înainte de unsprezece sau de miezul nopţii… Fii înţelegătoare…

— O clipă măcar?…

— Nuvrei să înţelegi…

— Ba da, înţeleg, întrerupse ea, numaidecât, cu tristeţe. N-am ce să fac… ce păcat!… *far o tăcere şi o tuse uşoară. Atunci, bine… te aştept, spuse ea cu un suspin de resemnare, în care Antoine simţi efortul pe care-l făcea ca să accepte.*

— Pe diseară, draga mea…

— Da… Ascultă!

— Ce?

— Nu, nimic…

— La revedere!

— La revedere, Tony!

Antoine mai rămase câteva clipe cu receptorul la ureche. Dincolo, la capătul firului, Anne nu se putea hotărî nici ea să închidă. După ce aruncă o scurtă privire în jurul lui, Antoine îşi lipi buzele de aparat şi *imită zgomotul unui sărut şi, zâmbind, puse receptorul în furcă.*

XV

Când Antoine reveni în cameră, Jacques, care nu se clintise din fotoliu, observă cu mirare pe chipul fratelui său o lumină ciudată, prelungirea unei emoţii, al cărei motiv de ordin intim, erotic, nu era greu de ghicit. Se vedea cât de colo Antoine se schimbase.

— Iartă-mă, te rog… Cu telefonul ăsta n-ai niciodată îi *nişte…*

Se apropie de masa joasă pe care-şi lăsase paharul, sorbi câteva înghiţituri, apoi se aşeză din nou pe divan.

— Despre ce vorbeam? *Ah, da, îmi spuneai*: *războiul…*

Nu avusese niciodată nici timp, nici poftă să se intereseze de politică. Disciplina ştiinţifică îl obişnuise să creadă că în lumea socială, ca şi în lumea organică, totul este o problemă şi încă o problemă greu de rezolvat; că, în toate domeniile, căutarea adevărului cere râvnă, studiu, pricepere. Socotea, prin urmare, că politica este un câmp de activitate străin de al lui. La rezerva aceasta premeditată se adăuga şi *o aversiune firească fată de politică. Prea multele scandaluri ce umplu de la un capăt la altul istoria statelor îl convinseseră că în exercitarea puterii colcăie, în mod normal, un fel de imoralitate; sau, cel puţin, că o anumită regulă de onestitate pe care el, medicul, se obişnuise să o considere ca esenţială, nu se*

întâlnea şi poate nici nu era atât de necesară pe tărâmul politicii. De aceea, urmărea cu nepăsare şi *neîncredere mersul afacerilor publice; privea totul cu aceeaşi lipsă de interes cu care ar fi privit cum funcţionează, de pildă, serviciul postei sau acela, de poduri şi şosele. Ş dacă, într-o conversaţie de salon – ca, de exempluân casa prietenului său Rumelles – i se întâmpla, ca oricui, să rişte o apreciere asupra actelor vreunui ministru ce se afla la putere, o făcea întotdeauna dintr-un punct de vedere precis, banal, voit simplist: în felul unui pasager de autobuz pe care, pentru a lăuda sau critica pe şofer, nu-l interesează decât felul cum mânuieşte volanul.*

Dar, la urma urmelor, de vreme ce Jacques părea atât de preocupat de problema asta, era dispus să înceapă convorbirea printr-un schimb de generalităţi asupra politicii europene. Pentru a rupe tăcerea fratelui său, continuă cu o sinceră bunăvoinţă:

— Crezi în adevăr că în Balcani mocneşte un nou război?

Jacques îi aruncă o privire tăioasă.

— E oare cuputintă ca aici, la Paris, să n-aveţi încă habar de ce se întâmplă în lume de trei săptămăm încoace? Să nu fi auzit toate prevestirile acelea rele care se înmuuesc

E

e zi ce trece?... Acum nu mai e vorba de un mic război în alcani; de data asta, toată Europa se îndreaptă către război!

Şi voi trăiţi mai departe aici, fără să bănuiţi nimic?

— Ţţţ ţţţ... făcu Antoine, cu neîncredere.

— Ţţţ ţţţ... făcu Antoine, cu neîncredere.

De ce se gândi însă, deodată, la jandarmul cu care,

astăhti nă, într-o dimineaţă, în momentul când se pregătea să pl cee la spital, se pomenise în casă, pentru a-i schimba ordinul de mobilizare din livret? îşi aduse aminte că n-avusese uid măcar curiozitatea să se uite care era noua lui destinaüe tu 1 litară. După plecarea jandarmului, îşi aruncase livretul mu r-un sertar, nici el nu ştia în care...

— Nu prea pari să înţelegi, Antoine... Suntem în ceasul tind, dacă toţi fac ca tine, dacă toţi lasă lucrurile la voia littâmplării, catastrofa o să devină de neînlăturat... În moaţientul de faţă, pentru a o dezlănţui, e de-ajuns o nimica mată, un stupid foc de puşcă la frontiera austro-sârbă...

Antoine nu mai spuse nimic. Parcă ar fi primit o lovitură. l în val de căldură îi înficrbântă obrajii. Cuvintele acestea ai i iigeau, pe neaşteptate, un fel de punct tainic din el, pe care, îi I nă acum, A nicio *sensibilitate deosebită nu-i îngăduise să-l localizeze. În vara aceasta, a lui 1914, se simţea şi el, ca atâţia uliii, în mod vag, încercuit de o înfrigurare colectivă, contagioasă – poate de natură cosmică? – ce plutea în aer. Şi, i: lieva clipe, fără să se poată împotrivi, fustăpânit de seringii ca aceea de inimă pe care ţi-o dă o presimţire. Dar aproape* în *aceeaşi clipă îşi învinse această îngrijorare adâncă şi absurdă şi, reacţionă nd cu toată tăria, ca totdeauna, simţi un fel de plăcere în a-şi contrazice fratele, dar pe un ton împăciuiwr:*

— Fireşte, sunt mult mai puţin informat decât tine în arcastă privinţă... Recunoaşte totuşi, împreună cu mine, că într-o civilizaţie ca aceea a' Europei Apusene eventualitatea unui conflict general este aproape cu neputinţă de închipuit. Înainte de a ajunge acolo, ar fi nevoie de atâtea răsturnări de opinii!... Şi asta cere timp mult; luni de zile, poate ani... interval în care s-ar ivi alte probleme ce-ar reduce complet puterea de acţiune a acelora de azi... Zâmbi, înseninat de propriul său

raţionament: *Ameninţările astea nu sunt noi, ştii*! *Încă de acum doisprezece ani, la Rouen, pe când îmi făceam serviciul militar… N-am dus niciodată lipsă de profeţi ni nenorocirilor, care să prezică războiul sau revoluţia… De titfel, partea ciudată e că semnele pe care îşi bizuie prezicerile lor pesimiştii ăştia sunt totdeauna exacte şi, pe bună dreptate, îngrijorătoare. Numai că, iată, dintr-un motiv care n-a fost luat în considerare sau n-a fost apreciat la justa lui valoare, faptele se înlănţuie altfel decât cum sunt prevăzute.*

246 – Roger Manin du Gard *şi lucrurile se liniştesc de la sine… Iar viaţa, târâş-grăpi, merge înainte… La fel şi pacea*!

Jacques, cu capul vârât între umeri, cu şuviţa căzută pe frunte, asculta nerăbdător.

— De data asta e ceva foarte grav, Antoine…

— Ce? *Frecuşurile astea între Austria şi Serbia*?

— Astea sunt doar un pretext, incidentul aşteptat, provocat poate… Dar e altceva, anume tot ceea ce coace de ani de zile în culisele supraînarmate ale Europei. Societatea asta capitalistă, pe care tu o crezi atât de solid ancorată într-o lume de pace, e ameninţată de furia apelor, e sfâşiată de contradicţii ascunse, sălbatice…

— Oare n-a fost totdeauna aşa?

— Nu! *Sau, poate, da… Dar…*

— Ştiu foarte bine, întrerupse Antoine, că acel blestemat militarism prusac sileşte întreaga Europă să se înarmeze până în dinţi…

— Nu numai cel prusac! *îl contrazise Jacques. Fiecare popor* îşi *are militarismul său, pe care's i-l justifică prin invocarea intereselor sale în joc*!…

Antoine clătină din cap:

— Interese, da, desigur, spuse el. Dar oricât ar fi ea de mare, ciocnirea între interese poate să existe foarte

bine fără să ducă la război! Cred în pace, totuşi socot că lupta este însăşi condiţia vieţii. Din fericire, astăzi popoarele au la îndemâna alte fornie de luptă decât *masacrarea cu armele! Aşa ceva e bun pentru balcanici!… Toate guvernele – vreau să zic acelea ale marilor puteri –, chiar în ţările care au cele mai încărcate bugete pentru înarmări, sunt categoric de acord să considere războiul drept cea mai nefericită eventualitate. Cu asta nu fac decât să repet ceea ce oamenii de stat, cu răspundere, declară ei înşişi în discursurile lor.*

— Fireşte. and vorbesc în faţa popoarelor lor, propovăduiesc, cu toţii, pacea! Dar cei mai mulţi dintre ei sunt convinşi că războiul este o necesitate politică – la anumite perioade de neînlăturat – din care, la nevoie, va trebui să se tragă foloase cât mai mari şi un profit cât mai mare. Fiindcă, pretùtindeni, întotdeauna, acesta este originea tuturor relelor: profitul!

Antoine stătu puţin pe gânduri. Era gata să ridice o nouă *obiecţie. Dar fratele său continuă:*

— Uite, azi, la conducerea Europei sunt câţiva „mari patrioţi" siniştri, care, sub înrâurirea nefastă a statelor majore, împing cu toţii, în acelaşi timp, ţările lor spre război. Iată

Ii-ca ce trebuie să se ştie!… Unii, cei mai cinici, văd foarte hine încotro merg: ei doresc războiul şi îl pregătesc cum ai pregăti o acţiune banditească, deoarece au convingerea că, la un moment'dat, împrejurările le vor fi prielnice. Este cazul, foarte limpede, al unui Berchtold în Austria, al unui Izvolski ţi al unui Sazonov la Petersburg… Nu vreau să spun că ceilalţi doresc şi ei războiul: aproape toţi se tem de el. Dar se resemnează să-l accepte pentru motivul că îl consideră de neînlăturat. Şi cea mai primejdioasă convingere care se poate fixa în mintea unui

om de stat este aceea de a crede că inzboiul e inevitabil!… Aceştia, în loc să facă totul pentru a înlătura războiul, nu se mai gândesc decât la un singur lucru: să-şi mărească, în orice chip şi cât mai repede, posibilităţile proprii de a învinge. Astfel, întreaga activitate pe care ar pulea-o desfăşura ca să apere pacea o folosesc, ca şi ceilalţi, pentru a pregăti războiul. Este, fără nicio îndoială, cazul Amrerului şi al miniştrilor săi… Este, poate, şi acela al guvernului englez… Şi este, de bună seamă, în Franţa, cazul lui l'oincaré!

Antoine ridică brusc din umeri.

— Spui Berchtold, Sazonov… Nu sunt în măsură să răspund nimic, abia le cunosc numele… Dar Poincaré?… Eşti nebun!… În Franţa, în afară de câüva bieţi smintiü de felul lui Déroulède, cine se mai gândeşte la glorii militare sau lu' revanşa? Franţa este, cu toate fibrele, în toate straturile sociale, absolut pacifică! Şi dacă, prin absurd, vom fi cumva târâti într-o încăierare europeană, un lucru rămâne, în orice caz, în afară de orice îndoială: că nimeni nu va putea învinui Pranta de a fi făcut ceva pentru asta şi nici nu-i va putea atribui cea mai mică parte de responsabilitate!

Jacques sări în picioare.

— Cum e cu putinţă să spui aşa ceva?… Asta e con Ongerea ta?… Cum e cu putinţă?

Antoine îi aruncă privirea aceea sigură şi pătrunzătoare cu care-şi analiza bolnavii (şi care le dădea totdeauna o mare l nereder e, ca şi cum vioiciunea privirii lui ar fi fost semnul unui diagnostic precis).

Jacques, în picioare, îl înfruntă din ochi.

— Eşti de o naivitate neînchipuită!… Ar trebui să reluăm toată istoria republicii!… Crezi că se poate sustfne, cu bună-credinţă, că politica Franţei, de patruzeci de ani încoace, este a unei naţiuni pacifice? Şi că Franţa este, cu

ailevărat, îndreptăţită să protesteze împotriva abuzului de forţă al altora?… *Crezi că lăcomia noastră colonială, mai ales pla*

248 – Roger Manin du Gard *nurile noastre asupra Africii, n-au contribuit cu prisosinţă să le deschidă pofta celorlalü*? *Nu le-au dat celorlalţi destule pilde ruşinoase de anexiuni*?

— *Mai încet*! *făcu Antoine*. *După câte ştiu „pătrunderai noastră în Maroc n-a avut un caracter ilegal*. *îmi amintesc conferinţa de la Algesiras*. *Un mandat, în bună regulă, al tu turor puterilor europene ne-a însărcinat, pe noi şi pe spanioli, să pacificăm Marocul*.

— *Mandatul acesta l-am smuls noi, cu forţa*. *Iar puterile care ne-au investit cu el au făcut-o cu gândul de a profita, la rândul lor, de acest precedent*. *Este, de altfel, ceea ce au şi făcut*! *Crezi tu, de pildă, că, fără expedkia noastră în Maroc, Italia ar fi îndrăznit să se năpustească asupra Tripolitaniei sau Austria asupra Bosniei*?

Antoine schiţa un zâmbet de neîncredere; *dar, cum nu cunoştea îndeajuns chestiunea, nu îndrăzni să-şi contrazică fratele*.

De altfel, Jacques se înfierbântase:

— *Dar alianţele noastre*? *Oare pentru a-şi dovedi voinţa ei de pace a încheiat Franţa un pact militar cu Rusia*? *Se ştie prea bine că dacă Rusia ţaristă a încheiat o alianţă cu Franţa republicană a făcut-o în nădejdea de a ne târî, la timpul oportun, în jocul ei împotriva Austriei, împotriva Germaniei*! *Crezi tu că Delcassé, instrumentul diplomaţiei engleze, a întreprins o acţiune de pace contribuind la încercurrea Germaniei*? *Un rezultat*: *fierberea, dezvoltarea, întărirea acestui militarism prusac despre care vorbeşti… Alt rezultat*: *întrecerea asta*, în *toată Europa, în domeniul pregătirilor de război, prin fortificări, construcţii navale, căi ferate strategice etc… În*

Franţa, credite de război de zece miliarde în ultimii patru ani! în Germania, opt miliarde. În Rusia, şase sute de milioane date cu împrumut de către Franţa pentru căi ferate, care-i vor da posibilitatea să-şi arunce trupele spre răsăritul german!

— ...Îi vor da posibilitatea! reluă Antoine. Poate, cândva... peste mult timp...

Jacques nu se lăsă întrerupt:

— De la un capăt la altul al continentului se desfăşoară o cursă înfrigurată pentru înarmare, care ruinează toate ţările, silindu-le să consacre bugetelor militare miliardele care ar trebui folosite pentru îmbunătăţiri sociale... O cursă nebunească spre prăpastie, de care noi, francezii, suntem în bună parte responsabili. Şi mergem înainte, pe calea asta! Oare pentru a linişti lumea asupra intenţiilor ei pacifice

Franţa l-a instalat la Élysée pe acest loren şovin, în jurul căruia s-au strâns toţi tnmbuaşii naţionalişti şi au făcut numaidecât din el un simbol patriotard? A cărui alegere a stârnit îndată sloganurile revanştarzilor, la noi, şi a deşteptat nădejdile negustorilor englezi, care ar fi foarte fericiţi să vadă concurenta germană pusă la pământ? Iar în Rusia a trezit poftele imperialiştilor, care visează mereu să anexeze Constantinopolul

Părea atât de puţin stăpân pe el, încât Antoine începu să râdă. Era foarte hotărât să nu se lase târât pe panta asta şi să-şi păstreze buna dispoziţie. Nu voia ca această convorbire să fie altceva decât un exeratiu de speculaţi intelectuale, o partidă într-un joc de „dame", în care ipotezele politice trebuiau să joace rolul de pioni.

Arătă ironic, cu degetul, scaunul de pe care se sculase fratele său:

— Şezi...

Jacques îl şfichiui cu o privire rea, dar îşi îndesă mâinile în buzunar şi se trânti din nou în fotoliu.

— Privite de la Geneva, reluă el după o tăcere – vreau să spun din cercurile internaţionale în care trăiesc eu –, nuamele se şterg; şi nu vezi, ca printr-un fel de ochean, decât liniile generale ale politicii europene. Ei bine, de acolo, drumul Franţei spre război sare în ochi! Şi pe drumul acesta, orice ai crede tu, alegerea unui Poincaré la preşedinta republicii înseamnă un eveniment hotărâtor!

Antoine continua să zâmbească:

— Tot Poincaré... făcu el, oarecum în zeflemea. Fireşte, nu-l cunosc decât din auzite... La Palatul de Justiţie, unde oamenii nu se apreciază cu uşurinţă, este respectat de toată lumea... La Quai d'Orsay, de asemenea. Rumelles, care a făcut parte din cabinetul lui, vorbeşte despre el ca despre un om de inimă, un ministru scrupulos, plin de râvnă, un politician cinstit, un prieten al ordinii, duşman al oricărei aventuri. Îmi pare, zău aşa, absurd să se presupună că un astfel de om...

— Aşteaptă, aşteaptă!... îl întrerupse Jacques. Îşi scoase mâna din *buzunar şi, cu un gest agitat, îşi ridică, de mai multe ori, suvua care-i cădea pe frunte. Se vedea bine că făcea eforturi spre a se stăpâni. Rămase câteva clipe cu pleoapele lăsate, apoi deschise ochii mari: Atâtea sunt de spus, încât nu ştiu de unde să încep... recunoscu el. Poincaré... Trebuie să deosebesti omul de politica lui. Dar ca să-i înţelegi politica, trebuie să-i înţelegi pe om... Pe omul întreg! Şi să nu uiţi că în acest cusurgiu combativ există şi un mic o fiţer de*

250 + Roger Martin du Gard *vânători de munte, nervos* şi *îndrăzneţ care şi-a manifestat întotdeauna gustul pentru militărie... „Prieten al ordinii... Om de inimă"... Cred că e adevărat. Lealitate. Credinţa. Credinţa omului îndărătnic. Se zice chiar că e bun. Se poate. Îşi încheie*

cele mai multe dintre scrisori cu: *„Devotatul dumitale" şi asta nu e numai o formulă; îi place cu adevărat să facă servicii; este totdeauna gata să se războiască cu nedreptatea şi să repare greşelile.*

— Hei! toate astea sunt destul de agreabile! spuse Antoine.

— Aşteaptă! repetă Jacques, cu nerăbdare. studiat destul de îndeaproape cazul Poincaré pentru un articol care a apărut în Fanai... Înainte de toate, este un orgolios, care nu se încovoaie, care nu cedează niciodată... E inteligent, de bună seamă!... O inteligenţă care judecă orice fapt în chip logic, dar fără vederi largi, fără geniu... Uimitor de îndărătnică!... Un spirit viu, dar cam miop; o memorie excepţională, dar o memorie de amănunte... Toate astea laolaltă fac un avocat perfect; e, de altfel, ceea ce a şi rămas: mai isteţ în mânuirea cuvintelor decât a ideilor.

Antoine obiectă:

— Dacă ar fi numai atât, cum se explică succesele lui politice?

— Prin puterea lui de muncă de-a dreptul prodigioasă şi, pe urmă, prin priceperea lui în materie de finanţe, lucru rar în Parlament.

— Şi prin cinstea lui, fără îndoială. În cercurile politice aşa ceva produce întotdeauna mirare şi impune celorlalţi...

— Dar, continuă Jacques, nu e greu de ghicit că succesele lui l-au mirat chiar pe el însuşi şi că, încetul cu încetul. i-au stimulat ambiţia. Căci a devenit ambiţios. ŞI *SIJH nenumărate indicii care ne arată limpede că nu i-ar displăcea să aibă, astăzi, un rol istoric de jucat. Sau, mai bine zis, că nu i-ar displăcea să fie acela care a contribuit ca Franţa să joace un rol istoric; i-ar plăcea să dea Franţei un prestigiu nou, de care să-şi lege şi el numele... Lucrul*

*cel mai îngrijorător este felu*l la *care concepe el onoarea naţională*: *sensul acesta religios al. Patriotismului… Asta se explică, de altfel, prin originea lui lorenă, prin tinereţea petrecută într-o provincie care a fost ciuntită… E dintr-o provincie şi dintr-o generaţie care, ani de zile, au nădăjduit revanşa, reluarea teritoriilor pierdute…*

— De acord, acceptă Antoine. Dar de aici şi până la a susţine că a dorit puterea ca să facă război…

consiliului – sau chiar acum optsprezece luni, când a fost ales preşedintele republicii – cineva ar fi venit să-i spună: *„Vrei să duci Franţa la război?" ar fi sărit în sus de indignare, cu o perfectă bună-credinţă. Totuşi, aminteşte-ţi în ce condiţii a ajuns, în ianuarie 1912, şeful guvernului. Ca să-l înlocuiască pe cine*? *Pe Caillaux… Or, Caillaux abia ferise Franţa de un război cu Germania*; *ba chiar pusese jaloanele unei apropieri trainice franco-germane. Din pricina acestei politici de pace a fost răsturnat de naţionalişti. Şi, dacă Poincaré i-a putut lua locul, a fost nu spun fiindcă voia să facă război, ci tocmai fiindcă se aştepta din partea lui să ducă faţă de Germania o politică naţională, adică opusă în chip făţiş politicii prea împăciuitoare a lui Caillaux. Dovadă e că Poincaré l-a readus de îndată la suprafaţă pe bătrânul Delcassé, omul „încercuirii", ca să-l pună la Externe*!… *Iar peste un an, când a devenit preşedinte al republicii, cine crezi că l-a ales*? *Burghezia capitalistă, care gândeşte şi acum, în zilele noastre, ca Joseph de Maistre, că războiul este o necesitate biologică, cu totul firească, regretabilă, dar din când în când indispensabilă… Oamenii aceştia n-ar mişca, de bună seamă, nici degetul cel mic pentru a provoca un război de revanşă*; *cu toate astea, există o ipoteză care-i zgândăreşte*; *la nevoie, ar primi riscurile războiului. Fosilele astea ale burgheziei reacţionare noi le-am văzut*

destul de aproape, aici, la dineurile tatii!… *Şi nu e nevoie să mai adaug că în toate aceste vechi partide franceze de dreapta, mai mult sau mai puţin legate de republică, dăinuie acest gând ascuns*: *că un război cu rezultate fericite ar da guvernului învingător o putere dictatorială care va izbuti să stăvilească dezvoltarea socialismului şi va curăţa chiar ţara de demagogia republicană*. *Ei nutresc visul unei Franţe militarizate, disciplinate, al unei* Franţe *victorioase, supraînarmate, sprijinită de un vast imperiu colonial şi în faţa căreia lumea întreagă ar fi un mieluşel blând… E un vis frumos, de vajnici patrioţi*!

— *Totuşi, spuse Antoine, de când e la putere, Poincaré n-a încetat sit-şi proclame intenţiile lui pacifice…*

— *Ah, făcu Jacques, vreau să cred că e sincer, cu toate că anumite ţeluri de expansiune pacifică se transformă foarte uşor în scopuri de război atunci când diplomafia nu izbuteşte să se realizeze*. *Dar trebuie să ne gândim la un fapt ale cărui consecinţe sunt incalculabile*: *de ani de zile toată lumea ştie*

— –

252 + Roger Martin du Gard *că Poincaré este orbit de două convingeri*: *prima, că un conflict între Germania şi Anglia nu poate fi înlăturat…*

— *Parcă, adineauri, chiar tu spuneai asta…*

— *Nu*. *N-am spus că nu poate fi înlăturat*. În *spus*: *camenintător… A doua, că Germania, mai cu seamă după Agadir, vrea să atace Franţa şi că se pregăteşte pentru asta fără încetare*. *Acestea sunt cele două Idei fi Xe ale lui Poincaré şi nu renunţa la ele în ruptul capului*! *Şi cum, pe de altă parte, e convins că numai fom, făcându-se temută, poate asigura pacea, înţelegi ce concluzii trage din toate astea*: *singurul mijloc pe care-l are Franţa pentru a scăpa de atacul Germaniei este să devină din ce în ce mai de temut*. *Deci, trebuie să se înarmeze până-n din U*. *Deci,*

trebuie să se arate neînduplecată, agresiva... Odată ce înţelegi acestea, totul apare limpede; întreaga activitate a lui Poincaré, din 1912 încoace, atât în afară, cât şi înăuntru, este de o logică perfectă.

Antoine, întins între perne, fuma liniştit. Agitaţia fratelui său îl mira, dar îl asculta cu atenţie. Ôe altfel, glasul lui Jacques se domolea treptat, asemenea unor valuri năvalnice ce reintră în albia lor. Jacques se simţea tare pe tărâmul acesta, care-i era familiar şi care-i dădea, pentru moment, o superioritate asupra fratelui său.

— În aerul că Ui tin un curs; e caraghios, spuse el, silindu-se să zâmbească!

Antoine îi aruncă o privire prietenoasă.

— Dar deloc; te ascult...

— Hi spuneam: atât în afară, cât şi înăuntru. Hai să începem cu politica externă. Ea este dinadins şi în mod preventiv agresivă. Exemplu: raporturile noastre cu Rusia. Germania strâmba din nas în faţa *acordurilor franco-ruse? Nu-i nimic. În războiul de care se teme Poincaré, ajutorul Rusiei ne este absolut necesar pentru a rezista în faţa invaziei germane; prin urmare, se va proceda fâţe la întărirea alianţei francoruse, fără a se ţine seama* de *susceptibilitatea Germaniei! Este un risc foarte mare, deoarece înseamnă că se face jocul panslavismului, ale cărui planuri războinice împotriva Austriei şi Germaniei nu mai sunt o taină pentru nimeni. Lui Poinc are puţin îi pasă! Preferă riscul de a fi târât într-o aventură riscului de a vedea că slăbesc legăturile dintre Franţa şi singura ei aliată. Şi pentru politica asta a găsit şi colaboratori gata să-l urmeze: Sazonov, ministrul se externe al Rusiei; Izvolski, ambasadorul tarului la Paris. A trimis ca ambasador la Petersburg pe prietenul său Delcassé, care are, de mult, aceleaşi idei. Directive: să întreţină cât mai vii dis-*FAMILIA THIBAULT – *253*

poziţiile războinice ale Rusiei şi să se lege strâns cu ea, pentru o politică de mână forte. Nimic n-a fost neglijat. La Geneva avem, în privima asta, canale de informaţie foarte sigure. Chiar de la prima lui călătorie la Petersburg, acum iloi ani, ca preşedinte de consiliu, Poincaré n-a descurajat Rusia în speranţele ei de cucerire. Iar călătoria lui de acum, călătorie căreia evenimentele îi pot da un sens foarte grav, e menită, fără îndoială, să-l ajute să verifice la faţa locului, alături de marii responsabili, dacă totul este gata, dacă pacul este în stare să funcţioneze la primul semnal!

Antoine se ridică într-un cot.

— Toate astea nu sunt fapte; sunt simple presupuneri!

— Nu: avem prea multe puncte de reper. Poincaré e păcălit de ruşi sau e în cârdăşie cu ei? Puţin importă, căci, de fapt, politica lui Poincaré faţă de Rusia este dură. De altfel, e logică! Este a unui om care crede morţiş într-un război în Lorena şi care are nevoie ca armata rusă să invadeze Prusia Orientafă... Trebuie să cunoaştem rolul pe care Izvolski – dacă nu simpatizat, dacă nu încurajat, cel puţin autorizat de Poincaré – îl joacă la Paris! Ai măcar e ea mai mică idee despre sumele pe care fondurile secrete ruseşti le varsă presei noastre pentru propaganda războinică în Franţa? Îţi dai, cât de cât, seama că milioanele acestea de ruble, care slujesc să se cumpere opinia franceză, se cheltuiesc nu numai cu asentimentul cinic al guvernului francez, dar chiar cu complicitatea lui efectivă, zilnică?

— Nu zău? făcu Antoine neîncrezător.

— Ascultă-mă bine; ştii prin cine se împart banii ruseşti marilor ziare franceze? Prin chiar Ministerul nostru de Finanţe!... Şi despre asta, noi, la Geneva, avem o dovadă limpede. De altfel, un om ca Hosmer – un austriac

foarte bine informat asupra Europei – repetă mereu că, de la ultimele războaie balcanice, presa din ţările apusene este, aproape toată, în solda puterilor interesate în cauza războiului. Acesta este motivul pentru care opinia publică din aceste ţări este ţinută într-o totală ignorantă în ce priveşte antagonismele criminale care, de doi ani încoace, în Europa Centrală şi în Balcani, arată, pentru cei care ştiu să vadă, că războiul este de neevitat!... *Dar să lăsăm presa... Asta* nu-i *tot... Aşteaptă... Subiectul Poincaré e nesecat*!... *Nu-ţi pot explica toiul aşa, pe apucate... Să trecem la politica internă. Este paralelă cu cealaltă. E logic. Mai întâi, creşterea înarmărilor, spre profitul gras al concernelor metalurgice, a căror putere din culise e colosală... Serviciu militar de trei am... Ai*

254 Roger Martin du Gard *urmărit dezbaterile din Cameră? Discursurile lui Jaurès?... Pe urmă, acţiunea asupra spiritului maselor. Spuneai: „În Franţa, nimeni nu se mai gândeşte la glorii militare". Dar se poate să nu vezi fierberea asta patriotică, războinică ce a cuprins, de câteva luni încoace, societatea franceză şi mai cu seamă tineretul? Nici aici nu exagerez nimic... Şi asta-i tot o*

[

era lui Poincaré! Are planul lui: el ştie că, în ziua mobilzării, guvernul va avea nevoie să se sprijine pe o opinie publică extrem de înfierbântată, care va trebui nu numai să-l aprobe şi să-l urmeze, dar chiar să-l ducă în spinare şi să-l împingă înainte... Franţa din 1900, Frântă de după afacerea

Dreyfus, era prea pacifică. Armata era discreditată; nimeni nu se mai interesa de ea. Lumea se obişnuise cu securitatea.

Trebuia trezi! sentimentul de îngrijorare naţională. Tineretul, şi cu deosebire tineretul burghez, este un teren minunat de însămânţare pentru propaganda şovină.

Rezultatele nu s-au lăsat aşteptate!

— Da, există tineri naţionalişti, nu neg, îl întrerupse Antoine, care se gândea la colaboratorul său Manuel Roy. Dar ei formează doar o mică minoritate.

— Este o minoritate care creste în fiecare zi! O minoritate foarte activă, care nu aşteaptă decât să se înroleze, să poarte insigne, să desfăşoare drapele în vânt, să urmeze paradele militare! Astăzi, pentru te miri ce motiv, se manifestă în faţa statuii Ioanei d'Arc ori a statuii din Strasbourg! Şi nimic nu-i mai contagios! Omul din mulţime – micul funcţionar, comerciantul – nu rămâne multă vreme nepăsător în faţa *acestor spectacole, a acestor aţâţări fanatice... Cu atât mai mult cu cât presa, îndrumată de guvern, pregăteşte spiritele în acelaşi sens. Puţin câte puţin, poporul francez e convins că e ameninţat, că siguranţa lui atârnă de pumnii săi, că trebuie să-şi arate forţa, să accepte o pregătire militară intensă.* S-*a creat, cu bună ştiinţă, în tară ceea ce voi, medicii, numiţi o psihoză: psihoza războiului... Şi când ai trezit într-o natfune această grozavă nelinişte colectivă – febra şi teama – nu mai e decât o jucărie să o împingi spre cele* mai *mari nebunii!... Iată bilanţul. Eu nu vreau să spun că Poincaré va declara zilele astea război Germaniei. Nu. Poincaré nu e un Berchtold. Dar, ca să păstrezi pacea, trebuie s-o creziposibilă... Plecând de la ideea că un conflict este de neînlăturat, Poincaré a conceput şi a dus o politică care, departe de a înlătura probabilitatea războiului, n-a făcut decât să o mărească! înarmările noastre, paralele cu pregătirile Rusiei, au speriat Berlinul, şi pe bună dreptate! Partidul militar german s-a folosit de acest*

prilej ca să şi le grăbească pe ale lui. Închegarea alianţei franco-ruse a justificat în Germania fobia încercuirii în aşa măsură încât generalii de acolo spun făţiş

că nu mai este altă ieşire decât războiul; unii merg chiar până la a afirma că va fi n-raar să fie dezlănţuit preventiv! … Astea toate sunt, în mare parte, opera lui Poincaré. Rezultatul cel mai limpede, rezultatul diabolic al politicii Izvolski – Poincaré este că a contribuit la făurirea unei Germanii aşa cum şi-o *închipuia el, Poincaré: o naţiune agresivă, o naţiune de pradă… Ne învârtim într-un cerc infernal. Şi dacă, peste trei luni, Franţa va fi aruncată într-un război european – un război pe care Rusia l-a clocit cu multă răbdare, un război pe care Germania poate că îl va fi lăsat să vină, nebuneşte, pentru a se folosi de o împrejurare prielnică – Poincaré va putea exclama triumfător: „VedeU cât de ameninţat (i eram? Vedeţi ce dreptate aveam să cer o armată mai puternică şi aliaţi mai siguri?" fără să-şi dea seama că, prin greşelile lui psihologice, prin prietenia cu ruşii şi prin politica lui de profet pesimist, va fi fost, în ciuda aparenţelor, unul din responsabilii acestui război*!

Antoine se hotărî să-l lase pe fratele său să vorbească. Dar, în sinea lui, socotea că aceste critici violente sunt foarte incoerente. Remarcase în ele, în treacăt, mai multe contradicţii. Inteligenta lui logică şi realistă se revolta în faţa unei argumentaţii care, în ansamblu, i se părea slabă şi *rău orânduită. Era aproape să conchidă că fratele său mai mic nu este competent şi că vederile lui sunt, ca întotdeauna, superficiale, ba chiar copilăreşti. Generozitate şi lipsă de competentă… Dacă e adevărat că, în momentul acesta, există la orizont unele ameninţări vagi, Poincaré, care, chiar la Élysée, duce o activitate preponderentă, va putea foarte bine să gonească la timp norii aceştia. I se poate acorda încredere: a dat destule dovezi că e un mare politician. Rumelles îl admiră. Ideea că un om cu luciditatea lui Poincaré ar putea dori un război de revanşa e neroadă; şi tot atât de neroadă este*

ideea că, fii. ră a-l dorr, ci numai fiindcă îi socotea posibil sau fatal, ar putea acţiona în aşa fel încât să-l facă de neînlăturat. Copilării! E suficient cel mai elementar bun-simţ pentru a înţelege că, dimpotrivă, Poincaré – şi, împreună cu el, toţi oamenii de stat francezi – este hotărât până la îndărătnicie şi cu orice preţ să-şi scutească tara de o aventură. Întâi şi întâi, pentru că ştie mai bine ca oricine că nici Rusia, nici Franţa nu sunt astăzi în situaţia de a juca, cu succes, o carte ca asta.

Aşa spunea Rumelles, chiar zilele trecute. De altfel, Jacques înărni recunoscuse, în mod implicit, insuficienţa transporturilor şi a căilor ferate strategice ruseşti, de vreme ce, pentru a îndrepta această deficientă, Rusia contractase împrumutul de şase sute de milioane. dt despre Franţa, legea serviciului I militar de trei ani, apreciată neapărat cai necesară pentru «atinge nivelul efectivelor militare germane, abia fusese votată şi era deocamdată fără efect... Totuşi, Antoine nu avea destule date precise ca să poată reduce la zero toate afirmaţiile fratelui său, aşa cum ar fi dorit. Era deci mai nimeni să tacă. Evenimentele vor dovedi că Jacques şi toţi venetici I aceia din Elveţia, toţi acei falşi profeţi care-l influenţau atât de mult, greşeau la judecata lor.

Jacques se opri. Părea, deodată, tare obosit. îşi scoas e batista şi îşi şterse fata, ceafa. Simţea bine că impràvizaţia aceasta mânio aşa nu-l convinsese pe fratele său. Şi ştia de ce. îşi dădea seama că aruncase, prosteşte, grămadă, fără alegere, argumente foarte felurite, politice, pacifiste, revoluţionare, care, în cea mai mare parte, nu erau decât amintiri confuze din vorbăria de la Parlote. În clipa aceasta simţea şi el, dezamăgit, că nu se pricepe la nimic, aşa cum gândea şi Antoine, fără să i-o spună.

De o săptămână, de când se afla la Paris, îşi risipise

timpul mai cu seamă pentru a se informa asupra stării de spirit a socialiştilor francezi şi se ocupase mai mult de reacţia lor în faţa ameninţărilor de război decât de problema răspunderilor europene.

Privea neliniştit prin cameră, când într-o parte, când în alta, fără să-şi fixeze ochii asupra vreunui obiect. În sfârşit, şi-i opri asupra fratelui său, care, cu mâinile sub cap, cu privirea în *tavan, nu se clintea.*

— De altfel, continuă Jacques sacadat, nu ştiu pentru ce... Sunt, fireşte, multe alte lucruri de spus în această privântă şi ceva mai bine decât sunt în stare să o fac eu... Să zicem chiar că sunt nedrept cu Poincaré... că exagerez răspunderea Franţei... Nu asta e important! Important este că războiul se apropie! Că primejdia trebuie înlăturată cu orice preţ!

Antoine zâmbi cu o neîncredere care îl scoase din sărite pe Jacques.

— Ah, voi, ăştia, strigă el, aveţi o încredere criminală în siguranţa voastră! Când clasa burgheză se va hotărî, în sfârşit, să vadă lucrurile aşa cum sunt, va fi, fără îndoială, prea târziu!... Evenimentele se precipită. Deschide Le Matin de

azi, 19 iulie. Se vorbeşte acolo de procesul Caillaux. Se vorbeşte de vacantă, de băile de mare, de preţurile sezonului. Dar poţi citi în pagina întâi şi un articol care n-a fost pus acolo dln întâmplare şi care începe cu cuvintele acestea, încărcate cu dinamită: „Dacă războiul ar izbucni...” Iată unde ne aflăm! Apusul este un depozit de pulbere. E destul să scapere undeva o scânteie!... Şi oamenii ca tine se miră: „Războiul?...” pe tonul cu care vorbeai tu adineauri... S-*ar spune că în mintea voastră acesta nu-i decât un cuvânt, aşa cum e şi pe buzele voastre! Spuneţi „război”, dar niciunul dintre Voi nu*

gândeşte „masacru fără precedent”, „milioane de victime nevinovate...” Ah, dacă imaginaţia voastră s-ar Trezi, măcar o clipă, din amorţire, v-aţi ridica toţi tu cel dintâi! – ca să faceţi ceva, să acţionaţi cât mai e timp!

— Nu, spuse Antoine liniştit.

Rămase câteva clipe fără să se clintească.

— Nu! repetă fără să-şi întoarcă faţa. Eu, unul, nu!

Oricât de tulburat ar fi fost de problemele ridicate de fratele său, nu se lăsă totuşi copleşit de îngrijorare, nu lăsă ca neliniştea să-i atingă, să-i zdruncine existenta solidă pe care şi-o croise şi pe care se rezema tot echilibrul lui.

Se ridică puţin şi îşi încrucişă braţele.

— Nu! Nu şi iar nu!... spuse din nou, cu un zâmbet îndărătnic. Eu nu sunt omul care să se amestece în evenimentele lumii!... Eu am munca mea, bine precizată. Eu sunt omul care, mâine dimineaţă, la ora opt, va fi la spitalul lui. Acolo m-aşteaptă flegmonul de la nr. 4, peritonita de la nr. 9... În fiecare zi mă aflu în faţa a douăzeci de copii nenorocii, pe care trebuie să-i scap dintr-un impas! De aceea spun „riu în fata tuturor celorlalte chestiuni!... Un om care are o meserie nu trebuie să se lase răpit de la munca lui pentru a o face pe chibhul în treburi despre care habar nu are... Eu am o meserie. În de rezolvat probleme precise, limitate, care ţin de obligaţia mea şi de care atârnă, adesea, viitorul unei vieţi omeneşti. ateodată, al unei familii! Aşa că, înţelegi... amaltă treabă decât să iau pulsul Europei!

În realitate, socotea că toţi cei cu însărcinări publice sunt, prin definiţie, experţi căliţi în dificultăţi de ordin internaţional, şi că oamenii fără competentă, ca el, trebuie să aibă o încreliere oarbă în ei. Creditul pe care-l acorda guvernanţilor francezi se întindea şi asupra stăpânilor celorlalte ţări. Avea un respect înnăscut pentru specialişti.

Jacques îl privea acum cu ani ochi. El se întrebă, deodată, dacă acel faimos echilibru al lui Antoine, pe care-l ad

 mira odinioară ca pe o cucerire a raţiunii, ca pe o izbândă n spiritului asupra contrazicerilor lumii şi *care-l făcuse totdeauna să simtă un amestec de ciudă şi invidie, nu cumva era doar un mijloc de apărare a unuia din acei leneşi-activi* care *se agită, într-un chip oarecum sportiv, spre a-şi dovedi lor înşile propria lor valoare*! *Sau, şi mai exact, dacă echilibrul lui Antoine nu era o consecind fericită a orizontului limitat – de fapt, destul de restrâns pe care şi-l fixase el în activitatea sa*.

— Tu spui: *psihoza războiului… reluă Antoine, Ta, la, la*! *Eu nu dau acestor factori psihici importanta pe care le-o dai tu… Politisa este, prin esenţa ei, tărâmuf problemelor concrete*; *un domeniu în care avântul generos al inimilor simţitoare are un rol şi mai mic decât în alte părti*!… *Şi atunci, chiar dacă primejdiile pe care le vesteşti tu sunt reale, noi nu putem face nimic împotriva lor. Absolut nimic. Nici tu, nici eu, nimeni*!

Jacques sări, ca înţepat, din fotoliul său.

— Nu-i adevărat! *strigă el, cuprins de o indignare pe care nu şi-o mai putu stăpâni. Cum adică*? *În faţa unei astfel de ameninţări* nu-i *nimic de făcut decât să-ţi pleci capul şi să-ţi vezi înainte de trebsoara ta, aşteptând catastrofa*? *Dar e monstruos*! *Din fericire pentru popoare, din fericire pentru i*nd-*ivizi de soiul ăsta, ca voi, sunt oameni care veghează, oameni care, mâine, n-ar pregeta, să-şi rişte viaţa, dacă e nevoie, ca să cruţe Europa de…*

Antoine se aplecă înainte:

— Oameni? *făcu el curios. Care oameni*? *Tu*?

Jacques se apropie de divan. Îi trecuse enervarea. Îşi privea fratele de sus. Ochii îi străluceau de mândrie, de încredere.

— Ai auzit tu vreodată că sunt în lume douăsprezece milioane de muncitori organizaţi? spuse el încet, în timp ce fruntea i se acoperea de sudoare. Ştii tu că mişcarea socialistă internaţională are în urma ei cincisprezece ani de luptă, de eforturi, de solidaritate, de progres necontenit? Că în toate parlamentele din Europa există astăzi grupuri socialiste importante? Că aceste douăsprezece milioane de oameni de partid sunt răspândiţi în peste douăzeci de ţări diferite? Peste douăzeci *de partide socialiste, care alcătuiesc, de la un capăt la altul al pământului, un lanţ uriaş, o singură unitate frăţească?... Şi că ideea lor călăuzitoare, temelia pactului dintre ei, este ura faţă de militarism, hotărârea dârză de a lupta împotriva războiului, de oriunde*

tir veni? pentru că războiul este întotdeauna o manevră i *upitalistă, de care poporul...*

— Domnul este servit, anunţa Uon, deschizând uşa.

Jacques, întrerupt, îşi şterse fruntea şi se aşeza din nou în

It Holiu. Apoi, îndată ce servitorul dispăru, riscă drept concluzie:

*— Acum, Antoine, înţelegi poate mai bine ce anume m-*a *ulus în Franţa...*

Antoine fsi privi câteva clipe fratele fără să răspundă. Linia sprâncenelor lui forma, deasupra privirii încordate, un fel de barăx care exprima frământarea minţii.

— Înţeleg foarte bine, spuse el, într-un târziu, pe un ion echivoc.

Urmă o clipă de tăcere. Antoine îşi schimbă poziţia picioarelor; acum şedea pe divan, rezemat în palme, cu *ocnii în pământ. Apoi ridică uşor din umeri şi se sculă.*

— Deocamdată, hai să cinăm, îl invită el zâmbind.

Jacques îl urmă fără să mai spună nimic.

Era leoarcă de sudoare. La mijlocul coridorului îşi reaminti de baie. ispita fu mai tare decât şovăielile.

— Ascultă! făcu el brusc şi roşi ca un copil. E stupid, dar am o poftă nebună să fac o baie... chiar acum, înainte de masă... Se poate?

— Ei asta-i! Cum să nu?! exclamă Antoine amuzat. (Avu impresia absurdă că-şi ia o revanşă.) Baie, dus, tot ce doreşti!... Poftim".

În vreme ce Jacques întârzia în baie, Antoine, întors în birou, scoase din buzunar bileţelul Annei. Îl reciti şi-l rupse: nu păstra niciodată scrisori de la femei. Zâmbea în sinea lui, dar pe trăsăturile sale nu se observa aproape nimic care să-i trădeze interiorul. Se întinse din nou, aprinse o ţigară şi se lăsă în perne. Se gândea. Nu la război, nici la Jacques, nici chiar la Anne, la el însuşi. „Sunt un sclav al profesiei mele, iată adevărul, îşi zise el. Nu am deloc timp să cuget... A cugeta nu înseamnă a mă gândi la bolnavii mei şi nici chiar la medicină; a cugeta ar trebui să însemne: a medita asupra lumii... N-am răgaz pentru asta... Mi s-ar părea că-mi fur timpul de lucru... E corectă această poziţie? Existenţa mea profesională să cuprindă oare, în adevăr, toată viaţa? Fie măcar chiar numai toată viaţa mea? Nu-i sigur... Simt prea bine că în doctorul Thibault trăieşte un altul: eu... Şi acest altul e înăbuşit... Demult... Poate de când mi-am trecut primul examen... Din ziua aceea, pac! capcana s-a închis... Omul care exista în

 *mine, omul care trăia înaintea medicului – omul care, la urma urmei, mai sunt şi acum – e ca o sămâmă înmormântata, ce nu mai rodeşte de mult... Da, de la cel dintâi examen... Şi toţi confraţii mei sunt la fel ca mine... Poate că toţi oamenii ºC upati sunt ca mine... Şi tocmai cei mai buni... F*iindcă *totdeauna cei mai*

buni sunt cei ce se sacrifică pe ei înşişi, care acceptă imperativul devorant al muncii profesionale... Suntem oarecum ca nişte fiinţe libere care s-ar fi vândut de bunăvoie..."

Mâna i se juca în buzunar cu mica agendă pe care o purta totdeauna la el. O scoase maşinal şi-şi aruncă privirea distrată asupra paginii de a doua zi, 20 iulie, încărcată de nume şi de semne.

„Să lăsăm $. luma, îşi spuse deodată. l-am făgăduit lui Thérivier că mâine am să mă duc la Secaux, să-i văd fetiţa... Iar la ora două îmi încep consultaţiile..."

Îşi strivi ţigara în scrumieră şi se întinse pe spate.

„Uite-l pe doctorul Thibault cum reapare în mine, făcu el zâmbind. La urma urmei, a trăi înseamnă a fi activ! Cu asta nu înseamnă că filosofez... A medita asupra vieţii? La ce bun? Ştim prea bine ce este viaţa: un amestec ciudat de clipe minunate şi de necazuri! Problema e lămurită de mult... A trăi nu înseamnă a relua mereu totul de la capăt şi a analiza..."

Se ridică în capul oaselor, sări în picioare şi făcu câţiva paşi până la fereastră.

„A trăi înseamnă a fi activ..." repetă, plimbându-şi privirea distrată de-a lungul străzii pustii, peste faţadele adormite, peste înclinarea acoperişurilor pe care se lungeau umbrele coşurilor. Frământa mereu agenda în buzunar. „Mâine e luni: o să sacrificăm cobaiul din cuşca 13... Sunt o mie de probabilităţi ca inocularea să dea rezultate pozitive... Tâmpită afacere! Să pierzi un rinichi la cincisprezece ani!... Şi, pe urmă, cazul acesta nenorocit! Cu fetiţa lui Thérivier... N-am noroc, anul ăsta, cu pleureziile astea streptococice... Încă două zile şi, dacă nu merge spre bine, îi tăiem coasta... Şi ce? făcu el brusc, trăgând perdeaua de la geam. A-ţi face treaba cum se cuvine, oare nu-i şi asta ceva?... Şi Iasă viaţa să-şi urmeze

cursul!*…”*

Se întoarse în mijlocul încăperii şi aprinse o altă ţigară. Amuzat de consonanţa frazelor, începu să fredoneze, ca un refren:

FAMILIA THIBAULT + *261*

— Lasă viaţa să-şi urmeze cursul… Şi pe Jacques să-şi ţină discursul… Lasă viaţa să-şi urmeze cursul…

XVI

Începură cina cu o ceaşcă de supă rece, pe care o băură în *tăcere, în timp ce Uon, în vesta lui albă de barman, tăia cu gravitate un pepene galben pe marmura bufetului.*

*— Cred că avem ceva peşte, puţină friptură rece şi salată** *spuse Antoine. Ţi-ajunge*?

În jurul lor, sufrageria cea nouă, îmbrăcată în lemn lucios fără ornamentată, cu oglinzile, cu bufetul mare ce ocupa aproape tot peretele din faţa ferestrelor, era ca un spaţiu pustiu, plin de tristeţe şi de măreţie. a

Antoine părea să *se fi obişnuit cu acest cadru solemn.* În *momentul acesta, chipul* lui *exprima bunăvoinţa cea mai prietenoasă. Foarte bucuros că-şi revedea fratele, aştepta cu răbdare să înceapă convorbirea.*

Dar Jacques tăcea, paralizat de lipsa de intimitate a acestei încăperi, de cele două tacâmuri despărţite într-un chip cam ridicol pe întinderea unei mese unde puteau să stea împreună doisprezece oaspeţi. Prezenta servitorului îl făcea să se simtă şi mai stingherit: de fiecare dată când Uon trebuia să schimbe o farfurie, era nevoit să traverseze de două ori jumătate din această odaie imensă, ducându-se şi întorcându-se de la masă până la bufet; şi, fără să vrea, Jacqu es urmărea cu coada ochiului aceste alunecări de fantomă albă pe covor. Spera că Uon va pleca după ceva servi pepenele. Dar servitorul întârzia, pentru a umple paharele. „Un obicei nou”, remarcă Jacques. (Altă dată,

fratele său n-ar fi admis să nu se servească el însuşi, după pofta lui.)

— E un Meursault 1904, spuse Antoine, ridicându-şi paharul, ca să admire transparenta de chihlimbar a vinului. O să meargă bine cu peştele... găsit cincizeci de sticle jos... Dar, ştii, tata nu prea avea vinuri în pivniţă... a

Îşi privi fratele pe furiş, cu multă băgare de seamă. Îi venea să-i pună o întrebare, dar renunţă.

Jacques privea distrat afară. Ferestrele erau deschise. Deasupra caselor, cerul avea reflexe trandafirii, de sidef. De câte on, în copilărie, în seri ca aceasta, contemplase faţadele, acoperişurile, ferestrele astea cu storuri trase, obloanele înnegrite şi ghivecele cu plante înşirate pe balcoane!

— Spune-mi, Jacques... făcu Antoine pe neaşteptate. Tu cum o duci? îţi merge bine? Eşti mulţumit?

Jacques tresări şi-l privi mirat.

— Da, adăugă Antoine cu afecţiune. Eşti, cel puţin, fe. ricit?...

Un zâmbet silit flutură câteva clipe pe buzele lui Jacques.

— Oh, ştii, murmură el, fericirea nu-i un timbal pe care-l iei din cui... Cred că e mai ales o aptitudine. Poate că eu n-o am..."

Întâlni privirea fratelui său; o privire profesională. Îşi aplecă ochii în farfurie şi tăcu.

Nu voia să reia discuţia întreruptă şi totuşi toate gândurile îl împingeau spre ea.

gintăria părintească – platoul oval, pe care Uon îi; peştele, sosiera, a cărei toartă curbată amintea lămpile antice – îl fă cu să-şi aducă aminte de cinele familiale de odinioară.

— Dar Gise unde e? întrebă el ca şi cum şi-ar fi adus

deodată aminte de ea, după ce luni de zile o uitase.

Antoine prinse săgeata din zbor:

— Gise? E tot acolo... Pare fericită. Îmi scrie din când în când. A fost şi aici, de Pasti, vreo trei zile... Cu ce i-a lăsat tata, poate duce acum o viaţă aproape independentă.

Amintind astfel de legatele domnului Thibault, nădăjduia să aducă vorba despre moştenirea părintească. Nu luase niciodată în seriqs refuzul fratelui său de a-şi primi partea sa de moştenire. În înţelegere cu notarul, dispusese să se facă o împărţire dreaptă a averii, iar agentului de schimb îi încredimase sarcina de a administra partea lui Jacques, aşteptând ca acesta să revină asupra hotărârii lui absurde.

Dar Jacques era departe de a se gândi la toate acestea.

— E tot la mănăstire? întrebă el.

— Nu. Nu mai e nici la Londra. Locuieşte undeva, în împrejurimea oraşului, la Kingsbury, într-o anexă a mănăstirii, dacă am înţeles bine, un fel de pensiune, unde sunt multe fete tinere ca ea.

Jacques aproape regreta că adusese vorba despre asta într-o manieră atât de nechibzuită. Îi făcea oarecum rău să vorbească de Gise. Avea prea multe motive să creadă că el era singurul răspunzător se *exilul tinerei fete, de fuga ei cât mai departe de tot ce-i putea aminti trecutul şi nădejdile înşelate.*

Antoine continuă cu un râs uşor, îngăduitor:

— Ştii cum e Gise... A dat exact peste viaţa care-i tre'. Imie... Un fel de comunitate fără norme riguroase, unde timpul e împărţit între rugăciuni şi sport. Şi repetă cu o ezitare nbia simţită: Pare fericită.

— Dar Domnişoara?

(*Într-una din scrisorile lui din iarna trecută, Antoine*

îl ununtase că bătrâna domnişoară de Waize intrase într-un iiz.il.)

— Mărturisesc că despre Domnişoara am mai mult vesti Indirecte: *prin Adrienne şi Clotilde.*

— Fetele sunt tot aici?

— Da… Le-am ţinut, pentru că se înţeleg bine cu Uon… Se ducs-o vadă pe Domnişoara în prima duminică a fiecărei luni.

— Unde e?

— La Point-du-*Jour. Nu-ţi aminteşti de azilul de bătrâni unde Chasle a internat-o pe bătrâna şi despotica lui mamă, ruinându-se din cauza asta*? *Nu*? *Nu Cunoşti povestea*? *Una din cele mai faimoase ale năstruşnicului domn Chasle…*

— Şi cu el ce s-a întâmplat? *făcu Jacques, râzând fără să vrea.*

— Chasle? *E înfloritor*! *A deschis un bazar de invenţii în Rue des Pyramides… O vocafie pe care o are din leagăn, aşa pretinde… Şi, dragă Doamne, pare că o scoate la cap destul se bine… Dacă treci pe acolo, face să te duci la el.* S-*a asociat cu un individ de toată nostimada*! *Amândoi formează o pereche care I-ar fi încântat pe Dickens… a*

Timp de câteva clipe, râsetele lor răsunară la unison. Îşi regăseau, pentru un scurt moment, tărâmul comun de care nimic nu-i *putea înstrăina.*

— Ot despre Domnişoara… continuă Antoine după o pauză. Păru dintr-odată stingherit şi, în acelaşi timp, deosebit de dornic să-i povestească lui Jacques cum se petrecuseră lucrurile. Înţelegi, spuse pe un ton prietenos, de om cumsecade, cu totul nou pentru urechile lui Jacques, niciodată nu m-aş fi gândit că Domnişoara îşi va sfârşi zilele în altă parte decât în casa asta… Ascultă, Uon, pune salatiera pe masă, ne vom servi singuri… Salată de creson, îi spuse lui Jacques, aşteptând să iasă servitorul. Cu

friptură rece sau după?

— După.

*— Am să-ţi vorbesc sincer, continuă Antoine de îndată ce se asigură că au rămas singuri. N-aş fi ridicat, niciodată, nici degetul cel mic ca s-o gonesc pe biata bătrâna. Dar mărturisesc că încăpăţânarea ei de a pleca mi-a făcut un mare serviciu. Dacă ar fi rămas aici, mi-ar fi complicat mult noul meu fel de viaţă... Când a înţeles că Gise era decisă să trăiască în Anglia, şi-a pus şi ea în cap să intre la azil. Eadevărat că Gise îi propusese s-o ia cu ea şi s-o aranjeze unde** va *acolo... Dar n-a vrut. Avea ideea ei fixă*: *azilul... În fiecare zi, după ce termina de mâncat, îşi încrucişa mâinile scheletice pe masă şi-şi începea Jitania, legănându-şi capu11 mic*: *„Ţi-am mai spus, Antoine... în situaţia* în *care mă aflu... Nu vreau să fiu povara nimănui... La şaptezeci şi opt de ani, în situaţia în care mă aflu..." Parcă* o *şi vezi, nu*? *Frântă-n două, cu bărbia sprijinită pe fata de mas a, maturând firimiturile cu palmele zoarcite şi repetând cu glas tremurător*: *„În situaţia în care mă aflu..."*. *Îi răspundeam*: *„Da, da, om vedea... O să mai vorbim de asta..." Şi apoi, crede-mă, de ce n-aş spune-o, dorinţa ei simplifica atât de mult lucrurile... Până la urmă, am cedai*: *... Ce zici, am greşit*? *Spune*! *De altfel, am ţinut ca totul să se facă cum era mai bine... Întâi, am plătit preţul cel mai mare, tariful de lux, ca să aibă toate înlesnirile*: *l-am ales chiar eu două odăi, care comunică între ele, pe care am pus să le zugrăvească şi în care am transportat mobilierul fostei ei camere de aici, ca să se simtă Cât mai puţin străină... În condicile astea, nu pare chiar o epavă pe care o duci la azil, ce zici*? *E ca o mică rentieră într-o pensiune de familie...*

Antoine fixa asupra fratelui său o privire stăruitoare. Păru că se simte mai liniştit când Jacques îl aprobă din ochi, deoarece zâmbi îndată:

— Asta-i tot, adăugă muuumit. Dar nu trebuie să ne înşelăm noi înşine... Nu-ţi ascund că, din ziua în care a plecat, mă simt ca scăpat de o piatră din casă!

Tăcu şi-şi luă furculiţa. De câteva minute, furat de istorisire, uitase să mai mănânce.

Acum, cu capul plecat, tăia cu uşurinţă şi îndemânare carnea de pe un copan de rată. Părea foarte atent; dar se vedea cât de colo că era atent'nu la lucrul pe care-l executau degetele, ci la cu totul altceva.

XVII

— Mă gândesc la cele douăsprezece milioane de muncitori ai tăi, spuse deodată Antoine. Aşadar, eşti înscris în partidul socialist?

Vorbea cu capul aplecat. Nu şi-l înălţă nici când îşi ridică privirea spre fratele său".

Jacques ocoli întrebarea aceasta precisă printr-un semn din cap, care putea să fie afirmativ. (L) e fapt, abia de câteva /. de îşi obţinuse cartea de membru al partidului. Numai în faţa ameninţării europene renunţase la independenta lui şi simtse nevoia să adere la Internaţionala socialistă, singura mişcare destul de activă, destul de numeroasă ca să lupte cu el'icacitate împotriva războiului.)

Antoine îi trecu salata şi strecură cu un aer de nepăsare:

— Eşti în adevăr sigur, dragul meu, că viaţa ta actuală, în *cercurile acelea... politice, corespunde cel mai bine... aspiraţilor inteligentei tale*? *Talentului tău literar*? *În sfârşit, firii tale adevărate*?

Jacques puse cu o mişcare brutală salatiera pe masă.

„Nenorocitul, gândi el, ia din ce în ce tonul acela de hurtă-verde al tatii..."

Antoine se silea în mod vădit să vorbească oarecum

indiferent, imparţial. Pregetă o clipă, apoi sfârşi, precizând:

— În fond, crezi cu adevărat că eşti născut pentru a deveni revoluţionar?

Jacques al privi în ochi şi zâmbi cu amărăciune, fără să răspundă imediat. Faţa i se întuneca din ce în ce mai mult.

— Ceea ce a făcut din mine un revoluţionar, spuse el în cele din urmă, şi buzele îi tremurau, este faptul că m-am născut aici, în casa asta… Este faptul că am fost fiu de burghez… Că am avut în faţă, de foarte tânăr, spectacolul zilnic al nedreptăţilor de pe urma cărora trăieşte această lume privilegiată… E faptul de a fi avut, încă din copilărie, un fel de sentiment de vinovăţie… de complicitate! *Da, sentimentul teribil că profitam de această stare de lucruri, cu toate că o uram din răsputeri*! *Înlătură cu un gest încercarea de protest a lui Antoine. Cu mult înainte de a şti ce înseamnă capitalismul, chiar* înainte *de a cunoaşte termenul acesta, la doisprezece, la treisprezece ani, adu-i*: *i aminte, eram revoltat împotriva lumii în care trăiam, aceea a camarazilor mei, a profesorilor mei… lumea tatii şi a gesturilor lui filantropice*!

Antoine căzu pe gânduri; îşi amesteca mereu salata.

— Doamne, e o lume care are viciile ei de construcţe, sunt primul să recunosc asta, acceptă el cu un râs scurt şi îngăduitor; dar o lume care, prin puterea obişnuinţei, se învârte totuşi destul de bine în jurul axei ei arhiuzate… Nu trebuie să fim atât de severi… O lume care are şi *virtuţile ei, datoriile, măreţia ei… Tihna şi plăcerile ei… completă el cu aerul acela de om cumsecade care-l indispunea pe fratele lui mai mult chiar decât cuvintele.*

— Nu, nu! *ripostă Jacques cu un tremur în glas. Lumea capitalistă este inad-mi-sibilă*! *Ea a stabilit între oameni raporturi absurde, inumane*!… *E o lume în care*

toate valorile sunt falsificate, în care respectul pentru individ n-are nicio trecere, în care singurul mobil este interesul, în care visul tuturor este să se îmbogăţească! *O lui ne în care magnaţii banului defin o putere monstruoasă, înşală opinia publică printr-o presă ce se află în solda lor şi aservesc până şi statul.*

O lume în *care individul, muncitorul, este redus la zero*! *O lume…*

— Aşadar, îl întrerupse Antoine, care începuse să se irite şi el, după tine, muncitorul nu profită cu nimic din producţia lumii moderne?

A

— În ce mizerabilă proporţie ar putea profita? *Nu*! *Singurii care profită sunt patronii şi acuonarii lor, sunt marii bancheri, mani industriaşi…*

— …pe care ţi-i închipui, fireşte, leneşi şi în veşnică goană după plăceri, îngrăşaţi din sudoarea poporului şi ţinând-o numai în chefuri?”

Jacques nu catadicsi să ridice nici măcar din umeri.

— Nu! *Pe care mi-i închipui aşa cum sunt, Antoine… Cel puţin, aşa cum sunt cei mai buni dintre ei. Deloc leneşi; dimpotrivă!” Dar în goană după plăceri, ah, da*! *Ducând o viaţă care este totodată şi plină de muncă, şi plină de belşug – o muncă veselă şi un belşug sfidător*! *b viaţă bogată, pentru că întruneşte toate bucuriile cu puţină, toate plăcerile, toate distracţiile pe care le procură o muncă inteligentă şi lupta sportivă împotriva concurentei, şi combinaţiile,* şi *jocul, şi izbândă; toate satisfacţiile care se pot trage din câştig, din consideraţia socială, din dominaţia asupra oamenifor şi asupra materiei*!… În *sfârşit, o viaţă de privilegiaţi*!… *Poţi oare nega asta*?

Antoine tăcea. „Oratorie! *mormăi în sinea lui. Nerodul,* ţine *discursuri*!… *Îi dă zor cu banalităţile*!” *Cu*

toate astea, fel dădea foarte bine seama că enervarea îl împiedica să fie cu adevărat drept şi că problemele ridicate de vorbăria fratelui său nu erau din acelea ce se pot trece uşor cu vederea. „Asemenea probleme sunt mult mai grave decât şi le închipuie Jacques şi simpliştii de felul. lui... Probleme de o nesfârşită complexitate, la care ar trebui să se înhame nu nişte utopişti umanitari, ci savanţii, spiritele de elită fără patimă, maeştrii metodelor ştiinţifice: ...

Jacques conchise, cu o privire sălbatică:

— Capitalismul? *Odinioară a fost, fără îndoială, un insiium ent de progres... Dar în zilele noastre, printr-o evoluţie lui ală, a devenit o sfidare a bunului-simţ, o sfidare a justiţiei,* a *sfidare a demnităţi omeneşti*!

— Măi, măi! *Nicu Antoine. Asta-i tot*?

Tăcură amândoi. Intrase Léon, ca să schimbe farfuriile.

— Dă-ne brânză şi fructele, ceru Antoine, ne servim noi... Petit suisse s-au brânză de Olanda? *întrebă el, iiitorcându-se spre fratele său. De data asta, intenţionat, vorbea pe un ton uşor.*

— Niciuna, nici alta; *mulţumesc.*

— Atunci, o piersică?

— O piersică, da.

— Stai, ţi-o aleg eu...

Dădea dinadins glasului o intonaţie cât mai cordială.

— Acum să vorbim serios, spuse după o pauză şi cu un Mas împăciuitor, care atenua tonul oarecum jignitor al frazelor. Ce este capitalismul? *Trebuie să-ţi spun că mă feresc de vorbele care se aud pe toate cărările.* şi *cu deosebire de cuvintele în ism...*

Credea că-l încurcă pe fratele său. Dar Jacques îşi înăkă fruntea liniştit. Părea ca enervarea îi trecuse; *pe*

buze îi fhiiură chiar un început de zâmbet. Privirea îi întârzie o clipă spre fereastra desenisă. Ziua se apropia de sfârşit; deasupra l'atadelor cenuşii, cerul îşi pierdea, cu fiecare minut, tot mai mult strălucirea.

— În ce mă priveşte, explică Jacques, când spun capitalism, mă gândesc foarte precis la o anume repărţite a bogăţiilor de pe pământ şi un anume mod de a le pune în valoare.

Antoine stătu o clipă pe gânduri şi aprobă din cap. Simţiră amândoi, cu aceeaşi uşurare, că discuţia lua o întorsătură mai puţin *încordată.*

— E coaptă? Vrei puţin zahăr?

— Ştii tu, continuă Jacques fără a răspunde, ştii tu ce mă revoltă cel mai mult în capitalism? Faptul că l-a despuiat pe muncitor de tot ceea ce făcea din el un om. Prin concentrarea industrială, el e smuls din satul lui, de lângă familia lui, din tot ce dădea un caracter uman vieţii lui. A fost dezrădăcinat. 1 s-au răpit toate satisfacţile nobile pe care meseria i le oferea meşteşugarului. Capitalismul a făcut din el un simplu animal producător în acest muşuroi de furnici care este uzina! Îţi dai tu seama de felul cum este organizată munca în acest iad? De separarea cu adevărat inumană între latura manuală, mecanică a muncii şi – cum să-ţi spun? – latura intelectuală? Te-ai gândit vreodată ce a devenit munca zilnică pentru muncitorul din uzină? Ea e o adevărată sclavie, care-l îndobitoceşte... Altă dată, acelaşi om ar fi fost un meseriaş harnic, şi-ar fi iubit micul său atelier, s-ar fi interesa l de activitatea lui. Azi e osândit să nu mai fie nimic prin el însuşi. Nimic mai mult decât o rotită, una din miile de piese ale acestor maşini misterioase a căror taină nici nu trebuie măcar s-o cunoască pentru a-şi face treaba! Taină care nu aparţine decât unei minorităţi mereu aceeaşi – patronul, inginerul...

— Ei drace! Asta, pentru că oamenii instruiţi şi competent sunt întotdeauna o minoritate!

— Antoine, omul a fost deposedat de personalitatea lui... Iată crima capitalismului! A făcut din muncitor o maşină! Ba chiar mai puţin: servitorul maşinii!

— Stai, n-o lua aşa de repede! îl întrerupse Antoine. Mai întâi, ăsta nu-i capitalism: e maşinism; să nu le confundăm... Şi, A apoi, dă-mi voie să-ţi spun că prea dramatizezi realitatea! În fapt, nu cred deloc că între muncitor şi inginer există o despărţire atât de categorică. Ba, foarte adesea, există între ei un fel de legătură, de înţelegere, de colaborare. Muncitorul pentru care maşina luconstituie un „mister" se întâlneşte foarte rar. Muncitorul n-ar fi putut să inventeze maşina sau s-o construiască; dar înţelege foarte bine cum funcţionează şi adesea îi aduce, el însuşi, îmbunătăţiri tehnice. În orice caz, o iubeşte, e mândru de ea, o îngrijeşte, ţine ca ea să meargă bine... Studler, care a fost în America, vorbeşte cu mult interes de acest „entuziasm industrial" care a cuprins acolo păturile muncitoare... Mă gândesc şi la spital. Dacă te uiţi bine, nu se deosebeşte prea mult de o uzină... Şi în spital există patroni şi lucrători, de o parte „intelectualii" şi de cealaltă parte „manualii". Eu sunt un fel de patron. Dar poţi fi sigur că acela care se află sub ordinele mele, fie el ultimul om de serviciu, nu e defel servitor în înţelesul în care ai întrebuinţat tu acest cuvânt. Lucrăm cu toţii împreună pentru acelaşi tel: vindecarea bolnavilor. Fiecare după mijloacele şi aptitudinile sale. Dacă ai vedea cât de mulţumiţi suntem cu toüi când eforturile noastre unite izbutesc să rezolve un caz greu!"

„El vrea să aibă întotdeauna dreptate", îşi spuse Jacques enervat.

Îşi dădu însă seama că a deschis discuţia prosteşte,

cu se *mi că îşi sprijină criticile la adresa capitalismului mai cu inimă pe organizarea, pe repartiţia muncii.*

Silindu-se să-şi păstreze calmul, continuă:

— În regimul capitalist, nu natura muncii e lucrul cel mai revoltător, ci condiţiile create muncii. Şi nu împotriva maşinismului în sine mă ridic, vezi bine, ci împotriva felului Iii care o clasă privilegiată îl exploatează numai pentru propriul ei profit... Dacă am vrea să ne facem o idee despre mecanismul social, am putea spune: *de o parte, o mică elită hurgheză de oameni bogaţi, unii pricepun şi muncitori, auii* i *i-nesi şi paraziţi*; *elită care stăpâneşte totul, dispune de tot, noupă toate posturile de comandă şi acaparează câştigul, fără ftfl dea nimic mulţimii*; *şi, de cealaltă parte, multmea aceasin, adevăraţii producători, exploatam*: *o uriaş/ă turmă de sclavi...”*

Antoine ridică din umeri, oarecum amuzat:

— De sclavi?

— Da.

— Nu. Nu de sclavi... făcu Antoine îngăduitor. De cetăteni... De cetăţeni care au, în faţa legii, absolut aceleaşi drepturi ca patronul sau ca inginerul; *care votează ca şi ei*; *pe care nimeni nu-i obligă la nimic*; *care pot să lucreze sau să nu lucreze, potrivit nevoilor*; *care îşi aleg, singuri, meseria, uzina*; *care le schimbă după voia lor... Contractele pe care trebuie să le execute sunt contracte liber consimţite după multe discuţii... Se pot numi aceştia sclavi*? *Sclavi ai cui*? *Sclavi la cine*?

— Ai mizeriei lor! *Vorbeşti ca un perfect demagog, dragul meu... Libertatea asta e doar aparentă. De fapt, muncitorul din zilele noastre nu se bucură de niciun fel de independentă, pentru că este necontenit strâns în chingă de sărăcia lui*! *Ca să-şi potolească foamea, n-are* decât *salariul muncii lui. Aşa că e nevoit să se ofere, legat de mâini şi de picioare, minorităţi burgheze, care deţine*

munca şi fixează salariile!... *Tu spui*: *oamenii instruiU, tehnicienii, sunt o minoritate... Stm prea bine. Nu împotriva competentei mă ridic... Dar gândeşte-te puţin cum se petrec lucrurile*: *patronul, dacă are chef, îi dă de lucru muncitorului flămând*; *şi pentru munca asta îi plăteşte un salariu. Dar salariul acesta nu este decât o mică fracţiune din câştigul produs de munca lucrătorului. Patronul şi acţionarii lui înghit, hoţeşte, restul.*

— Pe bună dreptate! *Restul ăsta reprezintă ceea ce li se cuvine pentru partea lor de colaborare*!

— Da Aşa e din punct de vedere teoretic; *restul trebui e să reprezinte ceea ce i se cuvine patronului, pentru munca lui de conducător, sau acţionarilor, pentru bunăvoinţa lor* de *a pune bani la dispoziţie. Şi am să revin asupra acestei chestiuni*!... *Dar, mai întâi, să aromparăm cifrele. Să comparăm salariile cu beneficiile*!... În *realitate, restul ăsta constitui e partea leului şi este în disproporţie flagrantă cu colaborarea oferită*! *Iar restul ăsta îi serveşte burghezului ca să-şi consolideze şi să-şi mărească puterea*! *Cu ceea ce nu foloseşte pentru plăcerile şi bunăstarea, pentru luxul lui, el creează capitaluri, pe care le investeşte în alte afaceri şi care cresc ca un bulgăre de zăpadă rostogolit prin omăt. iar ea, această bogăţie, capitalizată în dauna muncitorului, alcătuieşte, de generaţii întregi, atotputernicia clasei burgheze. Atotputernicie care se bazează pe o nedreptate înspăimântătoare... Căci – şi asupra acestui lucru voiam să revin – nedreptatea cea mai mare nu e disproporţia între ceea ce încasează capitalistul, ca plată pentru aportul său, şi salariul omului care munceşte. Nedreptatea cea mai strigătoare la cer constă în acest fapt*: *că banul lucrează pentru cel ce îl posedă şi că lucrează de la sine, fără ca posesorul lui să mişte măcar un deget*!... *Banii aduc bani, la nesfârşit*!... *Te-ai gândit*

vreodată la asta, Antoine? *Societatea profitorilor, mulţumită invenţiei diabolice a băncii, a găsit în asta un subterfugiu perfecţionat ca să-şi cumpere sclavi şi să-i pună să trudească din greu pentru ea*! *Sclavi pe* care *te pon bizui, anonimi* şi *atât de departe de tine, atât de necunoscuţi, încât te poli face că nici nu-i cunoşti, că nu ştii nimic despre viaţa lor nenorocită dacă mai tii cumva să fi împăcat cu conştiinţă… Iată nedreptatea esenţială*: *dijma asta suptă din carne şi din sudoare prin cel mai imoral dintre artificii*!

Antoine îşi îndepărtă scaunul de masă, aprinse o ţigară şi-şi încrucişă braţele la piept. Noaptea se lăsă deodată, atât àe repede, încât Jacques nu mai putea desluşi bine expresia fratelui său.

— Ei şi? *întrebă Antoine. Revoluţia voastră va să schimbe toate astea cu o singură mişcare de baghetă*?

Vorbise cu ironie. Jacques îşi împinse farfuria, se propti bine în coate şi, în penumbră, îşi ţinti fratele cu ochii.

— Da. Inndcă astăzi, atâta timp cât este izolat, pradă nevoilor sale, muncitorul e fără apărare. Dar cel dintâi efect social al revoluţiei va fi acela de a-i da, în sfârşit, puterea politică. Atunci va putea crea instituţii noi, un cod nou… Vezi tu, singurul rău este această exploatare a omului de către

om. Trebuie să clădim o lume unde exploatarea asta sa de *v* mă *imposibilă, o lume unde bogăţiile, care sunt deünute pe nedrept de organismele parazitare, ca marile voastre bănci, marile voastre industrii, vor fi puse din nou în circulate, pentru ca întreaga comunitate umană să beneficieze de ele. Astăzi, nenorocitului care produce îi e atât de greu să-şi pro*i *iire minimumul necesar întreţinerii lui, încât n-are nici timpul, nici curajul şi nici măcar*

*tragerea de inimă de a învăţa să gândească, ele a se dezvolta potrivit posib*ilităţilor *lui umeneşti. Când spunem că revoluţia va desfiima situaţia de proletar, la aceasta ne referim. Potrivit concepţilor ailevăraţilor revoluţionari, revoluţia nu înseamnă numai a troi, pentru cei ce produc, o viaţă mai bună, mai sigură şi mai fericită; înainte de toate, ea trebuie să modifice poziţia omului fată de muncă; ea trebuie să umanizeze munca însăşi, să împiedice ca ea să fie un jugcare să-l îndobitocească. Muncitorul trebuie să-şi aibă timpul său liber. Trebuie să înceteze de a fi doar 6 unealtă, de dimineaţa până seara. Trebuie să aibă timp să cugete asupra lui însuşi; trebuie să aibă putinţa de a-şi dezvolta la maximum, potrivit aptitudinilor lui, calitatea de om; să devină, în măsura în care poate – şi măsura asta nu-i chiar atât de mică pe cât se crede – o adevărată persoană umană...*

Spusese „şi măsura asta nu-i chiar atât de mică pe cât se crede" cu puterea de convingere a omului care crede dar, cu un glas surd, în care un observator mai perspicace decât fratele lui ar fi simţit poate o umbră de îndoială.

Antoine nu băgă de seamă. El stătea şi se gândea.

— La urma urmei, nu zic ba... acceptă el. Presupunând că lucrul este realizabil... Dar prin ce mijloace?

— Numai prin revoluţie.

— Adică, o dictatură a proletariatului?

— Da. O dictatură... Va trebui, vezi bine, să se înceapă cu asta, făcu Jacques visător. Mai bine zis, o dictatură a producătorilor... Prea s-a abuzat de cuvântul: proletariat. Chiar cercurile revolmionare încearcă acum să renunţe la vechea terminologie umanitară şi liberală de la 48...

„Nu-i chiar aşa, îşi spuse în sinea sa, gândindu-se la

propriul lui fel de a se expr ima şi la vorbăriile de la Parlote. Dar va trebui să se ajungă ia asta!…”

Antoine tăcea. Nu fusese prea atent la ultimele fraze ale fratelui său. „Dictatură”, gândea el. A priori, o dictatură a proletariatului în sine nu i se părea un lucru de neconceput. îşi închipuia chiar, fără mare greutate, ce-ar putea să fie o

 astfel de dictatură în anumite ţări: *în Germania*, de pildă, *Dar i se părea cu totul nerealizabilă în Franţa. O atare dicta, tură, îşi spunea el, nu se poate stabili temeinic printr-o simpifl schimbare de forţe*: *ca să-şi poată asigura izbânda, i-ar trebui timp să se afirme, să obţină rezultate economice, să prindă într-adevăr rădăcini în generaţiile noi. Ceea ce ar însemne cel puţin opt, zece, poate cincisprezece ani de tiranie dârză, de lupte necontenite, de represiuni, de spoliere, de mizerie. Franţa – tară de cetăţeni colţoşi, individualişti, ţinând mords la libertatea lor, tară de mici rentieri, unde uniirevo*.

— ’5”.

luţionari mai păstrează încă, fără să-şi dea seama, deprinderile şi gusturile de mic proprietar – Franţa ar putea oare să rabde, zece ani în şir, o asemenea disciplină de fier? E curată nebunie să crezi aşa ceva!

În acest timp, Jacques îşi continua rechizitoriul sărind de la o idee la alta:

— Aservirea, exploatarea întregii activităţi umane prin sistemul capitalist nu vor sfârşi decât odată cu el. Pofta de a poseda a exploatatorilor nu are margini. Progresul industrial din ultimii cincizeci de ani n-a servit decât să le mărească puterea, autoritatea. Toate bogăţiile lumii sunt obiectul lăcomiei lor! Nevoia lor de cucerire şi de expansiune e atât de mare, încât diferitele facţiuni ale capitalismului mondial, în loc să încerce să se unească

pentru a organiza o vastă dominaţie internaţională, au ajuns, în ciuda intereselor lor celor mai vădite, să se sfâşie între ele, ca şi de bani gata care se iau de păr când e vorba să împartă o avere!... *Asta e singura cauză adâncă a războiului care ne ameninţă*... (*Se întorcea mereu la obsesia războiului.*) *Dar, de data asta, se prea poate ca dumnealor să se izbească de forţe pe care nu le bănuiesc*! *Slavă Domnului, proletariatul nu mai stă cu mâinile în sân, ca odinioară*! *El nu va îngădui ca aceste clase stăpânitoare, din cauza lăcomiei şi a antagonismelor dintre ele, să-l târască într-o catastrofă ale cărei oale sparte le-ar plăti, din nou, tot el... Pentru moment, revoluţia trece pe planul al doilea. Întâi şi întâi, trebuie să împiedicăm războiul cu orice preţ*! *Pe urmă...*

— *Pe urmă*?

— *Ah, pe urmă, sunt destule ţelurile precise ce trebuie împlinite*!... *Cel mai urgent va fi, fără îndoială, să se profite de această izbândă a partidelor populare, a răzvrătirii împotriva imperialismelor, pentru a încerca lovitura cea mare şi a pune mâna pe putere... Abia atunci va deveni posibil* să *se*

Impună lumii o organizare raţională a producţiei... Lumii întregi, mă înţelegi?...

Antoine asculta cu atenţie. Făcu semn că înţelege foarte bine. Dar, în acelaşi timp, zâmbetul lui uşor arăta că nu e încă absolut convins.

— *Asta n-o să meargă de la sine, ştiu prea bine,* continuă *Jacques. Spre a ajunge aici, va fi nevoie de o iniţiativă brutală a revoluţionarilor: să intre în joc actorul insurecţional, adăugă el, folosindu-se de felul de a vorbi şi imitând chiar glasul tăios al lui Meynestrel. Lucrul va fi greu. Dar ceasul când se va porni la înfăptuirea lui se apropie. Altfel, lumea muncitoare va fi osânaită să aştepte*

poate încă o jumătate de veac eliberarea ei…

Urmă o clipă de tăcere.

— Şi… aveţi oamenii de care e nevoie pentru executarea planului ăstuia frumos? întrebă Antoine.

Făcea tot posibilul să nu dea un ton pătimaş discuţiei şi să o menţină în cadrul unei simple speculaţi intelectuale. Gândea, cu naivitate, că în felul acesta îi dă fratelui său o dovadă de bunăvoinţă, de spirit liberal, nepărtinitor. Dar Jacques nu se arăta deloc recunoscător pentru aceasta. Dimpotrivă, felul ăsta de a vorbi, prea dezinteresat, îl enerva. Nu se lăsa păcălit. O oarecare ironie în glas, un fel de siguranţă, la care Antoine nu putea renunţa atunci când discuta cu mezinul lui, îi reamintea necontenit lui Jacques că Antoine îl privea ca un frate mai mare, de la înălţmea unei experienţe şi a unei priceperi superioare”.

— Oameni? Da, avem, răspunse el cu ifos. Dar, adesea, marii oameni de acţiune, conducătorii geniali, nu sunt aceia pe care ne bizuim de obicei. Evenimentele scot la iveală alţi i noi…

Îşi urmări, câteva clipe, visul lăuntric în tăcere. Continuă încet:

— Nimic din toate astea nu este închipuire goală, Antoine… Drumul spre socialism este o realitate generală. Ea sare în ochi. Izbânda finală va fi grea şi poate că, vai! nu se va obţine filră zvârcoliri sângeroase. Dar chiar de pe acum, pentru cei ce vor să vadă, ea este de neînlăturat… La un moment dat, se poate prevedea instaurarea unui regim universal…

— Lumea fără clase, făcu Antoine, dând ironic din cap.

Jacques urmă, ca şi cum n-ar fi auzit:

— …unui sistem cu totul nou, care va ridica, fără îndoială, la rândul lui, o seamă de probleme pe care nu le putem prevedea, dar care le va rezolva, cel puţin, pe

acelea ce sfâşie biata omenire de astăzi: problemele economice... Nu-i nicio utopie în toate astea... repetă el. În *faţa unor astfel de perspective, ne e îngăduit să avem cele mai frumoase nădejdi!...*

Convingerea cu care vorbea Jacques, molipsitoare, de data asta era şi mai emoţionantă în penumbra din cameră şi înfrângea, prin contrast, scepticismul lui Antoine.

„Factorul insurecţional, gândea Antoine. Foarte mulţumesc!... Aceste nobile eforturi pentru a făuri o viaţă mai bună costă, într-adevăr, prea mult!... Şi nu izbutesc niciodată să aducă o îmbunătăţire trainică. te avâmi în acţiune, te grăbeşti să distrugi, să înlocuieşti şi, la urmă, constaţi că noul regim creează abuzuri noi şi că, la încheierea socotelilor... E ca în medicină: se adoptă totdeauna cu prea mare grabă noile metode de îngrijire..."

Dacă Antoine judeca lumea cu mai puţină severitate decât *fratele său, dacă, în definitiv, se acomoda cu ea destul de bine – atât dintr-un oportunism firesc, cât şi din nepăsare (cât şi pentru că avea încredere în specialiştii care o conduc) – era însă departe de a o privi ca pe o lume perfectă. „Nu zic ba... nu zic ba... gândi el. Totul poate fi, totul trebuie să fie mereu perfecţionat. Asta-i legea civilizaţiei; însăşi legea vieţii... Dar treptat!"*

— Şi crezi că, pentru a ajunge acolo, spuse cu glas tare, este neapărată nevoie de o revoluţie?

— Acum, da... Acum, cred că da, susţinu Jacques, ca şi cum ar fi făcut o mărturisire, înţeleg bine la ce te gândeşti. Aşa am crezut şi eu multă vreme. Multă vreme m-am străduit să accept că ar fi de-ajuns reformele; reforme în cadrul regimului actual... Acum nu mai cred.

— Dar socialismul tău nu se realizează şi el progresiv, de la sine, din an în an? Pretutindeni! Chiar în ţări autocrate ca Germania?

— Nu. Tocmai experienţele la care te referi tu sunt pline de tâlc! Reformele acelea pot să mkşoreze unele efecte ale răului: ele nu pot acţiona împotriva cauzelor! Şi e firesc: reformatorii, oricât de bine intenţionaţi i-ai socoti, sunt, de fapt, solidari tocmai cu politica, cu economia care ar trebui combătute şi înlocuite. Nu i se poate pretinde capitalismului să se autodistrugă, săpându-şi propria temelie! Când capitalismul se simte prea strâns de gât de dezordinea pe care a creat-o, el adoptă din ideile socialiste câteva reforme ce i se par absolut necesare... Dar atât!

Antoine nu se dădu bătut:

— Înţelept este să te mulţumeşti cu relativul! Refor. mele astea parţiale sunt, oricum, câştiguri pentru idealul social pe care-l aperi tu.

— Aştiguri înşelătoare; concesii fără însemnătate, um simţite de nevoie şi care, în fond, nu schimbă nimic. Ce mare lucru au schimbat reformele în ţările de care vorbeşti în? Magnaţii banului n-au pierdut nimic din dominaţia lor: ei continuă să dispună de muncă şi să ţină masele în gheare; îi n-au încetat să manevreze presa, să *corupă sau să intimideze puterea publică. Pentru că dacă vrei să mergi până la iMăcina lucrurilor trebuie să loveşti cu târnăcopul în chiar temeliile regimului şi să aplici planul socialist în întregime! ca să desfiinţeze cocioabele, constructorii urbanişti dărâma totul la pământ, apoi încep să construiască... Da, adăugă el suspinând, convingerea mea adâncă este, acum, că numai o revoluţie, o răsturnare generală, ţâşnind din străfunduri şi răscolind totul, ar putea să cureţe lumea de infecţia capitalistă... Goethe spunea că trebuie să alegem între nedreptate şi dezordine şi el prefera nedreptatea. Eu, nu! Eu cred că nu există ordine adevărată fără dreptate. Eu cred că orice e preferabil nedreptăţii... Orice!... Chiar şi, sfârşi el,*

coborând deodată glasul, chiar şi oribila dezordine revoluţionară.

„Dacă m-ar auzi Mithoerg, gândi Jacques, ar fi mulţumit…”

Câteva clipe rămase gânditor.

— Singura mea nădejde este că nu va fi poate neapărat necesar să se facă pretutindeni, în toate ţările, revoluţii sângeroase…

N-a fost nevoie să se ridice ghilotina din 93 în toate capitalele din Europa pentru ca principiile republicane din 89 să pătrundă peste tot, să transforme totul. Frântă a făcut o spărtură prin care au trecut apoi toate popoarele… Va fi, de bună seamă, de ajuns ca o singură naţiune – poate Germania? – să dea un tribut de sânge, pentru a instaura ordinea nouă şi pentru ca restul lumii, urmându-i pilda, să poată mergeânainte pe calea asta, fără zguduiri…

— Fie, sunt de acord în ce priveşte răsturnările, dacă-i vorba ca ele să se petreacă în Germania! făcu Antoine, batjocoritor. Dar, urmă el cu seriozitate, acolo unde vreau să vă văd pe toţi este momentul când va trebui să clădid lumea voastră nouă. Fiindcă, orice au face, tot cu acelaşi element de bază veţi fi nevoiţi să reconstruiţi. Şi elementul acesta va rămâne neschimbat: ele natura omului!”

Jacques păli brusc. Îşi întoarse capul într-o parte ca să-şi ascundă tulburarea.

Fără să vrea, Antoine pusese degetul, cu brutalitate, pe rana cea mai arzătoare a fratelui său, o rană adâncă şi tainică, de nevindecat… Credinţa asta în omul de mâine, care era raţiunea de a fi a revoluţiei, o adevărată platformă pentru avfntul revoluţionar, credinţa asta, vai, Jacques n-o avea decât în rare momente, printr-o contagiune trecătoare; ni ciodată nu izbutise să se

pătrundă cu adevărat de ea, s-o faci să trăiască în el. Mila lui pentru oameni era nesfârşită, le dăruia toată iubirea inimii, dar, orice ar fi făcut, oricât s-ar fi bătut cu pumnii în piept şi ar fi repetat formulele doctrinare, riiinânea sceptic în privinţa posibilităţilor morale ale omului.

În adâncul sufletului său, sălăşluia acest refuz patetic: nu credea, nu putea crede cu adevărat în perfecţiunea acestei dogme – progresul spiritual al omenirii. A îndrepta, a reorganiza, a crea omului alte condiţii de existenţă printr-o schimbare totală a instituţiilor, prin construirea unui sistem nou, asta da, de bună seamă, se poate! Dar că această ordine socială nouă va reînnoi şi orna/, creând în chip automat un tip de om cu adevărat mai bun, asta n-o putea crede. Şi, ori de câte ori se lovea de această îndoială fundamentală, atât de adânc înrădăcinată în el, încerca un sentiment sfâşietor de remuşcare, de ruşine, de deznădejde.

— Nu-mi fac prea multe iluzii asupra capacităţii de perfecţionare a naturii omeneşti, mărturisi el cu glasul uşor schimbat. Dar constat că omul de azi este o fiinţă dărâmată, degradată de sistemul social actual. Asuprindu-l pe muncitor, regimul acesta îl umileşte, îl sărăceşte din punct de vedere moral, îl lasă pradă instinctelor \! or mai josnice, înăbuşă în el eventualele posibilităţi de a sendica. Nu neg că aceste instincte josnice ar fi înnăscute. Gândesc numai – vreau să gândesc – că acestea nu sunt singurele lui instincte. Cred că civilizaţia noastră economică împiedică instinctele bune de a se dezvolta, de a le învinge pe celelalte. Şi că avem dreptul să nădăjduim că omul va fi altul atunci când ceea ce este mai bun în el va putea înflori în voie…

Uon întredeschise uşa. Aşteptă ca Jacques să-şi sfârşească fraza, spre a anunţa cu glas şters:

— Cafeaua pentru domnii este servită în birou.

Antoine se întoarse către el:

— Nu, ad-o aici… Şi aprinde, te rog, lumina. Numai lămpile din colţ…

Tavanul se lumină. Reflexele lui răspândeau în încăpere. O lumină difuză şi plăcută.

„Atenţie, îşi spunea în sinea lui Antoine, foarte departe de a bănui că, pe acest tărâm, s-ar putea aproape înţelege cu fratele său. Aici, ajungem la un punct esenţial… Pentru toţi iiicsti naivi, imperfecţia omului nu-i decât un rezultat al defectelor societăţi şi, atunci, este firesc ca ei să-şi pună nădejdea nebună într-o revoluţie. Dacă ar vedea lucrurile aşa cum sunt… dacă ar înţelege, o dată pentru totdeauna, că omuf este un animal păcătos şi că nu-i minic de tăcut cu el… Orice regim social este condamnat, în mod fatal, să oglindească latura urâtă a naturii omeneşti… Atunci, la ce bun să ne mai expunem la riscuiile unei răsturnări?"

— Dezgustătoarea harababură din lumea modernă nu e numai de ordin material… începu Jacques cu glas surd.

Intrarea lui Uon, care aducea cafelele pe tavă, îl făcu să se întrerupă.

— Două bucăţi de zahăr? îl întrebă Antoine pe Jacques.

— Numai una. Muuumesc.

Urmă un minut de tăcere.

— Toate astea… Toate astea… repetă Antoine. Vrei să-ţi üpun drept ce sunt toate astea, dragul meu? U-to-pii!

Jacques îl privi drept în faţă. „A spus: «dragul meu» întocmai ca tata", remarcă el. Şi mti că se înfurie, dar se lăsă în voia acestei senzaţii, pentru că ea îl uşura.

— Utopii?! exclamă el. S-*ar păr* ea *că nici nu bănuieşti că există mii de capete serioase pentru care aceste utopii alcătuiesc un plan de acţiune, chibzuit pe*

baze ştiinţifice, pus la pu net în mod foarte riguros! *Şi care nu aşteaptă decât un prilej ca să-l aplice*!... (*Se gândea la Geneva, la Meynestrel, la doctrinarii ruşi, la Jaurès.*) o *să trăim poate destul, şi tu şi cu, ca să apucăm realizarea necruţătoare a acestor utopii în vreun colţ a** *globului*! *Şi o să vedem cum ele dau naştere unei societăţi noi*!

— *Omul va fi totdeauna om, mormăi Antoine. Vor exista totdeauna puternici şi slabi... Nu vor fi aceiaşi, asta-i tot*! *Cei tari îşi vor întemeia puterea pe alte instituai, pe alte legi decât ale noastre... Ei vor alcătui o clasă nouă de potentaţi, un tip nou de profitori... Aşa-i legea... Şi, până atunci, ceea Ce este totuşi bun în civilizaţia noastră ce va deveni*?

— *Da, făcu Jacques, vorbindu-şi parcă lui însuşi, cu un accent de tristeţe care-l surprinse pe fratele său. Unor oameni ca voi nu li se va putea răspunde decât printr-o mare, printr-o minunată experienţă... Până atunci, poziţia voastră e comodă*! *E poziţia tuturor acelora care se simt bine instalaţi în lumea actuală şi care vor, cu orice preţ, ca ea să rămână aşa cum este*!

Antoine îşi puse brusc ceaşca pe masă.

— *Dar eu sunt gata să accept şi altă lume*! *exclamă el cu o vioiciune care-i făcu plăcere lui Jacques.*

„Tot e ceva, gândi Jacques, că nu-şi mărgineşte convingerile la viaţa pe care-o duce..."

— *Nici nu-ţi închipui, urmă Antoine, cât de independent mă simt atunci când mă situez la marginea tuturor formelor sociale*! *Eu nu sunt decât un cetăţean*!... în *o meserie*: *e singurul lucru la care ţin. Cât despre rest, în jurul cabinetului meu de consultaţi, organizau lumea cum v-o plăcea*! *Dacă socotiţi că veţi putea crea o societate unde nu va mai fi nici*

...>, I...

mizerie, nici risipă, nici prostie, nici pofte josnice, o

societate fără nedreptate, fără corupţie, fără privilegii's, i în care nu va mă. *Jomni legea iunglei devorarea universală între oameni – atunci, haide*! *Grăbiţi-vă*!... *Nu apăr câtuşi de puţin capitalismul! ÎI există, aşa l-am găsit când m-am născut; mă scald în el de treizeci de ani, aşa încât m-am deprins cu el, îl accept; ba chiar, ori de câte ori pot, mă folosesc de el... Dar sunt gata, oricând, să mă împac cu un alt mod de a trăi*! *Şi dacă aţ găsi în adevăr ceva mai bun, aleluia*!... *În ce mă priveşte, nu revendic nimic decât posibilitatea de a practica meseria pentru care sunt făcut. Voi accepta tot ce vreţi, în afară de a renunţa la ceea ce este menirea mea de om... Dar, adăugă el repede, oricât de perfect ar fi sistemul vostru nou, chiar dacă veţi reuşi să faceţi din fraternitate o lege generală, mă îndoiesc că veţi face acelaşi lucru din sănătate... Vor fi totdeauna bolnavi şi, prin urmare, medici-Aşadar, pentru mine nimic nu se va schimba în privinţa raporturilor mele fundamentale cu oamenii. Numai că, făcu el clipind, în societatea ta socialistă, să-mi laşi o anumită...*

Soneria dinvestibul răsună cu putere.

Antoine, surprins, ciuli urechea. Totuşi, urmă:

— ...o anumită libertate... Ah! *da, condiţie sine qua non*: *o anumită libertate profesională... Înţeleg piin asta*: *libertate de a gândi şi libertate de a munci... bineînţeles, cu toate riscurile şi cu toate răspunderile pe care le comportă aceasta...*

Tăcu şi ascultă.

Îl auziră pe Uon deschizând uşa de la intrare; pe urmă auziră un glas de femeie.

Antoine, cu pumnul strâns pe masă, gata să se ridice în picioare, îşi luase masca lui profesională.

Uon se ivi în mă.

Dar n-avu timp să scoată niciun cuvânt. În spatele lui,

o i *i nara femeie dădu buzna în sufragerie*.

Jacques tresări. *Şi deodată se îngălbeni*: *o recunoscu pe Imny de Fontanin*.

XVIII

Jenny nu-l recunoscuse pe Jacques. *Poate că nu-l privise au nici nu-l văzuse*. *Se îndreptă, spre Antoine, cu trăsăturile încordate*.

— Vino repede… Tata e rănit.

— Rănit? *spuse Antoine*. *Grav*? *Unde*?

Jenny făcu un gest cu mâna la tâmplă.

Expresia ei rătăcită, gestul, cele câteva amănunte pe care

1 *e cunoştea din viaţa lui Jérôme de Fontanin îl făcură pe Antoine să bănuiască numaidecât o dramă*. *Tentativă de omor*? *De sinucidere*?

— Unde e?

— Într-un hotel… adresa… Mama e acolo, te usteaptă… Vino…

— Uon, strigă Antoine, spune-i lui Victor să scoată maşina, repede! *Se întoarse spre fată*: *Într-un hotel*? *Cum asta*?… *De când e rănit*?

Jenny nu răspunse, îşi aruncase privirea spre musafirul rare era alături… Jacques!

El puse ochii în jos. *Simţi privirea lui Jenny ca o arsură pe obraji*.

Nu se mai văzuseră din vara de la Maisons-Laffitte: *patru uni*!

— O clipă, să-mi iau trusa, spuse iute Antoine, repezindu-se spre uşă.

Rămânând singură în faţa lui Jacques, Jenny începu să tremure. *Îşi fixă ochii în covor*. *Colţurile gurii i se mişcau uşor*. *Jacques îşi* ţinea *respiraţia prada unei tulburări pe care n-ar fi crezut-o posibilă cu o clipă mai înainte*. *Îşi ridicară ochii în acelaşi timp*. *Privirile li se*

ciocniră parcă una de alta; aceeaşi buimăceală, aceeaşi nelinişte amefitoare le dilata pupilele. Din ochii lui Jenny ţâşni o lucire de spaimă, pe care pleoapele lăsate o ascunseră în grabă.

Jacques făcu un pas maşinal.

— Şezi, până ine... bâigui el, apropiind un scaun.

Ea nu se clinti. Stătea dreaptă, în lumina care cădea din tavan. Umbra genelor îi tremura pe obraji. Purta un taior dintr-o stofă fără desene, care o făcea înaltă, subţire, strânsfl în veşmintele ei.

Antoine intră precipitat. Era în haină de oraş, cu pălăria pe cap. Uon, după el, aducea două truse de pansament, pe care Antoine le deschise pe masă, dând tacâmurile la o parte.

— Ia spune, ce s-a întâmplat?... Maşina e gata într-un minut... Cum aşa, rănit? Cu ce? Uon, caută-mi, repede, o cutie de comprese...

În timp cevorbea luă, dintr-o trusă o pensă chirurgicală şi două flacoane, pe care le puse în cealaltă trusă. Se grăbea, dar făcea totul cu mişcări calculate şi precise.

*— Nu ştim nimic... se bâlbâi Jenny, care, îndată ce se întor*sese *întoine, se apropiase de el. Un glonţ de revolver...*

— A!... făcu Antoine, fără să-şi întoarcă privirea.

— Nici nu ştiam că e la Paris... Mama îl credea încă la Viena... Glasul şi era voalat. Gâfâia, dar vorbea răspicat. Deşi foarte tulburată, dădea încă o impresie de energie şi de curaj.

fost anunţate de la hotelul unde se afla... Acum o jumătate de oră... sărit într-o maşină... în drum, mama m-a lăsat aici... N-a vrut s-aştepte, de frică...

Nu sfârşi. Uon intră, cu o cutie nichelată în mina.

— Bun, zise Antoine. Acum, fuga!... E departe hotelul?

— În Avenue de Friedland, 27 bis.

— Vii cu noi! făcu Antoine către Jacques. Glasul îi era mai mult poruncitor decât întrebător. Adăugă: Ne poţi fi de folos acolo.

Jacques o privea pe Jenny fără să răspundă. Ea nu făcu niciun semn, dar lui i se păru că acceptă să-i însoţească.

— Luaţi-o înainte, le ceru Antoine.

Automobilul nu era încă scos, din garaj. Farurile îşi proiectau lumina orbitoare în curte. În timp ce Victor trăgea capota, Antoine o şi împinse pe Jenny în maşină.

— Eu stau în faţă, spuse Jacques, sărind pe canapea.

Până în Place de la Concorde merseră cu viteză. Dar pe Avenue des Champs-Élysées circulaţia vehiculelor îl sili pe şofer să încetinească.

Antoine, aşezat lângă Jenny, respecta tăcerea fetei. Gusta fără nicio strângere de inimă momentul acesta plăcut, pe care-l cunoştea foarte bine, momentul acesta de înfrigurare.

de energie disponibilă dinaintea ceasului de iniţiativă, de ilispundere. Şi privea, distrat, afară.

Jenny, ghemuită în colţul vehiculului, străduindu-se să se ferească de orice atingere, se încorda zadarnic să-şi stăpânească iremurul: vibra din tot trupul, ca un cristal lovit.

Din clipa în care omul acela de serviciu de la hotel, necunoscut, pe care-l primiseră cu oarecare reţinere, le anunţase cu un glas răguşit că „domnul de la camera 9 îşi trăse de un glonţ în cap" şi până când sosise în Rue de l'Üniversité, în laxiul acela în care, pe tot drumul, fără un cuvânt, fără o lacrimă, mama sa şi ea îşi strânseseră

convulsiv mâinile, nu se rând ise decât la rănit. bar, de la apariţia fulgerătoare a lui Jacques, uitase de tatăl ei…

În faţa ei, acest spate pătrat, viu, pe care se ferea să-l privească, era o prezentă, o realitate, spre care convergeau toate forţele fiinţei sale!… *Strângând din dinţi, îşi apăsa pieptul cu braţul stâng, ca's '1*. îi *strivească bătăile Inimii, şi-şi ţinea cu îndărătnicie capul plecat. Pentru moment, nu era în stare să-şi analizeze tumultul acesta lăuntric. Dar se lăsă în voia lui, cuprinsă iarăsi, pe neaşteptate, cu sălbăticie, de acea dramă a vieţii ei din pricina căreia era să moară odată şi de care se crezuse apoi eliberată pentru totdeauna.*

O oprire bruscă o făcu să-şi ridice privirea. Maşina fusese nevoită să frâneze scurt, la o răscruce, pentru a aştepta să treacă o defilare militară.

— Aşa-i când eşti grăbit… mormăi Antoine, întorcându-se spre Jenny.

Un batalion de tineri, în rânduri strânse, cu lampioane aprinse, urma fanfara cu pas cadenţat şi cânta în gura mare refrenul milităresc al marcului. La di-eapta şi la stânga, ţinută în frâu de un cordon de *ordine numeros, o muhime compactă îi aclama pe manifestanţi şi se descoperea în faţa drapelului".*

Şoferul, după ce se asigură că Jacques nu-şi scoate pălăria, rămase şi el cu şapca pe cap.

— Fireşte… se încumetă el. În cartierele astea parc-ar fi la ei acasă! *Şi, văzându-l pe Jacques că ridică din umeri, adăugă încurajat*: *La mine, în Belleville, a trebuit să se lase păgubaşi de haiul lor*! *Se sfârşea totdeauna cu încăierare…*

Din fericire, cortegiul, care cobora spre Concorde, o luă la stânga, lăsând liberă circulaţia pe Avenue d'Antin.

ateva minute mai târziu, automobilul urcă repede dealul cartierului, apoi coborî pe Avenue de Friedland.

Antoine se grăbi să deschidă portiera. Nici nu se oprise bine maşina şi sări jos. Jenny făcu o sforţare ca să se smulgă de la locul ei; evitând mâna pe care i-o întindea Antoine, coborî pe trotuar. O clipă, în picioare, orbită de valul de lumină ce izbucnea pe uşa hotelului şi răzbea până în mijlocul străzii, rămase nemişcată şi atât de ameţită, încât era gata să cadă.

— Vino după mine, o chemă Antoine, atingând-o uşor pe umăr. Am s-o iau eu înainte.

Jenny îşi încordă puterile şi îl urmă în grabă. „Unde-i el?" se gândea, fără a îndrăzni să se uite înapoi. (Chiar aici, chiar într-o clipă ca asta, nu la tatăl ei se gândea.)

Hotelul Westminster era o pensiune pentru străini, ca multe altele încartierul Étoile. Holul strâmt era luminat foarte puternic. În capăt, printr-un perete cu geamuri, se vedea o galerie-salon, unde grupuri de oameni jucau cărţi, fumând, în timp ce cineva cântă la un pian ascuns în spatele unor plante.

La primele cuvinte ale lui Antoine, portarul făcu un semn spre o doamnă grasă, încorsetată în satin negru, care se ridică numaidecât de după un birou şi, fără o vorbă, cu un aer posac, îi conduse repede la ascensor. Uşa de fier se închise. Abia atunci Jenny băgă de seamă, cu o mare uşurare, că Jacques nu-i însoţea.

Fără a fi avut timp să-şi revină, se trezi în faţa mamei sale, la capătul unui coridor.

Trăsăturile doamnei de Fontanin erau în acelaşi timp răvăşite şi calme. Jenny observă, în primul rând, că pălăria îi era aşezată strâmb şi dezordinea asta neobişnuita o mică mai mult decât deznădejdea privirii.

Doamna de Fontanin ţinea în mână un plic deschis. Îl luă pe Antoine de braţ.

— E aici... Vino...

Îl trăgea grăbită spre coridor.

— Poliţia a plecat adineauri... Trăieşte... Trebuie salvat... Medicul hotelului spune că nu poate fi transportat...

Se întoarse spre Jenny; voia s-o scutească de a-l vedea pe tatăl ei rănit.

— Aşteaptă-ne aici, draga mea.

Şi îi întinse plicul pe care-l ţinea în mina. Era scrisoarea ce fusese găsită pe parchet, lângă revolver şi a cărei adresă a ajutat ca să fie anunţaţi imediat cei din Avenue de l'Observatoire.

Rămasă singură pe coridor, Jenny încerca să descifreze, la lumina slabă a lămpii din tavan, scrisoarea lăsată de tatăl ei. *Numele ei, Jenny, scris în ultimele rânduri, îi sări în ochi*:

„Jenny a mea să mă ierte. Niciodată n-am ştiut să-i arăt cât de mult am iubit-o..."

Mâinile îi tremurau. Zadarnic îşi încorda voima ca să-şi învingă zguduirea nervoasă ce-o scutura până în vârful degetelor; se silea din toate puterile să citească, să citească tot, de la început:

„Thérèse! Nu mă judeca cu asprime. Dacă ai şti cât am suferit înainte de a ajunge aici! Cât de mult te compătimesc... Draga mea, cât de mult te-am făcut să suferi! Eşti atât de dreapta şi de bună! Mi-e ruşine, n-am ştiut să-ţi fac decât rău, în schimbul binelui ce mi l-ai făcut tu. Şi totuşi te iubeam, draga mea. Dacă ai şti! Te iubesc, te-am iubit numai pe tine, întotdeauna".

Cuvintele îi jucau în faţa ochilor uscaţi, care îi ardeau şi îi fugeau de pe scrisoare spre a căuta cu nelinişte în lungul scării; nu se mai putea gândi decât la un singur lucru: că Jacques e aproape. Îi era atât de teamă că-l va vedea ivindu-se din nou, încât nu izbutea să-şi concentreze

atenţia asupra acestor câtorva rânduri, nesfârşit de dureroase, astre nu te cu creionul, în grabă, pe hârtie, şi în care tatăl ei, în clipa hotărâtoare, înainte de a săvârşi gestul fatal, îşi îndreptase totuşi ultimul gând spre ea: „... Jenny a mea să mă ierte..."

Caută cu ochii un colţ unde să se ascundă, un adăpost. Nimic... Într-un ungher, zări o banchetă... Porni spre ea, clătinându-se, şi se aşeza. Nu încerca să înţeleagă ceea ce simţea. Era prea ostenită. Ar fi vrut să moară acolo, în clipa aceea, să termine cu toate, să se elibereze de ea însăşi.

Dar nu mai era stăpână pe mintea ei. Trecutul îi răscolea toate amintirile, i se perinda prin faţa ochilor, ca un film ce se desfăşoară cu o iuţeală de vis Ceea ce rămăsese de neînţeles pentru ea începea la Maisons-Laffitte, îndată după sfârşitul acelei veri din 1910. Tocmai când Jacques se arăta din zi în zi tot mai îndrăgostit, tot mai hotărât s-o cucerească; tocmai când ea însăşi se înspăimântă, în fiecare zi, simţindu-se tot mai tulburată şi tot mai atrasă spre iubire, pe neaşteptate, fără să-i spună nimic, fără să-i scrie, fără să atenueze cu nimic jignirea unei astfel de schimbări totale, Jacques încetase să mai vină... Apoi, într-o seară, Antoine îl chemă pe Daniel la telefon: Jacques dispăruse!... Şi tortura începuse. De ce această fugă? Sau, poate, şi mai rău. De ce această sinucidere? Ce taină luase cu el băiatul ăsta sălbatic?... Zi de zi, în luna aceea a lui octombrie 1910, fără ca nimeni din jurul ei, nici chiar mama sa, să fi bănuit cât de mult suferă, Jenny urmărise, cu disperare, cercetările, fără rezultat, pe care le făceau Antoine şi Daniel pentru a da de urma fugarului... Şi situaţia asta se prehmgise luni de zile... Cu sufletul sfâşiat, se zbătuse, singură, în tăcere, în acea înăbuşitoare atmosferă de mister. Se încăpăţâna nu numai să-şi ascundă deznădejdea, dar şi suferinţele fizice,

*dezechilibrul ce pu*sese *stăpânire pe organismul ei în urma unui astfel de soc… în sfârşit, după mai bine de un an de zbucium solitar, de convalescentă cu dese reveniri ale răului, apăru destinderea morală. Rămânea să-şi mai îngrijească doar trupul. Medicii o trimiseră, pentru o vară întreagă, la munte; apoi, de cum începu frigul, în sud… Acolo, în Provence, aflase, în toamna trecută, dintr-o scrisoare a lui Daniel către mama lui, că Jacques fu*sese *găsit, că trăia în Elvefia, că fusese la Paris la înmormântarea domnului Thibault. Se simţise atunci, timp de câteva săptămâni, extrem de tulburată; dar răscolirea aceasta se potolise de la sine atât de repede, încât Jenny simţi cu precizie în momentul acela că s-a vindecat:, între ea şi Jacques totul se sfârşise, nu mai era nimic… Nu mai era nimic, credea ea*! *Şi în seara asta, în momentul cel mai dramatic din viaţa ei, iată-i că se ivea din nou, cu ochii lui vii, cu fata lui încruntată*!

Şedea cu fata aplecată înainte, privind cu teamă spre scări. Gândul îi galopa nebuneşte… Ce se va întâmpla cu ea?

O întâlnire neaşteptată, izbirea a doua priviri erau de-ajuns ca să răscolească tot trecutul, ca să năruie, într-o oră, echilibrul acela fizic şi moral pe care se străduise ani de zile să şi-l recapete.

Jacques, ascultând de semnul pe care i-l făcuse fratele său, rămăsese în hol.

Doamna în satin negru îşi reluase locul la masă şi-i arunca, din timp în timp, pe deasupra lornionului, o privire duşmănoasă. Undeva, departe, orchestra, compusă dintr-un

I Iun şi o vioară leşinată, se trudea să cânte un tango pentru o singură pereche de dansatori, pe care Jacques o zărea, în scurte răstimpuri, dincolo de geamurile uşii. În

restaurantul hotelului, clienţii întârziaţi îşi terminau cina. În oficiu, se auzeau clinchete de tacâmuri şi de farfurii. Chelnerii intrau şi ieşeau cu tăvi încărcate. Trelând prin fata casieriţei, anunţau ni glas discret: „Un Evian la numărul 3”; „Socoteala la numărul 10”; „Două cafele la numărul 27…”

O cameristă coborî în fugă scările. Doamna în negru irătă spre Jacques cu vârful tocului.

Aducea un bileţel de la Antoine: „Telefonează doctorului Héquet să vină imediat. Passy 09 – 13”.

Jacques întrebă unde-i cabina telefonică. Recunoscu la cdălalt capăt al firului glasul Nicolei, dar nu-şi spuse numele…

Héquet era acasă; veni la telefon.

— Plec imediat. Voi fi acolo în zece minute.

Casieriţa aştepta la uşa cabinei. Tot ceea ce se referea la

…nerodul de la numărul 9” i se părea suspect: într-un hotel, niciodată un bolnav nu-i un client dorit; cu atât mai puţin un sinucigaş!

— Înţelegeţi… Să se întâmple aşa ceva într-un hotel ca al nostru… Nu putem… Nu, pentru nimic în lume… Trebuie ca imediat…

Antoine apăruse pe scări. Era în capul gol şi singur. Jacques se repezi spre el.

— Ei?

— E în comă… Ai telefonat?

— Héquet soseşte acum.

Doamna în negru se apropie în grabă, cu o mină hotărâtă:

— Sunteţi cumva medicul familiei?

— Da!

— Nu-l putem tine aici, înţelegeţi… Într-un hotel ca al nostru… Trebuie transportat la spital…

Antoine, fără să-i dea atenţie, îl trase pe fratele său în capătul celălalt al holului.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Jacques. De ce a vrut să se sinucidă?

— Habar n-am!

— Locuieşte singur aici?

— Aşa cred.

— Te urci iar, imediat?

— Nu, îl aştept pe Héquet, ca să vorbesc cu el... Hai să şedem.

Se aşeză, dar se ridică imediat.

— Unde-i telefonul? îşi aduse brusc aminte de Anne. Fii atent la *intrare. Mă întorc îndată.*

Anne era întinsă pe divan, în întuneric, cu ferestrele deschise şi storurile lăsate. De cum sună telefonul, presimţi că Antoine nu va veni. îi *auzi explicaţiile fără să-l poată asculta, fără să înţeleagă bine ce spunea.*

— Înţelegi? făcu Antoine, mirat de tăcerea ei.

Anne nu izbutea să răspundă. Un nod i se oprea în gât, o sugruma. Făcu un efort şi murmură:

— ...Nu-i adevărat, Tony!

Glasul suna atât de încet, atât de schimbat, încât Antoine se stăpâni o clipă înainte de a răspunde enervat:

— Ce nu-i adevărat? Dacă-ţi spun... E în comă! Aştept chirurgul!

Anne, de necaz, îşi încleştă degetele pe receptor şi nu îndrăzni să mai vorbească, de teamă să nu izbucnească în hohote de plâns.

Antoine aştepta.

— Şi unde eşti? făcu ea în cele din urmă.

— Într-un hotel... lângă Étoile...

Anne repetă, ca un ecou slab:

— Étoile?... Apoi, după o pauză lungă: Dar e alături...

Eşti foarte aproape de mine, Tony!...

Anne îi ghici zâmbetul după sunetul glasului şi îşi recăpătă încrederea.

— Ştiu la ce te gândeşti, spuse el zâmbind iar. Dar îţi repet, am să fiu reţinut aici toată noaptea... Ai face mai bine să te întorci cuminte acasă.

— Nu! *strigă ea repede şi cu glas coborât. Nu, nu mă mişc de-aici*! *Şi, după o altă pauză, şopti*: *Te aştept...*

Se lăsă pe spate, dădu receptorul la o parte şi respiră adânc. Auzi, ca în depărtare, un glas nazal, vorbind în aparat:

— ...dacă pot să scap, da... Dar nu prea cred... Bună seara, draga mea...

Anne apropie iute receptorul de ureche. Antoine închisese.

Atunci se lungi din nou pe divan şi rămase aşa, cu privi. tril fixă, cu picioarele strânse, cu trupul încordat, strângând în ceptorul la obraz.

— Doamna de Fontanin este, fără discuţie, o femeie minunată, spuse Antoine după ce se întoarse şi se aşează lângă îi *teques.*

Tăcu. Apoi, după o pauză:

— N-ai mai văzut-o pe Jenny... de atunci?

*Îşi reaminti deodată de dispăruia fratelui său, de Sorelli*mi *şi de tot ceea ce putuse ghici din povestea aceea încurcată.*

Jacques, întunecat, dădu negativ din cap.

Un automobil se opri în faţa hotelului. Héquet apăru

1 *I ngă scară. Soţia sa era cu el. Nicole nu-l iertase niciodată pe unchiul Jérôme*: *îl socotea răspunzător de viaţă nedemnă «mamei sale, astfel că sfârşitul acesta scandalos* i se *părea o pedeapsă a lui Dumnezeu. Totuşi, în momentele acestea de mare durere, nu se îndura să le lase*

singure pe mătura Téi Eşe şi pe Jenny.

Héquet se opri o clipă în prag, Privirea lui ageră, în dosul ochelarilor, făcu ocolul holului. îl zări pe Antoine, care venea spre ei. Nu-l recunoscu pe Jacques, care se ţinea dinadins deoparte.

Antoine n-o mai văzuse pe Nicole din seara aceea, din ajunul morţii fetiţei. (Ştia că, puţin după aceea, Nicole născuse un copil mort, în cond Uii grele, care o lăsaseră pentru totdeauna infirmă la trup şi la suflet.) Slăbise; expresia linerească, plină de încredere a chipului ei pierise cu totul. Nicole îi întinse mâna. Privirile li se încrucişară şi trăsăturile Nicolei se contractară uşor: imaginea lui Antoine era, în amintirea ei, legată de cele mai dureroase clipe şi iată că-l întâlnea iar, tocmai în seara asta, în atmosfera tragică a acestei noi drame...

Antoine îl conduse pe chirurg spre ascensor, spunându-i ceva la ureche. Înainte ca grupul să intre în cabina cu geamuri, Jacques văzu, de departe, cum fratele lui arată cu degetul într-un punct precis al tâmplei, la rădăcina părului.

Doamna în negru sări din dosul casei.

— Eorudă?

— E un chirurg.

— Sper că n-o să-l opereze aici!

Jacques îi întoarse spatele.

Muzica încetase. În restaurant, lămpile se stinseseră. Un omnibuz aduse de la gară o pereche tânără, englezi, fără îndoială, tăcuţi, cu geamantane frumoase şi noi.

După vreo zece minute, camerista apăru din nou, cu un alt bileţel de la Antoine: „Telefonează la clinica Bertrand, Neuilly 54 – 03, din partea lui Héquet. Să trimită imediat ambulanta pentru bolnav culcat. Să se pregătească sala de operaţii”.

Jacques telefonă imediat.

Ieşind din cabina telefonică, se lovi de casieriţa, care stătea în picioare, rezemată de u-a. Femeia îi zâmbi cu ama. bilitate, uşurată parcă.

Jacques îi zări pe Antoine şi pe Héquet apărând împreună şi *străbătând holul. Chirurgul se urcă în macină singur.*

Antoine se întoarse spre Jacques.

— Héquet va încerca să extragă proiectilul chiar în noaptea asta. E singura şansă…

Jacques îl întrebă din ochi. Antoine răspunse cu o strâmbătură:

— Cutia craniană e sfărâmata rău. Ar fi o minune să-l scape… Acum, ascultă… spuse el îndreptându-se spre masa rezervată pentru corespondentă, care se afla la intrarea galeriei-salon. Doamna de Fontanin ar vrea să-l anunţe pe Daniel, Ia Lunéville. Trebuie să duci o telegramă la un oficiu poştal care-i deschis noaptea; poate cel de la Bursă.

— Dar au să-i dea permisie? întrebă Jacques.

„În împrejurările actuale… gândea el, şi într-o garnizoană de frontieră…"

— Fireşte… De ce nu? făcu Antoine, fără să înţeleagă.

Se aşezase pe scaun şi începu să redacteze telegrama.

Dar se răzgândi şi mototoli hârtia.

— Nu… Cei mai sigur este să ne adresăm colonelului. Luă o altă foaie de hârtie şi începu să murmure în timp ce scria: „… rugăm… insistent… a acorda urgent… permisiune… plutonier-major Fontanin… al cărui tată…" Apoi se ridică.

Jacques luă ascultător telegrama.

— Să vin pe urmă să te caut la clinică? Unde e?

— Dacă vrei… Pe Boulevard Bineau, numărul 14…

Dar la ce bun urmă Antoine după o clipă de gândire. Mai bine, dragul meu, du-te să te culci... (Era gata să adauge: „Unde stai? Vrei să vii în Rue de l'Université?" Dar tăcu.) Telefonează-mi mâine dimineaţă înainte de opt, am să-ţi spun ce s-a întâmplat.

Şi, în timp ce Jacques se depărta, Antoine strigă în urma lui:

— Ar trebui totuşi să-i telegrafiezi şi lui Daniel, ca să-i ilni adresa clinicii.

XIX

Era aproape douăsprezece noaptea când Jacques le-*i de*

11 *oficiul poştal al Bursei.*

Se gândea la Daniel; îşi vedea parcă prietenul desfăcând

1 *i legrama pe care i-o expediase şi pe care o semnase: „Doctor Thibault".*

Rămase o clipă pe marginea trotuarului, neştiind ce să facă, privind, fără s-o vadă, piaţa luminată şi aproape pustie. îi *dureau* puţin *oasele, ca într-un început de febră; capul îi vâjâia. „Ce-oi fi având?" se întrebă.*

Cu o mişcare bruscă, îşi îndreptă trupul din şale şi trecu drumul. Aerul era mai curat, dar noaptea era totuşi caldă. Porni drept înainte, fără ţintă. „Ce-oi fi având?" se întrebă din nou. „Jenny?" Imaginea tinerei fete, palidă şi subţire, în laiorul albastru, aşa cum îi apăruse pe neaşteptate, după atâţia ani, îi reveni în faţa ochilor. O clipă doar. O goni repede, aproape fără sforţare.

Ajunse, prin Rue v ivienne, în Boulevard Poissonnière şi se opri. Bulevardele, aproape pustii în duminica asta de vară, se însufleţeau iarăşi pentru o oră: sălile de spectacol se goleau; terasele cafenelelor se umpleau de lume. Taxiuri descoperite goneau în şir spre Operă. Mulţimea de

pe trotuare se scurgea şi ea spre vest. Femei de stradă fercheşe, sub pălăriile lor mari, împodobite cu flori, urcând în direcţie opusă, spre Porte Saint-Martin, aruncau ocheade bărbaţilor singuri.

Cu spatele rezemat de o prăvălioară, la colţul străzii, Jacques privea cum se scurge prin fata lui g loata asta inconştienta. Orbirea lui Antoine era într-adevăr generală. Se afla oare, printre trecătorii aceştia veseli, unul singur care să-şi dea seama de capcana în care era prinsă Europa?... Niciodată Jacques nu înţelesese, cu o mai adâncă durere, că soarta milioanelor de indivizi e în mina câtorva oameni.

*Un vânzător de ziare, târându-şi saboţii de lemn, striga, fără convingere: „Edita a doua... La Liberté... La Presse... „Jacques cumpără gazetele şi-şi aruncă ochii peste ele, la lumina unui felinar: Procesul Caillaux... Călătona domnului Poincaré... Traversarea Parisului înot... Statele Unite şi Mexi*cul... Dramă din gelozie... Tuntl ciclist al Frântei... Marele pre\ milita! baloanelor la Tuileries... Buletin financiar... *Nimic*! *îşi aduse din nou aminte de Jenny şi, brusc, hotărî să-şi grăbească plecarea cu două zile.*

„Plec chiar mâine, înapoi, la Geneva". Hotărârea îi pro. duse o neaşteptată uşurare.

„Ce-ar fi să trec puţin pe la l'Humanité?" îşi spuse. Şi porni aproape vesel spre Rue du Croissant.

Cartierul unde se pregăteau, la ora aceea, cele mai multe din ziarele de-a doua zi colcăia de viaţă. Jacques se strecura în furnicarul de acolo. Barurile, cafenelele, luminate a giorno, erau pline. Larma lor se răspândea, prin ferestrele imense şi larg deschise, p; n l în mijlocul străzii.

În faţa ziarului l'Humanité, câţiva oameni adunaţi în grup închideau intrarea. Jacques strânse mâinile câtorva.

Se comenta o informaţie pe care Larguest o adusese patronului; un depozit excepţional, de patru miliarde în aur (ceea ce se numea „rezerva de război") ar fi fost efectuat, zilele acestea, la Banca Franţei.

În curând, grupul se risipi. Unii propuseră să-şi sfârşească seara la Café du Progrès, situată la câteva minute deportare, în Rue du Sentier, şi unde socialiştii, care umblau după vest – noi, erau siguri că pot găsi întotdeauna câtva redactori ai ziarului. (Cei care nu obişnuiau să se ducă la Café du Progrès se duceau la Croissant, în Rue Montmartre, sau la localul La Chope, în Rue Feydeau.)

Jacques fu invitat să bea un ţap la Café du Progrès. Era primit ca un obişnuit în locurile acestea de întâlnire şi întotdeauna găsea aici prieteni. Se ştia că venise din EIV – era, în misiune, şi îl tratau cu multă atenţie; îi dădeau informaţi, silindu-se să-i uşureze cât mai mult sarcina. Cu toate astea, în ciuda încrederii şi a camaraderiei de care se bucura printre ei, mulţi dintre militanţi aceştia, ridicaţ din clasa muncitoare, îl considerau un „intelectual", un „simpatizant", care, la obârşie, nu era de-al lor.

La Progrès, locul lor obişnuit de întâlnire, era o sală destul de încăpătoare, cu plafonul jos, situată la mezanin, şi în care administratorul, membru al partidului, nu-i lăsa să intre decât pe ai casei. În seara aceea, erau adunaţi acolo vreo douăzeci de bărbaţi de toate vârstele, în jurul meselor de marmură, în atmosfera încărcată de fum de ţigări şi miros acru de bere. Se discuta articolul lui Jaurès, a părut în aceeaşi dimineaţă, despre rolul Internaţionalei în caz de război.

Se aflau acolo, printre alţii, Cadieux, Marc Levoir, Stefany, Berthet şi Rabbe. Erau strânşi în jurul unui bărbat masiv şi bărbos, biond şi cu obrajii trandafirii,

socialistul german Vatzler, cu care Jacques făcuse cunoştinţă la Berlin. Tatzler ustinea că articolul acesta avea să fie reprodus şi comentat de *toată presa germană. După părerea lui, discursul recent pe care Jaurès îl finuse la Cameră, spre a justifica refuzul soţ laliştilor francezi de a vota creditele pentru călătoria preşedintelui republicii în Rusia – şi în care Jaurès spusese că* l *Mantei nu-i arde să se lase târâtă în aventuri – avusese un mare răsunet dincolo de Rin.*

— Ca şi în Franţa, spuse Rabbe, un bătrân tipograf, bărbos, cu craniul plin de nişte cucuie ciudate. Asta i-a hotărât pe cei de la Federaţia Senei să voteze moţiunea asupra grevei generale în cazul unei ameninţări de război.

— Muncitorii voştri germani, întrebă Cadieux, sunt gata, sunt destul de disciplinaţi ca să facă grevă, fără a cârti, în cazul că social-democrafia voastră o acceptă în principiu şi... dispune să se facă grevă în eventualitatea unei ameninţări cu mobilizarea?

— Răspund la această întrebare cu altă întrebare, spuse Tatzler, râzând cu râsul lui bun şi încrezător. În ziua în care s-ar hotărî mobilizarea clasei muncitoare din Franţa, va fi ea, oare, destul de disciplinată pentru...

— Socot că asta ar atârna, în bună parte, de atitudinea proletariatului german, spuse Jacques.

— Eu răspund: Da, de bună seamă! tăie Cadieux.

— Nu-i sigur! exclamă Rabbe. Eu aş răspunde mai degrabă: nu. a

Cadieux ridică din umeri. (Era înalt, slab, deşirat. Îl găseai peste tot, în secţii, în comitete, la Bursa Muncii, la C.G.T., în sălile redacţiilor, pe scările ministerelor, mereu grăbit, mereu alergând. Nu puteai pune niciodată mâna pe el. Îndeobşte, te loveai de el între două uşi şi, când îl căutai, atunci dispărea: era tipul de om pe care-i recunoşti întotdeauna *prea târziu, după ce nu se mai vede.)*

— Da… nu… făcu Tatzler, râzând în gura mare. Ei bine, la noi e gerade se r Uite ce, zise el brusc, rotindu-şi ochii mari: în Germania a provocat o mare îngrijorare Poincaré, care se duce în vizită la tar!

1 *Confédération Générale du Travail*.

2 *La fel*.

— Te cred! mormăi Rabbe. Nu era deloc momentul potrivit! Dăm impresia, în faţa lumii întregi, că vrem să meu – rajăm panslavismul în mod oficial!

Jacques făcu o observaţie:

— Mai cu seamă când citeşti ziarele noastre: comentariile pe care le face întreaga presă franceză asupra acestei călătorii au un ton de sfidare cu adevărat intolerabilă.

— Uite ce, continuă Tatzler, ceea ce face să se creadă ca la Petersburg se va condamna pe un ton diplomatic germanismul este prezenţa lui Viviani, ministrul de externe… Li noi se ştie prea bine că Rusia a forţat Franţa să introducă legea pentru serviciul militar de treiani. Cuce scop? Panslavismul ameninţa tot mai mult Germania şi Austria!…

— Cu toate astea, în Rusia lucrurile merg prost, scuse Milanov, care intrase tocmai atunci şi se aşezase lângă Jacques. Ziarele de aici nu spun aproape nimic despre asta. Dar Praznovski a sosit de curând printre noi şi ne-a adus informaţii proaspete. În Uzinele Putilov a început greva şi se întinde repede. Alaltăieri, vineri, erau şaizeci şi cinci de mii de greviști numai în Petersburg! Au fost lupte de stradă 1 Poliţia a tras, au fost numeroşi morţi! Chiar femei şi fete tinere!”

Silueta lui Jenny, în taiorul ei albastru, se ivi o clipă în faţa ochilor lui Jacques, apoi dispăru iar. Ca să spună ceva, ca să gonească imaginea ei tulburătoare, îl întrebă

pe rus:

— Praznovski e la Paris?

— A sosit azi-dimineaţă. Stă închis de o oră cu şeful… Îl aştept să iasă… Vrei să-l aştepţi şi tu?

— Nu, răspunse Jacques. Se simţea cuprins de febră, avea iarăsi o senzaüe de boală. I se *păru, deodată, că nu mai poate sta aici, nemişcat, în fumăraia asta, să sucească şi să răsucească întruna aceleaşi chestiuni… E târziu, trebuie să plec, zise el.*

Dar afară, noaptea, singurătatea erau şi mai greu de suportat decât găligia dinăuntru. Grăbind pasul, porni spre hotelul lui. Locuia în Rue des Bernardins, colţ cu Quai de la Tournelle, pe celălalt mal al Senei, aproape de Place Maubert, într-o pensiune ţinută de un socialist belgian, un vechi prieten al lui Vanhee de *Străbătu, fără să-l ia în seamă, tumultul nocturn al Halelor, trecu prin Place de l'H6 tel-de-Ville, imensă şi tăcută. Orologiul arăta două fără un sfert. Era ora suspectă, când bărbaţii şi femeile, întârziau în noapte, se aclulmecă reciproc,* aşa *cum fac câinii şi căţelele, încrucişându-şi urmele…"*

Îi era cald şi sete. Toate barurile erau închise. Cu bărbia în piept, cu picioarele ca de plumb, mergea de-a lungul Imurilor, grăbindu-se spre somn şi uitare. Acolo, desigur, l-nny veghea la căpătâiul tatălui ei. Nu voia cu niciun preţ să se mai gândească la ea.

„Mâine, murmură el, la ora asta, am să fiu departe!"

Urcă scara bâjbâind, izbuti până la urmă să-şi găsească otăia, trase o duşcă de apă stătută din cană, se dezbrăcă, fără ifl mai aprindă fumânarea şi, aruncându-se de-a latul patului, (ruşi să adoarmă aproape imediat.

XX

Operaţia, făcută în prezenta lui Antoine, n-a putut fi ilusă până la capăt. Héquet curăţise rana, scosese oasele

zdrobite, ale căror aşchii se înfigeau adânc în substarna cereiirală, şi se hotărâse chiar să încerce trepanaţia. Dar starea lui inavului neîngăduind să se meargă mai departe cu cercetat ca rănii, cei doi medici renunţaseră să mai caute glonţul.

Se învoiră s-o prevină pe doamna de Fontanin. totuşi, avură bunătatea de a-i spune – ceea ce era, de altfel, rxact – că operaţia îngăduia oarecare speranţe de scăpare; dacă starea bolnavului se va îmbunătăţi, se va putea căuta şi extrage glonţul. (Dar nu mărturisiră cât de îndoielnică era pentru ei această speranţă.)

Era ora două când Héquet şi soţia lui se hotărâră să părăsească clinica. Doamna de Fontanin stăruise ca Nicole «a se ducă acasă cu sorul ei.

Jérôme fusese transportat într-o cameră de la etajul al doilea; o infirmieră veghea lângă el.

Antoine se oferi să rămână cu Jenny şi cu mama ei, ca să nu le lase singure peste noapte. Se aciuară toţi trei într-un salon alăturat de camera bolnavului. Uşile şi ferestrele erau deschise. În jurul lor domnea tăcerea aceea nocturnă, tulbure a caselor unde e boală şi suferimă: dincolo de fiecare perete, ghiceai un trup care se agită în dureri şi *oftează, şi numără ceasurile, fără să-şi găsească liniştea.*

*Jenny şedea retrasă pe canapeaua din colţul încăperii. Cu mâinile încrucişate pe rochie, cu trupul ţeapăn, cu ceafa rezematâ, închi*sese *ochii şi părea că doarme.*

Doamna de Fontamn îşi trăsese fotoliul lângă al lui Antoine. Nu-l văzuse de mai bine de un an. Totuşi, aflând de sinuciderea soţului său, primul ei gând fusese să-i ceară ajutor

294 – Roger Manin du Gard *doctorului Thibault şi el venise. La cea dintâi chemare lu' lângă ea, mereu acelaşi,*

energic şi devotat.

— Nu te-am mai văzut de la moartea tatălui dumital e, spuse ea deodată. Ai trecut prin momente grele, ştiu... M-am gândit mult la dumneata. M-am rugat pentru răposat... (*Tăcu i îşi aduse aminte de singura ei vizită la domnul Thibault, atunci când cei doi copii fugiseră de-acasă. Ce aspru şi nodrept se arătase*!...) *Murmură*: *Odihnească-se în pace, acolo, în cer...*

Antoine nu răspunse.

Lustra din tavan, în jurul căreia zburau o mukime de gângănii, revărsa o lumina crudă peste luxul fals al mobilierului, pe spetezele întortocheate şi aurite ale scaunelor, pe planta anemică şi împodobită cu funduliţe CA retrona în mijlocul mesei, într-*un vas de faianţă albastră. În răstimpuri, o sonerie zbârnâia slab la capătul coridorului. Se auzea apoi un pas de infirmieră lunecând pe pardoseala de piatră, pe urma o uşă care se deschidea şi se închidea uşor; câteodată, venea de departe un geamăt, un zgomot de porţelan lovit şi totul cădea iarăsi în tăcere.*

Doamna de Fontanin, aplecată spre Antoine, îşi ferea.cu mâna mică şi grăsmă ochii oboski, care-o usturau din pricina: *mi nii necrmătoare.*

Începu să vorbească cu glas coborât de Jérôme, povestind, în fraze fără şir, tot ceea ce ştia despre încurcăturile lui. Nu se putea împiedica să gândească şi să o mărturisească chiar: *întotdeauna se simţise în siguranţă alături de Antaine.*

Antoine, aplecat şi el, o asculta. Din timp în timp, îşi ridica fruntea. Atunci schimba o privire plină de înţelegere gravă. „Ce bine se ţine”, îşi spunea Antoine. îi era recunoscător pentru calmul, pentru demnitatea ei în durere, îi plăcea farmecul ei firesc, care se îmbina necontenit cu virtuţi masculine. „Tata nu era decât un

burghez, gândea el. Dânsa e o pl:! *triciană*”.

Între timp, nu pierdea niciun cuvânt din cele ce-i spunea ea, astfel că, etapă cu etapă, reconstituia drumul acesta aventuros care-l dusese pe Fontanin la moarte.

*De vreun an sijumătate, Jérôme era în serviciul unei soci*etăţi *engleze, ai cărei sediu se afla la Londra şi care exploata pliduri în Ungaria. Era o societate serioasă, aşa încât doamna de Fontanin crezuse, timp de câteva luni, că soţul ei avea, în sfârşit, o situaţie stabilă, deşi, la drept vorbind, niciodată nu înţelesese prea bine care erau atribut iile lui Jé*-FAMILIA THIBAULT *295*

I *ôme. Îşi petrecea aproape tot timpul în vagonul de dormit „mire Viena şi Londra, cu scurte popasuri la Paris, în cursul tfirora se abătea pentru o seară în Avenue de l’Observatoire,* i *It rând veşnic cu el o servietă încărcată cu tot felul de hârtii,* II *Indu-şi importanţă „dar plin de voie bună, de haz, de* coi *hetărie şi coplesându-i pe ai lui cu tot soiul de atenţii prin rare îi fermeca. (Ceea ce biata femeie se ferea să spună era* i *fi, după anumite indicii, căpătase siguranţa că Jérôme avea două legături costisitoare*: *una în Austria, cealaltă în Anal ia.) În orice caz, soţul ei părea că-şi câştiga lesne existenţa. Lisa chiar să se înţeleagă că situaţia lui va deveni şi mai bună şi că, în curând, va fi în măsură să contribuie din belşug în acoperirea cheltuielilor soţiei şi ale fiicei lui, deoarece, în ultimii ani, doamna de Fontanin şi Jenny trăiau numai din teea ce le dădea Daniel. (Făcând această mărturisire, se vedea bine că doamna de Fontanin se lupta între ruginea de a-şi învinui soţul de nepăsare şi mândria de a scoate în evidenţă tlevotamernul fiului ei.)*

Din fericire, Daniel era bine plătit pentru colaborarea sa tu revista de artă a lui Ludwigson. Lucrurile erau cât pe ce să se complice în momentul când el trebuise să plece în armată. Dar Ludwigson, mărinimos şi prevăzător, pentru

*a-şi asigura, în continuare, colaborarea lui Daniel după eliberarea din serviciul militar, îşi luase angajamentul să-i verse, pe tot timpul absenţei sale, o sumă lunară, nu prea mare, dar sigură. În felul acesta, doamna de Fontanin şi Jenny nu erau lipsite, oricum, de strictul necesar. Jérôme ştia, vorbea chiar mult despre toate astea. Cu nepăsarea lui obişnuită, nu pregeta să lase în sarcina fiului său întrefinerea casei, dar cerea ritos, cu mofturi de mare senior, să i se comunice cifra exactă a sumelor cheltuite şi nu pierdea niciun prilej să-i arate lui Daniel recunoştinţa sa. îi plăcea, de altfel, să dea a înţelege că el socoteşte acest ajutor bănesc ca un simplu împrumut primit din partea fiului său şi că avea să-i înapoieze banii îndată ce îi va sta în putinţă. Pentru a se achita, prefera să aştepte, zict: ea el, ca banii avansaţi să ajungă la „o sumă rotun*e! *a"; şi ţinea, cu scrupulozitate, o evidenţă la zi a acestei datorii, evidenţă după care le transmitea, din timp în timp, Thérèsei şi lui Daniel, copii bătute la maşină, în care dobânda era calculată cu multă generozitate... Din tonul naiv şi dezamăgit cu care doamna de Fontanin povestea aceste amănunte, Antaine nu putea desluşi dacă ea îşi dădea seama sau nu de reaua-credinţă a lui Jérôme.*

În clipa aceea, ridicându-şi ochii, Antoine întâlni privirea lui Jenny aţintită asupra lui.

*— O privire plină de viaţă lăun – tricâ, dar exprimând atâta rezervă şi singurătate, încât, ori d a câte ori se lovea de ea, se simţea copleşit. Nu uitase niciodat îi ziua aceea îndepărtată când venise s-o descoasă pe Jenny, po atunci o copilă, cerându-i amănunte despre fuga fratel*ui său, *şi când întâlnise pentru întâia oară privirea asta a ei.*

Tânăra se ridică brusc.

— Mă înăbuş aici, îi spuse ea mamei sale. Îşi şterse frun – tea cu batista în că pe care o ţinea, ca pe un tampon,

în palmă. Mă duc în grădină să respir puţin aer…

Doamna de Fontanin aprobă din cap şi o urmări din och i până când dispăru. Apoi se întoarse din nou spre Antoine. Nu-i părea rău că Jenny îi lăsase singuri. Până aici, niciun amănunt din povestirea ei nu îndreptăţea această bruscă încercare de sinucidere. Trebuia să treacă acum la explicaţii maigrele şi mult mai dureroase.

*În cursul iernii trecute, Jérôme, care-şi făcuse relaţii la Viena, admisese, „cu imprudentă”, să i se pună numele şi titl*ul *– deoarece în Austria îşi spunea: contele Jérôme de Fontanin – în fruntea consiliului de administrare al unei întreprinderi austriece, o manufactură de tapete, care, după câteva luni de existenţă, dăduse un faliment puţin onorabil. Lichidarea socotelilor era în curs şi justiţia austriacă se ocupa de stabilirea răspunderilor.*

*Afară de asta, afacerea se mai complica şi cu un proces intentat de administrata expoziţiei de la Triest, unde, în primăvară, manufactura de tapete îşi organizase un stand bătător la ochi, stand a cărui chirie nu fusese însă plătită. Or, Jérôme se ocupase personal de această expoziţie, ba chiar, în iunie trecut, obţinuse un concediu de o lună de la societatea lui engleză, concediu pe care şi-l consumase chefuind la Triest. Manufactura îi vărsase, în mai multe rânduri, sume destul de mari, a căror întrebuimare se pare că el nu izbutise s-o justifice, astfel că judecătorul care cerceta afacerea îl acuza pe contele de Fontanin că benchetuise la Triest pe socoteala firmei, fără a plăti chiria standului. Oricum ar fi stat lucrurile, Jérôme era pus în cauză ca preşedinte al consiliului de administrare a unei afaceri falimentare. Se mai spunea că posedă un pachet important de acduni, care îi fu*seseră *date „în mod grados, ca să se obţină din parte-i acceptarea preşedinţiei.*

Dar cum ajunsese doamna de Fontanin să cunoască

toate amănuntele acestea? Până mai acum câteva săptămâni.

n nu bănuise nimic. Într-o zi însă, se pomeni cu o scrisoare ti r la Jérôme; o scrisoare încurcată şi stăruitoare, în care o ţii, a să facă pentru el un nou împrumut asupra vilei de la Maisons, a cărei unică proprietara era ea şi pe care o mai potecase o dată tot pentru el. Atunci, consultându-şi notami, care făcu o anchetă grabnică în Austria, doamna de Fonlunin află de urmăririle judiciare ordonate împotriva soţului îl.

Ce se întâmplase în ultimele zile? Ce evenimente noi îl putuseră împinge pe Jérôme la actul lui disperat? Doamna ii-*Fontanin făcea fel de fel de presupuneri. Ştia că unii din-Iic creditorii din Triest îl insultau în fiecare zi pe soţul ei într-un ziar local.*

Pretinsele lor dezvăluiri erau oare întemeiate? Probabil t fi *Jérôme îşi vedea viitorul cu desăvârşire compromis. Chiar dacă ar fi izbutit să scape de urmărirea tribunalelor* auşii *iece, nu putea nădăjdui că, după scandalul acesta, îşi va mai putea păstra postul la societatea engleză... Nemaiavând ic face, încolţit din toate părţile, de bună seamă că nu mai gfisise altă scăpare decât moartea.*

Doamna de Fontanin tăcu. Privirea ei cercetătoare şi p Icrdută părea că pune o întrebare pe care nu îndrăznea s-o rxprime prin cuvinte: „m făcut oare tot ce eram datoare să fac pentru et? Ar fi ajuns oare aici dacă m-ar fi simţit lângă el, ca iillădată?" întrebare chinuitoare şi fără răspuns...

Făcu un efort să-şi revină.

— Unde e Jenny? întrebă ea. Mi-e teamă să nu i1! ceaşca... să nu fi adormit afară.

Antoine se ridică.

— Rămâneţi aici... Nu vă obosiţi. Mă duc eu s-o caut.

XXI

Jenny nu avusese curajul să coboare în grădină. Voise numai să fugă din salonul acela, ca să scape se prezenţa lui Antoine.

Rezemându-se cu mâna de perete, făcuse câţiva paşi în neştire de-a lungul coridorului. Deşi ferestrele erau deschise pe Ste tot, aerul era înăbuşitor. Din sala de operaüi, situată jos, se ridicau pe scări aburi greţoşi de eter, ce se amestecau în curentul de aer cald care circula în toată clădirea, de la parter până la ultimul etaj.

A Uşa camerei în care se afla tatăl ei era întredeschisa, încăperea era în întuneric, luminată doar de o lampă ci o veghe, aşezată în dosul unui paravan. Infirmiera de gardă, pe un scaun, împletea ceva cu croşeta. Trupul bolnavului abili se desluşea sub pătură. Braţele îi erau întinse pe pat. Capul îi zăcea pe pernă, foarte jos. Pansamentul îi acoperea frun i tea. Gura, pe jumătate deschisă, forma o gaură neagră, din care ieşea o răsuflare greoaie, sacadată.

Prin uşă, Jenny privea gura aceasta, îi asculta horcăitul cu o luciditate calmă, aproape nepăsătoare, care o înspăimânta. Tatăl ei era pe moarte. Ştia şi-şi repeta asta, fără a izbuti să desprindă ideea îngrozitoare a morţii din adâncul nedesluşit a 1 gândurilor ei: să o vadă ca pe un fapt precis, real, care *o privea îndeaproape. Nu se simţea în stare să reacţioneze, craca de piatră. Şi totuşi îşi adora tatăl, cu toate păcatele lui. îşi aminti de o altă epocă din tinereţea ei, când, el fiind grav bolnav, veghease la căpătâiul lui şi când vederea chipului său desfigurat, schimonosit de durere, îi strângea inima. Cum era cu* putinţă *să fie astăzi atât de nesimţitoare?... Se forţa să stea acolo, în picioare, cu braţele atârnându-i pe lângă*

trup, cu privirea aţintită asupra patului, incapabilă să facă ceva şi simţindu-se vinovată, revoltată Cât *nimic nu-i mişca sufletul, luptând împotriva dorinţei de a-şi lua ochii de la el, de a uita toată drama asta... Ca şi cum i astă-seară, această agonie survenită pe neaşteptate i-ar fi răpit cel din urmă prilej de a fi fericită...*

În sfârşit, căutând puţină răcoare, îşi desprinse umărul de pervazul uşii şi se apropie de fereastra din coridor. Acolo era un scaun, se aşează, îşi merucişă braţele pe rezemătoare şi-şi sprijini fruntea grea ca o povară peste mâinile împreunate. îl uia pe Jacques! Era un ticălos, o fiinţă capricioasă. Un iresponsabil, poate... Un nebun...

Jos, în noaptea caldă, grădina dormea; nu se auzea niciun foşnet. Ea desluşi frunzişul întunecat, şerpuirile palide ale aieilor în jurul *peluze lor. Un cen-er de Japonia îmbâcsea aerul cu mireasma lui stăruitoare de drogherie orientală. Dincolo de copaci, din loc în loc, luminau felinarele de pe strada largă ca un bulevard, pe care treceau, una după alta, căruţele zarzavagiilor. Şirul lor nesfârşit se târa pe caldărâm cu un scârţâit de râşnita. Din timp în timp, uruitul* unui *automobil acoperea lama căiutelor: un bolid luminos trecea valvârtej prin frunziş şi se topea în noapte.*

— Vezi să nu adormi aici... murmură Antoine, încetişor, la urechea ei.

Jenny tresări şi-şi reţinu un strigăt, ca şi cum ar fi atins-o tu *mina. >» >*

— Vrei să-ţi aduc un fotoliu?

Făcu un semn negativ, se ridică în picioare cu un fel de înţepeneală şi-l urmă spre salonaş.

— Situaţia nu s-a înrăutăţit, o lămuri Antoine, din mersitoroape în şoaptă. Pulsul e chiar ceva mai bun. Anumite simptome par să indice că starea de comă nu mai

e atât de gravă.

În salon, doamna de Fontanin stătea în picioare. Le ieşi înainte.

— Abia acum mi-a dat în gând, îi spuse ea, repede, lui Anloine. Ar fi trebuit să-l anunţ pe James!... Pastorul Gregory, un prieten...

În timp ce vorbea, o cuprinse pe Jenny de umeri, cu o mişcare duioasă şi distrată, strângând-o la piept. Feţele lor, comite fiecare de o altă tristeţe, se atingeau.

Antoine făcu un semn care voia să spună că-şi aducea foarte bine aminte de pastor. Fu cuprins brusc de dorinţa de a se folosi de pretextul acesta nesperat ca să plece!... să iasă din clinica asta, măcar pentru o oră, să dea, poate, o fugă până în Avenue de Wagram?... Imaginea *Annei îi răsări în faţă, obsedantă: Anne, adormită în şezlong în capotul ei alb...*

— Nimic mai uşor! propuse el; şi tonul său trăda, fără voie, o înviorare neaşteptată. Daţi-mi adresa... Mă duc eu la el!

Doamna de Fontanin protestă:

— E prea departe... La gara Austerlitz!

— Doar am maşina jos! Noaptea se merge repede... Şi, adăugă el, în chipul cel mai firesc din lume, am să mă folosesc de acest prilej ca să dau o raită şi pe-acasă, să văd dacă n-a telefonat vreun bolnav de aseară până acum... Până într-o oră sunt înapoi.

Se şi îndreptă spre uşă, aproape fără să audă indicaţiile doamnei de Fontanin şi mulţumirile ei călduroase.

— Cât ne e de devotat! Ce noroc că-l avem! nu se putu împiedica ea de a spune după ce Antoine ieşi.

— Nu pot să-l sufăr, murmură Jenny după o clipă de tăcere.

Doamna de Fontanin îşi privi lung fiica, fără să se mire, şi nu răspunse nimic.

Apoi o lăsă pe Jenny în salonaş şi se îndreptă spre camera lui Jérôme.

Horcăitul încetase. Respiraţia, din oră în oră tot mai slabă, ieşea fără zgomot prin gura întredeschisă.

Doamna de Fontanin îi făcu semn infirmierei să stea pe loc şi se aşeză şi ea, în tăcere, la capătul patului.

Nu mai trăgea nicio nădejde. îşi ţinea ochii aţintiţi asupra acestui sărman cap bandajat şi câteva lacrimi, pe care ea nu le simţea, îi curgeau pe obraji.

„Ce frumos e", gândea în sinea sa, cu privirea mereu la el.

Sub turbanul de vată şi tifon care îi acoperea suvuele argintii şi-i scotea în relief fineţea orientală a profilului, trăsăturile lui bărbăteşti şi totodată delicate, aminteau masca mortuară a unui tânăr faraon. Cu atât mai mult cu cât o uşoară buhăială a fetei făcuse să dispară de pe ea zbârciturile şi *creţurile şi, în semiobscuritatea camerei, chipul lui părea întine rit ca printr-o vrajă. Obrajii netezi se întindeau de la pometii ieşiü în afară până la ovalul ferm al bărbiei. Pansamentul trăgea uşor pielea frunţii şi întindea linia pleoapelor închise spre tâmple. Buzele, arăe puţin de anestezie, căpătaseră o formă voluptuoasă. Era frumos ca în timpul tinereţi lor, când, dimineaţa, ea, care se trezea cea dintâi, se apleca asupra lui şi-l privea cum doarme...*

Năpădită de un simţământ de deznădejde şi de duioşie, privea îndelung, printre la-crum, ce meu din Jérbme:

ce rămăsese din marea, din singura iubire a vieţii ei.

Jérôme, la treizeci de ani... Îl vedea parcă, în picioare, în faţa ei, zvelt şi felin, cu talia lui subüre, cu

tenul bronzat, cu zâmbetul, cu privirea lui dezmierdătoare... „Primul meu indian", spunea ea atunci, foarte mândră că e iubit a! îi auzea parcă râsul, acele trei note distincte: „Ha, ha, ha...", pe care le presăra, răsturnându-şi capul pe spate... Veselia lui, neîntrerupta lui voie bună... veselia lui mincinoasă! Căci trăise în minciună ca într-un element natural: o minciună care-l amuza, de om nepăsător, incorigibil...

Jérôme... Toate bucuriile dragostei pe care le cunoscuse în viaţa ei de femeie erau aici, pe patul acesta... Ea, care îşi spusese, cu mulţi ani în ură, că viaţa ei sentimentală se sfârşise! lată, abia acum înţelegea că totdeauna continuase să tragă nădejde... Şi abia acum, abia în noaptea asta totul e pe cale de a se sfirsi pentru totdeauna.

FAMILIA THIBAULT – *301*

Îşi ascunse fata în mâini şi invocă Duhul Sfânt. Dar în zailur. Inima îi era plină de un sentiment prea real şi prea ometu se *Se simţea părăsită de Dumnezeu, pradă unui regret necuviincios... Cugetul ei, zdrobit, învie, ruşinos, fără voia sa, tta din urmă amintire de dragoste... La Maisons... În vila acea de la Maisons-Laffitte, unde-l adusese pe Jérôme de la Amsterdam, după moartea Noémiei... Într-o noapte se* strei *urase, umil, în camera ei. îi ceru iertare. Avea nevoie de milă, de mângâiere. Se cuibărea la pieptul ei, în întuneric. Iar r «îl luase în braţe, îl strânsese tare, ca pe un copil. Era o noapte de vară, ca şi asta... Fereastra era deschisă spre pădure... Şi până dimineaţa, veghind asupra lui, fără să mai poată aţipi, îl ţinuse strâns lipit de ea, îl adormise, ca pe un copil, ca pe copilul ei... O noapte de vară, caldă şi dulce, ca şi asta...*

Doamna de Fontanin îşi ridică brusc capul. Un fel de lătăcire i se citea în privire... Un dor sălbatic şi nebunesc: să o gonească pe infirmiera asta, să se întindă aici, lângă

el, să-l Mrângă, pentru cea din urmă oară, la pieptul ei, să-l ţină ghemuit în căldura ei; şi, de vreme ce Jérôme trebuia să adoarmă acum pe veci, să-l adoarmă chiar ea, pentru cea din *urmă oară... „Ca pe un copil... Ca pe copilul meu..."*

Pe cearşaf, în faţa ei, zăcea, ca turnată în ceară, mâna lui plină de nervuri, cu linii atât de frumoase, pe care agaţa mare, portocalie, din inelar era ca o pată întunecată. Mâna lui dreaptă, mâna care îndrăznise, care ridicase arma... „De ce n-am fost lângă tine?" îşi spuse ea cu adâncă durere. Poate că o chemase, în inima lui, înainte de a-şi ridica mâna spre tâmpla... Pentru nimic în lume n-ar fi făcut Jérôme gestul acela dacă în ceasul deznădejdii, al prăbuşirii lui, ea ar fi fost lângă el, la locul pe care Dumnezeu i-l hărăzise pentru toată viaţa sa pământească şi pe care nicio supărare n-ar fi trebuit s-o facă să-l părăsească...

Îşi închise ochii. Se scurseră aşa câteva minute. Pe nesimţite, îşi *regăsea calmul sufletesc. Gonind aceste amintiri, remuşcarea o ajuta să-şi regăsească liniştea religioasă. Simţea iarăsi comuniunea aceea cu forţele universale, care devenise pentru ea o necontenită, o nelipsită îmbărbătare. Începea să privească altfel această încercare venită de la Dumnezeu. Dincolo de nenorocirea care se năpustise asupra ei şi care o ţinea încă încovoiată sub crunta lovitură, căuta acum să afle necesitatea superioară şi tainică, legea vrerii dumnezeieşti; şi simţi că se apropie, în sfârşit, de regiunile senine... de acea pace în renunţare şi în resemnare care, pe*r *tru fiinţele alese, este capătul tuturor suferinţelor. „Facă-se voia Ta", imploră ea, împreunându-şi mâinile.*

XXII

Maşina, cu toate ferestrele deschise, gonea pe străzi, străbătfnd un oraş pustiu şi sonor, în care scurta noapte

de vară se retrăgea din fata zorilor ce începeau să se ivească.

Antoine, la mijlocul banchetei, cu braţele şi picioarele larg desfăcute, cu ţigara în gură, se gândea la o *mulţime de lucruri. Ca totdeauna, oboseala şi nesomnul, departe de a-l doborî, stârneau în el o înfrigurare plăcută.*

„Trei şi jumătate, observă el când trecu prin fata orologiului din *Place Pereire. Până la patru, îl scol pe cuviosul pastor, îl trimit la clinică şi după aceea sunt liber... Celălalt, treaba lui, poate să dea ortul popii în timpul lipsei mele... Dar e foarte probabil că o s-o mai ducă douăzeci şi patru de ore... Era cu conştiinţa împăcată: încercat tot ceea ce se putea face", îşi spuse el reconstituind diferitele faze ale operaţiei. Apoi, furat de această evoluţie a faptelor, îşi aminti cum a venit Jenny, cum îşi petrecuse seara cu Jacques. Acum, după aceste câteva ore de activitate profesională, discuţia cu fratele său i se părea şi mai lipsită se rost.*

„Eu sunt medic; am o treabă de făcut şi o fac. Ce vor el mai mult de la mine?"

Ei erau Jacques – care nu făcea nimic, n-avea altă treabă decât *să se agite, să vorbească în gol – s, i, în spatele lui Jacques, hoarda aceea de actori revoluţionari, ale cărei strigăte de răzvrătire le şi auzea, parcă, aseară.*

„Inegalitate, nedreptate?... De bună seamă, da! Dar oare ce îşi *închipuie ei că au născocit cu asta?... Se poate face ceva?... Civilizaţia actuală este un fapt, ce dracu'?! Un fapt 1 Foarte bine, să pornim de la el. De ce să le luăm toate de la început?... Revoluţia lor, urmă el cu jumătate de glas, e o frumoasă boroboaţa pe care ne-o pregătesc dumnealor! Să dărâmi totul, ca* să *începi totul de la început, cum fac copiii care se joacă cu nişte cuburi! Nerozilor! Apucaţi-vă şi voi ele o meserie, şi pe urmă!... În loc să vă văitaţi de imperfecţiunile societăţii şi să refuzad a*

colabora cu ea, aţi face, dimpotrivă, mult mai ţine să vă ţineţi cu dinţii de ceea ce există, de me» 7

diul vostru, de timpul vostru, aşa cum sunt ele, şi să munciţi u curaj, ca mine, ca noi! Şi în loc să punefi la cale catasmrfe ale căror binefaceri sunt un mare semn de întrebare, ar fi bine să vă consacraţi această scurtă viaţa de om pentru a împlini, atât cât putefi, cu folos, sarcini cât mai importante în ilomeniul vostru modest!”

Era mulţumit de tirada sa. Adăugă, ca un acord final într-o bucată muzicală: „Asta este, domnilor!”

„Ca şi povestea cu moştenirea, reluă el, şi mai mânios. Astăzi, să ai avere înseamnă să duci o viaţă «Ce se bizuie pe exploatarea altora»!... Nerodule!... Nu vreau să spun că apăr principiul transmiterii ereditare... Nu, desigur, nu-l apăr... Ştiu tot aşa de bine ca şi tine ce se poate afirma despre asta... Dar, drace, de vreme ce, deocamdată, lucrurile Mau aşa?! De vreme ce acestea sunt condicile de viaţă care ne sunt date, ce putem face?”

„Cu cine mă războiesc eu acum? se întrebă, zâmbind singur de el însuşi. În aerul că mă răzvrătesc tocmai împotriva u ceea ce vreau să apăr...” Dar sări iarăsi, numaidecât, ca şi rum ar fi vrut să convingă pe cineva: „De altfel, eu susţin ci foloasele moştenirii sunt, adesea, excelente... în constatat de sute de ori că numai averea moştenită face cu putinţă, în nouă din zece cazuri, realizarea unei existente frumoase... vreau să spun: o existentă folositoare, de pe urma căreia să profite comunitatea omenească... Şi ce, o să fie acum o crimă faptul că nu eşti sărac?” se indignă el, încrucişându-şi braţele în o mişcare bruscă”.

Avu impresia vagă că trişează. De fapt, întrebarea care se punea în clipa aceea conştiinţei lui era mai degrabă aceasta: „E oare o crimă să fii bogat, chiar dacă n-

ai strâns averea prin munca ta?” Dar nu se opri asupra acestei nuanţe şi, cu o zvâcnire din umeri, se scutură tare, ca pentru a se elibera de asemenea gând viclean.

„Când îmi scria, astă-iarnă: «Nu vreau să profit de pe moştenirii…» Nerodule! Să profiţi! O să mi se impute, oare, acum că eu «am profitat»? Şi, la urma urmei, cine o «să profite» de reorganizarea vieţii mele profesionale, de lucrările noastre? Eu?… Da, eu, consimţi el cu onestitate. Dar vreau să spun: numai eu singur «am să profit»?… Şi, dacă te gândeşti bine, când ajungi să fii ceea ce sunt eu, oare nu slujindu – ţi şi interesul personal izbuteşti să lucrezi mai bine pentru interesul general?”

Automobilul trecea peste Sena. Fluviul, cheiurile, podurile profilate în depărtare erau înecate într-un abur trandafi

304 + Roger Manin du Gard”.

râu. îşi aruncă mucul de ţigară pe fereastră şi aprinse numaidecât altă ţigară.

„Semeni cu mine mai mult decât Ui închipui tu, nătărăule, continuă el, cu un zâmbet fugar de satisfacţie. Te-ai născut burghez, drăguţule, aşa cum te-ai născut cu părul roşu! Părul ţi s-a închis, dar i-au mai rămas încă unele luciri roşietice, n-ai ce-i face… Instinctele tale revoluuonare? Nu cred decât pe jumătate în ele… Atavismul, edulafia şi chiar gusturile tale cele mai adânci te ţin legat de altceva… Aşteaptă puţin: la patruzeci de ani o să fii poate mai burghez decât mine!”…” Automobilul încetini. Victor, se aplecă în afară, căutând să descifreze numerele caselor. În sfârşit, marina se opri în faţa unui gard de fier.

„Şi, cu toate astea, ţin la el foarte mult, aşa cum e”, îşi spuse Antoine, deschizând portiera.

Acum se mustra că, prin felul cum îl primise pe Jacques, nu-i arătase, într-un chip mai călduros, plăcerea

pe care i-o făcuse vizita lui.

XXIII

Pastorul Gregory locuia, de un an de zile, într-o pensiune sărăcăcioasă din cartierul Jeanne d'Arc, în fundul unei curţi mari, locuită aproape numai de lucrători armeni, pe care se străduise să-i convertească la protestantism.

Antoine avu destulă bătaie de cap până izbuti să-l trezească pe paznicul de noapte, un levantin zdrenţăros, care dormea îmbrăcat, pe o banchetă, în culoarul de la intrare.

— Da, domnu'… pastor Grigory, da. Veniţi, urcam cu mine, domnu'…

Mansarda, pe care-o ocupa cuviosul, era la etajul al patrulea. Căldura lui iulie exala, în magherniţa asta îmesată de oameni, o putoare de gunoaie şi de zgură care amintea duhoarea acră a uliţelor arabe.

La bătaia sfioasă în uşă a paznicului, Gregory sări din pat.

„Somnul uşor al omului care trăieşte o adevărată viaţă de pietate", constată Antoine in petto.

Zăvorul alunecă, şi pastorul apăru ţinând în mână o lampă de gaz cu feştilă.

Înfăţişarea lui era cu totul neaşteptată. Gregory dormea îmbrăcat într-o cămaşa decentă, care-i cădea până-n călcâie; şi cum nu putea dormi decât apăsându-şi ficatul, îşi strângea

ture şalele cu un brâu de flanelă cafenie, care-i umfla partea. de sus a cămăşii ca pe o bluză, şi partea de jos, ca pe o roi hie. În picioarele goale, cu fata ca de fantomă, slab, cu părul zburlit *şi* cu privirea ca de pe altă lume, evoca aidoma imaginea unui vrăjitor din o mie şi una de nopţi.

De la primele cuvinte ale lui Antoine – pe care nu-l

retunoscu imediat – înţelese totul. Fără a răspunde, fără a p Icrde un singur minut, în timp ce Antoine, în picioare, în juagul uşii, îşi încheia istorisirea, pastorul îşi legase capătul [trâului de patul lui de fier şi începu să se în Vârteascâ în jurul lui, ca o surlează, din ce în ce mai repede, ca să desfăşoare hrâul acela lung de patru metri.

Antoine, abia stăpânindu-se să nu izbucnească în râs, îi vorbea despre intervenţia chirurgului şi despre greutatea de «se extrage glonţul.

— Ho… ho!… făcu fachirul sfârlează, răsuflând din greu. l. să pistolul… Lasă, lasă glonţul!… Voinţa de a trăi… asta trebuie… reînviată!

Dădea din mâini şi îşi rotea ochii în cap cu priviri nemulţumite. În sfârşit, ăup a ce se desfăcu din brâu, îşi apropie de fata lui Antoine masca lui cokuroasă, asimetrică, cu tprâneenele acelea ce păreau veşnic mişcate de ticuri nervoase, apoi izbucni într-un râs tăcut, lăuntric:

— O, sărman doctor, care purtai altă dată barbă! exi lamă el cu duioasă milă. Tu crezi că vindec, dar voi şinteU «ceia care născociţi bolile, nelegiuiţilor, deoarece voi proroi îţi că există boafă!… No!… Adevăr zic vouă: Trebuie să msăm să pătrundă lumina! Hristos este singurul doctor! Cine 1 a vindecat pe Lazăr? ia spune, ai putea tu să-l vindeci pe I azăr, tu, un biet doctor speriat?

Antoine se amuza, deşi chipul lui nu o trăda. Totuşi, celălalt observă, fără îndoială, o scânteie involuntară de ironie în ochii medicului, căci îşi încruntă sprâncenele şi-i întoarse brusc spatele. Cu pieptul gol, cu cămaşa făcută ghemotoc în jurul satelor, alerga dintr-un colţ în altul al mansardei, căutându-şi hainele.

Antoine, în pkioare, aştepta.

— Omul este o făptură divină! mormăi Gregory, rezemat de perete şi aplecându-se ca să-şi tragă ciorapii.

Hristos şi ia în adâncul inimii lui că este o făptură divină! Şi eu sunt la fel! Şi tot astfel suntem cu toţii! Omul este o făptură divină!... Ăsi vârî picioarele în nişte ghete mari şi negre, care aveau şireturile legate. Dar aceia care a spus: Legea ucide a fost ucis de lege! Hristos este ucis de lege. Omul a păstrat în mintea sa doar litera legii. Nu mai există nicio biserică înte meiată în fapt pe adevăratul principiu al lui Hristos. Toate bisericile sunt întemeiate numai pe parabola lui Hristos I Fără să-şi întrerupă monologul, se învârtea fără rost încoace şi încolo, cu mişcări exagerate şi stângace, caracteristice oamenilor foarte nervoşi: Dumnezeu este totul în tot!... Dum – nezeu! Supremul. Dătător de lumină şi căldură!... Cu un gest nervos îşi desprinse pantalonii agăţaţi de cremona ferestrei. Fiecare mişcare a lui avea repeziciunea unei descărcări electrice. Dumnezeu este totul, repetă ridicând glasul, deoarece se întorsese spre perete ca să se încheie la pantaloni.

După ce termină, se învârti pe călcâie, spre a-i arunca lu' I Antoine o privire de sumbră sfidare.

— Dumnezeu este totul şi niciun rău nu este în Dumne. zeu! rosti el cu severitate. Iar eu spun, poor dear Doctor, în totul universal nu se află nici cel mai mic atom de rău sau de viclenie.

Îşi îmbrăcă jacheta de alpaca neagră, îşi puse pe cap o pălăriuţă caraghioasă, cu borurile răsucite şi, cu glas neaşteptat, aproape vesel, ca şi cum s-ar fi bucurat că se simte îmbrăcat, îşi atinse uşor pălăria cu degetele şi aruncă spre tavan:

— Glory to God! Apoi, coborând asupra lui Antoine o privire absentă, murmură deodată: Sărmana, sărmana doamnă Thérèse... O lacrimă îi luci în ochi. Părea că abia acum înţelege drama familială din pricina căreia venise Antoine la el. Sărmane Jérôme, suspmă el. Biată inimă leneşă, eşti, aşadar, învinsă?!... Aşadar, ai cedat?! N-ai

izbutit să îndepărtezi de tine spiritul răului?... O, Hristoase, dă-i puterea să arunce departe de el uneltirile întunericului şi să ia în mâini armele luminii!... Vin la tine, păcătosule! Păşesc spre tine... Haide, îi spuse lui Antoine, du-mă la el!

Înainte de a stinge lampa, aprinse un muc de lumânare, pe care-l scoase din buzunarele largi ale jachetei. Apoi deschise uşa spre tindă.

— Treci!

Antoine se supuse. Ca să lumineze treptele, Gregory ridica tot mai sus braţul în care ţinea lumânărica.

— Hristos a spus: „Ridicaţi sus candela, ca să dea lumină tuturor! „Hristos e cel ce aprinde candela în noi!... Sărmană candelă, care e lăsată adesea să ardă jos şi care pâlpâie, şi care răspândeşte un fum înecăcios... Păcătoasă, păcătoasă materie! Sărmanii de noi!... Să ne rugăm lui

l tristos pentru ca flacăra să rămână dreaptă şi luminoasă „p cntru ca ea să izgonească materia în bezna beznelor!

Şi, în timp ce Antoine, ţinându-se de balustradă, cobora tic la un etaj la altul pe scările strâmte, pastorul mormăia întruna, ca un descântec, din ce în ce mai nedesluşit, fraze în titre cuvintele „materie" şi „întuneric" se repetau cu enervare şi arţag.

— Sunt cu automobilul, spuse Antoine când ajunseră în mrte. Te duce până la clinică... Vin şi eu... peste o oră, idăugă el.

Gregory nu făcu nicio obiecţie. Dar, înainte de a se urca în maşină, îl săgetă pe doctor cu o privire atât de precisă, o privire care părea atât de pătrunzătoare, încât Antoine simţi că roşeşte.

„La. naiba, ai zice că ştie unde mă duc!" îşi spuse el.

Şi urmări, cu o nespusă uşurare, maşina, care se

îndepărta în lumina palidă a zorilor.

La colţurile de stradă sufla o adiere uşoară; plouase, desigur, pe undeva. Bucurându-se ca un elev de liceu care scapă din arest, Antoine se îndreptă, aproape în fugă, spre Place Valhubert, unde sări într-un taxi.

— Avenue de Wagram!

În maşina se simţi deodată ostenit; dar era oboseala aceea aţâţătoare, care biciuie dorinţa.

Spuse şoferului să oprească la cincizeci de metri de casă; coborî repede, ajunse în fundătură şi deschise uşa fără /. gomot.

Chiar din prag, se lumină la faţă: parfumul Annei... Un parfum provocator, mai mult de răşină decât de flori, stăruitor şi greu, care-ţi pătrundea până în gâtlej; mai mult decât un parfum: o hrană aromată, care-i plăcea.

„Sunt destinat miresmelor grele şi ameţitoare", îşi spuse el, gândindu-se cu o crispare subită ia colierul de chihlimbar cenuşiu pe care-l purta Rachel.

Călcând uşor, ca un hoţ, pătrunse în odaia de baie, pe care zorile ce se ridicau o umpleau cu lumina lor lăptoasă. Se dezbrăcă la iuţeală şi, în picioare, în cadă, se răcori din plin cu un burete pe care-l storcea în ceafă. Pe trupul lui aburind, apa se evapora ca de pe un metal încălzit. Şi, în acelaşi timp, i se evapora, parcă, şi oboseala, într-un fel nespus de plăcut. Se aplecă şi bău chiar din apa rece care ţâşnea din robinet. Apoi, cu paşi de pisică, intră în cameră.

308 – Roger Manin du Gard

Un căscat melodios şi foarte uşor, care venea de undeva, de jos, îi aminti că Fellow e acolo. Simţi pe glezne mângâio* rea unui bot rece, a unei urechi mătăsoase.

Perdelele erau trase. Lampa de pe noptieră răspândea în cameră o lumină de zori de zi, vaporoasă şi trandafirie, la foi cu aceea pe care Antoine o admirase-cu un ceas mai înainte, pe când trecea peste podurile Senei.

În patul mare, întoarsă spre perete, Anne dormea cu capul sprijinit în îndoituri i braţului gol. Câteva reviste de modă erau risipite pe covor, Pe măsuţă, scrumiera era plină de ţigări fumate pe jumătate.

Nemfscat, la marginea patului, Antoine contemplă părul des, ceafa, umerii şi linia picioarelor în formă de fus, întinse sub cearşaf. „În sfârşit, iat-o fără apărare”, gâr îi el. Rar se întâmpla ca Anne să tre’/cnseţi în ci şi; tămâr.; ul acesta de duioşie parcă de milă: de cele mai multe ori, Antoine nu făcea decât să accepte cu un fel de elan sportiv pasiunea arzătoare, niciodată potolită, pe care Anne o avea pentru el.

Prelungi timp de câteva clipe această aşteptare voluptuoasă, întârziina plăcerea pe care o simţea aici, aproape, alături de el, şi pe care acum nici Jacques, nici Jérôme, nici Gregory, nimeni nu i-o mai putea răpi. Apoi, dorul de a-şi cufunda faţa în părul ei, de a strânge la piept spatele acesta mlădios şi călduţ, de a-şi lipi trupul de trupul ei deveni atât de poruncitor, încât zâmbetul îi îngheţă pe buze. Reţinându-şi, cu precauţie, răsuflarea, ridică marginea cearşafulùi şi, cu o mişcare unduioasă şi plină, se strecură încet lângă ea. Anne îşi înăbuşi un strigăt scurt, răgmit, apoi, întorcându-se dintr-o mâcnire a şalelor, sări din somn şi se trezi în braţele lui.

XXIV

Deşteptându-se, dis-de-dimineaţă, Jacques avea impresia că e bine dispus.

„Dacă-i vorba să iau trenul de ora cinci, diseară, n-am timp de pierdut”, îşi spuse el, sărind din pat. Dar, o dată în picioare, îşi dădu seama că îşi simte capul greu: evenimentele din ajun îi stăpâneau încă gândurile.

Se îmbrăcă repede şi coborî să-i telefoneze lui Antoine. Fontanin nu murise; starea de comă se mai putea prelungi timp de douăzeci şi patru de ore, poate şi mai

mult. Nu era nicio nădejde că va scăpa.

Jacques îi spuse fratelui său că nu se vor mai putea revedea, deoarece pleacă în Elveţia chiar azi. Apoi se întoarse

să şi plătească odaia şi se duse la Gara de Est să-şi depună l\t nmantanul la biroul de bagaje.

Toată ziua şi-o petrecu grăbindu-se să-şi termine treburile pe care le avea se făcut înaintea plecării: vreo cinci-şase il. iţe, câţiva „tipi" pe care trebuia să-i vadă şi ale căror ttirese i le dăduse Richardley.

În toate cercurile de stânga se pregătea o mare mişcare, menită să stăvilească amendările de război. Unirea între dife râţele partide părea înfăptuită. În privinţa asta, veştile erau mai mult decât liniştitoare.

Cu toate acestea, teama de ceva rău nu-l părăsea deloc, im îl cuprindea şi mai tare de îndată ce rămânea singur, fără i el să-şi dea seama de lucrul acesta. Încerca o impresie nelămurită, de decădere parcă. Febril, leoarcă de sudoare, alerga prin oraş, schimbându-şi necontenit intenţile, drumuiile, scurtându-şi întrevederile, renunţând în ultima clipă la o vuită pentru care făcuse o cale de o jumătate ele oră. Mrăzile, casele, trecătorii, tovarăşii lui chiar, totul i se părea «schimonosit, duşmănos. Avea impresia că se izbeşte peste liit de zăbrele, ci o fiară închisă în cuşcă. De mai multe ori fu cuprins chiar, din senin, de o indispoziţie fizică: timp de dicva secunde, ameţit, cu mâinile asudate, cu pieptul strâns ui în cleşte, trebui să lupte împotriva unui simţământ subit de spaimă, care-i tăia răsuflarea…

„Ce naiba am?" se întreba mereu.

Totuşi, până la ora patru făcuse ceea ce era mai urgent: putea să plece. Abia aştepta să ajungă la Geneva; în acelaşi 1 i m^2, însă, simţea un fel de teamă ciudată la

gândul că te (! – h ale să părăsească Parisul.

„Dacă aş rămâne până la trenul de noapte, îşi spuse deoilitlă, aş avea timp să trec pe la l'Humanité, pe la Croissant, nr. 1 a Progrès, să mă duc şi în Avenue de Clichy, spre a culege câteva informaţii despre povestea asta cu arsenalele…" (Într-adevăr, la ora şase, într-un bar din Avenue de Clichy ne ţinea o întrunire organizată de Federala sindicatelor mai ui me, şi Jacques ştia că îi va întâlni acolo pe conducătorii iure urinau să plece, a doua zi, spre porturile din vestul Franţei, unde se pregăteau greve. Jacques ar fi fost bucuros yfl afle unele lucruri mai precise în privinţa aceasta.)

Un alt gând îl chinuia de azi-dimineaţă: venirea lui Dan iel la Paris. Putea, fireşte, să plece fără să-i strângă mâna.

1) ar Daniel avea să afle, fără îndoială, că Jacques e la Paris… – el puţin, de m-aş putea întâlni cu el fără să fiu nevoit să mai trec pe la clinică… Se hotărî brusc: în să aştept când U plecarea expresului de noapte. Dacă am să mă duc la Neuil – după masa de seară, îl voi vedea acolo pe Daniel; şi, la m. aceea, sper să nu dau ochii cu ea…"

La opt şi jumătate, aşa cum îşi propusese, ieşea de I* Progrés. Se dusese acolo într-o doară, după întrunirea dl p Avenue de Clichy, şi avusese norocul să-l întâlnească pe Bu rot, redactorul care centraliza pentru l'Humanité toate înfoi matiile în legătură cu arsenalele din vestul ţării.

Nu mai avea de făcut decât vizita la Neuilly. „Mâine am ni fiu la Geneva", gândi Jacques spre a se încuraja.

Cobora scara mică, în spirală, care lega mezaninul cu ei feneaua propriu-zisă, când o mână îi căzu grea pe umăr.

— Ce, eşti la Paris, băieţele?

Pe Mourlan îl recunoşteai chiar pe întuneric, după glasul lui de bas şi după accentul lui periferic. Era un bătrân Crisi în negru, cu părul lung, îmbrăcat, şi vara şi

iarna, într-un hâi lat de tipograf.

În eroicele zile ale afacerii Dreyfus, Mourlan fondase u11 buletin de luptă, tras la şapirograf, pe care, pe vremea acces, cititorii şi-l treceau, în fiecare săptămână, din mina în mânit Mai apoi, l'Etendard devenise un mic organ revoluţionar, pţ care Mourlan continua să-l scoată şi acum, având ajutorul câtorva colaboratori voluntari. Din timp în timp, Jacques h trimitea câte o dare de seamă, câte o traducere a vreunui arti col din străinătate. Spiritul revistei era de o intransigentă lo Gică, ce nu-i displăcea lui Jacques. În numele unei doctrine socialiste intransigente, Mourlan ataca pe şefii partidului şi mai cu seamă grupul lui Jaurès, pe „social-Oportunişti" cum le spunea el.

Bătrânul se împrietenise cu Jacques. Îi iubea pe tineri, p* „băieţei", pentru credima lor fierbinte şi pentru dârzenia lor Fără o cultură prea mare, dar înzestrat cu o inteligentă parţi, doxală şi locvace, căreia accentul lui de vechi muncitor pari i zian îi dădea mult haz, lupta, de ani de zile, singur sau aproape singur, ca să-şi poată menţine revista. Era temut – t foarte bine imurubat în ortodoxia lui, prevalându-se de viaţă lui de militant sărac, pe care şi-o închinase în întregime cauzei revoluţionare, îi hărmia fără milă pe politicienii partidu lui, denuânându-le cele mai mici greşeli, dând în vilea şi compromisurile lor, şi săgeţile lui nimereau totdeauna în plin. Cei pe care-i zgâlţâia se răzbunau, la rândul lor, făcând să circule pe seama sa cele mai neplăcute zvonuri. Câtva timp

ttnuse o dugheană cu cărţi de ideologie socialistă în cartierul miint-Antome; dar duşmanii lui îl învinuiau că vindea în niî Wălie mai cu seamă Cărmlii pornografice. Ceea ce n-ar fi rost excluş. Viaţa lui particulara era privită sub beneficiu de inventar. În mica locuimă din Rue de la Roquette, unde îşi avea sediul neprihănitul l'Etendard, era

o necontenită definirc de femei dubioase, care păreau că vin acolo, ca vecine, iiin maghernițele suspecte de pe Rue de Lappe. Femeile îi ailuceau dulciuri, care lui Mourlan îi plăceau grozav de mult. Vorbeau tare, se ciorovăiau; ba, câteodată, se şi încăierau. Atunci, Cristul se ridica de la locul lui, îşi punea pipa jos, o înhăţă pe fiecare furie de câte un braţ, le ambrâncea pe scări, apoi aşi continua conversaţia, reluând-o exact din punctul în iuire o întrerupsese!

Astă-seară părea îngrijorat. îl însoţi pe Jacques până în iradă.

— Nu mai am o leţcaie în casa de bani, spuse el, întorcându-şi repede pe dos cele două buzunare ale halatului» fiu negru. Dacă până joi nu fac rost de cele câteva hârtime de tare am nevoie, numărul viitor rămâne în sertar.

— Totuşi, zise Jacques, am văzut că ai mărit tirajul…

— Abonaţii vin buluc, băieţele! Numai că nu plătesc… Să nu le mai trimit foaia? As face-o, dac-ar fi vorba de mai tiu eu ce negustorie. Dar care-i telul meu? Propaganda. A (unei? Ce să fac? Să reduc cheltuielile? Tot greul îl duc sinltur! La început, îmi alocasem o sută de franci pe lună, din, rusă. Dar o singură dată m-am încumetat să-mi „încasez” suia mea de pitaci… Mă hrănesc doar cu pâine uscată, ca un (ursetor. Sunt dator vândut. Şi, iată, sunt optsprezece ani de d-na o duc aşa… Dar să vorbim despre lucruri serioase, urmă t i. Ce se spune în Elveţia despre toate zvonurile astea alarmante?… Eu sunt vulpoi bătrân, nimic nu mă miră… văzut multe în viaţa mea… Mi-aduc aminte de 83… N-aveam decât douăzeci de ani, dar mă duceam, încă de-atunci, în fiefare seară, la redacţia ziarului La Révolte… Tu n-ai apucat şi fiu ştii ce e aia La Révolte!… Poate nici asta n-o ştii, că, în R3, Anglia, Germania şi Austria, târfele astea trei, au vrut să se

folosească de izolarea Framei ca să dezlănmie un război european împotriva Rusiei… Puţin a lipsit, totul atârnă, doar de un fir de paj… Azi, nu s-a schimbat nimic!… Mereu ace-Icasi chestii… Încă de pe atunci se spunea: patrie, onoare naţională… Dar sub aceste vorbe ce se ascundea? Concurenta industrială, drepturi de export, combinaţi scârboase iile marii finanţe… Nimic nu s-a schimbat, afară de un lucru:

312 + Roger Martin du Gard azi nu mai avem unul cum a fost Kropotkin… În 83, Krop 01. kin era un adevărat drac împieliţat… A băgat în sperieţi mrile uzine de război – Anzin, foupp, Armstrong şi toate clica – care plăteau marea presă din Europa, ca să poată d «lovitura… Ehei, ce mai perdaf le-a tras!… l-am căutat artico lele… Nu s-a schimbat nimic! Public trei din ele în numărul meu viitor… Kropotkin!… Să le citeşti, băieţele! E sămânţi bună pentru voi, tinerii!

Ochii îi străluceau şi, pe fata lui de vechi luptător, du tură un zâmbet. Uitase că pentru a-şi tipări numărul viitor îi trebuiau trei suteoptzeci de franci, din care n-avea nicio para.

Jacques se despărţi de el şi-şi văzu de drum.

„Ar trebui ca l'Etendard să fie inclus în planul de acţiuni generală împotriva războiului", îşi spuse el. îşi făgădui să vorbească despre asta la Geneva şi, se va fi cu puţint (a, să-i facă rost lui Mourlan de un ajutor bănesc.

Nu cinase. Înainte de a lua metroul de la bursă spri Champerret, intră să ia un sandviş la Café du Croissant. Muui redactori de la l'Humanité, urmând pilda şefului, devee niseră obişnuiţii acestei cafenele-restaurant din colţul străzi Montmartre.

Jaurès cina cu trei prieteni, în colţul lui obişnuit de lângă fereastră. Jacques salută uşor, trecând pe lângă ei. Dar şeful – cu fata în farfurie, nu vedea nimic: cu chipul

întunecat, cu grumazul îngropat până în barbă între umerii lui rotunzi, îl lăsa pe ceilalţi să vorbească, în timp ce el îşi devora cu o mare lăcomie porţia de fasole cu berbec. Servieta, serviet» lui uriaşa, burduşită cu dosare, pe care o purta peste tot, trona la îndemână, pe colţul mesei; iar pe servietă stăteau grămadă ziare, broşuri, un volum ină octavo, legat. Jacque* ştia că Jaurès era un neobosit cititor. îşi aduse aminte de o anecdotă pe care o povestise în fatta lui, cu două zile mal înainte, Stephany, care o auzise de la Marius Moutet. Acesta, t înd o călătorie cu Jaurès, se mirase văzându-l cufundat în citirea unei… gramatici ruse! Şi Jaurès îi spusese, ca ceva foarte firesc: „Da, da. Trebuie să ne grăbim să învăţăm limba rusă. Rusia este poate pe punctul de a juca un rol foarte mare în Europa!”

Jacques, aşezat în contra luminii, îl privea cercetător, de departe. „Oare ascultă măcar ceea ce spun ceilalţi?” şi întrebă el. Era o întrebare pe care şi-o mai pusese şi altă dată în prezenta lui Jaurès. Tăcerile lui de rumegător dacă, din întâmplare, tăcea – păreau că nu ascultă decât

acordurile unei muzici lăuntrice. Jacques îl văzu ridicându-şi ilcodată capul, umflându-şi pieptul, ştergându-şi repede bu de cu şervetul şi luând cuvântul. Privirea, pitită sub fruntea-i t>aşa, se muta dintr-o parte într-alta, vioaie şi ascuţită. Deasupra bărbii, despicătura gurii deschise, cu colţurile lăsate, amintea de pâlnia unei portavoce sau de gaura neagră a măştilor din tragediile antice. Părea că nu se adresează nici unuia dintre comeseni, ci că gândeşte cu glas tare şi vorbeşte împotriva cuiva, ca un om pentru care numai discuţia dă iivânt spiritului. Nu se auzea ce spunea, fiindcă. Jaurès vorbea liicet – atât de încet, în orice caz, pe cât îi îngăduia pieptul lui de orator, sonor ca o tobă –, dar Jacques desluşea foarte h îne, în zarva sălii, timbrul atât de caracteristic al

glasului’s.lu: freamătul acela, vibraţia aceea surdă, asemenea zumzet ului unei orchestre în cuşca ei de sub scenă, care însoţea, ca un acompaniament, zborul melodios al frazelor. Iar sunetele instea cunoscute trezeau în el mii de amintiri: febra mitinguiilor, duelurile oratorice, cuvântările aprinse şi patetice, ovaţiile mulţimii în delir… Furat de improvizaţia sa, Jaurès il! ldu farfuria pe jumătate plină la o parte şi, aplecat înainte, părea că se încruntă, ca un taur gata să se năpustească asupra cuiva. Ca să sublinieze ritmul frazelor, pumnii lui se ridicau şi cădeau pe marginea mesei, fără violenţă, dar în cădema unui ciocan de uzină.

Când Jacques părăsi sala, fiindcă era grăbit şi fiindcă era târziu, Jaurès, lovind cu pumnii în marmura mesei, vorbea cu înflăcărare.

Scena asta îl stimulă şi-i mări curajul: efectul ei întăritor îi simţea mai ales în clipa când ajunse în faţa gardului de fier din Boulevard Bineau.

Clinica Bertrand. Aici era…

Se înnoptase. Jacques străbătu grădina fără să-şi încetinească pasul, dar neîndrăznind să-şi ridice ochii spre faţada clădirii.

Bătrâna portăreasă îi spuse, cu glasul ei tremurător, că sărmanul domn trăia încă şi că fiul lui sosise spre sfârşitul după-amiezii. Jacques o rugă să-l cheme pe Daniel. bar bătrâna, care la ora aceea era singură în odaia portarului, nu putea pleca de acolo.

— O să-i spună infirmiera de la etaj că aţi venit, zise ea. Dacă vreţi, urcaţi până la etajul al doilea.

După o clipă, neavând încotro, se hotărî să urce.

La primul etaj nu era nimeni; un coridor lung, alb, vap luminat şi liniştit. La al doilea, aceeaşi tăcere, acelaşi coridor, cu aceeaşi lumină palidă, lung, lung şi pustiu.

Trebuia s-o găsească pe infirmieră. Aşteptă câteva minute, apoi apucă pe coridor înainte. Nu-şi mai simţea inima strânsă. Dimpotrivă, era doar un fel de curiozitate care-l îndemna, cu îndrăzneala, să rişte.

Nu observase, pitită în ungherul unei ferestre, o umbr, care şedea pe scaun. Când se apropie, umbra se întoarse spre el şi se ridică repede. Era Jenny.

Aştepta oare întâlnirea aceasta? „iată-ne faţă în faţă", îşi spuse Jacques, fără a fi surprins. Şi numaidecât remarcă: „R în capul gol... Ca odinioară..."

Primul gest al ei fu să-şi ducă mâna la păr, deoarece era ciufulită. După ce-şi ridică părul, fruntea ei netedă, fără as – cunzişuri, exprima 6 adânca puritate, chiar o mare blândeţe.

Câteva, clipe rămaseră unul în faţa celuilalt, cu inimii e zvâcnind. În sfârşit, Jacques vorbi cel dintâi, cu un glas căruia îi dădea un accent răstit:

— Te rog să mă ierţi. Portăreasa mi-a spus că...

Fu izbit de paloarea ei, de buzele-i albe, de nările să-i e înguste, în care nu se citea decât voinţa de a nu se lăsa învinsă, de a nu-şi întoarce ochii de la el.

— Am venit să aflu cum îi mai merge...

Jenny schiţa un gest care însemna: „Nicio nădejde".

— ...şi să-i văd pe Daniel, adăugă Jacques.

Jenny făcu o sforţare, ca şi cum ar fi înghiţit o doctoric, articulă două sau trei cuvinte nedesluşite şi porni repede spre salonul de la etaj. Jacques înaintă câţiva paşi, ca s-o urmeze, apoi se opri în mijlocul coridorului. Jenny deschise uşa. Jacques crezu că vrea să-l cheme pe Daniel. Dar fata stătea locului, pe jumătate întoarsă spre el, cu ochii în pământ, cu chipul aspru şi ţinea uşa deschisă.

— N-aş vrea să... deranjez... bolborosi Jacques, făcând un pas spre ea.

Jenny nu răspunse şi nici nu-şi ridică privirea. Părea

ca aşteaptă, cu o nerăbdare stăpânită, ca Jacques să intre. Şi, îndată ce el trecu pragul, închise uşa în urma lui.

Doamna de Fontanin şedea pe canapea alături de un tânăr ostaş. Pe podele zăceau o cască, un centiron, o sabie.

— Tu!

Daniel se ridică în picioare. O surpriză plină de bucurie îi lumină fata. Îl privea, nemişcat, aproape fără să-l mai recunoască, pe acest Jacques lat în umeri, cu fălcile proeminente.

uite semăna atât de puţin cu prietenul lui de altă dată. Jacques! u rândul lui, neclintit, îl studie îndelung pe acest subofiţer iliipeş, cu fata arămie, cu părul tuns scurt, care se hotărî, în 1 1 rsit, să se apropie de el, cu stângăcie şi cu un zgomot neaşteptat de pinteni şi de cizme.

baniel îşi luă prietenul de braţ şi îl trase spre mama lui. I’rt ră să se arate mei mirată, nici stingherită, ridicându-şi spre 1 neques privirea sa obosită, doamna de Fontanin îi întinse mâna şi, ca şi cum abia ieri s-ar fi despărfit de el, spuse, cu un glas calm, tot atât de nepăsător ca şi privirea din ochii ei:

— Bună ziua, Jacques.

Cu amabilitatea aceea familiară şi oarecum ceremonioasă, moştenită de la tatăl său, Daniel se aplecă spre doamna de Fontanin:

— Mă scuzi, mămico… Cobor un minut cu Jacques… Vii, Jacques?

Jacques tresări. Acum îl recunoştea pe Daniel, pe ailevăratul Daniel, după glas, după zâmbetuf acela uşor, parcă d’jos, care-i ridica colţul stâng al gurii, după felul duios, respectuos, cu care spunea totdeauna: „Mă-mi-co”, despărţind silabele…

Doamna de Fontanin îi îmbrăţişă pe cei doi cu o privire binevoitoare, înclinându-şi uşor cajnil:

— Bineînţeles, dragul meu, du-te… N-am nevoie de nimic.

— Să mergem în grădină, propuse Daniel, continuând să-şi ţină mâna pe umărul lui Jacques.

as i regăsise, fără să se gândească la asta, gestul acela din copifărie, pe care diferenţa dintre înălţimea lor îl făcea tot mit de firesc ca şi odinioară: Daniel fusese totdeauna mai (nalt decât Jacques, iar acum uniforma îl înăha parcă şi mai mult. Zvelteţea trunchiului strâns în tunica de culoare închisă, cu guler alb, contrasta cu îngroşarea pulpelor, pierdute în dungile pantalonului roşu şi îngreunate de tivurile de piele. Tălpile ţintuite patinau pe iespezile coridoarelor. Pasul acesta de soldat profana hnistea casei adormite. El îşi dădea seama de asta şi tăcea, stingherit, sprijinindu-se de prietenul lui, ca să nu alunece.

„Dar Jenny unde o fi?” se întrebă Jacques. Simü din nou, în piept, junghiul acela provocat parcă de o senzaţie de frică. Mergea cu ceafa ţeapănă, cu ochii în pământ. Când ajunseră la scară, se întoarse fără voia lui, scrutând cu ochii coridorul pustiu; şi o dezamăgire, amestecată cu o nuanţă de mânie, puse stăpânire pe el.

Daniel se opri înainte de a călca pe prima treaptă.

— Aşadar, eşti la Paris?

Tonul lui vesel îi accentua, prin contrast, tristeţea de nu faţă.

„Jenny nu i-a vorbit de mine”, îşi spuse Jacques.

— Ar fi trebuit să fiu plecat, făcu el repede. Plec acum, cu primul tren…

Dezamăgirea lui Daniel fu atât de evidentă, încât Jacques adăugă numaidecât:

— Mi-am amânat anume plecarea ca să te văd… Mâin o trebuie să fiu la Geneva.

Daniel îl învălui cu o privire melancolică şi sfioasa,

încărcată de întrebări. La Geneva?... Viaţa lui Jacques ieri 1 pentru el plină de mistere, iritantă. Nu se încumeta încă să-l pună întrebări. Rezerva prietenului său îl intimida. Fără să stăruie, îşi retrase mâna, prinse rampa scării şi începu să co i boare... toată bucuria i se risipi deodată. La ce bun vizit a asta neaşteptată, care trezise în el o sete atât de mare da confesiune reciprocă, dacă Jacques pleacă, dacă trebuia să-l piardă încăo dată?

Grădina, care fusese stropită de curând, era pustie şi răcoroasă, luminată, ici şi colo, de globurile electrice împrăştiate printre copaci.

— Fumezi? făcu Daniel.

Scoase o ţigară din buzunar şi o aprinse cu lăcomio. Flacăra îi lumina o clipă chipul. Ceea ce-l schimba cu deosebire era faptul că tenul lui îşi pierduse, în aerul de munte al Vosgilor, paloarea şi frăgezimea care odinioară formau un contrast atât de caracteristic cu ochii negri, cu părul, cu puful mustăcioarei de deasupra buzei.

Mergând în tăcere, cot la cot, pătrunseră într-o alee rotundă, la capătul căreia se aflau câteva scaune albe aşezate în cerc.

— Vrei să stăm aici? propuse Daniel.

Şi, fără să aştepte răspunsul, se aşează, greoi.

— Sunt frânt de oboseală. avut o călătorie groaznică... Oteva clipe se lăsă urmărit de amintirea zdruncinăturilor vagonului, în care se topea de căldură şi în care stătuse toată ziua, fără să-şi schimbe locul, fumând ţigara după ţigară, cu privirea pierdută peste priveliştile unduitoare, cu închipuirea ferecată de două sau trei presupuneri, în timp ce, departe de el, se petreceau evenimente neprevăzute. Repetă: Groaznică... Apoi, arătând cu ţigara aprinsă către feFAMILIA THIBAULT + *317*

trustra în dosul căreia tatăl său se zbătea în agonie,

adăugă: Itti r-o bună zi, trebuia s-o sfârşească aşa…

Pământul reavăn al straturilor de flori emana aburi în «niipte, răspândind o mireasmă înviorătoare, iar un suflu nu iale, ca o respiraţie, adia în valuri, aducând până la ei o ammă amăruie, oarecum dulceagă, un miros de sirop farmal ttlic, care nu venea din sălile clinicii, ci de la un cenmer de Japonia, pierdut, ceva mai departe, într-un tufiş al grădinii.

Jacques, pe care ameninţările războiului îl obsedau şi niii mult în preajma acestei uniforme militare, întrebă:

— Ţi-au dat uşor permisie?

— Foarte uşor. De ce? Şi cum Jacques tăcea, Daniel adăugă cu multă siguranţă: Mi-au dat patru zile, cu dreptul de prelungire. Dar nu va fi nevoie… Fratele tău, pe care l-am gfisit aici când am sosit, mi-a spus fără ocol că nu mai e: viei o îi adejde. Tăcu, apoi continuă orusc: Şi-i mai bine aşa. îşi riii a din nou mâna spre clădire: E groaznic, dar, aşa cum stau lucrurile, nimeni nu poate dori ca el să mai trăiască. Ştiu i i ca bine că moartea lui nu repară nimic, adăugă cu un glas a>. pru. În orice caz, moartea asta rezolvă o problemă… ale i drei urmări ar fi fost cumplite… pentru mama… pentru el… pentru noi… îşi întoarse puţin capul spre Jacques: Tata trebuia să fie arestat, făcu el cu un fel de hohot uscat şi agresiv.

Îşi închise ochii şi îşi lăsă uşor capul pe spate. O clipă, printre frunze, lumina unui bec făcu să-i strălucească fruntea îi umoasă, a cărei parte de sus forma două segmente de cerc despărţite de şuviţa de păr de la mijloc.

Jacques ar fi vrut să spună ceva, dar viaţa lui singuratică, prieteniile politice îl dezobişnuiseră de asemenea manifestări sentimentale. Făcu un gest spre Daniel şi îi atinse braţul. Simţi sub palmă stofa aspră a tunicii. Daniel t. spândea un miros ciudat de lână, de piele

caldă şi unsă cu grăsime, de tutun, de cal şi, la fiecare mişcare, mirosul lui se iimesteca cu parfumurile nocturne ale grădinii.

Jacques nu-şi mai văzuse prietenul de patru ani. Cu toate herisorile schimbate între ei după moartea domnului Thibault, cu toate invitaţiile repetate ale lui Daniel, nu se hotărâse niciodată să se ducă la Lunéville. Se temea să-l revadă. O corespondenţă afectuoasă, dar nu prea deasă, i se părea singurul lucru potrivit cu ceea ce devenise prietenia lor. Prietenia aceasta, cu rădăcini adânci, rămăsese vie în adâncul sufletului lui: Daniel era, în afară de Antoine, singura fiinţă la care Jacques ţinea cu adevărat. Dar aceasta era o frântur a a trecutului: trecutul acela de care Jacques se *des* părţise de bunăvoie şi de care nu ţinea deloc să se aprophi din nou.

— La Lunéville nu se vorbeşte de război? întrebă el, t să rupă tăcerea.

Daniel nu se arătă surprins.

— Ba da, desigur! Ofiţerii vorbesc în fiecare zi di război... Pentru ei, războiul ce te o raţiune de a fi... Mai ales 1 estul ţării! zâmbi: În ce mă priveşte, eu număr zilele, 7.1.72... chiar 71, mâine. De rest, puţin îmi pasă! La sfârşitul lui septembrie voi fi liber.

O altă rază de lumină îi mângâie fata. Nu, Daniel nu» schimbase chiar atât de mult. Pe chipul acesta, cu un oval atât de pur, pe care regularitatea trăsăturilor imprima un fel di i solemnitate (mai ales atunci când, ca astă-seară, era întun i cât de oboseală şi tristeţe), zâmbetul îşi păstrase strălucirea diodinioară: un zâmbet uşor, venind de departe, care-i ridk pieziş buza de sus, lăsând să i se vadă şiragul luminos al dinţi lor... Un zâmbet sfios şi totuşi zburdalnic... Altă dată, în cu pilărie, Jacques nu se putea stăpâni să nu pândească cât plăcere pe buzele prietenului său zâmbetul acesta cuceritoi căruia nu-i puteai rezista;

chiar şi acum simţi cum el se r p varsă de pe buzele lui Daniel şi-l învăluie cu un fel U r căldură blândă.

— Trebuie s-aU fie tare nesuferită viaţa asta de cu zarmă…

— Nu… Nu prea…

Puţinele cuvinte ce şi le aruncau astfel şi care cădeau I n mijlocul tăcerii erau aidoma parâmelor azvârlite de marinai i de la o barcă la alta şi care cad de zeci de ori în apă înarm e de a fi prinse din zbor.

După o pauză destul de lungă, Daniel repetă:

— Nu prea… La început, da: corvoada gunoiului, cor voada latrinei, corvoada scuipătorilor… Acum sunt sub ofiţer, mai merge… /Am chiar prieteni buni acolo: printre cei vechi, printre camarazi… Şi, aacă mă gândesc bine, sunt mulţumit d am făcut milităria.

Jacques îl ţintea cu o privire atât de străină, atât de di v preţuitoare, încât Daniel era gata să se supere. Atitudinea plină de rezervă a lui Jacques, tăcerile lui, întrebările, chiar trădau un fel de superioritate, un fel de a-l privi de sus, care 1 jignea adânc pe Daniel. Dar puterea dragostei lui se dovedi u fi, totuşi, mai tare. Ceea ce punea o stavilă între el şi prietl nul său, nu, nu era neînţelegerea aceasta superficială, pe care faptul că nu se văzuseră de atâta timp o explica îndea-FAMILIA THIBAULT + *319*

mis, ci era mai degrabă faptul că nu ştia nimic despre Jacques, în nu putea afla nimic despre trecutul fugarului… Va trebui §A i recâştige încrederea… Se aplecă deodată şi, cu glasul în himbat, cu un glas duios, convingător, ce păr ea că face apel hi toată iubirea de care mai dispunea Jacques, murmură:

— Jacques…

De bună seamă că nădăjduia să i se răspundă imediat, cu un elan, cu un cuvânt izvont din inimă sau măcar cu un gest de încurajare… Dar Jacques, instinctiv,

făcu o mişcare a truji i ilui ca pentru a se feri într-o parte…

Daniel, hotărât să rişte orice, îl întrebă scurt:

— Lămureşte-mă odată! Ce s-a întâmplat acum patru ani?

— Ştii foarte bine.

— Nu! N-am înţeles niciodată ce a fost. De ce ai plecat?

I) e ce nu mi-ai spus nimic, mie, prietenul tău, chiar dacă mi-ai îi cerut să păstrez taina?… Cum m-ai putut lăsa atâţia ani de iile fără nicio veste de la tine?

Jacques îşi înfundă capul între umeri. Îl privea pe Daniel i îi un fel de înverşunare. Făcu un gest de oboseală:

— La ce bun să dezgropăm morţii?…

Daniel îl prinse de încheietura mâinii.

— Jacques!

— Nu.

— Ce? Spui cu adevărat nu? Oare, într-adevăr, n-am să nllu niciodată ce te-a împins să faci… o asemenea faptă?

— Te rog… lasă… murmură Jacques, trăgându-şi braţul.

Daniel tăcu şi se ridică încet.

— Mai târziu, mai târziu… mormăi Jacques cu o oboseală ce părea de neînvins şi care făcu şi mai neaşteptata izbucniica glasului său, când, peste o clipă, reluă deodată, furios: „O asemenea faptă”! S-ar zice, zău, că am săvârşit o crimă!… Urmă pe nerăsuflate: Şi, întâi de toate, ce, e oare nevoie de atâtea explicaţi? Ţi se pare, într-adevăr, de neînţeles ca unui om să-i vină chef, într-o bună zi, s-o rupă cu trecutul? Să plece în lumea largă, fără alt complice în afară de el însuşi?… Tocmai tu nu înţelegi asta? Tocmai tu nu înţelegi ce înseamnă a nu admite să ţi se pună botn-a, a nu te lăsa mutilat la infinit? A avea, măcar o dată în viaţă, curajul de a fi lu’ însuti? Curajul de a te lăsa în adâncurile tale spre a descoperi tot ceea ce până

atunci era mai puţin înţeles, mai dispreţuit, şi să spui, în sfârşit: „Iată, ăsta sunt eu în esenţă”? Curajul de a le striga tuturor: „N-am nevoie de voi!”... Adevărat, tocmai tunu poţi înţelege asta?

— Ba da, ba da, înţeleg foarte bine, murmură Daniel.

La început, ascultase cu un fel de desfătare glasul acestui apăsat, dureros, fierbinte, în care-l regăsea pe Jacques al lui dintotdeauna. Dar imediat desluşi, fără a se îndoi de asta, cevn fals în brutalitatea lui: izbucnirea lui de acum era, înainte de toate, o portiţă de scăpare... Şi înţelese că niciodată Jacques nu va consimţi să aibă o explicaţie sinceră cu el, o explicaţie care i-ar fi uşurat pe amândoi deopotrivă. N-avea încotro trebuia să renunţe la a afla ceva. În acelaşi timp, trebuia să renunţe şi la prietenia lor, la prietenia aceea rară, de care fu şese atât de mândru. Aceasta i-o spunea răspicat simţul lui lăuntric şi inima i se strânse. Dar în seara asta avea atâtea alte motive ci să fie trist...

ateva minute rămaseră faţă în faţă, fără să-şi spună un cuvânt, fără să facă un gest, fără să se privească măcar. Într-un târziu, Daniel îşi adună picioarele pe care şi le întinsese înainte, şi îşi trecu mâna peste frunte.

— Oricum, trebuie să mă întorc acolo, sus, murmură el cu un glas fără expresie.

— Da, spuse Jacques, ridicându-se repede. Şi eu trebuie să plec.

Daniel se ridică şi el în picioare:

— Îţi mukumesc c-ai venit.

— Cere iertare mamei tale, din partea mea, că te-am reţinut atât de mult...

Fiecare aştepta ca celălalt să facă primul pas.

— La ce oră îţi pleacă trenul?

— La douăzeci şi trei şi cincizeci de minute.

— P.L.M. 1?

— Da.

— Ai să găseşti maşina?

— Nu-i nevoie… Tramvaiul care trece pe acolo mă…

Tăcură, jenaţi de propriile cuvinte.

— Te conduc până la spuse Daniel, pornind pe alee.

Străbătură toată grădina fără un cuvânt.

Când ajunseră în bulevard, un automobil se opri lângă gardul de fier. O femeie tânără, cu capul gol, apoi un domn în vârstă săriră afară. Chipurile lor erau răvăşite. Trecură re. pe de prin fata celor doi imeri, care, nu atât din curiozitate, ci mai mult ca să facă ceva, îi urmăriră o clipă cu privirea.

Jacques, grăbind despărţirea, întinse mâna. Daniel i-o strânse în tăcere. Se priviră un moment, în timp ce mâinile

1 Par/s – Lyon – Méditerranée – companie de cale ferată.

litr rămâneau încleştate. Daniel schiţa apoi un zâmbet sfios, i. firuia Jacques găsi puterea să-i răspundă. Ieşi repede pe îi oarţa şi trecu trotuarul larg şi luminat. Dar, înainte de a jtorni la vale, se întoarse, să mai privească o dată în urma lui. Paniel rămăsese în locul lui. Jacques îl văzu ridicând mâna, apoi se întoarse şi el şi se pierdu în întunecimea arborilor.

Departe, prin frunzişul grădinii, se zăreau ferestrele luminate ale casei… Jenny…

Atunci, fără să mai aştepte tramvaiul, Jacques porni cu jiusi repezi spre Paris, spre tren, spre Geneva, aproape a-Irrgând, ca şi cum ar fi vrut să-şi salveze viaţa.

XXV

Doamna de Battaincourt stătea într-un fotoliu din salonul cel mare cu paravan lăcuit (Antoine îi poruncise lui ICon să nu lase pe nimeni să intre în biroul lui, oricine ar

fi)

I căsca plictisită.

Ferestrele erau deschise. Se însera şi în casă nu se simţea nicio adiere. Anne îşi scutură umerii şi lăsă să-i cadă pe spe1 (Şază fotoliului mantoul uşor de seară.

— Ne face să-l aşteptăm, dragă Fellow, murmură ea.

Urechile pechinezului, întins alene pe covor, tresăriră uşor. Anne cumpărase ghemul ăsta de mătase galbenă la expoziţia din 1900 şi purta cu ea peste tot, cu îndărătnicie, at castă splendoare chircită, cu dinţii găunoşi şi mereu gata să mârâie.

Fellow ridică deodată capul şi Anne îşi îndreptă trupul: iccunoscură amândoi pasul grăbit al lui Antoine, apoi felul unu brusc de a deschide şi închide uşile.

În sfârşit, venise. Masca lui de medic trăda îngrijorare.

Îşi lipi uşor buzele de părul Annei; sărutul îi alunecă până pe ceafă, făcând-o să simtă un fior de plăcere. Ea îşi ridică braţul şi-i mângâie încet, cu degetele, fruntea frumoasă, pătrată, ridicătura voluntară a sprâncenelor, tâmplă, obrazul. Apoi îi ţinu o clipă în palme falca, falca aceea puternică, a i-elor din familia Thibault, pe care o iubea şi de care se temea în acelaşi timp. În sfârşit, îşi înălţa fruntea, se ridică şi ffbi: … >

— Ia uită-te la mine, Tony! Da! Ochii tăi se uită la mine, dar gândul ţi-e în altă parte… Nu pot să sufăr când te văd aşa, cu chipul ăsta de „om serios”.

Antoine o luă de umeri şi o ţinu în faţa lui, strângându– (cu amândouă mâinile omoplaţi. Se îndepărtă puun de ea tţ, fără să-şi retragă mâinile, o privi lung, de sus până jos, ca pţ un bun propriu. Antoine se simţea legat de Anne nu al 1 i prin faptul că era frumoasă, cât prin aceea că părea făcutl pentru dragoste.

Anne se lăsa cercetată şi-l înfăşură cu ochii ei plini dr viaţa şi de bucurie.

— Aşteaptă-mă câteva minute, să-mi schimb hainele ţi sunt gata, spuse Antoine, împingând-o delicat şi îndemnând – i) să se aşeze.

De câtva timp, Antoine îşi îmbrăca atât de des smochin gul, încât acum nu-i trebuiră decât cinci minute ca să facă un duş, să se bărbierească, să-şi pună cămaşa rece, ca scoasa dintr-un răcitor, vesta albă şi celelalte haine pregătite dl. nainte, pe care Uon i le întindea, una câte una, cu ochii în pământ şi cu gesturi stângace, de parc-ar fi slujit în faţa unui altar.

— Pălărie de paie şi mănuşi de automobilist, spuse An, toine cu jumătate (le glas.

Înainte de a ieşi din odaie, aruncă o privire în oglinda în care se vedea în întregime şi-şi trase manşetele. De la u vreme, se obişnuise să aprecieze sentimentul de bună dispoziţie şi voioşie pe care ü-l dau albiturile fine, cu guler făcui pe în măsură, o haină bine croită. A petrece, după o zi de muncă, o seară de huzur, fără să se gândească la cheltuială, 1 se părea acum un lucru firesc, sănătos chiar; şi era fericit să împartă momentele acestea de odihnă şi distracue cu Anne, deşi nu se sfia deloc să se distreze şi fără ea, ca un egoist, d e unul singur, cum i se întâmpla uneori.

— Unde cinăm, Tony? întrebă Anne, în timp ce An. toine îi ajuta să-şi pună haina de seară şi o sărută pe gâtul gol. N-aş vrea să mergem în oraş... E atât de cald. Dacă ne-am duce până la Marly, la Prat? Sau mai bine la Coq, ce zici? Ar fi mai vesel.

— Edeparte.

— Ce are a face? Dincolo de Versailles, şoseaua a fost reparată.

Anne avea un fel al ei de a spune: „Dacă am face asta

/ Dacă ne-am duce în cutare loc?” cu un glas aproape nepăsător, cu o privire puun obosită; şi propunea, ca o fetiţă naivă, cele mai neaşteptate locuri de hoinăreală, fără să ţină seama niciodată de distamă, de oră, de osteneală sau de

preferinţele lui Antoine şi nici de cheltuiala legată de capriiile acestea.

— Bine, fie, hai la Coq, răspunse Antoine binevoitor. Scoală, Fellow!

Se aplecă, luă căţelul subsuoară, deschise uşa şi se dădu lu’ o parte, ca să-i facă loc Annei să treacă.

Anne se opri în mijlocul camerei. Albastrul întunecat al mantoului ei de seară, culoarea lăptoasă a rochiei, lacul negru al paravanului făceau ca pielea fetei sale să capete un luciu mat, ca de bronz. Întoarsă spre el, al privea ca pe un cireş înflorit. Şopti: „Tonyal meu…” atât de încet, de parcă n-ar fi vorbit cu el.

— Haidem, o îndemnă Antoine.

— Să mergem, suspină Anne, ca şi cum faptul de a alege un restaurant la patruzeci şi cinci de kilometri de Paris nu era decât încă o supunere în faţa capriciilor unui despot.

Şi, foşnind din volănaşele de tafta, Anne trecu pragul hine dispusă şi cu pasul milidios.

— Când mergi, murmură Antoine la urechea ei, semeni w o fregată frumoasă care alunecă spre larg…

Cu toate că maşina era puternică şi uşor de stăpânit, lui Antoine nu-i mai făcea nicio plăcere să conducă el însuşi; dar ştia că cea mai mare plăcere a ei era să plece singură cu el, fără şofer, de-a lungul şoselelor.

Soarele apusese. Seara era, totuşi, caldă. Antoine o luă prin pădure, pe drumuri lăturalnice, mai puţin umblate. Prin terestrele deschise ale automobilului

pătrundea un aer călduţ, cu miros umed de ierburi şi tufişuri.

Anne pălăvrăgea când de una, când de alta. Amintindu-şi de ultima sa călătorie la Berck, începu să vorbească de soţul ei, ceea ce i se întâmplă rar:

— Închipuie-ţi că nu voia să mă lase să plec! M-a rugat, m-a amenințat, a fost foarte nesuferit! Totuşi, m-a însoüt la gară. Dar îşi luase o mutră de martir… Pe peron, în clipa plecării, a avut îndrăzneala să-mi spună: „Aşadar, n-o să te schimbi niciodată?” Atunci i-am aruncat de sus, din vagon, un: „Nu!” ştii, un „nu” din cele care lasă să se ineleagă multe!… Şi aşa şi este, n-o să mă schimb! Nu-l mai pot suferi, n-am ce-i tace!

Antoine zâmbea. Îi plăcea s-o vadă mânioasă. Câteodată îi spunea: „Tare îmi place când te încrunfi ca un pirat”. Îşi amintea de Simon de Battaincourt, prietenul lui Daniel şi al lui Jacques, cu botul ascuţit, ca de capră, cu părul de *cul*oarea cânepii topite, cu chipul blând, puţin posomorât; în general, destul de antipatic.

— Când mă gândesc că am fost odată îndrăgostită de nătărăul ăsta! continuă Anne. Şi probabil… tocmai din cauză că…

— Dincecauză?

— Ei, din cauza prostiei lui… Fiindcă avusese atât de puţine aventuri sentimentale în viaţă… Asta mi se părea ceva răcoritor; mă stimula. Era oarecum un prilej să-mi reîncep viaţa… N-ai crede cât de proastă pot fi uneori!

Îşi aminti de hotărârea de a vorbi mai mult despre ea însăşi, de trecutul ei; acum prilejul era cel mai nimerit. Se cuibări lângă el, îşi rezemă capul de umărul lui şi se lăsă pradă amintirilor, cu privirea aţintită de-a lungul drumului:

— Îl întâlneam câteodată în Touraine, când mă duceam lavânătoare. Băgasem de seamă că mă privea mereu, dar nu-mi vorbea deloc. Într-o seară, când mă

întorceam spre casă, l-am întâlnit în pădure. Mergea pe jos, nu-mi mai amintesc din ce cauză. Eram singură. l-am spus şoferului să oprească maşina şi l-am invitat să-l duc până la Tours. S-a făcut roşu ca un rac. à-a suit în maşină. Nu scotea o vorbă. Se înnopta. Şi, deodată, înainte de a ajunge la bariera oraşului...

Antoine o asculta distrat, atent la drum, la ritmul motorului.

Anne... După părerea lui, femeia aceasta va iubi şi alţi bărbaţi; îşi va urma soarta. Nu-şi făcea iluzii asupra dăinuirii legăturii lor. „Ciudat, gândi el, cum m-au atras totdeauna emancipatele astea cu sânge clocotitor". Adeseori se întrebase dacă legătura asta uşoară, la care se mărgineau raporturile lui cu amanta sa, nu era o formă incompletă a dragostei, destul de sărăcăcioasă. „Tu confunzi iubirea cu pofta simţurilor", îi spusese Studler mai deunăzi. Incomplet ori nu, ăsta era felul lui de a iubi şi se simţea mulţumit. În felul ăsta, nu-şi irosea energia de om harnic, care se voia liber, pentru a se consacra fără precupeţire vocaţiei sale. îşi aminti de convorbirea pe care o avusese de curând cu Studler. Califul îi citase cuvintele unui tânăr scriitor, cunoscut de-al lui, un anume Péguy: „A iubi înseamnă a ierta greşelile fiinţei iubite". Pe Antoine îl surprinsese foarte mult formula. O asemenea iubire nimicitoare, fără frâu, în stare să te prostească, îi provoca o mare mirare, o teamă şi chiar un fel de scârbă.

Automobilul intră pe pod, traversă Sena şi urcă coasta spre Suresnes.

— Pe aici, pe undeva, e o cârciumioară unde se mănâncă lui soiul de peşti prăjiţi, spuse Anne deodată, arătând cu luatul.

(Pe vremuri, o aducea aici, mereu, Delorme, Delorme, un fost student în medicină, care ajunsese farmacist la

lloulogne şi care, ani de zile, până în iarna trecută, când Anne se lecuise, în sfârşit, de obiceiul de a lua droguri, plătise scump dăruirea de sine a acestei amante nesperate, apiovizionând-o cu morfină.)

Temându-se ca Antoine să nu-i pună vreo întrebare, se i-iili să râdă:

— Face să te duci acolo numai ca s-o vezi pe patroană!

O mătuşică bondoacă, îndesată, cu bigudiuri şi ciorapii căzuţi pe glezne. Eu as umbla mai degrabă cu picioarele moale decât cu ciorapii rră sucki ca tirbuşonul. Tu nu?

— O să mergem într-o duminică, spuse Antoine.

— Nu, nu duminica. Ştii doar că nu pot suferi duminidle! Nu-mi place gloata aceea de oameni care încurcă circula tia sub cuvânt că se odihnesc!

— Dacă te gândeşti bine, e un noroc că ceilalţi oameni muncesc şase zile din şapte, spuse Antoine cu un accent batjocoritor.

Anne nu înţelese dojana şi începu să râdă.

— Bigudiuri! Grozav de mult îmi place cuvântul ăsta! Capătă în gură un sunet ca de castaniete. Când voi avea un alt câine, îl voi boteza Bigudiu… Dar n-o să am niciodată alt dine, urmă ea cu gravitate. Când Fellow o să îmbătrânească, am să-l otrăvesc. Şi nu mai iau altul.

Medicul zâmbr, fără a întoarce capul.

— Ai avea curajul să-l otrăveşti pe Fellow?

— Da, spuse Anne răspicat, dar numai când o să fie bătrân de tot şi neputincios.

Antoine o privi scurt. îşi aduse aminte de zvonurile ciudate care se răspândiseră în legătură cu moartea lui Goupillot. Câteodată, rar, îşi amintea de ele. De cele mai multe ori ca să le ia în derâdere. Totuşi, Anne, uneori, îl înspăimânta. „E în stare de orice, gândi el. De orice, chiar

să otrăvească un soţ bătrân de tot şi neputincios”.

Întrebă:

— Şi am putea şti cum? Cu stricnină? Cu cianură?

— Nu, cu un barbituric... Cel mai bun ar fi dialul. Dar e trecut pe tabela B, trebuie reţeta... Ne vom mulţumi numai cu dial! Nu-i aşa, Fellow?

Antoine râse, fără chef:

— Nu-i chiar atât de uşor să-l dozezi corect!... Un gram. două, mai mult ori mai puţin decât trebuie, s i toată treaba-l stricată...

— Un gram, două? Pentru un câine, care n-are nici tre’ 1 kilograme? Habar n-ai, domnule doctor! făcu o scurtă se coteală şi spuse încet: Nu, cu douăzeci şi cinci de centigrame de dial, cel mult douăzeci şi opt, îi fac de petrecanie lui Fellow!

Anne tăcu. Antoine, de asemenea. Se gândeau oare amândoi la acelaşi lucru? Nu, căci ea repetă:

— N-o să iau niciodată alt câine în locul lui Fellow... Niciodată. Te miră? Se lipi iarăsi strâns de el. Fiindcă sunt în stare să fiu credincioasă, ştii, Tony... Foarte credincioasă...

El încetini mersul maşinii, ca să ia un viraj şi să treacă peste calea ferată.

Anne zâmbea distrată, cu privirea de-a lungul şoselei.

— De fapt, Tony, am fost născută să fiu femeia unei mari, unei singure iubiri... Nu-i vina mea dacă am avut viaţa pe care am avut-o... Oricum, adăugă cu convingere, pot spune un lucru: nu m-am murdărit niciodată... (Era de bună-credinţa; îl uitase pe Delorme.) Nu-mi pare rău de nimic, încheie ea.

Anne rămase câteva clipe tăcută, cu tâmpla rezemată de umărul lui Antoine, privind crângul năpădit de umbrele serii şi norii de muşte dănţuitoare pe care-i spinteca

automobilul din mers.

— E ciudat, continuă ea. Cu cât sunt mai fericită, cu atât mă simt mai bună... Sunt zile în care doresc atât de mult să-mi consacru viaţa cuiva, pentru ceva!

Antoine fu izbit de nostalgia ce se desluşea în tremurarea glasului ei. Ştia că este sinceră; că luxul, situaţia ei în lume – obiective atinse după cincisprezece ani de calcule şi manevre – nu-i aduseseră nici liniştea, nici fericirea pe care le dorea.

Anne suspină:

— Să ştii, Tony, sunt hotărâtă ca în iarna viitoare să-mi croiesc o altă viaţa... O viaţă folositoare... şi tu trebuie să mă ajuţi. Îmi făgăduieşti?

De la un timp, vorbea foarte des de acest proiect. De altfel, Antoine ştia că era în stare să-şi schimbe felul de viaţă. În ciuda slăbiciunilor, avea şi multe însuşiri frumoase: era înzestrată cu o inteligentă deosebit de vie, cu o dârzenie pe care nimic nu era în stare s-o frângă. Dar, ca să izbutească să se schimbe şi ca să meargă înainte pe drumul dorit, ar trebui

aibă lângă ea pe cineva care s-o îndrume şi s-o ajute să-şi învingă slăbiciunile; pe cineva ca el. În iarna trecută avusese prilejul să-şi dea seama câtă înrâurire exercita asupra ei când (– 1 îşi pusese în gând s-o facă să se lase de morfină: izbutise s-o convingă să urmeze, timp de opt săptămâni, o cură severă de dezintoxicare, într-o clinică din Saint-Germain, de unde se întorsese foarte slăbită, dar vindecată cu totul. Şi de atunci Anne nu mai pusese mâna pe seringă. Fără îndoială că Anloine ar putea, dacă şi-ar da osteneala, să îndrume spre ocupaţii serioase această energie ce se risipea fără niciun rost.

I în semn din partea lui Antoine şi viitorul ei ar puteaţi Chimbat... Totuşi, el era hotărât să nu facă acest

semn. îşi dădea prea bine seama ce obligaţii noi, care l-ar fi absorbit tu totul, şi-ar fi luat cu o astfel de „salvare”. Orice acţiune ungajează la ceva, cu atât mai mult o acdune generoasă… iar il, Antoine, avea şi aşa destulă bătaie de cap să-şi conducă propria sa viaţă, să-şi apere libertatea. Asupra acestor lucruri nu se târguia. Dar, oridecâte orise gândea la ele, se simţea emoţionat, întristat; era ca şi cum ar fi întors capul, ca să nu vadă cum se întinde spre el mâna cuiva care se îneacă…

Printr-o întâmplare neaşteptată, ospătăria Coq d’Argent era aproape goală în seara aceea.

La oprirea automobilului, maître d’hôtel, chelnerii şi pivnicerii se grăbiră să-i primească pe clienfii aceştia întrziati & i-i însoţiră ceremonios din boschet în boschet! O mică orchestră, ascunsă în verdeaţa, începu să cânte în surdină. Tot personalul acela părea că execută o punere în scenă regizată cu precizie; însuşi Antoine păşea în urma Annei cu aerul firesc şi sigur de ei al unui actor care-şi face intrarea într-un rol de succes învăţat până în cele mai mici amănunte… Mesele erau despărţite cu discreţie unele de altele, cu desişuri de lemn-câinesc şi coşuri înalte de flori. În sfârşit, Anne alese () masă şi prima ei grijă fu să-şi instaleze căţelul pe perniţa pe care administratorul localului o aşezase, cu amabilitate, pe nisipul aleii. (O perniţă de creton roz, căci totul era roz la Coq, de la răsadurile de begonii şi fetele de masă, până la umbrelele mari, ce te apărau ziua de soare, şi la lampioanele atârnate printre crengi.)

Anne stătea în picioare şi cerceta cu de-amănuntul lista de bucate. Îi plăcea să se arate mâncăcioasa. Maître d’hôtel, înconjurat de chelneri, tăcea, atent, cu creionul în gură. Antoine aştepta ca Anne să se aşeze. Ea se întoarse spre el şi arătă pe listă, cu mâna de pe care-şi scosese mănuşa, mai

328 Roger Martin du Gard multe feluri de bucate. Socotea că Antoine ţine cu orgoliu 1 a toate prerogativele lui – ceea ce nu era departe de adevăr – şi că nu-i plăcea să se adreseze chiar ea oamenilor de serviciu. Antoine comandă bucatele alese, cu glasul răspt> cât şi familiar de care se folosea în astfel de prilejuri. Maitrt d'hôtel îşi notă comanda, cu semne de respect şi aprobare, Antoine îl privea cum scrie. Îi plăcea supunerea plină da consideraţie a personalului. Atitudinea asta i se părea atât de firească, încât aproape credea, cu naivitate, că toată lumea ti iubeşte.

— Ah, uite ce pussy adorabil! exclamă Anne, întinzându-şi braţul spre un drăcuşor negru, care sărise pe măsuţa de servit şi pe care chelnerii îl goneau scandalizaţi, plesnindu-l cu şervetele.

Era un pisoi de vreo şase săptămâni, negru ca un corb, slab ca un tir, cu burta ca un balon şi cu ochii verzi şi ciudaţi într-un cap enorm.

Anne îl luă cu amândouă mâinile şi-l ridică, riz înd, până la obrazul ei.

Antoine zâmbea, cam plictisit:

— E un cuib de purici, Anne… Şi o să te zgârie.

— Nu, nu eşti un cuib de purici… Tu eşti un pussy drăgălaş, spuse Ahne, strângând la piept micul animal jegos şi mângâindu-i capul cu vârful bărbiei. Ce burtă are! Parcă-i un dulăpior Louis XV! Şi ce cap mare! Seamănă cu o ceapü care încolţeşte… Ai băgat de seamă, Tony, ce caraghioasă înfăţişare au cepele când încolţesc?

Antoine, neavând altceva de făcut, începu să râdă; un râs silit, ceea ce i se întâmplă rar; se ascultă, el însuşi mirat, şi desluşi deodată un anumit sunet în râsul acesta. „Poftim, îşi spuse el cu o ciudată strângere de inimă, am râs întocmai ca tata…" De când se ştia, Antoine nu dăduse nicio atenţie felului în care râdea domnul Thibault; şi iată

că în seara asta descoperea deodată râsul tatălui său şi încă în propria gură.

Anne se străduia să sileascâ pocitania de animal să-i stea pe genunchi, cu mari pagube pentru taftaua ei crème.

— Ah, răutăciosul! exclamă ea, încântată. Ia toarce puţin, domnule Belzebut!... Ia te uită... Înţelege tot!... Sunt sigură că are suflet, spuse cu seriozitate. Trebuie să mi-l cumperi, Tony... O să fie mascota noastră! Simt că, atâta vreme cât va fi cu noi, nu ni se va întâmpla nimic rău!

— Te-am prins! spuse Antoine, ironic. Să te mai aud susţinând că nu eşti superstiţioasă!

O mai necăjise şi altă dată, în glumă, cu superstiţiile ei. \nne îi mărturisise că seara, când se învârtea singură prin caurră, pregetând să se culce, deoarece i se părea că are preiinlirea unei nenorociri, scotea adesea dintr-un sertar, în păstra amintiri din trecutul ei, un vechi tratat de cartohi. incie şi-şi dădea în cărţi până când pica de somn.

— Ăi dreptate, spuse ea deodată. Sunt stupidă! Dădu (i omul pisoi ului, care făcu două-trei sărituri clătinându-se şi li’s păru printre plante. Apoi privi în jurul ei, ca să se asigure îi sunt singuri, *şi* şopti, împlântându-şi privirea în ochii lui Anii line: Mustră-mă... îmi place grozav... în să te ascult, ai să în * 1. i... O să mă îndrept. O să fiu cum vrei tu...

Antoine se gândi că Anne îl iubeşte poate mai mult decât în fi vrut el. Zâmbi şi-i spuse să-şi mănânce supa, ceea ce ea şi Meu, ţinându-şi privirea îngropată în farfurie, ca o copilă.

Apoi începu să vorbească despre altceva: despre vacanta ic care se hotărâse s-o petreacă la Paris, ca să fie cât mai înroape de Antoine; apoi despre procesul pe jumătate politic şi pe jumătate pasional, ale cărui amănunte umpleau de licva zile coloanele tuturor ziarelor:

— Ce curaj! Tare mult mi-ar plăcea să fac şi eu aşa ceva n-litru tine! Să omor pe cineva care ar vrea să-ţi facă un rău!

La oarecare depărtare de ei, cele două viori, violoncelul, vioara secundă începură să cânte un menuet. Câteva clipe, Anne păru că visează, apoi rosti cu glas mângâietor şi grav:

— Să mori din dragoste!

— Fizicul tău s-ar potrivi cu o asemenea faptă, observă Antoine zâmbind.

Anne tocmai se pregătea să răspundă, dar o întrerupse maître d'hôtel, care, înainte de a transa porumbeii, îi prezentă, ca pe o cădelniţă, vasul de argint plin cu legume, din care se ridica un abur de tocană.

Antoine observă că pe genele ei străluceau bobiţe de lafrimi. O întrebă din ochi ce are. Nu cumva o jignise fără să vrea?

— E poate mai adevărat decât crezi… suspină ea fără să-l plivească şi cu o voce atât de ciudată, încât Antoine nu se putu opri să nu se gândească la Goupillot.

— Ce-i adevărat? întrebă el, curios.

Surprinsă de tonul cuvintelor lui, Anne ridică privirea şi ileslusi în ochii lui o tulburare pe care mai întâi n-o înţelese.

I) codâtă se gândi la convorbirea lor asupra otrăvurilor, la întrebările lui. Cunoştea învinuirile ce se colportaseră pe scama sa după moartea soţului ei; un ziar din arondismentul

Oise îşi îngăduise chiar unele aluzii străvezii, care întărisei t în ţinutul acela legenda bărbatului multimilionar, sechestril în castelul lui de o aventurieră, cu care se însurase în pragu bătrâneţii, şi care murise, într-o noapte, în împrejurări mist crioase.

Antoine îşi drese glasul bine şi repetă:

— Ce-i adevărat?

— Că am fizicul unei eroine de melodramă, răspunse d scurt, deoarece nu voia să-l lase să vadă că-i ghicise gândurile. Scosese din poşeta o oglinjoară, în care se privea din trată: Uită-te la mine... oare capul cuiva care va mari prosteşte în patul său? Nu; voi muri în condiţii dramatice, o să vezi! Într-o bună zi voi fi găsită în mijlocul camerei, înjunghiată!... Pe covor, în pielea goală... şi înjunghiată!... De altfel, am băgat de seamă că în cărU, mai toate eroinelt care poartă numele de Anne sfiesc totdeauna prin a n înjunghiate... Ştii, continuă, fără a-şi ridica ochii din oglindă, mă cuprinde o teamă cumplită cânit mă gândesc ce urâta voi arăta moartă. Buzele acelea albe de mort!... E groaznic”. Eu, eu vreau neapărat să fiu fardată. De altfel, am trecut asta în testament.

Vorbea repede, mai repede ca de obicei, sâsâind puţin, d atunci când se simţea intimidată. Cu un colţ al batistei îşi şterse delicat lacrimile care-i mai rămăseseră între gene; apoi îşi trecu la repezeală puful pe obraji, puse totul la loc în poşetă şi-o închise cu zgomot.

— În fond (şi mărturisirea aceasta dădu deodată vocii sale de contralto un accent vulgar), n-aş putea să afirm că nu mi-ar face plăcere să am aerul unei eroine de melodramă...

Îşi întoarse faţa spre el şi observă că Antoine o studia cu aceeaşi atenţie... Atunci, ea surâse încet şi păru că ia o hotărâre.

— Înfăţişarea mea mi-a făcut până acum câteva feste. Stil că am fost luată drept otrăvitoare?

Antoine se codi o clipă. Genele îi tremurară. Mărturisi:

— Ştiu.

Ea îşi puse coatele pe masă şi, privindu-şi amantul

drept în ochi, rosti cu un glas tărăgănat:

Mă crezi în stare de aşa ceva?

Tonul îi era stăruitor, dar privirea i se abătuse din nou, alunecând în gol.

— De ce nu? spuse el, jumătate în glumă, jumătate în serios.

Ea rămase câteva momente tăcută, cu ochii aţintiţi pe faţa de masă. O fulgeră gândul că îndoiala asta înflăcăra, poate, puţin, sentimentele pe care le avea Antoine pentru ea; şi o clipă fu ispitită să-l lase în bănuiala lui. Dar după ce-l privi din nou, renunţă.

— Nu, spuse, cu brutalitate. Realitatea nu-i atât de romaniică!… Din întâmplare, s-a nimerit să fiu singură cu Goupillot în noaptea în care a murit, asta e adevărat. Dar a murit când i-a sunat ceasul, eu n-am avut niciun fel de amestec.

Tăcerea lui Antoine, felul în care o asculta păreau că cer amănunte mai multe. Anne împinse farfuria din fata ei fără să se fi atins de mâncare şi scoase din poşeta o ţigară, pe care şi-o aprinse, fără ca Antoine să facă vreo mişcare de protest. Anne fuma adesea ţigări de acestea, de ceai, pe care şi le comanda la New York şi care răspândeau un miros de ierburi arse, acru şi stăruitor. Trase câteva fumuri, aruncând rotocoale lungi, apoi murmură, plictisită:

— Te interesează poveştile astea vechi?

— Da, răspunse Antoine mai grăbit decât ar fi dorit.

Ea zâmbi şi ridică din umeri ca în faţa unui capriciu fără însemnătate.

Antoine se gândea; oare nu-i spusese Anne într-o zi: „M-am obişnuit să mint ca să mă apăr în viaţă, aşa că dacă mă prinzi vreodată cu minciuna, să-mi spui numai decât şi să nu te superi pe mine…” Antoine nu ştia ce să mai creadă. Îşi aminti, pe neaşteptate, de ciudata familiaritate

pe care o surprinsese odinioară între Anne şi miss Mary, guvernanta micuţei Huguette. Era absolut sigur că nu se înşelase asupra naturii acestei intimităţi. Cu toate astea, când îi pusese mai târziu, zâmbind, iubitei lui unele întrebări precise, nu numai că Anne ocolise orice mărturisire, dar protestase împotriva bănuielii lui cu o indignare atât de mare şi o sinceritate atât de izbutită, încât el rămăsese încurcat.

— Nu! Oase? Pentru nimic în lume, ce Dumnezeu! Vrei să se înece?

Un chelner pusese în faţa perniţei pe care stătea Fellow un blid cu pateu şi, ca să facă pe zefosul, voia să-i dea şi oasele rămase de la porumbei.

Maître d'hôtel apăru în grabă:

— Doamna doreşte ceva?

— Nimic, nimic, spuse Antoine puţin enervat.

Pechinezul se ridică în patru labe şi mirosi strachina.

Apoi se întinse, îşi scutură urechile, adulmecă aerul cu scurte încreţituri din nări şi-şi întoarse, cu o mutră înduro rată, capul mic şi teşit spre stăpână-sa.

— Ce s-a întâmplat, micul meu Fellow? întrebă Anne.

— Ce s-a întâmplat, băieţele? repetă, ca un ecou, maîtrţ d'hôtel.

— Ia să vedem, îi ceru Anne chelnerului. Pipăi castronul cu dosul mâinii: Sigur, pateul dumitale s-a răcit de tot! Ţi-am spus: cald... şi fără pic de grăsime, adăugă ea sever, arătând cu degetul un bob de grăsime. Orez, morcovi şi puţină camfl tăiată mărunt... Doar nu-i cine ştie ce filosofie!

— Luaţi asta de aici! porunci maître d'hôtel.

Un chelner luă castronul, se uită o clipă la pateu, apo I porni ascultător spre bucătărie. Dar înainte de a se îndepărta, îşi ridică o clipă ochii spre masă şi Antoine îi surprinse privirea chiorâşă.

După ce rămaseră singuri:

— Draga mea, spuse el dojenitor, nu crezi că domnul Fellow e cam mofturos?...

— Chelnerul ăsta e idiot! îl întrerupse Anne, necăjita foc. L-ai văzut? încremenise acolo, lângă castronul cu pateu!

Antoine adăugă încet:

— Se gândea, poate, că în timpul ăsta femeia şi copiii lui şed la masă în vreo cocioabă de la mahala...

Ea îşi puse mâna caldă şi tremurătoare pe mâna lui.

— E adevărat, Tony, iubitul meu, e groaznic ce spui! Totuşi, ce Dumnezeu, nu cred că vrei să-l vezi pe Fellow bolnav... (Părea într-adevăr nedumerită.) Acum de ce râzi? Ascultă, Tony, trebuie să-i dai un bacşiş bietului chelner... Acestuia mai cu seamă... Un bacşiş gras... Din partea lui Fellow. Rămase câteva clipe visătoare, apoi spuse deodată: închipuie-ţi, şi fratele meu a început cu meseria de chelner... Da, picolo în'r-o mică ospătărie din Vincennes.

— Nu ştiam că ai un frate, zise Antoine.

(Tonul cuvintelor lui, expresia fetei lăsau să se subînţeleagă: „De altfel, ştiu atât de puţine lucruri despre tine".)

— Ah, acum e departe... Nici nu ştiu dacă mai trăieşte... A plecat în Indochina, s-a angajat în armata colonială... Şi-o fi croit acolo o viaţă nouă. N-am primit niciodată vreo veste de la el... Coborâse, treptat, glasul. Vocea ei gravă îl impresionă. Mai spuse: Ce prostie, aş fi putut foarte bine să-l ajut... Apoi tăcu.

— Şi? întrebă Antoine după câteva clipe de tăcere. A murit departe de tine?

— Cine? întrebă ea, bătând din gene.

Stăruinţa lui Antoine o miră. Totuşi, era mulţumită că-l wilea atât de atent la ceea ce spunea ea.

Începu deodată să râdă. Un râs neaşteptat r, comunicativ:

— Închipuie-ţi, lucrul cel mai caraghios e că am fost învinuită de ceea ce n-am făcut şi n-aş fi avut, poate, niciodată curajul să fac; dar nimeni râu ştie care-i adevărata mea vină. O să-ţi mărturisesc: eram foarte neliniştită în privirna testamentului pe care-l făcuse Goupillot; de aceea, în timpul celor doi ani ai bolii lui, mi-am însuşit, fără mustrări de mnştiinţă, o bună parte a averii cu ajutorul unei procuri pe care i-o smulsesem cu concursul unui notar din Beauvais. De difel, n-ar fi fost nevoie să fac asta, pentru că testamentul era cu totul în favoarea mea, nelăsându-i lui Huguette decât partea ce i se cuvenea prin lege… Dar îmi ziceam că, după cei şapte ani de iad petrecmi cu el, aveam dreptul pe deplin să mă servesc eu însămi. îşi întrerupse râsul şi adăugă cu ituioşie: Tu, Tony, eşti primul om căruia îi spun toate astea.

Se scutură deodată, străbătută de un fior.

— Ţi-e frig? întrebă Antoine, arătând cu ochii spre haină.

Noaptea devenea răcoroasă. Se făcuse târziu.

— Nu, mi-e sete, răspunse, întinzând cupa spre vasul cu şampanie la gheaţă.

Bău cu lăcomie paharul pe care i-l umplu Antoine. Mai nprinse una din ţigările ei cu miros acru şi se sculă, ca să-şi arunce haina pe umeri. Se aşează din nou şi-s i trase fotoliul, la să fie cât mai aproape de Antoine.

— Auzi? întrebă ea.

Fluturi de noapte zburau orbiţi în jurul lampioanelor, izbindu-se mereu de pânză umbrelelor mari. Orenestra tăcuse. Aproape toate ferestrele localului erau întunecate.

— Nu-i rău aici, dar ştiu un loc unde ne-am simţi şi mai hine, spuse Anne cu o privire plină de făgăduinţe.

Cum Antoine nu răspundea, ea-l apucă de încheietura

mâinii şi, întorcându-i palma, i-o puse pe fata de masă. Antoine crezu că voia să-i citească în palmă.

— Nu, spuse el, încercând să-şi retragă mina. (Ne nu-l enerva mai mult decât profeţiile: cele mai frumoase i se păreau întotdeauna foarte mediocre fată de viitorul pe care voia să şi-l făurească el.)

— Prostule! exclamă Anne, râzând şi ţinându-i mâna. Uite, uite ce vreau… Se aplecă brusc, îşi fipi gura de palma lui şi rămase câteva clipe aşa, nemişcată.

Antoine dezmierdă încet, cu cealaltă mână, ceafa aplo* cată. În gând, compara patima aprinsă pe care o avea Anne pentru el cu sentimentele lui atât de măsurate.

În clipa aceea Anne îşi ridică uşor capul, ca şi cum un simţ lăuntric ar fi ajutat-o să-i ghicească gândurile:

— Nu-ţi cer să mă iubeşti aşa cum te iubesc eu; îţi cer numai să mă laşi să te iubesc… –

XXVI

Vanheede tocmai se pregătea să plece şi-şi fierbea o ceaşcă de cafea pe lampa de petrol, ca în fiecare dimineaţă. Jacques, care nu mai avusese răbdare să-şi ducă bagajele în cameră, bătu la uşa lui.

— Ce mai e nou la Geneva? îl întrebă el, lăsând jos să cul de călătorie.

Albinosul, din fundul încăperii, îşi încreţi ochii în direcţia vizitatorului, pe care-l recunoscu după glas.

— Baulthy? V-aţi şi întors?

Veni spre Jacques, întinzându-i mâinile mici ca de copil.

— Arătaţi bine, spuse el, privindu-l pe Jacques dt aproape.

— Da, recunoscu acesta. Nu mă simt rău.

Era adevărat. Împotriva aşteptărilor, noaptea asta petrecută în tren îi prinsese foarte bine: îl liniştise. Fiind

singur în compartiment, avusese loc să se culce şi adormise foarte repede; nu se trezise decât la Culoz, odihnit, plin de o noufl râvna de a munci, ba chiar neaşteptat de fericit, parcă se eliberase de ceva, nici el nu ştia de ce anume. Cu capul spre fe – reastră, respirând adânc aerul dimineţi, în vreme ce primele raze de soare împrăştiau fâşiile de negură ce se întindeau ai nişte bucăţ de vată pe fundul văilor, îşi cercetase propriile simţăminte, încercând să-şi explice bucuria lăuntrică de care era plin în dimineaţa aceasta. „S-a terminat, îşi spusese el, cu zvârcolirea asta în confuzia ideilor, a doctrinelor. Se arată, în sfârşit, un tel precis: acţiunea directă împotriva războiului!" Fără îndoială, momentul era grav, hotărâtor. Dar, ţinând sea, ma de bilanţul impresiilor cu care venea de la Paris, de poziţia dârză a socialismului francez, de acordul şefilor, realizat în jurul lui Jaurès şi susţinut de combativitatea optimistă a acestuia, de conlucrarea, care era pe cale să se înfăptuiască, între activitatea sindicatelor şi aceea a partidului – totul

t ontribuia să-i întărească încrederea în forţa de neînvins a liilernaţionalei.

— Aşezaţi-vă aici, spuse Vanheede, întinzând pătura peste patul răvăşit. (Nu se putea hotărî să-l tutuiască pe Jacques.) Să bem o cafea… A mers bine treaba? Povestiţi-mi. e'e este, ce se spune acolo?

— La Paris? Depinde… Publicul nu ştie nimic, nu se închiseşte de nimic. E de necrezut: ziarele nu se ocupă decât de procesul Caillaux, de călătoria triumfală a domnului l'oincare şi de sezonulvacantei!… Se spune, de altfel, că pre«i franceză a primit cuvântul de ordine să nu atragă atenţia asupra evenimentelor din Balcani, ca să nu complice sarcina diplomaţilor… Dar partidul e în plină acţiune! Şi, vezi dumneata, separe că se face treabă bună!

Problema grevei generale e pusă, fără ezitare, pe planul întâi. Asta are să fie platforma franceză la congresul de la Viena. Se înţelege, rămâne mereu întrebarea: care va fi atitudinea social-democraţilor? În principiu, ei sunt de acord ca problema să fie iarăsi discutată. Dar…

S-au primit vesti din Austria? întrebă Vanheede, punând un pahar de spălat pe dinţi, plin cu cafea, pe măsuţa de noapte, pe care stăteau grămadă o mulţime de cărţi.

— Da. Vesti destul de bune dacă sunt exacte. Cei de la (Humanité păreau aseară convinşi că nota Austriei către Serbia n-ar avea un caracter agresiv.

— Baulthy, exclamă deodată Vanheede, sunt mulţumit, mă bucur că te văd!

Zâmbea, ca să se scuzecă-l întrerupsese. Continuă îndată:

— A venit Bühimann. Ne-a povestit ceva care provine din birourile Cancelariei de la Viena; ceva care dovedeşte ca, dimpotrivă, planurile Austriei sunt diabolice… şi premedilate… Toţi sunt corupţi! încheie el, întunecat.

— Lămureşte-mă, dragă Vanheede, spuse repede Jacques.

În tonul lui se simţea mai mult bună dispoziţie şi un sentiment de prietenie decât curiozitate. Pesemne Că Vanheede îşi dădu seama de asta, pentru că se apropie zâmbind şi se aşează, lângă Jacques, pe pat:

— Iarna trecută, medicii chemaţi să-l vadă pe Franz Joseph au constatat o boală a căilor respiratorii… O boală incurabilă, atât de gravă, încât se aşteptau ca împăratul să moară înainte de sfâr-iţul anului.

— Foarte bine… requiescat! comentă Jacques, care n-avea chef deloc, deocamdată, să ia lucrurile în serios.

Îşi înfăşurase batista în jurul paharului, ca să nu-şi

frigdegetele, şi bea, sorbitură cu sorbitură, cafeaua, cam prea tare, preparată de Vanheede. Privirea lui neîncrezătoare! îi prietenoasă ţintea, pe deasupra paharului, chipul palid, cu părul zburlit, al celuilalt.

— Aşteaptă, urmă Vanheede. Vorba e că se-ngroaş8 gluma… Se spune că rezultatul consultaţiei ar fi fost comunicat numaidecât cancelarului… Atunci, Berchtold ar fi convocat la moşia lui diferifi oameni de stat pentru o consfătuire secretă, mi. fel de consiliu de coroană.

— Zău?!… îl întrerupse Jacques, amuzat.

— Acolo, domnii aceia – printre care Tisza, Forgach şi şeful de stat-major, Hôtzendorf-ar fi judecat aşa: moartea Împăratului, ţinând seama de situaţia actuală, va provoca în Austria mari greutăţi interne. Chiar dacă regimul dublei mo. narhii rămâne în picioare, Austria va fi pentru mult timp slăbită: va trebui să renunţe, o perioadă îndelungată, la îngenuncherea Serbiei şi Serbia trebuie îngenuncheată pentru a asigura viitorul imperiului. Ce-i de făcut?

— Să se grăbească oare expediţia împotriva Serbiei înaintea morţii bătrânului? întrebă Jacques, care începea să-l as. culte mai atent.

— Da… Dar unii merg încă şi mai departe…

Jacques îl privea pe Vanheede vorbind şi, în faţa acestui obraz nevinovat, ca al unui înger, fu izbit din nou de contrastul dintre înfăţişarea lui firavă şi forţa dârza pe care o simţeal câteodată în ei, întocmai ca pe un sâmbure tare în mijlocul unei paste incolore. „Ce oiquleţ admirabil e Vanheede ăsta!” gândi Jacques, surâzând. îşi amintea cum, duminica, în ospătăriile de pe malul lacului, albinosul se ridica deodată de la masă, la mijlocul unei discuţii politice pătimaşe, şi pleca spunând: „Totul e hid, e putred”. Şi se ducea, singur, să se dea în leagăn, ca un copil.

— …unii merg încă şi mai departe, continuă Vanheede cu glasul lui ca sunetul unui flaut. Spun că

atentatul de la Sarajevo ar fi fost organizat de agenţi provocatori aflaţi în solda lui Berchtold, ca să grăbească mult aşteptatul prilej 1 Şi mai spun că Berchtold ar fi dat două lovituri dintr-odată: mai întâi, ar fi scăpat tronul de un urmaş îngrijorător, prea pacifist; şi, în al doilea rând, ar fi deschis drumul unui război împotriva Serbiei înainte de moartea împăratului.

Jacques râdea.

— Ceea ce-mi spui tu e o poveste năstruşnică cu bandiţi…

— Cum, nu credeţi, domnule Baulthy?

— Ah, răspunse Jacques serios, eu cred că ne putem «şiepta la orice, absolut la orice din partea unui om ambiţios ţi deformat de viaţa politică, de îndată ce un astfel de om simte că are în mâini puterea absolută! Istoria nu-i decât o ne contenită dovadă a acestui fapt… Dar, ceea ce mai cred eu, îi i agă Vanheede, este că planurile cele mai machiavelice se un nărui în faţa voinţei de pace a popoarelor.

— Şi credeţi că asta este şi părerea Pilotului? întrebă Vanheede, clătinând din cap.

Jacques îl privi întrebător.

— Vreau să spun… vorbi din nou belgianul, că Pilotul nu neagă nici el… Dar dă totdeauna impresia că nu crede cu adevărat în rezistenţa asta, în această voinţă a popoarelor…

Chipul lui Jacques se întunecă. Ştia foarte bine care era îl deosebirea de păreri dintre el şi Meynestrel. Dar gândul ăsta

Îl mâhnea şi-l îndepărta din instinct.

— Voinţa asta, dragă Vanheede, există! spuse el cu inrie. Vin de la Paris şi am încredere. Se poate spune că

listăzi, nu numai în Franţa, dar pretutindeni în Europa, printre oamenii mobilizai nu sunt nici zece, nici chiar cinci la «iută care să fie de acord cu războiul.

— Dar ceilalţi nouăzeci şi cinci la sută sunt fiinţe pasive, Baulthy, fiinţe resemnate!

— Ştiu prea bine. Dar să nu uiţi totuşi că printre aceşti nouăzeci şi cinci la sută se află măcar o duzmă, măcar *o* jumătate de duzină de oameni care înţeleg primejdia şi se lăzvrătesc: guvernele se vor pomeni în faţa unor adevărate urmate de răsculaţi… Aceşti şase la sută trebuie găsiri şi grupaţi în vederea rezistentei. Ceea ce nu-i deloc irealizabil… Şi tocmai la asta lucrează acum, pretutindeni, revoluţionarii din Europa. Se sculă în picioare. Cât e ceasul? murmură el, uitându-se la ceasul-brăţară. Acum trebuie să mă duc la Meynestrel.

— N-o să-l puteţi vedea în dimineaţa asta. Pilotul a plecat cu automobilul la Lausanne, împreună cu Richardley.

— Pe naiba!… Eşti sigur?

— Aveau o întâlnire acolo, în vederea congresului. N-or să se întoarcă înainte de amiază.

Treaba asta părea că-l încurcă pe Jacques.

— N-am încotro. O să aştept până la prânz… Tu ce faci în dimineaţa asta?

— Voiam să mă duc la bibliotecă, dar…

— Vino cu mine la Saffrio, mai stăm de vorbă pe drum în o scrisoare pentru el. L-am văzut pe Negretto la Paris „îşi ridică sacul ele călătorie şi se îndreptă spre uşă: Lasă-m l numai zece minute, ca să mă bărbieresc… Vino de mă ia cânt cobori…

Saffrio locuia singur, pe Rue de la Pélisserie, în Quarti ci de la Cathédrale, într-o magherniţă cu două etaje, la part arul căreia îşi instalase prăvălioara.

Mare lucru nu se ştia despre trecutul lui Saffrio. Era în bit de toată lumea, pentru că era mereu bine dispus şi gal H oricând să sară în ajutorul cuiva. Se înscrisese în partidul italian cu mult înainte de a veni în Elveţia. Era se şapte ani droghist la Geneva. Părăsise Italia în urma unor dezamăgiri conjugale, de care vorbea adesea pe ocolite, şi care l-ar fi împins, după spusele unora, până la o încercare de omor.

Magazinul în care intrară Jacques şi Vanheede era gol-Qnd sună clopoţelul de deasupra intrării, Saffrio se ivi în uşa din celălalt capăt al prăvălioarei. Ochii lui negri, frumoşi, se luminară, plini de căldură.

— Buon giorno!

Zâmbea, dădea mereu din cap, îşi rotunjea umerii – unul mai înalt decât celălalt – desfăcându-şi larg bravele, cu teme. neli prevenitoare de cârciumar italian.

— Am aici doi compatriot, îi şopti la ureche lui Jacques. Vino.

Acorda întotdeauna ospitalitate italienilor certaţi cu lo* gea, aflaţi sub ordinul de expulzare al guvernului elveuan (Poliţia din Geneva, de obicei foarte blândă, era cuprinsa, din când în când, de câte un mare zel de epurare, dar care ţ I. nea puţin şi în timpul căruia alunga de pe teritoriul tării pe revoluţionarii ce nu erau în regulă cu ordonatele poliţiene şti. Măsura asta de curăţire dura opt sau nouă zile, în cursul cărora cei vizaţi se mărgineau în general, să-l 1 părăsească odăile mobifate, ca să stea ascunşi în cocioaba vreunui tovarăş. Apoi se făcea iar linişte, ca mai înainte, Saffrio era un specialist în acest soi de ospitalitate.)

Jacques şi Vanheede îl urmară pe uşa dinspre locuinţă.

În dosul prăvălioarei se afil! un hambar, despărţit de magazin printr-o bucătărie mică. Încăperea semăna foarte

bin e cu o celulă de închisoare. Era boltită. O ferestruică zăbrelită, care dădea spre o curtepustie, o lumina slab de sus. Dar era atât de bine aşezată, încât constituia un ascunziş minunat; şi cum era destul de încăpătoare, Meynestrel o folosea adesea pentru mici întâlniri particulare. O mare parte a unui perete

fi a acoperit de rafturi, pe care se îngrămădeau fiole, borcane goale, piuliţe şi alte ustensile vechi de drogherie, care nu mai puteau fi în trebuinţate. Pe raftul de sus, trona o litografie cu geamul ciobit şi albit de praf, reprezentându-l pe Karl Marx.

Într-adevăr, găsiră acolo doi italieni. Unul din ei, foarte 1 tnăr, zdrenţăros ca un vagabond, stătea la masă în faţa unei farfurii cu macaroane reci cu sos de roşii, din care lua câte puţine cu vârful cuutului şi le întindea pe pâine. Ridică spre mm-sosiţii o privire blândă de animal rănit, apoi începu să mănânce iar.

Celălalt, mai în vârstă şi mai bine îmbrăcat, stătea în pit ioare, cu nişte hârtii în mina. Le veni în întâmpinare. Acesta era Remo Tutti, pe care Jacques îl cunoscuse la Berlin, unde Itisese corespondent al unor ziare italiene. Era scund, cu o înfăţişare cam feminină; avea ochi vioi şi o privire de om deştept.

Saffrio arătă cu degetul spre Tutti:

— Remo a sosit ieri de la Livorno.

— Eu am picat de la Paris, îi spuse Jacques lui Saffrio, scoţând un plic din portofel. Şi am întâlnit pe cineva – j., liileşte cine? – care mi-a dat scrisoarea asta pentru tine.

— Negretto! exclamă italianul, luând plicul foarte bucuros.

Jacques se aşează şi se întoarse spre Tutti.

— Negretto mi-a spus că în Italia au fost concentraţi şi înarmau acum două săptămâni optzeci de mii de

rezervişti, sub pretextul unor mari manevre. E adevărat?

— În orice caz, vreo cincizeci şi cinci sau şaizeci de mii… Şi… Dar ceea ce Negretto poate că nu ştie este că în armată tlânt tulburări serioase. Mai cu seamă în garnizoanele din nord. Numeroase acte de nesupunere! Comandanţi nu mai ştiu ce să facă. Aproape că au renunţat să mai ia măsuri de represiune.

Glasul melodios al lui Vanheede se ridică în tăcere:

— Neexecutarea ordinelor! Prin mijloace paşnice! Astfel, uciderea nu va mai avea loc pe acest pământ…

Zâmbiră toţi, afară de Vanheede, care se înroşi, îşi încrucişa mâinile şi tăcu.

— Aşadar, la voi, spuse Jacques, lucrurile n-ar merge prea bine în caz de mobilizare.

— N-ai nicio grijă în privinţa asta! spuse Tutti cu tărie.

Saffrio îşi ridică nasul din scrisoarea pe care o citea:

— La noi, când se încearcă să se facă militarism, întregul popor, socialist ori nu, se împotriveşte!

— În comparaţie cu ceilalţi, noi avem superioritatea experienţei, adăugă Tutti, care vorbea foarte corect limba franceză. Expediţia de la Tripoli este pentru noi de domeniul trecutului. Poporul e lămurit: el ştie ce înseamnă să încredinţezi puterea militarilor!… Nu mă gândesc numai la suferinţele nenorociţilor care se luptă, dar şi la toată molima care năpădeşte deodată tara: veştile false, propaganda nationalisé, suprimarea libertătilor, scumpirea vieţii, profitorii *cu* lăcomia lor de bani… Italia abia a străbătut drumul ăsta. S n-a uitat nimic! La noi i-ar fi uşor partidului ca, în caz ele mobilizare, să organizeze o nouă săptămâna roşie!

Saffrio împături cu grijă scrisoarea primită. Strecura plicul în sân şi îşi aplecă spre Jacques fata frumoasă, arsă

de soare, clipind din ochi.

— Grazie!

Tânărul se ridică de pe scaun, luă de pe masă o carafă mare de argilă poroasă, în care apa se menţinea foarte rece, o ridică spre buze cu amândouă mâinile şi bău îndelung, pe nerăsuflate.

— Basta! spuse Safo, râzând. Se apropie de flăcăcău şi-l apuca prietenos de: Acum, haide sus să-l tragi un somn, prietene 1

Italianul îl urmă spre bucătărie, îi salută în trecere po ceilalţi cu o mişcare graţioasă a capului.

Înainte de a ieşi, Saffrio se întoarse spre Jacques:

— Poţi fi încredimat că avertismentele noastre au fost au ezite! Regele şi întregul guvern au înţeles bine acum că poporul nu-i va mai urma niciodată într-o politică războinică!

Se auzea cum urcă scara mică de lemn care ducea la etaj.

Jacques se gândea. Prinse ideea din zbor şi-l privi pe Tutti.

— Iată ceea ce trebuie să înţeleagă nu conducătorii, care cunosc problema mai bine decât noi, ci anumite cercuri naţionaliste germane şi austriece, care se mai bizuie încă pu Tripla Alianţă şi care-şi împing guvernele spre aventuri. Tu tot la Berlin lucrezi? îl întrebă el pe Tutti.

— Nu! răspunse acesta scurt. Tonul, zâmbetul şi privirea plină de tame spuneau limpede: „Mă întrebaţi zadarnic… Misiune secretă”.

În clipa asta intră Saffrio. Dădu din cap şi strigă:

— Mânjii ăştia… sst! făcu el către Vanheede. Sunt atât de încrezători! Şi-s grozav de cutezători! Încă unul care a căzut în plasa unui agent provocator… Noroc că a fost iute de picior… Şi că ştia adresa lui moş Saffrio! Se întoarse spre Jacques, cu un aer serios: Vasăzică, Thibault,

vii de la Paris cu o bună impresie, cu încredere?

Jacques zâmbi.

— Mai mult decât bună! răspunse el cu căldură.

Vanheede îşi schimbă scaunul şi se aşeză lângă Jacques, tu spatele la lumină. Când îi bătea lumina în faţă, suferea că îi pasăre de noapte.

— N-am întâlnit numai francezi, continuă Jacques. vorbit şi cu belgieni, cu germani, cu ruşi... Pretutindeni, în fercurile revoluţionare, s-a dat alarma. Toată lumea a înţeles i fi ameninţarea este gravă. Peste tot, oamenii se grupează, mută un plan de ansamblu. Rezistenta se organizează, se înfăptuieşte. În mai puţin de o săptămână, vom avea unan mitate, r xtindere a mişcării. Asta ne îmbărbătează! Se vede de pe h cum ce forţa poate pune în mişcare Internaţională când vrea. Şi, ceea ce s-a făcut zilele astea, parţial, separat, în Jiate capitalele, nu-i nimic pe lângă ceea ce se proiectează! Biroul internaţional a fost convocat la Bruxelles pentru tfiptămâna viitoare.

— Şi, şi... făcură în acelaşi timp Tutti şi Saffrio, ale căror miviri pline de căldură nu părăseau faţa însufleţită a lui Jacques.

Albinosul clipea şi el din ochi şi-şi apleca trupul înainte, ca să-l privească mai bine pe Jacques, care şedea alături de îi. Îşi întinsese braţul peste speteaza scaunului acestuia şi-şi pusese mâna pe umărul prietenului său, mâna lui de altfel adt tic uşoară, încât Jacques nici nu-i simţea greutatea.

— Jaurès şi grupul lui, continuă Jacques, acordă o mare ilmportantă acestei întruniri. Vin delegaţi din douăzeci şi louă de ţări diferite! Şi delegaşi ăştia reprezintă nu numai cele douăsprezece milioane de muncitori înscrişi, ci, de fapt, şi milioane de alţi muncitori, pe toţi simpatizanţi, pe toţi şovăielnici, şi chiar, printre

adversarii noştri, pe toţi cei care, în faţa primejdiei războiului, îşi dau bine seama că numai Internâţionala poate reprezenta şi impune voima de pace a maselor. O să trăim la Bruxelles o săptămână care va fi istoi că Glasul popoarelor, glasul majorităţii reale se va putea face auzit şi ascultat!

Saffrio se sucea pe scaun.

— Bravo! Bravo!

— Şi trebuie să privim şi mai departe, vorbi din nou Jacques, furat de plăcerea de a-şi întări propria credinţă exprimând-o. Dacă izbmdim, nu va fi numai o bătălie câstfgată împotriva războiului. Va fi mai mult decât atât. Va fi o izbândă care ar putea da Internaţionalei… În aceeaşi clipă, Jacques îşi dădu seama că Vanhee de se rezema de umărul lui, fiindcă mânuţa

342 + Roger Martin du Gard acestuia începuse deodată să tremure. Se întoarse spre alhi nos şi-l bătu cu palma pe genunchi: Da, dragă Vanheedf ceea ce se pregăteşte acolo e, poate, nici mai mult, nici mei puţin, şi fără zadarnică violentă, victoria socialismului ţ lume! Şi acum, adăugă el, ridicându-se cu o mişcare repeds hai să vedem dacă s-a întors Pilotul.

Era poate prea devreme ca să-l găsească pe Meynestrel acasă.

— Vino cu mine la Treille, să ne odihnim puţin, îi şopti Jacques, strecurându-şi braţul pe sub acela al albinosului.

Dar Vanheede refuză, dând din cap. Hoinărise destul.

De când se stabilise la Geneva, urmându-l pe Jacques, re nuntaşe la dactilografie şi se specializase în cercetările istnrice. Munca era mai prost plătită, dar cel puţin nu era 1! stăpân. De două luni se zile îşi strica tot mai mult vederii adunând texte pentru Documente asupra protestantismului, pe care le publica un editor din Leipzig.

Jacques îl însoţi până la bibliotecă, apoi rămase singur când trecu prin faţa cafenelei Landolt (care, împreună *cu* Griitli era localul preferat al tineretului socialist), se opri ţi intră.

Fu surprins să-l găsească acolo pe Paterson. Englezul, îmbrăcat în pantaloni de tenis, agaţa tablouri pe pereţi pen i tru o expoziţie pe care patronul cafenelei îi îngăduise *'s* «facă în localul lui.

Paterson părea în formă. Tocmai atunci refuzase o aflu cere grasă. Un american văduv, Mr. Saxton W. Clegg, pe care-l fermecaseră naturile moarte ale lui Paterson, îi oferise cincizeci de dolari ca să picteze după o fotografie ştearsă, mică cât o carte de vizită, un portret în picioare, în mărimu naturală, al doamnei Saxton W. Clegg, care pierise în catav trofa de pe Mont Pelé. Nemângâiatul văduv cerea să-i respecte o singură dorimă: voia ca toaleta doamnei Saxton W. Clegg să fie modificată potrivit ultimei mode pariziene. Pa terson povestea întâmplarea cu mult umor.

„Pat e singurul dintre noi care se bucură de o adevărată voioşie spontană, lăuntrică", îşi spuse Jacques, privindu-l pe tânărul englez, carerâdea cu cu ra până la urechi.

— O să te însoţesc puţin, dragul meu... spuse Paterson, aflând că Jacques se duce la Meynestrel. În primit zilele astea câteva scrisori interesante din Anglia. La Londra se spune că Haldane organizează pe tăcute un important corp. expediţionar. Vrea să fie pregătit pentru orice... Şi flote

I fi mine mobilizată... Ai citit ce scriu ziarele despre flotă? Dar despre parada navală de la Spithead? Toţi ataşaţii milituri şi navali ai armatelor europene au fost invitaţi soiemn să vizioneze, timp de şase ore încheiate, vase de război, sub pavilion britanic, defiând prin faţa lor,

unele după altele, la dis

1 imte foarte mici, ştii, cum umblă omizile primăvara! … O ilesfăsurare de forţe într-adevăr atrăgătoare, nu-i aşa? … Fudulie! Fudulie! încheie el, scuturâna din umeri.

În ciuda tonului ironic, în cuvintele lui se simţea o urmă de mândrie, ceea ce-l amuza pe Jacques. „Un englez, chiar dacă e socialist, nu va putea rămâne niciodată nesimţitor în Inţa unei parade navale frumoase”, îşi spuse el.

— Ei, s, şi cu portretul nostru ce facem? întrebă Paterson în clipa când se despărţea de Jacques. Portretul ăsta are o soartă blestemată, dragul meu! încă două dimineţi şi gata! Atât! Pe cinstea mea! Două dimineţi… Dar când?

Jacques ştia că englezul nu se dă bătut cu una, cu două. Era mai bine să-i facă pe plac şi să terminecât mai curând.

— Mâine dacă vrei. Mâine, la unsprezece, da?

— Alt right! Eşti un adevărat prieten, Jacques.

Alfreda era singură. În chimonoul cu flori mari, cu bretonul negru ca smoala şi cu genele ei lungi, aducea prea, mult a păpuşa orientală ca să nu a voit anume lucrul acesta. În jurul ei, muştele bâzâiau în razele de soare ce străbăteau printre persienele întredeschise. O conopidă, care fierbea cu zgomot în bucătărie, umplea toată casa cu mirosul ei neplăcut.

Alfreda păru foarte bucuroasă că-l vede pe Jacques.

— Da, Pilotul s-a întors, dar chiar acum mi-a trimis vorbă prin Monier că sunt vesti noi şi că rămâne la Local cu Richardley. Trebuie să mă duc şi eu acolo, cu maşina de scris… Rămâi să dejunezi cu mine, al pofti ea, luând deodată o înfăţişare serioasă. Pe urmă mergem împreună…

Îl privea cu ochii ei frumoşi, sălbatici şi lui Jacques i se păru că nu-l poftise la masă numai din pură gentileţe.

Voia oare să-l întrebe ceva? Să-i facă vreo mărturisire?… Nu prea avea chef să rămână singur cu ea şi de altfel voia să-l vadă cât mai degrabă pe Meynestrel.

Refuză.

Pilotul lucra cu Richardley în micul lui birou de la Parlote.

Cei doi bărbaţi erau singuri. Meynestrel stătea în picioare, în spatelelui Richardley, care şedea la masă, şi amândoi erau aplecaţi asupra unor documente desfăcute în faţa lor.

Când îl zări pe Jacques, prin ochii lui Meynestrel trecu 1 i fulgerare de surpriză şi prietenie. Apoi, privirea lui pătrunzătoare rămase fixă. Se aplecă spre Richardley, că ţi cum ar fi vrut să întrebe ceva, şi arătă spre Jacques cu 1» mişcare a bărbiei.

— Evident, aprobă Richardley.

— Şezi, spuse Meynestrel. Terminăm numaidecât. Apoi, către Richaraley: Scrie… Asta e pentru partidul elveüan Dictă cu glasul lui sec, fără timbru: „Chestiunea este rău pusă. Nu asta este problema. În epoca lor, Marx şi Engel» puteau să ia partea uneia sau alteia dintre naţiuni. Dar noi, nu! Noi, socialiştii din 1914, nu putem face nicio deosebire între diferitele state ale Europei. Războiul care ameninţă este un război imperialist. El n-are a Alt scop decât de a sluj 1 interesele capitalismului financiar. În privinţa asta, toate o naţiunile sunt de aceeaşi părere. Singura ţintă a proletariatu» lui trebuie să fie înfrângerea tuturor guvernelor imperialiste, fără deosebire. Părerea mea este: neutralitate absolută!…” subliniat. „Prin acest război, cele două grupuri de puteri imperialiste se vor distruge reciproc. Tactica noastră este de a le lăsa să se distrugă. De a le ajuta să se distrugă”. Nu. Şterge fraza asta din urmă şi scrie: „De a ne folosi de evenimente. Dinamismul aparţine stângii. Minorităţile revoluţionare

sunt acelea care trebuie să acţioneze pentru a mări acest dinamism în timpul crizei, pentru a putea, când va sosi momentul, să facă spărtura prin care va trece revoluţia”.

Se scurseră câteva clipe.

— De ce nu vine Freda? întrebă Meynestrel nemulţumit.

Luă un blocnotes de pe masă şi începu să aştearnă în grabă adnotări scurte pe bucăţi mici de hârtie, pe care i le trecea apoi lui Richardley.

— Asta, pentru comitet… Asta, pentru Berna şi Bâle… Asta, pentru Zürich™ În sfârşit, se ridică şi se apropie de Jacques. Aşadar, te-ai întors?

— Mi-ai spus: „Dacă duminică sau luni nu primeşti nicio veste de la mine…”

— Aşa e, dar ceea ce aveam în vedere n-a dus la nimic. Tocmai mă pregăteam să-ţi scriu să rămâi la Paris.

Paris… Jacques se simţi cuprins de o tulburare neaşteptată, pe care n-avea timp s-o analizeze. Se gândi deodată, cu un fe» de delăsare laşă, ca şi cum ar fi renunţat la o luptă, ca

ţi cum ar fi aruncat povara unei responsabilităţi asupra altuiiva: „Ei auvrut-o.

Meynestrel urmă:

— Ar fi bine să avem pe cineva acolo în clipa asta. Fisele informative pe care ni le trimifi sunt folositoare. Mă fac să înţeleg atmosfera unui centru pe care nu-l cunosc bine. Fii aimt la ce se face la l’Huma, chiar mai mult decât la ceea ce sc. 1 ctrece la C.G.T. În ceea ce priveşte C.G.T.-ul, vom avea alte izvoare de informaţie… De pildă, legăturile lui Jaurès cu sncial-democraţia şi cu englezii. Acţiunea lui la Quai-d’ Orsay, i cferitoare la raporturile dintre Franţa şi Rusia… În sfârşit, ţi-am mai spus toate astea. Ar sosit azi-dimineaţă? Nu ea ti obosit?

— Nu!

— Te simţi în stare să te duci îndărăt?

— Numaidecât?

— Astă-seară.

— Dacă-i nevoie… La Paris?

Meynestrel zâmbi.

— Nu. Ar un mic ocol de făcut: Bruxelles, Anvers… Te Ifimureşte Richardley… Şi adăugă cu jumătate de glas: Ea trebuia să vină îndată după masă!…

Richardley închise mersul trenurilor pe care-l cerceta şi ridică spre Jacques faţa-i ascuţită:

— Ar un tren astă-seară, la ora şapte şi un sfert, care xoseşte la Bâle pe la două noaptea, iar la Bruxelles, mâine la prânz. Apoi pleci la Anvers. Trebuie să ajungi acolo mâine, miercuri, înainte de ora trei după amiaza… O misiune care cere oarecare măsuri de prevedere, fiindcă-i vorba să te întâlneşti cu Kniabrovski, un om supravegheat de aproape-…

Îl cunoşti?

— Pe Kniabrovski? Da, foarte bine.

Înainte de a-l fi cunoscut personal, Jacques auzise vorbindu-se de el în toate cercurife revoluţionare. Pe vremea aceea, Vladimir Kniabrovski îşi termina pedeapsa în închisorile ruseşti.

Abia eliberat, îşi reluase îndeletnicirea de agitator. Jacques îl întâlnise iarna trecută la Geneva şi, cu ajutorul lui Zelavski, tradusese, pentru ziarele elvefiene, câteva fragmente din cartea pe care Kniabrovski o scrisese în închisoare.

— Bagă de seamă, spuse Richardley, acum e ras complet şi se pare că asta îl schimbă mult.

Richardley stătea în picioare, cu pieptul în afară, cu veşnicul lui zâmbet pe buzele subţiri, şi-l învăluia pe Jacqu

o cu privirea sa inteligentă, care arăta că e foarte sigur de sine.

Meynestrel umbla în sus şi în jos prin încăperea strâmt 1, ca să-şi dezmorţească piciorul înţepenit; îşi ţinea mâinile 1» spate şi avea chipul îngrijorat. beodată se întoarse brust spre Jacques.

— Cei de la Paris credeau fără nicio rezervă în mode. raţia Austriei, aşa e?

— Da. Ieri, ia l'Huma, se spunea că nota Austriei nici nu prevedea măcar un termen…

Meynestrel făcu un pas spre fereastră, privi în curte $1, întorcându-se iarăşi spre Jacques, zise:

— Nu se ştie… A

— Ah… murmură Jacques. Îl trecu un fior uşor şi câtevu broboane de sudoare îi umeziră fruntea.

Richardley spuse rece:

— Hosmer a văzut limpede. Evenimentele se precipită.

Pilotul începu să umble iarăsi în sus şi în jos. Se vedea că

este nervos. „Din pricina Austriei? se întrebă Jacques. Sau fiindcă n-a venit Alfreda?"

— Vaillant şi Jaurès au dreptate, spuse el. Guvernele trebuie să renunţe la nădejdea că vor putea hotărî masele să accepte politica lor războinică. Trebuie să li se impună un arbitraj p şi asta, numai cu ameninţarea grevei generale! Aţi văzut că, acum opt zile, moţiunea a fost votată cu mare majoritate în congresul francez. De altfel, asupra principiulu i toată lumea este de acord. Dar la Paris se caută mijlocul ci o a-i constrânge pe germani şi de a-i face să se pron u Me ţol atât decategoric ca şi noi.

Richardley scutură din cap.

— Vreme pierdută… Vor refuza mereu. Argumentul lor, vechiul argument al lui Plehanov şi al lui Liebknecht,

este foarte puternic: între două popoare care nu sunt la fel de socialiste, greva ar pune naţiunea cea mai socialistă la chemmul aceleia care e mai puţin socialistă. Este evident.

— Nemţii sunt orbiţi de primejdia rusească…

— E şi normal! Ah, dacă Rusia ar fi din punct de vederr social destul de înaintată, pentru ca greva să se poată face în acelaşi timp în ambele ţări…

Jacques nu se dădu bătut:

— Mai întâi, nu-i deloc atât de sigur că greva nu e cu pu ţintă în Rusia: cel puţin, o grevă parţială, ca aceea de la Pu tilov, şi care, extinsă în alte centre, ar putea pune destule

heie în roate partidului militar… Dar să lăsăm Rusia. Consiihratiilor de ordin naţional, care sunt o piedică pentru soi lal-democrâti, h se poate opune un argument puternic. Şi fiiiume, să li se spună: „Ordinul de grevă generală, dat peste lot, în mod automat, în ziua mobilizării, ar fi o primejdie pentru Germania. Fie! Dar greva preventivă? Aceea pe care socialismul ar dezlănţui-o în perioada de tensiune preliminară, în timpul crizei diplomatice, cu mult înaintea oricărei mobilizări? Ca urmare, ameninţarea unei astfel de perturbări a vieţi naţionale, dacă ameninţarea ar fi serioasă, iir ajunge să silească guvernul vostru să recurgă la arbitraj…” În faţa acestui argument, obiecţile germanilor ar trebui săi; tdă. Şi cred că asta va fi platforma pe care o va adopta partidul francez la întrunirea Biroului de la Bruxelles.

În picioare, lângă masă, cu fata aplecată deasupra hârtjilor lui, Meynestrel părea că nu dă nicio atemie discuţei. Îşi luăhă umerii şi se strecură între Jacques şi Ricliardley. Un zâmbet maliţios îi străbătu chipul.

— Acum, băieţi, ştergeţi-o! Am de lucru. O să mai vorbim pe urmă. Întoarceţi-vli amândoi la patru. Şi,

aruncând spre fereastră o privire aproape îngrijorata: Nu înţeleg de ce I reda... Apoi, lui Richardley: Primo, să-l lămureşti precis pe Jacques în legătură cu întâlnirea lui cu Kniabrovski. Secundo, să-i dai bani, fiindcă va lipsi, poate, două sau trei săptămâni...

Vorbind, îi împinse spre uşa pe care o închise în urma lor.

XXVâi

Sub soarele arzător al acestei frumoase după-amiezi, oraşul Anvers dogorea ca o cetate spaniolă.

Înainte de a o porni pe stradă, Jacques, clipind mereu din cauza arşkei, aruncă o privire spre ceasornicul gării: trei şi zece minute.

Trenul dinspre Amsterdam sosea abia la trei şi douăzeci şi trei; era mult mai bine să nu se arate în interiorul gării.

Trecând drumul, se uită repede şi cercetător spre lumea care şedea la mese pe terasa unei berării. După ce se asigură că nu-l pândea nicio primejdie, alese o masă liberă, mai ferită, şi comandă o bere. Ca niciodată, piaţă era aproape pustie. Pietonii, ca să meargă numai l? e singurul trotuar umbrit, făceau, toţi, acelaşi ocol, ca furnicile. Tramvaiele, venind din toate părţile oraşului, îşi târau sub ele umbra neagră, se încrucişau la răspântii, în timp ce roţile lor înfierbântau scârţâiau la curbele şinelor.

trei şi douăzeci. Jacques se ridică şi o apucă la stânga, ci să pătrundă în gară prin intrarea laterală. În hol era puţini lume. Un belgian bătrân, îmbrăcat ca vai de lume, cu un chipiu pe cap, desena opturi, cu o stropitoare, pe lespezile pline d «praf.

Trenul se apropia de peron.

Jacques, citindu-şi ziarul, se pastă în josul scării cel ci mari de la ieşirea călătorilor şi privea distrat lumea care. I trecea prin faţă, fără să dea impresia că s-ar uita la cineva,

Trecu un bărbat de vreo cincizeci de ani, cu o şapcă pe cap; avea nişte haine de pânză cenuşie şi ducea sub braţ un maldăr de ziare. Valul de oameni se scurgea repede. Curând, nu mai treceau decât persoanele întârziate: câteva bătrâna care se trudeau din greu să coboare treptele.

Atunci, ca şi cum persoana pe care o aştepta n-ar fi sosil, Jacques se întoarse şi ieşi din gară, păşind cu un aei nepăsător. Numai un poliţist încercat şi isteţ ar fi putut observa căutătura furişă pe care o aruncă peste umăr înainte de a coborî de pe trotuar.

Porni iarăsi pe Bulevardul Keyser, până la Bulevardul Franţei; păru că bâjbâie, ca un drumeţ care vrea să-şi dea seama de direcţia vântului, o luă la dreapta, trecu prin faţa Teatrului Liric, privi o clipă afişul şi pătrunse fără grabă într-una din micile pieţe pătrate din faţa Palatului de Justifie.

Acolo găsi o bancă goală, pe care se aşează obosit, ştergându-şi fruntea de sudoare.

Pe alee, o ceată de copii, care nu se sinchiseau de căldură, se jucau cu mingea. Jacques scoase din buzunar nişte ziare împăturite, pe care le puse pe bancă, lângă el. Apoi aprinse o ţigară. Şi cum mingea se rostogolise la picioarele lui, o şterpeli în glumă. Copiii îl înconjurară, ţipând cu glasurile lor ascuţite, Jacques le aruncă mingea şi începu să se joace cu ei.

Peste câteva minute, veni un bărbat şi se aşează la capătul băncii. Ţinea în mână mai multe ziare împăturite. Un străin, de bună seamă, un slav, fără îndoială. Şapca trasă pe ochi îi ascundea fruntea. Soarele îi arunca două pete luminoase pe pometii obrajilor. Era ras şi părea în vârstă; avea o faţă brăzdată, răvăşită, energică. Tenul ars de soare, de culoarea pâinii coapte, se armoniza ciudat cu ochii, a căror nuanţă

I-itactă nu se putea desluşi din pricina umbrei, dar care erau it-schişi, albaştri sau căprui, neobişnuit de luminoşi.

Omul scoase din buzunar o ţigară mică de foi şi, întorcându-se spre Jacques, îşi duse politicos degetul la cozoioi\ Pentru a-şi aprinde ţigara de la ţigara lui Jacques, trebui se aplece, să se sprijine de bancă, ajutându-se de mâna înuire ţinea ziarele. Ocnii lor se întâlniră. Omul îşi îndreptă mipu t şi-şi puse ziarele pe genunchi. Luă cu foarte mare iiidemânare ziarele vecinului său şi le lăsă pe ale lui pe It iâncă, lângă Jacques, are-şi puse numaidecât mâna peste ele, m şi cum ar fi făcut un gest fără însemnătate.

Omul murmură, cu privirea pierdută în depărtare, fără

(1 – şi mişte buzele, cu un glas abia inteligibil, un glas hârşâit, de ventriloc, al cărui meşteşug se învaţă numai în închisorî:

— Plicul e în ziare... Sântsi ultimele numere din Pravda...

Jacques nici nu tresări măcar. Se juca mai departe cu copiii, în chipul cel mai firesc din lume.

Arunca mingea departe; copiii se repezeau după ea. Se 1 uca o îmbulzeală, o luptă voioasă; cel care izbutea s-o prindă se întorcea triumfător cu mingea în mina şi jocul începea de la capăt.

Omul râdea: părea a şi lui îi place joaca asta. După un timp, copiii îi lăsară lui mingea, fiindcă o arunca mai departe ticcit Jacques. Şi, de îndată ce rămânea singur cu Jacques, Kniabrovski folosea prilejul să vorbească, fără să-şi dest leşteze dinţii, în fraze scurte şi întretăiate, repede şi dârz:

— Luni... la Petersburg, o sută patruzeci de mii de grevişti... o sută patruzeci de mii... Stare de asediu în

câteva cartiere… Legăturile telefonice tăiate, tramvaiele oprite… Cavaleria de gardă… Au fost chemate patru regimente cu el ectiv complet, cu mitraliere… Regimente de cazaci, detaşamente se…

Copiii se apropiară iar grămadă şi înconjurară ban a. Kniabrovski îşi înăbuşi ultimele cuvinte, făcându-se că tuşeşte.

— Dar nici poliţia, nici generalii nu pot face nimic… vorbi el din nou după ce aruncă mingea până la mijlocul pe) uzei. Răscoale după răscoale… Guvernul distribuise, pentru Poincaré, drapele franceze: femeile le-au transformat în steaguri roşii. Şarje de cavalerie, focuri de armă… Am asistat la o luptă în cartierul Vîborg… Groaznică… Alta, în gara Varşovia… O alta, în mahalaua Stagara-Derevnia… Alta, în plină noapte, în…

Tăcu din nou, din pricina copiilor. Şi, deodată, cu un M de duioşie lacomă, îl apucă pe cel mai mic dintre ei – ni bălăior palid, de patru sau cinci ani – îl legănă pe genunchi, râzând, şi îi trânti o sărutare zgomotoasă pe gură; apoi pu „jos băieţelul, care era foarte mirat, luă mingea şi-o azvârli iar.

— Greviştii n-au arme… Pietroaie, sticle, bidoane de p o trol… Ca să oprească şarjele, dau foc caselor… în văzut cum ardea podul Samsonievski. Pretutindeni, toată noaptea, fu curi… Sute de morfi… Sute şi sute de arestări… Toţi şute pecţii… De duminică, ziarele noastre sunt interzise., Redactorii noştri, în închisoare… Revoluţie… Era timpul fără revoluţie, ar fi război… Poincaré al vostru a făcut mul l rău la noi, mult de tot…

Se prefăcea că râde, ţinându-şi faţa întoarsă spre pelu/Ji pe care se învălmăşeau copiii, dar nu izbutea să schiţeze decât o strâmbătură sălbatică a buzelor.

— Acum plec! spuse el, întunecat. Adio!

— Bine, răspunse Jacques repede. Cu toate că nu crant meni în jurul lor, ar fi fost imprudent să stea mai mult împreună. Şopti ca sub o apăsare: Te întorci… acolo?

Kniabrovski nu răspunse numaidecât. Privi îndelung nist, pul. dintre ghetele lui, cu spatele aplecat, cu coatele pe ge nunchi, cu umerii căzuţi. Trupul destins părea că se las! pradă unei clipe de slăbiciune. Jacques observă cutele acele» de resemnare sau, mai bine zis, de răbdare, care i se săpaseră, în cursulvieţii, de fiecare parte a gurii.

— Da, acolo, răspunse Kniabrovski, înălţând fruntea, Privirea lui străbătu spaţiul, grădina, faţadele îndepărtat e, cerul albastru, fără să se oprească undeva, cu expresiti rătăcită şi hotărâtă a omului gata oricând să facă o nebunie, Pe mare… Hamburg… în un mijloc sigur pentru întoarcere… Dar, ştii, pentru noi, acolo, meepe să fie greu… Se îl* dică în picioare, fără grabă: Foarte greu…

Şi, întorcându-şi, în sfârşit, privirea spre Jacques, îşi duae politicos mina la cozoroc, ca unul care a stat întâmplător o bucată de timp lângă un străin şi se desparte acum de el. Schimbară din ochi – cu inima strânsă – o privire frăţească de rămas bun…

— Vdobrii ceas! îi ură el înainte de a se îndepărta.

1 Într-un ceas bun!

FAMIL/A THIBAULT + *351*

Copiii îl însoţiră cu râsetele şi strigătele lor până ce ieşi pe poarta parcului. Jacques îl urmări cu privirea. După ce i usul nu se mai văzu, Jacques îşi înfundă în buzunar teancul tic ziare, se ridică şi el şi-şi continuă liniştit plimbarea.

În aceeaşi seară, după ce cusu în căptuşeala hainei plicul încredinţat de Kniabrovski, se urcă în tren, la Bruxelles, spre l’aris.

Şi a doua zi, într-o joi, documentele secrete erau transmise, chiar în primele ore ale dimineţii, lui Chenavon,

care urma să fie seara la Geneva.

XXVIII

În J oia aceea de 23 iulie, Jacques se retrase devreme la < afé du Progrès, să citească ziarele; stătea la subsol ca să scape de „vorbăria” de sus.

Darea de seamă asupra procesului doamnei Caillaux umplea toată pagina întâi a mai tuturor cotidienelor.

În pagina a doua sau a treia, câteva cotidiene catadicseau să anunţe pe scurt că unele uzine din Petersburg erau în grevă, dar că mişcarea muncitorească fusese zăgăzuită numaidecât prin intêrventia energică a poliţiei. În schimb, coloane întregi erau consacrate serbărilor date de tar în cinstea lui Poincaré.

at despre „diferendul” austro-sârb, presa vorbea pe ocolite. O no ta, de bună seamă oficială şi reprodusă peste tot, preciza că în sferele guvernamentale ruseşti se credea, îndeobşte, că se va putea ajunge destul de repede la o destindere pe cale diplomatică; cele mai multe ziare îşi mărturiseau curtenitor încrederea lor în Germania, care o sfătuise necontenit pe aliata ei, Austria, în timpul crizei balcanice, să fie moderată.

Numai l’Action française îşi manifesta făts îngrijorarea… Era un moment din cele mai prielnice pentru ziar să învinuiască slăbiciunea specifică a guvernului republican în materie de politică externă şi să veştejească antipatriotismul partidelor de stânga. Socialiştii erau vizaţi în mod special. Nemulţumindu-se să repete, ca în fiecare zi, aşa cum făcea de ani întregi, că Jaurès este un trădător în solda Germaniei, Charles Maurras, înfuriat de apelurile călduroase în favoarea păcii pe care-l’Humanité le lansa tot mai des, astăzi părea aproape că vrea să-l dea pe Jaurès în seama pumnalului „liberator” al vreunei Charlotte Corday: „Nu îndemnăm pe nimeni la asasinat politic – scria el cu o prevăzătoare îndrăzneală – dar d.

Jaurès să se ferească! Articolul său este în stare să sugereze te miri cui dorinţa de a rezolva prin metoda experimentală chestiunea de a şti dacă s-ar schimbe totuşi ceva în orânduirea noastră de nerăsturnat în cazul est d. Jean Jaurès ar suferi soarta domnului Calmette”.

Cadieux, care cobora, trecu în goană pe lângă Jacques.

— Nu te urci? Sus se discută vârtos… E interesant: e acolo un austriac în misiune, Boehm, sosit de la Viena… Spune că nota Austriei va fi înmânata astă-seară, la Belgrad, de îndată ce Poincaré va părăsi Petersburgul.

— Boehm e la Paris? întrebă Jacques, ridicându-se repede de pe scaun.

Era foarte bucuros să-l revadă pe austriac.

Urcă scara mică în formă de spiralăă, împinse uşa şi-l zări într-adevăr pe Boehm stând liniştit în faţa unei halbe cu bere, cu impermeabilul lui galben împăturit pe genunchi. Vreo cincisprezece militanU se înghesuiau în jurul lui, punându-i întrebăripeste întrebări; Boehm le răspundea cu metodă, mestecând între dinţi nelipsitul chiştoc de ţigară de foi”.

Când îl văzu pe Jacques, îi făcu un semn prietenesc, clipind din ochi, ca şi cum s-ar fi despărţit de el abia ieri.

Noutăţile pe care le aducea în legătură cu intenţiile războinice ale Vienei şi cu fierberea care domnea în opinia publică austro-ungară păreau că stârnesc indignarea şi îngrijorarea generală. Eventualitatea unui ultimatum agresiv, adresat Serbiei de către Austria, se dovedea, în împrejurările actuale, un lucru ce va produce complicaţii, cu atât mai serioase cu cât o notă preventivă se şi comunicase tuturor cancelariilor din Europa de către preşedintele de consiliu al Serbiei, Pasici. În notă se atrăgea a tenţia marilor puteri să nu se bizuie pe o pasivitate prea mare a Serbiei, care e hotărâtă să respingă

orice pretenţie ce ar atinge demnitatea ei.

Fără a căuta să justifice câtuşi de puţin politica de aventură a tării sale, Boehm încerca totuşi să explice pornirea Austriei împotriva Serbiei (şi împotriva Rusiei), pricinuită de necontenitele vexafiuni pe care acest vecin mititel şi gâlcevitor, susţinut şi atftat de colosul rus, le aducea amorului propriu naţionalal austriecilor:

— Hosmer, spunea el, mi-a citit o notă diplomatică absolut confidenţială, pe care Sazonov, ministrul de la Petersburg, a trimis-o acum câţiva ani ambasadorului rus din

vorbea. Sazonov menţionează în mod expres că Rusia a tăgăduit sârbilor o anumită suprafaţă din teritoriul Austriei. 1 sie un document de o mare însemnătate, adăugă el, deoafe. ce dovedeşte că Serbia – şi, la spatele ei, Rusia – constituie adevărat o ameninţare neîncetată împotriva securităţii Austriei!

— Mereu aceleaşi păcătoşenii ale politicii capitaliste! aclamă, din capătul mesei, un bătrân muncitor, îmbrăcat într-o bluză albastră. Toate guvernele din Europa, democrat ti e sau nu, datorită diplomaţiei lor secrete, fără controlul poporului, sunt unealta finanţei internaţionale… Şi dacă, de patruzeci de ani încoace, Éuropa a putut să ocolească 1 fi /. boiul general e numai pentru ca bancherii preferă să prelungească această pace armată, în timpul căreia statele fac (tutorii tot mai mari… Dar, în ziua când marile bănci vor avea interes să se dezlănţuie războiul…

Toţi. ceilalţi izbucniră în aprobări gălăgioase. Puţin le iiăsa că întreruperile acestea nu aveau decât o legătură îndepărtată cu chestiunile precise de care vorbea Boehm.

Un tânăr, pe care Jacques îl cunoştea din vedere şi care avea o privire atentă, înfrigurată şi obrajii pecetluiţi de tuberculoză, ieşi brusc din mutismul lui şi cită, cu glas

spart, un text al lui Jaurès privitor la primejdia diplomaţiei secrete.

Folosindu-se de larma care se iscă, Jacques se apropie de Boehm şi-l invită să dejuneze împreună. După aceea plecă, lrstându--i pe austriac să-şi continue expunerea cu aceeaşi îndărătnica răbdare cu care-şi mesteca ţigara de foi.

Masa cu Boehm, mai multe întrevederi în birourile ziai ului l'Humanité, câteva demersuri urgente, pe care Richard

1!" y îl rugase să le facă îndată ce va sosi la Paris; apoi, seara, ti întrunire socialistă la Levallois, în cinstea lui Boehm – unde avu prilejul să ia cuvântul, pentru a spune ceea ce aflase despre tulburările din Petersburg – îi răpiră atât de mult timp lui Jacques în cursul acestei prime zile, încât nu mai avu răgaz să treacă pe la familia Fontanin. Totuşi, de câteva ori se gândi să telefoneze la clinica din Boulevard Bineau, ca să întrebe dacă Jérôme mai trăia. Dar i s-ar fi dat oare vreo informare dacă nu şi-ar fi spus numele? Era mai bine să nu telefoneze. Socotea mai potrivit să nu spună nimănui că e la Paris. Cu toate acestea, seara, când se întoarse în odăiţa lui de pe Quai de la Tournelle, trebui să recunoască, înainte de u adormi, că, departe de a se simţi uşurat, faptul de a nu voi să ştie nimic îl apăsa şi mai mult decât dacă ar fi avut veşti

354 + Roger Martin du Gard precise. Şi când se trezi, vineri dimineaţă, fu ispitit să-i tel o» foneze lui Antoine. „La ce bun? Ce-mi pasă? îşi spuse el. uitându-se la ceas. Şapte şi douăzeci... Dacă vreau să-l prind înainte de a pleca la spital, trebuie să mă grăbesc!" Şi sări din pat, fără a se mai codi.

Antoine rămase surprins când auzi glasul fratelui său 1 R telefon. Îi spuse lui Jacques că domnul de Fontanin se hotărâse, în sfârşit, să moară chiar în noaptea trecută,

după trei zile de agonie şi fără să-şi mai fi căpătat cunoştinţa. „Înmormântarea va avea loc mâine, sâmbăta. O să mai fi 1 Paris?... Daniel, adăugă el, e tot timpul la clinică; îl po\i găsi oricând acolo...” Antoine părea convins că fratele sau doreşte să-l revadă pe Daniel „Vii să dejunezi cu mine?” îi propuse el.

Jacques puse receptorul la loc şi se depărtă de telefon cu un gest nerăbdător.

Ziarele cu data de 24 anunţau în câteva cuvinte remiterea unei „note” a Austriei către Serbia. De altfel, cele mai mult e ziare – fără îndoială, conform unei dispoziţii oficiale – se abţineau de a face vreun comentariu.

Jaurès îşi consacrase articolul său din ziua aceea greveloi din Rusia. tonul articolului era deosebit de grav:

„Ce avertisment tragic pentru puterile europene! scria el. Revoluţia e gata să izbucnească. Ţarul ar da dovadă de o mare nesăbuinţă dacă ar admite să se dezlănţuie un război european! Tot atât de nesăbuită ar fi şi monarhia austro. ungară dacă, lăsându-se împinsă de furia oarbă a partidului ei clerical şi militar, ar îngădui să se producă ireparabilul între ea şi Serbia... Colecţia amintirilor se călătorie ale domnului Poincaré s-a îmbogăţit cu o pagină tulburătoare, în caresângele muncitorilor ruşia înscris un tragic avertisment!” în birourile de la l’Humanité nu exista nicio îndoială a. supra adevăratului înţeles al notei: avea, de bună seamă, caracterul unei somaţii şi putea să dea loc celor mai grave urmări. Se aştepta cu oarecare nervozitate întoarcerea lui Jaurès. Şeful se notărâse brusc, în dimineaţa aceea, să facă un demers personal la Quai d’Orsay, pe lângă domnul Bienve. numartin, însărcinat cu interimatul în lipsa domnului Vi «viani. Printre redactorii ziarului domnea o oarecare confuzie. Se întrebau toţi, cu îngrijorare, cum va

reacţiona Europa. Gallot, care era firesc să fie pesimist, pretindea ca veştile sosite în noaptea trecută din Germania şi din Italia erau de natură să provoace temeri, că în aceste două ţări media OFAMILIA THIBAULT – *355*

piniei publice, presa şi chiar o anumită facţiune a partidelor îi (stânga aprobă oarecum gestul Austriei. Stefany socotea, t; a şi Jaurès, că la Berlin indignarea social-democraţilor se va manifesta prin acte energice, menite să aibă un mare răsunet nu numai în Germania, dar şi în afara hotarelor ei.

La prânz, birourile se goliră. Era rândul lui Stefany să lucă de serviciu şi Jacques îi propuse să rămână cu el, ca să ioată arunca o privire asupra dosarului referitor la Biroul Internaţional care urma să se întrunească săptămâna viitoare

1, i Bruxelles. Toţi îşi puneau mari speranţe în această adunare extraordinară. Stefany ştia că Vaillant, Keir-Hardie şi mulţi alţi şefi ai partidului aveau de gând să pună pe ordinea de zi oportunitatea grevei generale în caz de război. Cum vor privi socialiştii străini această problemă fundamentală si, mai i u seamă, englezii şi germanii?

La ora unu, Jaurès nu se arătase încă. Jacques coborî să fii o gustare la Café du Croissant. Poate că şeful dejuna la calenea.

Jaurès nu era acolo.

Jacques căuta un colţ liber, când se auzi strigat de un tânăr german, Kirchenblatt, pe care-l cunoscuse la Berlin şi-l revăzuse de mai multe ori la Geneva. Kirchenblatt dejuna cu un camarad şi-l pofti stăruitor pe Jacques să se aşeze la masa lor. Camaradul era şi el german, îl chema Wachs; Jacques nu-l cunoştea.

Cei doi se deosebeau unul de altul într-un fel ciudat: „Simbolizează cum nu se poate mai bine două tipuri

caracteristice din Germania de răsărit, gândi Jacques; şeful şi… celălalt!” Wachs fusese muncitor metalurgist. Avea vreo patruzeci de ani, trăsături aspre, semănând întrucâtva cu acelea ale unui slav, pometi laţi. O gură de om cinstit, ochi luminoşi, stăruitori şi sole mai. Îşi ţinea palmele mari deschise, ca pe nişte unelte gata de lucru. Asculta, încuviima cu câte un gest, dar vorbea puţin. Dădea impresia unui om înzestrat cu un caracter tare, un curaj nezdruncinat, putere de rezistenţă, gust pentru disciplină şi cu un fel de instinct de a fi credincios.

Kirchenblatt era mult mai tânăr. Oasele capului său mic şi rotund, susţinut de un grumaz subţire, te făceau să te gândeşti la un craniu de pasăre. Pometii obrajilor, spre deosebire de ai lui Wachs, nu erau laţi, ci formau sub ochi două ieşituri aproape ascuţite. Chipul lui, de obicei serios şi atent, se înviora din când în când de un zâmbet fugar: un zâmbet care se alungea deodată din colţurile gurii pe toată fata, făcând să i se încreţească pleoapele, brăzdându-i tâmplele, descoperindu-i dinţii; atunci, în privirea lui se aprindea u flacără de senzualitate şi cruzime. Aşa îşi arată dinţii unii câini-lupi atunci când se joacă. Era originar din Prusia Orien. tală şi fiu de profesor; era unul dintre acei germani cultivaţi, nietzschean, pe care Jacques îi cunoscuse îndeaproape în cercurile politice din Germania. Pentru ei nu eXIstau legi. Un deosebit simţ al onoarei, un fel de romantism cavaleresc, tendinţa către o viaţă care să nu depindă de nimeni şi de ni. mic, către o viaţă primejdioasă îi unea într-un fel de castă conştientă de nobleţea ei. Duşman al regimului social căruia îi datora totuşi formaţia lui intelectuală, Kirchenblatt trăia oarecum la margin ea partidelor revoluuonare internatănale, fiind, prin temperament, prea anarhist ca să adere fără rezerve la socialism şi având un instinct înnăscut, o aversiune fată de teoriile democratice şi egalitare, că-şi fată de

privilegiile feudale care se păstrau încă în Germania imperială.

Convorbirea – purtată în limba germană, fiindcă Wachi înţelegea greu franceza – se concentră de la început asupra poziţiei Berlinului fată de politica austriacă. Kirchenblatt părea bine informat despre starea de spirit a înalulor demnitari ai Imperiului. Aflase de curând că fratele Kaiserului.

[

rinţul Henric, fusese trimis la Londra în misiune particu ară pe lângă regele Angliei: demers îndatoritor, care părea că vădeşte Ta Wilhelm al II-lea o grijă personală de a-i comunica lui George al V-lea părerile sale în problema diferen.

dului austro-sârb.

— Ce păreri? întrebă Jacques. Aici e toată chestiunea… În ce măsură se poate vorbi sau nu de şantaj în atitudinea guvernului imperial? Trauttenbach, pe care l-am văzut la Geneva, susune că ştie din izvor sigur că împăratul nu vrea să creadă în eventualitatea unui război. Cu toate astea, pare cu neputinţă ca Viena să acuoneze cu atâta îndrăzneală fără să-şi fi asigurat sprijinul Germaniei.

— Da, spuse Kirchenblatt, eu cred că împăratul Germaniei a acceptat şi a aprobat, principial, revendicările austriece. Chiar daci împinge Viena să acţioneze cât mai repede cu putinţă, ca să pună cât mai curând Europa în faţa faptului împlinit! Ceea ce este, în definitiv, un perfect pacifism… Zâmbi maliţios: Da, da! Deoarece acesta este cel mai bun mijloc de a înlătura o reacţie a Rusiei. A grăbi războiul austrosârb, pentru a salva pacea europeană… Deveni, brusc, serios: Dar este de asemenea evident că împăratul, sfătuit cum este.

a cântărit riscul unui veto din partea Rusiei, riscul

unui i ftzboi general. Numai că, iată, el socoteşte, desigur, că riscul e aproape inexistent. Are dreptate sau nu? Asta-i întrebarea «a mai importantă… Trăsăturile fetei i se crispară iarăsi într-un zâmbet mefistofelic: În clipa asta mi-l închipui pe Kaiser ca pe un jucător care ar avea în mână o carte mare, iar fu fată, mste parteneri timizi. Evident, ar putea să şi piardă print'r-o întorsătură nenorocoasă. Oricând poţi pierde… Dar, vezi dumneata, când ai carte mare în mină, cum te-ai putea teme de nenoroc până într-atât încât să renunţi la o partidă ti umoasă?

Se simţea, din tonul lui muşcător, din zâmbetul lui îndrăzneţ, Că ştia din proprie experie Mă ce înseamnă să ai carte mare în mina şi s-o joci până la capăt.

XXIX

Jérôme de Fontanin fusese pus în sicriu în zorii zilei, aşa ium se obişnuiala clinică, şi numaidecât după aceea sicriul fusese transportat în pavilionul unde administraţia îngăduia bolnavilor decedaţi să-şi aştepte înmormântarea, cât mai departe cu putinţă de bolnavi! în viaţă.

Doamna de Fontanin, care nu ieşise aproape deloc din casă în timpul lungii agonii a soţului ei, se instalase în cămăruţă strâmtă de la subsol, unde era depus corpul neînsufleţit. Era singură. Jenny tocmai plecase în oraş să aducă de acasă, din Avenue de l'Observatoire, veşmintele negre de care aveau nevoie, şi mama şi fiica, pentru ceremonia de-a doua zi. Daniel, care-şi însodăe sora până la poartă, zăbovea, fumând o ţigară în grădină.

Doamna de Fontanin stătea, cu spatele spre lumină, într-un scaun de paie, sub luminatorul camerei mortuare, şi se pregătea să petreacă acolo această ultimă zi. Îşi ţinea ochii pironiU asupra sicriului, aşezat, fără niciun acoperământ, pe două rezemătoare negre, în mijlocul încăperii. Identitatea răposatului se deducea numai după placa mică de aramă pe care se citea:

JÉRÔME-ELIE DE FONTANIN 11 mai 1857 – 23 iulie 1914

Văduva se simţea îmbărbătată şi calmă, lăsându-se în grija lui Dumnezeu. trecuse criza din prima seară, criză pe care o provocase felul neaşteptat cum se petrecuse drama. Nu mai simţea decât o durere rauonală, fără chinuri. Doamna de Fontanin îşi închipuia că trăieşte într-o legătură strânsă şi

358 + Roger Martin du Gard plină de încredere cu forţa care orânduieşte viaţa universal A, cu acest tot în care, socotea ea, îşi va topi fiinţa ei trecătoare şi nu simţea nicio teamă în faţa morţii. Chiar ca adolescent I nu avusese nici cel mai neînsemnat simţământ de frică în fat «cadavrului tatălui ei. Iar preotul fusese mereu prezent în viaţa ei, în lupta ei, o ajutase în zbuciumul ei, îi inspiri hotărârile.

Ea nu putea să conceapă moartea lui Jérôme ca pe un sfârşit. Nimic nu moare; totul se transformă, totul se reîn noieşte; anotimpurile urmează unul după altul. În fa\i acestui sicriu, care închidea pe veci materia pieritoare, vădu. va simţea o exaltare mistică, asemenea sentimentului care 1 i cuprindea în fiecare toamnă când vedea, în grădina ei de 1 u Maisons, cum se desprind şi cad, una câte una, la vremea lor. frunzele pe care le urmărise crescând primăvara, fără ca această despuiere să dăuneze cu ceva tainicei forţe a trun chiului de copac în care trăieşte seva, în care se perpetueazi elanul vital. Pentru ea, moartea rămânea un fenomen al vieţii; şi a privi fără teamă această întoarcere de neînlăturat li, zămislirea veşnică însemna a te supune în faţa puterii lui Dumnezeu.

Mirosul dulce şi greu al trandafirilor pe care Jenny îi răspândise pe sicriu se amesteca cu răcoarea de mormânt a acestei încăperi. Doamna de Fontanin îşi freca maşinal unghiile mâinii drepte de palma mâinii stângi. (Se

obişnuise ca, în fiecare dimineaţă, după ce-şi termina toaleta, să şi aşeze câteva minute în faţa ferestrei şi, lustruindu-şi unghiile, să se adâncească, în pragul unei zile noi, într-o scurtă meditaţie, pe care o numea rugăciunea ei de dimineaţă; obiceiul acesta crease în ea o legătură reflexă între lustruitul unghiilor şi invocarea Duhului Sfânt.)

Cât timp Jérôme trăise, chiar departe de ea, doamna de Fontanin nutrise tainica nădejde că marea ei iubire îşi va afla, până la urmă, o răsplată omenească şi că, într-o zi, Jé. rôme se va întoarce la ea, pocăit, tămăduit de rele, şi le va fi poate dat să-şi sfârşească zilele unul lângă altul, uitând trecutul. Zadarnică aşteptare însă, de care îşi dădea seama abia acum, când trebuia să-şi ia pentru totdeauna gândul de la ea. Totuşi, amintirea suferimelor ei era prea vie ca să nu se simtă oarecum uşurată că scapă de aceste încercări. Moartea pusese capăt singurului ei izvor de amărăciuni, care-i otrăvise viaţa atâţia ani. Era ca o renaştere involuntară după o lungă sclavie. Sentiment cu totul omenesc şi foarte îndreptăţit, a cărui dulceaţă o gusta acum fără să-şi dea sea.

llla. Dacă şi-ar fi dat seama, s-ar fi ruşinat. Dar credinţa ei oarbă o împiedica să arunce o privire cu adevărat lucidă în mlâncul propriei sale conştiinţe. Ceea ce nu era decât rezultatul unui egoism instinctiv, ea credea că este efectul hunăvoimei divine; îi mulţumea lui Dumnezeu că-i dăruise tesemnarea şi pacea sufletească; şi astfel, se putea lăsa, fără icmuşcări, în voia uşurării pe care o simţea.

Se bucura, astăzi, fără nicio oprelişte, de această uşurare, deoarece ziua asta de priveghi nu era pentru ea decât un răgaz trecător înaintea zilelor de osteneală şi de luptă ce urmau: mâine, sâmbăta, înmormântarea,

întoarcerea neasă, plecarea lui Daniel; pe urmă, chiar de duminică, va începe pentru ea o sarcină grabnică, spinoasă: să ferească numele copiilor ei de defăimare, să se ducă la faţa locului, la Triest şi la Viena, şi să descurce treburile sorului ei. Nu spusese încă nimic despre asta nici lui Jenny, nici lui Damel. f>revăzând că fiul ei se va împotrivi, socotise că e mai bine să întârzie momentul unei discuţi inutile, fiindcă hotărârea ei era luată. Planul ei de actune îi fusese inspirat de Duhul Sfânt. De asta nu se îndoia nicio clipă, deoarece simţea în ea, pe lângă hotărârea sa îndrăzneaţă, o excitare fizică pe care-o cunoştea bine, un fel de îndemn spre acţiune, supranatural şi poruncitor, care vădea vrere dumnezeiască…

Duminică, dacă va fi cu putinţă, cel mai târziu luni, va pleca în Austria, va sta acolo cincisprezece zile, trei săptămâni, ba chiar toată luna august de va fi nevoie; va cere să fie ascultată de judecătorul însărcinat cu cercetarea cazului; va discuta de la om la om cu administratorii întreprinderii falimentare… Nu se îndoia că va izbuti, dar cu condiţia să se ducă acolo, să acţioneze prin prezenta ei, prin influenta ei directă. (Şi, împrivmta asta instinctul n-o înşela; îşi dovedise de multe ori tăria în împrejurări grele. Fireşte, nu se gândise niciodată să-şi aprecieze izbânzile ca un rezultat al farmecului personal nu vedea în ele decât o minunată intervenţie a lui Dumnezeu: Providenţa, ale cărei raze răzbăteau prin propria-i fiinţă.)

La Viena mai avea de îndeplinit şi o altă sarcină delicată: intenţiona să o cunoască pe Wilheimina, ale cărei scrisori, găsite în geamantanele lui Jérôme – nişte scrisori copilăroase *şi* duioase – o mişcaseră.

Numai după ce închisese ochii mortului îşi îngăduise să cerceteze bagajele lui Jérôme. Se hotărâse să facă asta în noaptea precedentă şi alesese ceasul când ştia că va fi

singură, ca să ascundă copiilor, până la sfârşit, tainele tatălui lor.

360 + Roger Martin du Gard

Cel mai mult timp îl pierduse cu strânsul tuturor hârtiilor: o* rău răvăşite, la întâmplare, printre haine, rufărie şi altei 8, Timp de o oră îi trecuseră prin mâini diferite lucruri de bunii calitate, dar neîngrijite, pe care Jérôme le lăsa în urma lui ut pe nişte epave: albituri de mătase cu fire scăpate, vesmini o bine croite, roase până la tivuri, care răspândeau şi acum acele parfumuri acrişoare şi proaspete – de levămică şi lămâiţa – pe care Jérôme le folosise timp de treizeci de ani cu fidelitate şi care erau tulburătoare pentru ea, ca o dezmierdare… Facturi neplătite erau aruncate până şi prin de partiturile pentru încălţăminte sau în săculeţul cu obiecte de toafetă; extrase de conturi vechi de la diverse bănci şi cofetării, de la cizmari de lux şi de la florării, de la bijutieri’s medici; note de plată surprinzătoare: una, de la un pedl* chiurist chinez din New-Bond Street; alta, de la un negustor de genţi de pe Rue de la Paix pentru un nécessaire din argint aurit, care rămăsese neplătit. O chitamă de la Muntele de Pietate din Triest, certificând depunerea, în schimbul unui preţ de nimic, a unei perle de cravată şi a unei blăni cu gulu r de futru. Într-un portofel cu o coroană de conte gravată în colţ, se aflau fotografiile doamnei de Fontanin, ale lui Da. nici şi Jenny, alături de aceea – cu dedicaţie – a unei cântăreţe vieneze. În sfârşit, printre nişte cărţulii în limba germană, ilustrate cu desene erotice, doamna de Fontanin descoperise, mirată, o Biblie de buzunar, foarte uzată şi tipărită pe hârtie subţire ca foita de ţigară… Toate amintirile i se îngrămădiră în jurul acestei Bièlii. În clipele de „expli – căţii” sfâşietoare, de câte ori nu exclamase Jérôme, care enun mare meşter în a născoci scuze pentru purtarea lui nedemnă: „Mă judeci prea aspru, draga mea…

Nu sunt chiar atât de rău pe cât mă crezi!…” Era adevărat. Numai Duhul Sfânt cunoaşte taina fiecărei fiinţe. Numai el cunoaşte poate. cele pe care merg făpturile omeneşti, fiecare cu tefuri dife – râţe, pe drumul desăvârşirii lor…

Privirea doamnei de Fontanin, împăienjenită de lacrimi, rămase agăţată de sicriu, pe care trandafirii îşi scuturau pe talele veştejite.

„Nu, îşi spunea văduva în sinea ei, din adâncul inimii sale, nu, nu erai putred chiar de la rădăcină…”

Nicole Héquet şi Daniel intrară întrerupându-i firul gândurilor. Nicole era strălucitoare. Rochia ei de doliu îi fărea carnaţia şi mai vie, şi mai albă. Scăpărarea ochilor, sprâncenele ridicate, capul ei puţin aplecat înainte o făceau

— S pară mereu că vine spre tine, că-şi dăruieşte tinereţea. Se «plecă să-şi sărute mătuşă; doamna de Fontanin îi fu recunoscătoare pentru gestul acesta. Apoi Nicole se apropie de liiriu. Stătu câteva minute dreaptă, cu braţele întinse, cu degetele împreunate. Doamna de Fontanin o privi cu multă *1 enţe. Oare se ruga? îşi amintea, oare, de trecutul ei ruşinos, de fată, în care unchiul Jérôme ocupase un loc atât de mare? În sfârşit, după ce stătu astfel, nemişcată, câtva

1 imp, fără să arate ceea ce simţea cu adevărat, Nicole se întoarse spre mătuşa ei, o sărută din nou pe frunte şi ieşi pe ţâţa, însoţită de Daniel, care rămăsese tot timpul în picioare, hi spatele mamei lui.

C nd ajunseră pe coridor, Nicole se opri şi-l întrebă:

— Mâine, la ce oră?

— Plecăm de aici la unsprezece. Convoiul funebru se va îndrepta direct spre cimitir.

Erau singuri la intrarea pavilionului, în umbra vestibulului. În faţa lor se întindea grădina însorită, plină

de convalescent în halate de culoare deschisă, intimi pe marginea peluzelor. Era o după-amiază caldă, minunată; în aerul nemişcat, părea că vara şi-a intrat definitiv în drepturi.

Daniel explică:

— Pastorul Gregory va face o scurtă rugăciune la groapă. Mama n-a vrut să se facă niciun serviciu religios.

Nicole asculta, gânditoare.

— Ce femeie admirabilă tanti Thérèse! murmură ea. Curajoasă, calmă… fără cusur, ca întotdeauna…

Daniel îi mulţumi cu un zâmbet prietenos. Nicole nu mai avea privirea copilăroasă de pe vremuri, dar ochii ei albaştri îşi păstraseră limpezimea şi expresia aceea dulce şi molcomă rare-l tulbura odinioară.

— Nu te-am văzut de atâta vreme! spuse Daniel. Cel puţin, eşti fericită, Nico?

Privirea tinerei femei, pierdută în verdele grădinii, făcu o întreagă călătorie până când se întoarse la el: trăsăturile i se accentuară dureros; Daniel se aştepta s-o vadă izbucnind în lacrimi.

— Ştiu, bâigui el. Şi tu ai avut, sărmana de tine, partea ta de durere…

Abia atunci îşi dădu seama cât de mult se schimbase Nicole. Partea de jos a feţei ei se îngroşase. Sub fardul uşor, sub roşul artificial al obrajilor, se desluşea un chip care începea să se veştejească, să se macine…

— Dar eşti tânără, Nico, ai viaţa înaintea ta! Trebuie M fii fericită!

— Fericită? repetă ea cu o mişcare din umeri, care nu se putea şti ce vrea să însemne.

Daniel o privi mirat.

— Desigur, fericită. De ce nu?

Privirea femeii se pierdu iarăsi în lumina grădinii.

Dup!

O scurtă tăcere, spuse, fără să-şi întoarcă ochii:

— Ce ciudată este viaţa... Nu găseşti? La douăzeci şi cinci de ani mă simt bătrână şi aşa de singură...

— Aşa de singură?

— Da, răspunse ea, tot cu privirea pierdută în vag. Ma mă, trecutul, tinereţea mea, toate sunt departe, departe... Niciun copil... Şi niciodată n-o să mai pot avea copii; s-a sfârşit 1

Tonul ei era liniştit, resemnat.

— Îl ai pe bărbatul tău... încercă Daniel s-o încurajeze.

— Soţul meu, da... Ne leagă o iubire adâncă, temeinică... E inteligent, e bun... face tot ce poate ca să-mi fie via\ e plăcută.

Daniel tăcea.

Nicole făcu un pas până la zid, ca să se reazeme de el; şi continuă, fără să ridice glasul, îndreptându-şi puţin grumazul, ca şi cum s-ar fi hotărât să spună tot, simplu, fără să-i fie frică de cuvinte:

— Dar, ce vrei? Cu toate astea, ştii, Félix şi cu mine n-a – vem prea multe preocupări comune!... E cu treisprezece ani mai mare; niciodată nu m-a tratat ca pe un egal... De altfel, pentru toate femeile are acelaşi sentiment părintesc, puţin cam condescendent, pe care-l are şi pentru bolnavii lui...

Daniel şi-l aminti pe Héquet, cu tâmplele lui încărunţite, brăzdate de cute mici, cu privirea blândă de miop, cu felul de a se purta delicat, precis, iară eclipse. De ce se căsătorise cu Nicole? Ca să culeagă în treacăt un fruct gustos? Sau, mai degrabă, ca să pună în viaţa lui trudită un pic de tinereţe, de graţie fireasca, de care, fără îndoială, fusese lips it întotdeauna 1

— Şi apoi, urmă Nicole, el îşi are viaţa lui, viaţa lui de

chirurg. Ştii ce înseamnă asta? E, de dimineaţa până seara, al altora. De cele mai multe ori nu mâncăm la aceleaşi ore... De altfel, poate că e mai bine aşa: când suntem împreună, n-avem mare lucru să ne spunem, nimic de împărtăşit, nicio plăcere, nicio amintire comună, nimic... Ah! Nu ne certăm niciodată, n-avem niciodată nici cea mai mică neînţelegere 1 Nicole râse: De altminteri, de îndată ce-şi exprimă o dorinţă.

FAMILIA THIBAULT «*363*

oricare ar fi ea, eu spun da... aprob dinainte tot ce vrea... Nu mai râdea. Spuse, ciudat de rar: *Totul mi-e indiferent*.

Se depărtă pe nesimţite de zid şi începu să umble. Cobot, i distrată micul peron. Daniel o urmă în tăcere. Nicole se imoarse deodată spre el şi zâmbi:

— Ascultă... începu iar. Iarna trecută a comandat o bibliotecă nouă pentru salonaş şi a hotărât să vindem un birou mic de acaju, pe care nu mai ştia unde să-l aşeze. Era o mobilă pe care o aveam de la mama „dar mi-era indiferent. N-am nimic al meu, nu ţin la nimic. Însă a trebuit să golesc biwuaşul acela. Era plin cu tot felul de hârtii pe care nu le cerictasem niciodată. O întreagă corespendenţă a părinţilor mei: *carnetevechi de socoteli, vechi scrisori de la bunica invitaţii, scrisori de la prieteni... Tot trecutul, Rue de Rennes, Royat, Biarritz... O grădină de lucruri vechi, de poveşti* trei *ute şi uitate, o lume de bătrâni care au murit... înainte de a le da foc, le-am citit pe toate, rând pe rând... Cincisprezece l. de am plâns deasupra lor. Râse din nou*: *Cincisprezece 1. de... asta-i bună*!... *Felix nu bănuia nimic. Nici n-ar fi înţeles. Nu ştie nimic despre mine, despre copilăria şi amin*

1 *irite mele.../*

Înaintau fără grabă prin grădină. Când trecură prin fata bolnavilor, Nicole coborî glasul:

— Prezentul, treacă-meargă... Dar mă sperie uneori viitorul... înţelegi? Astăzi, fiecare din noi îşi are treburile lui. El: spitalul, vizitele, clientela. Eu am mereu curse şi vizite de făcut. reînceput. să cânt la vioară, fac puţină muzică împreună cu prietenii; seara, mâncam de mai multe ori pe săptămână în oraş. În situaţia lui Félix, viaţa mondenă e necesară şi trebuie cultivată... Dar mai târziu? Când nu-şi va mai exercita meseria? Când nu vom mai ieşi seara? De timpul acela mi-e teamă... Ce se va întâmpla când vom fi o căsnicie Mtrână şi când, neavând încotro, va trebui să stăm unul în faţa altuia, seri întregi, la gura sobei?

— E groaznic ceea ce spui, biata mea Nico... murmură Daniel.

Nicole izbucni într-un hohot de râs, ca o neaşteptată trezire a tinereţii ei.

— Eşti un prost! spuse ea. Nu mă plâng. Aşa-i viaţa: asta-i tot! Nici pentru celelalte femei nu-i mai bună. Dimpotrivă. Eu sunt printre cele mai fericite... Numai că, vezi tu, când eşti mic, îţi închipui multe. Crezi că o să trăieşti o poveste cu zâne... Se apropie de gardul de fier. Mi-a făcut plăcere să te văd, spuse Nicole. Îţi stă foarte bine în uniformă! Când îţi termini-serviciul militar?

— În octombrie.

— Aşa curând?

Daniel râse:

— Ţie ţi s-a părut scurt timpul acesta!

Nicole se opri. Raze de soare îi tremurau pe fată, făcea u să-i strălucească dimii şi dădeau părului ei, ici-colo, o trarts parenţă de baga aurie.*

— La revedere, îi întinse ea mâna ca o soră. Să-i spu – neapărat lui Jenny că-mi pare foarte rău că n-am văzut-o... Ş 1 la iarnă, când te vei întoarce la Paris, să vi negreşit să mă vez – din când în când... Vizite de curtoazie... O să

stăm de vorbă ca nişte prieteni vechi, o să răscolim amintiri… E ciudat cât de tare mă leg de trecut îmbătrânind… Ai să vii? Îmi făgăduieşti?

Daniel îşi cufundă o clipă privirea în ochii ei frumoşi, puţin prea mari, prea rotunzi, dar curaţi ca apa de izvor.

— Îţi făgăduiesc, spuse el aproape cu gravitate.

XXX

În săptămâna aceea, Jenny ieşise din clinică pentru prima oară. Până atunci nu făcuse decât câte o plimbare scurtă, zilnic, prin grădină, cu Daniel. Aceste patru zile le trăise aici, în vecinătatea morţii, atât de nouă pentru ea, ca o umbră printre vi: tot ce se întâmpla în jur i se părea fără rost, străin. De aceea, când fratele ei o urcă în maşină şi se văzu singură pe bulevardul însorit, o cuprinse un sentiment de uşurare. Dar nu dură decât o clipă. Chiar înainte ca automobilul să ajungă la Porte Champerret, simţi cum se trezeşte din nou în ea tulburarea aceea adâncă şi nedesluşită care o măcina de patru zile încoace. I se *păru că tulburarea asta, eliberată acum de constrângerea pe care i-o impunea la clinică prezenţa altora, căpăta în această subită singurătate o putere înfricoşătoare.*

Ajunse cu taxiul la poarta casei la ora unu.

Scurtă pe cât putu întrebările şi condoleanţele portăresei, urcă repede scările şi intră în apartamentul lor. Peste tot – vraişte. Uşile erau larg deschise, ca şi cum cei din casă ar fi fugit. În camera doamnei de Fontanin, hainele zvârlite pe pat, încălţămintea aruncată pe jos, sertarele trase dădeau impresia că *trecuseră hoţii pe acolo. Pe măsuţa unde fiica şi mama – care de doi ani nu. mai aveau servitoare – mâncau*

Ui repezeală, zăceau şi acum rămăşiţele cinei întrerupte. Trebuia să facă ordine peste tot: nu voia ca

mama ei, când se va întoarce mâine de la cimitir, să regăsească în acest trist vălmăşag amintirea prea vie a clipelor groaznice pe care le 1 răise Ciuminică seara.

Copleşită, neştiind cu ce să înceapă, Jenny trecu în odaia d. Pesemne că la plecare uitase să închidă fereastra: răpăiala ploii din ajun udase parchetul; vântul împrăştiase scrisorile de pe birouaş, răsturnase un vas, smulsese petalele Morilor.

Privind, în picioare, neorânduiala asta, îşi scotea mănuşile încet, de pe fiecare deget, s; i încerca să-şi recapete calmul. Mama ei îi spusese cu de-amănuntul tot ce avea de făcut: să ia o cheie dintr-un birouaş, să deschidă o cameră din marginea apartamentului, în care *păstrau fel de fel de lucruri şi vechituri, să răscolească prin dulapurile mari, să dea la o parte geamantanele şi cutiile şi să caute o anumită cutie de carton verde, în care se aflau două şaluri de doliu şi voalul de crep. Smulse din cui, maşinal, bluză pe care o punea dimineaţa, când se ocupa de gospodărie, şi se îmbrăcă în ţinuta de lucru. Dar puterile o părăsiră şi fu nevoită să se aşeze pe marginea patului. Tăcerea care domnea în apartament îi apăsa tot mai greu umerii.*

„De ce oi fi atât de obosită?" se întrebă ea ipocrită.

Săptămâna trecută cutreierase de la un capăt la altul aceleaşi încăperi, minata parcă de un suflu uşor de viaţă. 6 săptămâna, mai puţin chiar, patru zile fuseseră de-ajuns ca să i se năruie un echilibru atât de greu recucerit?

Continuă să sadă aşa, ghemuită, cu o greutate în ceafă. Plânsul ar fi uşurat-o, dar plânsul, leacul celor slabi, ei nu-i fusese niciodată *hărăzit. Încă de pe când era doar o copilă, îşi consuma necazurile fără lacrimi, pe care şi le stăpânea cu dârzenie... După ce privirea-i lipsită de expresie rătăci peste hârtiile răvăşite, peste mobile, peste bibelourile de pe cămin, rămase aţintită pe oglindă, atrasă,*

absorbită de răsfrângerea orbitoare a luminii puternice care venea de afară. Şi deodată, în jocul lucitor al razelor, se ivi o clipă imaginea lui Jacques. Se ridică repede, închise obloanele, ferestrele, strânse de pe jos scrisorile, florile şi ieşi în coridor.

În debara era un aer înăbuşitor. Căldura accentua mirosul stătut de lână, praf, camfor şi ziare vechi, răscoapte de soare. Făcu o sforţare şi se sui pe un scăunel, să deschidă fereastra. Odată cu aerul de afară, o lumină care o orbi, năvăli în îngustimea încăperii, făcând şi mai triste, şi mai urâte obiectele îngrămădite acolo: geamantane goale, albituri uzate, lămpi de petrol, cărţi de şcoală, cartoane pline de fulgi cenuşii şi de muşte moarte. Ca să se poată strecura în unghe rul unde erau îngrămădite cuferele, fu nevoită să ridice în braţe un manechin umplut cu câlţi, pe capul căruia stătea un abajur străvechi, ale cărui cerculeţe erau strânse în buchete de violete lucrate din stofă; se înduioşă o clipă privind înfăţişarea lui pretenţioasă, pe care o vkzuse, de-a lungul întregii ei copilării, tronând pe pianul din salon. Apoi îşi începu treaba, sârguincioasa, deschizând lăzile, răscolind prin cutii, aşezând la loc, cu grijă, săculeţele cu naftalină, al căror miros pătrunzător îi înţepa nările şi-i făcea rău. Istovită, leoarcă de sudoare, luptând, totuşi, împotriva slăbiciunii care o umilea, se îndârjea cu o voinţă neînfrântă să facă treaba pentru care venise şi care avea darul s-o smulgă din gânduri.

Dar un gând, destul de clar în forma lui încă nelămurititizbucni deodată, ca o fulgerare de lumină ce străbate ceaţa, ti atinse cea mai sensibilă fibră a fiinţei şi o făcu să se oprească:

„Nimic nu se pierde, niciodată... Totul este oricând cu putinţă... „Da, orice-ar fi, era tânără, o aştepta încă o viaţă lungă şi plină de neprevăzut: o viaţă, un izvor

nesecat deposibilităţi…

Ceea ce desluşea sub banalităţile acestea era atât de nou, atât de primejdios, încât rămase zăpăcită. Înţelegea acum, dintr-odată, că, dacă izbutise să se însănătoşească şi să-şi re. capete stăpânirea de sine după ce o părăsi se jacques, asta se întâmplase numai datorită faptului că avusese norocul, pe vremea aceea, să piardă până şi *cel mai mic licăr de nădejde.*

„Oare încep iarăşi să nădăjduiesc?”

Răspunsul ce şi-l dădu fu atât de încurajator, încât începu să tremure şi trebui să se rezeme de uşa dulapului. Rămase aşa, nemişcată, câteva minute, cu pleoapele lăsate, într-o stare de uimire letargică, aproape indiferenta la tot ce o înconjura. În mintea ei se înlănţuiau crâmpeie de amintiri: Jacques, la Maisons, după partida de tenis, şezând pe bancă, lângă ea; şi revedea limpede broboanele mici de sudoare care-i umezeau tâmplele… Jacques, singur cu ea, pe drumul dinspre pădure, lângă garajul unde văzuseră cum fusese strivit câinele acela bătrân; şi-i auzea parcă din nou glasul plin de îngrijorare: „Te gândeşti adesea la moarte?”… Apoi, Jacques, în faţa porţii mici a grădinii, când îi dezmierdase, în fugă, cu buzele, umbra ce se oprise pe zidul luminat de lună: îi auzea parcă şi acum paşii, fugind prin iarbă, prin noapte…

Stătea aşa, în picioare, rezemată şi tremurând, cu toate că era *foarte cald. O linişte de necrezut pusese stăpânire pe ea. Larma oraşului ajungea până acolo pe fereastra de la etaj, venind parcă de departe, din altă lume. Cum să stingă setea ista nebunească de fericire, pe care întâlnirea cu Jacques i-o uprinsese iar de câteva zile? Se va îmbolnăvi iarăsi şi va fi o hoală care va dăinui, va dăinui mult; îşi dădea bine seama… De data asta nu va mai izbuti să se însănătoşească, pentru că nu mai dorea*

însănătoşirea…

Îi era atât de greu să rămână singură, mereu singură… Daniel? Se purtase foarte prevenitor cu ea în cursul acestor zile cât stătuseră împreună la Neuilly. Daniel, poate intrigat de nerul ei absent, o prinsese de mina chiar în dimineaţa asta, în timp ce prânzeau în restaurantul clinicii, şi o întrebase cu jumătate de glas, fără a zâmbi: „Ce-i cu tine, surioară?" Jenny dăduse din cap, ocolind răspunsul, şi-şi retrăsese mina. Ah, totdeauna suferise din pricina asta: al iubea atât de mult pe acest *frate atât de bun şi nu găsea niciodată nimic să-i spună, nimic care să spargă, o dată pentru totdeauna, zidul pe care-l ridicase între ei viaţa, firea lor, poate chiar faptul că erau fraţi. Nu, n-avea cui să i se destăinuiască. Nimeni n-o ascullase vreodată, n-o înţelesese. Nimeni. Poate că el… Într-o hună zi… Un glas drăgăstos şi tainic murmură în adâncul fiinţei ei.: „Jacques al meu". Fruntea i se roşi.*

Se simţea sleită de puteri, gata să cadă jos. Puţină apă rece ar înviora-o… Cu paşi prevăzători, de orb, rezeniându-se cu mâinile de pereţi, trecu în bucătărie. Apa de la robinet i se părea rece ca gheaţa. îşi muie mâinile, îşi udă tâmplele, ochii. Îşi recăpătă puterile. Încă puţină răbdare… Deschise fereastra şi-şi rezemă coatele de pervaz. Un abur însorit, născut parlă dintr-o vibraţie de molecule, juca pe acoperişuri. În gara Luxembourg o *locomotivă şuieră strident. De câte ori,* în *ultimele săptămâni, în după-amiezi ca asta, nu stătuse rezemată aici, aproape voioasă, cu o frântură de cântec pe buze, în vreme ce fierbea apa pentru ceai! Simţi deodată un elan nostalgic pentru Jenny aceea din ultima primăvară, pentru acea soră geamănă, convalescentă* şi *împăcată cu sine. „De unde să iau curajul necesar ca să pot trăi mâine, poimâine, toate zilele viitoare?" se întrebă ea cu jumătate de glas. Dar cuvintele acestea, care-i veneau în minte fără*

să vrea, nu exprimau decât un anumit fel, convenţional, de a gândi, ele nu tălmăceau adevărul tainic ascuns în inima sa… De când îşi recăpătase nădejdea, accepta suferinţa… Şi, pe neaşteptate, ea, care nu zâmbea niciodată, simţi, văzu limpede chiar, ca şi cum s-ar fi aflat în faţa unei oglinzi, un zâmbet delicat jucându-i pe buze.

XXXI

În cursul dimineţii, ba chiar şi în timp ce lua masa cu cei doi *nemţi, Jacques se întrebase de nenumărate ori*: *„Să* în *I duc să-l văd pe Daniel?" Şi de fiecare dată îşi răspundea i *„Nu, la ce-ar folosi?"*

Totuşi, pe la ora trei, după ce ieşi din restaurant cu Kir – chenblatt şi traversa Place de la B'ourse, deodată, trecând

R

rin fata metroului, se gândi: „Dacă aş fi vrut să mă duc le feuilly, acum ar fi fost momentul… Se opri încurcat: Ştiu ci atunci când se va isprăvi, n-am să mă mai gândesc deloc la asta…"

Şi, fără întârziere, îşi luă rămas bun şi coborî scările metrou – fui.

Când ajunse în Boulevard Bineau, la poarta clinicii, dădu cu ochii de Victor, şoferul fratelui său, care fuma o ţigară în faţa automobilului tras la marginea trotuarului. nimerit bine" îşi spuse el, la gândul că avea să asiste şi Antoine la întâlnire.

Dar în timp ce intra în grădină, îl zări pe fratele său îndreptându-se spre el.

— Dacă ai fi sosit mai devreme, te-aş fi dus în oraş… Dar acum sunt grăbit… Vrei să iei masa cu mine astă-seară? Nu? Când?

Jacques ocoli întrebările:

— Cum să fac să-l văd pe Daniel? Vreau să-l văd… singur.

— Foarte uşor... Doamna de Fontanin nu părăseşte camera mortuară, iar Jenny nu-i aici.

— Nu e aici?

— Vezi acoperişul acela cenmiu din spatele copacilor? E pavilionul mortuar. Acolo ai să-l găseşti pe Daniel. Poţi trimite paznicul să-l anu Me.

— Jenny nu e în clinică?

— Nu. A trimis-o doamna de Fontanin după nişte lucruri în Avenue de l'Observatoire. Cât stai la Paris?... d să-mi telefonezi, nu?...

Ieşi în stradă şi se urcă în automobil.

Jacques se îndreptă spre pavilion. Deodată îşi încetini pasul. Un plan nesăbuit îi încoui în minte. Se întoarse pe loc, se apropie de gard şi chemă un taxi.

FAMILIA THIBAULT + 369

— Repede, strigă el cu o voce răguşită, Avenue de l < ibservatoire!

Privea încruntat copacii, trecătorii, vehiculele cu care se încrucişa. Nu voia să se gândească la nimic. Simţea că dacă ar fi stat numai o clipă pe gânduri, n-ar mai fi dus la capăt acest îi nebunesc; o forţă ascunsă îi poruncea să-l îndeplinească nânt ârziat. Ce va face acolo? Habar n-avea. Să se justifice „T îl înceteze de a se mai simţi el vinovatul! Trebuia să sfârşească, să sfârşe ască o dată pentru totdeauna printr-o explicare!

Îi ceru şoferului să oprească în preajma de Grădina l uxembourg, de unde îşi continuă drumul pe jos, aproape sicrgând, silindu-se să nu ridice ochii spre ferestrele pe care, de atâtea ori, odinioară, le privise de departe. Intră dintr-un suit în curte şi trecu ca o săgeată prin faţa odăii portarului, tJc teamă să nu fie oprit în urma vreunul consemn lăsat de knny.

Nimic nu se schimbase. Scara pe care urca, flecărind, i u Daniel... Daniel, în pantaloni scurţi, cu cărţile sub

braţ... Scara unde o văzuse pentru prima oară pe doamna de Font'an i n, în seara aceea când se înapoiaseră de la Marsilia şi când eu îi privise pe cei doi fugari, aplecată peste balustradă, fără uită mustrare decât un zâmbet grav...

Nimic nu se schimbase, nimic; nici chiar soneria apartamentului, al cărei ecou se repercuta până în străfundul memoriei lui...

Ea se va ivi din clipă în clipă. Ce va spune? Cu pumnul i *rispat pe balustradă, cu pieptul aplecat înainte, asculta... 1 >încolo de uşă nu se auzea niciun zgomot; niciun pas... Ce 1 Acea oare?*

Mai aşteptă câteva minute, apoi sună din nou, cu mai multă sfială.

Aceeaşi tăcere.

Atunci, coborî valvârtej până la portăreasă.

— Domnişoara Jenny e acasă, da?

— Nu... Domnul probabil nu ştie că bietul domn Fontanin...

— Ba da. Şi mai ştiu că domnişoara e sus. să-i coin unic ceva urgent...

— Într-adevăr, domnişoară s-a întors după masă, dar a plecat din nou. Nu cred să fie un sfert de ceas...

— Ah! exclamă el. A plecat din nou?

Se uită năucit la bătrâna femeie. N-ar fi ştiut să spună ce simţea: O uşurare? O dezamăgire chinuitoare?

Întrunirea din Vaugirard se ţinea abia la ora cinci. Şi n în cea *niciun chef să se ducă acolo. Pentru prima dată, ceva ceva intim – se strecurase, tulbure, între el* şi *viaţa lui ilr militant...*

Deodată luă o hotărâre. Se va întoarce la Neuilly. Jeniie mai are treburi prin oraş; va sosi înaintea ei, o va aştepta ti i fata grilajului şi... Un plan absurd, plin de

riscuri… bar mu i bine orice decât chinurile astea.

Hazardul îi răsturnă însă planul. Tocmai coborâse din tramvai în faţa clinicii şi zăbovea, neştiind ce hotărâre să ia, când se auzi strigat din urmă:

— Jacques!

Daniel, care aştepta tramvaiul pe trotuarul celălalt, fi zărise şi traversă strada, uluit.

— Tu? *Mai eşti încă la Paris*?

— Ieri am sosit, îngăimă Jacques. M-a anun at Antoine…

— A murit fără să-şi mai recapete cunoştinţa, spuse scurt Daniel. Părea şi mai încurcat decât Jacques; contraria 1 chiar… Am o întâlnire pe care mi-e cu neputinţă s-o amân, se scuză el. l-am oferit lui Ludwigson să-mi cumpere câteva ta. blouri, fiindcă avem nevoie de bani, şi vine astăzi la mine, 1 i atelier… Dacă aş fi bănuit că vii să mă vezi… Ce să facem? *N-ai putea să mă însoţeşti*? *În atelierul meu putem sta da vorba liniştiţi, aşteptându-l pe Ludwigson…*

— Fie, spuse Jacques, renunţând dintr-odată la tot ceea ce plănuise.

Daniel îi zâmbi recunoscător.

— Putem merge pe jos o bucată de drum. La linia de *fortificaţi luăm un taxi.*

Bulevardul se deschidea în faţa lor larg şi strălucind ci o lumină. Trotuarul umbrit era prielnic mersului pe jos. Daniel era falnic, dar şi *ridicol* în *acelaşi tim*: *J*?, *cu coiful lui scânteietor şi cu coama coifului legănându-se* în *vânt; sabia t i bătea coapsa, i se izbea de pinteni,* îi *ritma pasul cu un clinchet marţial. Jacques, urmărit mereu de gândul războiului, asculta distrat explicaţile prietenului său. Era cât pe-aci să-l întrerupă, să-l apuce de braţ, să-i strige*: *„Dar nu vezi, nenorocitule,* ce ţi *se pregăteşte*?*” Un gând îngrozitor îi trecu prin minte şi-l făcu să se oprească dintr-*

odată: *dacă, prin imposibil, rezistenta Internaţionalei nu va izbuti să salveze pacea, acest frumos cavalerist va fi ucis în prima zi, în avangardă, la hotarele Lorenei... Inima i se strânse şi cuvintele pe care voia să le spună i se opriră în gât.*

Daniel continuă:

— Ludwigson mi-a spus că vine pe la cinci. Dar trebuie's fac o alegere înainte de venirea lui... înţelegi? trebuie iâmpărat să mă descurc. Tata nu ne-a lăsat decât datorii.*

Râse ciudat. Râsul acesta, vorbăria lui, glasul tremurător ţi *repezit – totul trăda o nervozitate neobişnuită, ale cărei motive erau multiple în după-amiaza asta*; *surprinderea de a 1 vedea pe Jacques, amintirea amară a primei lor revederi, jii-voia de a regăsi tonul convorbirilor lor de altă dată, de a învia, prin sinceritatea acestor mărturisiri, încrederea tăcu-Iii lui sau tovarăş, precum şi plăcerea de a fi afară, la aer, Iu*; *tia acestei zile frumoase, a plimbării lor, după cele patru ale petrecute între pereţii unei camere, în aşteptarea morţii.*

Jacques uitase aproape cu totul că poseda undeva, pe numele lui, o avere pe care n-o folosise nimeni, aşa că nici nu-i liccu prin cap că şi-ar putea ajuta prietenul. Ùe altfel, Daniel nu se gândise nici el la asta, căci altfel n-ar fi rostit niciun cuvânt despre greutăţile pe care le avea în faţă.

— Datorii şi un nume compromis, urmă Daniel, întunecat. Până la sfârşit, ne-a otrăvit existenta!... deschis azi-dimineaţă o scrisoare din Anglia, care-i era adresată lui: *scrisoarea unei femei căreia îi făgăduise bani... Făcea naveta între Londra şi Viena şi întreţinea câte un menaj la cele două rapete ale liniei, ca un om de serviciu de la vagoanele de dormit... Ah, puţin îmi pasă de poznele astea! Dar tot restul este o mare nemernicie!*

Jacques făcu un gest din cap, care nu spunea nimic.

— Te miră că vorbesc aşa? Sunt foarte revoltat pe tata. Dar nu pentru chestiile cu femeile, Nu! mai că as zice dimpotrivă... Aşa-i că e ciudat? A murit fără ca să mă fi apropiat cât de cât de el, fără cel mai mic contact sufletesc între noi. Dar, dacă ar fi fost cu putinţă o oarecare intimitate între noi, numai pe terenul ăsta s-ar fi putut realiza: femeile, amorul. Poate pentru că-i semăn, urmă Daniel cu voce înăbuşită. Ca şi el, nu sunt în stare să-mi stăpânesc pornirile, nu sunt în stare să am remuşcări. Tu, tu nu eşti ca mine, nu-i aşa?

De patru ani încoace, şi Jacques se lăsase condus, mai mult ori mai puţin, de „porniri", dar niciodată fără remuşcări. Fără să-şi dea seama, într-un colţ ascuns al conştiinţei lui mai dăinuia încă ceva din deosebirea aceea copilărească dintre pur şi impur, pe care o făcea atât de des odinioară, în convorbirile cu Daniel.

— Nu. Eu n-am avut niciodată curajul ăsta... curajul de a fi mulţumit de mine însumi.

— E oare un curaj? Poate că-i o slăbiciune... Sau îngâmfare... Sau orice vrei... Eu cred că pentru unele firi, ca mea, de pildă, a zbura din dorinţa în dorinţă este cu adevăr în *regimul normal, necesar, ritmul de viaţă care le este firesc, Să nu te dai niciodată în lături de la nicio ispită*! *încheie* i-l *vehement, ca şi cum ar fi repetat un jurământ lăuntric".*

„Are norocul că e frumos, îşi spuse Jacques, mângâind cu privirea profilul plin de bărbăţie, voluntar, care se desene sub viziera coifului. Ca să vorbe şti de dorinţa cu atâta sigu irantă, trebuie să fii «irezistibil», trebuie să ai obişnuinta de n trezi tu însuti dorinţa... Poate că mai trebuie şi altceva: să ai alte experienţe decât cele

pe care le am eu...” îşi aminti ti luase primele lecui amoroase în braţele blondei Lisbeth, ah saciana măruntă şi sentimentală, nepoata doamnei Fruhling Dar Daniel avusese revelaţia plăcerii mai de timpuriu, în patul unei femeiuşti experte, care-l agăţase, într-o noapte, în Marsilia. Poate că *iniuerile acestea atât de diferite îi mârâi seră şi pe unul, şi pe altul pentru totdeauna. „Oare să fim «îndr umad» mal târziu de prima noastră aventură? s e întrebă el. Sau, dimpotrivă, această primă aventură e determinată de legi tainice, cărora le vom rămâne supuşi toată viaţa?”*

ea şi cum ar fi ghicit firul gândurilor lui Jacques, Daniel exclamă:

— Avem o tendinţă nefericită de a complica aceste probleme. Amorul? Chestiune de igienă, dragul meu, d – sănătate fizică şi morală. În ce mă priveşte, accept fără re. zervă definiua lui *Iago, îN aminteşti? „It is merely a lust u I the blood and a permission of the will... „Da, asta-i dragoş tea şi nu trebuie s-o iei niciodată decât aşa cum este: o năvală de sevă... Bine zice Iago: „O fierbere a sângelui consimţita de voinţă...”*

— Nu te-ai lăsat de mania de a cita din englezeşte, spuse Jacques. N-avea chef să discute despre dragoste... Se uită lu’ ceas. Telegramele agenţiilor nu soseau la l’Humanité înaint o de ora patru şi jumătate sau cinci...

Daniel observă gestul lui Jacques.

— O, avem destul timp spuse el, dar putem vorbi mai în tihnă acasă la mine.

Şi făcu semn unui taxi.

În automobil, Daniel, spre a întreune conversaţia, continua să vorbească despre el însuşi, despre succesele lui în ma terie de femei la Lunéville, la Nanc, proslăvind farmecul aventurilor fugare.*

— Ce te uiţi aşa la mine? întrebă el stingherit. Mă laşi pălăvrăgesc... La ce te gândeşti?

Jacques tresări. Fu din nou ispitit să-i mărturisească lui

1) aniel ceea ce îl preocupa fără încetare. Dar n-o făcu nici de d i ita asta.

— La ce m-aş putea gândi?... La toate astea!

În răstimpul de linişte care urmă, fiecare se întrebă în sinea lui, cu mima grea, dacă celălalt rămăsese aşa cum se şi iau în amintire.

— Ia-o, te rog, pe Rue de Seine! îi strigă Daniel şoferului. Apoi, întorcându-se spre Jacques: Uitasem, tu nu-mi cunoşti Locuinţa.

Atelierul, pe care Daniel îl închiriase cu un an înainte de «– şi începe serviciul militar (şi a cărui chirie o plătea Ludwigson, sub pretextul amabil că Daniel păstra acolo arhiva lui de artă), era situat la ultimul etaj al unui imobil cu ferestre înalte şi curte pavată.

Pe scara de piatră, tocită din loc în loc, era întuneric şi mirosea a mucegai; dar treptele erau largi şi împodobite cu

O *rampă lucrată din fier. Uşa atelierului, în care era tăiată o*

1 *crestruică asemănătoare cu aceea a unei celule, se deschidea cu ajutorul unei chei grele, pe care Daniel o luase de la portăreasă.*

Jacques pătrunse, în urma prietenului său, într-o încăpere mansardată, mare, luminată puternic de un luminalor prăfuit. În timp ce Daniel îşi făcea de lucru prin casă, lucques, curios, examina locuinţa. Pereţii atelierului erau vopsiţi, uniform, în cenuşiu deschis, aproape alburiu, fără nicio nuanţă de culoare. Două încăperi foarte strâmte, în felul odăiţelor de subsol, ascunse de nişte perdele pe

jumătate ira se *se deschideau în zidul din fund*: *una din ele, vopsită în – ilb, era transformată în cabinet de toaletă. Un pat scund şi mare ocupa întregul spaţiu al celeilalte încăperi, cu tapet roşu, pompeian, şi folosită ca alcov. Într-un ungher, o masă de arhitect, sprijinită pe o capră de lemn, era încărcată cu târţi, albume şi reviste trântite claie peste grămadă; deasupra atârna un abajur verde. Câteva scaune de diferite modele şi mai multe şevalete cu rotite erau îngrămădite sub înveliâoarele de pânză, pe care Daniel le strângea grăbit. Rezemate de perete,* în *lăzi mari de lemn alb, erau aşezate rame şi cartoane, din care nu se vedeau decât marginile aliniate.*

Daniel trase spre Jacques un fotoliu cu pielea jupuită.

— Şezi, te rog… Mă duc să mă spăl pe mâini.

Jacques se lăsă pe droturile care gemură. Cu ochii riill câţi spre fereastra largă cât peretele privea mulţimea acotrisurilor scăldate într-o lumină caldă. Desluşi cupole institutului, săgeţile clădirii Saint-Germain-des-Pr és, Turnu riiebisericii Saint-Sulpice.

Îşi întoarse faţa spre cabinetul de toaletă şi-l zări pe De niel printre perdelele desfăcute. Tânărul soldat îşi schimbam tunica şi *îmbrăcase o pijama albăstruie. Se aşezase în faţa u glinzii şi-şi trecea palmele peste păr, atent şi zâmbind. Jacqufli se miră, ca şi cum ar fi descoperit o taină. baniel era frum oi, dar nu părea că-şi dă seama de asta, îşi purta profilul de md. dalie cu o simplitate atât de bărbătească, încât Jacques nu şi-ai fi închipuit vreodată să-şi vadă prietenul pierzându-şi vremii în oglindă. Cum Daniel venea spre el, se gândi brusc la Jenny (cu o emoţie puternică. Fratele nu semăna deloc cu sora lui cu toate că moşteniseră amândoi de la tatăl lor o oarecare fineţe a liniilor, ceva sprinten şi zvelt, care dădea o înrudiri1 de netăgăduit mişcărilor, mersului lor.*

Se ridică repede şi se îndreptă spre lăzile cu rame.

— Nu, spuse Daniel, apropiindu-se. Aici e colţul vechi 1 = turilor... 1911... Tot ce-am pictat atunci sunt numai remini» – cente... Cunoşti cuvintele usturătoare pe care mi se pare că le-a spus Whistler, vorbind de Burne-Jones „Asta seamănă cu ceva care ar putea fi un lucru foarte bun..." Mai bine priveşte-le pe astea, urmă el, trăgând mai aproape câteva tablouri care reprezentau, toate, acelaşi nud şi se deosebeau numai prin câteva amănunte. Le-am pictat înainte de a pleca la militărie... Studiile astea fac parte dintre acelea care m-au ajutat în cea mai mare măsură să pătrund, să înţeleg...

Lui Jacques i se păru că Daniel nu-şi sfârşise fraza.

— Să înţelegi ce?

— Ce? Uite, asta... spatele ăsta, umerii ăştia... Cred dl «i foarte important să te opreşti la ceva concret, ca, de pildă, la umerii ăştia sau la spatele ăsta şi să lucrezi la ele până începi să întrevezi adevărul... adevărul acela simplu pe care. l răsfrâng lucrurile reale, veşnice... Cred că, aacă depui cu râvnă un efort de aprofundare, ajungi până la urmă să smulgi o taină... soluţia tuturor lucrurilor... un fel de cheie a unr versului... Aşa, bunăoară, umărul, spatele ăsta...

Umărul, spatele ăsta... Jacques se gândea la Europa, îi *război.*

— Tot ce-am învăţat, urmă Daniel, se datorează faptulu (că am studiat întotdeauna acelaşi model. De ce să-l'schimbi?... Obţii mult mai multe de la tine însuţi când te întorci cu

FAMILIA THIBAULT + *375*

Imlărătnide la acelaşi punct de plecare, când trebuie, de fiemrc dată, s-o iei de la capăt şi să mergi înainte, în aceeaşi di11 cţie... Dacă aş fi fost romancier, cred că, în loc să schimb wrsonajele la fiecare carte nouă, m-aş fi

ţinut mereu de aceraşi personaje, ca să le adâncesc…

Jacques tăcea, ostil. Cât de artificiale, de nefolositoare, de inactuale i se păreau problemele astea de estetică!… Nu mai putea înţelege ţelul unei existenţe ca a lui Daniel. Se întrebă: „Cum I-ar judeca oare cei de la Geneva?" îi fu înşine de prietenul lui.

Daniel îşi ridica tablourile, unul după altul, le întorcea prelumină, arunca spre ele câte o privire scurtă, printre pleoapele încredte, apoi le aşeza la loc. Din când în când, puii ca câte unul deoparte, la picioarele şevaletului celui mai apropiat:

— Pentru Ludwigson… Ridică din umeri şi ricană printre dinţi: în fond, talentul nu-i mare lucru, cu toate că este neapărat necesar… Munca este lucrul de căpetenie. Fără muncă, talentul nu-i decât un foc bengal; te uluieşte o clipă, ilar nu rămâne nimic din el. Puse deoparte trei rame, una după alta, şi suspină cu oarecare părere de rău: Ar trebui să

1 im capabili să nu vindem nimic, niciodată! Şi toată viaţa să lucrăm, să nu facem altceva decât să lucrăm".

Jacques, care continua să-l privească atent, constată:

— Îţi iubeşti şi acum tot atât de mult arta!

Tonul cuvintelor lui demonstra o mirare oarecum dispreţuitoare, care nu-i scăpă lui Daniel.

— Ce să-i faci? spuse el împăciuitor. Nu toată lumea e înzestrată pentru acţiune. a

Îşi ascundea, din prudentă, adevăratul gând. îşi zicea că şi uşa sunt în lume prea mulţi oameni de acdune fată de binefacerile pe care le trage omenirea de pe unita lor; şi că, tocmai în interesul colectivităţi, aceia care, ca el, ca Jacques, pot, t. lin fericire, să-şi cultive darurile cu care sunt înzestraţi şi să devină artişti, trebuie să lase tărâmul acţiunii pe seama acelora care n-au alte însuşiri. El nu se îndoia nicio clipă că Jacques îşi trădase menirea lui

firească. Şi lui Daniel i se părea că în *atitudinea reţinută, iritată a prietenului său din tinereţe întâlneşte o con-mare a modului cum îl judecase el*: *indiciul unei tainice dezamăgiri, regretul acelora care au o conştiinţă confuză că nu-şi împlinesc destinul şi care-şi ascund orgolioşi, sub haina bravurii, a dispreţului, simţământul nemărturisit al propriei înfrângeri.*

Trăsăturile lui Jacques se aspriră.

— Uite ce-i, Daniel, rosti el aplecându-şi capul, gem care-i înăbuşea glasul, tu trăieşti fericit, închis în granitch propriei tale opere ca şi cum ai fi uitat cu totul de restul im menilor.

Daniel puse jos studiul pe care-l ţinea în mina.

— Oamenii!

*— Oamenii sunt nişte fiinţe nenorocite, urmă Jacqui**, *Nişte fiinţe chinuite… A'tâta timp cât îţi întorci ochii de la su ferânta lor, pod continua, într-un fel sau altul, să trăieşti aţ** *cum trăieşti tu. Dar, o dată ce ai luat contact cu mizeria universală, nu, atunci nu mâie cu* putinţă *să duci o viaţă de artisi, înţelegi*?

— Da, murmură Daniel. Şi apropiindu-se de luminatoi, rămase câteva clipe nemişcat, privind orizontul brăzdat de a coperişuri.

„Da, gândea el, are dreptate, desigur, Mizeria… Dar te putem face? *Totul este deznădăjduitor… Totul, afară – toc mai*! *– de artă*!*" Şi, mai mult ca oricând, se simţea legat Op acest minunat refugiu, în care avusese norocul să-şi poate À adăposti viaţa. „De ce mi-aş lua pe umeri povara păcatelor ţi a nefericirilor lumii*? *Ar însemna să-mi paralizez propr i forţa de creaţie, să-mi înăbuş, fără niciun folos pentru nimeni, darurile cu care sunt înzestrat. Nu m-am născut» postol… Şi apoi, să zicem că sunt un monstru, dar eu am avut întotdeauna o voinţă neclintită de a fi*

fericit”. Era adevărat Din copilărie încă îşi apăra fericirea cu încăpăţânare, împotriva tuturor şi fată de oricine; cu sentimentuf, poate naiv. dar bine înţeles, că asta era principala lui datorie fată de el însuşi. Datorie, de altfel, grea şi care cere o necontenită a tentie: îndată ce omul se lasă în voia întâmplării, îşi *creeazi numaidecât nenorociri... Or, cea dintâi condiţie a fericirii lui era independenta; şi el credea că nu te pod dărui unei cauw colective fără a fi silit mai întâi să-ţi sacrifici libertatea... Dar asta nu i-o putea mărturisi lui Jacques. Trebuia să taci şi să accepte osnnda dispreţuitoare pe care o citea în och.1 prietenului său.*

Se întoarse şi, apropiindu-se de Jacques, îl privi câteva clipe atent şi întrebător.

— Zadarnic zici că eşti fericit, îi spuse în cele din urmă. (*Jacques nu afirmase niciodată asta.*) *Dimpotrivă, cât de trist pari... cât de frământat...*

Jacques se încordă. De data astava vorbi! Părea că luase brusc o hotărâre multă vreme amânată. Expresia ochilor să mă atât de gravă, încât Daniel îl privi buimac.

Deodată soneria spintecă liniştea odăii, făcându-i pe h *amândoi să tresară.*

— Ludwigson, şopti Daniel.

„Cu atât mai bine, se gânditacques. La cebunsă-imaispun?...”

— N-o să dureze mult; rămâi! îl asigură Daniel. După «ceea am să te însoţesc...

Jacques dădu negativ din cap.

Daniel îl privi rugător.

— Nu cumva vrei să plecí?...

— Ba da.

Obrazul îi era neclintit.

Daniel îl privi cu deznădejde. Apoi, dându-şi seama că ar fi de prisos să mai stăruie, făcu un gest descurajat şi

se duse să deschidă uşa.

Ludwigson purta un costum crème, de vară, dintr-o stofă mătăsoasă, bine croit, cu o rozetă strălucitoare la butonieră. Capul său masiv, ţuguiat, sculptat parcă într-o pastă albicioasă, gelatinoasă, se sprijinea pe guşa dublă a gâtului, care se mişca în voie, prins într-un guler larg. Avea ochi de nătăfleaţa, pomed plaţi, iar gura buzată, mare, semăna cu o capcană de prins şoareci.

Se aşteptase, fără îndoială, să discute preţurile între patru ochi şi fu oarecum mirat când văzu acolo pe al treilea. Totuşi, se îndreptă curtenitor spre Jacques, pe care-l recunoscu numaidecât, deşi nu-lvăzusedecât o singură dată.

— Sunt fericit, spuse el. În *avut plăcerea să stau de vorbă cu dumneata acum patru ani, în timpul unui antract la reprezentaţiile baletului rus. Nu-iaşa? Urmai Şcoala Normală?*

— Exact! făcu Jacques. Aveţi o memorie teribilă!

— Nu zic ba. Apoi Ludwigson îşi aplecă pleoapele ca de broască şi, ca şi cum ar fi simţit o deosebită plăcere să întărească imediat elogiul pe care i-l adusese Jacques, se întoarse spre Daniel: Prietenul dumitale, domnul Thibault, mi-a spus că în Grecia antică – în Teba, dacă-mi aduc bine aminte-cei care voiau să dobândească o funcţie publică n-o puteau obţine decât cu condiţia de a nu fi făcut niciun fel de negustorie timp de cel puţin ani... Ciudat, nu-i aşa? N-am uitat asta niciodată... Mi-ai mai spus în seara aceea, adăugă el, întorcându-se spre Jacques, ca în Franţa, sub vechiul nostru regim, ca să ai dreptul de a-ţi purta titlul trebuia să deţii, de cel puţin douăzeci de ani, acele... cum le zice? patalamale de nobleţe, nu-i aşa? Şi încheie, înclinându-se grafios: îmi face o infinită plăcere să stau de vorbă cu oameni instruiţi...

Jacques zâmbi. Apoi, grăbindu-se să plece, îşi luă rămâi bun de la Ludwigson.

— Aşadar, bâigui Daniel, însoţindu-l până la uşă, est I hotărât, nu vrei să aştepţi?”

— Nu pot. Chiar am şi întârziat.

Se ferea să-şi privească prietenul în faţă. Viziunea aceea groaznică îl făcea să-şi simtă iarăşi inima strânsă: „Daniel în linia întâi…”

Stingheriţi de prezenta lui Ludwigson, îşi strânseră mâna maşinal”.

Jacques, deschizând uşa grea, murmură: „La revedere” şi coborî repede treptele întunecoase.

Pe trotuar se opri, răsuflă adânc şi se uită la ceas. Întrunirea 9-in Vaugirard se sfârşise de mult!

Îi era foame. Intră într-o băcănie, luă două cornuri, un pachet de ciocolată şi porni încet, pe jos, spre bursă.

XXII

Convorbirile din seara aceea de vineri, 24 iulie, din birourile lui Gallot şi Stefany de la l’Humanité, erau pesimiste, Toţi cei care stătuseră de vorbă cu şeful erau foarte îngrijorat! O panică neaşteptată făcuse să cadă la bursă renta franceză de 3 la sută, fa 80, ba, la un moment dat, chiar la 78 de franci. Renta nu mai avusese un curs atât de coborât din anul 1871, iar telegramele sosite din Germania anunţau o panică similară la bursa din Berlin.

După-amiază, Jaurès se dusese din nou la Quai d’Orsay. Se întorsese de acolo foarte îngrijorat şi se închisese în biroul lui ca să lucreze, fără să primească pe nimeni. Articolul lui pentru a doua zi era gata; deocamdată nu i se cunoştea decât titlul, dar titlul acesta spunea multe: Ultima şansă de pace. Îi spusese lui Stefany: „Nota Austriei e extrem de aspră. Te întrebi dacă Viena n-a forţat atacul, spre a face imposibilă orice acţiune preventivă a Marilor Puteri…”

Într-adevăr, totul părea urzit într-un chip diabolic, anume ca să provoace în *Europa o zăpăceală cât mai. mare. Şefii responsabili ai guvernului francez aveau să lipsească până la 31 iulie; aflaseră, desigur, noutatea pe mare, în timpul călătoriei între Rusia şi Suedia, dar nu aveau cum să se sfătuiască nici cu ceilalţi miniştri francezi, nici cu guvernele aliate. (Berchtold procedase în aşa fel încât ţarul să nu afle*

de notă decât după plecarea preşedintelui francez; se va fi

1 *emut, de bună seamă, ca Poincaré să nu dea sugestii pentru o înţelegere). Ka/serul se afla şi el pe mare; fiind deci deimtre, nu putea, chiar de ar fi vrut, să-i dea imediat lui Franz Joseph sfaturi de moderaţie. Pe de altă parte, grevele din Rusia, în plină desfăşurare paralizau libertatea de acţiune a conducătorilor politici ruşi, aşa cum războiul civil din Irlanda paraliza acţiunea Angliei. Pe lângă toate acestea, guvernul sârb se afla în zilele acelea în vălmăşagul pregătirii alegerilor: ici mai mulţi dintre miniştri erau plecaţi în provincie, în vederea campaniei electorale; Pasici, preşedintele consiliului, nici nu era măcar la Belgrad când fusese remisă nota austriacă.*

În privinţa acestei note începuse să se afle lucruri precise. Textul ei, prezentat în ajun guvernului sârb, fusese comunicat astăzi Marilor Puteri. În ciuda asigurărilor împăciuitoare pe care Austria le dăduse în mai multe rânduri (Berchtold îi asigurase pe ambasadorii Rusiei şi *Franţei că cererile vor fi cât se poate de acceptabile), nota avea un caracter categoric de ultimatum, deoarece guvernul de la Viena pretindea acceptarea integrală a condiţiilor lui şi fixase un* termen *pentru răspuns – termen extrem de scurt: patruzeci şi opt de ore! – pentru a împiedica, desigur, o intervenue a*

puterilor în favoarea Serbiei. O informaţie secretă, culeasă la Ministerul de Externe al Austriei, şi pe care un socialist vienez, trimis de Hosmer, i-o adusese lui Jaurès, îndrituia cele mai serioase îngrijorări: baronul de Giest, ambasadorul Austriei la Belgrad, ar fi primit, în acelaşi timp cu ordinul de a remite nota, instrucţiuni de a rupe relaţiile diplomatice şi de a părăsi imediat *Serbia în cazul – probabil – că a doua zi, sâmbăta, la ora şase seara, guvernul sârb nu va fi acceptat, fără discuţie, pretenţile Austriei. instrucţiuni care demonstrau că ultimatumul fusese dinadins ticluit într-o formă jignitoare, de neacceptat, pentru a-i înlesni Vienei să precipite declaraţia de război. Alte informaţi confirmau, de asemenea, ipotezele acestea pesimiste! Şeful statului major, Hotzendorf, primise o telegramă care-l făcu să-şi întrerupă vacanta pe care şi-o petrecea în Tirol, şi se întoarse valvârtej în capitala Austriei. Ambasadorul Germaniei în Franţa, domnul de Schön, aflat în concediu la Berchtesgaden, se întoarse pe neaşteptate la Paris. Contele Berchtold, după ce avusese o conferinţă cu împăratul, la ischl, se abătuse pe la Salzburg ca să se întâlnească cu cancelarul Germaniei, Bethmann-Hollweg.*

Totul te făcea să întrevezi o vastă maşinaţie, regizată cu măiestrie. În ce măsură contribuia Germania ia ea? Germanofilii aruncau vina pe ruşi şi explicau atitudinea nemţilor prin aceea că Germania ar fi aflat pe neaşteptate de planurile îngrijorătoare ale panslavismului şi de importanta pregătirilor militare pe care Rusia le şi începuse. La Berlin, cuvântul de ordine în cercurile guvernamentale era să se spună peste tot că diriguitorii politici ai Germaniei habar n-avuseseră până astăzi de pretenţiile Austriei şi că nu le aflaseră decât *din comunicarea ce fusese făcută tuturor celorlalte puteri... Se*

spunea că Jagow, secretarul de stat din Wilhelmstrasse, afirmase lucrul acesta în faţa ambasadorului Angliei. Dar foarte mulţi credeau că textul notei fusese comunicat la Berlin cu cel puţin două zile înainte.

Trebuie oare să se tragă de aici concluzia că Germania sprijină Austria în mod formal şi că doreşte războiul? Trauttenbach, care venea de la Berlin şi pe care Jacques îl *întâlnise în seara aceea în biroul lui Stefany, era împotriva acestei deducţii destul de simpliste. După părerea lui, atitudinea Germaniei se explica prin faptul că cercurile militare de la Berlin continuau a crede că ruşii nu erau pregătiţi. Dacă socoteala lor era corectă, dacă, în urma pasivităţii forţate a Rusiei, riscul unui conflict general era inexistent, cele două imperii germanice îşi puteau îngădui orice: n-aveau decât de câştigat. Totul era* să *se acţioneze repede şi cu hotărâre. Trupele austriece trebuiau să ajungă la Belgrad înainte ca puterile Triplei Alianţe să fi avut răgazul de a interveni sau chiar de a delibera. Atunci urma să intre în scenă Germania; declarându-se străină de orice înţelegere ascunsă, de orice premeditare, ea se va oferi ca mediatoare pentru a localiza conflictul şi a-l soluţiona, luând iniţiativa unor negocieri. Spre a salva pacea, Europa se va grăbi să accepte arbitrajul Germaniei şi va sacrifica, fără multă discuţie, interesele Serbiei. Mulţumită Germaniei, totul se va linişti şi chestiunea se va solda în profitul imperiilor germanice: regimul dublei monarhii va fi consolidat pentru un timp oarecare, iar Tripla Alianţă va înregistra un succes fără precedent. Presupunerile acestea în legătură cu planul secret al Germaniei erau confirmate de multe destăinuiri culese în cercurile din preajma ambasadei Italiei de la Berlin.*

lăediul Ministerului de Externe din Berlin.

Deoarece Stefany fusese chemat de şef, Jacques îl luă cu ei pe Trauttenbach la „Progrès”.

Sala, ticsită de oameni, era în fierbere. Ziarele de seară şi veştile aduse de redactorul de la l’Humanité iscaseră discuţi contradictorii şi pasionate.

Pe la ora nouă seara, un val de optimism străbătu atmosfera. Pagès stătuse de vorbă câteva minute cu şeful. îl găsise mai puţin îngrijorat. Jaurès îi spusese: „E bun şi răul la ceva... Gestul Austriei va sili popoarele Europei să se trezească din moleşeală”. Pe de altă parte, ultimele telegrame aduceau o sumă” de dovezi despre activitatea Internaţionalei. Partidele belgian, italian, german, englez şi rus erau în neîntreruptă legătură cu partidul francez şi se pregăteau pentru o manifestaţie generală de *mari proporţii. Tocmai se primiseră precizări încurajatoare din partea partidului socialist german, care se declara oarecum chezaş al intenţiilor pacifice ale guvernului său: nici Bethmann, nici Jagow şi cu atât mai puţin Kaiserul – afirmau social-democraţi – nu se vor lăsa târâţi într-un război: se putea deci conta pe o intervenţie energică şi eficace a Germaniei.*

Din Rusia veneau, de asemenea, veşti încurajatoare. La primirea notei austriece, un consiliu de miniştri, convocat în grabă, sub preşedinta tarului, hotărâse să se facă imediat un demers stăruitor pe lângă guvernul austriac pentru a obţine o prelungire a termenului impus Serbiei. Cererea aceasta abilă, care amâna pentru mai târziu fondul procesului şi viza numai chestiunea secundară a termenului, se părea că nu poate fi respinsă de Viena. iar o prelungire, fie şi chiar numai de două-trei zile, le-ar fi dat diplomaţilor Europei tim-E

ul să se pună de acord asupra unei linii comune de acţiune.

e altfel, ministrul de externe al Rusiei începuse

numaidecât discuţi concrete cu diferiţ ambasadori acreditaţ la Petersburg, discuţii care nu puteau să nu dea roade. O telegramă de la Londra veni să confirme, aproape în acelaşi timp, aceste prime speranţe. Sir Grey, ministrul de externe luase iniţiativa de a sprijini cu toată autoritatea lui demersul Rusiei privitor la prelungirea termenului. Afară de asta, pregătea în mare grabă un proiect de mediere, la care voia să asocieze Germania, Italia, Franţa şi Anglia, cele patru mari puteri care nu erau direct interesate în conflict. Proiect bine chibzuit, care nu risca să fie respins, deoarece, la masa arbitrilor, partenerii formau două tabere egale: de o parte, Germania şi Italia, spre a susţine interesele austriecilor; de cealaltă, Franţa şi Anglia, spre a reprezenta interesele sârbl lor şi ale slavilor.

Dar, pe la ora unsprezece, prevestiri rele întunecară din nou orizontul. Mai întâi, se răspândi zvonul că, deşi Germii mă acceptase proiectul lui sir Grey, o făcuse în termeni foarte echivoci, care lăsau să se înţeleagă că ea nu-şi va uni în chip hotărât şi sincer acţiunea de mediere cu aceea a aii lorlalte puteri. Pe urmă, se află cu emoţie, prin Marc Levoir, care se întorcea de la Quai d'Orsay, că Austria refuza categoric, împotriva oricărei aşteptări, prelungirea termenulu 1. cerută de Rusia, ceea ce echivala cu o recunoaştere a voinţe ei de agresiune.

Pe la ora unu noaptea, după ce cei mai mul U plecaseră, Jacques se întoarse la l'Humanité.

În sala de la intrare, Gallot conducea spre ieşire doi de putaţi socialişti, care ieşiseră din biroul lui Jaurès. Aduceau o ştire confidenţială şi îngrijorătoare: chiar azi, când toate cancelariile se bizuiau pe intervenea împăciuitoare a Berlinului, domnul de Schön, ambasadorul Germaniei, care toc mai se întorsese la Paris, îi citise domnulu Bienvenu-Martin, ministru interimar, o declaraţie a guvernului său; şi documentul acesta neaşteptat era*

*redactat în termeni duri, ca un avertisment, ba chiar ca o amenimare. Germania declara, cinic, că „aproba, în fond şi în/orată", nota Austriei; ea lăsa să se înţeleagă că nu era cazul ca diplomaţia europeană să se ocupe de acest conflict, care trebuia să r amână localizat între Austria şi Serbia; şi declara că „nicio terţă putere nu trebuie să intervină în conflict; în c*al*, contrar, ar fi de aşteptat cele mai grave consecinţe". Ceea ce însemna limpede: „Suntem hotărâţi să sprijinim Austria, dacă Rusia intervine în favoarea Serbiei, vom fi forţaţi să mobilizăm; şi sistemul de alianţe operând în mod automat, Franţa şi Rusia s-ar găsi în faţa eventualităţi unui război cu Tripla Al. iantă". Demersul acesta al lui de Schön părea dl dezvăluie deodată, din partea imperialismului german, o atitudine părtinitoare, agresivă şi o voimă de a intimida, care erau, de buna seamă, fapte rău prevestitoare. Cum avea să reacţioneze Franţa în faţa acestui act, care echivala aproape cu o provocare*?

Gallot şi Jacques rămaseră în sala de intrare. Jacques era gata să plece, când o uşă se deschise brusc. Jaurès apăru cu fruntea lucind de sudoare, cu pălăria de paie pe ceafă, cu umerii lăsaţi, cu ochii duşi în fundul capului. Braţul lui scurt strângea la subsuoară o geantă umflata de hârtii. Le aruncă

celor doi tineri o privire absentă, le răspunse maşinal la salut, străbătu holul cu pas greoi şi dispăru.

XXX – ăâi

Doamna de Fontanin şi Daniel îşi petrecuseră noaptea pe două scaune, unul lângă altul, în faţa sicriului. Jenny, la stăruinţele fratelui ei, se dusese să *se odihnească, în altă parte, câteva ore.*

Pe la şapte dimineaţa, când Jenny se întoarse, Daniel se apropie de mama sa şi-i atinse uşor umărul:

— Vino, mamă... Rămâne Jenny aici până ne ducem noi să luăm ceaiul.

Glasul îi era afectuos, dar hotărât, Doamna de Fontanin îşi *întoarse fata obosită spre Daniel. Înţelese că ar fi fost zadarnică orice împotrivire. „E un prilej, îşi spuse ea, să-i vorbesc despre călătoria mea în Austria". Aruncă o ultimă privire spre catafalc, se ridică şi îşi urmă fiul, ascultătoare.*

Micul dejun li se servi în camera anexă, unde-şi petrecuse noaptea Jenny. Fereastra era larg deschisă spre grădină. La vederea ceainicului strălucitor, a untului şi a mierei din farfurioarele de sticlă, un zâmbet naiv lumină fără voie trăsăturile doamnei de Fontanin. Întotdeauna, micul dejun luat cu copiii ei fusese pentru ea începutul unei zile noi, un ceas binecuvântat de pace, de bucurie, care întărea optimismul firii sale robuste.

— Recunosc că mi-e foame, mărturisi, apropiindu-se de masă. Dar ţie, dragul mamei?

Se aşeză şi începu să întindă maşinal untul pe pâine. Daniel o privea *zâmbind, înduioşat să vadă iarăsi, în plină lumină, cum mâinile ei mici şi durdulii îndeplinesc cu o deosebită grijă gesturile acel ea rituale care se legau în amintirea sa de toate dimineţile copilăriei lui...*

În faţa tăvii pline cu bunătăţi, doamna de Fontanin, stăpânită de o asociaţie confuză de idei, murmură:

— M-am gândit de atâtea ori la tine, dragul meu, în timpul cât erai la manevre! Vă dădeau destul de mâncare? ... Seara, când mă gândeam că poate tu dormeai pe paie, cu veşmfutele ude de ploaie, mi-era ruşine că eu sunt în pat şi nu mai puteam să dorm.

Daniel se aplecă şi-i apăsă mâna pe braţul ei.

— Ce idee, mamă! Dimpotrivă, a fost o distracţie pentru noi, după atâtea luni de cazarmă, să ne jucăm de-a războiul... În timp ce vorbea, aplecat spre ea, pipăia cu

degetele lănţişorul de aur pe care ea îi purta ca pe o brăţară. Şi apoi, vezi tu, adăugă el, în manevre, un subofiţer găseşte totdeau – na un pat la localnici".

Vorbise repede, fără să se gândească ce spune. Amintirii e vreunei mici aventuri de dragoste, culeasă ca un bob de strugure, în fugă, cum se întâmpla în cantonamente, îi străbătu gândul şi-i cuprinse o jenă tainică, lucru pe care doamna ci o Fontanin îl simţi fără să-şi dea seama exact de ceea ce gândea el. Se feri să-şi privească fiul.

După o tăcere, îl întrebă cu sfială:

— La ce oră trebuie să pleci?

— Astă-seară la opt... Permisia îmi expiră la miezul nopţii, dar e bine dacă voi fi acolo, la apel, mâine dimineaţă.

Ea se gândi că înmormântarea nu se va termina înainte de ora unu şi jumătate, că nu vor ajunge acasă înainte de două, şi că această ultimă zi petrecută cu Daniel e foarte scurtă.

Ca şi cum s-ar fi gândit la acelaşi lucru, Daniel spuse:

— Şi astăzi după-masă am de umblat mult; am de făcut o cursă absolut necesară.

Doamna de Fontanin simţi din tonul cuvintelor lui că-i ascunde ceva, dar înţelese greşit natura acestui secret Fiindcă Daniel vorbi se exact ca altă dată, în felul ocolitor, puţin cam nepăsător, cum vorbea adesea când, după ce petrec ea *o oră cu ea, seara, în faţa focului, îi spunea, sculându-se: „Iartă-mă, mamă, am o întâlnire cu nişte camarazi".*

Daniel simţi vag bănuiala mamei sale şi voi s-o risipească numaidecât:

— Am un cec de încasat... Un cec de la Ludwigson.

Era adevărat. Daniel nu voia să plece din Paris fără să-i lase ceva bani mamei sale.

Doamna de Fontanin păru că nu-l aude. Îşi bea ceaiul, cum făcea întotdeauna, frigându-se mereu, cu sorbituri tăcute, cu ochii puţin tulburi, fără să mai pună ceaşca pe masă. Se gândea la plecarea lui şi *inima îi era grea. În clipa asta, uitase de înmormântarea care trebuia să aibă loc peste câteva ore. Oricum, n-avea niciun drept să se plângă*: *lipsa de lângă ea a fiului ei, fapt care o făcuse să sufere atâtea luni, era acum pe sfârşite. În octombrie Daniel va fi din nou al lor. În octombrie vor reîncepe viaţa în trei. La gândul acesta, un întreg viitor, paşnic* şi *liniştit, se desfăşură înaintea ei. Doamna de Fontanin nu* şi-o *mărturisea, dar adevărul era acesta*: *moartea lui Jérôme îi lumina zarea. De aici încolo va trăi singură şi liberă, cu cei doi copii…*

Daniel o privea grijuliu şi plin de atenţie.

— Ce-o să faceţi la Paris, amândouă, în timpul lunilor de vară? întrebă el.

(Silită de nevoia de bani, doamna de Fontanin îşi închiriase unor străini, pentru întregul sezon, proprietatea ei de la Maisons-Laffitte.)

„A venit clipa să-i vorbesc de călătoria mea", îşi spuse doamna de Fontanin. a

— Să nu te îngrijoreze asta, dragul meu… În primul rând.

O *să fiu foarte ocupată cu lichidarea tuturor chestiunilor trecute.*

Daniel o întrerupse:

— Jenny mă îngrijorează.

Cu toate că era obişnuit cu rezerva şi tăcerea surorii sale, Daniel fusese izbit în cursul acestor zile de înfă*area ei obosită şi de privirea sa înfrigurată.*

— N-arată deloc bine, adăugă el. Are nevoie de aer.

Doamna de Fontanin îşi puse ceaşca pe tavă fără să

răspundă. Şi *ea fusese izbită de înfăţişarea neobişnuită a fiicei sale*: *o expresie rătăcită – parcă i s-ar fi făcut farmece – care nu putea fi explicată numai prin moartea tatălui ei. Dar ea avea despre Jenny alte păreri decât Daniel*.

— E o fire nefericită, suspină ea, şi adăugă cu o naivitate impresionantă: *Nu poate avea încredere… Apoi, cu tonul ei oarecum ceremonios, oficial, aşa cum vorbea când voia să discute anumite probleme*: *Vezi tu, oricărei fiinţe îi sunt hărăzite anumite încercări lăuntrice, anumite lupte…*

— Aşa-i, răspunse Daniel, fără a o lăsa să continue. Totuşi, dacă Jenny ar putea să stea în vara asta câtva timp la munte sau la mare…

— Nici marea, nici muntele nu-i pot face bine, glăsui răspicat doamna de Fontanin, clătinând din cap cu îndărătnicia oamenilor blânzi pe care-i stăpâneşte o convingere de nezdruncinat. La Jenny nu-i *vorba de boală. Nimeni nu poate să facă nimic pentru ea, cred eu… Fiecare fiinţă nu-şi poate duce lupta decât singură, precum singură va fi în ziua sorocită în faţa morţii…*

Se gândi cât de singur fusese Jérôme în clipa morţii. Ochii

I se umplură de lacrimi. După o scurtă pauză, adăugă, cu glas stins, ca pentru sine însăşi:

— Singură, cu Duhul Sfânt…

— Numai datorită acestor principii… începu Daniel. Dar o uşoară enervare îi vibra în glas; *scoase o ţigară din tabacherăşi tăcu*.

— Datorită acestor principii… ce? *întrebă doamna de Fontanin mirată*.

Îl privea pe Daniel cum închide cu o mişcare seacă tabă chera şi cum bate vârful ţigării pe dosul mâinii

înainte de a o lua între buze. „Exact gestul lui taică-său, gândi ea. Exact aceleaşi unghii…” Asemănarea asta era cu atât mai izbitoare cu cât Daniel purta în deget inelul pe care doamna de Fontanin îl scosese din degetul lui Jérôme înainte de a-i împreună mâinile pe piept pentru vecie; şi cameea asta mare îi amintea într-un chip dureros de mâinile fine şi bărbăteşti care nu mai trăiau decât în amintirea ei. La cea mai mică evocare fizică a lui Jérôme, nu-şi putea stăpâni inima de a bate ca la douăzeci de ani… Asemănarea asta a fiului cu tatăl lui îi pricinuia întotdeauna o emoţie foarte dulce, dar şi o groaznică strângere de inimă.

— Datorită acestor principii… ce? repetă doamna de Fontanin.

— Voiam să spun numai că… murmură Daniel căutându-şi cuvintele, datorită acestor principii ai lăsat totdeauna… pe ceilalţi… să-şi urmeze singuri şi nezdruncinat destinul fără a interveni, chiar atunci când destinul acesta nu putea aduce decât suferinţe în viaţa lor… şi într-a ta!

Doamna de Fontanin fu străbătută de o zguduire dureroasă. Dar se încăpăţâna să nu înţeleagă şi zâmbi:

— Nu cumva acum mă dojeneşti că ţi-am dat o libertate prea mare?

Daniel zâmbi la rândul lui şi, aplecându-se, îşi puse mâna pe mâna mamei sale.

— Nu te dojenesc niciodată pentru nimic, mamă, o ştii prea bine, spuse el cu o privire dezmierdătoare. Apoi adăugă, fără voie, îndărătnic: Şi ştii, tot atât de bine, că nu la mine mă gândeam…

— Ah, dragul meu, răspunse doamna de Fontanin cu o mişcare bruscă de revoltă, întotdeauna ai căutat prilejul să-l condamni pe tatăl tău!

Discuţia asta, în dimineaţa aceasta, numai cu câteva

ore înainte *de înmormântare, era cu totul nepotrivită. El îşi dădea seama şi regreta cuvintele pe care le spusese, dar regretul pe careul simţea din pricină că le spusese îl împingea, în chip prostesc, să le facă* şi *mai usturătoare*:

— Iar tu, biată mamă, nu te gândeşti decât să-l dezvinovăţeşti şi uiţi totul, până şi greutăţile copleşitoare, până şi situaţia groaznică în care ne lasă!”

Fără îndoială că ea avea motive şi mai temeinice să gândească la fel. Dar îi era clar un singur lucru: *trebuia să apere memoria tatălui împotriva judecăţii aspre a fiului.*

— Ah, Daniel, ce nedrept eşti! *exclamă ea cu un hohot de plâns în glas. N-ai înţeles adevărata fire a tatălui tău*! *Şi, cu căldura aceea îndărătnică a cuiva care pledează cauzele pierdute mai dinainte, continuă*: *Tatăl tău nu poate fi învinovăţit de niciun lucru grav*! *De niciunul*!… *Era prea cavaler, prea generos şi încrezător ca să poată izbuti în afaceri*! *Iată greşeala lui*! *A fost victima ticăloşilor, de care n-a ştiut să se lepede niciodată. Iată greşeala* lui, *singura lui greşeală*! *Voi dovedi asta*! *Poate a comis imprudente*; *s-a purtat cu „o regretabilă uşurinţa”, după cum a spus în faţa mea domnul Stelling. Asta-i tot*! S-*a purtat cu o regretabifă uşurinţă*!

Fără a-şi privi mama, Daniel îşi încred buzele şi avu o scurtă mişcare de umeri, dar se stăpâni şi nu răspunse. Astfel, în ciuda iubirii care-i lega, în ciuda dorinţei pe care o simţeau amândoi să-şi vorbească deschis, nu izbuteau: *din prima clipă în care-şi vorbeau, între patru ochi, gândurile lor ascunse începeau să se ciocnească şi vechile lor resentimente le otrăveau până şi tăcerile… Daniel îşi lăsă bărbia în piept şi rămase nemişcat, cu privirea pierdută în gol.*

Doamna de Fontanin tăcu: *la ce bun să mai continue o convorbire care, după cum îşi dădea seama, apucase de*

la început pe un făgaş greşit? Voise să-i vorbească fiului ei despre acdunile compromiţătoare îndreptate împotriva lui Jérôme, în aşa fel ca Daniel să înţeleagă cât de urgentă era plecarea ei la Viena. Dar, în faţa asprimii lui ascundte, acum nu mai avea decât un singur gând: să-l dezvinovăţească pe Jérôme, ceea ce slăbea foarte mult valabilitatea motivelor pe care le-ar fi putut aduce în sprijinul plecării. „Ce să fac? îşi spuse ea. O să-i scriu".

Se scurseră câteva minute de tăcere, stânjenitoare.

Daniel se întoarse spre fereastră şi privea cerul diminedi, crestele arborilor, fumând cu o nepăsare voită, care n-o înşela pe mama lui, după cum nu-l înşela nici pe el însuşi.

— E opt, murmură doamna de Fontanin după ce ascultă bătaia orologiului de la clinică. Culese firimiturile de pâine ce-i căzuseră pe rochie, le răspândi pe pervazul ferestrei, pentru păsări, şi adăugă cu o vose liniştită: Mă întorc acolo.

Daniel se ridică în picioare. Îi era ruşine de el însuşi şi se simţea sfâşiat de remuşcări. Ca întotdeauna când avea în faţă dovada iubirii oarbe a mamei lui, enervarea împotriva tatălui său creştea. Un simţământ căruia nu i-ar fi putut găsi

388 – Roger Manin du Gard *un nume îl împinsese totdeauna să rănească iubirea asta prea îngăduitoare... îşi aruncă ţigara şi se apropie de mama tui* cu *un zâmbet stingherit; se aplecă, în tăcere, ca s-o Sărut* e *pe frunte, la rădăcina părului încărunţit de timpuriu, aşa cum făcea adesea. Buzele lui ştiau locul, după cum nările cunoşteau mirosul călduţ al pielii. Doamna de Fontanin îşi lăsă puţin capul J? e spate şi-i cuprinse obrajii în palme. Nu spuse nimic, aar u zâmbi, privindu-l în adâncul ochilor, şi privirea sa, zâmbetul acesta, în care nu mai era nimic ascuns, păreau a spune: „m uitat totul. iartă-mă că am fost*

prea nervoasă. Şi nu te chinui cu gândul că m-ai îndurerat". Daniel înţelese atât de bine acest limbaj mut, încât îşi aplecă de două ori pleoapele în semn de încuvii Mare şi, cum mama lui se ridica, o ajută să se scoale în picioare.

Doamna de Fontanin se rezemă de brarul lui fără să mai spună niciun cuvânt şi amândoi coborâră la subsol.

Daniel îi deschise *uşa şi o lăsă să intre singură.*

O izbi în faţă mirosul rozelor ce se veştejeau pe sicriu, parfum ce se îmbina cu răcoarea camerei mortuare.

Jenny şedea acolo nemişcată, cu mâinile pe genunchi., Doamna de Fontanin îşi reluă locul alături de ea. îşi scoase Biblia din poşeta atârnată de speteaza scaunului şi o deschise la întâmplar e. (Cel puţin, asta era ceea ce numea ea „la întâmplare"; în realitate, cartea aceea veche, cu legătura ruptă, o îmbia parcă, deschizându-se la unul din fragmentele cu care se hrănise îndeosebi şi necontenit.) Citi: „... Au cine vă scoate neprihănit din pângărit? Nimeni. Zilele omului sunt sorocite, numărul lunilor lui se află în mâinile tale; tu i-ai hărăzit marginile şi el nu va merge dincolo de ele.

Depărtează-tede el... până când, întocmai ca un simbriaş, îşi va fi sfârşit ziua de trudă..."

Îşi ridică privirea, rămase câteva clipe visând, apoi aşează cartea în poala rochiei. Felul ei grijuliu cu care atingea, deschidea şi închidea Biblia era, prin el însuşi, un act de evlavie, de prinos.

Îşi recăpătase întreaga linişte.

XXXIV

După ce-l văzuse pe Jaurès, cu o seară înainte, urcându-se într-un taxi şi dispărând în noapte, Jacques se amestecase printre militanţi noctambuli care rămâneau adesea până foarte târziu la La Chope. Sala pe care patronul cafenelei din

Rue Feydeau o rezervase pentru socialişti avea o intrare şi prin curte, puţind astfel să rămână la dispoziţia lor şi după ce se închidea localul. Discutaseră acolo cu atâta însufleţire şi ulât de mult, încât Jacques nu plecase decât la ora trei dimineaţa.

Fiindu-i lene să se mai ducă la ora aceea până la Place Maubert, se aciuase într-un hotel prăpădit de lângă bursă; şi, tic îndată ce se urcase în pat, căzuse într-un somn adânc, pe care zgomotele dimineţii din acest cartier foarte populat nu Izbutiseră să-i tulbure deloc.

Când se trezi, soarele era sus pe cer. După ce se spălă şi se îmbrăcă la iuţeală, coborî în stradă, cumpără ziarele şi se îndreptă în fugă spre terasa unei cafenele de pe bulevard ca să le citească.

De data asta, presa se hotărâse să dea alarma. Procesul (aillaux fusese, în sfârşit, trecut în pagina a doua şi toate ziarele vesteau, cu manşete mari, gravitatea situaţei, calificând drept „ultimatum" nota Austriei şi scriind că gestul austriecilor este „o provocare neruşinată.

Până şi Figaro, care de o săptămână îşi consacra zilnic întreaga ediţie dărilor de seamă amănunţite asupra dezbaterilor cazului Caillaux, denunţa în ziua aceea, chiar în pagina întâi, cu litere de o şchioapă, Ameninţările Austriei; iar o pagină întreagă era rezervată încordării diplomatice, sub titlul acesta îngrijorător: Va fi război?

Le Matin, organ semioficial, scria pe un ton bătăios: „Cu prilejul vizitei făcute de preşedintele republicii în Rusia, posibilitatea conflictului austro-sârb a constituit un subiect de discuţie. Dubla alianţă nu va fi luată prin surprindere..."

Clemenceau scria în ziarul său, l'Homme libre: „De la 1870, Europa nu s-a aflat niciodată atât de aproape ca acum de izbucnirea unui război, ale cărui consecinţe nu se

pot calcula". Echo de Paris relata vizita domnului de Schön la Quai d'Orsay: „Somaţia austriecilor este urmată de ameninţarea Germaniei..." şi termina, la ultima oră, cu acest avertisment: „Dacă Serbia nu cedează, s-ar putea ca războiul să fie declarat chiar în seara asta".

Nu era vorba, bineînţeles, decât de un război austro-sârb. Dar cine putea garanta că se va ajunge la limitarea incendiului...?

Jaurès nu ascundea în articolul lui de fond că „ultima şansă de pace" era jignirea Serbiei şi acceptarea umilitoare a pretenţiilor austriece. După cât se putea vedea din extrasele din presă, ziarele străine erau tot atât de pesimiste.

390 + Roger Martin du Gard

În dimineaţa aceea de 25 iulie, cu abia douăsprezece ore înaintea expirării termenului impus Serbiei, întreaga Europe (potrivit prezicerii generalului austriac, despre care Jacquen aflase cu două săptămâni mai înainte, la Viena) se vedem brusc în panică.

Dând la o parte ziarele îngrămădite pe masă, Jacques îşi bău cafeaua, care se răcise. Din ceea ce citise, nu aflase nimic nou; totuşi, îngrijorarea asta generală constituia ceva nou şi *1 dramatic. Stătea aşa, ca năucit; privirea îi rătăcea peste mulţimea de muncitori şi funcţionari care coborau din auto i buze şi alergau, ca în fiecare zi, spre munca lor, mai serioşi la chip ca de obicei, ţinând în mână câte un ziar despăturit. Avu o clipă de slăbiciune. Nu mai putea îndura singurătatea. îs I aduse aminte de Jenny, de Daniel, de înmormântarea ce* un *ma să aibă loc în dimineaţa aceea.*

Se ridică grăbit şi porni spre Montmartre. Se gândi să urce până în Place Dancourt şi să treacă pe la Libertaire.

Abia aştepta să se regăsească într-o atmosferă de

luptă.

Vreo zece bărbaţi, care veniseră după veşti, se şi strânseseră în Rue d'Orsel: Numărul din 25 apăruse chiar în dimineaţa aceea. Toţi treceau din mâna în mina ziarele progresiste. Bonnet rouge îşi consacra pagina întâi grevelor din Rusia. Pentru majoritatea revoluţionarilor, importanţa agitaţiei muncitoreşti de la Petersburg era una din cele mai temeinice garanţii ale neutralităţii Rusiei, cu alte cuvinte, a localizării conflictului în Balcani. La Libertaire, toată lumea era de acord să critice lipsa de iniţiativă a internaţionalei şi să-i acuze pe şefi de compromisuri cu guvernanţii. Nu era oare momentul să se dea o lovitură importantă? Să se provoace, prin orice mijloace, alte greve în celelalte ţări, ca să fie paralizate, în acelaşi timp, toate guvernele din Europa? Prilej unic pentru o răscoală în masă, care putea nu numai să înlăture ameninţările prezente, dar chiar să apropie revoluţia cu mulţi *ani.*

Jacques ÏÏ asculta pe ceilalţi cum discutau, fără să-şi dea cu părerea. Pentru el, grevele din Rusia erau o armă cu două tăişuri: puteau, într-adevăr, să paralizeze veleităţile războinice ale statului major; dar puteau, în acelaşi timp, să determine guvernul care se găsea într-o situaţie grea să recurgă la o diversiune brutală: să decreteze starea de asediu, sub pre FAMILIA THIBAULT – *391*

textul primejdiei războiului, şi să înăbuşe imediat răscoala populară printr-o represiune fără milă.

Când ajunse în Place Pigalle ceasul arăta ora unsprezece punct. „Ce naiba aveam de făcut în dimineaţa asta la unsprezece?" se întrebă Jacques. Nu-şi mai aducea aminte. Sâmbăta, ora unsprezece... Se nelinişti deodată căznindu-se să-şi amintească... Înmormântarea lui Fontanin? Dar nici prin gând nu-i trecuse să se ducă...

Mergea pe stradă, cu bărbia în piept, neştiind ce să facă. „Nu sunt deloc prezentabil... Neras... Pe de altă parte, e adevărat că, pierdut în mulţime... Cimitirul Montmartre e aşa de aproape... Dacă mă hotărăsc, în cinci minute un bărbier... l-aş strânge mâna lui Daniel; ar fi un gest frumos din partea mea şi nu m-ar angaja la nimic...”

În timp ce se gândea, începu să caute din ochi firma unui bărbier.

Când ajunse la cimitir, paznicul de la intrare îi spuse că tocmai atunci trecuse convoiul şi-i arătă încotro s-o ia.

După puţin timp, zări printre morminte un grup de oameni strânşi în faţa unui cavou: FAMILIA dE FONTANIN.

Îi recunoscu, din spate, pe Daniel şi pe Gregory.

Vocea răguşită şi repezită a pastorului se înălţa în tăcerea de acolo:

— „Spus-a Dumnezeu lui Moise: «Cu tine voi fi!» Astfel şi tu, păcătosule, chiar când vei rătăci prin valea umbrelor, nu te teme, căci Dumnezeu e cu tine!”

Jacques ocoli grupul, ca să-i vadă din faţă pe cei prezenţi.

Fruntea goală a lui Daniel, în lumina puternică a zilei, domina capetele tuturor. Lângă el se aflau trei femei acoperite de văluri negre. Prima era doamna de Fontanin. Dar care din celelalte două era Jenny?

Pastorul, în picioare, zburlit, cu privirea în extaz, cu braţul ridicat într-un gest de ameninţare, apostrofa sicriul de lemn galben care era aşezat, în plină lumină, în pragul cavoului.

— Sărmane, sărmane păcătos! Soarele tău a apus înainte de sfârşitul zilei! Dar noi nu plângem asupră-ţi ca unii ce sunt goliţi de nădejde! Ai. părăsit câmpul celor văzute, dar mate

ochii noştri era numai deşarta închipuire a formei păcătoasei tale materii! *Astăzi eşti plin* de *strălucire, chemat în preajma lui Hristos pentru marea 31 glorioasa slujbă. Şi ai ajuns, înaintea noastră, la bucuri ei izbăvirii*!… *Voi, toţi, fraţi care vă aflaţi aici rugându-vă în nu rul meu, întăriţi-vă inimile cu răbdare*! *Căci venirea lui Hristos este pentru fiecare dintre noi la fel de aproape*!… *Părinte, încre. dintezsufletele noastre în mâinile tale*! *Amin*!

Groparii ridicară sicriul, îl legănară uşor şi-l coborâră lin, cu ajutorul frânghiilor. Doamna de Fontanin, sprijinită de Daniel, se aplecă spre groapa căscată. În spatele ei să fie oare Jenny? Lângă Nicole Héquet?… Apoi, cele trei femei, conduse de un slujbaş al pompelor funebre, se urcară într-o trăsură cu doliu care aştepta în drum şi care plecă imediat la pas.

Daniel se opri, singur, în capătul micii alei, cu coiful lui strălucitor sub braţ. Era măreţ. Mlădios, plin de farmec, la largul lui, deşi cam solemn în atitudini, primea condoleanţele celor prezenţi, care treceau încet, pe rând, pe dinaintea lui.

Jacques îl privea cu multă atenţie; şi era de ajuns să-l privească astfel, de departe, ca să simtă, ca în vremurile de odinioară, cum îl pătrunde o dulce senzaţie de duioşie.

Daniel îl recunoscu şi, în timp ce strângea mâinile în dreapta şi în stânga, îşi întorcea mereu ochii spre el, cu o expresie de surpriză şi afecţiune.

— Îţi mulţumesc că ai venit, spuse el. Plec astă-seară înapoi… Aş fi dorit atât de mult să te mai văd o dată!

Jacques stătea în faţa prietenului său şi se gândea la război, la trupele de şoc, la cele dintâi victime…

— Ai citit ziarele? întrebă el.

Daniel îl privi fără să înţeleagă prea bine.

— Ziarele? Nu! De ce? Apoi, cu un glas care încerca să nu fie prea stăruitor: Vrei să vii diseară să-ţi iei rămas

bun de la mine în Gara de Est?

— La ce oră?

Chipul lui Daniel se lumină.

— Trenul pleacă la nouă şi treizeci… Vrei să te aştept la bufet la ora nouă?

— Bine, vin!

Se opriră o clipă înainte de a-şi strânge mâna.

— Mulţumesc, murmură Daniel.

Jacques se depărtă, fără să se mai uite înapoi.

XXXV

Jacques se întrebase de mai multe ori în cursul dimineţi care putea să fie atitudinea lui Antoine faţă de agravarea situaţiei politice. Nădăjduise că-i va întâlni pe fratele său la înmormântare.

Hotărî să mănânce repede şi să treacă prin Rue de l'Université.

— Domnul e încă la masă. Dar e pe terminate, căci am dus chiar acum fructele, spuse Léon, conducându-l pe Jacques spre sufragerie.

Jacques se bucură când intră şi-i văzu pe Isaac Studler, pe Jousselin şi pe tânărul Roy stând la masă cu fratele său. Nu ştia că aceştia dejunau în fiecare zi acolo. (Antoine hotărâse aşa: pentru el era un mijloc foarte indicat să păstreze contactul zilnic cu colaboratorii săi în intervalul dintre dimineaţa, când lucra la spital, şi după-amiază, pe care o rezerva în întregime clientelei sale particulare. De altfel, pentru ei, Loti trei holtei, masa în comun era o economie de timp şi un avantaj bănesc destul de însemnat.)

— Vrei să iei masa cu noi? întrebă Antoine.

— Mulţumesc, am mâncat!

Jacques înconjură masa mare, strânse mâinile care i se întindeau şi-i întrebă pe toţi înainte de a se aşeza pe

scaun:

— Aţi citit ziarele?

Antoine îl privi o clipă pe fratele său înainte de a răspunde şi *privirea asta părea a recunoaşte*: *„Mi se pare că ai avut dreptate"*.

— Da, spuse el îngândurat. Am citit cu toţii ziarele.

— Numai despre asta am vorbit de la începutul mesei, mărturisi *Studler, mângâindu-şi barba neagră.*

Antoine se supraveghea tot timpul să nu-şi trădeze prea mult îngrijorarea. Toată dimineaţa tremurase de enervare. Simţea nevoia să aibă în jurul lui o societate bine organizată, după cum îi era necesară şi o casă bine întreţinută, în care chestiunile de ordin material să fie rezolvate satisfăcător, fără străduinţa lui, de un personal conştiincios. Era gata să tolereze anumite vicii ale regimului, să uite anumite scandaluri parlamentare, tot aşa cum închidea ochii la risipa lui

394 Roger Martin du Gard

Uon şi la micile ciupeli ale Clotildei. Dar în niciun caz nu admitea ca soarta Framei să-l îngrijoreze mai mult decât serviciul sau bucătăria în *casa lui. Şi-l enerva ideea că nist o frământări politice i-ar putea tulbura viaţa şi i-ar zadarnic I planurile de lucru.*

— Nu cred, spuse el, că e cazul să ne speriem prea ţaro, Am mai văzut noi şi altele... E adevărat totuşi că presa de azi-dimineaţă te face să auzi un zăngănit de săbii destul du neaşteptat... destul de neplăcut...

La ultimele cuvinte, Manuel Roy îşi ridică spre Antoine faţa lui tânără, cu ochi negri:

— Un zăngănit de săbii, şefule, care va fi auzit dincolo de granite. Şi care va intimida, de bună seamă, anumiţi vecini prea lacomi!

Jousselin, care-şi ţinea nasul în farfurie, îşi ridică fruntea ca să-l privească pe Roy. Apoi îşi continuă treaba:

curata o piersică, meticulos, cu vârful furculiţei şi al cuţitaşului.

— Nu-i tocmai sigur, spuse Studler

— Oricum, e probabil! *sări Antoine. Şi poate că era* ne *cesar.*

— Rămâne de văzut! *urmă Studler. Politica de intimi dare este totdeauna primejdioasă. De cele mai multe ori, e o îl scoate din fire pe adversar, în loc să-l paralizeze. MO gândesc mai ales că guvernul comite o gravă greşeală lăsând să se răspândească peste tot acest... zăngănit de săbii*!

— E foarte greu să fi astăzi în locul celor cu răspun dere, spuse Antoine cu glas măsurat.

— Eu le pretind celor cu răspundere să fie, înainte de orice, oameni prudenţi, vorbi din no u Studler. A adopta o atitudine agresivă este o primă imprudenţă. A face să se creadă că atitudinea asta a devenit necesară este o a doua imprudentă. Nimic nu poate fi mai primejdios pentru pace decât a lăsa să se înrădăcineze în opinia publică ideea că no ameninţă un război... Sau chiar că un război ar fi posibil!

Jacques tăcea.

— În ceea ce mă priveşte, spuse Antoine fără să se uite la fratele său, înţeleg foarte bine că un ministru poate fi constrâns să ia anumite măsuri agresive, chiar dacă, în calitatea lui de om, osândeşte războiul. Şi asta, prin simplul fapt el se află la putere. Un om care a fost chemat în fruntea unei ţări ca să vegheze la securitatea ei, dacă are simţul realităţi, dacă politica statelor vecine i se vădeşte ca primejdioasă...

— Fără să mai adăugăm, întrerupse Roy, că nu se poate concepe un om de stat care ar vrea să evite cu orice pre!

războiul din pricină că are el o sensibilitate personală exagerată! Faptul de a fi în fruntea unei ţări care ocupă un loc important în lume, a unei ţări care posedă un teritoriu colonial, le obligă la o viziune realistă. Cel mai pacifist dintre preşedinţi de consiliu, de îndată ce se află în *funcţie, e dator să înţeleagă fără zăbavă că un stat nu-şi poate păstra bogăţiile, nu-şi poate apăra proprietăţile amenimate de pofta hrăpăreaţă a vecinilor fără să aibă o armată puternică, prin care să impună respectul şi care să-şi zăngănească din timp în timp sabia, chiar dacă n-ar fi decât pentru a reaminti lumii că există!*

„Să-şi păstreze bogăţiile, gândi Jacques. Asta e! Să păstrezi ceea ce posezi şi să iei, când ai prilejul, ce posedă vecinul! Iată întreaga politică a capitaliştilor, fie că e vorba de particulari sau de naţuni... Particularii luptă ca să dobândească profituri, naţiunile – ca să cucerească debrneuri, teritorii, porturi! Ca şi când n-ar exista altă lege a activităţi omeneşti în afară de concuremă!

Din păcate, spuse Studler, orice întorsătură vor lua lucrurile mame, zăngănitul vostru de săbii riscă să aibă cele mai nefericite consecime asupra politicii franceze, atât în exterior, cât şi în interior!

Vorbind, se aplecă spre Jacques ca pentru a-i cere părerea. Ochii lui aveau o lucire aprinsă, tulburătoare, care te silea aproape să-ţi întorci privirea de la el.

Jousselin îşi ridică din nou capul, ca să-l privească pe Studler, apoi trecu în revistă figurile celorlalţi. Avea un chip de blond, foarte fin, cu linii plăcute: un nas acvilin, puţin cam lung, care lăsa o impresie de tristeţe; o gură mare, delicată, gata oricând să zinibească; ochii, prelungi, ciudaţ, aveau o culoare de un cenuşiu blând.

— În orice caz, murmură el distrat, mi se pare că uitaţi aproape cu totul că nimeni nu vrea războiul! Nimeni!

— Eşti sigur de asta? întrebă Studler.

— Poate câţiva moşnegi, încuviinţă Antoine.

— Ativa moşnegi primejdioşi, care declamă cu patos frumoasele tirade eroice, completă Studler, şi care ştiu prea bine că, în cursul unui război, le pot declama, fără niciun risc, în spatele frontului…

— Primejdia, se amestecă Jacques cu o prudenţă care nu-i scăpă lui Antoine, constă în aceea că posturile de comandă din aproape întreaga Europă sunt în numite unor astfel de moşnegi…

Roy îl privi pe Studler, râzând:

— Dumneata, Califule, care nu te temi de ideile noi, ai

E

putea să lansezi, în mod preventiv, ideea asta: în caz de mo>

Ilizare, mai întâi contingentele vechi! Toţi bătrânii în linia întâi!

— Chestia asta nu-i deloc neroadă, murmură Studler.

În timp ce Uon le servi cafeaua, tăcură cu toţii.

— Cu toate astea, există un mijloc, unul singur, de a se evita cu siguranţa războaiele, afirmă Studler încruntat. Un mijloc radical şi foarte rezonabil în Europa.

— Care anume?

— Să se facă un referendum popular!

Numai Jacques aprobă cu o mişcare din cap. Studler urmă, încurajat:

— Nu-i lipsit de logică, spuneţi? *Nu-i absurd ca, în democraţiile noastre, cu sufragiu universal, actul de declarare a războiului să fie lăsat pe seama guvernelor*?… *Jousselin spune*: *„Nimeni nu vrea războiul”. Ei bine, niciun guvern, din nicio tară, n-ar trebui să mai aibă dreptul de a hotărî sau chiar de a accepta un război împotriva vomtei formale a majorităţi cetăţenilor*! *Când e vorba de viaţă ori*

de moartea popoarelor, atâta lucru se poate spune măcar: că este legitim să se consulte popoarele însele. Şi consultarea lor ar trebui să fie un lucru obligatoriu! De îndată ce se însufleţea, nările nasului său încovoiat începeau să tremure, pomeţii obrajilor i *se întunecau şi sângele îl înroşea puţin albul ochilor mari, ca de cal. Ceea ce am spus nu-i o himeră, urmă Studler. Ar fi de ajuns ca fiecare popor să-şi silească guvernanţii să adauge un amendament de trei rânduri la constituée: „Mobilizarea nu va putea fi decretată, războiul nu va putea fi declarat decât după un plebiscit şi cu o majoritate de 75 la sută". Gândiţi-vă la asta. Este singurul mijloc legal, şi aproape fără greş, care poate împiedica pe veci noi războaie... În timp de pace – şi lucrul acesta l-am văzut în Franţa – s-a dovedit că se poate găsi oricând o majoritate în stare să aleagă la cârma pe omul politicii cu ifose naţionaliste: se găsesc totdeauna imprudenţi care se joacă fără grijă cu focul. Dar, în ajunul mobilizării, dacă omul acela ar fi obligat să-i consulte pe cei ce* l-*au adus la putere, n-ar mai găsi l? e nimeni care să-l investeas*că cu *dreptul de a declara război.*

Roy râdea în tăcere.

Antoine, care se ridicase, îi atinse umărul:

— Dă-mi un foc, dragă Manuel... Dumneata ce spui de toate astea? Şi ce-ar spune ziarul dumitale?

Roy îşi ridică spre Antoine privirea sa limpede de elev bun; continua să râdă oarecum sfidător.

— Manuel, explică Antoine întorcându-se spre fratele său, este un cititor credincios al lui Action française.

— Şi eu citesc ziarul ăsta în fiecare zi, mărturisi Jacques, cercetân du-l cu privirea pe tânărul medic, care, la rândul lui, se uita şi el în acelaşi fel. E acolo o echipă bună de dialecticieni, care construiesc adesea

raţionamente perfecte. Din nefericire, ele se bizuie aproape totdeauna – cel puţin aşa cred eu – pe date false.

— Serios...? făcu Roy, pe nas.

Zâmbea mereu, cu un fel de înfumurare. Părea că nu-i dispus să se coboare până la a discuta cu nişte profani chestiuni pe care le socotea destul de importante. Era ca un copil care vrea să păstreze o taină. Câteodată, privirea îi era străbătută de un licăr de obrăznicie. Şi, ca şi cum ceea ce spusese Jacques l-ar fi hotărât totuşi să iasă din rezervă, făcu un pas spre Antoine şi începu, brutal:

— Eu, şefule, îţi mărturisesc că sunt sătul până-n gât de problema franco-germană! Iată patruzeci de ani de când târâm ghiuleaua asta după noi, atât părinţii noştri, cât şi noi înşine. Ajunge! De-i nevoie de un război ca să sfârşim cu ea, fie hai la război! Dacă odată şi odată tot o să ajungem acolo, de ce am mai aştepta? La ce bun să întârzii ce e de neîiuăturat?

— Ba să întârziem, spuse zâmbind Antoine. Un război amânat mereu se aseamănă mult cu pacea!

— Eu prefer să sfârşesc cu problema asta, o dată pentru totdeauna! Fiindcă cel puţin un lucru este sigur: după un război – fie că vom fi învingători, cum se prea poate, fie că vom fi înfrânţi – chestiunea va fi, în sfârşit, definitiv soluţionată într-un sens sau într-altul; şi nu va mai exista o problemă franco-germană!... Fără să mai socotim, adăugă el cu o expresie de astă dată serioasă, ce bine ne-ar face o zdravănă vărsare de sânge în stadiul în care ne aflăm. Patruzeci de ani de pace moleşitoare nu sunt buni pentru moralul unei ţări! Dacă redresarea spirituală a Framei nu este posibilă decât cu preţul unui război, suntem câţiva, slavă Domnului, gata să ne jertfim viaţa fără precupeţire!

Nu făcea câtuşi de puţin pe grozavul vorbind astfel. Sinceritatea lui Roy era vădită. O simţiră cu toţii. Aveau în

faţă un om convins, gata să-şi dea viaţa pentru ceea ce credea el că este adevărul.

Antoine ascultase stând în picioare, cu ţigara în gură, cu pleoapele încreţite. Fără a răspunde, îl învălui pe Roy într-o privire afectuoasă şi gravă, cu o nuanţă de tristeţe; întotdeauna admira curajul! Apoi, câteva clipe, se uită fiX la vârful aprins al ţigării.

Jousselin se apropie de Studler. Cu unghia gălbejită, roasă de acizi, a degetului arătător atinse de mai multe ori pieptul Califului.

— Vezi dumneata, mereu ne întoarcem la diferenţierea făcută de Minkovski: syntonii şi schizoizii: cei care acceptă viaţa şi cei care o resping...

Roy izbucni într-un hohot de râs voios:

— Cu alte cuvinte, eu sunt un synton?

— Da. Iar Califul este un schizoid N-o să vă schimbaţi niciodată, niciunul, nici celălalt...

Antoine se întoarse spre Jacques: se uită la ceas şi zâmbi.

— Dacii nu eşti grăbit, schizoidule, vino o clipă în bârlogul meu... îmi place mult puştiul ăsta de Roy, spuse el deschizând uşa de la biroul lui cel mic şi făcându-i loc fratelui său să treacă. E o fire sănătoasă şi generoasă... Un om cu judecata dreaptă... Cam mărginit... e adevărat, adăugă el în faţa tăcerii celuilalt, care nu voia să-şi dezvăluie gândul. Vrei o ţigară?... Sunt sigur că te-a enervat niţel, aşa e? Trebuie să-l cunoşti, să-l înţelegi. Este un temperament tipic sportiv. Are mania afirmaţiilor. Acceptă întotdeauna cu voioşie şi curaj realităţile şi faptele. Nu-i prea plac analizele, cu toate că nu-l lipsit de spirit critic, cel puţin în munca lui. Dar respinge, din instinct, îndoiala, care paralizează. Poate că nu greşeşte. Pentru el, viaţa nu înseamnă o discuţie intelectuală. El nu

se întreabă: „Ce trebuie să gândesc?" El se întreabă: „Ce trebuie să fac?" Cusururile astea i le văd prea bine, dar sunt, mai ales, cusururi tinereşti. O să treacă. Ai băgat de seamă ce glas are? În unele clipe te emoţionează ca o voce de copil; atunci Roy se sileşte să vorbească la fel ca oamenii maturi...

Jacques se aşează pe un scaun. Asculta fără să aprobe.

— Îmi plac mai mult ceilalţi doi, mărturisi el. De pildă, Jousselin ăsta al tău mi se pare destul de simpatic.

— Ah, făcu Antoine, râzând, ăla e un tip care trăieşte necontenit într-un fel de basm populat cu zâne. Un adevărat temperament de inventator. Şi-a petrecut viaţa visând la lucruri situate la hotarul dintre posibil şi imposibil, în tărâmul acela numai pe jumătate real, unde spirite ca al lui izbutesc adesea să facă descoperiri. Şi a făcut multe, afurisitul! A făcut chiar descoperiri importante. O să te lămuresc în prin FAMILIA THIBAULT *+ 399*

vântă asta când om avea timp... Roy este foarte amuzant când vorbeşte de Jousselin. El spune: „Jousselin nu vrea să vadă decât vitei cu trei picioare. În ziua când va consimţi să privească un viţel normal, va crede că a descoperit o minunăţie şi va striga sus şi tare: «Ştiţi că sunt şi vitei cu patru picioare?»" Se întinse pe divan şi-şi încrucişă mâinile sub ceafă. După cum vezi, mi-am alcătuit aici o echipă destul de bună... Toţi trei sunt foarte deosebiţi unul de altul, dar sunt spirite care se completează reciproc... Pe Calif îl cunosc mai de mult. îmi face servicii imense. Are o putere de muncă rar întâlnită. E grozav de bine înzestrat, blestematul! As spune chiar că asta îl şi caracterizează: faptul de a fi înzestrat, ceea ce pentru el constituie o forţă şi o îngrădire în acelaşi timp. Înţelege orice fără efort; şi fiecare nouă cunoştinţa pe care şi-o *însuşeşte îşi ocupă numaidecât locul cuvenit în*

celulele creierului său, ca în nişte caziere orânduite parcă dinainte, aşa încât în capul lui mi-i niciodată dezordine. Dar totdeauna am simţit în el ceva nelămurit... Nu ştiu cum să spun... ideile lui parcă nu pornesc niciodată de la el, parcă nu iac corp comun cu el însuşi. Este foarte ciudat. Nu se serveşte de creierul lui ca de un organ propriu, ci mai mult ca de o unealtă... o unealtă străină, pe care i-ar fi împrumutat-o cineva.

Vorbind, se uită la ceas şi-şi trase lenevos picioarele de pe divan.

„A citit totuşi ziarele, îşi spunea în sinea lui Jacques. Oare n-a înţeles gravitatea ameninţării? Sau poate vrea să evite o discuţie?"

— Ce drumuri ai de făcut? întrebă Antoine, ridicându-se. Vrei să te duc pe undeva cu maşina?... Eu mă duc la minister... la Quai d'Orsay.

— Da? exclamă Jacques, curios, fără a încerca să-şi ascundă mirarea.

— Trebuie să-l văd pe Rumelles, explică Antoine fără a se lăsa rugat. Nu ca să vorbesc de politică... Trebuie să-i fac la fiecare două zile câte o injecţie. De obicei vine el aici, dar mi s-a telefonat din partea lui că astăzi are de lucru până peste cap şi nu poate pleca de la birou.

— Care e părerea lui în legătură cu evenimentele? încercă Jacques să-i iscodească.

— Nu ştiu. În de gând să-i pun câteva întrebări... Treci din nou d-îseiră pe aici; o să-ţi povestesc... Sau vrei să vi cu mine? Termin cu el în zece minute; poţi să mă aştepţi în maşină.

Jacques se gândi o clipă şi, ispitit, făcu un semn afirmativ din cap.

Înainte de a ieşi, Antoine încuie sertarele biroului său.

— Ştii ce-am făcut adineauri, când m-am întors acasă? murmură el. Mi-am căutat livretul militar, ca să văd unde şi când trebuie să plec în caz de mobilizare... Nu zâmbea. Urmă calm: Compiègne... Şi în prima zi!

Cei doi fraţi schimbară o privire în tăcere. După o clipă, Jacques spuse grav:

— Sunt convins că de azi-dimineaţă încoace mii de oameni din Europa au făcut acelaşi lucru...

— Nenorocitul ăsta de Rumelles, vorbi din nou Antoine în timp ce coborau scările, e grozav de surmenat din pricina muncii din iarna trecută. Urma să plece în concediu zilele astea. Dar Berthelot i-a cerut să renunţe la concediu, fără îndoială din cauza situaţiei. De aceea a venit la mine să-l ajut, să-i fac o un tratament. Spersă izbutesc.

Jacques nu-l asculta. fel dădea tot mai bine seama că astăzi simţea din nou pentru Antoine, fără să ştie de ce, o afecţiune frăţească plină de căldură, dar, în acelaşi timp, plină şi de pretenţii şi nemuhumire.

— Ah! Aittoine, exclamă el sub impulsul unei porniri sincere. Dac-ai cunoaşte mai bine oamenii, masa, poporul care trudeşte, ai fi alt om. (Tonul lui spunea: „Ai fi mai bun... Mai apropiat de mine... Cât de mult te-aş iubi atunci!")

Antoine, care mergea înaintea lui, se întoarse, parcă jignit:

— Crezi că nu-i cunosc? După cincisprezece ani de spital! Uiţi că de cincisprezece ani nu fac nimic alta, în fiecare dimineaţă, timp de trei ore, decât să văd oameni... Oameni din toate straturile sociale, muncitori de prin uzine, populaţia cartierelor mărginaşe... Iar eu, ca meaic, văd omul gol: omul pe care suferinţa îl dezbracă de toate aparenţele înşelătoare! Crezi, oare, că experienţa asta nu valorează tot atât cât şi a ta?

„Nu! gândea Jacques, iritat şi îndărătnic. Nu, nu-i acelaşi lucru!”

După douăzeci de minute, Antoine ieşea din minister şi se întorcea la automobilul în care-l aştepta Jacques; chipul lui era îngrijorat.

— Aici e un adevărat cazan care fierbe, mormăi el. E un du-te-vino neîntrerupt la toate serviciile... Sosesc telegrame de la toate ambasadele. Aşteaptă toţi, cu inima strânsă, textul răspunsului pe care Serbia urmează să-l dea astă-seară... Şi, fără să răspundă întrebării mute a fratelui său, urmă: Unde te duci acum?

Jacques era gata să spună: „La l’Huma” Se mărgini să t’ A spundă:

— În cartierul bursei.

— Nu te pot duce până acolo, as întârzia. Dar, dacă vrei.

1 *e las în Place de l’Opéra.*

Cum se aşează pe canapea, Antoine continuă:

— Rumelles pare grozav de plictisit... Azi-dimineaţă se l ticea mare caz la cabinetul ministrului de o notă oficioasă a ambasadei germane în care se declara că nota Austriei nu iste un ultimatum, ci doar „o cerere de a răspunde în termen un”. Ceea ce se pare că în jargonul diplomatic înseamnă o mulţime de lucruri: pe de o parte, că Germania este preocupată să atenueze gravitatea demersului Austriei, pe de alta, că Austria n-ar refuza să negocieze cu Serbia...

— Până aci au ajuns?! exclamă Jacques. Până la a se agăţa de astfel de subtilităţi de limbaj?

— Pe de altă parte, cum Serbia părea că e gata să capituleze aproape fără discuţie, azi-dimmeată erau destule speranţe de pace, în ciuda tuturor complicaţilor. Dar adineauri s-a aflat că Serbia mobilizează trei sute de

mii de oameni şi fă guvernul sârb, temându-se să mai rămână la Belgrad, careţi prea aproape de graniţă, se pregăteşte să părăsească astă-seară capitala, ca să se refugieze în centrul ţării. Fapte care duc la concluzia că răspunsul Serbiei nu vă fi o capitulare, cum se nădăjduia, şi că Serbia are motive să se aştepte la un atac brutal…

— Dar Franţa? Are intenţia de a acţiona, de a lua vreo *iniţiativă?”*

— Se înţelege că Rumelles nu poate spune tot. Dar, după cât am putut deduce, părerea care predomină azi printre membrii guvernului este că Franţa trebuie să se arate foarte hotărâtă. La nevoie, chiar să facă făţiş cât mai multe pregătiri de război.

— Veşnica politică de intimidare…

— Rumelles spune, şi se pare că ăsta e cuvântul de ordine azi: „Aşa cum stau lucrurile acum, Franţa şi Rusia nu vor izbuti să domolească imperiile centrale decât arătându-se hotărâte pentru orice”. Rumelles spune: „Dacă unul din noi dă înapoi, va fi război”.

— Şi, fireşte, toţi nutresc acest gând ascuns: „Dacă războiul izbulneşte, în ciuda atitudinii noastre ameninţătoare, pregătirile noastre ne vor folosi”.

— Fără îndoială. Şi-mi pare o măsură foarte justă.

— Numai că, exclamă Jacques, imperiile centrale Radu nează, desigur, la fel! Atunci, încotro se merge?… Studler an dreptate: politica asta războinică este cea mai primejdioaol dintre toate!

— Trebuie să ne bizuim pe oamenii de meserie, îl într-o rupse Antoine, nervos. Ei ştiu, de bună seamă, mai bino decât noi, ce este de făcut…

Jacques ridică din umeri şi tăcu.

Automobilul se apropie de Operă.

— Când te mai văd? întrebă Antoine. Rămâi la Paris?

Jacques făcu un gest vag.

— Nu ştiu…

Apucase să dese, (hida portiera, când Antoine îi atinse brarul:

— Ascultă… Îşi căuta cuvintele: Ştii, ori… nu ţi-am spu e că acum se întrunesc la mine câţiva prieteni, din două în două săptămâni, duminica după-amiază? Rumelles trebuie să vină să-i fac injecţia la ora trei şi mi-a făgăduit că o st rămână la reuniunea 'noastră măcar câteva minute. Dacă te interesează să-l vezi, eşti bine venit. În împrejurările de azi, ceea ce poate spune el poate fi instructiv.

— Mâine, la trei?… repetă Jacques, nehotărât. Poate că da… O să încerc… Mulţumesc!

XXXVI

La l'Humanité nu se ştia mai mult decât ceea ce aflaso Jacques de la Antoine şi Rumelles.

Jaurès plecase pentru douăzeci şi patru de ore în aron – clismentul Ronului, ca să sprijine campania electorală a prietenului său, Marius Moutet. Cu toate că lipsa seralul pricinuia printre redactori o oarecare zăpăceală în momentele acestea grave, atmosfera era destul de optimistă.

Se aştepta răspunsul la ultimatum fără prea mare îngrijorare. Se presupunea că Serbia se va arăta destul de *împăciuitoare datorită presiunii marilor puteri, aşa încât Austria să nu mai aibă mei un pretext de a se considera jignită. Se punea mare preţ mai cu seamă pe asigurările repetate pe care partidul socialist german le dădea din belşug socialiştilor francezi: înţelegerea în faţa primejdiei comuno părea într-adevăr totală. Afară de asta, ştirile încurajatoare referi*toare *la extinderea mişcării pacifiste internaţionale nu încetau să sosească din toate părţile. Manifestaţiile împotriva primejdiei războiului se*

1 *de partide socialiste din Europa întreţineau, fără încetare, schimburi de vederi între ele, în scopul unei acuuni comune în energice; ideea unei greve generate preventive părea că se întăreşte tot mai mult.*

Când ieşi din biroul lui Stefany, Jacques se întâlni cu Mourlan, care venea după vesti. După ce schimbară câteva păreri asupra evenimentelor, bătrânul revoluţionar îl trase pe Jacques într-un colţ.

— Unde locuieşti, băiete? Ştii că poliţia hotelurilor îşi bagă acum nasul peste tot... Gewais a avut neplăceri. Crabol, ţie asemenea.

Jacques ştia foarte bine că gazda lui de pe Quai de la Tournelle era suspectată. Cu toate că el era cu hârtiile în regulă, n-avea deloc poftă să aibă de-a face cu poliţia.

— Ascultă-mă pe mine, îl sfătui Mourlan. N-aştepta! Mută-te chiar astă-seară!

— Astă-seară?

Nimic nu-l împiedica. Sunase abia ora şapte şi jumătate, iarîntâlnirea cu Daniel eratocmaila nouă. Dar unde Să se ducă?

Mourlan avu o idee. Un tovarăş de la l'Etendard, comis-voiajor, tocmai urma să plece pentru o săptămână. Camera lui, pe care o închiriase cu anul, era situată la ultimul etaj al unui imobil din Rue du Jour, la hale, în faţa bisericii Saint-*Eustache: o clădire veche şi liniştită, care nu putea figura pe listele poliţiei.*

— Hai pân-acolo, spuse Mourlan. Ela doi paşi de aici.

Chiriaşul era acasă. Se înieleseră numaidecât. Şi nu trecu nicio oră până când Jacques îşi aduse aici puţinul lui bagaj.

Când ajunse în faţa Gării de Est, orologiul arăta nouă şi câteva minute.

Daniel aştepta afară, în faţa intrării bufetului. Cum îl

văzu pe Jacques, veni spre el, oarecum stingherit.

— Ieşi Jenny aici.

Fruntea lui Jacques se roşi. Buzele i se întredeschiseră şi-i scăpă un „ah” abia auzit. Într-o singură clipă îi trecură prin gând tot felul de proiecte contradictorii. Îşi întoarse capul ca să-şi ascundă tulburarea.

Daniel crezu că o caută cu ochii pe Jenny.

— E pe peron, spuse el. Apoi, ca pentru a se scuza: A ţinut să mă însoţească până la tren... N-ar fi fost drăguţ din partea mea să-i spun c-aveam întâlnire cu tine... n-ar fi îndrăznit să vină. Nu i-am spus decât *acum.*

Jacques îşi reveni.

— Vă las, spuse el repede. Voiam numai să-ţi strân mina... Şi *zâmbi: Ne-am stnns-o. Acum mă duc.*

— Ăh, nu! se împotrivi Daniel. Aş vrea să-ţi spun atâtea... Şi *adăugă numaidecât: citit ziarele.*

Jacques îşi ridică privirea, dar nu răspunse nimic.

Daniel întrebă:

— Dacă-i război, tu ce faci?

— Eu? (Felul cum clătină din cap părea a spune: „Ar fi prea multe de discutat”.)

Câteva clipe tăcu.

— Nu va fi război! afirmă el într-un târziu, cu dârzenia aceea pe care i-o dădea credinţa în posibilitatea de înlăturare a războiului.

Daniel îl cercetă atent cu privirea.

— Nu-ţi pot destăinui tot ce se pregăteşte, urmă Jacques. Dar, crede-mă, ştiu ce spun. Există de pe acum, în toate păturile sociale din Europa, o opinie atât de puternica şi forţele socialiste şi-au strâns atât de tare rândurile, încât niciun guvern nu mai poate fi destul de sigur de autoritatea lui, ca să arunce poporul într-un

război.

— Da? se miră Daniel cu vădită neîncredere.

Jacques îşi plecă ochii o cligă. Cuprinse în fugă, cu mintea, ansamblul întregii situaţii. Îşi dădea seama, cu claritate, în linii mari, de cele două Curente care dezbinau partidele socialiste în toate ţările: pe de o parte, stânga, duşmana neîmpăcată a guvernelor, căutând să acţioneze tot mai mult asupra maselor, spre a le răscula; pe de alta, dreapta şi reformiştii, crezând în eficacitatea cancelariilor şi străduindu-se să colaboreze cu guvernele... Îi fu deodată teamă: îl cuprinse îndoiala. Dar în clipa următoare îşi ridică repede pleoapele. Şi repetă, cu o convingere care-l impresionă chiar şi pe Daniel, în ciuda celor ştiute:

— Da!... Cred că habar n-ai de puterea actuală a internaţionalei muncitoreşti. Totul e prevăzut. Totul e pregătit în vederea unei rezistente dârze. Pretutindeni: în Franţa, în Germania, în Belgia, în italia... Cea mai mică tentativă de război ar fi semnalul unei răscoale generale!

— Ceea ce ar fi, poate, şi mai îngrozitor decât războiul, spuse Daniel cu timiditate.

Chipul lui Jacques se întunecă.

— Niciodată n-am fost un partizan al violentei, mărturisi el după o pauză. Cu toate astea, între eventualitatea unui război european şi o răscoală preventivă, cine ar putea sta pe gânduri? De va fi nevoie de câteva mii de oameni care

tă moară pe baricade, pentru a împiedica masacrul absurd al câtorva milioane de fiinţe omeneşti, sunt în Europa foarte mulţi *socialişti care n-ar pregeta nicio clipă, ca şi mine...*

„Ce-o fi făcând Jenny? se întrebă el. Dacă fratele ei Untârzie prea mult, o să vină să-l caute...”

— Jacques! exclamă deodată Daniel, făgăduieşte-mi...

Lăcu, neîndrăznind să-şi exprime gândul. Mă tem pentru line… bâigui el.

„E de o sută de ori mai expus primejdiei decât mine şi totuşi nu se gândeşte la el", îşi spuse Jacques, foarte mişca t. Se sili să zâmbească.

— Îţi mai spun o dată: nu va fi război!… Va fi, poate, o alarmă şi o agitaţie grozavă, nu zic… dar nădăjduiesc că, de data asta, popoarele au înţeles avertismentul… Dacă vrei, o să mai vorbim despre toate astea în altă zi… Acum te las. La revedere!

— Nu! Nu pleca încă. De ce atât de repede?

— Eşti aşteptat, murmură Jacques, făcând o sforţare ca să pronunţe cuvintele şi arătând cu mâna spre interiorul gării.

— Însoţeşte-mă cel puţin până la vagon. Îi dai bună seara şi lui Jenny!

Jacques tresări. Luat pe neaşteptate, îşi privi prietenul prosteşte.

— Haide, vino, îl îndemnă Daniel, apucându-l prietenos de braţ Scoase un tichet din manşeta tunicii. T i-am luat bilet de peron…

„N-ar trebui să mă las înduplecat, îşi spunea Jacques. E stupid… Trebuie să refuz, trebuie să fug…" Dar un complice din adâncul fiinţei lui îl împingea parcă să-l urmeze pe Damei.

Holul gării era plin de soldaţi, de călători, de cărucioare cu bagaje. Era într-o sâmbătă seara şi, pentru multă lume, era începutul vacantei. O mulţime gălăgioasă, voioasă se îmbulzea la ghişee. Ajunseră la grilajul peronului. Sub luminatorulimens, atmosfera, mai întunecată, era plină de fum şi gălăgie. Mulţimea se îndrepta grăbită în toate direcţiile, într-o larmă asurzitoare.

— Să nu vorbeşti nimic de război în faţa ei! strigă

Daniel în urechea lui Jacques.

Fata îi zărise de departe şi se întoarse repede, făcându-se că nu-i *vede. Îi simţea cum se apropie şi gâtlejul îi era uscat, ceafa – ţeapănă. În sfârşit, fratele ei o atinse pe umăr. Găsi puterea să se întoarcă pe călcâie şi să simuleze surpriza. Paloarea ei îl izbi pe Damel. Să fie, oare, din pricina oboselii, a*

emoţiei în faţa despărţirii? Sau, poate, contrastul cu veşmin» tele: i negre?…!

Îl *salută pe Jacques, dând uşor din cap, fără să-l privească! dar, deoarece fratele ei se afla de fată, nu îndrăzni să nu-l întindă mâna. Zise, cu glas întretăiat:*

— Să vă las singuri!

— Nu, nu! spuse rœede Jacques. De altfel, eu am… nu pot rămâne… Trebuie să fiu înainte de ora zece la… foaric departe… pe ţărmul stâng al Senei…

Lângă ei, aburii ţâşneau de sub un vagon atât de zgomo tos, încât îi împiedica să se audă; un nor de vapori leşjietici îi *învălui pe toţi trei.*

— Hai… la revedere, dragul meu… spuse Jacques, punând mâna pe braţul prietenului său.

Buzele lui Daniel se mişcară. Răspunsese ceva? Un zâmbet întrerupt şi schimonosit îi răsfrângea colţul gurii; ochii îi străluceau în umbra coifului; avea o privire deznădăjduita. Strângea cu amândouă mâinile mâna lui Jacques. Apoi, aplecându-se deodată, îl îmbrăţişă cu stângăcie şi îl sărută. O făcea pentru prima oară i: viaţa lor.

— La revedere… repeil Jacques.

Şi fără să ştie bine ce face, se dezlipi de Daniel, îi arunc! lui Jenny o privire de rămas bun, înclină capul, îi zâmbi trist prietenului său şi plecă în fugă.

Dar, după ce străbătu gara, o forţă tainică îl făcu să

se oprească la marginea trotuarului".

*În îngânarea zilei cu noaptea, pâcla serii se întindea în faţa lui, presărată cu globuri electrice, brăzdată de vehicule: zona de demarcare între două universuri. Dincolo, îl aş*tep*ta viaţa lui de militant, gata să-l prindă din nou; dar şi singurătatea. Pe câtă vreme dincoace, cât timp va aştepta, în gară, se puteau întâmpla multe lucruri. Ce anume? Nu ştia. Nici nu voia să afle.* I se *părea doar că, dacă trece dincolo de piaţa aceea, înseamnă că aproape respinge ceva ce-i dăruieşte destinul, că poate renunţa pentru totdeauna la un minunat prilej de fericire.*

Abia ţinându-se pe picioare de emoţie, se căznea, cu laşitate, să-şi întârzie notărârea. Mai multe cărucioare pentru cărat bagaje erau înşirate, goale, de-a lungul zidului. Ochi unul's, i se aşeza pe el. ca să mediteze? Nu! Nu era în stare; era şi pe ea *zdrobit, şi prea neliniştit ca să se gândească la ceva, Cu spatele îndoit, cu braţele bălăbănindu-i între genunchi, cu pălăria dată pe ceafă şi cu ochii în pământ, răsufla zgomo – tos şi nu se gândea la nimic.*

FAMILIA THIBAULT – *407*

Fără îndoială că dacă nu s-ar fi întâmplat ceva neaşteptat, ar fi rămas mult timp acolo, nemişcat; apoi, o dată odihnit, şi-ar fi revenit şi, lăsându-se furat iarăşi i de ritmul înfrigurat ni vieţii lui, ar fi alergat la l'Humanité, să afle textul răspunsului Serbiei... Atunci s-ar fi spulberat pentru totdeauna din lata lui o întreagă lume de posibilităţi... Dar se operecu ceva neaşteptat; un hamal avea nevoie de cărucior. Jacques se ridică, privi omul, apoi ceasul şi zâmbi ciudat.

Aproape cu părere de rău, ca şi cum ar fi ascultat de o poruncă neprevăzută, intră din nou în gară, fără grabă, cumpără un tichet, străbătu holul şi ajunse iar pe peronul de plecare.

XXXVII

Expresul de Strasbourg nu plecase încă. Lumina celor trei lanterne ale vagonului din coada trenului lucea nemişcată. Daniel şi *Jenny se pierduseră în mul ţime; nu-i vedea.*

Nouă şi douăzeci şi opt de minute. Nouă şi treizeci. Un fel de vârtej agita furnicarul omenesc de pe peron. Se auzeau izbindu-se ultimele portiere care se închideau. Locomotiva şuieră. În lumina palidă a lămpilor cu arc voltaic, răbufniri compacte de abur alb urcau spre acoperişul de sticlă al peronului. Şirul vagoanelor luminate se zgudui uşor. Se auziră mai multe scârţâiri metalice şi ciocniri surde. Jacques stătea în loc, uitându-se ţintă la vagonul din coadă, care nu se mişca încă; în sfârşit, se urni şi el. Cele trei lumini roşii se îndepărtară şi *lăsară să se vadă sinele goale; trenul care îl ducea pe Daniel se înfundă încet îmbeznă.*

„Şi acum?" îşi spuse Jacques, cu adevărat convins că stătea în cumpănă asupra celor ce avea să facă.

Inaintă spre capătul peronului. Privea cum vine valul de oameni care se scurgea spre ieşire după plecarea expresului. Figurile lor, trecând pe sub globurile electrice, prindeau viaţă o clipă, înainte de a se pierde în penumbră.

Jenny…

Când o recunoscu de departe, prima lui pornire fu să fugă, să se ascundă. Dar sfiala nu fu destul se puternică: dimpotrivă, se apropie, ca să fie mai în drumul ei.

Jenny venea drept spre el. Pe chipul ei se citeau încă urmele tristeţii despărţirii. Mergea repede, fără să vadă nimic.

Când ajunse la doi metri de el, îl zări deodată. Jacques observă cum i se crispează faţa, de surprindere, şi cum 11 licărire scurtă, de spaimă, îi dilată pupilele, ca şi în

searei când se văzuseră la Antoine.

La început, Jenny nu crezu că Jacques avusese îndrăzneala s-o aştepte; îşi închipui că se află acolo din întâmplare. Singurul ei gând fu să-şi întoarcă privirea, să-l o coleasc*ă. Dar, prinsă de şuvoiul omenesc, era nevoită sit treacă chiar prin faţa lui. Simţea că Jacques o priveşte fix, şi atunci înţelese că stătea acolo anume pentru ea. Când Jenny ajunse în dreptul lui, el îşi scoase maşinal pălăria. Ea nu-l răspunse la salut şi, cu capul în pământ, poticnindu-se, strecurându-se printre călătorii care mergeau înainte, se îndreptă repede spre ieşire. Se silea să nu alerge. N-avea decât un gând: să se strecoare cât mai repede afară, în aşa fel ca Jacques să n-o mai poată ajunge; să se piardă în mulţime, să ajungă la metrou, să dispară în el, ca într-un ascunziş. Jacques se întoarse, ca s-o urmărească din ochi, dar rămase ţintuit locului. „Şi acum?" îşi spuse din nou. Trebuie să se decidă. Clipa era hotărâtoare... „înainte de orice, să n-o pierd din ochi!"*

Porni repede pe urmele ei.

Călătorii, hamalii, cărucioarele îi încurcau drumul. Fu nevoit să ocolească o familie care şedea pe bagaje: se împiedică de o roată de bicicletă. Când o căută cu privirea, Jenny dispăruse. Alergă mai mulţi paşi în zigzag. Se ridică în vârful picioarelor, ca să cerceteze cu ochii rătăciţi mulţimea aceea de spinări mişcătoare. În sfârşit, recunoscu deodată, la prin minune, în turma care se grăbea spre ieşire, vălul negru, umerii slăbuţi... Să n-o mai piardă... S-*o ţină în vârful privirii lui, ca într-o cange. a*

Dar Jenny se depărta mereu. În timp ce el bătea pasul pe loc, blocat de mulţime, o văzu trecând pe lângă ghişeul de la ieşire, străbătând holul şi apucând la dreapta, spre metrou. Înnebunit de nerăbdare, dădu din coate, împinse oamenii, ajunse la ghişeu şi se repezi pe scările subterane. Unde era Jenny? Deodată o zări la capul

scărilor. Din câteva salturi, o ajunse.

„Şi acum?" îşi spuse el din nou.

Era aproape de tot. Să-i vorbească? Mai făcu un pas, ajunse chiar lângă ea. Atunci îi pronunţă numele, cu răsuflarea întretăiată:

— Jenny…

Ea credea că a scăpat. Chemarea asta bruscă, pe care o simţi ca o lovitură în spate, o făcu să se clatine.

Jacques repetă:

— Jenny!

Ea păru că nu aude şi porni înainte, ca o săgeată. O împingea din urmă spaima. Dar îşi simţea inima atât de grea, ţie parcă ar fi fost apăsată de poverile pe care visezi câteodată că nu le poţi duce şi care-ţi taie picioarele.

În faţa ei, la capătul galeriei, se adânceau nişte scări aproape pustii. Se repezi spre ele, fără să-i pese încotro duc.

O rampă trecea prin mijlocul treptelor. Jos de tot, zări portiţa de fier ce dădea spre peron şi pe slujbaşul care perfora biletele. Răscoli în poşetă cu mâna înfrigurată. Jacques îi văzu gestul. Jenny avea tichete, el, nu! Fără bilet, n-o să-l lase să treacă; dacălennyajunge la portiţa de trecere spre metrou, o pierde! Fără să mai stea pe gânduri, se repezi, o ajunse din urmă, o întrecu şi, întorcându-se cu faţa spre ea, îi tăie drumul cu o mişcare brutală.

Jenny înţelese că era prinsă. Genunchii i se înmuiară. Dar se întoarse drept spre el şi-l privi în ochi.

El era acolo, în calea ei, cu pălăria pe cap, roşu, cu trăsăturile încordate, cu privirea îndrăzneaţă şi fixă; părea un tâlhar sau un nebun…

— Trebuie să-ţi vorbesc!

— Nu!"

— Ba da!

Îl privea fără să-şi arate spaima; ochii ei palizi, dilataţi nu exprimau decât furie şi dispreţ.

— Lasă-mă-n pace! se împotrivi ea cu glas coborât, întretăiat şi răguşit.

Stătură astfel câteva clipe, faţă în faţă, înverşunat fiecare de propria mânie, încrucişându-şi privirile pline de ură.

Dar în pasajul strâmt încurcau trecerea călătorilor; aceştia se strecurau grăbiţi printre ei, bombănind, întorcându-se apoi curioşi, să-i vadă. Jenny îşi dădu seama de situaţie şi-şi pierdu toată dârzenia. Mai bine să cedeze decât să prelungească scena asta penibilă... Jacques era cel mai tare; iar ea nu va putea fugi din faţa unei explicaţii, dar cel puţin nu acolo, sub privirile curioşilor!

Se întoarse deodată şi, luând-o înapoi, urcă în grabă trep – tele.

Jacques o urmă.

Ajunseră curând afară din staţie. „Fie că opreşte un taxi, fie că sare într-un tramvai, mă urc şi eu cu ea”, îşi spuse Jacques.

Piaţa era luminată puternic. Jenny porni repede, curajoasă, printre trăsuri. El se ţinea după ea. Era cât pe-aci să-l calce un autobuz – auzi înjurătura şoferului. Nu-şi dezlipi ochii de la silueta care fugea şi nici nu se sinchisea de primejdii. Niciodată nu se simţise atât de sigur de el. 1

Jenny ajunse, în sfârşit, pe trotuar şi se întoarse... Jacques era acolo, la câţiva metri. N-o să mai scape de el; se împăcase cu gândul ăsta. Aproape că acum dorea să-i strige în faţă tot dispreţul ei, ca să sfârşească o dată pentru totdeauna.

Dar unde? Nu în gloata asta...

Jenny nu prea cunoştea cartierul. Un bulevard suia spre dreapta. Forfotea de lume. O porni, totuşi, pe el, la

întâmplare.

„Unde se duce? se întrebă Jacques. E stupid...”

Sentimentele i se schimbaseră; atftarea răutăcioasă de mai înainte fusese înlocuită cu un fel de stinghereală şi milă.

Jenny se codi o clipă. La stânga, se făcea o străduă îngustă, pustie, pe care silueta unei clădiri mari o acoperea de umbră. Apucă într-acolo, fără să mai stea pe gânduri.

Ce-o să facă Jacques? îl simţi cum se apropie. Are să vorbească... ea se pregăti, cu auzui încordat, cu nervii întirni ca o coardă; la cel dintâi cuvânt al lui se va întoarce şi-şi vă da, în sfârşit, drumul mâniei.

— Jenny... Iartă-mă...

Singura vorbă la care nu se aştepta!...

Glasul acesta umil, adânc mişcat... Crezu că leşina.

Se opri şi se sprijini cu mâna de zid. Câteva clipe stătu nemişcata, fără răsuflare, cu ochii închişi.

Jacques se opri şi el. Îşi scoase pălăria.

— Da<; a vrei, te las... Plec numaidecât, fără să mai spun un cuvânt. Îţi făgăduiesc...

Jenny nu-şi dădea seama de înţelesul cuvintelor decât câteva secunde după ce le auzea.

— Vrei să plec? întrebă din nou Jacques, cu jumătate de glas.

Ea gândi: „Nu!” şi se miră singură că e în stare să gândească aşa ceva.

Jacques repetă de mai multe ori, aproape în şoaptă, fără să-i aştepte răspunsul: „Jenny...” Şi glasul lui era atât de blând, de compătimitor, de sfios, încât înlocuia cea mai duioasă mărturisire.

Jenny înţelese totul. Ridică, în umbră, o privire furişă spre chipul lui foarte îngrijorat şi voluntar. Un val de

fericire simţi că-i striveşte inima.

Jacques întrebă din nou:

— Vrei să plec?

Dar tonul era altul: acum era încredinţat că nu-l va mai goni înainte de a-l asculta.

Jenny ridică scurt din umeri şi, instinctiv, trăsăturile ei arătară o răceală dispreţuitoare; masca aceasta era singura care-i mai putea salva, pentru câteva clipe, mândria.

— Jenny, ascultă-mă... Trebuie... Te rog... După aceea, o să plec... Vino până la scuarul din faţa bisericii... Acolo poţi cel puţin să stai jos... Vrei?

Jenny îi simţi privirea stăruitoare, care o tulbură şi mai mult decât glasul. Cât de hotărât părea să-i smulgă tainele!

N-avu puterea să răspundă. Dar se desprinse de zid cu o mişcare ţeapănă, ca şi cum n-ar fi cedat decât în faţa constrângerii, şi, ca o lunatică, porni din nou, cu pieptul înainte, cu umerii drepţi, cu ochii aţintiţi în faţa ei.

Jacques mergea tăcut, aproape de ea, mai fu spate.

În urma ei plutea, în răstimpuri, câte o adiere de parfum proaspăt, abia simţit, pe care el îl respira odată cu aerul călduţ al nopţii. Emoţia şi remuşcarea îi umpleau ochii de lacrimi.

Abia în seara asta consimţea să-şi mărturisească lui însuşi ce umilă căinţă, ce mare nevoie de iertare şi iubire îl frământau în taină de când o revăzuse pe Jenny.

Dacă i-ar spune totul? Nu I-ar crede. Până acum nu se învrednicise să-i arate decât violenţă şi grosolănie...

Nimic, niciodată nu va putea şterge jignirea acestei penibile urmăriri.

XXXVIII

Pătrunseră, prin partea de sus, în micul scuar, în formă de terasă, din faţa intrării bisericii Saint-Vincent-de-

Paul. Jos, prin Place La Fayette, trecea din când în când câte un ve

412 – Roger Manin du Gard *hicul. Ungherul acesta era pustiu, dar, în lumina blândă care-l scălda, nu părea a fi un loc prea retras.*

Jacques o conduse pe banca cea mai luminată. Jenny îl urmă şi se aşeza de bunăvoie – cu o hotărâre prefăcută – deoarece, de *emoţie, nu se mai putea ţine pe picioare. Se simţea cotropită de tăcerea de nepătruns şi încărcată de fuU gere ca în preajma unei furtuni: în jurul lor plutea o ameninţare gravă, înspăimântătoare, cu care ea nu se putea lupta şi, poate, nici el, şi care părea că va izbucni dintr-un moment într-altul.*

— Jenny…

Glasul acesta omenesc o uşura. Era calm, blând, aproap e *binefăcător.*

Jacques îşi aruncă pălăria pe bancă; stătea în picioare, la mică depărtare de ea, şi vorbea. Ce spunea oare?

— Niciodată n-am putut să te uit…

Jenny era cât pe-aci să spună: „Mincinosule!” Dar tăcu, ţinându-şi ochii în pământ.

El repetă, cu tărie:

— Niciodată! Apoi, după o pauză care păru foarte lungă, adăugă mai încet: Şi mei dumneata pe mine…

De data asta, Jenny nu-şi mai putu stăpâni un gest de protest.

Jacques urmă, cu tristeţe:

— Nu! M-ai dispreţuit, asta se poate. Eu însumi mă dispreţuiesc pentru ceea ce am făcut… Dar de uitat, nu; n-am încetat nicio clipă să ne ferim, în taină, unul de celălalt.

Jenny nu putea articula niciun cuvânt. Şi pentru ca el să nu-i *înţeleagă greşit tăcerea, dădu negativ din cap, cu ultima fibră de energie.*

Jacques se apropie brusc de ea.

— Fără îndoială, n-o să mă ierţi niciodată. Nu mai trag nicio nădejde în privinţa asta. îţi cer însă să mă crezi când îţi spun din tot sufletul: cuid am plecat, acum patru ani, trebuia pleci N-aveam altă cale.

Împotriva voinţei lui, pusese în aceste cuvinte tot freamătul evadării, al libertăţi. Jenny stătea ţeapănă, cu privirea aspră înfiptă în pietriş.

— Prin câte am trecut în toţi anii ăştia... începu Jacques, cu un gest vag. Ah, n-am de gând să-ţi ascund ceva. Nu! Dimpotrivă, dorinţa mea cea mai adântă e să-ţi pot spune tot, tot...

— Nu-ţi cer nimic! exclamă Jenny, regăsindu-şi, odată cu graiul, şi tonul tăios care o făcea inaccesibilă.

FAMILIA THIBAULT – *'413*

Tăcere.

— Cât de departe de mine te simt în clipa asta, suspină 1 1, şi, după o altă tăcere, mărturisi, cu o simplitate dezarmantă: Eu mă simt foarte aproape, foarte aproape de dumneata...

Glasul lui suna iarăsi cald, învăluitor... Pe Jenny o cuprinse din nou ypaima. Singură cu Jacques, noaptea, în locul în *esta pustiu... Făcu o mişcare ca pentru a se scula, pentru a m şi.*

— Nu, rosti el, cu un gest autoritar. Nu pleca, ascultă-mă. Niciodată nu mi-aş fi închipuit că voi mai veni spre dumneata după ceea ce am făcut. Dar, iată, eşti aici. De opt zile, întâmplarea ne-a adus din nou faţă în faţă... Ah! dac-ai putea tili în sufletul meu... a

„Dar în mine!" îşi spuse Jenny, fără să vrea. În clipa asta însă, nu se mai gândea la tulburarea ei din ultimele zile decât 4 (i să-şi condamne şi să-şi renege slăbiciunea.

— Uite, urmă el, nu vreau să te mint, îţi vorbesc ca şi cum as vorbi cu mine însumi: fără îndoială că acum o

liptăm înă n-aş fi îndrăznit să spun că n-am încetat nicio clipă să mă gândesc la dumneata în timpul acestor patru ani. Acum mi-am dat seama de ceea ce târam în mine într-un chip atât de dureros, necontenit şi pretutindeni: un dor adânc, o rană. Era... era lipsa dumitale, dorul de dumneata. Era rana pe care mi-o făcusem în propria-mi fiinţa şi pe care nimic n-o putea cicatriza. Acum văd totul limpede, muhumită luminii care s-a făcut în mine deodată, de când ţi-ai reluat locul în viaţa mea!

Jenny abia-l auzea. Era uluită, ameţită. Zvâcnirea arterelor îi răsuna în tâmple cu un zgomot asurzitor. Totul în jurul d părea înecat în valuri de aburi şi totul se clătina: arborii, latadele caselor. Dar de câte ori încerca să-şi ridice, pentru o clipă, fruntea şi de câte ori ochii ei întâlneau ochii lui, izbutea să-i înfrunte privirea fără teamă; iar tăcerea ei, expresia fetei, felul cum îşi ţinea capul păreau a spune: „Când te vei hotărî să nu mă mai faci să sufăr?"

Jacques continua să vorbească, în tăcerea aceea în care fiecare cuvânt avea o rezonanţă proprie:

— Taci. Nu-ţi pot ghici gândurile. Dar mi-e totuna. Da, e adevărat: mi-e aproape totuna ce gândeşti acum despre mine, într-atât sunt de meredintat că, dacă m-asculţi, o să te pot convinge! Se poate oare nega evidenta? Mai curând sau mai târziu, vei înţelege. Mă simt destul de tare, am destulă răbdare ca să te recuceresc... În tot timpul copilăriei, universul meu s-a rotit în jurul dumitale; nu-mi puteam închipui vil torul meu decât unit cu al dumitale, chiar împotriva voinţei dumitale. împotriva voinţei dumitale, ca şi astă-sead., Fiindcă totdeauna ai fost severă cu mine, Jen nu. Caracteru I meu, educaţia, purtările mele ciudate, totul în mine St i displăcea. Timp de ani de zile ai răspuns gesturilor mele d* apropiere cu un fel de antipatie care mă făcea şi mai stângaol, şi mai

antipatic. E adevărat?

„E adevărat”, gândi Jenny.

— Dar, încă de pe atunci, aproape că nu mi-a păsat de *antipatia dumitale... Ca şi astă-seară... Oare ce puteau cântări toate astea pe lângă ceea ce simţeam eu*? *Pe lânş sentimentul ăsta atât de oputernic, atât de îndărătnic... şi alll de firesc, de temeinic, căruia n-am putut,* şi *nici n-am cutozat, să-i dau un nume atâta timp*? *Glasul îi tremura, răsufla cu întretăieri*: *Adu-ţi aminte... Vara aceea frumoasă... Ultim» noastră vară la Maisons*!... *N-ai priceput, oare, în vara ace, că asupra noastră apasă o fatalitate*? *Şi că nu vom scăpa de sub puterea ei*?

Fiecare amintire reînsufleţită trezea altele, şi toate o tul burau atât de adânc, încât Jenny fu din nou ispitită să fugă d a lângă el, ca să nu-l mai audă. Totuşi, îl asculta, fără a pierde ti silabă. Şi ei, ca şi lui, i se tăia răsuflarea şi făcea eforturi să se stăpânească pentru a nu se trăda.

— Când între două fiinţe a fost ceea ce a fost între noi, Jenny – atracţia asta, făgă duiala, nădejdea asta imensă – R

ot să treacă patru ani, zece ani, ce importantă mai are asta?

fimic nu se şterge... Nu, nu se şterge! urină el brusc. Şi adăugă cu un glas înăbmit, ca o destăinuire: Dimpotrivă, totul creşte, prinde rădăcini, fără ca măcar să-ţi dai seama!

Jenny se simţi atinsă în adâncul fiinţei ei, ca şi cum Jacque» ar fi dezvelit o parte dureroasă, o rană ascunsă, pe care aproape n-o ştia nici ea însăşi. Îşi aplecă uşor capul, rezemându-şi mâna de bancă şi încordându-şi b raţul ca să-şi tmă trupul drept”.

— Şi ai rămas aceeaşi Jenny din vara aceea. Simt asta, Nu mă însel deloc. Aceeaşi! *Singură, ca şi altă dată. Nu eşti fericită... Cum nu erai nici atunci*! *Şi eu am rămas acelaşi. Singur, tot atât de singur ca* şi *altă dată... Ah,*

singurătăţile as – tea două ale noastre, Jenny f Singurătăţile noastre, care se a o fundă, fiecare, de patru ani, răzleţe, cu deznădejde, în întuneric! *Singurătăţile care se regăsesc deodată*! *Şi care* ar *putea acum, atât de bine… Se întrerupse o clipă. Apoi relua pătimaş*: *Adu-ţi aminte de acea ultimă zi de septembrie când*

mi-am adunat tot curajul ca să-ţi spun, ca şi astă-seară: *„Trebuie să-ţi vorbesc”. îţi aminteşti? Era spre prânz, pe malul Senei, şi bicicletele zăceau în iarbă, în faţa noastră…*

I *a şi în seara asta, eu eram cel care vorbea… Ca şi acum, nu iltspundeai… Dar ai venit. Şi m-ai ascultat, ca şi în Seara asta… Simţeam că-mi accepţi cuvintele… Ochii noştri erau plini de lacrimi… Şi când am tăcut, ne-am despărţit numaidecât, fără să ne* mai *putem privi… Ah*! *Cita gravitate era în tăcerea ace*! *Câtătristeţe*! *Dar o tristeţe care strălucea de nădejde*!

De data asta, un frison o făcu pe Jenny să se ridice.

— Da! *exclamă ea. Şi trei săptămâni după aceea…*

Cuvintele i se înecară într-un hohot de plâns înăbuşit.

Dar, fără să-şi dea seama, se servea de propria revoltă ca să-şi ascundă sieşi ameţeala, vârtejul care o cuprindea.

Strigătul acesta de mustrare, care era o mărturisire, spulberă orice urmă de teamă şi nesiguranţa din sufletul lui Jacques.

11 *năpădi o bucurie imensă.*

— Ah, Jenny, urmă el cu glas tremurător, am să-ţi explic plecarea mea neaşteptată… Nu, n-am de gând să încerc să mă scuz. M-am lăsat stăpânit de o clipă de nebunie! *Dar eram atât de nenorocit*! *Studiile mele, viaţa mea de familie, tatăl meu*!… *Şi, apoi, şi altceva…*

Se gândise la Gise. Putea oare să vorbească atât de

repede despre toate în seara asta?! *1 se părea că orbecăieşte pe marginea unei prăpăstii.*

Repetă, aproape în şoaptă:

— Şi altceva… O să-ţi explic totul. Vreau să fiu sincer cu dumneata. Foarte sincer. E atât de greu! *Când vorbeşti de line însuti, orice-ai face, nu spui niciodată întregul adevăr. Fuga mea repetată, nevoia aceea de a mă elibera, sfărâmând totul, e ceva groaznic, ca o boală… Toată viaţa am năzuit după linişte, după seninătate*! *Totdeauna îmi închipui că sunt prada altora; că, dacă le-aş scăpa din mină, dacă aş putea începe în altă parte, departe de ei, o viaţă cu totul nouă, aş ajunge, în sfârşit, la această seninătate*! *Dar ascultă-mă, Jenny: azi sunt sigur că dacă există pe lume o fiinţă care ar putea să mă vindece, să mă lege de ceva… aceasta eşti dumneata*!

Jenny se întoarse a doua oară spre el, cu aceeaşi violenţă:

— Oare te-am reţinut eu acum patru ani?

Jacques simţi că se loveşte de ceva tare înăuntrul fiinţei ei, ceva aspru, de care se va izbi mereu. Şi odinioară, în momentele foarte rare, când caracterele lor atât de deosebite

416 + Roger Martin du Gard *păreau că ajung la o înţelegere, se lovea mereu de asprime asta ascunsă. 3*

— E adevărat… Dar… Lasă-mă să spun tot ce gândesc: ai făcut oare ceva, până atunci, ca să mă reţii?

„Ah, gândi Jenny iute, fără îndoială că aş fi încercat să faci ceva dacă aş fi ştiut că vrei să pleci!”

— Înţelege-mă bine: nu încerc să-mi micşorez vina 1 (Zâmbetul delicat, blânde-ea glasului păreau că cer dinainti iertare pentru ceea ce va spune.) Ce obţinusem de la dumneata? Atât de puţin! *Din când în când, o privire mai puţin aspră, un fel de a îl care îmi arăta că fugi mai puţin de mine i că eşti mai puţin rezervată. Din când în*

când, câte un cuvânt prin care îmi arătai puţină încredere. Atâta tot... Şi câte reticente, câte schimbări, câte refuzuri! Nu-i adevărat, spune 7 M-ai încurajat oare vreodată, oricât de puţin, ca să lupt împotriva pornirii mele bolnăvicioase care mă împingea spre necunoscut?

Jenny avea un caracter prea cinstit pentru a nu recunoaşte cât era de îndreptăţită mustrarea asta, care o apăsa atât de mult, încât în clipa aceea s-ar fi simţit uşurată să se poată acuza ea însămi. Dar Jacques se aşează alături, şi Jenny se încordă deodată".

— Nu ţi-am spus încă întregul adevăr...

Jacques pronunţa. aceste ultime cuvinte cu un glas plin de nelinişte, atât de grav şi în acelaşi timp atât de hotărât, încât ea începu să tremure.

— Cum să-ţi explic un lucru atât de... Şi totuşi astăzi nu vreau să ascund nimic, nimic... în vremea aceea exista în viaţa mea altcineva. O fiinţă gingaşă, fermecătoare... Gise...

Jenny simţi o durere a scutită, ca un cui ce i se înfipsese în inimă. cu *toate astea, spontaneitatea acestei mărturisiri – pe care el ar fi putut să n-o facă – o mişca atât de mult, încât aproape uită de durerea pe care i-o pricinuia Jacques. Nu-i ascundea nimic, putea deci crede fără rezervă în sinceritatea lui. O cuprinse un fel de bucurie. Ceva lăuntric îi spunea că se apropie de marea uşurare, că va putea să renunţe, în sfârşit, la acea rezistenţă care-o apăsa.*

Când pronunţa numele Gisei Jacques trebui să înăbuşe în el o chemare ciudată, o reizbucnire a acelei afecţiuni tulburi pe care o credea de mult stinsă în sufletul lui. Dar totul nu dură decât o clipă: era ca o ultimă pâlpâire a unui foc ce mocneşte sub cenuşă şi care poate nu aşteptase decât seara asta ca să se stingă definitiv.

Continuă:

— Cum să-ţi explic ceea ce simţeam pentru Gise? Cuvintele înşală... O atracţie, o atracţie inconştientă, superficială, născută mai cu seamă din amintiri de pe vremea copilăriei... Nu, cu asta spun prea puţin şi nu vreau să reneg nimic, nu mi-e îngăduit să fiu nedrept cu ceea ce a fost... Gise era singura mea bucurie acasă. Este o fire delicată, deosebită, ştii... O inimă caldă, care se dăruie cu tot elanul... Ar fi trebuit să-mi fie ca o soră... Dar, continuă el cu un glas care se împiedica la fiecare sfârşit de frază, sunt dator să-ţi spun adevărul, Jenny: sentimentele mele pentru ea nu erau deloc... frăţeşti, neprihănite! Tăcu, apoi adăugă, foarte încet: Pe dumneata te iubeam ca pe o soră, cu o iubire pură... Ca pe o soră!

Amintirile pe care le evoca îi pricinuiau o durere atât de adâncă, încât nervii îi cedară deodată. Un hohot de plâns, pe care nu-l putuse nici prevedea, nici înăbuşi, îi frânse glasul. Plecându-şi capul, îşi ascunse faţa în palme.

Jenny se ridică repede şi se îndepărtă un pas. Slăbiciunea lui neaşteptata o surprindea; totuşi, era răscolită până în adâncul sufletului. Şi se întreba, pentru întâia oară, dacă nu cumva până acum greşise în resentimentele pe care le avusese faţă de Jacques.

El n-o văzu îndepărtându-se. Când îşi dădu seama că Jenny se ridicase de lângă el, crezu că o va pierde, că va pleca. Totuşi, nu făcu niciun gest; continuă să plângă. Să fi avut oare, în clipa aceea, printr-o dedublare sufletească semiconştientă şi oarecum perfidă, intuiţia avantajului pe care-l putea trage din plânsul acesta? a

Jenny nu pleca. Stătea în acelaşi loc. Înţepenită în pudoarea şi mândria sa, dar fremătând de milă şi duioşie, lupta cu deznădejde împotriva ei înşişi. Izbuti, în sfârşit, să se apropie de Jacques. Zărea prin întuneric, la înălţimea genunchilor ei, capul lui aplecat, cu fata ascunsă în palme.

Atunci îi atinse mâna cu stângăcie şi degetele ei atinseră un umăr care tresări. Înainte ca ea să fi putut face o mişcare de retragere, Jacques îi apucă mâna. O ţinea acum pe fată în faţa lui. Îşi lasă uşor fruntea pe rochia ei. Atingerea asta o frigea. Un glas lăuntric, abia desluşit, îi şoptea, o ultimă dată, că se prăvăleşte într-o prăpastie înfricoşătoare; că nu trebuie să-l iubească tocmai pe omul acesta… Se crispă, se strânse într-o încordare aspră, dar nu se retrase. Se lăsă târâta spre inevitabil, spre destinul ei, cu un fel de înfiorare şi de dulce încântare. De acum înainte nimic n-o va mai putea scăpa.

418 + Roger Martin du Gard

Jacques întinse braţele ca pentru a o înlănţui, dar se mulţumi să-i cuprindă mâinile ascunse în mănuşi negre. Şi, întind-o de mâinile pe care Jenny nu şi le mai retrăgea acum, o trase pe bancă şi o sili să se aşeze din nou.

— Numai dumneata… Numai dumneata îmi puteai da împăcarea asta interioară pe care n-am cunoscut-o niciodată, şi pe care o aflu astă-seară, lângă dumneata…

„Ca şi mine, îşi spunea ea. Ca şi mine…”

— Poate că d-a mai spus şi altcineva că te iubeşte, conti. nuă Jacques cu un glas stins, care lui Jenny i se păru însă destul se puternic ca să pătrundă în sufletul ei şi să stârnească acolo un vârtej tulbure şi *ameţitor. Dar sunt convins că nimeni nu-U va putea dărui un sentiment asemănător cu al meu, atât de adânc, care dăinuieşte de atâta vreme şi a rămas atât de viu în ciuda a tot ce s-a întâmplat.*

Ea nu răspunse. Era sfârşită de emoţie. Simţea că Jacques o recâştiga tot mai mult, din clipă în clipă, şi că şi el, la rândul lui, este tot mai mult al ei, pe măsură ce ea ceda în faţa iubirii lui.

Jacques stărui:

— Poate ai iubit pe altcineva? *Nu ştiu nimic din viaţa*

dumitale. Atunci Jenny îşi ridică spre ei ochii trişti, miraţi, atât de limpezi, încât Jacques ar fi dat orice ca să poată şterge până şi amintirea acestei întrebări a lui.

Cu simplitate, pe un ton hotărât şi naiv, ca şi cum ar fi constatat un fenomen fizic de netăgăduit, adăugă răspicat:

— Nicio fiinţă n-a fost iubită vreodată aşa cum te iubesc eu... Simt că întreaga mea viaţă n-a fost decât o aşteptare a serii de acum!

Ea nu răspunse imediat. Într-un târziu, murmură cu un glas întretăiat, gutural, pe care Jacques nu i-l cunoştea:

— Şi eu, Jacques.

Se rezemă de spătarul băncii şi rămase aşa, cu capul puţin pe spate, cu ochii deschişi în noapte. Într-o oră, se schimbase mai mult decât se schimbase în zece ani: certitudinea că este iubită îi transforma parcă întreaga fiinţă.

Amândoi simţeau în umeri, în braţe căldura vie a celuilalt. Tăceau copleşiţi, cu genele tremurânde, cu inimilo răscolite, speriaţi la gândul că sunt singuri acolo, speriaţi de tăcerea nopţii, de fericirea lor, ca şi cum fericirea aceasta n-ar fi fost o cucerire, ci o capitulare în faţa unor forţe obscure.

Deodată, deasupra lor, peste timpul care se oprise parcà din mers, orologiul bisericii umplu spaţiul cu Mtăile lui adânci, stăruitoare.

Jenny făcu o mişcare ca să-şi îndrepte trupul.

Jenny făcu o mişcare ca să-şi îndrepte trupul.

— Unsprezece!

— Nu pleca, Jenny!

— Mama trebuie să fie tare îngrijorată, spuse ea cu deznădejde.

Nu încercă s-o reţină. Simţi chiar o plăcere ciudată şi

nouă: să renunţe la ceea ce ar fi dorit mai mult – s-o strângă la pieptul lui.

Coborâră treptele, strânşi unul lângă altul, fără să vorbească, până în Place La Fayette. Când ajunseră la trotuar, un taxi care căuta clienţi se opri lângă ei.

— Cel puţin, tesă-mă să te conduc până acasă, spuse Jacques.

— Nu…

Tonul ei era trist, duios, dar în acelaşi timp hotărât şi, deodată, ca pentru a-i cere iertare, îi zâmbi.

— Simt nevoia să fiu o clipă singură înainte de a mă întoarce lângă mama…

Jacques îşi spuse: „Ce importantă mai are faptul că ne despărţim acum?" Şi fu el însuşi mişcat constatând că se putea despărţi de ea aşa, fără nicio greutate.

Jenny nu mai ztabea. Pe trăsăturile ei delicate se citea o expresie de nelinişte, ca şi cum gheara vechii suferise ar fi rămas înfiptă în fericirea asta nouă.

Propuse cu sfiiciune:

— Ne vedem mâine?

— Unde?

Jenny răspunse repede:

Acasă la noi. N-o să ies deloc. Te voi aştepta.

În ciuda celor întâmplate, Jacques se miră totuşi. Dar numaidecât îşi spuse, cu un sentiment de orgoliu, că n-aveau de ce să se ascundă de ceilalţi.

— La tine, da… Mâine…

Jenny îşi retrase uşor mâna, pe care el i-o strângea cu putere. Dădu din cap şi dispăru în întunericul automobilului, care se urni din loc. 1

În aceeaşi clipă, Jacques gândi:

„Războiul…"

Universul îşi schimbă deodată lumina, temperatura. Fluturându-şi braţele, cu privirea îndreptată spre maşina

care se pierdea în noapte, Jacques luptă un moment împotriva unei spaime de moarte: cumplita nelinişte ce plutea deasupra Europei, în seara aceea, părea că nu aşteptase decât să-l găsească din nou liber şi singur spre a pune iarăşi stăpânire pe el.

— Nu, nu războiul, murmură el, strângându-şi pumnii, ci revoluţia!

Pentru iubirea asta, care-l lega de viaţă, avea nevoie, mai mult ca oricând, de o lume nouă, clădită pe dreptate şi puritate.

XXXIX

Jacques se trezi din somn tresărind. Ah, odăiţa asta mizerabilă... Clipea din ochi, în lumină, ca un năuc, Căutând să-şi dea seama ce se petrecuse cu el.

Jenny... Scuarul bisericii... Grădina Tuileries... Hotelul ăsta sărăcăcios în dosul gării d'Orsay, unde sfârise prin a se adăposti în zorii zilei.

Căscă; îşi aruncă ochi spre: „S-a şi făcut ora nouă!..." Se simţea tare ostenit. Sări totuşi din pat, bău un pahar cu apă, îşi cercetă în oglindă trăsăturile obosite, ochii strălucitori şi zâmbi.

Îşi petrecusenoaptea pe străzi. Pe la miezul nopţii seyomeni se *fără să ştie cum, în faţa redacţiei ziarului l'Humanité.*

Intrase chiar înăuntru şi *urcase câteva trepte. Dar când ajunsese la jumătatea etajului, se întorsese din drum. Telegramele din ziarele de seară, pe care le citise în pripă sub un felinar, după plecarea lui Jenny, îl puseseră la curent cu ştirile de ultimă oră. Nu se simţise capabil să înfrunte comentariile politice ale tovarăşilor, să rupă zăgazul de liniş-e pe care şi-l îngăduise, să admită ca evenimentele tragile să-i sfârtere iar încrederea aceasta binefăcătoare care-i făcea viaţa atât de frumoasă în seara asta... Nu!... Şi plecase la întâmplare prin noaptea caldă,*

cu gândurile ci un cântec, cu sufletul în sărbătoare. Îl exalta ideea că, în acest imens Paris nocturn, nimeni, în afară de Jenny, nu cunoaşte taina fericirii lui. Se simţea, poate pentru întâia oară, eliberat de povara greutăţii pe care o târâse mereu cu sine, pretutindeni. Mergea drept înainte, repede, uşor, săltând, ca şi cum numai ritmul umbletului ar fi putut exprima bucuria vie ce-l însufleţea. Nu-şi putea lua gândul de la Jenny. Repeta cuvintele ei, vibra cu toată fiinţa la ecoul lor, îi stăruiau încă în ureche cele mai gingaşe inflexiuni ale glasului ei. Dar nu numai că prezenta sa nu-l părăsea deloc: ea trăia în el; îl copleşea până într-ată, încât înfăţişarea lucrurilor – chiar sensuf universului – FAMILL4 THIBAULT + *421*

rămâne deschisă toată noaptea. Grădina pustie la ora aceasta, era ca un azil. Se întinsese pe o bancă. Dinspre pajişti, dinspre bazine, se ridica o mireasmă proaspătă, ale cărei lungi efluvii se întreţeseau cu parfumurile de petunii şi muşcate. îi era teamă să nu aţipească, să nu curme farmecul bucuriei pe care o trăia. Şi rămase acolo multă vreme, până când apărură primele semne ale zorilor, cu gândul rătăcind aiurea, cu ochii deschişi spre cerul în care păleau stelele, copleşit de un sentiment'de pace şi de măreţe atât de pur, atât de vast, cum nu-şi *amintea să mâi fi trăit vreodată.*

Ieşind din hotel, căută un chioşc de ziare. Toată presa de duminică, 26 iulie, reproducea, cu titluri indignate, telegrama agenţiei Havas cu privire la răspunsul Serbiei şi protesta, cu o unanimitate sub care se putea ghici cuvântuf de ordine al guvernului, împotriva demersului ameninţător făcut la Quai d'Orsay de către Schön.

Văzând manşetele ziarelor, simţind mirosul de cerneală pe care-l răspândeau paginile încă umede, se trezi în el militantul. Sări într-un autobuz, ca să ajungă mai

repede la l'Humanité…

Deşi era dis-de-dimineiată, în birouri domnea o agitaţie neobişnuită. Gallot, Pagès, Stefany se aflaudeja la posturile lor.

Tocmai se primiseră ştiri mai precise asupra evenimentelor din Balcani, care te puneau pe gânduri. În ajun, la ora fixată ca limită a ultimatumului, Pasici, preşedintele consiliului de miniştri, înmânase baronului Giest, ministrul Austriei la Belgrad, răspunsul Serbiei. Răspunsul acesta nu era numai împăciuitor, ci reprezenta o capitulare. Serbia primea toate condiţiile: accepta să condamne în mod public propaganda sârbă ampotriva monarhiei austro-ungare şi să publice această condamnare în Monitorul Oficial; se obliga să dizolve asociaţia naţionalistă Narodna Obrena şi chiar să şteargă din cadrele armatei ofiţerii bănuiţi de activitate antiaustriacă. Solicita numai un supliment de lămuriri în legătură cu forma în care urma să redacteze textul din Monitorul Oficial şi cu alcătuirea tribunalului însărcinat să judece ofiţerii suspecţi. Adică, rezerve foarte neînsemnate, care nu puteau pricinui niciun fel de supărare. Cu toate astea, ca şi cum legaţia Austriei ar fi primit ordinul de a rupe cu orice preţ relaţiile diplomatice, pentru a face inevitabilă o saniţiune de ordin militar, Pasici abia avu timpul să se întoarcă la ministerul lui, că şi primi de la Giest nota uluitoare cum că „răspunsul Serbi ei era socotit ca nesatisfăcător şi că întreaga legaţie austriacă va părăsi chiar în seara aceea teritoriul sârb". Guvernul sârb, care, din prevedere, făcuse în cursul după-amiezii pregătiri de mobilizare, se grăbi să evacueze numaidecât Belgradul şi să-şi transporte serviciile la Kraguyevatz.

Gravitatea acestor fapte sărea în ochi. Nu mai încăpea nicio îndoială: Austria voia războiul.

Primejdia care amenima lumea, departe de a slăbi

încrederea socialiştilor strânşi la l'Humanité, părea, dimpotrivă, c3 le întărea credinţa în victoria finală a păcii. Informaţiile precise pe care le culesese Gallot în legătură cu activitatea Internaţionalei îndrituiau, de altfel, aceste nădejdi. Rezistenta proletariatului făcea progrese continue. Chiar şi anarhiştii se alăturau acestei lupte. Congresul lor urma să se ţină la Londra peste opt zile. Se hotărâse ca discuţia asupra evenimentelor din Europa, înscrisă pe ordinea de zi, să aibă loc înaintea oricărei altei discuţii asupra altor probleme. La Paris, C.G.T. proiecta o manifestaţie masivă, într-una din zilele următoare, în sala din Avenue de Wagram. La Bataille syndicaliste, organul ei oficial, amintea chiar, cu litere mari, hotărârile luate de congresele confederatei în legătură cu atitudinea clasei muncitoare în caz de război: „Muncitorii trebuie să răspundă oricărei declaraţi de război cu greva generală revoluţionară". În sfârşit, prin neîncetate schimburi de vederi, marii conducători europeni ai internaţionalei, convocaţi de urgentă săptămâna aceasta la Maison du Peuple din Brux elles, pregăteau în mod activ întrunirea biroului lor, întrunire al cărei scop precis era să unifice rezistenta din toate statele europene şi să ia măsuri colective eficace pentru a da, fără întârziere, popoarelor ameninţate posibilitatea de a opune un veto categoric politicii primejdioase a guvernelor Marilor Puteri.

Toate acestea păreau a fi prevestiri bune.

În ţările germanice, rezistenta pacifistă era deosebit de semnificativă. Ultimele numere ale ziarelor opoziţiei din Austria şi *Germania, care sosiseră în aceeaşi dimineaţă, circulau din mâna în mina şi Gallot le traducea textele, făcând comentarii încurajatoare. Arbeiterzeitung din Viena publica un manifest solemn, pe care partidul socialist austriac îl difuzase în ultimul moment şi* în *care condamna fără rezerve ultimatumul, cerând, în numele tuturor*

muncitorilor, negocieri pacifice: „*Pacea atârna de un fir de aţă… Noi nu ne putem lua răspunderea acestui război, pe care îl respingem cu toate puterile noastre*!”

tem lua răspunderea acestui război, pe care îl respingem cu toate puterile noastre!”

Partidele de stânga se ridicau şi în Germania. Leipziger Volkszeitung şi Vorwarts somau guvernul german, în articole violente, să dezavueze public uneltirile Austriei. La Berlin, social-democraţia organiza, pentru marţi, 28, un miting de mari proporţii. Printr-un apel protestatar foarte hotărât, adresat tuturor cetăţenilor, se declara sus’s, i tare că, în cazul în care ar izbucni totuşi conflictul în Balcani, Germania era datoare să rămână neutră. Gallot socotea că manifestul lansat în ajun de comitetul de conducere avea o foarte mare importanţă. Traducea pasaje din el cu glas tare: „Furia războinică dezlănţuită de imperialismul austriac se pregăteşte să semene moartea şi ruina în toată Europa. Dacă osândim uneltirile naţionaliştilor pansârbi, provocarea austro-ungară merită, în aceeaşi măsură, să întâmpine protestele cele mai vehemente. Pretenţiile ei sunt de o brutalitate cum nu s-a mai pomenit niciodată faţă de un stat independent. Ele pornesc numai din intenţia de a provoca de-a dreptul războiul. Proletariatul continent din Germania ridică, în numele omenirii şi al civilizaţiei, un înflăcărat protest împotriva uneltirilor criminale ale aţâţătorilor la război. El pretinde imperios ca guvernul să-şi exercite influenta asupra Austriei, pentru menţinerea păcii”. Textul citat produse în micul grup o izbucnire de entuziasm.

Jacques nu împărtăşea aprobarea fără rezerve a prietenilor lui. I se părea că manifestul era prea cumpătat. Îi părea rău că socialiştii germani nu îndrăzniseră să facă o aluzie făţişă la complicitatea celor două guverne ale ţărilor

germanice. Socotea că dacă s-ar fi dat în vileag bănuiala generală asupra cârdăşiei dintre cancelarii Berchtold şi Bethmann-Hollweg, social-democraţia ar fi ridicat împotriva guvernului toate clasele sociale din Germania. Îşi apără cu convingere punctul lui de vedere şi critică destul de aspru poziţia prea prudentă care i se părea că o ia socialismul german. (Fără s-o spună, prin socialismul german el îl viza şi pe cel francez, şi mai cu seamă grupul parlamentar, pe socialiştii de la l'Eumanité, a căror atitudine din ultimele zile i se păruse adesea lipsită de vigoare, prea guvernamentală şi diplomatică, prea naţională.) Gallot îi opuse părerea lui Jaurès, care nu se îndoia de dârzenia social-democraţilor şi de eficacitatea opoziţiei lor. Însă, răspunzând unei întrebări puse de Jacques, Gallot fu nevoit să recunoască faptul că, după informaţii venite de la Berlin, cei mai mulţi dintre şefii social-democraţiei, recunoscând că o acţiune militară a Austriei împotriva Serbiei devenise aproape de neînlăturat, păreau gata să susţină teza cercurilor oficiale din Wilhelmstrasse: necesitatea de a localiza războiul la granka austrosârba.

— Dat fiind atitudinea de acum a Austriei, spuse el, precum şi modul în care ea s-a şi angajat în acdune – lucru de care, oricum, trebuie să ţinem seama – teia localizării este rezonabilă şi realistă. Lasă focul să ardă. Mărgineşte-te numai la a împiedica întinderea conflictului.

Jacques nu era de aceeaşi părere:

— A te mărgini la localizarea conflictului înseamnă a recunoaşte că accepţi – ca să nu spun mai mult – războiul austro-sfrb; asta înseamnă, mai departe, că refuzi, în mod mai mult sau mai puţin tacit, să participi la acţiunea mediatoare a marilor puteri. Ceea ce-i destul de grav. Şi asta nu-i totul. Un război, chiar localizat, pune Rusia în faţa acestei alternative: sau să cedeze, adică să consimtă

la strivirea sârbilor, sau să se bată pentru ei cu Austria. Şi este foarte probabil că imperialismul rus se va folosi de acest prilej mult aşteptat spre a-şi afirma prestigiul şi a se socoti îndreptăţit să mobilizeze împotriva Austriei. Vă daţi seama unde am ajunge? Prin jocul automat al alianţelor, mobilizarea Rusiei ar însemna războiul general... Deci, cu sau fără voie, încăpăţânându-se să localizeze conflictul, Germania va împinge Rusia la război! Singura nădejde de pace pare să fie, dimpotrivă, cererea Angliei de a nu se localiza conflictul, de a se face din el o problemă diplomatică europeană, în care toate puterile să fie direct interesate şi pe care toate cancelariile europene să se străduiască s-o rezolve...

Ceilalţi îl ascultară fără să-l întrerupă, dar abia termină, că obiectille începură să unească din toate părţile. Fiecare afirma pe un ton care nu suferea contrazicere: „Germania vrea... Rusia vrea-... Rusia este absolut hotărâtă să...", ca şi cum cu toţii ar fi cunoscut tainele consiliilorde coroană.

Discuţia devenea tot mai confuză, când intră Cadieux. Venea din arondismentul Ronului: îi însoţise pe Jaurès şi Moutet la Vaize; abia coborâse din tren.

Gallot se sculă în picioare.

— S-a întors şeful

— Nu. Se întoarce după-amiază. S-a oprit la Lyon, unde avea întâlnire cu un mătăsar... Cadieux zâmbi: Ah, nu cred că fac o indiscreţie... Mătăsarul ăsta e un industriaş socialist – sunt şi de-ăştia – şi pacifist... Un tip colosal de bogat, după

rit se pare... Şi se oferă să verse numaidecât o parte din avetca lui casieriilor Biroului Internaţional, pentru propagandă!

1 lucru care merită să fie luat în seamă...

— Ehei, dacă toţi socialiştii care au parale ar face la fel! mormăi Jumelin.

Jacques tresări. Se uită ţintă la Jumelin.

Cadieux stătea în mijlocul încăperii şi continua să vorbească. Se înfierbântase povestind călătoria pe care o făcuse cu o seară înainte. „Şeful s-a depăşit pe el însuşi!” spunea el. Povestea că Jaurès aflase doar cu o jumătate de ceas înainte de întrunire, de capitularea Serbiei, de refuzul Austriei şi ruperea relaţiilor diplomatice şi de mobilizarea celor două armate. S-a urcat la tribună, răscolit. „Este singurul discurs pesimist pe care l-a ţinut în viaţa lui!” spunea Cadieux. Jaurès, animat de o şutiită inspiraţie, a zugrăvit imediat un tablou impresionant al istoriei contemporane. El a înfierat în termeni ameninţători, rând pe rând, toate guvernele europene, arătând ce răspundere poartă fiecare: răspunderea Austriei, a cărei repetată îndrăzneală a primejduit de mai multe ori până acum pacea Europei, a cărei premeditare este, azi, vădită şi care n-are altă ţintă decât să-şi consolideze prin cearta cu Serbia şi printr-un nou act de violentă monarhia care se clatină… Răspunderea Germaniei, care, în săptămânile ce-au precedat evenimentele, a dat impresia că susüne internuile războinice ale Austriei, în loc s-o modereze şi s-o potolea scă… Răspunderea Framei, în sfârşit, a Framei, i.: 3 re, prin politica ei colonială şi mai ales prin cuceririle ei în Maroc, se găseşte în imposibilitatea de a protesta împo

1 riva anexiunilor pe care le fac anii şi să apere astfel, cu autoritate, cauza păcii… Răspunderea tuturor oamenilor care de treizeci de ani lucrează în umbră la tratatele acelea secrete de care atârna viaţa popoarelor, la alianţele acelea primejdioase care nu servesc statelor decât pentru a-şi continua opera lor războinică şi de e’ Pedilii imperialiste., Avem împotriva noastră, împotriva păcii probabilităţi îngrozitoare, a exclamat Jaurès. Nu mai

există decât o singură speramă pentru menţinerea păcii: aceea ca proletariatul să-şi unească forţele…”

Jacques îl ascultă fără prea mare atenţie şi, îndată ce cadieux termină, se ridicăsă plece.

În clipa aceea intră un bărbat slab şi înalt, cu un aer bolnăvicios, cu barba şi părul de culoarecenuşie, cu o lavalieră la gât şi pe cap cu o pălărie de fetru cu boruri mari. Era Jules Guesde.

Discuţiile am utiră. Prezenta lui Guesde, expresia dezamăgită, cam acră, a figurii lui de ascet provocau întotdeauna un moment de stinghereală.

Jacques mai rămase câteva minute, cu spatele lipit de zid Deodată păru că se hotărăşte. Se uită la ceas, îi făcu lui Galloo un semn de rămas bun şi ieşi.

Pe scări, militanţi urcau şi coborau treptele în grupuri mici, preocupaţ de propria lor soartă, discutând gălăgios-Jos, un muncitor bătrân, îmbrăcat în halat albastru, singur cu mâinile în buzunare, privea visător mişcarea de pe strado şi fredona, cu o voce hodorogită, vechiul cântecanarhist (acelor pe care Ravachol îl cântase la picioarele eşafodului):

„Dacă vrei să-ţi stingi amarul.

Trăsm-l-ar să-l trăsnească Omoară-ţi proprietarul…”

Jacques se uită în treacăt la omul acesta nemişcat. Fate lui tăbăcită, brăzdată de riduri, cu o frunte înaltă şi cheală cu un amestec de nobleţe şi vulgaritate, de energie şi de obo o seală, nu-i era necunoscută. Abia în stradă îşi aduse aminte: îl întâlnise într-o seară, iarna trecută, la l’Etendard, şi Mourla n îi spusese că bătrânul abia ieşise din închisoare, unde fusese trimis pentru că distribuise broşuri antimilitariste pe la porţile cazărmilor.

Ora unsprezece. Soarele, ascuns sub ceată,

răspândea peste oraş o căldură apăsătoare, ca în preajma unei furtuni. Gândul la Jenny, care-l urmărise tot timpul, ca o umbră, de când se trezise, îi readuse în minte imaginea ei: silueta subţire, curba gingaşă a umerilor, ceafa albă, sub cutele vălului negru… Un zâmbet fericit îi flutura pe buze. De bună seamă că Jenny va aproba hotărârea pe care a luat-o chiar acum… În Place de la Bourse, o bandă veselă de tineri trecu prin fata lui: băieţi şi fete pe biciclete, încărcat cu provizii, se duceau să mănânce la răcoare, în pădure. Îi urmări o clipă co privirea, apoi se îndreptă spre Sena. Nu se grăbea. Voia să-l vadă pe Antoine, dar ştia că fratele său nu vine acasă înainte de ora douăsprezece. Străzile erau tăcute şi pustii. Asfaltul stropit proaspăt, răspândea un miros puternic. Mergea cu capul în pământ, (redonând, fără să se gândească la ceea ce murmura:

„Dacă vrei să-ţi stingi amarul.

Trăsni-l-ar să-i trăsnească…”

— Domnul doctor nu s-a întors încă, îi spuse portăreasa când ajunse în Rue de l’Université.

Se hotărî să aştepte afară, plimbându-se prin faţa casei. Recunoscu automobilul de departe. îl conducea Antoine; era singur şi părea îngrijorat. Înainte de a se opri, îşi aruncă privirea spre Jacques şi dădu din cap de mai multe oi-i.

— Ei, acum ce spui de toate astea? întrebă el când Jacques se apropie de maşină.

Arătă cu degetul un teanc de ziare aruncate pe perna automobilului. Jacques făcu o strâmbătură, fără să răspundă.

— Vii sus să dejunăm? îl îmbie Antoine.

— Nu. Am vemt să-ţi spun numai un cuvânt.

— Aici, pe trotuar?

— Da.

— Urcă-te, cel puţin, în maşină!

Jacques se aşează alături de fratele său.

— În venit să-ţi vorbesc despre bani, spuse el repede, cu un glas puţin înecat.

Despre bani?! Antoine Dăru o clipă mirat. Dar numaidecât zise tare: Cum să nu, oricât vrei!

Jacques îl opri cu un gest mânios:

— Nu de asta e vorba!… Aş vrea să-ţi vorbesc despre scrisoarea ta, ştii, aceea pe care mi-ai trimis-o după moartea tatii… privind!

— Moştenirea?

— *Da.*

Simţea o uşurare naivă că nu fusese nevoit să pronume cuvântuf.

— Ţi-ai… ţi-ai schimbat părerea? *întrebă Antoine, cu prudentă*.

— *Poate*.

— *Bine*.

Antoine zâmbea. Avea expresia aceea care-l scotea din fire pe Jacques: *expresia unui ghicitor care citeşte gândurile omului*.

— Nu-ţi fac nicio mustrare, începu Antoine. Ceea ce mi-ai spus t’u atunci…

Jacques îi tăie vorba…

— Aş vrea doar să ştiu…

— Ce s-a făcut cu partea ta?

— Da.

— Te aşteaptă.

— Dacă aş dori… să intru în posesia acestei părţi, ar fi un lucru complicat? Ar dura mult?

— Nimic mai simplu. Nu ai decât să te duci la biroul notarial al lui Beynaud, ca să-ţi arate gestiunea, apoi să faci o

vizită la agenţia lui Jonquoy, agentul nostru de schimb, unde se află depuse titlurile, ca să-i dai instrucţiuni…

— Şi asta s-ar putea face… chiar mâine?

— Dacă-i nevoie… Eşti atât de grăbit?

— Da.

— Mă rog, răspunse Antoine, fără să rişte alte întrebări. N-ai decât să-l anunţi pe notar că te duci la el… Nu vii după masă la mine să-l vezi pe Rumelles?

— Poate… Da…

— Atunci, e în regulă. O să-ţi dau o scrisoare pe care i-o poţi duce chiar tu, mâine, lui Beynaud.

— Bine, spuse Jacques deschizând portiera. Acum o şterg. Mulţumesc. Mă întorc să iau scrisoarea.

În timp ce-şi scotea mănuşile, Antoine îl privea îndepărtându-se., ce tip! Nici nu ni-a întrebat la cât se ridică partea lui!”

Strânse teancul de ziare şi, lăsând automobilul lângă trotuar, intră în casă, pe gânduri.

— Vi s-a telefonat, îl anunţa Uon, fără să-şi ridice privirea. (Era o formulă vagă, pe care o adoptase el singur, o dată pentru totdeauna, ca să nu mai fie nevoit să mai pronunţe numele doamnei de Battaincourt. iar Antoine nu se gândise să-i facă vreo observaţie în privima asta.) S-a stăruit să comunic ca domnul să telefoneze când va veni acasă.

Antoine se încruntă. Ce manie avea şi Anne, să-l cheme mereu la telefon!… Se duse totuşi în biroul lui cel mic şi se apropie de aparat. Rămase câteva clipe în faţa receptorului, fără să-l ridice. Cu pălăria de paie pe ceafă, cu mâna înţepenită în aer, privea, fără să-l vadă, teancul de ziare pe care-l aruncase pe masă. Se întoarse brusc.

— Ei, la dracu’! murmură el.

Astăzi avea, într-adevăr, alte griji.

Înseninat în urma convorbirii cu Antoine, Jacques nu se mai gândea acum decât s-o revadă pe Jenny. Dar, din pricina doamnei de Fontanin, nu cuteza să se ducă în Avenue de l'Observatoire înainte de ora unu şi jumătate sau două.

„Ce i-o fi spus mamei ei? se întrebă el. Cum are să mă primească?"

Intră într-un restaurant studenţesc, în apropiere de Odéon şi dejună pe îndelete. Apoi, ca să-şi omoare timpul, se duse în Grădina Luxembourg.

Nori grei se ridicau dinspre apus şi acopereau soarele din timp în timp.

FAMILIA THIBAULT – *429*

„Mai întâi, Anglia n-o să se lase impresionată, îşi spuse el, gândindu-se la articolul umflat de patriotism pe care-l citise în l'Action française. Anglia va rămâne neutră, numărând loviturile şi aşteptând ceasul când va putea arbitra… Rusiei i-ar trebui două luni ca să ia parte activă la război… Franţa va fi bătută repede. Deci, chiar pentru un naţionalist, pacea este singura soluţie înţeleaptă!… Asemenea articole sunt criminale; orice ar spune Stefany, nu se poate tăgădui puterea lor de sugestie… Noroc că există în mase un instinct de conservare foarte puternic; şi, orice s-ar spune, un uimitor simţ al realităţii…"

Marea grădină era plină de soare şi umbre, de verdeaţă, de flori, de jocurile copiilor. Îl ispiti o bancă goală din preajma unui boschet. Se aşeză. Chinuit de nerăbdare, incapabil să-şi pună ordine în idei, se gândea la o mie de lucruri, la Europa, la Jenny, la Meynestrel, la Jaurès, la Antoine, la banii rămaşi de la tatăl său. Auzi orologiul palatului bătând sfertul, apoi jumătatea. Se sili să mai aştepte încă zece minute. În sfârşit, nu mai putu răbda; se ridică şi porni cu pas grăbit.

Jenny nu era acasă.

Era singurul lucru pe care nu-l prevăzuse. Nu-i spusese, oare, ea: „N-o să ies deloc toată ziua”?

Nu mai ştia ce să facă; ceru să i se repete de mai multe ori aceleaşi explicaţii: „Doamna a plecat într-o călătorie pentru câteva zile… Domnişoara a însoţit-o la gară, fără să spună la ce oră se va întoarce”.

În sfârşit, se hotărî să părăsească odaia portăresei şi ieşi în stradă ca năuc. Era atât de deznădăjduit, încât o clipă, ajunse chiar să se întrebe dacă nu cumva era vreo legătură între plecarea bruscă a doamnei de Fontanin şi mărturisirile pe care Jenny i le va fi făcut, fără îndoială, mamei sale, seara, când se întorsese acasă. Gând absurd… Nu, trebuie să renunţe de a înţelege ceva înainte de a o revedea pe Jenny. Îşi reaminti cuvintele portăresei: „Doamna a plecat într-o călătorie pentru câteva zile…” Aşadar, Jenny va fi câteva zile singură la Paris? Perspectiva asta favorabilă avea darul de a-i potoli dezamăgirea.

Dar ce să facă acum? îşi rezervase după-amiaza, până la opt şi un sfert, oră la care Stefany trebuia să-l pună în legătură cu doi militanţi foarte activi dintr-o secţie din cartierul Glacière. Până atunci, era liber.

Îşi aminti de invitaţia lui Antoine. Se hotărî să aştepte la fratele său până la ora când socoteacă seva întoarce la Jenny.

XL

În salonul cel mare al lui Antoine se strânseseră deja vreo şase bărbat.

Jacques intră şi-l căută din ochi pe fratele său. Îl întâmpină Manuel Roy, care îi spuse că Antoine se va întoarce numaidecât. Era în cabinetul lui cu doctorul Philip.

Jacques dădu mâna cu Studler, cu René Jousselin şi cu doctorul Thérivier, un bărbat mic şi vesel, pe care-l întâlnise mai înainte la căpătâiul domnului Thibault.

Un om înalt, tânăr încă, ale cărui trăsături energice aminteau de masca lui Bonaparte din vremea tinereţi, stătea în faţa căminului şi perora cu un glas puternic.

— Da, da, spunea el, toate guvernele protestează, cu aceeaşi forţa şi aceeaşi aparentă de sinceritate, că nu vor război. De ce nu dovedesc însă asta imediat, arătându-se mai puţin intransigente? Guvernanţi nu vorbesc decât de onoarea naţională, de prestigiu, de drepturi absolute, de aspiraţi legitime... Fiecare din ei pare a spune: „Da, vreau pace, dar o pace care să-mi folosească". Şi l? e nimeni nu-l indignează acest fel de a vorbi! Şi unii indivlzi se aseamănă cu guvernele ţărilor lor: singura grijă este să facă cu orice preţ o afacere bună... E grav: nu vor putea trage foloase chiar toţi; nu se va putea ajunge la menţinerea păcii fără concesii reciproce...

— Cine e domnul? îl întrebă Jacques pe Roy.

— Finazzi, oculistul... Un corsican... Vrei să te prezint?

— Nu, nu... răspunse repede Jacques.

Roy zâmbi. Şi trăgându-l pe Jacques mai la o parte, se aşeza, cu vădită plăcere, lângă el.

Cunoştea Elveţia, şi mai ales Geneva, unde luase parte, mai multe veri de-a rândul, la regate. îl întrebă pe Jacques cu ce se ocupă şi acesta îi vorbi de lucrări personale, de ziaristică. Era hotkrât să fie rezervat, să nu-şi trâmbkeze opiniile, în chip inutil îl) cercurile acestea. Se grăbi să aducă vorba despre război. îşi amintise de opiniile din ziua precedentă ale tânărului medic şi era curios să-i asculte părerile în legătură cu evenimentele care se petreceau.

— Eu, spuse Roy, pieptănându-şi cu unghiile mustaţa negricioasă *şi* subţire, eu mă gândesc ia război încă din toamna anului 19 05, deşi pe-atunci n-aveam decât

şaisprezece ani; îmi trecusem primele examene de bacalaureat, eram în clasa a opta la Liceul Stanislas… Cu toate astea, am simţt foarte bine în toamna aceea cum în faţa generaţiei mele se ridică ameninţarea germană. Şi mulţi dintre camarazii mei au simţt ca şi mine. Nu dorim războiul; dar, de atunci, ne pregătim întruna pentru război, ca pentru un eveniment mesc, de neînlăturat.

Jacques ridică din sprâncene.

— Firesc?

— Te cred! Avem o socoteală de încheiat. Azi ori mâine, va trebui, vrând-nevrând, să ne hotărâm pentru război, dacă ţinem ca Franţa să mai existe!

Jacques îl zări fără plăcere pe Studler întorcându-se repede pe călcâie şi apropiindu-se de ei. Ar fi preferat să-şi continue mica lui anchetă fără martori. Era înciudat pe Roy, dar nu simţea nicio antipatie pentru el.

— Dacă ţinem ca Franţa să mai existe? repeta Studler cu un fel de semeţe. Nu cunosc ceva mai iritant, spuse el, adresându-se lui Jacques, decât mania asta pe care o au naţionaliştii să-şi ascundă veleităţile războinice sub masca sentimentelor patriotice! Ca şi cum predilecţia pentru război ar fi un brevet de patriotism (

— Te admir, Califule! făcu Roy cu ironie. Oamenii din generata mea n-au atâta răbdare ca alţi; se aprind mai lesne; suntem hotărâţi să nu mai înghiţim provocările nemţilor!

— Deocamdată, e vorba numai de provocările austriece… şi care nu sunt îndreptate împotriva noastră, spuse Jacques. o

— Atunci, aşteptând să vină şi rândul nostru, ai accepta să asişti, ca spectator, la strivirea Serbiei de către Germania?

Jacques nu răspunse.

Studler rânji:

— Să-i apărăm pe cei slabi?... Dar când englezii au aca*P*

arat cu cinism mmele de aur din Africa de Sud, de ceranţa n-a sărit în ajutorul burilor, popor mic şi mai simpatic decât sârbii? Iar azi, de ce nu ne grăbim să ajutăm biata

Irlandă?... Crezi că onoarea de a face un asemenea gest frumos merită primejdia unei asmutri a tuturor armatelor europene, unele împotriva altora?

Roy se mulţumi să zâmbească. Se întoarse spre Jacques.

— Califul face parte dintre oamenii aceia cumsecade pe care sensibilitatea lor exagerată îi îndeamnă să gândească multe prostii despre război... dar să nu priceapă deloc ce este în realitate războiul.

— În realitate? îi tăie vorba Studler. Adică?

— Adică, mai multe lucruri... Adică, mai întâi, o lege a naturii: un instinct adânc înrădăcinat în om şi pe care nu i-l veţi putea smulge fără să-i impuneţi o mutilare degradantă. Omul sănătos trebuie să trăiască potrivit forţei lui; asta-i legea lui... Şi, al doilea, un prilej pentru om de a-şi dezvolta o mulţime de virtuţi, foarte rare, foarte frumoase... şi foarte întăritoare...

— Care, mă rog? întrebă Jacques, străduindu-se să se mărginească la un ton strict interogativ.

— Ei care, răspunse Roy, înălţându-şi capul mic şi rotund. Tocmai acelea pe care le apreciem atât de mult. Energia bărbătească, gustul primejdiei, conştiinţa datoriei; mai mult, dacă vrei: jertfa de sine, jertfa intereselor indivi. duale pentru o vastă acţiune colectivă, eroică... Nu-nţelegi dl eroismul îl atrage în mod irezistibil pe orice om tânăr şi curajos?

— Ba da, consimţi Jacques laconic.

— Vitejia e frumoasă! urmă Roy cu un zâmbet de cuceritor, arătându-şi dimii sclipitori. Pentru oamenii de vârsta noastră, războiul e un sport măreţ, sportul nobil prin excelentă!

— Un sport! mormăi Studler indignat. Un sport care se plăteşte cu vieţi omeneşti!

— Ei şi? se repezi Roy. Omenirea se înmuueste destul ca să-şi poată îngădui, din timp în timp, luxul ăsta, dacă îi e nssar!

— Necesar?

— Pentru igiena popoarelor este necesară, din când în când, o lăsare de sânge, şi fără economie. În perioadele de pace prea lungi, lumea produce o mulţime de toxine care o otrăvesc şi pe care e nevoie să le elimine, ca şi individul care duce o viaţă prea sedentară. Cred că în clipa asta Franţa arc mare nevoie să i se lase sânge din plin. Şi chiar Europa. Lucrul ăsta e necesar dacă nu vrem ca civilizaţia noastră occidentală să se năruie în decădere, în josnicie.

— Pentru mine, decăderea înseamnă tocmai faptul de a ceda în faţa cruzimii şi a urii! spuse Studler.

— CID.e-ţi vorbeşte de cruzime? Cine-ţi vorbeşte de ură l întrebă Roy, ridicând din umeri. Mereu aceleaşi idei arhicu FAMILIA THIBAULT + *433*

noscute, aceleaşi clişee ridicole! Eu vă asigur că pentru cei din generaţia mea, războiul nu înseamnă defel un apel la cruzime. Şi, mai puţin încă, un apel la ură! Războiul nu este o gâlceavă între un om şi alt om; el depăşeşte indivizii, este o aventură care se petrece între naţiuni... O aventură minunată! Un meci, în concepţia lui cea mai pură. Pe câmpul de luptă, oamenii care se bat sunt jucătorii a doua echipe rivale, întocmai ca pe un stadion: nu sunt duşmani, ci adversari!

Studler începu să râdă. Nemişcat, îl măsură pe

tânărul gladiator cu privirea ochilor lui întunecaţi şi căscaţi, dar fără expresie ce păreau că plutesc într-un alb-lăpos.

— În un frate căpitan în Maroc, urmă Roy, domol. Dumneata, Califule, habar n-ai ce înseamnă armata! Nici nu bănuieşti care e starea de spirit a ofiţerilor, viaţa lor de jertfă, nobleţea lor morală! Ei sunt o pildă vie a ceea ce poate să facă curajul dezinteresat pus în slujba unei idei mari... Socialiştii noştri ar face bine să înveţe la această scoală! Ar vedea ce este o societate disciplinată, ai cărei membri îşi consacră, într-adevăr, viaţa colectivităţii, ducând un trai aproape ascetic, în care nu întâlneşti nicio ambiţie josnică!

Se aylecă spre Jacques, ca şi cum i-ar fi cerut să-i susţină ideile. Îşi aţintea privirea deschisă asupra lui, în aşa fel că Jacques simţi că n-ar fi cinstit să-şi prelungească tăcerea.

— Socot că e foarte adevărat tot ce spui dumneata, începu el cântărindu-şi cuvintele. Cel puţin, în ceea ce priveşte tinerele cadre ale armatei coloniale... Şi nu există nimic mai emoţionant decât să vezi oameni, oricare ar fi idealul lor, dăruindu-şi viaţa, cu stoicism, acestui ideal... Dar mai cred, de asemenea, că tineretul ăsta curajos este victima unei erori monstruoase: el e încredimat că se consacră unei cauze nobile; în realitate, cauza asta e pur şi simplu în slujba capitalului... Vorbeşti de colonizarea Marocului... Ei bine...

— Cucerirea Marocului, îl întrerupse Studler, nu-i decât o „afacere”, o „învârteală” de mari proporţii!... Iar cei care se duc să moară acolo sunt, cum se spune, nişte păcăliţi! Ei nu bănuiesc nicio clipă că-şi jertfesc viaţa pentru o tâlhărie!

Roy îl privi pe Studler cu nişte ochi scânteietori. Se făcuse palid la faţă.

— În epoca noastră putredă, exclamă el, armata rămâne un refugiu sacru, refugiul măreţiei şi al…

— Uite-l pe fratele dumitale, spuse Studler, prinzându-l pe Jacques de braţ.

Doctorul Philip intră pe uşă, urmat de Antoine. Jacque» nu-l cunoştea pe Philip, dar îl auzise pe fratele său vorbind atât de des despre el, încât îl măsură cu o privire curioasă pe bătrânul medic cu barbuta ca de capră, care înainta spre el cu un pas săltăreţ Era îmbrăcat într-o jachetă prea largă, care spânzura pe umerii săi slăbănogi, ca zdrenţele de pe schele – tele sperietorilor de păsări. Ochii lui mici şi strălucitori, ascunşi, ca ochii unui căţel flocos, în stuful sprâncenelor, iscodeau în dreapta şi în stânga, fără să se oprească asupra cuiva.

Discuţiile se întrerupseră. Se apropiară cu toţii să-l să-Iute, unul după altul, pe profesor, pe maestrul care-i lăsa, cu indiferenţă, să-i strângă mâna.

Antoine îl prezentă pe fratele său. Jacques simţi asupra lui privirea cercetătoare a profesorului, privire a cărei îndrăzneală ascundea, poate, o mare timiditate.

— A, fratele dumitale… Da… Bine… spuse Philip, cu accentul lui fornăit, mmcându-şi buza de jos cu un aer interesat, ca şi cum ar fi cunoscut până în cele mai mici amănunte caracterul şi viaţa lui Jacques. Apoi, repede, a să-şi ia ochii de la Jacques: în auzit că ai fost de multe ori în Germania… Şi eu am fost acolo. E interesant.

În timp ce vorbea, înainta puţin câte puţin, împingându-l pe Jacques în faţa lui, aşa încât se pomeniră singur lângă una din ferestre.

— Pentru mine, urmă el, Germania a fost întotdeauna o enigmă… Nu-i aşa? Ţara extremelor… a neprevăzutului… Există oare în Europa un tip de om mai pasnic decât omul german? Nu… Şi, pe de altă parte, militarismul ăsta pe

care-l au în sânge…

— Cu toate astea, internaţionalismul german este unul din cele mai active din Europa, se încumetă Jacques.

— Crezi? Da… Toate astea sunt interesante… Totuşi, contrar celor ce crezusem până acum, după evenimentele din ultimele zile, pare vădit că… Dacă nu mă-nşel, la Quai d'Orsay credeau că se poate conta pe o acdune de mediere a Germaniei. Şi acum nu mai ştiu mei ei ce să creadă… Dumneata spui: internaţionalismulgerman…

— Desigur-… În Germania, îndată ce ieşi din cercurile militare, constaţi că aproape toată lumea nutreşte o antipatie pentru armată şi naţionalism… Asociaţia pentru concilie-FAMILIA THIBAULT + *435*

Iea internaţionala este o ligă cu o viaţă puternică, din care lac parte toţi marii burghezi germani şi care se bucură de *o* Influentă mult mai mare decât ligile pacifiste franceze… Nu trebuie să uităm că Germania este tara unde un militant înfocat ca Liebknecht, după ce fuse se aruncat în închisoare pentru broşura Antimilitarismul, a putut fi ales în Dieta Prusiei şi apoi în Reichstag! La noi credeţi că s-ar putea ca un iintiniilitarist notoriu să ne ales în Cameră şi să poată vorbi?

Cu un aer preocupat, Philip fornăia:

— Bun… Bine… Toate astea-s interesante… Şi reluă fără nicio legătură: crezut multă vreme că internaţionalismul capitalurilor, al creditului, al marilor întreprinderi, care face ca lumea întreagă să fie solidară cu cea mai mică tulburare locală, va fi un factor nou, un factor hotărâtor pentru pacea generală… Zâmbi, mângâindu-şi barbuta: Totul nu-i decât o speculaţie a spiritului! încheie enigmatic.

— Şi Jaurès credea la fel şi mai crede încă.

Philip se strâmbă.

— Jaurès… Jaurès se bizuie şi pe influenta maselor

pentru împiedicarea războiului… Speculaţie a spiritului!… Se poate foarte bine închipui o mişcare populară războinică şi combativă… Dar o mişcare populară care să aibă caracterul lista de judecată, de voinţă, se măsură, absolut necesar pentru menţinerea păcii?… Apoi, după o pauză: Pesemne că cei ce urăsc războiul, ca şi mine, n-o fac, de fapt, decât din anumite motive personale, organice… din pricina unei simple intoleranţe a constituţiei lor… Înţelept şi ştiinţific ar fi, poate, să consideri instinctul de distrugere c'a pe un instinct firesc, lucru pe care biologii se pare că l-au confirmat… Vezi dumneata, urmă el, schimbând iarăsi subiectul, e ciudat că printre toate problemele adevărate şi urgente, care se pun astăzi în Europa şi pentru a căror rezolvare ar fi nevoie de studii meticuloase, nu văd niciuna, absolut niciuna, pe care ai putea nădăjdui s-o tai ca pe un nod gordian, s-o rezolvi prin război… Şi atunci?

Zâmbea. Cuvintele lui nu păreau niciodată a fi concluzia a ceea ce spusese sau auzise mai înainte. Cu privirea ascunsă în stuful sprâncenelor, clipind cu maliţiozitate, părea totdeauna că-şi povesteşte lui însuşi o glumă pe care se mulţumea s-o savureze in petto.

— Tatăl meu a fost ofiţer, reluă el. A participat la toate campaniile celui de al doilea imperiu. Aşa că am fost hrănit numai cu istorie militară. Ei bine, dacă cercetezi oricât de puţin originea, cauzele precise ale unui conflict, eşti întotdeauna izbit de lipsa lui de necesitate. E foarte interesant… Dacă cercetezi evenimentele după ce s-au petrecut, nu vei găsi niciun război modern care n-ar fi putut fi evitat. Şi, se pare, cu foarte mare uşurinţă: prin simplul bun-simţ sau prin voinţa de pace a doi sau trei oameni de stat… Şi, star, asta nu-i tot; în cele mai multe cazuri se dovedeşte că beligeranţi au fost conduşi, şi unii şi

alţi, de un sentiment nejustifilat de neîncredere şi teamă, fiindcă nu cunoşteau adevăratele intenţi ale adversarului… În nouă cazuri din zece, popoarele se încaieră de frică… Tuşi de mai multe ori, înăbuşindu-şi repede un râs scurt: Intonai ca fricoşii care, întâlnindu-se noaptea pe stradă, pregetă să treacă unul pe lângă altul şi până la urmă se aruncă unul asupra altuia, fiindcă fiecare îşi închipuie că e în primejdie de a fi atacat de celălalt… pentru că fiecare preferă ofensiva, chiar dacă e primejdioasă, tergiversării şi nesiguranţei… E teribil de comic… Uită-te la Europa în momentul ăsta: e prada fantomelor. Toate statele sunt cuprinse de frică. Austriei îi e frică de slavi; se teme că-şi pierde prestigiul. Rusiei îi e frică de germani; se teme ca pasivitatea ei să nu fie luată drept slăbiciune. Germaniei îi e frică de o invazie a cazacilor; îi e teamă să nu fie încercuită. Franţei îi e frică de înarmările Germaniei, iar Germania însăşi nu se înarmează decât din măsură de prevedere şi de frică… Şi nimeni nu vrea să facă nicio concesie pentru pace, fiindcă tuturor le e frică să pară că le e frică…

— Fără să mai socotim, spuse Ja<: <tueş, că guvernele imperialiste, care-şi dau bine seama că frica lucrează în favoarea lor, o întreţin cu grijă! Politica de luni de zile a lui Poincaré, politica internă a Franţei, poate fi definită ca o utilizare metodică a fricii naţionale…

Philip, care nu-l ascultase, spuse:

— Şi lucrul cel mai odios… (Rânji o clipă.) Nu, cel mai comic… este faptul că toţi oamenii de stat fac tot ce pot ca să-şi ascundă această frică în dosul unei pompoase desfăşurări de sentimente nobile, de ifose…

Se întrerupse, deoarece îl zări pe Antoine venind spre el, însoţit de un om de vreo patruzeci de ani, căruia Uon îi deschisese uşa.

Era Rumelles.

După prestanţa lui, părea că e hărăzit ceremoniilor oficiale. Avea un cap puternic, pe care-l ţinea puţin înclinat pe spate, ca şi cum l-ar fi tras greutatea părului lânos şi stufos, bălai şi pe alocuri încărunţit. Mustaţa deasă şi scurtă, în fur-FAMILIA THIBAULT + *437*

culită, dădea un fel de fermitate fetei sale buhăite şi fără expresie. Avea ochii destul de mici, înecaţi în carne, dar vioiciunea sculoarea lor albastră, ca faianţă, aprindeau două llăcări vii în masca lui solemnă ca de senator roman.

În general, avea ceva caracteristic în înfăţişarea sa şi te făcea să te gândeşti că într-o bună zi aspectul acesta al lui ar putea fi folosit cu succes de niscai fabricant de busturi pentru uzul subprefecturilor.

Antoine îl prezentă pe Rumelles lui Philip şi pe Jacques lui Rumelles.

Diplomatul se înclină în faţa bătrânului medic, ca şi cum s-ar. fi aflat în faţa unei celebrităţi contemporane; apoi îi întinse mâna lui Jacques cu o curten le binevoitoare. Părea că-şi luase ca deviză: „Pentru un om care joacă un rol atât de important, simplitatea purtăm constituie un atu ta plus”.

— Cred că nu-i nevoie să-ţi mai spun, dragul meu Rumelles, despre ce vorbeam, începu Antoine, prinzându-l de braţ pe Rumelles, care zâmbi cu bunăvoinţă.

— Dumneata, domnule, ai, desigur, date pe care noi nu le avem, spuse Philip. îl privea pe Rumelles cu oarecare ironie: Pentru noi, profanii – trebuie să recunoaştem – lectura ziarelor…

Diplomatul făcu un gest prudent.

— Să nu credeţi, domnule profesor, că eu ştiu mult mai mult decât dumneavoastră… Roti ochii de jur-împrejur, să vadă dacă gluma lui provocase zâmbete, apoi continuă: Acestea spuse, nu trebuie să credem că dracul e chiar atât de negru: avem dreptul, ba chiar datoria să afirmăm că

sunt mai multe motive să avem încredere decât să pierdem orice nădejde.

— Cu atât mai bine, spuse Antoine.

Manevrase în aşa fel, încât îi apropie pe Philip şi pe Rumelles de ceilalţi invitaţi şi-i făcu să se aşeze pe scaune în mijlocul încăperii”.

— Motive să avem încredere? întrebă Califul, cu îndoială.

Rumelles îşi roti privirea asupra celor prezenţi, care făcuseră cerc în jurul lui, apoi şi-o aţinti asupra lui Studler.

— Situaţia este serioasă, dar nu trebuie să exagerăm, afirmă el, dându-şi puţin capul pe spate. Şi spuse cu tărie, pe tonul omului plin de răspunderi obşteşti, care are misiunea de a îmbărbăta lumea: Fiţi convinşi că elementele prielnice menţinerii păcii sunt încă destul de numeroase!…

— De pildă? întrebă Studler.

Rumelles înălţă uşor din sprâncene. Stăruinţa acestui o vreau îl sâcâia. Simţea în ea o lipsă de bunăvoinţă ascunsă.

— De pildă? repetă Rumelles, ca şi cum motivele ar lfost atât de numeroase, încât n-ar fi ştiut pe care să le exprime mai întâi. Ei bine, mă rog, întâi elementul englez… Imperiile centrale au întâlnit, chiar de la început, o rezistenţi energică la Foreign Office.

— Anglia? întrerupse Studler. Încăierări la Belfast 1 Răzvrătiri sângeroase la Dublin! Eşec lamentabil la confe o rinta irlandeză de la Buckingham! în Irlanda începe un adevărat război civil… Anglia e otrăvită de săgeata asta care i-a intrat în spate.

— Abia e cât un ghimpe în călcâi, credeţi-mă!

— Domnul este chemat la telefon, anunţa Uon din usit.

— Spune că sunt ocupat, zise Antoine supărat.

— Anglia a văzut şi altele, mai grozave! urmă Ru o melles. Şi dac-aţi cunoaşte, ca mine, calmul şi sângele rece ale lui sir Edward Grey… Este un diplomat de mina înt Jl, continuă el, ferindu-se să-l privească pe Studler şi aplecându-se înspre Philip şi Antoine. E un aristocrat de tară, care are o concepţie foarte personală despre relaţiile internaţionale. Raporturile pe care le întreţne cu colegii lui europeni nu sunt raporturi oficiale, ci legăturile unui gentleman cu oameni clin lumea lui. Ştiu că a fost scandalizat personal, ca om, de tonul ultimatumului. AU văzut că a acţionat numaidecât, cu cea mai mare fermitate, atât prin mustrările ce le-a făcut Austriei, cât şi prin sfaturile de moderaţie date Serbiei. Soarta Europei se află în oarecare măsură în mâinile lui, şi nu există mâini mai bune, mai loiale!

— Opoziţia pe care a întâmpinat-o din partea Germa «mei… întrerupse din nou Studler.

Rumelles îi tăie vorba:

— Neutralitatea prudentă şi foarte legitimă a Germaniei a întârziat oarecum primele eforturi de mediaţie ale Angliei. Dar sir Edward Grey nu se dă bătut. Şi pot să-mi îngădui s-o spun, devreme ce presa o va anunţamâme, poate chiar astă-seară, Foreign Office-ul e pe cale să întocmească, în colaborare cu Quai d’Orsay, un proiect nou, care poate fi hotărâtor pentru rezolvarea pasnică a conflictului. Sir Edward Grey propune să se întrunească imediat, într-o conferinţă, la Londra, ambasadorii Germaniei, Italiei şi Franţei, ea să dezbată toate chestiunile în litigiu.

— Şi, în timpul acestor onorabile tergiversări, spuse Studlertrupele austriece vor ocupa Belgradul!

Rumelles tresări, ca şi cum i-ar fi înţepat ceva:

— Dar, domnule, măte! D că şi asupra acestui punct sunteţi insuficient informat. În ciuda acestor aparente demonstraţii militare, nimic nu dovedeşte deocamdată că între Austria şi Serbia ar fi altceva decât un simulacru… Nu ştiu dacă preţuiţi cum se cuvine acest fapt capital: până astăzi, nicio declaraţie de război nu a fost notificată guvernelor pe cale diplomatică. Mai mult, astăzi, la ora douăsprezece, ministrul Serbiei în Austria nu părăsise Viena! De ce? Pentru că serveşte intermediar pentru un schimb activ de vederi între cele două guverne. Faptul este de bun augur. Atâta timp cât se negociază… De altfel, chiar dacă ruptura diplomatică ar deveni efectivă şi chiar dacă Austria s-ar hotărî să facă o declaraţie de război, eu cred că Serbia, cedând unor înţelepte presiuni, va refuza lupta inegală a trei sute de mii de oameni împotriva unui milion cinci sute de mii şi şi-ar retrage armata fără să accepte bătălia… Nu uitaţi asta – adăugă el, zâmbind – atâta timp cât cuvântul nu-l au tunurile, el rămâne diplomaţilor…

Privirea lui Antoine se încrucişă cu a fratelui său, la care surprinse o lucire lipsită cu totul de respect; era vădit că Rumelles nu-i impunea lui Jacques.

— V-ar fi poate mai greu, se încumetă să întrebe Finazzi, zâmbind, să găsiţi motive de încredere în atitudinea Germaniei?

— Şi de ce, mă rog, domnule? răspunse Rumelles, învăluindu-l pe oculist într-o scurtă privire cercetătoare. În Germania influenţele războinice, pe care, desigur, nu le neg, sunt contrabalansate de altele, care au o greutate mult mai mare. Întoarcerea grăbită a Kaiserului, care va fi în noaptea asta la Kiel, pare menită să modifice orientarea politică din ultimele zile. Se ştie că împăratul se va opune până la sfârşit riscurilor unui război european. Toţi sfetnicii lui intimi sunt partizani convinşi ai păcii. Şi printre prietenii lui cei mai ascultaţi, îl socotesc pe prinţul

Lichnowsky, ambasador la Londra, cu care odinioară am avut onoarea să fiu în contact la Berlin; este un om înţelept, prudent şi a cărui influentă este considerabilă, în acest moment, la curtea germană… Riscurile unui război, ştiţi, ar fi grave pentru Germania! Cu graniţele blocate, imP. Eriul ar crăpa literalmente de foame! În ziua în care nemui nu vor mai găsi în Rusia cereale şi vite, nu cu oţelul, cu Cărbunele sau cu maşinile lor îşi vor putea hrăni cele patru milioane de mobilizaţi şi cele şaizeci şi trei de milioane de locuitori!…

440 + Roger Martin du Gard

— Şi ce i-ar împiedica să cumpere din altă parte? o – biectă Studler.

— Aceea, domnule, că ar fi constrânşi să plătească cu aur ceea ce cumpără, deoarece biletele de bancă germane vor înceta repede de a mai fi primite în străinătate. Ei bine, te lesne de A făcut calculul: stocul de aur al Germaniei este cunoscut. În câteva săptămâni, Germania se va afla în imposibilitatea de a mai scoate aurul care i-ar fi zilnic necesar; asta ar însemna foametea!

Doctorul Philip pufni uşor pe nas.

— Nu sunteţi de aceeaşi părere, domnule profesor? întrebă Rumelles cu o intonare politicoasă, de mirare.

— Cum să nu?… Cum să nu?… murmură Philip cu un fel de bunătate bătrânească. Dar mă întreb dacă nu este… o speculaţie a spiritului…

Antoine nu-şi putu stăpâni un zâmbet. Cunoştea de mult expresia asta a şefului. „Este o speculaţie a spiritului1 însemna, în felul lui de a vorbi, „E o idioţenie!”

— Ceea ce văspun eu, urmă Rumelles, plin dee! însuşi, este confirmat de toţi experţi. Chiar şi economiştii germani recunosc că problema aprovizionării în timp de război e de nedezlegat pentru ţara lor.

Roy interveni cu vioiciune:

— De aceea statul major german este condus de ideea că singura soluţie pentru Germania constă într-o victorie imediată, fulgerătoare. Îndată ce victoria aceasta ar întârzia chiar şi numai câteva săptămâni, Germania, e lucru ştiut, ar fi forţată să capituleze. i

— Cel puţin de-ar fi sigură de aliaţii ei! mormăi doctorul Térivier râzând răutăcios în barbă. bar Italia?…!

— Italia pare, într-adevăr, ferm hotărâtă să rămânit neutră, confirmă Rumelles.

— Cât despre armata austriacă… se repezi Roy cu o strâmbătură de dispreţ, făcând un gest ironic cu mâna.

— Nu, nu, domnilor, îşi reluă şirul Rumelles, mulţumit de aceste diverse intervenrii. Vă repet: să nu exagerăm primejdia… Iată, fără să divulg un secret de stat, socot că pot să-mi îngădui a vă anunţa următoarele: chiar în această clipă are loc la Petersburg o convorbire între ministrul de externe, excelenta-sa domnul Sazonov, şi ambasadorul Austriei, de la care se aşteaptă multe. Ei bine, simplul fapt că această conversaţie directă a fost acceptată şi de o parte şi de cealaltă nu Indică oare dorinţa comună de a se evita orice demonstraţie de forţă? … Ştiu, pe de altă parte, că sunt

Iminente noi intervenţii pacifiste… Aceea a Statelor Unite… Apapii…

— Papa? întrebă Philip, foarte serios.

— Desigur, papa! întări tânărul Roy, care stătea călare pe scaun, cu bărbia pe braţele încrucişate, şi nu pierdea niciun cuvânt din ceea ce spunea Rumelles.

Philip pregeta să zâmbească, dar ochii lui iscoditori scânteiau ironic.

— Intervenţia papii? întrebă el din nou. Apoi, cu blândeţe: Tare mă tem că şi asta e o s-o

precise. Un veto categoric al sfântului părinte ar fi de

ajuns ca să-l oprească numaidecât pe bătrânul Franz Joseph şi să determine instantaneu retragerea trupelor austriece între granitele lor. Toate cancelariile ştiu asta. Şi la Vatican se petrece acum un adevărat asalt de influente. Cine va izbuti? Cei câţiva partizani ai războiului vor reuşi oare să-l determine pe papă să se abţină de a face vreo mustrare? Sau numerosii partizani ai păcii vor izbuti să-l hotărască să intervină?

Studler rânji:

— Păcat că nu mai avem ambasador la Vatican. Ar fi putut sfătui pe Sanctitatea-sa să deschidă Evanghelia…

De data asta, Philip zâmbi.

— Domnul profesor se arată sceptic în ceea ce priveşte influenta papală, constată Rumelles cu o intonaţie de nemulţumire şi ironie.

Şefu' t este întotdeauna sceptic, glumi Antoine, învăluindu-l pe maestrul său într-o privire complice şi plină de o respectuoasă afecţiune.

Philip se întoarse spre el, încreţindu-şi uşor pleoapele.

— Mărturisesc, amice, spuse el, şi e, fără îndoială, un simptom grav de oboseală senilă, că-mi este din ce în ce mai greu să-mi fac o părere… Nu cred să fi auzit vreodată că s-a dovedit ceva al cărui contrariu să nu se fi putut dovedi de către alţii cu aceeaşi evidentă şi tărie. Poate că asta numeşti dumneata scepticismul meu?… De altfel, în cazul de faţă, te înşeli total. Mă închin în faţa competentei domnului Rumelles şi sunt tot atât de sensibil ca oricare altul în faţa puterii sale de argumentare…

— Dar?… murmură Antoine, râzând.

Philip zâmbi.

— Dar, urmă el, frecându-şi mâinile cu putere, la vârsta mea este greu să te bizui pe triumful raţiunii… Dacă pacea

— Să nu credeţi asta, domnule

ecuaţie a spiritului...
profesor. Sînt lucruri

nu mai atârna decât de bunul-simţ al oamenilor, nu mai e nimic de făcut decât să recunoaştem că e foarte beteagă!... Ceea ce, de altfel, urmă el numaidecât, n-ar fi un motiv şi stăm cu braţele încrucişate. Aprob cu toată convingerea diplomaţii care se străduiesc să acţioneze. În orice împrejurare trebuie să ne zbatem, ca şi cum ar fi ceva de făcut. În medicină, ăsta este un principiu pentru noi, nu-i aşa, Thibault?

Manuel Roy îşi netezea nervos mustaţa. Nimic nu-l irita mai mult decât părerile învechite ale bătrânului maestru.

Rumelles, căruia, de asemenea, îi displăcea acest scepticism academic, căuta stăruitor privirea lui Antoine. Când acesta îşi întoarse capul spre el, diplomatul îi făcu un semn spre a-i aminti motivul adevărat al vizitei lui aici: injecţia.

Dar, în acelaşi moment, Manuel Roy rosti fără echivoc, adresându-se lui Rumelles:

— Grav este faptul că dacă, în ciuda tuturor încercărilor, nu se aplanează conflictul, Franţa nu este pregătită. Ah! Dacă am dispune astăzi de o forţă armată indiscutabilă... zdrobitoare...

— Nu e pregătită? Cine spune asta? protestă diplomatul, umflându-şi pieptul.

— Eh! Cred că revelaţiile făcute de Humbert la Senat, acum trei săptămâni, au fost destul de precise!

— Mai încet, mai încet! exclamă Rumelles, ridicând uşor din umeri. Faptele pe care domnul senator Humbert le-a „revelat”, cum spui dumneata, erau cunoscute de toată lumea şi nu au deloc importanta pe care le-o acordă o anumită presă. Nu fi atât de naiv încât să crezi că soldatul francez va porni la război desculţ, ca cel din anul II...

— Dar nu mă gândesc la infanterie... De pildă,

artileria grea…

— Ştiţi că mulţi specialişti, şi dintre cei mai autorizaţi, neagă utilitatea pieselor cu ba. taie lungă cu care se mândreşte armata germană? La fel şi cu mitralierele acelea cu care au îngreunat mersul infanteriştilor lor!

— Cum e construită o mitralieră? întrerupse Antoine.

Rumelles începu să râdă.

— Este o armă care se situează între puşca de infanterie şi maşina infernală pe care o fabricase Fièschi, ştii, acela care n-a izbutit să-l nimerească pe regele Louis-Philippe-… Sunt arme grozave în teorie, pe terenurile de tragere! Dar în practică? Se pare că înţepenesc până şi din pricina celui mm mic bob de nisip… tJrmă pe un ton mai serios, întorcându-se spre Roy: După spusele specialiştilor, cea mai

Importantă armă e artileria de câmp. Ei bine, a noastră este cu mult superioară celei germane. Noi avem mai multe tunuri de 75 mm decât au ei de 77 mm şi tunul lor de 77 mm nu se poate compara cu tunul nostru de 75… Fii liniştit, tinere… Adevărul este că, de trei ani încoace, Frântă a făcut un efort considerabil. Toate problemele în legătură cu mobilizarea căilor ferate, aprovizionarea, concentrarea sunt astăzi rezolvate. Dac-ar trebui să facem război, crede-mă, Franţa s-ar afla într-o poziţia e foarte bună. Şi alia ţi i noştri’s tiu asta foarte bine! „ş

— Tocmai asta e primejdios, mormăi Studler.

Rumelles ridică din sprâncene cu impertinentă, ca şi cum ceea ce spusese Califul i s-ar fi părut de neînţeles.

Jacques stărui:

— Într-adevăr, poate c-ar fi mai bine pentru noi ca Rusia să n-aibă în acest moment o prea mare meredere în

armata franceză!

Potrivit atitudinii pe care şi-o impusese, ascultase până acum în tăcere. Dar abia se mai putea stăpâni. Despre problema de căpetenie, după părerea lui – împotrivirea maselor – nu se vorbise mei un cuvânt. Căută să-şi dea seama repede dacă e destul de stăpân pe sine însuşi ca să poată vorbi, la rândul lui, pe acelaşi ton oarecum nepăsător, speculativ, care părea obişnuit în acest cerc, apoi se întoarse spre diplomat:

— Adineauri aţi trecut în revistă motivele care pot întări încrederea, începu el cu glas măsurat. Nu credeţi că e locul să socotim printre principalele mijloace de a asigura pacea şi rezistenta partidelor pacifiste? Privirea lui lunecă pe chipul lui Antoine, la care descoperi în treacăt o expresie de îngrijorare, apoi se întoarse spre Rumelles: Există, totuşi, acum, în Europa, zece sau douăsprezece milioane de internaţionalisé convinşi, care sunt hotărât să împiedice guvernele lor de a ceda în faţa ispitei războiului în cazul că amemntarea va creşte.

Rumelles ascultase neclintit. Îl privea pe Jacques cu atenţie.

— Poate că eu dau aceeaşi importantă ca şi dumneata acestor manifestări populare, spuse el, în cele din urmă, cu o linişte ce nu ascundea decât pe jumătate subînţelesurile ironice. Gândiţi-vă şi la faptul că manifestările entuziasmului patriotic sunt în toate capitalele mult mai numeroase şi mult mai impunătoare decât protestele celor câtorva recalcitranţi... Ieri seară, la Berlin, un milion de manifestanţi au străbătut oraşul, au huiduit ambasada rusă, au cântat Die Wacht am Rhein sub ferestrele castelului regal şi au acoperit cu flori statuia lui Bismarck... Nu-mi trece prin gând să neg existenta câtorva mişcări de opoziţie, dar acţiunea lor este numai negativă”.

— Negativă! exclamă Studler. Până astăzi, nicio ameninţare de război n-a iscat în mase o asemenea impopularitate!

— Ce înţelegeţi prin negativă? întrebă Jacques domol.

— Ei, Doamne! răspunse Rumelles, căutându-şi parcă vorbele. Înţeleg prin asta că partidele amintite de dumneata, care se împotrivesc oricărui război, nu sunt nici destul de numeroase, nici destul de disciplinate şi nici destul de unite pe plan internaţional ca să poată alcătui în Europa o forţă de care să trebuiască să se ţină seamă…

— Douăsprezece milioane! repetă Jacques.

— Douăsprezece milioane, poate, dar cei mai mulţi dintre ei sunt simpli „oameni care plătesc o œtizatiè”. Nu te amăgi! Dar câţi sunt militanţi adevăraţi, activi? Şi, printre militanţii aceştia, mai sunt încă mulţi foarte sensibili la reacţiile patriotice. În unele ţări partidele astea revoluţionare sunt, poate, în stare să ridice oarecare stavile împotriva autorităţii guvernelor diriguitoare; dar sunt oprelişti tœretiœ şi, în orice caz, prorâorii; pentru că acest fede opoziţie nu se poate exercita decât în măsura în care este tolerată de cei de la putere. Dacă se agravează situaţia, fiecare guvern n-are decât să strângă puţin şurubul liberalismului, fără să recurgă măcar la starea de asediu, şi se descotoroseşte numaidecât de perturbatori… Nu… intern aţionala nu reprezintă încă nicăieri o forţă în stare să stăvilească în mod efectiv actele unui guvern. şi nu în plină perioadă de criză vor putea improviza extremiştii un partid serios de rezistentă… Zâmbi: E prea târziu… be data asta…

— Afară numai dacă, răspunse Jacques, aceste forte de rezistentă, aţipite în timpuri pasnice, nu izbucnesc şi nu devin dintr-odată de neînvins! Credeţi că violenta grevelor din Rusia nu paralizează astăzi guvernul ţarului?”

— Eroare! spuse cu răceală Rumelles. Permite-mi să-ţi spun că eşti în întârziere cu cel puţin douăzeci şi patru de ore… Din fericire, ultimele telegrame sunt precise: agitaţia revoluţionară de la Petersburg a fost reprimată cu mijloace crunte, darde-fi-nitiv!

Zâmbi iarăsi, ca pentru a se scuza că are mereu dreptate; apoi, întorcându-şi ochii spre Antoine, arătă ostentativ cea FAMILIA THIBAULT – *445*

sul de la mână: Scumpe prietene… din nenorocire, sunt foarte grăbit…

La dispoziţia dumitale, spuse Antoine.

Îi era teamă de reacţiile lui Jacques şi era bucuros să pună capăt cât mai degralia acestor discuţii.

În vreme ce Rumelles îşi lua rămas bun de la toţi, străduindu-se să fie cât mai politicos, Antoine scoase un plic din buzunar şi se apropie de fratele său.

— Uite scrisoarea pentru notar. Lipeşte-o tu… Ce părere ai de Rumelles? adăugă el, distrat.

Jacques se mărgini să facă, zâmbind, această observaţie:

— Are exact fizicul personajului său!…

Antoine părea că se gândeşte la alte lucruri, despre care nu se hotăra să vorbească. Roti privirea în jurul său, spre a se asigura că nu-l poate auzi nimeni, şi, coborând glasul, spuse brusc, pe un ton care voia să fie nepăsător:

— Apropo!… În caz de război, tu ce faci? o… Ai fost amânat, nu-i aşa? Dar dacă se decretează mobilizarea generală?

Jacques îl privi o clipă atent înainte de a răspunde. („Jenny o să-mi pună, fără îndoială, aceeaşi întrebareo, gândi el)

Spuse deodată, aspru:

— N-o să răspund niciodată la mobilizare!

Antoine, ca să nu-i arate starea sa sufletească, îşi

întoarse privirea spre Rumelles. Părea că nu aude ce-i spunea Jacques.

Cei doi fraţ se îndepărtară unul de altul, fără să-şi mai spună un cuvânt”.

XLI

— Injecţiile dumitale sunt minunate! spuse Rumelles îndată ce rămaseră singuri. Mă şi simt mult mai bine. Mă scol dimineaţa fără prea mare efort; am poftă de mâncare…

— N-ai febră seara? Ameţeli?

— Nu.

— O să putem mări doza.

Încăperea în care intrară era situată lângă cabinetul de consultaţi şi avea pereţii acoperiţi cu faianţă albă; în mijloc se afla un pat de operaţii, pe care Rumelles se întindea, cuminte, după ce se dezbrăca pe jumătate.

Antoine prepara doza cu spatele întors la el, stând în pe cioare lângă autoclavă. 11

— Ceea ce spui este destul de liniştitor, murmură el dus pe gânduri.

Rumelles îşi întoarse privirea spre doctor, întrebându-se dacă vorbeşte despre medicină sau despre politică.

— Atunci, continuă Antoine, de ce este lăsată presa să stăruie în mod atât de tendenţios asupra duplicităţi Germaniei şi asupra uneltirilor ei provocatoare?

— Nu este „lăsată”, e încurajată! Ce să-i faci, trebuie să pregătim opinia publică pentru orice eventualitate…

Vorbise pe un ton grav. Antoine se întoarse cu fata spre diplomat. Rumelles îşi pierduse expresia aceea de om sigur de el. Clătina din cap, cu o privire fixă şi absentă.

— Să pregătim opinia publică? întrebă Antoine. Opinia publică nu va consimţi pentru nimic în lume să

admită că interesele Serbiei ne-ar putea antrena în complicaţii serioase!

— Opinia publică? făcu Rumelles cu mutra unui om care ştie multe. Scumpul meu, cu o mână mai forte şi stre* curânit cu pricepere informaţiile, în trei zile vom fi în măsură să provocăm o schimbare totală a acestei opinii în orice sem am dori-o! De altfel, majoritatea francezilor s-a arătat totdeauna onorată de alianţa franco-rusă. Este uşor să facem să vibreze o dată mai mult coarda asta.

— Nu se ştie… obiectă Antoine apropiindu-se.

Cu un tampon de vată îmbibat în eter şterse locul unde urma să facă injecţia şi înfipse acul adânc în minchi cu o mişcare iute şi dibâce. Tăcu, supraveghind seringă, în care nivelul lichidului scădea repede. Apoi trase acul.

— Francezii, urmă el, au întâmpinat cu entuziasm alianţa franco-rusă. Dar este prima dată când au prilejul să se gândească la angajamentele ce decurg din această alianţă… Rămâi culcat un minut… Care sunt condiţiile din tratatei e noastre cu Rusia? Nimeni n-are habar!

Întrebarea era directă. Rumelles răspunse cu bunăvoinţă:

— Nu cunosc secretele zeilor. Şi ridicându-se în capul oase* lor: Ştiu… ceea ce se ştie în culisele ministerelor. Au existat două acorduri preliminare, în 1891 şi în 1892, pe urmă un adevărat tratat ne alianţă semnat de Casimir Perier în 1894. Nu cunosc textul întreg, dar – şi nu e un secret de stat – Franţa şi Rusia şi-au făgăduit ajutor militar în cazul când JI una din ele ar fi ameninţată de Germania… De atunci au mai intervenit domnul Delcasse, domnul Poincaré şi călătoriile

sale în Rusia. Toate acestea au precizat şi au întărit angajamentul nostru…

— Ei bine, spuse Antoine, dacă Rusia ar interveni

astăzi împotriva politicii germane, ar însemna că ea ameninţă Germania. Şi, atunci, noi n-am fi obligaţi, după termenii tratatelor…

Un zâmbet contractă o clipă faţa lui Rumelles, apoi pieri.

— Problema e mai complicată decât crezi, dragul meu… Să presupunem că Rusia, protectoare hotărâtă a slavilor din sud, rupe mâine relaţiile cu Austria şi că mobilizează, ca să apere Serbia. Germania, obligată de tratatul încheiat în 1879 cu Austria, este silită să mobilizeze împotriva Rusiei… Şi mobilizarea asta ar forţa Franţa să-şi ţină angajamentele pe care şi le-a luat faţă de Rusia şi să mobilizeze imediat împotriva Germaniei, care o ameninţă pe aliata noastră… Toate decurg unele din altele, în mod automat.

Antoine nu-şi putu stăpâni un gest de enervare.

— Aşadar, această costisitoare prietenie franco-rusă, cu care diplomaţii noştri s-au lăudat că au obţinut o poliţă de asigurare a securităţii, apare azi ca un lucru exact contrar! Nu o garanţie de pace, ci o primejdie de război!

— Diplomaţii ştiu să primească criticile… Gândeşte-te care era, în 1890, situaţia Franţei în Europa. Oare diplomaţii au greşit preferând să-şi înzestreze ţara cu o armă cu două tăişuri decât s-o lase dezarmată?

Lui Antoine argumentul i se păru cam şubred, dar nu găsi răspunsul potrivit: cunoştea foarte puţin istoria contemporană. De altfel, toate astea nu prezentau decât un interes retrospectiv.

— Orice ar fi, spuse el, dacă te înţeleg bine, în clipa de faţă soarta noastră atârna numai de Rusia? Sau, mai exact, adăugă el după o clipă, totul depinde de cât de credincioşi vom fi noi pactului franco-rus?

Rumelles schiţa iar un zâmbet silit.

— Ei bine, scumpul meu, nu te gândi că am putea să

ne sustragem de la angajamentele noastre. Domnul Berthelot conduce politica noastră externă. Atâta timp cât va fi la postul său şi cât îl va avea pe domnul Poincaré în spatele lui, îl sigur căniciodată nu se va pune problema de a nu ne onora angajamentele. Asta s-a învederat limpede, se pare, în Consiliul de Miniştri care a urmat incalificabilei propuneri a lui de Schön…

— Atunci, exclamă Antoine iritat, dacă nu-i niciun mijloc să ne scăpăm de tutela Rusiei, trebuie să constrângem Rusia să rămână neutră!

— Cum?! Rumelles ţinti asupra lui Antoine privirea o-l chilot lui albaştri. Şi cine spune că nu e prea târziu?… În Rusia, partidul militar este foarte puternic. Înfrângerile suferite în războiul ruso-japonez au lăsat statului major rus o amară nevoie de revanşa; şi nici azi nu s-au împăcat cu lovitura pe care le-a dat-o Austria anexând Bosnia şi Herţegovina. Oameni ca domnul Izvolski – despre care-ii spun în treacăt că va sosi astă-seară la Paris – nu ascund deloc că doresc un război european ca să împingă hotarele Rusiei până la Constantinopol. Ar vrea ei, e drept, să întârzie războiul până la moartea lui Franz Joseph sau, dacă este cu putinţă, până în 1917, dar, mă rog, dacă prilejul se iveşte mai înainte… Vorbea repede, cu răsuflarea tăiată, părând deodată abătut. O cută de îngrijorare i se adânci între sprâncene. Îi căzuse parcă masca… Da, scumpul meu, ţi-o spun sincer, încep să fiu deznădăjduit… Adineauri, în faţa prietenilor dumitale, am fost obligat să-mi ascund sentimentele făcând pe grozavul. Dar adevărul este că treaba merge prost. Atât de prost, încât ministrul de externe nu se mai duce să-l însoţească pe preşedinte în Danemarca şi acesta se întoarce în Franţa pe drumul cel mai scurt… Telegramele sosite la prânz au adus ştiri proaste: Germania, în loc să adere cu entuziasm

la propunerile lui sir Edward Grey, tergiversează, găseşte tot felul de chiţibuşuri şi încearcă să facă totul pentru a torpila întrunirea arbitrilor. Vrea, în adevăr, să învenineze lucrurile? Sau, mai degrabă, respinge proiectul acesta al unei conferinţe în patru fiindcă ştie dinainte că, dată fiind încordarea relaţiilor austro-italiene, în faţa acestui tribunal, Austria ar fi, fără doar şi poate, condamnată cu trei voturi contra unu?... Este ipoteza cea mai puţin neplăcută... şi cea mai plauzibilă. Dar în timpul acesta evenimentele se precipită... Au şi început să se ia pretutindeni măsuri militare...

— Măsuri militare?

— Sunt de neînlăturat. Toate statele se gândesc – cum e şi firesc – că mobilizarea este posibilă; şi se pregătesc pentru orice eventualitate. În Belgia s-a ţinut chiar astăzi, sub preşedinţia domnului de Broqueville, un consiliu extraordinar, care seamănă grozav cu un consiliu de război preventiv: se proiectează chemarea sub arme a trei contingente, ca să se poată pune în ordinea de bătaie încă o sută de mii de oameni... La noi, acelaşi lucru: azi-dimineaţă, s-a ţinut la Quai

d'Orsay un consiliu de miniştri în care a trebuit să se discute, din motive de prevedere, chestiunea pregătirilor de război. La Toulon, la Brest, flota este consemnată în porturi. S-au dat ordine în Maroc să se îmbarce fără întârziere cincizeci de batalioane de negri şi să fie îndreptate spre Franţa etc... Toate guvernele au pornit-o pe calea asta şi iată cum, puţin câte puţin, situaţia se agravează de la sine. Pentru că nu există tehnician de stat major care să nu ştie că atunci când se dezlănţuie această diabolică maşina, adică mobilizarea naţională, este cu desăvârşire imposibil să se încetinească pregătirile şi să se aştepte. Astfel, cel mai pacific guvern este pus în faţa

acestei dileme: să dezlănţuie războiul pentru singurul motiv că l-a pregătit sau…

— Sau să dea contraordine, să dea înapoi, să oprească pregătirile!

— Da. Dar în cazul acesta trebuie să fii absolut sigur că vor mai trece multe luni până când va fi nevoie de mobilizare…

— Pentru ce?

— Pentru că – şi asta este încă una din axiomele pe care tehnicienii le socotesc indiscutabile – o oprire pe loc distruge întreaga1 legătură dintre piesele acestui mecanism complicat şi le face să nu mai poată fi mult timp întrebuinţate. Şi care guvern poate avea în momentul de fată siguranţa că nu va fi nevoit să mobilizeze în grabă? a

Antoine tăcea. Îl privea pe Rumelles cu emoţie. În sfârşit, murmură:

— E îngrozitor!

— Ceea ce e îngrozitor, scumpul meu, este faptul că, sub toate aparenţele astea, nu se ascunde, poate, decât un joc. Ceea ce se petrece acum în Europa nu e (poate, decât o colosală partida de pocher, în care fiecare încearcă să câştige prin intimidare… În vreme ce Austria va gâtui în tăcere perfida Şerbie, partenera ei, Germania ia aere ameninţătoare, poate că fără alt scop decât acela de a paraliza acţiunea Rusiei şi intervenea împăciuitoare a puterilor. Ca la pocher: cei care vor face pe grozavii, şi asta cât mai mult timp, vor câştiga… Numai că, întocmai ea şi la pocher, nimeni nu ştie ce sorti are în mina adversarul. Nimeni nu ştie care este azi partea de subterfugii şi care cea de voinţa cu adevărat agresivă în atitudinea Germaniei, în atitudinea Rusiei. Până acum, ruşii au cedat mereu în faţa îndrăznelilor germanilor. Aşa încât, fireşte, Germania şi Austria sunt îndrituite să gândească astfel: „Să ştim numai să facem pe grozavii, să

ne arătăm hotărâţi la orice şi Rusia va capitula încă o dată”. Dar este tot atât de posibil, tocmai din cauză că Rusia a fost nevoită să capituleze mereu, ca de data asta să scoată sabia de-a binelea…

— E îngrozitor! repetă Antoine.

Cu un gest descurajat, puse pe tăblia autoclavei seringa cu care rămăsese în mina şi se duse spre fereastră. Gândindu-se la tabloul politicii europene zugrăvit de Rumelles avea strângerea de inimă a unui călător care descoperă deodată, în mijlocul unei furtuni, că toţi ofiţerii de pe bord au înnebunit.

Urmă o tăcere.

Rumelles se ridicase de pe pat. Îşi încheia bretelele. Aruncă în jur o privire maşinală, ca pentru a se convinge că nimeni nu-l putea auzi, şi, apropiindu-se de Antoine:

— Ascultă, Thibault, spuse el cu glas coborât. N-ar trebui să divulg asta, dar dumneata, ca medic, ştii să păstrezi un secret, nu-i aşa?

Îl privi pe Antoine în faţă. Medicul înclină capul în tăcere.

— Ei bine, ceea ce se petrece în Rusia este de necrezut! Excelenta sa domnul Sazonov ne-a notificat, oarecum anticipat, că guvernul său va fi împotriva oricărei acţiuni de moderaţie!… Şi, într-adevăr, am primit adineauri ştiri extrem de grave de la Petersburg. Nu mai este nicio îndoială în privinţa intenţiei Rusiei: e, de pe acum, în plină mobilizare! Manevrele anuale au fost sistate; trupele au fost duse în marş forţat înapoi, în garnizoanele lor; cele patru circumscripţii militare principale din Rusia – Moscova, Kiev, Kazan, Odesa – mobilizează!… Ieri, în ziua de 25, sau poate chiar alaltăieri, se pare că statul major i-a smuls tarului, în cursul unui consiliu de război, ordinul scris de a se pregăti în grabă „cu titlu preventiv”, o acţiune de forţă împotriva Austriei… Germania este, fără îndoială,

la curent cu asta, ceea ce ajunge ca să ne explicăm atitudinea ei. Şi ea mobilizează în secret's, i, vai, are destule motive să se grăbească. De altfel, a făcut azi un demers de cea mai mare importantă: a prevenit Petersburgul în mod oficial că, dacă pregătirile militare ale Rusiei nu încetează şi, cu atât mai mult, dacă vor fi accelerate, se va vedea silită să decreteze mobilizarea, ceea ce, precizează Germania, ar însemna război general… Ce va răspunde Rusia? Răspunderea ei, care şi aşa este foarte grea, va fi o povară îngrozitoare dacă nu cedează. Şi este foarte puţin probabil că va ceda…

FAMILIA THIBAULT + *451*

— Dar noi ce amestec avem în toată povestea asta?

— Noi, scumpul meu prieten?… Noi?… Ce să facem? Să denunţăm Rusia? Ca să demoralizăm opinia publică a tării noastre în ajunul unor evenimente care vor necesita, poate, toate forţele, tot elanul nostru naţional? Să denunţăm Rusia? Ca să rămânem cu totul izolaţi? Ca să ne certăm cu singurii noştri aliad? Şi ca opinia publică din Anglia să întoarcă indignată spatele grupului franco-rus şi să-şi silească guvernul să se pronunţe în favoarea statelor germane?…

Îi întrerupseră două lovituri uşoare în uşă, iar glasul lui Uon se auzidin culoar:

— Domnul este chemat din nou la telefon…

Antoine făcu un gest de nerăbdare.

— Spune că sunt… Ba nu, strigă el stai, că vin! apoi către Rumelles: Mă scuzi?

— Te rog, dragă… De altfel, e foarte târziu, fug… La revedere! Antoine trecu repede în biroul cel mare şi luă receptorul.

— *Ce vrei*?

La celălalt capăt al firului, Anne, izbită de tonul acesta aspru, tresări:

— Într-adevăr… rosti ea cu umilinţă. E duminică… Ai poate prieteni la tine…

— Ce e? repetă Antoine.

— Voiam numai… Dar dacă te deranjez…

Antoine nu răspunse.

— Eu…

Anne îi ghici chipul contractat: nu ştia ce să mai spună, ce minciună să născocească la repezeală.

Negăsind altceva mai bun, bâigui:

— Diseară?…

— Cu neputimă! îi tăie vorba Antoine. Şi adăugă, îndulcindu-şi glasul: Astă-seară nu pot, draga mea.

Îl cuprinse deodată mila. Anne simţi asta şi fu plăcut impresionată, dar şi mâhnita.

— Fii înţelegătoare, spuse Antoine (Anne îl auzi suspinând). Mai întâi, azi nu sunt liber… Şi chiar de aş fi fost, să ieşim seara, în clipa de faţă…

— Ce clipă?

— Ce Dumnezeu, Anne, citeşti doar ziarele! Nu ştii ce se petrece în lume?

Anne tresări. Ziarele? Politica? Pentru poveştile astea se îndepărta el din viaţa ei? „Desigur că minte”, îşi spuse ea.

— Dar… la noapte… la noi? Da?

— Nu… O să mă întorc probabil târziu, obosit… Crede-mă, draga mea… Nu stărui… Şi adăugă, domol: Poate mâine… îţi telefonez mâine, dacă pot… La revedere, scumpa mea! Şi puse receptorul la loc, fără să mai aştepte.

XLII

Jacques plecase fără să mai aştepte întoarcerea fratelui său. Când portăreasa din Avenue de l’Observatoire îi spuse că domnişoara Jenny s-a întors de mai bine de o oră, îi păru chiar rău că întârziase la Antoine.

Urcă scările, câte patru deodată, şi sună. Pândea, cu puternice bătăi de inimă, pasul lui Jenny dincolo de uşă. Dar nu-i auzi decât glasul.

— Cinee?

— Jacques!

Auzi zgomot de zăvor şi de lanţ; în sfârşit, uşa se deschise.

— Mama a plecat, spuse ea, pentru a explica de ce-i zăvorâta uşa. condus-o la gară.

Rămăsese în uşă, ca şi cum în clipa în care era gata să-l lase să intre s-ar fi simţit oarecum stmjenită. Dar Jacques o privea drept în faţă cu o expresie leală şi voioasă, care-i risipi numaidecât neliniştea. Jacques era aici! Visul de ieri se depăna, deci, mai departe.

Jacques îi întinse amândouă mâinile, brusc şi afectuos. Cu acelaşi gest, hotărât şi fără mofturi, Jenny i le întinse pe ale ei şi, dându-se doi pa şi înapoi, îl îmbie să intre, fără să-şi retragă mâinile.

„Unde o să-l primesc?” se întrebase Jenny în timpăce-l aştepta. Toate mobilele din salon erau învelite în huse. În odaia ei? Încăperea aceea era refugiul ei, un loc rezervat numai pentru ea, unde un fel de pudoare o făcea să pregete de a primi pe cineva; chiar Daniel nu intra decât rareori acolo… Mai erau odaia lui Daniel şi aceea a doamnei de Fontanin, unde-şi petreceau de obicei vremea mama şi fiica… Până la urmă, Jenny se hotărî să-l poftească în odaia fratelui ei.

— Vino la Daniel, spuse ea. Este singura odaie răcoroasă din apartament.

Deoarece nu-şi făcuse încă o rochie de doliu subţire, purta prin casă o rochie veche de vară, din stambă albă, cu gulerul răsfrânt, care-i dădea o înfăţişare primăvăratică şi sportivă. Cu toate că avea şolduri strâmte şi picioare lungi.

nu se putea spune că era prea mlădioasă, deoarece îşi supraveghea din instinct mişcările şi-şi făcea dinadins mersul mai ţeapăn; totuşi, în ciuda acestei stăpâniri a mişcărilor, membrele ei sprintene trădau vioiciunea tinereţii.

Jacques mergea distrat în urma ei. Privea cu emoţie în jurul lui. Recunoştea totul; vestibulul şi dulapul olandez, ceramicile de Delft de deasupra uşilor; zidul cenuşiu al culoarului, pe care odinioară doamna de Fontanin atârna primele desene în cărbune ale lui Daniel; veranda aceea cu geamuri mari, roşii, din care copiii făcuseră un laborator fotografic; şi camera lui Daniel, cu raftul de cărţi, pendula veche de alabastru şi cele două fotolii mici de catifea cărămizie, unde stătuse de atâtea ori în faţa prietenului său, de atâtea ori…

— Mama a plecat într-o călătorie, îi explică ea, ridicând storurile, ca să-şi ascundă timiditatea. A plecat la Viena.

— Unde?

— La Viena, în Austria… Şezi, te rog, spuse ea întorcându-se, fără să bage de seamă cât de mirat era Jacques.

(În ajun, contrar aşteptărilor, doamna de Fontanin nu-i pusese nicio întrebare mustrătoare în legătură cu întârzierea ei. Foarte ocupată cu pregătirile plecării de a doua zi – pregătiri pe care nu le putuse începe în prezenţa lui Daniel – nici nu se uitase măcar la ceas în timpul cât Jenny lipsise de a-casă. Aşa că Jenny nu fusese nevoită să dea explicaţii; dimpotrivă, mama ei se grăbise să spună, puţin încurcată, că se pregătise în ascuns, că avea să lipsească vreo zece zile, atât cât îi trebuia pentru a se duce la faţa locului să „aranjeze treburile”.)

— La Viena? repetă Jacques, fără să se aşeze. Şi ai lăsat-o să plece?

Jenny îi povesti pe scurt cum se petrecuseră lucrurile şi că la cele dintâi obiecţii ale ei mama sa i-o retezase scurt, spunând că numai ducându-se la Viena putea să termine odată cu greutăţile lor financiare.

În timp ce Jenny vorbea, Jacques o privea cu duioşie. Se aşezase pe un scaun, la biroul lui Daniel, dreaptă, serioasă, reţinută. Cutele gurii, buzele-i puţin strânse – „obişnuite să tacă1, gândi Jacques – arătau putere de gândire, energie. Avea o atitudine oarecum încordată. Îl cercetă cu privirea, fără să-l lase să-i citească gândurile… Se ferea?… Orgoliu?… Timiditate?… Nu, Jacques o cunoştea îndeajuns de bine ca să-şi dea seama că acest fel de a fi îi era firesc şi nu exprima nimic altceva decât o trăsătură a caracterului ei, o anume rezervă voită, o atitudine de ordin moral.

Şovăia să-i spună cât de nepotrivită i se părea acum o călătorie în Austria. Întrebă numaidecât:

— Fratele tău f>tia de călătoria asta?

— Nu.

— Aşa? făcu el, hotărându-se deodată. Daniel s-ar fi împotrivit categoric, sunt sigur. Cum, doamna de Fontanin nu ştie că Austria mobilizează? Că la frontieră e pază militară? Că la Viena, mâine poate, va fi stare de asediu?

Fu rândul ei să rămână uimită. De opt zile nu citise niciun ziar. Jacques o puse la curent, în câteva cuvinte, cu principalele evenimente.

Vorbea cu prudentă, străduindu-se să spună adevărul, dar fără să-i provoace o îngrijorare prea mare. Întrebările pe care i le puse Jenny, şi care vădeau o oarecare neîncredere, dovedeau că grijile de ordin politic ocupau un loc cu totul secundar în viaţa ei.

Eventualitatea unui război, a unui război aşa cum se învaţă în manualele de istorie, n-o speria deloc. Nici nu-i trecu măcar prin gând că, în cazul unui conflict, Daniel ar

fi imediat în mare primejdie. Nu se gândea decât la complicăţiile de ordin material pe care războiul le-ar fi putut aduce mamei ei.

— E foarte probabil, se grăbi să spună Jacques, că doamna de Fontanin va renunţa în cursul călătoriei la proiectul acesta. Cred că se va întoarce din drum.

Crezi? făcu Jenny repede. Şi roşi.

Îi mărturisi că fusese bucuroasă de plecarea asta, deoarece amina ceasul explicaţiilor. Şi se grăbi să adauge: Nu fiindcă s-ar fi temut de dezaprobare. Dar u era teamă, mai mult decât de orice, să vorbească despre ea însăşi, să-şi destăinuiască sentimentele.

— Să-ţi aminteşti asta întotdeauna, Jacques, adăugă ea, privindu-l cu seriozitate. Trebuie să-mi ghiceşti gândurile.

— Şi tu pe ale mele, răspunse el râzând., 1

Convorbirea lor luă un caracter mai intim. Îi punea întrebări în legătură cu persoana ei, silind-o să facă precizări, ajutând-o să se analizeze. Jenny consimţi, fără prea mari sforţări. Nu se ferea de întrebările lui; încetul cu încetul, îi fu chiar recunoscătoare că i le punea; şi, se miră ea însăşi cea dintâi, că simte un fel de plăcere să se lepede de rezerva sa obişnuită. Pricina era că nimeni nu se apropiase vreodată de ea cu privirea asta caldă, învăluitoare; nimeni

nu-i vorbise vreodată cu o astfel de grijă de a n-o jigni, cu o dorinţă atât de vădită de a o înţelege. O cuprindea o căldură pe care n-o mai simţise; i se părea că până acum trăise ca o mtemnitată şi că barierele între care se îngrădise se dădeau brusc la o parte, descoperindu-i un orizont pe care nu-l bănuise niciodată.

Jacques zâmbea mereu, fără motiv. Dar zâmbetul acesta se referea mai puţin la ea şi mai mult la propria lui

fericire. Asta îl ameţea. Uitase de Europa; nimic nu mai exista în afară de ei doi. Tot ce-i spunea ea, chiar un lucru fără însemnătate, i se părea plin de mărturisiri, o dovadă a intimităţii lor, şi răscolea în el un elan de neţărmurita recunoştinţă. O convingere nouă îl pătrundea şi-l umplea de mândri e: că iubirea lor nu era numai ceva rar şi nepreţuit, ci şi ceva cu totul deosebit, nemaiîntâlnit. Cuvântul „suflet" se afla necontenit pe buzele lor; şi, de fiecare dată, termenul acesta vag, misterios, răsuna în ei cu vibrări noi, ca un cuvânt magic, plin de o taină pe care numai ei doi o cunoşteau.

— Ştii ce mă miră? exclamă Jacques deodată. Că sunt atât de puţin mirat! Simt că în adâncul meu nu m-am îndoit niciodată de ceea ce va fi între noi!

— Nici eu!

Mărturisirile acestea nu erau adevărate nici pentru unul, nici pentru celălalt. Dar, pe măsură ce se gândeau mai mult la ele, aveau şi mai mult impresia că nu încetaseră nici o singură zi să spere.

— Şi mi se pare atât de firesc că sunt aici... spuse Jacques. Lângă tine am simţământul că sunt, în sfârşit... la locul meu!

— Şi eu!

(Pe amândoi îi stăpânea o ispită voluptuoasă, căreia îi cedau cu fiece clipă, de a se simţi strâns uniţi, de a-şi spune că sunt, în toate, la fel unul cu celălalt.)

Jenny se aşezase pe un scaun alăturat, în faţa lui Jacques, într-o atitudine aproape şăgalnică. Părea că iubirea începuse s-o schimbe fiziceşte: să se arate aşa cum era, să-i dea un fel de gratie, o mlădiere cu totul deosebită. Jacques urmărea cu înemtare metamorfoza asta. Mângâia cu privirea jocul umbrelor pe bustul ei, care tresălta uşor, fremătarea muşchilor ei, ritmul respiraţiei ei. Nu se mai sătura privindu-i mâinile mlădioase, care se căutau, se

atingeau şi se despărţeau şi din nou se împreunau, ca nişte porumbei îndrăgostiţi. Jenny avea unghii foarte mici şti rotunde, bombate şi albe. „Parcă ar fi nişte jumătăţi de coji de alune”, gândea Jacques.

Se aplecă puţin spre ea:

(

— Închipuieşte-ţi, descopăr o mulţime de lucruri minunate…”

— Ce anume?

Jenny, ca să asculte mai bine, îşi puse cotul pe braţul fotoliului şi-şi rezemă bărbia în palme; cu degetele fsi cuprinse curba obrajilor, iar arătătorul i se juca leneş cu buzele sau se întindea, o clipă, până la tâmplă.

Jacques spuse, privind-o de-aproape:

— În plină lumină a zilei, ochii tăi au, într-adevăr, o strălucire de pietre scumpe, albastre; două mici safire limpezi…

Jenny zâmbi stânjenita şi-şi plecă fruntea. Apoi şi-o ridică şi, ca şi cum ar fi vrut să-i răspundă la fel, în joacă, al cercetă şi ea cu băgare de seamă.

— Iar eu găsesc că, de ieri, te-ai schimbat, Jacques.

— Schimbat?

— Da, mult.

Jenny „luă un aer enigmatic. Jacques îi puse zeci de întrebări. În sfârşit, după multe ocoluri, după multe răspunsuri îndoielnice şi reveniri, reuşi să înţeleagă ceea ce ea nu îndrăznea să spună prin cuvinte: anume că, de la sosirea lui aici, Jenny simţea că Jacques e stăpânit de o preocupare pe care n-o mărturiseşte, o preocupare străină de iubirea lor.

Jacques dădu la o parte, cu o mişcare bruscă, şuviţ a de păr ce-i căzuse pe frunte”.

— Uite, spuse el fără altă introducere, iată care a fost viaţa mea de ieri încoace…

Îi vorbi îndelung despre noaptea pe care o petrecuse în Grădina Tuileries, despre dimineaţa de la l'Humanité şi despre vizita făcută lui Antoine. Dădea foarte multe amănunte, zugrăvind, cu un fel de plăcere de romancier, lucrurile, oamenii, reproducând spusele lui Stefany, Gallot, Philip, Rumelles, arătând care fuseseră propriile lui reacţii, mărturisindu-i îngrijorările şi nădejdile sale, străduindu-se s-o lămurească asupra luptei pe care o ducea împotriva pericolului războiului.

Jenny asculta fără să piardă un cuvânt, cu răsuflarea pe buze, neştiind ce să creadă. I se părea că e aruncată, cu brutalitate, nu numai în centrul preocupărilor lui Jacques, dar chiar şi în plină criză europeană şi că e pusă faţă în faţă cu probleme înspăimântătoare, necunoscute. Edificiul sociill se clătină deodată. Fu cuprinsă de spaimă, ca aceia ce văd în timpul unui cutremur de pământ cum se năruie în jurul lor

zidurile, acoperişurile, tot ceea ce era adăpost, siguranţă, tot ceea ce părea mai înainte cu neputinţă de distrus. at priveşte activitatea personală a lui Jacques, în lumea aceea despre care ea nu ştiuse nimic până acum, nu-i înţelegea importanţa decât vag; dar simţea nevoia, pentru a-şi justifica din plin iubirea, să-l aşeze pe Jacques foarte sus; nu se îndoia că ţelurile lui erau nobile; că oamenii despre care vorbea – Meynestrel, Stefany, Jaurès – erau demni de o stimă specială. Nădejdile acestora erau de bună seamă îndreptăţite, de vreme ce Jacques le împărtăşea cu atâta ardoare.

Jacques se înfierbântă. Atentă cu care-l urmărea Jenny îl înflăcăra, îl îmbăta.

— …Noi, revoluţionarii… spuse el.

Jenny îşi ridică privirea şi Jacques citi în ochii ei un fel de mirare.

Pentru întâia oară auzea un glas ce-i era drag pronunţând cu un respect religios cuvântul „revoluţionar”, cuvânt care trezea în mintea ei imagini de indivizi cu mutre suspecte, gata să dea foc şi să prade cartierele bogate, ca să-şi satisfacă poftele josnice: oameni fără nicio credinţă, umblând cu bombe ascunse sub haină şi împotriva cărora societatea n-are alt mijloc de apărare decât deportarea.

Atunci Jacques începu să vorbească despre socialism, despre aderarea lui la Internaţională.

— Să nu crezi că ceea ce m-a aruncat în partidul revoluţionar e un simplu elan naiv de generozitate. Am ajuns aici, după îndelungate îndoieli, după o mare singurătate morală şi o mare deznădejde. and m-ai cunoscut, mă sileam să cred în înfrăţirea omenirii, în izbânda adevărului, a dreptăţii şi îmi închipuiam că izbânda asta era un lucru uşor, care vă veni curând. Dar m-am trezit repede din amăgirea asta şi totul s-a întunecat în mine. În epoca aceea am trăit cele mai grele clipe din viaţa mea. M-am lăsat să mă afund… şi am căzut până la fund, m-am prăvălit până la ultima treaptă a decăderii. Ei bine, idealul revoluţionar m-a salvat, continuă el, gândindu-se cu adâncă recunoştinţă la Meynestrel. Idealul revoluţionar este acela care mi-a lărgit deodată orizontul, mi l-a luminat şi a dat o raţune de a trăi fiinţei mele refractare, care încă din copilărie nu era bună de nimic. Am înţeles cât de absurd este să crezi că izbânda dreptăţi e uşoară şi apropiată, dar că este şi mai absurd, şi chiar criminal, să deznădăjduieşti! Am aMeles, mai cu seamă, că există un mod activ de a crede în izbânda asta. Şi că revolta mea instinctivă poate deveni eficace dacă se uneşte cu voinţa de a lucra pentru progresul social a altor oameni revoltaţi ca şi mine!

Jenny asculta fără să-l întrerupă. Atavismul ei de

protestantă o predispunea, de altfel, să accepte ideea că societatea nu trebuie să fie supusă unui conformism riguros şi că o fiinţă omenească este datoare să-şi dezvolte personalitatea şi să ducă până la sfârşit o acţiune care îi este dictată de propria ei conştiinţa. Jacques simţea că Jenny îl înţelege. În tăcerea ei, ghicea clocotul unei inteligenţe care stă la pândă, echilibrată şi sănătoasă, prea puţin pregătită, fără îndoială, pentru discuţiile speculative, dar în stare să se ridice, liberă, deasupra prejudecăţilor; şi în spatele necontenitei ei rezerve, Jacques simţea cum palpită o sensibilitate răscolită, gata să slujească orice cauză mare, demnă într-adevăr de un sacrificiu total.

Totuşi, ea nu-şi putu retine un gest de neîncredere, aproape de dezaprobare, auzindu-l pe Jacques spunând că societatea capitalistă în care trăia, fără să se gândească la nimic rău, este consacrarea unei crunte nedreptăţ. Fără să fi analizat prea mult acest lucru, Jenny recunoştea inegalitatea condicilor sociale ca o consecinţă de neînlăturat a inegalităţi naturale dintre oameni.

Ah, exclamă Jacques, dacă ai cunoaşte lumea asta a dezmoşteniţilor sorţii, Jenny! Sunt sigur că nu U-o poţi închipui aşa cum este! Altfel, n-ai da din cap, ca acum… Nu ştii că există, pe aici, pe aproape, în jurul tău, o mulţime de nenorociţi, pentru care a trăi nu e altceva decât a trudi zi de zi, cu spatele încovoiat de munci grele, pentru un salariu ca vai de lume, fără nicio siguranţă a zilei de mâine, fără nicio nădejde! Ştii, desigur, că se extrage cărbune, că se lucrează în fabrici, dar te-ai gândit vreodată la milioanele de oameni care se sufocă toată viaţa lor în bezna minelor? Şi la alte milioane care-şi distrug sănătatea în larma îngrozitoare a maşinilor din uzine? Sau chiar la cei mai puţin năpăstuiţi, la aceia de pe ogoare, a căror treabă zilnică este să scormonească pământul, zece, douăsprezece, paisprezece ore pe zi, după anotimp, ca să

vândă apoi mijlocitorilor, care-i jupoaie.

E

rodusul muncii lor grele? Iată truda oamenilor! *Exagerez*?

deloc! *Şi-ţi vorbesc numai despre ceea ce am văzut cu ochii mei… că să nu crăp de foame, am fost nevoit, la Hamburg, să muncesc cu braţele, împreună cu alţi o sută de nenorociţi, mânaţi de aceeaşi nevoie ca şi mine: pâinea. Timp de trei săptămâni a trebuit să mă supun, de dimineaţa până seara, unor şefi de echipă ce semănau cu nişte paznici de ocnaşi şi care strigau*: „*Ridicaţi bârnele astea*! *Căraţi sacii ăştia*!

Împingeţi roabele astea cu nisip!” Seara, târziu, ieşeam din port cu un câştig de nimic şi ne repezeam asupra hranei, a alcoolului, frânţi de oboseală, năclăiţi de murdărie, abrutizaţi de muncă, încât nu mai aveam putere nici măcar pentru revoltă! Fiindcă ăsta e lucrul cel mai îngrozitor: cei mai mulţi dintre nenorociţi ăştia nici nu-şi dau măcar seama de nedreptatea socială a Căror victime sunt. Şi ajungi să te întrebi de unele îşi trag puterea de a îndura, ca pe un lucru firesc, viaţa asta îngrozitoare de ocnaşi! Eu m-am putut smulge din acest iad fiindcă am avut norocul să cunosc mai multe limbi, pentru că am fost în stare să scriu, pe ici, pe colo, câte un articol de ziar… Dar ceilalţi? îşi continuă truda de ocnaşi. Oare avem noi dreptul, Jenny, să acceptăm ca asemenea lucruri să existe, să dăinuiască, să constituie condiţiile normale ale vieţii omului pe pământ?… Să luăm, bunăoară, uzinele! muncit câtva timp la Fiume, într-o fabrică de nasturi. Eram robul unei maşini pe care trebuia s-o alimentez, fără întrerupere, din zece în zece secunde. Era cu neputinţa să-ţi iei o clipă gândul sau mâna de la ceea ce făceai… O mişcare neîntreruptă, aceeaşi, pe care trebuia s-o faci timp de ore

întregi. E adevărat, nu era prea obositor. Dar îţi jur că ieşeam de acolo. mai abrutizat de tâmpenia acestei munci decât eram la Hamburg, după ce căram ceasuri de-a rândul saci de ciment, al cărui praf îmi ardea ochii şi-mi usca gâtlejul!... văzut, într-o fabrică de săpun din Italia, femei a căror muncă era să ridice şi să care, la fiecare zece minute, lăzi cu praf de săpun, care cântăreau patruzeci de kilograme, iar restul timpului trebuiau să stea în picioare ca să învârtească o manivelă: o manivelă atât de greu de mânuit, încât erau nevoite să-şi proptească un picior în perete ca s-o pună în mişcare. Şi munceau astfel opt ore pe zi... Nu născocesc nimic! văzut, într-o blănărie din Prusia, tinere de şaptesprezece ani care erau folosite pentru perierea pieilor, de dimineaţă până seara, şi bietele înghiţeau atâta păr încât, ca să-şi poată continua lucrul, erau nevoite să se ducă afară de mai multe ori pe zi, ca să verse... Şi toate astea, pentru un salariu mizerabil. Fiindcă pretutindeni s-a convenit şi se admite ca femeia să fie plătită, la muncă egală, cu un salariu mai mic decât al bărbatului.

— De ce?

— Fiindcă se presupune că are un părinte sau un soţ care o ajută...

— Asta este adesea adevărat, spuse Jenny.

— Ba deloc! Dacă nenorocitele astea sunt nevoite să muncească, o fac tocmai pentru că în societatea noastră bărbatul nu câştiga destul ca să-i poată întreţine cum se cuvine pe cei care sunt în sarcina lui... Ţi-am vorbit de muncitorii străini. Dar n-ai decât să te duci într-una din dimineule astea la Ivry, la Puteaux, la Billancourt... O să vezi acolo, înainte de ora şapte, femei defilând să-şi ducă copiii la creşe, spre a putea fi libere, apoi să trudească în ateliere. Patronii care au organizat creşele acestea (pe

cheltuiala uzinei) sunt convinşi – şi poate de buna-credinţă – că sunt binefăcătorii muncitorilor care lucrează la ei… W închipui ce viaţă duce o mamă care se scoală la cinci dimineaţa şi, înainte de a începe o muncă fizică de opt ore, trebuie să fiarbă cafeaua, să-şi spele şi să-şi îmbrace copiii, să facă puţină rânduiala în odaie şi să fie la ora şapte la lucru? Nu-i monstruos? Şi. totuşi, aşa este! Cu prerâl acestor vieţi jertfite propăşeşte societatea capitalistă!… Spune, Jenny, putem noi să răbdăm ca societatea capitalistă să prospere pe socoteala acestor milioane de vieţi sacrificate? Nu!… Dar, pentru ca toate acestea, şi toate celelalte, să poată fi schimbate, trebuie ca puterea să treacă în alte mâini": trebuie ca puterea politică să fie cucerită de proletariat. Înţelegi acum? Iată înţelesul cuvântului revoluţie, care te sperie atât de mult. Trebuie ca o nouă organizare, cu totul diferită de societatea actuală, să-i îngăduie omului nu să-şi târască zilele, ci să trăiască! Trebuie să i se dea omului nu numai partea materială ce i se cuvine din produsul muncii sale, dar şi partea de libertate, de odihnă, de bunăstare fără de care nu se poate dezvolta pe linia demnităţi lui de om…

— Demnitatea lui de om… repetă Jenny, rămânând pe gânduri.

Îşi dădea seama, deodată, de toate acestea şi îi era parcă ruşine că împlinise douăzeci de ani fără să fi cunoscut munca şi mizeriile omenirii. Între masele de muncitori şi între ea, tânăra burgheză din anul 1914, zidul deosebirilor de clasă era tot atât de gros ca şi zidurile care despărţeau castele din civilizaţia antică… „Totuşi, nu toţi bogaţii pe care îi cunosc sunt monştri", îşi spuse că eu naivitate. Se gândea la operele de binefacere protestante la care participa şi mama ei şi care „ajutorau" familüle nevoiaşe… Simţi că roşeşte, parcă ruşinată. Ajutorare! înţelegea acum că sărăcim ea aceea care cerea de pomană

n-avea nimic comun cu muncitorii exploataţi care îşi revendicau dreptul de a trăi, independenţa şi demnitatea de oameni. Sărăcimea aceea nu era poporul, cum cre

zuse ea prosteşte; cei ce o alcătuiau nu erau decât paraziţi lumii burgheze; ei erau aproape tot atât de străini de lumea muncitorească despre care vorbea Jacques ca şi cucoanele de la patronaj, care se duceau „să-i viziteze”! Ja coues o făcuse să vadă ce înseamnă proletariat.

— Demnitatea omului, repetă şi din tonul ei se vedea că dădea acestor cuvinte întregulior înţeles.

— Dar, adăugă Jacques, primele rezultate vor fi, fireşte, foarte neînsemnate… Trebuie să ne împăcăm cu asta. Va trebui să treacă încă multă vreme până se va ajunge la progresul cel adevărat… Glasul îi slăbise. O mare nelinişte, pe care şi-o cunoştea prea bine, îi strângea gâtlejul. Totuşi, continuă: Trebuie să consimum la această necesitate: că revoluţia instituţiilor se săvârşeşte mult înaintea revoluţiei moravurilor. Dar nu trebuie… nu… n-avem dreptul să ne îndoim de om… Racilele firii lui le văd prea bine! Dar cred, vreau să cred că ele sunt îndeobşte o consecimă a orânduirii sociale de azi… Trebuie să luptăm împotriva tendinţei de a fi pesimişti; trebuie să credem în om!… Există, trebuie să existe în om o năzuinţă tainică şi de nezdruncinat spre măreţie… Şi trebuie să suflăm cu răbdare în jăraticul acesta, puţin şi ascuns sub cenuşă, să-l aţâţăm, să-l facem să ardă, poate cu flăcări într-o zi!

Jenny aprobă, aplecându-şi capul. Chipul ei avea, mai mult ca oricând, o expresie de energie; privirea îi era plină de gravitate.

Jacques zâmbi mulţumit.

— Dar transformările sociale sunt pentru mai târziu… Acum, ceea ce-i mai urgent este să se împiedice războiul!

Îşi aduse aminte deodată că trebuie să se întâlnească

cu Stefany şi aruncă o privire spre pendula de alabastru. Nu mergea. Se uită la ceasul lui şi se ridică dintr-un salt:

— S-a şi făcut ora opt?! exclamă el, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-un vis. Şi peste un sfert de ceas trebuie să fiu la bursă!

Îşi dădu deodată seama de întorsătura neaşteptată pe care o luase convorbirea lor. Se temu c-o dezamăgi-Se pe Jenny şi voi să se scuze.

— Nu, nu, îl întrerupse ea numaidecât. Vreau să ştiu tot ce gândeşti. Vreau să-ţi cunosc viaţa… Să înţeleg… Şi tonul ei pătimaş părea să spună: „Făcând astfei de mărturisiri, arătându-te aşa cum eşti, îmi dai cea mai bună dovadă de afecţiunea ta duioasă, sentiment pe care pun cel mai mare pre ţ!…

— Mâine, spuse Jacques, o să vin mai devreme, vrei? îndată după masă.

Jenny avu un zâmbet care-i lumină toată fata. Ar fi vrui să răspundă: „Da, vino, fii lângă mine cât mai mult cu pune ţintă… Numai când eşti aici simt că trăiesc!”

Dar roşi, tăcu şi-i urmă de-a lungul apartamentului.

Jacques se opri în faţa uşii întredeschise a salonului.

— Îmi dai voie? Îmi răscoleşte atâtea amintiri…

Storurile erau trase. Jenny intră înaintea lui şi deschise fereastra. Avea un fel al ei de a umbla, de a trece printr-o încăpere, de a merge drept la lucrul pe care voia să-l facă, fără repezeală, cu ceva hotărât, gingaş şi neclintit.

Din perdelele strânse grămadă, din covoarele făcute sul, din parchet se ridica un miros de stofă, de ceară, şi esenţă de terebentină. Jacques privea peste tot, zâmbind. Îşi aminti de ziua când venise aici prima dată, cu Antoine… Jenny, cam îmbufnată, se duseseepe balcon, iar el rămăsese aici, în colţul ăsta al salonului, în faţa acestei

vitrine. Nu era nevoie să ridice pânza care o acoperea azi ca să revadă bombonierele, evantaiele, miniaturile, toate bibelourile pe care le privise îndelung în ziua aceea, aşa, ca să facă ceva, şi pe care le regăsise mereu acolo, în acelaşi loc, ani şi ani de zile… Imaginea lui Jenny, schimbată din an în an, se suprapunea în faţa ochilor lui, ca un calc pe un desen original. Îşi amintea cum era fetiţă, îşi amintea capriciile, avânturile ei frânte, cum se înroşeabrusc, cum făcea mărturisiri numai pe jumătate…

Se întoarse spre ea şi zâmbi. Jenny îighicea, oare, gândurile? Poate, dar nu spunea nimic. Jacques o privi lung, câteva clipe, în tăcere. O regăsea astăzi aici, în acelaşi salon, stăpână pe ea, ca odinioară, fără sfială, dar şi fără slăbiciune, cu privirea ei dreaptă, puţin cam aspră, cu faţa netedă şi plină de taine…”

— Jenny, arată-mi şi odaia mamei tale, vrei?

— Vino, spuse ea, fără să pară mirată.

Cunoştea până în cele mai mici amănunte şi camera asta; cu perefii plini de portrete, de fotografii, cu patul cel mare de damasc verde, acoperit cu o cuvertură de dantelă cu desene de mătase. Daniel îl aducea aici, bătea la uşă… De cele mai multe ori, doamna de Fontanin şedea pe una din canapelele de lângă cămin, citind la colţul sobei vreo carte despre morală sau vreun roman englezesc. Când intrau ei, îşi punea cartea pe genunchi şi-i privea cu un zâmbet luminos, ca şi cum nimic n-ar fi putut să-i facă mai multă bucurie decât vizita lor. Îl poftea pe Jacques să se aşeze în faţa ei şi-l întreba.

cu o privire îmbietoare, despre viaţa lui, despre scoală. Şi, dacă lui Daniel i se năzărea să aşeze mai bine butucii din foc, maică-sa îi luă repede cleştele din mână cu un gest ca de joacă: „Nu, nu, spunea ea, râzând, lasă, tu nu cunoşti obiceiurile focului!” Trebui să facă un efort ca să

se smulgă din lanţul tuturor amintirilor acestora.

— Să mergem, spuse el, deschizând uşa.

Se întoarseră în antreu.

Jacques o privi deodată cu atâta gravitate, încât Jenny se simţi pătrunsă de o teamă fără rost şi-şi plecă fruntea.

— Te-ai simţit vreodată fericită aici, cu adevărat fericită? o întrebă el.

Înainte de a răspunde, Jenny scormoni trecutul, cu un fel de încordare atentă şi retrăi în câteva clipe toţi anii trăiţi aici, toată copilăria ei neiinistită şi plină de simm l datoriei, o copilărie care înţelegea multe, o copilărie închisă în ea însăşi, mută. Pe fundalul acesta cenuşiu se arătau şi câteva raze luminoase: duioşia mamei sale, afecţiunea lui „Daniel… Totuşi, nu”. Fericită, cu adevărat fericită? Nu, niciodată!

Îşi ridică privirea şi scuturâ negativ din cap. îl văzu cum respiră adânc, cum îşi ridică suviia de păr de pe frunte cu o mişcare hotărâtă, zâmbind brusc. Jacques nu spuse nimic: nu îndrăznea să-i făgăduiască fericirea, dar, zâmbind mereu şi privind-o în adâncul ochilor, îi luă amândouă mâinile, aşa cum făcuse când venise, şi i le sărută. Jenny nu-şi întoarse ochii de la el. Simţea cum ţi bate inima tare, tare…

Nu-şi dădu seama decât mult mai târziu cu câtă precizie se întipărise în memoria el în clipa aceea, imaginea lui Jacques – aşa cum stătea în picioare, aplecat spre ea – cu câtă ameţitoare tărie avea să revadă, de-a lungul întregii sale vieţii fruntea asta, suvfta întunecată de păr, privirea lui

!

ăt runzătoare, neîmblânzita şi îndrăzneaţă, zâmbetul lui ncrezător, plin de lumina speranţei.

XLIII

În curtea casei, dangătul clopotelor din turnul Saint-Eustache răsuna cu o vibrare care-ţi amintea de micile târguri. Larma lor îl trezi pe Jacques din somn devreme.

Primul lui gând fu la Jenny. Noaptea, înainte de a adormi, depănase în amintire momentele din timpul vizitei în

Avenue de l'Observatoire, aducându-şi aminte mereu de noi şi noi amănunte. Rămase câteva minute lungit pe pat, privind cu nepăsare decorul noii lui locuinţe. Pereţii erau pătaţi, plafonul se coşcovea, boarfe, care nu ştia ale cui sunt, atârnau prin cuiere; teancuri de broşuri şi de cărţi puse pe dulap, trântite claie peste grămadă. Deasupra chiuvetei de zinc strălucea o oglindă, din acelea cumpărate la bâlci, pătată de stropi. Ce fel de viaţă o fi ducând cel care locuia aici?

Lăsase fereastra deschisă toată noaptea; dar, cu toate că era foarte devreme, aerul care pătrundea din curte mirosea rău, era înăbuşitor.

7 >

„Luni, 27, fel spuse el, cercetându-şi carnetul de buzunar, pe care-l lăsase pe noptieră. Astăzi dimineaţă, la ora zece, cu cei de la C.G.T... Pe urmă, trebuie să văd de banii aceia, să mă duc la notar, la agentul de schimb... Dar la unu o să fiu la ea!... Apoi, la patru şi jumătate, am întrunirea pe care am organizat-o în Vaugirard, pentru Knipperdinck. La şase o să trec pe la Libertaire... şi diseară, manifestaţia... Azi-noapte bătea parcă un unt de răzmeriţă. Astăzi se prea poate să se întâmple ceva... Bulevardele n-or să fie mereu ale tinerilor «patrioţi». Manifestaţia de astă-seară se părea că va reuşi. Afişe peste tot... La Fédération du bâtiment a făcut apel la sindicate. Este important ca mişcarea sindicală să fie strâns legată de a partidului..."

Alergă să-şi umple cana la robinetul de pe coridor şi, gol până la brâu, se spălă cu apă rece. îşi aduse brusc aminte de Manuel Roy şi începu să-l dojenească pe tânărul medic: „De fapt, cei pe e re-i acuzaţi azi de antipatriotism sunt cei care se ridică împotriva capitalismului! Ajunge ca cineva să fie împotriva regimului, spre a considera că nu este un bun francez! Spuneţi: «Patrie», mârâi el, cu capul sub apă, dar gândiţi: «Societate! Clasă!» Ideea de apărare a patriei nu-i pentru voi decât masca sub care apărau sistemul vostru social!" Prinse colţurile prosopului cu amândouă mâinile şi-şi frecă spatele cu putere, vişina la o lume viitoare, în care dife. râţele patrii vor dăinui ca nişte grupări regionale, autonome, dar unite în una şi aceeaşi organizare proletară.

Apoi se întoarse cu gândul la sindicalism:

„Ca să faci treabă bună, trebuie să fii înăuntrul sindicatelor". Fruntea i se întunecă. De ce se afla el în Franţa? În misiune de informaţie, da; şi îşi îndeplinea misiunea aceasta cât putea mai bine. Chiar în ajun trimisese la Geneva câteva „rapoarte" scurte, dar de care, fără îndoială, Meynestrel se va putea folosi; dar nu se amăgea asupra importanţei rolului său

de anchetator. „Să fii folositor, cu adevărat folositor… Să acţionezi…" Cu nădejdea asta venise la Paris; şi-i părea grozav de rău cil nu-i decât un spectator, unul care înregistrează ce se spune; îi era necaz că nu face nimic, că nu poate face nimic! Pe planul acesta internaţional limitat nu era posibilă nicio acţiune. Cei care nu fac parte din echipe, cei care nu sunt încadraţi – şi încă de multă vreme – în organizadile constituite nu pot acţiona pe teren. „Asta e întreaga problemă a individului în faţa revoluţiei, îşi spuse el cu o bruscă descurajare. În evadat din burgh ezie, am fugit, împins doar de un instinct al fugii… de o revoltă

individuală, nu de una de clasă... Mi-am pierdut timpul ocupându-mă de mine însumi, căutându-mă... «N-o să fi niciodată un adevărat revoluţionar, tovarăşe»!” Îşi aminti de mustrările lui Mithoerg. Şi. aducându-şi aminte de austriac, de Meynestrel, de toţi cei care acceptase ră revoluţia sângeroasă ca pe o necesitate, cu un realism obiectiv, o dată pentru totdeauna, simţea că i se pune din nou un nod în gât gândindu-se la problema grozavă a violentei... „Ah! Să te poţi elibera într-o zi... Să te dărui... Să te eliberezi, dăruindu-te cu totul...”

Termină cu îmbrăcatul abătut, într-o stare de tulburare pe care-o cunoştea foarte bine, dar care, din fericire, nu dura mult, deoarece ceda repede în faţa dinamismului vieţii exterioare.

„Să mergem după noutăţi”, îşi spuse el, scuturându-se.

Gândul acesta fu de-ajuns ca să-i redea curajul. Încuie odaia cu cheia şi coborî repede în stradă.

Din ziare nu află mare lucru. Cele de dreapta trâmbiţau manifestaţiile pe care le făcuse La Ligue des patriotes în faţa statuii Strasbourgului. În cele mai multe ziare de informaţii, telegramele oficiale erau însoţite de largi comentarii contradictorii. Părea că se dăduse cuvânt de ordine să se alterneze cu prudenţă elementele îngrijorătoare cu motivele de speranţă.

Ziarele de stânga chemau pe toţi pacifiştii să vină la o manifestaţie organizată pentru seara asta, în Place de la République. Ziarul La Bataille syndicaliste scria cu litere mari, în pagina întâi: Cu toţii, astă-seară, pe bulevarde!

Înainte de a se duce în Rue de Bondy, unde n-avea întâlnire decât la ora zece, Jacques se opri la l’Humanité. În uşa biroului lui Gallot îl întâmpină o bătrână militantă, pe care o cunoştea fiindcă o întâlnise adesea la întrunirile de la Progrès. Era în partid de cincisprezece ani şi lucra în

redacţia ziarului la femme libre. I se spunea mătma Ury. Toată lumea o iubea, cu toate că fiecare o ocolea, ca să scape de vorbăria ei. Gata oricând să te servească, devotată tuturor cauzelor generoase, străduindu-se în toate chipurile, avea mania de a recomanda pe oameni unii altora şi, în ciuda vârstei şi a varicelor ei, de îndată ce era vorba să găsească de lucru pentru un şomer sau să scoată din încurcătură vreun tovarăş se dovedea neobosită. Curajoasă, îl adăpostise la ea pe Périnet când acesta fusese urmărit de poliţie. Era o fiinţă ciudată. Suviiele ei sure, răvăşite, te îndemnau, când o vedeai la mitinguri, să-ţi închipui că e o incendiatoare. Capul ei rămăsese frumos. „Are încă faţadă, spunea Périnet, cu jargonul lui de periferie, dar pe rest a cam plouat...” Vegetariană convinsă, organizase o cooperativă cu scopul de a înzestra fiecare cartier din Paris cu un restaurant vegetarian socialist. În ciuda evenimentelor, nu pierdea niciun prilej de a recruta adepţi şi, agăţându-se de braţul lui Jacques, începu să-i ţină o predică:

— Informează-te, băiete! Consultă-i pe igienişti... Organismul tău nu poate să ajungă la armonia funluonală, creierul tău nu e în stare să atingă maximum de randament dacă te încăpătfnezi să-i dai trupului o alimentaţie putredă, un regim de mâncător de mortăciuni...

Jacques abia izbuti să se descotorosească de mătura Ury şi să pătrundă, fără ea, în biroul lui Gallot.

Gallot nu era singur. Secretarul lui, Pagès, îi prezentase o listă de pume, pe care Gallot le examina şi le bifa cu creionul roşu. îşi ridică capul pe deasupra dosarelor îngrămădite pe masă şi, fără a-şi întrerupe lucrul, îi făcu semn să se aşeze.

Jacques îl vedea din profil; şi acest profil de rozător n-avea aproape nimic omenesc: nasul şi fruntea formau *o*

linie oblică, testtă, care se pierdea, sus, în peria zburlită a părului cărunt, iar jos, în barba ca o ştergătoare de peniţa, unde se ascundeau o gură vârâtă înliuntru şi un ciot de bărbie. Jacques îl privea stăruitor pe Gallot, mirat şi curios în acelaşi timp, aşa cum priveşti un arici când ai norocul să-l surprinzi înainte de a se face ghem.

Deodată, uşa se deschise cu violentă şi în cameră îşi făcu apariţia Stefany, fără haină, cu mânecile de la cămaşa sumese

E

mă la coate, *dezvelindu-i braţele noduroase*, cu *ochelarii îne înfiptei pe nasul ca un cioc de pasăre*. *Aducea rezoluţia votată în ajun la Bruxelles de către congresul sindical*.

Gallot se ridică şi, *după ce luă lista lui Pagés*, *o băgă cu grijă într-un dosar*. *C*: *ei trei oameni discutară câtva timp tex*-FAMILIA THIBAULT – *467*

tul belgian, fără să-l ia în seamă pe Jacques. Apoi vorbiră despre noutăţile zilei.

Fără îndoială că atmosfera din dimineaţa aceea era mai puţin încordată. Noutăţile din Europa Centrală îndreptăţeau oarecare speranţe. Trupele austriece încă nu trecuseră linia Dunării. Pauza aceasta, după graba Austriei de a rupe relaţiile cu Serbia, era considerată de Jaurès drept semnificativă. În faţa bunăvoinţei arătate de răspunsul Serbiei, în faţa indignării generale a puterilor Europei, Viena amina, desigur, să înceapă ostilităţile. Pe de altă parte, ameninţarea cu mobilizarea, făcută în afun de Germania la adresa Rusiei şi care neliniştise guvernele, nu părea, după toate socotelile, chiar atât de gravă: după unii, nu era decât o acţiune voit energică, inspirată de dorinţa sinceră de a se salva pacea. Şi, într-adevăr, rezultatul imediat se arăta a fi destul de bun: Rusia obţinuse de la sârbi angajamentul de a se retrage fără să lupte în cazul că

austriecii ar înainta. Ceea ce va îngădui să se câştige timp şi, fără îndoială, să se găsească vreo formulă deâmpăcare.

Jaurès primise informaţii destul de încurajatoare despre rezistenţa internaţională. În Italia, deputaţii socialişti urmau să se întrunească la Milano, pentru a examina situaţia şi a preciza atitudinea pacifistă a partidului italian. În Germania, măsurile energice ale guvernului nu izbuteau să închidă gura forţelor opoziţiei; o mare manifestare împotriva războiului se pregătea pentru a doua zi la Berlin. În toată Franţa, secţiile socialiste şi sindicale, printre care se dăduse alarma, studiau planurile regionale de grevă.

Stefany fu anunţat că-l aşteaptă Jules Guesde. Jacques, grăbit din cauza întâlnirii pe care o avea, ieşi împreună cu Stefany şi-l însoţi până la biroul lui.

— Planuri regionale? întrebă el. Pentru a putea organiza, în caz de război, o grevă generală?

— Generală, fireşte, răspunse Stefany.

Dar tonul cuvintelor lui arăta mai puţină încredere decât ar fi dorit Jacques.

Cafeneaua Rialto se afla în Rue de Bondy. Fiind situat aproape de C.G.T., localul acesta devenise sediul unui grup de sindicalişti foarte activi. Jacques trebuia să se întâlnească acolo cu doi militanţi de la C.G.T., cu care Richardley îl rugase să ia legătura. Unul din ei fusese institutor, celălalt era un fost contramaistru metalurgist.

Vorbeau de aproape o oră, Jacques – pe care-l interesau foarte mult informaţiile date de cei doi în legătură cu meto. dele care tocmai se studiau spre a se ajunge la o colaborare mai strânsă între activitatea confederaţilor şi aceea a parir delor socialiste în lupta lor comună împotriva războiului – nu se gândea deloc să încheie convorbirea, când patroana cafenelei se ivi în uşa

sălii din spate, rezervată pentru întru nici, şi strigă ca şi cum ar fi fost vorba de cineva pe care nu-l cunoştea:

Thibault e chemat la telefon.

Jacques ezită să se ridice. Nimeni nu ştia că este aici. Probabil că mai era un alt Thibault în sală… Cum nimeni ne se mişca, se hotărî să vadă cine e.

Era Pagès. Abia atunci Jacques îşi aminti că, plecând din biroul lui Gallot, vorbise de întâlnirea din Rue de Bondy.

— Ce noroc că te-am găsit! spuse Pagès. A venit la mine un elveţan care vrea să-ţi vorbească… şi care te caută peste tot de ieri.

— Ce elveţan?

— Un omuleţ ciudat, un pitic cu părul alb, un albinos.

— Ah, ştiu… Nu e elveţan, e belgian. Aşadar, e la Paris?

— N-am vrut să-i spun unde te afli… l-am spus să se ducă aşa, la noroc, pe la ora unu, la Croissant.

„Şi vizita mea la Jenny?” îşi spuse Jacques.

— Nu, răspunse el numaidecât. La unu am o întâlnire pe care mi-e cu neputinţă să…

— Fă cum vrei, spuse Pagès. Dar mi se pare că e ceva urgent. Are să-ţi comunice ceva din partea lui Meynestrel… În sfârşit, eu te-am anumat. La revedere.

Mulţumesc!

Meynestrel? O comunicare urgentă?

Jacques plecă de la Rialto. Era nedumerit. Nu se putea hotărî să-şi amâne vizita în Avenue de l’Observatoire. Totuşi, raţunea învinse. Şi, înainte de a se duce la notar, intră furios într-un birou postal şi scrise la repezeală o telegramă pentru Jenny, ca s-o anume că nu va putea fi la ea înainte de ora trei.

Biroul notarial al lui Beynaud se afla la primul etaj al unei case frumoase din Rue Tronchet.

În orice altă împrejurare, gravitatea notarului Beynaud, aspectul biroului, al mobilierului, al colegilor, atmosfera posomorâtă şi îmbâcsită a acestei necropole de hârţoage i s-ar fi părut comice lui Jacques. Fu primit cu oare care respect. Era

fiul, moştenitorul regretatului Thibault şi, fără îndoială, un viitor client. De la ultimul trepăduş până la notar, toţi cei de acolo erau pătrunşi de un respect aproape religios pentru avere. îl puseră să semneze nişte hârtii… Şi cum Jacques se arătă nerăbdător să aibă la dispoziţia lui acest capital important, încercară, discret, să afle cum voia să-şi întrebuinţe ze banii.

— Fireşte, vorbi notarul, cu mâinile puse pe capetele de lei care împodobeau braţele fotoliului său, bursa, în timpul acesta de criză, oferă privilegii neprevăzute… pentru cel ce cunoaşte bursa, pieţele… Dar, pe de altă parte, riscurile…

Jacques îi tăie vorba scurt şi plecă.

La biroul agentului de schimb, o febrilitate neobişnuită îi agita pe funcţionarii din spatele zăbrelelor menajeriei lor. Telefoanele sunau întruna. Se strigau ordine. Ora de deschidere a bursei se apropia şi, din pricina gravităţii situaţiei generale, toată lumea se temea că bursa va fi foarte agitată. Se iviră piedici şi Jacques ceru să fie primit chiar de domnul de Jonquoy. Fu nevoit să se mulţumească să vorbească numai cu un procurist. Şi, de cum îşi exprimă dorinţa expresă de a se vinde imediat totalitatea titlurilor, i se atrase atenţia că momentul era rău ales şi că va avea de suportat o pierdere foarte serioasă.

— N-are importanţă, spuse Jacques.

Se arăta atât de hotărât, încât îi impuse omului de la bursă. Ca să facă o atare nebunie şi cu atâta calm, clientul

acesta ciudat trebuie să aibă informaţii secrete şi combină, desigur, o lovitură de maestru. Era totuşi nevoie de două zile ca să se realizeze toate ordinele lui de vânzare. Jacques se sculă de pe scaun, spunând că va veni din nou miercuri şi că dorea să-şi găsească atunci la casa agenţiei întreaga lui avere preschimbată în numerar.

Procuristul îl conduse până la ieşire.

Vanheede era singur, cocoţat pe bancheta de lângă uşă, cu coatele pe masă, cu bărbia în palme: clipea, atent la cei ce intrau. Era îmbrăcat într-un costum bizar, colonial, din pânză kaki, tot atât de decolorat ca şi părul lui; şi, cu toate că la Croissant lumea era obişnuită să vadă cele mai ciudate feluri de îmbrăcăminte, Vanheede nu trecea neobservat.

Când îl văzu pe Jacques, se ridică în picioare şi obrajii lui palizi se colorară brusc. O clipă nu putu scoate un cuvânt.

— În sfârşit! suspină el.

— (\şadar şi tu eşti la Paris, dragul meu Vanheede?

— În sfârşit! repetă albinosul cu un glas ca de căpriţă. Începuse să-mi fie grozav de teamă, ştii, Baulthy? …

— De ce? Ce s-a întâmplat?

Cu mâinile streaşină la ochi, ca să se apere de lumină, Vanheede privi cu prudenţă spre mesele vecine.

Jacques se aşează lângă el, curios, şi îşi plecă urechea.

— Au nevoie de dumneata, suflă albinosul.

Imaginea lui Jenny trecu prin faţa ochilor lui Jacques. Îşi dădu nervos şuviţa de păr la o parte şi întrebă bănuitor:

— La Geneva?

Vanheede dădu negativ din capul lui cu părul zburlit. Se scotoci în buzunar. Scoase din portofel o scrisoare sigilată, fără adresă. În timp ce Jacques o deschidea cu

înfrigurare, Vanheede îi şopti:

— Mai am ceva pentru dumneata. Acte de identitate po numele Eberlé.

Plicul conţinea o coală dublă: pe faţa primei foi, Rr chardley scrisese câteva rânduri. Cealaltă pagina era albă.

Jacques citi:

„Pilotul se bizuie pe tine. Urmează scrisoare. Ne întâlnim toţi miercuri la Bruxelles.

Cu prietenie, R”.

„Urmează scrisoare”… Jacques cunoştea formula. Pagina albă conţinea instrucţiuni scrise cu cerneală simpatică.

— Trebuie să mă duc acasă ca să descifrez asta… zise el, învârtind cu nerăbdare scrisoarea între degete. Dar dacă nu m-ai fi găsit? îl întrebă pe Vanheede.

Acesta schiţă un zâmbet îngeresc.

— Mithoerg e cu mine. Dacă nu te-aş fi găsit, el ar fi trebuit să deschidă plicul şi să execute ordinele în locul dumitale… Trebuie să ne întâlnim cu ceilalţi, miercuri, la Bruxelles… Vasăzică, nu mai locuieşti la Liébaert, în Rue des Bernardins?

— Unde e Mithoerg?

— Te caută şi el. Urmează să mă întâlnesc cu el, la ora trei, în Boulevarà Barbès, la Oerding, un compatriot al lui, care ne adăposteşte.

— Ascultă, spuse Jacques, băgând scrisoarea în buzunar. Cred că-i mai bine să nu vii la locuinţa mea. Ce să mai atra

gem atenţia portăresei?… Dar să fii cu Mithoerg la patru şi un sfert în faţa staţiei de tramvai de la gara Montparnasse. Ştii tu unde. Vă iau cu mine la o întâlnire interesantă în Rue des Volontaires… Şi diseară, după cină, mergem împreună să manifestăm în Place de la

République.

O jumătate de oră mai târziu, Jacques, închis în camera lui, descifră textul mesajului:

„Fii la Berlin mărfi, 28.

Intri la ora optsprezece în restaurantul Aschinger din Potsdamer Platz. Îl vei găsi pe Tr., care-ţi va da indicaţii precise.

De îndată œ ţi se va încredinţa ce trebuie, pleacă spre Bruxelles cu primù tren.

la cele mai mari măsuri de prevedere. Niciun alt act la tine, afară de cele pe care ţi le va remite V.

Dacă se întâmpla nenorocirea să fii prins şi acuzat de spionaj, ia-l ca avocat pe Max Kerfen din Berlin.

Chestia e pregătită de Tr. şi prietenii lui. Tr. a stăruit în mod special să lucreze cu tine. e.

„Aşadar… îşi spuse Jacques cu jumătate de glas. Şi numaidecât gândi: Să fii folositor… Să acţionezi!”

Din chiuvetă se ridica mirosul afcalin al substamei pe care o întrebuiţase pentru developarea scrisorii. Îşi şterse degetele şi se aşeză pe pat.

„Să vedem, îşi spuse el, silindu-se să rămână calm. Berlin. Mâine seară… Trenul de dimineaţa n-ajunge acolo destul de devreme ca să pot fi la întâlnire la ora şase… Trebuie să plec azi, cu trenul de la ora douăzeci… Oricum, tot am timp s-o văd pe Jenny… Bun. Darscap manifestaţia…”

Cugetă, cu răsuflarea tăiată. În valiza deschisă, care zăcea pe parchet, se afla Mersul trenurilor. îl luă şi se apropie de fereastră. Era o căldură înăbuşitoare.

„La nevoie, de ce să nu iau personalul de la miezul nopţii? Călătoria va dura mai mult, dar în felul ăsta pot să fiu diseară pe bulevard…”

Dintr-o locuinţă de alături se auzea o voce de femeie, subţirică şi tremurătoare: călca, pesemne, fiindcă

zgomotul pe care-l făcea fierul de călcat întrerupea din când în când romanta.

„Tr. este Trauttenbach... fără nicio îndoială... ce-o fi pus la qle? Şi de ce m-a ales tocmai pe mine?”

Îşi ştergea fata plină de sudoare. Era în acelaşi timp şi exaltat gândindu-se la acţiune, la misterul acestei misiuni, la primejdiile care-l pândeau, dar şi deznădăjduit că trebuie s-o părăsească pe Jenny.

„Deoarece trebuie să mă-ntâlnesc cu ei miercuri, la Bruxelles, gândi el, nimic nu mă va putea opri, după ce se termină totul, să fiu joi din nou la Paris...”

Gândul acesta îl linişti. În definitiv, nu era vorba decât de o absentă de trei zile.

„Trebuie s-o anunţ numaidecât pe Jenny... Abia mai am timp dacă vreau să fiu la patru în faţa gării Montparnasse...”

Cum nu era sigur dacă se va mai putea întoarce acasă înainte de plecare, îşi goli portofelul şi-şi făcu un pachet din actele lui personale, pe care scrise, pentru orice eventualitate, adresa lui Meynestrel; nu păstră la el decât actele d 8 identitate ale lui Eberlé, aduse de Vanheede.

Apoi porni spre Avenue de l’Observatoire.

XLIV

Când Jacques sună, Jenny deschise atât de repede, de parcă ar fi rămas la pândă în acelaşi loc în care o lăsase în a. jun.

— Veste rea, spuse el, înainte de bună ziua. Trebuie şi plec astă-seară în străinătate.

Ea bâigui:

— Să pleci?

Se făcuse albă ca varul şi-l privea fix. Jacquespăru atât de nenorocit din pricină că e nevoit s-o îndurereze, încât ea ar fi vrut să-i ascundă cât de mult suferă. Dar a-l

pierde acum pe Jacques era o încercare ce trecea dincolo de puterile ei…

— Joi sau cel mai târziu vineri, voi fi înapoi, se grăbi el să adauge.

Jenny îşi ţinea ochii în pământ. Respira adânc. Obrajii el prinseră puţină culoare.

— Trei zile, urmă el, silindu-se să zâmbească. Nu-i mult trei zile… când avem în faţa noastră toată viaţa casă fim fericit, i!

Jenny ridică spre el o privire temătoare şi întrebătoare.

— Nu mă întreba nimic, spuse el. fost ales pentru o misiune. Trebuie să plec.

La cuvântul „misiune”, chipul lui Jenny exprimă o îngri e jorare atât de mare, încât Jacques, care nu ştia nici el ce avea de făcut în Germania, crezu că e bine s-o liniştească:

— E vorba numai de a lua contact cu anumiţi oameni politici străini… Şi cum vorbesc bine limba lor…

Jenny îl privea cu atenţie. Jacques scurtă discuţia despre plecare şi, arătând ziarele care stăteau desfăcute pe masa din antreu, zise:

— Ai văzut ce se petrece?

— Da, răspunse ea scurt, pe un ton care lăsa să se înţeleagă că acum îşi dădea seama şi ea, tot atât de bine ca el, de gravitatea evenimentelor.

Jacques se apropie de ea, îi prinse mâinile, le împreună şi le sărută.

— Să mergem la noi, o îmbie el, arătând cu degetul spre odaia lui Daniel. N-am decât câteva minute. Să nu le irosim!

În sfârşit, Jenny zâmbi şi o luă înainte pe coridor.

— N-ai vesti de la mama ta?

— Nu, răspunse ea fără să se întoarcă. Mama urma să sosească la Viena în după-amiaza asta. Nu cred să primesc vreo telegramă până mâine.

În cameră totul era pregătit pentru a-l primi. Storul lăsat dădea o lumină plăcută; se făcuse curăţenie, perdelele proaspăt călcate atârnau la fereastră; pendula mergea; pe colţul biroului era un buchet de flori.

Jenny se opri în mijlocul încăperii privindu-l pe Jacques stăruitor, cu oarecare îngrijorare. El surâse, fără a izbuti s-o facă şi pe ea să zâmbească.

— Aşadar, spuse ea cu un glas tremurat, e adevărat? Numai câteva minute?

Jacques o privea cu duioşie, surâzând, cu o căutătură aproape fixă: o căutătură stăruitoare, limpede, atentă, dar care lui Jenny îi făcea parcă rău. Avea impresia că, de când venise, nicio clipă privirea lui n-o întâlnise cu adevărat pe a ei”.

El văzu că buzele ei tremură. Îi luă mâinile şi murmură:

— Nu mă face să-mi pierd curajul…

Ea îşi reveni şi-i zâmbi.

— Aşa, zâmbeşte! spuse el şi o sili să se aşeze. Apoi, fără să-şi explice înlănţuirea gândurilor din minte a lui, spuse cu jumătate de glas: Trebuie să credem în noi înşine. Ba chiar nici nu trebuie să credem în altceva decât în noi înşine… Nu există viaţă lăuntrică temeinică decât pentru aceia care au luat cunoştinţă, în mod limpede şi hotărât, de soarta lor, căreia îi jertfesc totul.

— Da… bâigui ea.

— A lua cunoştinţă de pornirile tale! continuă Jacques, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşi. Şi a li te supune! Atâta pagubă dacă. ceilalţi oameni judecă. pomirile astea ca pe ceva rău!…

— Da… repetă ea, plecându-şi iar fruntea.

În ultimele zile avusese de multe ori acelaşi gând ca şi în clipa asta: „Va trebui să-mi amintesc mereu de ceea ce-mi spune… ca să cuget… să înţeleg mai bine…” Stătu un moment nemişcată, ca o stană, cu genele plecate; şi pe chipul ei, aplecat astfel, se citea atâta încordare a gândului, încât Jacques rămase o clipă împietrit.

Apoi, cu glas fierbinte, reţinut, el adăugă:

— Una din zilele hotărâtoare din viaţa mea a fost aceea în care am înţeles că ceea ce alţi socoteau că e rău în mine, primejdios, era, dimpotrivă, tot ce aveam mai bun, partea cea mai autentică din fiinţa mea!

Jenny asculta, înţelegea, dar o cuprindea parcă un vârtej ameţitor.

De două zile încoace, temeliile lumii ei lăuntrice slăbeau una câte una: în jurul ei se săpa un gol şi acest gol nu izbuteau încă să-l umple valorile acestea noi, pe care se sprijineau, parcă, toate judecăţile lui Jacques.

Văzu cum chipul lui se lumină dintr-odată. Jacques zâmbi din nou, însă cu totul altfel. îl fulgerase un gând şi o întrebă numaidecât, din ochi:

— Ascultă, Jenny… de vreme ce eşti singură astă-seară… cred că nimic nu te-ar putea opri să vii… să cinezi cu mine, oriunde, da?

Jenny îl privea fără să răspundă, încurcată de invitaţia asta atât de simplă şi, pentru ea, atât de neobişnuită.

— Nu sunt liber înainte de şapte şi jumătate, spuse el. Iar la nouă trebuie să fiu în Place de la République. Vrei să petrecem împreună o oră şi mai bine?

— Da.

„Are un fel al ei, absolut, hotărât, şi totuşi blând, de a spune «da» sau «nu»” gândi Jacques.

— Mulţumesc! exclamă el foarte bucuros. N-o să am

timp să vin să te iau. Dar poţi să vii la şapte şi jumătate în faţa bursei.

Jenny aprobă cu un semn din cap.

Jacques se ridică.

— Şi acum, fug. La revedere, pe curând...

Nu încercă să-l oprească şi-l însoţi în tăcere până la scări.

Cum Jacques începuse să coboare scările, întorcându-şi capul ca să-i mai zâmbească o dată, afectuos, Jenny se aplecă peste rampă şi, prinzând deodată curaj, murmură:

— Îmi pface să mi te închipui printre tovarăşii tăi... De pildă, la Geneva... Cred că numai acolo eşti cu adevărat tu...

— De ce spui asta?

— Pentru că, răspunse ea căutându-şi cuvintele, peste tot pe unde te-am văzut eu până acum mi-ai părut întotdeauna... cum să spun? cam stram de ceilalţi...

Jacques se opri pe trepte, îşi ridică faţa şi o privi cu seriozitate”.

— Să nu crezi asta! spuse el repede. Şi acolo sunt străin de ceilalţi! Peste tot sunt aşa. Întotdeauna am fost străin de ceilalţi!... Zâmbi şi adăugă: Numai când sunt lângă tine, Jenny, ma părăseşte... puţin... senzaţia asta de înstrăinare.

Zâmbetul îi pieri. Părea c’a vrea să mai spună ceva, dar că ezită. Făcu un gest nedesluşit cu mâna şi se îndepărtă.

„E desăvârşită! îşi spuse Jacques. Desăvârşită, dar de nepătruns”. Nu era o mustrare. Faptul că Jenny îl atrăsese totdeauna atât de mult nu se datora, oare, în bună măsură, acestui mister al ei?

După ce se întoarse în apartament, Jenny rămase

câteva minute în picioare, rezemată de uşa închisă, ascultând paşii care se îndepărtau. „Ah! cât e de Complicat!”… îşi spuse ea deodată. Nu era o părere de rău: îl iubea atât de mult, încât îi era dragă până şi impresia asta de teamă nelămurită pe care Jacques o lăsa în urma lui, ca o dâră, ca o amprentă.

XLV

Întrunirea de pe Vaugirard se ţinea în sala rezervată de la caté Garibaldi, din Rue des Volontaires.

Vanheede şi Mithoerg, prezentaţi de Jacques, fură primiţi ca delegaţi ai partidului elveţian şi aşezaţi în primele rânduri.

Giboin, care prezida, îi dădu cuvântul lui Knipperdinck. Opera bătrânului teoretician era scrisă în limba suedeză, dar influenţa ei trecuse de mult grankele ţărilor nordice; cele mai însemnate lucrări ale lui fuse seră traduse şi citite de mulţi dintre cei prezenţi. Suedezul vorbea corect limba franceză. Statura sa înaltă, încoronată de un păr foarte alb, strălucirea privirii lui de apostol măreau şi mai mult prestigiul ideilor sale. Era fiul unei ţări pacifice şi neutre, unde naţionalismul sălbatic al principalelor puteri continentale stârnise de multă vreme îngrijorare şi dezaprobare. Knipperdinck judeca situaţia europeană cu o luciditate aspră. Cuvântarea lui, documentată şi caldă, era mereu întreruptă de ovaţii.

Jacques, distrat, asculta fără prea multă atenţie. Se gândea la Berlin. De îndată ce suedezul termină cuvântarea printr-un apel fierbinte la rezistentă, Jacques se ridică, fără să mai aştepte discuţia generală, sr, renunţând să meargă cu Vanheede şi cu Mithoerg la Libertaire, le dădu întâlnire la manifestata din seara aceea.

Când ajunse în Place du Théâtre Fran9 lis şi se uită la ceas, îşi schimbă proiectul. Până la Montmartre era departe. Hotărî că e mai bine să nu se mai ducă la

Libertaire, ci să se întoarcă la l'Humanité, să vadă care era situaţia politică de după-amiază.

Ajungând în Rue du Croissant, îl zări pe trotuar pe bătrânul Mourlan, îmbrăcat în bluza lui de zeţar; le-ea de la ziar cu Milanov. Făcu câţiva paşi spre el.

Jacques ştia că Milanov păstra relaţii cu cercurile anarhiste; îl întrebă dacă are de gând să se ducă la congresul de la Londra, la sfârşitul săptămânii.

— De acolo nu poate ieşi nimic folositor, răspunse laconic rusul.

— De altfel, spuse Mourlan, congresul nu cred că va reuşi. Nimeni n-are poftă să fie reperat în momentul de fată. Ne ascundem... La Prefectură, la Interne au şi început să-i întindă laturile: se pare că se grăbesc să completeze Carnetul B!

— Care carnet? întrebă Milanov.

— Lista tuturor suspecfilor. Cum începe să se îngroaşe lucrurile, capcana lor trebuie să fie gata...

— Şi sus ce se vorbeşte astă-seară? întrebă Jacques, arătând spre ferestrele de la l'Humanité.

Mourlan scutură din umeri. Ultimele telegrame erau descurajante.

De la Petersburg se aflase, prin indiscreţia unui trimis special al ziarului Times, întotdeauna bine informat, că tarul autorizase mobilizarea a patruzeci de corpuri de armată situate la frontiera austriacă; era un răspuns la avertismentul Germaniei. Nu numai că Rusia nu se lăsase intimidată, aşa cum se nădăjduise un moment, dar se arătase făţiş agresivă.

Guvernul rus amenima că va decreta imediat mobilizarea generală dacă Germania şi-ar îngădui o mobilizare chiar parţială. Şi se ştia din telegramele sosite de la Berlin că guvernul Kaiserului, lăsând la o parte orice

precauţie, lucra activ la mobilizare. Şeful de stat major al lui Moltke fusese rechemat de urgenţă. Publicul german era avertizat prin presa oficială că războiul este aproape. Ziarul Berliner Lokalanzeiger publica o lungă pledoarie în favoarea ultimatumului austriac şi preconiza nimicirea Serbiei. La Berlin, în primele ore ale dimineţii, ghişeele băncilor fuseseră, se pare, luate cu asalt de deponenţii cuprinşi de panică.

Casele de credit erau asaltate şi în Franţa. La Lyon, la Bordeaux, la Lille, retragerile de fonduri puneau băncile într-o situaţie grea. La bursa din Paris se iscase în după-amiaza aceea o adevărată răzmeriţă: un speculant austriac, acuzat că provocase o scădere a rentei, fusese înhăţat cu strigăte de: „Moarte spionilor!” Poliţia abia avusese timp să intervină. Prefectul pusese să se evacueze galeria coloanelor. Şi agenţii cu greu putuseră potoli mulţimea furioasă, care voia să-i sfâşie pe austriac. Incidentul era oarecum caraghios, dar dovedea fierberea războinică a spiritelor.

— Dar în Balcani? întrebă Jacques. Trupele austriece încă n-au trecut frontiera Serbiei?

— Încă nu, aşa se spune.

După ultimele telegrame însă, ofensiva, întârziata până astăzi, urma să fie dezlănţuită în cursul nopţii. Gallot preciza chiar, dintr-un izvor sigur de informaţii că, în fapt, mobilizarea generală a Austriei era hotărâtă, că va fi decretată mâine şi se va termina în trei zile.

— La noi, spuse Mourlan, ofiţerii aflaţi în concediu, soldaţii plecaţi în permisie, cei de la căile ferate sau poştaşii în vacantă au fost rechemaţi telegrafic... Iar Poincaré dă exemplu: se întoarce în grabă, fără escală; miercuri va fi la Dun-Icerque.

— Apropo de Poincaré al vostru... spuse Milanov. Şi povesti o anecdotă semnificativă, care circula la Viena: La

21 iulie, la recepţia corpului diplomatic de la Palatul de iarnă, preşedintele Republicii franceze i-ar fi spus, pe un ton tăios, ambasadorului Austriei fraza aceasta, care făcuse senzaţie: „Serbia, domnule ambasador, are prieteni foarte inimoşi în poporul rus. Şi Rusia are o aliată: Franţa!”

— Mereu politica de intimidare, murmură Jacques, gândindu-se la Studler.

Milanov propuse să se ducă la Progrès, în aşteptarea manifestaţiei. Dar Mourlan refuză.

— În înghiţit destule pălăvrăgeli astă-seară, mormăi el morocănos.

— O să-ţi cer un serviciu, îi spuse Jacques după ce plecă Milanov. Anii lăsat în camera mea, în Rue au Jour, un pachel legat cu sfoară, în care sunt actele mele personale. Dacă mi se întâmpla ceva zilele astea, vrei să le trimiţi la Geneva, lui Meynestrel?

Zâmbi, fără să mai dea alte lămuriri. Mourlan îl privi a tent câteva clipe. Dar nu întrebă nimic şi făcu semn din cart că-i va îndeplini rugămintea. Când se despărfiră, ţinu o clipă mâna lui Jacques într-a lui.

— Noroc bun… rosti el. (Şi de data asta nu-i mai spuse „băieţaş”.)

Jacques se întoarse la ziar. Nu-i rămânea decât o jumătate de oră până la întâlnirea cu Jenny.

Un grup de socialişti, printre care recunoscu pe Cadieux, Compère-Morel, Vaillant, Sembat, ieşeau din biroul lui Jau e rès; îi văzu intrând la Gallot. Se întoarse şi se duse să bată 1 u uşa lui Stefany, pe care-l găsi singur, în picioare, aplecat sau e prea unei mese cu ziare străine.

Stefany era înalt şi slab, cu pieptul scobit şi umerii as e cuţiti. Fata lui prelungă, încadrată de un păr negru, era necontenit schimonosită de ticuri care-i dădeau câteodată

un aer de dement. Era un om de o activitate neobosită, meridio*nală (era din Avignon). Profesor de istorie, predase câţiva ani în provincie, înainte de a se consacra luptei sociale; cel care îl avuseseră profesor nu-l uitaseră. Jules Guesde 11 băgase la l'Humanité. Jaurès, pe care sănătatea lui robustă îl făcea să se îndepărteze de firile bolnăvicioase, îl stima, fără să-l iubească; îi îngăduia totuşi să ocupe la ziar un loc de primul rang şi-i încredinţa sarcini grele.

În după-amiaza aceea îl însărcinase în mod special să ţină legătura cu grupul socialist din Parlament şi cu comisie administrativă a partidului. Jaurès încerca să provoace un protest oficial al parlamentarilor socialişti împotriva o* ricărei intervenţii armate a Rusiei; îşi înteţea demersurile 1 a Quai d'Orsay, ea să împiedice Parisul de a face cauză comună cu Petersburgul şi să-l hotărască să-şi păstreze întrea* ga libertate de acţiune pentru a putea exercita în Europa un rol de arbitru pacificator.

Stefany avusese o lungă convorbire cu şeful. Nu-i ascunse. lui Jacques că-l găsise neobişnuit de nervos. Jaurès hotărâse ca l'Humanité de a doua zi să apară cu această manşetă ameninţătoare: Războiul va începe în dimineaţa asta.

Redactase cu Stefany un proiect de manifest, în care partidul socialist afirma, în faţa străinătăţii, în numele tuturor muncitorilor francezi, voinţa lui de pace. Stefany ţinea minte fraze întregi, pe care le cita cu glasul lui cântător, măsurând cu paşii camera strâmtă. Ochii lui mici, cu căutătura de pasare se mişcau în stânga şi în dreapta, în dosul ochelarilor; nasul osos şi coroiat îi ieşea în afară ca un cioc.

— „Socialiştii adresează întregii ţări un apel, îndemnând la protest împotriva politicii de violentă..."

declama el, ridicând braţul în aer. Era bătătoare la ochi şi în acelaşi timp mişcătoare nevoia asta a lui de a-şi oţeli întrederea repetând ca o litanie aceste declaraţii întăritoare.

A *

În cursul zilei se primée un text asemănător de la socialiştii germani. Jaurès îl tradusese cu ajutorul lui Stefany: „Războiul bate la uşă. Trăiască înţelegerea internaţională! Proletariatul conştiek din Germania ridică, în numele omenirii şi al civilizatei, un protest înflăcărat!… El somează guvernul german să folosească influenta sa asupra Austriei pentru a menţine pacea. Şi dacă, totuşi i groaznicul război nu va putea fi împiedicat, ei cere ca Germania să rămână, în întregime, în afara conflictului”.

Jaurès ţinea ca acele două manifeste să fie afişate împreună pe două placarde alăturate, în mii de exemplare. În tot Parisul şi în toate oraşele mari, cât mai curând cu putinţă; începând din acea noapte, tipografiile socialiste erau mobilizate în vederea acestui lucru.

— Şi în italia treaba merge bine, spuse Stefany. Grupul de deputaţi socialişti, întruniţi la Milano, a votat o ordine de zi, cerând convocarea extraordinară şi urgentă a Camerei italiene, pentru a obliga guvernul să declare în mod public că Italia nu va urma pe aliaţii ei din Tripla Alianţă. Miercuri, urmă el, la Bruxelles va avea loc nu numai întrunirea biroului socialist internaţional, ci şi un mare miting de protest, care se va ţine seara şi va fi prezidat de Jaurès, de Vandervelde, pentru Belgia, de Haasek şi Molkenbuhr pentru Germania, de Keir-Hardie pentru Anglia, şi de Rubanovici pentru Rusia… Va fi ceva măreţ… Militanţii disponibili din toate ţările sunt chemaţi să vină acolo, în aşa fel încât mitingul acesta să se transforme într-o manifestaţie europeană formidabilă. Trebuie să se arate că proletariatul din lumea întreagă se

pune de-a curmezişul politicii guvernelor!

Se plimba în sus şi în jos, încreţindu-şi nările, strângându-şi buzele, mistuit de neputinţă, dar ţinându-se tare şi nevoind să deznădăjduiască pentru nimic în lume.

Uşa se deschise şi intră Mare Levoir. Era aprins la faţă şi agitat. Abia pătrunse înăuntru, că şi căzu pe un scaun.

— E cazul să te-ntrebi dacă nu cumva îl vor cu toţii!

— Războiul?

Venea de la Quai d'Orsay şi aducea o veste ciudată: se spunea că domnul de Schön s-ar fi prezentat să anunţe ca Germania făgăduia să obţină din partea Austriei angajamentul formal ca integritatea teritorială a Serbiei să fie respectată, şi asta cu scopul de a oferi Rusiei un pretext onorabil de a renunţa la intransigenţa ei. Ambasadorul ar fi propus apoi guvernului francez să facă în presă o declaraţie oficială, pentru a sublinia că Franţa şi Germania, „absolut solidare în dorinţa lor arzătoare de a nu rupe pacea", acţionează în bună înţelegere şi că repetă la Petersburg sfaturile lor de moderaţie. Dar guvernul francez, sub influenţa lui Berthelot, ar fi respins această propunere şi ar fi refuzat categoric să discuta despre cea mai mică solidaritate cu Germania, de teamă să nu trezească susceptibilitatea aliatei sale, Rusia.

— Cum vine vreo propunere din partea Germaniei, încheie Levoir, Quai d'Orsay-ul declară: „E o capcană!" Şi asta durează de patruzeci de ani!

Ochii mici ai lui Stefany se aţintiră foarte îngrijoraţi asupra lui Levoir. Faţa lui galbenă părea şi mai lungă, ca şi cum carnea gelatinoasă a obrajilor săi ar fi fost trasă în jos da greutatea fălcilor.

— Când stai şi te gândeşti, murmură el, e trist că în Eu ropa nu sunt decât şapte ori opt indivizi din ăştia – poate zece – care fac istoria între ei… Mi-aduc aminte de

regelo Lear: „Blestemată fie vremea când turma orbilor este mânată de o ceată de nebuni…!” Hai cu mine, urmă el, punându-şi mâna pe umărul lui Levoir. Trebuie să-l anunţăm pe şef.

Jacques rămase singur. Se ridică. Era timpul să se ducă la Jenny. „Şi mâine seară o să fiu la Berlin…” Nu se gândea la

misiunea lui decât din timp în timp; dar, de fiecare dată, cu un fior de plăcere amestecat şi cu puţină strângere de inimă: se temea că nu va putea îndeplini destul de bine ceea ce aşteptau ceilalţi de la el.

XLVI

Cu toate că orologiul de la bursă arăta abia şapte şi jumătate, Jenny era acolo. Jacques *o* zări de departe şi se opri. Silueta ei subţire şi nemişcată se desluşea în faţa barelor de fier de la intrare, în forfota vânzătorilor de ziare. Rămase un moment pe marginea trotuarului, privind-o lung. Surprinzând-o astfel, singură, îl pătrunse o veche emoţie. Odinioară, la Maisons-Laffitte, dădea adesea târcoale prin preajma grădinii familiei Fontanin, ca s-o vadă o clipă pe Jenny. îşi amintea de un amurg când o văzuse ieşind într-o rochie albă din umbra brădetului şi trecând print’r-un şuvoi de raze care o învălui o clipă cu un nimb de lumină, dràdu-i aparenta unei arătări…

În seara asta nu purta vălul de doliu. Era îmbrăcată într-un costum negru, care o făcea şi mai subţire. În felul de a se îmbrăca, întocmai ca şi în purtarea ei, nu se lăsa niciodată condusă de dorima de a plăcea. Îi era de-ajuns propria sa aprobare (era prea mândră ca să-i pese de judecata altora şi, de altfel, prea modestă ca să-şi închipuie că alţii îşi dau vreo osteneală să-i judece persoana ori purtarea). îi plăceau veşmintele croite simplu, cu unica preocupare să fie practice. Cu toate astea, era

elegantă, dar de o elegantă oarecum sobră şi severă, născută mai ales din simplitate şi distincţie firească.

and Jacques se apropie de ea, Jenny tresări şi se îndreptă spre el zâmbind. Căci acum zâmbea fără să se silească; sau, mai exact, o fremătare nehotărâtă făcea să-i tremure colţul buzelor, în timp ce în adâncul ochilor ei limpezi se aprindea o licărire pe care Jacques ştia s-o prindă repede, lucru care îi umplea inima de bucurie ori de câte ori avea prilejul s-o facă.

O întâmpină, necăjind-o în glumă:

— De câte ori zâmbeşti, ai aerul că ai da ceva de pomană.

— Serios?

Nu-şi putu stăpâni un uşor sentiment de mândrie jignită. Dar numaidecât se gândi că Jacques are dreptate şi era gata să se acuze singură şi mai mult, spunând: „E adevărat, am trăsături ţepene, îngheţate…” Dar nu putea suferi să vorbească despre ea însăşi.

— Toate merg din ce în ce mai rău, oftă Jacques deodată. Fiecare guvern se încăpăţânează şi ameninţă… E o adevărată întrecere… Care va fi cel mai dfrz…

Din prima clipă a sosirii lui Jacques, Jenny observase cât e de ostenit, de îngrijorat. îi ceru, cu privirea, ştiri noi. Dar Jacques clătina din cap, cu îndârjire:

— Nu, nu… să nu mai vorbim de nimic… Dimpotrivă, ajută-mă să uit totul în timpul acestei pauze de o oră… Hai să cinăm undeva, pe-aici, pe-aproape, ca să nu pierdem timp… AZI la prânz n-am mâncat nimic şi mi-e o foame grozavă… Vino! încheie el, îndemnând-o să-l urmeze.

Jenny îl urmă. „Dacă ne-ar vedea mama şi Daniel…” gândi ea. Escapada asta în doi dădea pe neaşteptate intimităţii lor, de care nimeni nu ştia nimic, un fel de consacrare materială ce-o tulbura ca pe un copil care a făcut o poznă.

— Dacă am intra aici? spuse Jacques, arătându-i la colţul străzii un restaurant cam sărăcăcios, în care se vedeau, prin ferestrele mari dinspre trotuar, câteva mese cu fete de masă albe. Aici o să putem sta liniştiţi, ce zici?

Trecură drumul şi intrară în localul mic şi cu desăvârşire gol. Prin uşa cu geamuri a bucătăriei, se zăreau, cu spatele la ei, două femei care şedeau la o masă, sub lampa aprinsă. Niciuna nu se întoarse.

Jacques îşi aruncă pălăria pe banchetă cu un gest obosit şi se duse să atragă atenţia personalului din restaurant. Aşteptă câteva clipe răbdător, nemişcat. Jenny îşi ridică privirea spre el; şi deodată chipul îmbătrânit al lui Jacques, cu trăsăturile adâncite şi schimonosite într-un mod ciudat de lumina care bătea din bucătărie, o făcu să creadă că se afla în faţa unui necunoscut. I se păru ca trăieşte un vis urât, simţi o spaimă de fetiţa atrasă într-un loc groaznic de către un hoţ de copii… Vedenia asta nu dură însă decât o clipă: Jacques se întoarse spre ea, şi jocul schimbat al umbrelor îl arătă iarăşi sub chipul lui adevărat.

— Şezi, te rog, spuse el, făcându-i loc să se strecoare pe banchetă. Nu, uite, şezi aici, ca să nu-ţi bată lumina în ochi.

Pentru Jenny era un lucru cu totul nou să simtă grija plină de atenţie a unui bărbat şi se lăsă învăluită de un sentiment nespus de plăcut.

În bucătărie, cea mai tânără dintre femei, o fată mătăhăloasă, într-o bluză roz, cu părul care-i creştea din mijlocul frunţii, ca o juncană, se sculă, în sfârşit, şi se

Îndreptă spre ei mârâind parcă, asemenea unui animal pe care îl tulbură cineva în timp ce mănâncă.

— Putem mânca ceva, domnişoară? întrebă Jacques pe un ton amabil şi voios.

Fata îl măsură cu privirea.

— Depinde…

Jacques aruncă ochiri repezi când spre Jenny, când spre chelnernă.

— *Desigur că aveţi nişte ouă*! *Da*? *Poate şi nişte friptură rece*?”

Fata scoase o hârtie de la piept…

— *Uite ce avem, spuse ea, ca şi cum ar fi zis*: „*Dacă vă place…*”

Dar buna dispoziţie a lui Jacques părea de nezdruncinat.

— Perfect! spuse el după ce citi lista de bucate cu glas tare, consultând-o pe Jenny cu privirea.

Chelneriţa se îndepărtă fără să spună niciun cuvânt.

— Nostimă fată! murmură Jacques. Şi se aşeza, râzând, în faţa lui Jenny.

Se ridică însă repede, pentru a o ajuta să-şi scoată jacheta.

„As putea să-mi scot şi pălăria, gândi ea. Nu, mi-aş strica pieptănătură…” Dar în aceeaşi clipă se rmină de cochetăria ei şi-şi scoase pălăria cu o mişcare hotărâtă, fără să-şi treacă măcar mâinile prin păr.

Fata cu chipul morocănos se întoarse cu un castron cu supă fumegândă.

— Bravo, domnişoara! exclamă Jacques, luându-i-l din mină. Nici nu ne-ai spus că aveü supă… Miroase straşnic de frumos! Şi, întorcându-se spre Jenny: Vrei să te servesc?

Veselia lui suna puţin cam fals. Prima lor masă în doi îl intimida aproape tot atât de mult ca şi pe ea. Şi nu izbutea să-şi înlăture din minte preocupările din cursul zilei.

O oglindăverzuie, ce se afla în spatele lui Jenny, îi reproducea fiecare mişcare şi-i îngăduia să vadă, dincolo

de bustul viu pe care-l avea în faţă, imaginea plină de graţie a umerilor şi a gâtului ei.

Jenny simţi că o priveşte cercetător şi spuse deodată:

— Jacques… mă întreb… dacă mă cunoşti destul de bine… Mi-e tare teamă… Nu-ţi faci oare… prea multe iluzii despre mine?

Zâmbea, ca să-şi i ascundă îngrijorarea şi neliniştea ce-o cuprindeau de îndată ce se întreba: „Voi izbuti oare *vreo* dată să fiu aşa cum mă vrea el? Nu sunt sortită să-l dezamăgesc?”

Zâmbi şi Jacques:

— Şi dacă te-aş întreba şi eu: „Dar tu mă cunoşti destul de bine?” Ce mi-ai răspunde?

Jenny stătu pe gânduri o clipă:

— Cred că aş răspunde: „Nu!”

— Dar în acelaşi timp ai gândi: „Asta n-are nicio importantă”. Şi ai avea dreptate, spuse el continuând să

zâmbească.

Jenny făcu un semn aprobator din cap. „Da, gândea ea. Asta n-are importantă… Totul o să vină de la sine… Gândul care m-a stăpânit o clipă se aseamănă cu gândurile pe care le au de obicei părinţii”.

— Trebuie să avem încredere în noi înşine, spuse Jacques cu tărie.

Jenny nu răspunse. Jacques o privi îndelung, puţin îngrijorat. Dar expresia ei de fericire, care-i lumina chipul în clipa aceea, era un răspuns cât se poate de liniştitor.

Un miros plăcut de unt cald se răspândi în sală.

— Uite-o şi pe ţepoasa noastră, şopti Jacques.

Chelneriţa cu bluză roz aducea o omletă.

— Cu şuncă?! exclamă Jacques. Straşnic! Dumneata găteşti, domnişoară?

— Dar cine?

— Felicitările mele!

Fata catadicsi să zâmbească. Îşi luă un aer modest:

— Ah, ştiţi, aici se cinează simplu şi rar... Dar să veniţi la prânz să vedeü! Nu-i nicio masă liberă, niciodată... Seara însă nu-i lume... Mară de câţiva îndrăgostii.

Jacques schimbă o privire înveselită cu Jenny. Se simţea într-adevăr uşurat că izbutise să descreţească chipul încruntat al fetei.

— Asta mai zic şi eu că e omletă! făcu el, plescăind zgomotos.

Fata, măgulită de data asta, începu să râdă:

— Eu, murmură ea aplecându-se, de parcă ar fi făcut o destăinuire, îmi văd de treabă fără să întreb pe nimeni nimic. Mă bizui pe cunoscători.

Îşi înfundă mâinile în buzunarele sortului şi se depărtă, legănându-şi soldurile.

— Să fie oare un compliment discret? întrebă Jacques râzând.

Jenny părea că visează, distrată. Scena asta era o nimica toată, şi totuşi o făcea să descopere lucruri surprinzătoare. Se vedea bine că Jacques avea darul de a răspândi în jurul lui un fel de căldură; de a crea, printr-un cuvânt, printr-un zâmbet, prin interesul pe care îl arăta faţă de oameni, o ambianţă, o atmosferă prielnică pentru a face să se nască încrederea, simpatia. Jenny o ştia asta mai bine decât oricine. În preajma lui, firile cele mai închise, cele mai îndărătnice ajungeau până la urmă să iasă din posomoreala lor, să se destindă, să se lumineze. Totuşi, nimic n-o mira mai mult decât o însuşire ca asta! Spre deosebire de Jacques şi de Daniel, ca n-avea aproape niciun fel de curiozitate pentru ceilalţi oameni. Trăia fericită în universul ei interior. Grijulie, înainte de orice, să-şi apere lumea ei, plină de puritate, făcea chiar tot ce

putea ca să păstreze o anumită distanţă între ea şi ceilalţi oameni, să nu ofere contactului cu lumea decât o suprafaţă lucie, prin care nu putea răzbate nimic. „Dar, îşi spuse ea gândindu-se la fratele ei, oare curiozitatea asta care-l împinge pe Jacques spre orice fiinţă vie n-are cumva cusurul de a-l stânjeni foarte mult când e vorba să facă o alegere definitivă?”

— Spune-mi, te rog, eşti în stare să ai o preferinţă? îl întrebă Jenny pe neaşteptate. Eşti în stare să te legi de o fiinţă mai mult decât de toate celelalte? Şi pentru totdeauna?

Îşi dădu seama imediat cât de confuză şi de stângace era întrebarea ei. Roşi.

Jacques o privea nedumerit, căutând să ghicească asociata ei de idei şi repetă întrebarea, dorind să-i răspundă cinstit, deoarece amândoi simţeau, într-un chip aproape superstiţios, că ar fi comis un sacrilegiu faţă de iubirea lor dacă s-ar fi înşelat, oricât de puţin, unul pe altul.

Era gata să spună: „În stare să mă leg de o fiinţă? Dar ce este altceva prietenia mea cu Daniel?” Exemplul era însă înşelător, dat fiind că prietenia aceasta fusese oarecum influenţată de scurgerea timpului.

— Până acum, poate că nu, recunoscu el cu oarecare răceală. Şi adăugă cu asprime: Dar cum? Te-ndoieşti de asta?

— Nu mă îndoiesc, bâigui Jenny repede.

Pe Jacques îl izbi tulburarea ei. îşi dădu seama, prea târziu, că trebuie să fie foarte precaut cu o fiinţă atât de sensibilă. Voi să mai spună ceva şi, cum chelneriţa aducea felul următor, se mulţumi să-i zâmbească dezmierdător, cu intenţia vădită de a-i cere iertare că fusese aspru cu ea.

Jenny îl privea cu atenţie. Repeziciunea cu care

Jacques trecea de la o extremă la alta o speria ca o primejdie, dar o şi încântă, fără să ştie prea bine de ce; găsea, poate, în felul acesta de a fi un semn de superioritate, de forţă? „Barbarul meu…” gândea ea, mândră *şi* înduioşată. Umbra care-i întunecase chipul pieri; şi se simţi iară-şi pătrunsă de siguranţa aceea intimă a fericirii care, de două zile încoace, îi răscolea şi-i reînnoia întreaga fiinţă.

După ce chelneriţa plecă, Jacques spuse:

— Cât de slabă pare încă încrederea ta…

Nu era nici urmă de mustrare în glasul lui; nimic altceva decât, poate, puţină părere de rău şi puţină remuşcare, deoarece el nu uita că purtarea lui din trecut îndreptăţea din plin toate îndoielile ei de acum.

Jenny îi ghici numaidecât reţinerea şi, căutând să-i alunge amintirile amare, spuse repede:

— Fiindcă, vezi tu, eu nu prea sunt pregătită să am încredere… Nu-mi aduc aminte să fi cunoscut vreodată… (căută cuvântul; un cuvânt spus odată de Jacques însuşi îi veni pe buze:) ad-evcirata linişte. NICI când eram copila… Aşa* sfut tăcuta… Zâmbi: Eu, cel puţin, aşa eram… Apoi adăugă încet, plecându-şi ochii: Nu am mărturisit asta nimănui, niciodată.

Şi după ce aruncă o privire spre uşa de la bucătărie, îşi întinse amândouă mâinile peste masă, spre Jacques, cu un elan pornit din tot sufletul; două mâini gingaşe, căldme şi goale, care tremurau. Ea simţea că este a lui, cu totul a lui, şi nu dorea decât să se lase cât mai mult pradă acestui sentiment, să se confunde cu el, să se topească în el.

Jacques murmură:

— *Şi eu am fost ca tine… singur, mereu singur*! *Şi mereu neliniştit*!

— *Cunosc sentimentul ăsta, spuse Jenny, retrăgându-şi mâinile cu o mişcare uşoară.*

— *Mă credeam când superior celorlalţi, şi mă îmbătam de orgoliu, când nerod, neştiutor, urât, şi atunci mă rodea u milinta…*

— Întocmai ca şi mine…

— …mereu străin…

— Ca şi mine.

— …zăvorât în propria-mi fiinţa.

— Şi eu la fel. Fără să sper că voi scăpa sau că voi deveni ca ceilaâti.

— Şi dacă, în anumite epoci, nu mi-am pierdut cu totul încrederea în mine însumi, continuă el cu un brusc elan de recunoştinţă, ştii cui îi datorez asta?

O clipă, Jenny nădăjdui nebuneşte că va spune: „Ţie”. Dar Jacques adăugă:

— Lui Daniel!… înainte de orice, prietenia noastră era un schimb de încredere reciprocă. Afecţiunea, încrederea lui Daniel, iată ce m-a salvat!”

— Ca şi mine! murmură Jenny. Întocmai ca şi mine! N-am avut niciodată alt prieten în afară de Daniel.

Nu se mai săturau să se asculte unul pe altul şi se cercetau până în adâncul ochilor, cu o privire lacomă şi încântată. Fiecare aştepta ca o mărturisire, ca o dovadă hotărâtoare a înţelegerii lor, ca zâmbetul unuia să răspundă la zâmbetul celuilalt. Surprinzătoare, încântătoare minune să te simţi pătruns cu atâta uşurinţă de înţelegerea altuia şi să descoperi că te asemeni atât de mult cu el T Li se părea că schimbul acesta de mărturisiri era nesecat şi că, pentru o clipă, nimic în lume nu era mai important pentru ei decât această descoperire a unuia de către celălalt.

— Da, numai lui Daniel îi datorez faptul că nu m-am dat la fund… Şi lui Antoine, adăugă după o clipă de gândire.

Desluşi numaidecât pe chipul lui Jenny o umbră nestăpî! liţa. Mirat, o întrebă cu privirea.

— Îl cunoşti bine pe fratele meu? întrebă Jacques, în cele din urmă, gata să-i aducă lui Antoine, cu înflăcărare şi convingere, un prinos de laude.

Jenny era cât pe-aci să mărturisească: „Nu pot să-l sufăr”. Dar spuse numai atât:

— Nu-mi plac ochii lui.

— Ochii lui?

Cum să-şi exprime gândul fără să-l jignească pe Jacques? Şi totuşi nu vo ia să-i ascundă nimic, nici chiar un lucru care ar fi putut să fie penibil pentru Jacques.

El stărui, curios:

— Ce nu-ţi place la ochii lui?

Jenny se gândi puţin.

— S-ar spune că ei nu ştiu, că nu mai ştiu să facă deosebirea dintre bine şi rău…”.

Judecată ciudată, care-l nedumeri pe Jacques. Îşi aduse atunci aminte de ceea ce-i spusese odată Damel despre Antoine: „Ştii ce mă leagă de fratele tău? Libertatea cu care priveşte totul în viaţă…” Daniel admira facultatea lui Antoine de a fi în stare să privească, în mod cu totul firesc, orice problemă în sine, aşa cum examina o piesă anatomică, dincolo de orice preocupare morală. Era un mod de a concepe viaţa memt să exercite o deosebită atracţie asupra unui vlăstar de hughenoţi.

Privirea lui Jacques părea că cere precizări. Dar Jenny răspundea la această privire cu un chip atât de calm, atât de ferecat, încât Jacques renunţa să mai stăruie.

„De nepătruns”, gândi el. a

Fata cu bluză roz veni să strângă tacâmurile. îi îmbie:

— Brânză? Fructe? Două cafele filtru bune?

— Eu nu mai iau nimic, spuse Jenny.

— Atunci, un filtru, unul singur.

Aşteptară să li se servească filtrul, ca să-şi reia convorbirea în voie. Jacques o privi pe Jenny pe furiş şi observă, încă o dată, cât de mult contrasta expresia ochilor ei cu a chipului, ce „bătrâna” părea expresia asta faţă de aceea a trăsăturilor ei, rămase atât de tinere şi parcă neîmplinite.

Se aplecă spre ea, hotărât:

— Lasă-mă să-ţi privesc ochii, spuse zâmbind, ca să-şi facă iertat gestul ac esta. Aş vrea să-i „învăţ”... Au o limpezime atât de adâqcă... un albastru atât de pur, un albastru rece... Şi pupila... Îşi schimbă neîncetat forma... Nu mişc, e pasionant!”

La rândul ei, Jenny îl privea îndelung, fără să zâmbească. Se simţea puţin obosită.

— Uite, urmă Jacques. Când it încordezi atenţia, irisul tău albastru se contractă... Şi pupila se strânge... până se face cât un punct mic, rotund şi desluşit, ca o împunsătură de ac... Cita voimă se ascunde în ochii tă i!

Atunci, se gândi că Jenny ar putea fi o minunată tovarăşl! de luptă. Şi toate grijile lui îl năpădiră iar, pe neaşteptate. Întoarse capul, ca să se uite la ceasul atunat în perete.

Jenny, cuprinsă deodată de teamă în faţa frunţi lui întunecate, întrebă:

— La ce te gândeşti, Jacques?

El îşi ridică suvka de păr de pe frunte cu un gest brutal.

— Ah! răspunse strângându-şi pumnii fără să vrea. Mă gândesc că în clipa asta sunt în Europa câteva sute de oameni care văd limpede şi se zbat pentru a-i salva pe toţi ceilalţi, fără a izbuti să se facă auziţ de cei pe care vor să-i salveze! Este teribil de dureros, absurd! Vom izbuti oare să zdruncinăm inerţia maselor? Vor şti ele, la timp...

Contint să vorbească şi Jenny părea că ascultă, dar nu mai înţelegea ce spune Jacq ues. De când îi surprinsese privirea pe care o aruncase spre ceas, nu mai era în stare să fie atentă şi nu-şi mai putea stăpâni bătăile inimii. Trei zile fără el! Lupta cu această cumplită îngrijorare ce-o cuprinse deodată şi pe e re nu voia cu niciun preţ să i-o arate şi lui. Simţea o bucurie atât de dureroasă că-l mai poate avea aici

câteva minute, viu şi apropiat, încât îi urmărea jocul fizionomiei, fiecare încordare a fălcilor, fiecare încreţire a sprâncenelor, fiecare fulgerare a ochilor lui vii, fără a mai încerca să înţeleagă ceea ce-i spune, pierdută în ropotul nedesluşit al cuvintelor şi gândurilor ca într-o ploaie de scântei.

Jacques tăcu brusc. Spuse:

— Nu mă asculţi!

Genele lui Jenny bătură. Roşi.

— Nu…

Apoi, spre a-l face s-o ierte, îi întinse mâna cu drăgălăşenie. Jacques o luă, o întoarse şi-şi apăsă buzele pe palma h Jenny simţi numaidecât cum i se înfioară toţi muşchii braţului şi văzu cu o tulburare ascunsă, o tulburare cu totul nouă, că mâna ei mică, în loc să se lase în voia lui, pasivă, îi strivea gura cu patimă.

Dar timpul trecea şi Jacques mai avea de făcut o mărturisire:

— Jenny, vreau să-ţi mai spun ceva, neapărat, chiar astă-seară. nul trecut, când a murit tatăl meu, nici n-am vrut să aud de… socoteli… Nu voiam să iau niciun ban din moştenire… Ieri mi-am schimbat însă hotărârea…

Făcu o pauză. Jenny îşi îndreptă trupul, nedumerită, ferându-se de privirea lui, răscolită de gândurile încâlcite, contradictonicare i se învălmăşau în cap.

— În de gând să încasez întreaga sumă care mi se cuvine şi s-o vărs la fondul Internaţionalei, ca să fie folosită imediat pentru lupta împotriva războiului.

Jenny răsuflă adânc. Sângele îi reveni în obraji. „De ce-mi vorbeşte de asta?” se întrebă ea.

— Mă aprobi, nu-i aşa?

Jenny îşi aplecă fruntea instinctiv. Ce gând ascuns îl împingea să stăruie în felul acesta asupra cuvântului „a aproba*? Părea că vrea să-i dea ei un drept de control asupra faptelor lui… Făcu o uşoară mişcare cu capul şi-şi ridică privirea, cu timiditate. Expresia ei continua să fie înadins întrebătoare.

— Până acum, urmă Jacques, mi-am cfetigat viaţa datorită articolelor pe care le scriu. Strictul necesar… Nu mă interesează faptul că trăiesc laolaltă cu oamenii săraci. Sunt la fel cu ei şi este foarte bine aşa! Respiră adânc şi vorbi repede, pe un ton aproape morocănos, am pricina stinghereliі

Î

le care-o simţea: T) aşa nu te temi de viaţa asta… mediocră…

enny… eu, în ceea ce mă priveşte, nu mă tem de nimic.

Era prima oară când vorbe a de viitorul lor, de viaţa lor comună.

Jenny îşi plecă din nou fruntea. Emoţia, speranţa îi tăiau răsuflarea”.

Jacques aşteptă ca ea să-şi ridice iar capul, şi când îi văzu chipul transfigurat de fericire, nu putu să spună decât: j

— Mulţumesc!

Chelnedţa veni cu socoteala. Jacques plăti, apoi se uită din nou la ce as.

— Aproape fără douăzeci. N-am nici măcar timp să te conduc acasă.

Jenny se ridică, fără să aştepte să fie rugată. „Vapleca, îşi spunea ea, abia respirând. Unde va fi mâine? … Trei zilei. Trei zile cumplite!…”

În timp ce o ajută să-şi îmbrace jacheta, ea se întoarse şi-l privi, foarte de aproape, drept în ocni.

— Jacques… Cel puţin, nu e primejdios, da? Glasul îi tremura.

— Ce anume? întrebă el, ca să câştige timp.

Cuvintele din scrisoarea lui Richardley îi reveniră deodată în minte. Nu voia nici s-o mintă, nici s-o îngrijoreze. Făcu o sforţare şi zâmbi.

— Primejdios?… Nu cred.

O licărire de spaimă luci în ochii ei. Dar îşi plecă repede pleoapele şi aproape imediat zâmbi, plină, la rândul ei, de curaj.

„E desăvârşită”, îşi spuse Jacques.

Strânşi unul lângă altul, ajunseră, fără să-şi vorbească, la stafia demetrou de la Sentier.

Jacques se opri în capul scărilor. Jenny, care începuse să coboare prima treaptă, se întoarse spre el. Sosise ceasul… Îşi puse amândouă mâinile pe umerii ei.

— Joi… cel mai târziu vineri…

O privea ciudat. Era gata să-i spună: „Eşti a mea… Să nu ne despărfim încă, vino cu mine! Dar gândindu-se la mulţimile de dincolo, la încăierările posibile, spuse repede şi foarte încet:

— Du-te… Cu bine…

Buzele lui făcură o mişcare ce ţinea loc şi de zâmbet, şi de sărut. Apoi îşi trase brusc mâinilè, o privi lung şi porni în fugă.

XLVII

Nu se întunecase încă bine; aerul era cald, încărcat

de prevestirile furtunii.

Bulevardele aveau o înfăţişare neobişnuită: la toate prăvăliile fuseseră coborâte obloanele de fier; majoritatea cafenelelor erau închise: patronii celor rămase deschise strângeau mesele şi scaunele de pe terase, din ordinul poliţiei, de teamă ca nu cumva mobilele acestea să fie folosite la improvizarea de baricade şi pentru ca scapul să rămână liber pentru eventualele şarje ale gărzilor municipale. Automobilele treceau tot mai rar; câteva autobuze continuau să circule, claxonând des.

Pe Boulevard Saint-Martin, pe Boulevard Magenta şi în preajma C.G.T.-ului, aglomeraţia era deosebit de mare. O mulţime compactă de bărbaţi şi femei cobora dinspre Belleville. Muncitori de toate vârstele, în ţinuta de lucru, porniţi din toate colţurile Parisului şi din împrejurimi, se adunau în grupuri tot mai strânse. Prin fundături, pe şantierele de construcţie, la colţurile străzilor, plutoane de sergenţi de stradă stăteau ca nişte roiuri negre în jurul autobuzelor Prefecturii, gata să se arunce într-o parte sau în alta la cel dintâi semnal.

Vanheede şi Mithoerg îl aşteptau pe Jacques într-o tutungerie din cartierul Temple.

În Place de la République, unde circulaţia vehiculelor fusese întreruptă, era blocată o mulţime forfotitoare. Jacques şi prietenii lui dădeau cu putere (lin coate, încercând să-şi facă loc prin şuvoiul de oameni, ca să ajungă lângă redactorii de la l'Humànité, pe care Jacques îi ştia adunaţi la monumentul din mijlocul pieţei. Dar nu măi era cu putinţă să ajungă până la refugiul un (iese organiza capul coloanei.

Deodată, un freamăt de vânt stârnit făcu să se întoarcă toate capetele şi vreo cincizeci de drapele – până atunci nevăzute – se înăuară deasupra valului de oameni.

Coloana se urni în direcţia Porte Saint-Martin. În câteva minute, întocmai unui fluviu de lavă care şi-a găsit albia de scurgere, mulţimea umplu spaţiile largi ale bulevardelor şi, îngroşata necontenit de cei care veneau din străzile laterale, începi să se reverse încet spre vestul oraşului.

Striviţi de masa de oameni, înăbuşindu-se de căldură, Jacques, Vanheede şi Mithoerg înaintau, cot la cot, ca să nu se piardă unul de altul. Valul îi ducea cu sine, îi îneca în huietul lui surd, îi oprea o clipă, apoi îi luă iarăsi, aruncându-i în dreapta şi în stânga, lovindu-i de zidurile caselor neluminate, cu ferestrele pline de curioşi. Se lăsase noaptea; lămpile electrice răspândeau asupra acestui haos mişcător o lumină slabă, tristă.

„Ah! îşi spuse Jacques îmbătat de bucurie şi de mândrie. Ce avertisment! Un popor întreg se ridică împotriva războiului! Masele au înţeles... Masele au răspuns la cnemare!... Dacă ar vedea Rumelles toate astea!...

O oprire mai lungă îi ţintui în peristilul teatrului Gymnase. Din capul coloanei izbucniră strigăte. Părea că dincolo, spre intrarea în Boulevard Poissonnière, mulţimea se lovise de un obstacol.

Trecură cinci, apoi zece minute; Jacques îşi pierdu răbdarea.

— Haidem! spuse el, luându-l de mâna pe micul Vanheede.

Urmaţi de Mithoerg, care mormăia îmbufnat, se strecurară printre grupurile se oameni, înconjurând pâlcurile mai dese de manifestanţi greu de străbătut, făcând ocoluri, dar, oricum, înaintând.

— O contramanifestaţie, spuse cineva. La Ligue des patriotes ocupă răspântia şi barează drumul!

Lăsându-l pe albinos, Jacques izbuti să se caţere pe

marginea vitrinei unei prăvălii, ca să vadă mai bine.

Drapelele se opriseră la un colţ din Boulevard1 Poissonnière, îndreptul clădirii roşii a lui Le Matin. Primele rânduri ale celor doq a grupuri se ciocniseră între ele, urlând şi apostrofându-se. Încăierarea era localizată, dar violentă; feţele erau ameninţătoare; pumnii – ridicaţi. Poliţia, în grupuri mici şi negrei se amestecase prin multime; încerca să păstreze o oarecare ordine, dar părea că nu vrea să intervină cu tot dinadinsul. Un drapel alo flutură ca un semnal: „patrioţi intonară La Marseillaise; şi, ca un singur glas care crescu şi acoperi curând toată larnia cu ritmul ei răsunător, socialisai răspunseră cu Internaţionala. Brusc, o tălăzuire puternică zgâlţâi furnicarul. Ţâşnind din dreapta şi din stânga, prin străzile învecinate, grupe de sergenţi de stradă, comandaţ de ofiţerii lor, pătrunseră cu violentă în valul de oameni, ca să elibèreze răspântia. Numaidecât, încăierarea luă proporţii. Cântecele se stinseră o clipă, apoi se porniră iarăsi, întretăiate de strigăte: „La Berlin!” „Trăiască Franţa!” „Jos războiul!” Poliţia, năvălind acolo unde dezordinea era mai mare, îi ataca pe pacifişti, care ripostau. Fluierele începură să ţiuie. Braţe şi bastoane se ridicau în aer, amenimătoare: „Profitori! Mârşavi!”

Jacques văzu doi agemi năpustindu-se asupra unui manifestant care se zbătea şi pe care-l aruncară, în cele din urmă, pe jumătate mort, într-una din dubele poliţiei postate pe la colţurile străzilor.

t

Era furios că se află prea departe de locul încăierării. Furişându-se de-a lungul zidurilor, ar izbuti oare să ajungă până la răspântie?... Dar îşi aduse aminte tocmai la timp de misiunea lui, de ora plecării... Seara de azi nu-i aparţinea: n-avea dreptul să se lase împins de o pornire

nesăbuită.

În faţa lui, spre bulevarde, se auzi un zgomot înăbuşit, surd. Căşti sclipiră în depărtare. Era un escadron de guarzi municipali, care înainta la trap în întâmpinarea manifestanţilor.

— Vor şarja!

— Fugiţi! Fugiţi!

Mulţimea din jurul lui Jacques se speriase şi încerca să dea înapoi. Dar era strânsă ca în menghină între călăreţii care se apropiau şi coada imensă a coloanei care împingèa înainte şi nu îngăduia nici cea mai mică mişcare de retragere. Jacques, cocoţat la locul lui ca pe o stâncă bătută de furtună, se unea încleştat de oblonul de fier, ca să nu fie doborât de vârtejurile valului de oameni de la picioarele sale. Îşi căută din ochi tovarăşii, dar nu-i mai zări. „Ştiu unde să mă găsească, îşi spuse el. Dacă pot, vin şi ei aici…” Se gândi cu spaimă: „Bine că n-am adus-o pe Jenny”.

La răspântii, copitele cailor loveau pământul. Pietonii se rostogoleau pe pavaj. Fete înnebunite de spaimă, furioase, frunţi însângerate apăreau şi dispăreau în iureşul vâltorii.

Ce se întâmpla? Cu neputinţă de înţeles… Acum, centrul răspântiei era evacuat. Pacifiştii fuseseră. nevoifi să cedeze în faţa mişcării combinate a guarzilor călări şi a sergenţilor de stradă. În mijlocul drumului, plin de bastoane, de pălării şi de tot felul de cioburi şi resturi, se plimbau ofiţerii de police cu galoane argintii şi câţiva civili care reprezentau de bună seamă autorităţile polkiénesti.

Atunci, ca o turmă pe care câinii o muscă de picioare şi care, după ce a bătut câteva minute pământul cu meări dezordonate, execută o schimbare de front, pe loc, manifestant făcură stânga împrejur şi se năpustiră ca un vârtej spre Boulevards Strasbourg şi Sébastopol:

— Adunarea la intersecţia Drouot!

„Nu e prudent să rămân prea mult aici”, îşi zise Jacques. Îşi aduse aminte că, în caz de arestare, n-avea la el decât un carnet de identitate pe numele Jean-Sébastien Eberlé, student din Geneva.

Izbuti să scape prin Rue d’Hauteville. Ce se întâmplase cu Vanheede şi Mithoerg? Ce să facă să alerge până în Rue Drouot? Să se amestece iar în vălmăşag? Dar dacă-l *a* restează? Sau dacă e luat de vâltoare, dacă e prins între două baraje şi pierde trenul?… Cât se făcuse ceasul? Unsprezece fără cinci… Era mai înţelept, oricât de rău îi părea, să părăsească manifestaţia şi să se apropie de Gara de Nord.

Ajunse curând în Place La Fayette, în faţa bisericii Saint-Vincent-de-Paul. Scuarul ăsta mic! Jenny… Simţi dorinţa sa urce, ca într-un pelerinaj, până la banca lor… Dar o echipă de sergenţi, în aşteptare, ocupa treptele.

Îi era sete. Îşi aminti atunci că, foarte aproape, pe Rue du Faubourg-Saint-Denis, se afla un bar unde se întâlneau socialiştii din secţia Dunkerque. Avea timp să treacă pe aco. lo, o jumătate de oră, înainte de plecarea trenului.

Sala de întâlnire a militanţilor era goală. Dar lângă tejghea, în jurul plitei pe care fierbea cafeaua, stăteau câţiva clienţi şi un vechi membru al partidului, comentând întâmplările din cartier, unde se petrecuseră. multe ciocniri sângeroase. O manifestare împotriva războiului, din jurul Gării de Est, fusese împrăştiata cu brutalitate. Dar manifestanţi se regrupaseră în faţa C.G.T.-ului; aici fusese nevoie de o sarjă a poliţiei împotriva unui adevărat început de răscoală; se spunea că sunt mulţi răniki. Comisariatele circumscripţiilor de poliţie erau pline de manifestant arestad. Umbla zvonul că directorul poliţiei municipale, care condicea serviciul de ordine pe

bulevarde, fusese rănit cu o lovitură de cudt. Un client care venea din Passy povestea că văzuse statuia Strasbourgului, din Place de la Concorde, împodobită cu panglici tricolore, iar în jurul ei, un jgrup de tineri „patriotifăceau de gardă şi aprindeau focuri de artificii sub protecda sergencilor de stradă. Altul, un muncitor bătrân cu mustaţa sură, căruia cafegioaica îi cosea cămaşa ruptă în încăierare, afirma că mai multe pâlcuri de manifes. tanti se regrupaseră la bursă şi mergeau spre Palais-Bourbon, strigând: „Jos războiul!”

— Jos războiul!... mormăi cafegiul. Trecuse prin evenimentele din 1870, luase parte la Comună. îşi clătină capul cu ciudă: Mare scofală să strigi: „Jos războiul!”... E ca şi cum ai striga „Jos ploaia!” când e gata să izbucnească furtuna...

Un bătrân fuma alături, cu pleoapele încreţite, se oţărî:

— Nu-i niciodată prea târziu, Charles. N-ai văzut ce a fost între opt şi nouă în Place de la République?... Ce învălmăşeală! Ce înghesuială! Ca într-o cutie de sardele!

— Eram acolo, spuse Jacques apropiindu-se.

— Ei, dacă ai fost acolo, poţi să spui ca şi mine, băiete: Nu s-a mai pomenit aşa ceva! Şi doar eu am văzut destule manifestaţii! Eram de faţă când urlau împotriva executării

lui Ferrer: erau ca la o sută de mii... fost de fată şi când se striga împotriva închisorilor militare, pentru eliberarea lui Rousset: s-acolo erau, cu siguranţă, o sută de mii... Şi încă şi mai mult de o sută de mii, de bună seamă, erau la Pré Saint-Gervais, când s-a manifestat împotriva legii serviciului militar de trei ani... Dar astă-seară! Câţi erau? Trei sute de mii? Cinci sute de mii? Un milion? Nimeni nu ştie. De la Belleville până la Madeleine era un

val nesfârşit, un singur strigăt: „Trăiască pacea!”… Nu zău, băieţi, o asemenea manifestate eu, care mă pricep la aşa ceva, n-am mai văzut niciodată! Noroc că agenţii ele poliţie nu erau înarmau; altfel, aşa cum o porniseră, ar fi curs sânge, nu glumă! V-o spun: de-ar fi fost mai mult curaj în seara asta, regimul ar fi fost dat peste cap! S-a pierdut un prilej straşnic… Când ai pornit cu drapelele în frunte, din Place de la République, apoi, să fiu al aracului, Charles, dacă în minutul ăla s-ar fi găsit un om de ispravă, ştii unde ne-ar fi dus pe toţi, ca pe un singur om? La Élysée, să facem revoluţie.

Jacques râdea cu plăcere:

— Nu-i decât amânată. O facem mâine, bunicuţule! a

Ajunse la gară într-o stare de bună dispoziţie. Îşi cumpără, fără dificultate, un bilet de clasa treia pentru Berlin.

Pe peron îl aştepta o surpriză: Vanheede şi Mithoerg erau acolo. Ştiind ora ia care pleca, veniseră să-i strângă mâna. Vanhee de îşi pierduse pălăria; era palid la fată şi îmbătrânit de tristeţ, e. Kfithoerg, dimpotrivă, roşu şi plin de mânie, îşi înfundase mâinile în buzunare. Fusese arestat, înghiontit şi târât spre dubele poliţiei. Nu putuse fugi decât în ultima clipă, profitând de busculadă. Îşi povestea păţania, jumătate în franţuzeşte, jumătate în nemţeşte, cu gura plină de salivă, rotindu-şi ochii mari şi indignaţi în dosul ochelarilor.

— Nu rămâneţi aici, le spuse Jacques. Suntem trei şi nu trebuie să atragem atenţia.

Vanheede luă mâinile lui Jacques într-ale sale. Pe chipul lui de orb, genele-i lungi şi incolore băteau cu nervozitate. îl îndemnă afectuos şi rugător:

— Fii prevăzător, Baulthy…

Jacques râse, ca să-şi ascundă tulburarea:

— Pe miercuri, la Bruxelles!

La ora aceea, în salonul cel mic de la etajul întâi din Rue Spontini, Anne, îmbrăcată, gata de plecare; stătea în picioare, cu privirea fixă, cu receptorul telefonului aproape de obraz.

Antoine stinsese lumina şi se pregătea să se culce după ce citise toate ziarele. Soneria telefonului, pe care Uon îl instalase pe măsuţa de noapte, îl făcu să tresară.

— Tu eşti, To nu? murmură glasul duios şi îndepărtat.

— *Ce-i Ce s-a întâmplat*?

— *Nimic*…

— *Ba da*! *Vorbeşte*, *spuse Antoine neliniştit*.

— *Nimic*, *crede-mă*… *Absolut nimic*… *Voiam numai să-ţi audglasul*… *Te-ai şi culcat*?

— *Da*.

— Dormeai, iubitule?

— Da… Nu, încă nu… Aproape… Şi, spui drept, nimic grav?

— Nu, Tony, nu… E drăguţ din partea ta că-mi arăţi atâta grijă… Voiam numai să-ţi aud glasul, ţi-am spus… Cum de nu poţi înţelege că uneori ti. Se face, aşa, deOdată, dorsă auzio voce?… „*

Rezemat într-un cot, izbit de lumina care-i supăra ochii, Antoine îşi stăpânea cu greu enervarea, zburlit şi morocănos.

— Tony…

— Ce este?

— Nimic, nimic… Te iubesc, iubitul meu… Aş vrea să fii aproape, aproape de mine, astă-seară, în clipa asta…

Câteva clipe tăcerea păru nesfârşită.

— Dar bine, Anne, ţi-am explicat doar…

Anne îl întrerupse şi spuse dintr-o răsuflare:

— Da, da, ştiu, lasă… Noapte bună, iubirea mea…

— Noapte bună.

Şi Antone fu acela care închise telefonul. „Anne simţi zgomotul metalic pătrunzându-i parcă în carne. Închise ochii şi rămase cu urechea lipită de receptor, aşteptând o minune.

— Sunt stupidă! se indignă ea, aproape cu glas tare.

Împotriva oricărei judecaţi a bunului-simţ, nădăjduise – fusese chiar aproape sigură că el îi va spune: „Vino repede la noi… Vin şi eu”.

„Stupidă!… Stupidă!… Stupidă!…” repetă, aruncând pe o etajeră poşeta, pălăria, mănuşile. Şi, deodată, adevărul acela tainic, simplu şi cumplit îi apăru în faţă cu toată limpezimea: îl dorea într-un mod sfâşietor, pe el, care n-o dorea deloc!

XLVIII

Pe la opt dimineaţa, Jacques, care nu închisese un ochi toată noaptea, coborî în gara Hamm să cumpere câteva ziare germane.

FAMILIA THIBAULT – *497*

Presa, în unanimitate, critica aspru Austria, fiindcă se declarase oficial „în stare de război” cu Serbia. Până şi organele de dreapta, pangermanistul Post sau Gazette du khin, foaia lui Krupp, „regretau” agresivitatea politicii austriece. Întoarcerea grăbită a Kaserului şi a Kronprinz-ului era anunţată de manşete mari. În mod paradoxal, cele mai multe ziare – după ce comunicau că împăratul, abia sosit la Potsdam, avusese cu cancelarul şi cu serii de stat major ai armatei de uscat şi navale o lungă şi importantă conferimă – scriau că se pun mari nădejdi în influenta Kaiserului pentru menţinerea păcii.

Când Jacques se întoarse în compartiment, călătorii cu care-şi petrecuse noaptea discutau noutăţile zilei, ţinând în mâini, ca şi el, ziarele abia apărute. Erau trei: un pastor tânăr, a cărui privire gânditoare se îndrepta mai

mult spre fereastra deschisă decât spre ziarul pe care-l ţinea pe genunchi; un bătrân cu barbă albă, care părea a fi evreu; un „bărbat de vreo cincizeci de ani, puţintel la trup, cu faţa şi capul rase ca-n palmă. Acesta îi zâmbi lui Jacques şi, ridicânil ziarul Berliner, pe care-l ţinea în mină, întreba în germană:

— Şi pe dumneata te interesează politica? Străin, fără îndoială!

— Elveţian.

— Elveţia franceză?

— Geneva.

— Acolo îi puteţi cunoaşte pe francezi mai bine decât noi. Fiecare, în parte, e fermecător, nu-i aşa? De ce însă, luaţi laolaltă, ca popor, sunt atât de dezagreabili?

Jacques zâmbi evaziv.

Neamţul vorbăreţ prinse privirea pastorului, apoi pe a evreului, şi urmă:

— Eu am călătorit adesea prin Franţa pentru negustoria mea. În acolo mulţi prieteni. Mult timp am crezut că pacifismul Germaniei va învinge rezistenţa francezilor’s, i că vom sfârşi grin a ne înţelege. Dar nu-i nimic de făcut cu repeziţii ăştia. În fond, nu se gândesc decât la revanşa. Asta explică pe deplin politica lor actuală.

— Dacă Germania este atât de credincioasă păcii, se încumetă Jacques să spună, de ce n-ar dovedi-o azi, exerciţind o acţiune sinceră de pacificare asupra aliatei ei, Austria?

— Tocmai asta şi face… Citiţi ziarele… Dar, pe de altă parte, dacă Franţa n-ar dori războiul, ar sprijini oare ea astăzi politica Rusiei? Se pot trage multe concluzii din discursurile pe care le-a ţinut Poincaré la Petersburg. Franţa tine în mâini pacea şi războiul. Ar fi de-ajuns ca Rusia să nu se mai poată bizui mâine pe armata franceză

ca să fie nevoită a negocia pe cale pasnică, şi, odată cu asta, orice primejdie de război ar fi îndepărtată!”

Pastorul aprobă. Bătrânul, de asemenea: fusese mai mulţi ani profesor de drept la Strasbourg şi îi detesta pe alsacieni.

Jacques refuză, cu un gest amabil, ţigara pe care i-o oferea şi, renunţând, din prudenţă, să mai continue discuţia, păru că se cufundă în citirea ziarelor.

Profesorul începu să vorbească. Avea păreri mărginite şi superficiale asupra politicii lui Bismarck de după 1870; nu cunoştea sau se făcea că nu cunoaşte dorinţa bătrânului cancelar de a doborî definitiv Franţa printr-o nouă înfrângere militară; şi părea că nu vrea să-şi amintească decât de gesturile

e care le făcuse Imperiul pentru a se apropia de Republica ranceză. Conversaţia, condusă de el, urmă pe teren istoric.

Toţi trei erau de acord. Exprimau, de altfel, idei comune marii majorităţi a germanilor.

Ei nu se îndoiau câtuşi de puţin că Germania făcuse mereu, până în ultimii ani, propuneri generoase naţiunii franceze. Bismarck însuşi dăduse numeroase dovezi de spirit conciliant, îngăduindu-le învinşilor, în mod imprudent, să se i-facă repede, lucru ce i-ar fi fost lesne să-l împiedice: i-ar fi fost de-ajuns să pună stavilă nebuniei de cuceriri coloniale care-i apucase pe francezi a doua zi după înfrângerea lor. Tripla Alianţă? Ea nu amenirna pe nimeni. Era, la originea ei, nu o alianţă militară, ci un pact de solidaritate cu caracter conservator, încheiat de trei suverani la fel de grijulii în faţa fierberii revoluţionare care clocotea în Europa. Între 1894 şi 1909, cincisprezece ani de-a rândul, şi chiar după alianţa franco-rusă, Germania încercase să colaboreze cu Franţa, să rezolve problemele

politice, mai cu seamă chestiunile referitoare la Africa. În 1904 şi 1905, guvernul lui Wilhelm al II-lea repetase, cu bună-credinţă, ofertele sale precise de înţelegere. Franţa refuzase mereu mâna întinsă de Kaiser. La propunerile cele mai avantajoase şi concrete, ea nu răspunsese decât cu refuzuri, neîncredere jignitoare sau cu ameninţări! Prin urmare, dacă Tripla Alianţa îşi modificase caracterul, vina era numai a Franţei, care, prin alianţă ei militară de neînţeles cu ţarismul şi prin uneltirile miniştrilor ei, mai cu seamă ale lui Delcassé, lăsase să se vadă linipede că politica ei externă era îndreptată împotriva Germaniei, că telul ei era să încercuiască statele germanice. Tripla Alianţa trebuise deci să devină o armă ofensivă, pentru a lupta împotriva

FAMILIA THIBAULT – *499*

Întăririi Triplei înţelegeri, care se arăta în faţa lumii ca o conspirare de cuceritori. Cuceritori! Cuvântuf nq era prea tare şi era îndreptăţit de fapte: mulţumită Triplei înţelegeri, Franţa remise să pqnă mâna pe imensul teritoriu marocan; mulţumită Triplei înţelegeri, Rusia putuse organiza Liga Balcanică, menită să-i îngăduie înaintarea, fără riscuri, până la Constantinopol; mulţumită Triplei înţelegeri, Anglia izbutise să-şi facă inexpugnabilă atotputernicia ei pe mările pământului! Singura piedică în calea imperialismului acestuia şfruntat era blocul germanic. Pentru ca hegemonia Triplei înţelegeri să fie definitiv consolidată, nu-i rămânea decât să spargă acest bloc. Prilejul, iată, s-a ivit. Franţa şi Rusia se grăbesc să se folosească de el; profitând de agitata din Balcani şi de gestul nesăbuit al Vienei, ele încearcă acum să determine Germania să dezaprobe Austria, cu speranţa de a băga zâzanie între Berlin şi singura lui aliată, şi să ajungă astfel la rezultatul în vederea căruia cheltuiseră zece ani de eforturi: să izoleze Germania în centrul unei Europe

potrivnice.

Cel puţin aceasta era părerea pastorului şi a profesorului evreu; cât desyre neamţul grăsun, el aprecia că scopul Tri-E

lei înţelegen era şi mai agresiv: Petersburgul voia să dooare Germania, Petersburgul voia războiul.

— Orice german cu judecată, spunea el, a fost obligat să-şi piardă, încetul cu încetul, nădejdea în pace. În văzut cum Rusia îşi înmulţeşte căile strategice în Polonia, cum Franţa îşi măreşte e feltivele şi armamentul, cum Anglia pregătest e un acord naval cu Rusia. Ce înţeles să dai acestor pregătiri, dacă nu acela că Tripla înţelegere încearcă să-şi asigure puterea printr-o victorie militară asupra Triplei Ăliante?... Nu vom scăpa de războiul lor... Dacă nu-l fac acum, ay să-l facă în 1916, 1917 ori mai târziu... Zâmbi: Dar Tripla înţelegere îşi face iluzii! Armata germană e pregătită! Nu te atingi de capacitatea de război a Germaniei fără să te arzi!

Bătrânul profesor zâmbea şi el. Pastorul aproba, dând din cap cu gravitate. Asupra acestui punct erau toţi trei, cu mândrie, întru totul de acord.

Jacques fusese de multe ori la Berlin.

„O să cobor la Grădina Zoologică, îşi spuse el. În vestul oraşului risc cel mai puţin să mă întâlnesc cu cunoştinţe vechi”.

Mai erau două ore până la întâlnirea misterioasă din Potsdamer Platz şi hotărî să se adăpostească la Karl Vonlauth, care locuia în apropiere de Uhlandstrassc. Era un prieten al lui Liebknecht. Jacques ştia că-i dentist şi presupunea că-l va găsi acasă la ora asta.

Fu poftit într-un salon unde aşteptau două persoane: o doamnă în vârstă şi un student. Când Vonlauth crăpă uşa ca s-o poftească pe pacientă, îi aruncă lui Jacques o privire scurtă, fără măcar să tresară.

După douăzeci de minute, Vonlauth se arătă din nou şi-l invită pe student. Pe urmă se întoarse numaidecât, singur.

— Tu?

Cu toate că era încă tânăr, o şuviţă aproape albă îi brăzda părul castaniu. O flacără vie, cade febră, ardea veşnic în ochii lui negri, punctaţi cu picături aurii şi afundaţi în orbite.

— Misiune! murmură Jacques. În coborât chiar acum din tren. Mai am o oră de aşteptat. Nu trebuie să mă vadă nimeni.

— O anunţ pe Martha, spuse Vonlauth, fără să dea vreun semn de mirare. Vino!

Îl duse pe Jacques într-o odaie unde o femeie de vreo treizeci de ani stătea lângă fereastră, la lumină şi cosea. În încăperea răcoroasă erau două paturi lipite unul de altul, o masă plină de cărţ şi jos, pe Poaea, un coş în care dormea o pereche de pisici siameze. Jacques se gândea nostalgic la un interior asemănător acestuia, izolat şi paşnic, unde el şi cu Jenny…”

Doamna Vonlauth înfipse fără grabă acul în lucru şi se ridică în picioare. Fata ei netedă, încoronată de un păr bălai împletit, îţi făcea o impresie deosebită de calm şi energie. Jacques o întâlnise adesea la întrunirile socialiste din Berlin, unde-şi însoţea totdeauna bărbatul.

— rămân aici cât vrei, spuse Vonlauth. Eu mă întorc la treabă.

— Lei o cafea? îl îmbie doamna Vonlauth.

Aduse o tavă, pe care o puse în faţa lui Jacques.

— Serveşte-tefără mofturi… Vii de la Geneva?

— De la Paris.

— Aşa? se miră ea, interesată. Liebknecht e de părere că multe lucruri depind astăzi de Franţa. El spune că aveţi o majoritate proletara care-i categoric împotriva

războiului şi norocul unui ministru socialist.

— Viviani? Un fost socialist…

— Dacă ar vrea, ce pildă minunată ar putea da Franţa Europei!

Jacques îi povesti manifestata de pe bulevarde… Imele-C, ea fără greutate tot ce-i spun ea ea în limba germană, dar se exprima cu oarecare încetineală.

— Şi aici s-au bătut ieri pe străzi, spuse ea. Au fost vreo sută de răniţi, cinci ori şase sute de arestări. Şi diseară au s-o ia de la început… S-au anunţat pentru a?; i peste cincizeci de întruniri publice împotriva războiului… În toate cartierele… La nouă e mare adunare la Brandenburger Tor…

— În Franţa, spuse Jacques, avem de luptat cu nepăsarea de necrezuta claselor mijlocii…

Vonlauth apăru chiar atunci pe uşă. Zâmbi:

— În Germania, la fel… Peste tot nepăsare… Îţi vine să trezi că, în ciuda primejdiei evidente, niciun membru al Reichstagului n-a cerut până acum întrunirea comisiei pentru afacerile străine?… Nationalisai se ştiu protejaţi de guvern şi campania de presă pe care o duc este de o violentă nemaipomenită. Cer întruna să se decreteze starea de asediu la Berlin, să fie arestaţi toţi şefii opoziţiei, să se interzică mitingurile pacifiste!… Dar sau n-are nicio importantă. N-o să fie ei mai tari… Peste tot, în toate oraşele Germaniei, proletariatul se agită, protestează, ameninţă… E măreţ… Retrăim zilele din octombrie 1912, când, împreună cu Ledebour şi cu ceilalţi, ridicam mulţimile muncitoreşti, strigând: „Război războiului!…” Atunci, guvernul a între les că orice înfruntare a statelor capitaliste ar generaliza imediat o mişcare revoluţionară în Europa. l-a fost teamă şi de aceea a pus frâna politicii sale. Vom izbuti şi de data asta!

Jacques se ridică în picioare.

— Pleci aşa de repede?

Jacques făcu un gest afirmativ din cap şi-şi luă rămas bun de la doamna Vonlauth.

— Război războiului! îi spuse ea cu ochi strălucitori.

— Vom salva pacea şi de data asta, spuse apăsat Vonlauth, însorindu-l pe Jacq ues până în antreu. Dar pentru cât timp? Până la urmă, încep şi eu să cred că un război general e de neînlăturat şi că schimbarea nu se va face înainte de a trece prin război.

Jacques nu voia să se despartă de Vonlauth fără să-l fi întrebat ce părere are despre chestiunile care-l preocupau atât de mult.

Îl întrerupse:

— Ce se ştie precis, la voi, despre înţelegerea între Viena şi Berlin?" Ce comedie au jucat în faţa Europei? Ce s-a petrecut în culise? După părerea ta, există o cârdăşie saunu?

Vonlauth zâmbi maliţios:

— Franţuzule!

— De ce franţuz?

— Fiindcă spui: „Da ori nu"... „Aşa sau aşa"... E manii voastră să reduceţi totul la formule limpezi. ca şi cum o idee limpede ar fi, apnori, o idee justă!...

Jacques zâmbi încurcat... it de întemeiată e critica asta se întrebă el. Şi în ce măsură mi se poate aplica mie?"

Vonlauth redeveni serios:

— Îrdăsie? Depinde... îrdăsie fâtcă, cinică, nu-i şi gur. Eu as spirne: „Da şi nu"... A fost, de bună seamă, şi o anumită prefăcătorie în mirarea pe care au arătat-o atât di deschis, în ziua ultimatumului, cei ce ne cârmuiesc. Dar trebuie să fi fost numai o mică parte de prefăcătorie în mirarea lor. Se spune că domnul cancelar al Austriei l-a

păcălit pe al nostru, aşa cum a păcălit toate cancelariile din Europa, şi el Bethmann-Hollweg n-a făcut decât să se comporte cu o usu. rimă de neiertat. Se spune că Berchtold nu raportase la Wik helinstrasse decât un rezumat anodin al ultimatumului şi, pentru a convinge Germania să sprijine anticipat politici austriacă pe lângă celelalte cancelarii, el făgăduise ca textul va fi moderat. Bethmann l-a crezut. Germania s-a angajat de bună-credimă, dar cu prudentă... înd Bethmann, Jagow şi Kfliserul au cunoscut, în sfârşit, textul exact, se povesteşte, din izvor sigur, că au rămas consternaţi...

— În ce zi au cunoscut textul?

— În 22 sau 23.

— Aici e totul! Dacă ar fi fost 22, cum s-a comunicat la Paris, Wilhelmstrasse ar fi avut încă timpul să acţioneze asu.

f tra Vienei înainte ca ultimatumul să fi fost remis! Dar n-a acut-o!

— Nu, zău, Thibault, spuse Vonlauth, cred că Berlinul a fost luat pe neaşteptate. Chiar şi la zece seara ar fi fost prea târziu; prea târziu pentru a dezavua Austria în faţa celorlalte guverne. Astfel, Germania, compromisă fără voia ei, n-a mai avut decât un singur mijloc de a salva aparentele: să pară intransigentă, ca să sperie Europa şi să câştige, prin intimidare, această riscantă partidă diplomatică în care este angajată vrând-nevrând... Cfelp utin, asta e ce se spune... Şi se pretinde chiar, tot din izvor foarte sigur, că, până ieri dimineaţa, Kaiserul îşi închipuia că dăduse o lovitură de maestru: fiindcă se conta în mod sigur pe neutralitatea Rusiei.

— Asta râu! Nu încape îndoială că Berlinul era întru totul la curent cu planurile războinice de la Petersburg!

— Se afirmă că guvernul abia ieri a înţeles că a fost a". runcat în acest impas primejdios... De aceea adăugă el

cu un

zâmbet tineresc, manifestaüile de astă-seară sunt de o importantă cu totul deosebită: avertismentul popular poate avea o influentă hotărâtoare asupra unui guvern şovăitor... Vii pe Unter den Linden?

Jacques clătină negativ din cap şi se despărţi de Vonlauth fără a mai da alte lămuriri.

„Manie de francez?... gândea el, coborând treptele. Idee limpede, idee justă... Nu, în ceea ce mă priveşte, nu cred că e adevărat... Nu... Pentru mine – limpezi sau confuze – ideile nu sunt niciodată decât nişte puncte de sprijin provizorii... Şi tocmai asta-i slăbiciunea mea..."

XLIX

La ora şase fix, Jacques intră la Aschinger, în Potsdamer Platz, unul din cele mai mari localuri din acest centru aglomerat, care avea sucursale în toate celelalte cartiere ale Berlinului.

Îl zări pe Trauttenbach stând la o masă mică în faţa unei supe de zarzavat. Neamţul părea cufundat în citirea unui jurnal îndoit în patru, rezèmat de carafă, dar cu ochii lui limpezi pândea uşa. Nu arătă nicio mirare. Cei doi tineri îşi strânseră mâinile cu un fel de nepăsare afectată, ca şi cum s-ar fi văzut doar cu o zi înainte. Apoi Jacques se aşează şi comandă o porţie de supă.

Trauttenbach era un evreu blond, aproape roşcat, cu o înfăţişare de atlet; părul, tăiat scurt, dezgolea o frunte de berbec tânăr; avea pielea albă; buzele, groase şi tivite, îi erau doar cu puţin mai roşii decât culoarea tenului.

— Mi-era teamă să nu-mi trimită pe altul, spuse el în

§

ermană. Nu-mi prea plac elveüenii pentru o treabă ca asta...

oşeşti tocmai la timp. Mâine ar fi fost prea târziu...

Zâmbea cu o nepăsare mimată, jucându-se cu borcanul de muştar, ca şi cum ar fi vorbit de lucruri fără importantă, apoi adăugă enigmatic: E o operaţie gingaşă, cel puţin pentru noi, cei se aici. Tu n-ai nimic de făcut.

— Nimic de făcut? Jacques se simţi parcă deposedat de ceva.

— Nimic, decât ceea ce o să-ţi spun eu acum.

Cu acelaşi glas înăbuşit, cu aceeaşi expresie surâzătoare, ca şi cum ar fi fost vorba de o nimica toată, întrerupându-şi cuvintele cu mici izbucniri de râs convemional, ca să-i deruteze pe cei ce i-ar fi observat, Trauttenbach îi explică pe scurt despre ce era vorba.

504 + Roger Martin du Gard

Se specializase în conducerea ocultă a unui soi de serviciu de spionaj revoluţionar şi internaţional. Şi, cu câteva zile mai înainte, surprinsese sosirea la Berlin a unui of Uer aus. triac, colonelul Stolbach, despre care se bănuia că are o misiune secretă pe lângă ministrul de război; existau motive temeinice să se creadă că vizita asta, în momentul de fată, a. cea ca scop întărirea colaborării statului-major austriac cu cel german. Trauttenbach îşi făcuse planul îndrăzneţ să fure documentele colonelului şi pentru acţiunea asta dobândise ajutorul priceput a doi indivizi – „doi tipi de meseriespu nea el, cu un zâmbet plin de subîmelesuri – de care era foarte sigur. mănuntul acesta din urmă nu-l mira prea mult pe Jacques. Ştia că Trauttenbach trăise timp îndelungat în lumea suspeltă a Berlinului şi că-şi păstrase în acest mediu interlop relaţii de pe urma cărora mai trăsese şi altă dată fo’. loase pentru cauză. i

Stolbach urma să aibă, la sfireitul acelei zile, o ultimi întâlnire *cu* ministrul. *La* hotelul unde locuia, anumase că *v* (pleca chiar în cursul nopţii la Viena. Prin urmare, nu era timp de pierdut: trebuia să pună mâna pe documente în

tervalul dintre momentul când Stolbach va pleca de la miniţi ter şi momentul când se va urca în tren.

Fireşte, Jacques n-avea să participe direct la această buzunăreală (şi nu pregetă să-şi mărturisească mulţumirea), Rolul lui era numai să ia în primire documentele, să ui scoată numaidecât din Germana şi să le transmită cât mai. curând cu putimă lui Meynestrel, cu care Trauttenbach întreţinea relaţii deosebite de mai mulţi ani. După ce le va constata importanta, Pilotul urma să comunice sau nu acestfl documente conducătorilor Internaţionalece se întruneau a doua zi la Bruxelles. Jacques trebuia deci să-şi ia dinainte biletul de tren pentru Belgia şi, în seara aceea, începând de la ora zece şi jumătate, să ne în gara din Friedrichstrasse, în să «la de as teptare de la clasa a treia, lungit pe o bancă, prefăcându-se că doarme adânc. Pachetul, învelit într-un ziar, urma să fie pus lângă capul lui de un călător care va dispărea imediat, fără să-i vorbească. Indicaţiile acestea din urmă îl fură repetate de două ori.

— Să mai bem un pahar de bere, spuse Trauttenbach, *şi* să ne despărţim.

Jacques îl ascultase în tăcere. Nu era prea încântat. Fure tul de documente – oricât de folositor ar fi putut să fie – * nu-i plăcea deloc. Acceptând misiunea, nu îşi imaginase că v4 fi amestecat într-o astfel de treabă. Prima pornire fu să se «bucure că nu i se cerea decât o colaborare neînsemnată. Dal

În acelaşi timp fu dezamăgit, ba chiar oarecum jignit că este redus la un rol pasiv de tăinuitor, de comisionar…

Înainte de a se despărţi de Trauttenbach, îi puse şi lui întrebarea pe care i-o pusese şi lui Vonlauth: Exista – după părerea lui – o cârdăşie între guvernul austriac şi guvernul german?

— Nu ştiu dacă a fost o înţelegere între Berchtold şi Bethmanni Dar se poate să fi fost o înţelegere între statul-major austriac şi al nostru. S-ar putea chiar ca Bethmann să fi fost păcălit în acelaşi timp şi de ministrul Austriei şi de statul nostru major…”

— Ah, spuse Jacques, dacă s-ar putea dovedi că partidul militar german s-a înţeles din capul locului cu statul-major austriac!… Dacă s-ar putea constata că acţiunea ascunsă a generalilor voştri, complici cu cei de la Viena, este răspunzătoare de politica germană şi că ea determină astăzi Germania să nu accepte ofertele Angliei de a arbitra!… (Simţea, inconştient, nevoia să-şi justifice fată de el însuşi făptui că era părtaş la furtul documentelor, sli se convingă că hârtiile acestea puteau fi de un folos cu totul excepţional pentru cauză.)

— Cred, ca şi tine, că asta ar putea avea urmări de nebănuit… Cel mai patriot dintre şefii noştri socialişti n-ar mai şovăi nicio clipă să se ridice împotriva guvernului!… Iată d. e ce este important să ne vârâm nasul în documentele colonelului!… Stai pe loc, adăugă Trauttenbach, ridicându-se. O să plec eu întâi. La zece şi jumătate, la gară. Şi până atunci, îl precaut, nu te băga unde e lume multă. Poliţia miaună prin tot oraşul.

Manifestaţiile importante prevăzute pentru seara aceea, nu-l împiedicară pe ministrul de război să ducă până la capăt lunga şi hotărâtoarea discuţie pe care voise s-o aibă cu emisarul oficios al statului major austriac, colonelul conte Stolbach von Blumenfeld.

Audienţa se sfâreise pe la nouă şi un sfert, într-o atmosferă extrem de cordială. Excelenta sa avu chiar amabilitatea de a-l însoţi pe colonelpână la scara cea mare, de onoare. Acolo, în faţa portarilor în aşteptare şi a ordonanţelor, ministrul îi întinse mâna colonelului, care se înclină pentru a i-o strânge. Amândoi erau îmbrăcaţi civil.

Chipurile, erau ostenite şi grave. Schimbară o privire plină de subîmelesuri. Apoi, colonelul începu să coboare treptele largi, acoperite cu un covor roşu, purtând servieta lui galbenă şi grea sub braţ, precedat de ordonanţă. Când ajunse jos, se întoarse. Excelenta sa mersese până acolo cu amabilitatea încât îl urmărise cu ochii şi-i făcuse un semn prietenos.

În curte aştepta o maşină a ministerului. În timp ce Stolbach aprinse o ţigară de foi şi se sui în automobil, ordonanta, aplecându-se spre şofer, îi spuse ce drum să apuce ca să evite manifestaţile şi să-l conducă, fără incidente, pe colonel la hotelul Kurfiirs tendamm, unde trăsese.

Noaptea era caldă. Plouase. Răpăiala scurtă şi violentă, departe de a răcori aerul, lăsase pe străzi un abur ca de etuvă. Din pricina tulburărilor care puteau izbucni dintr-un moment într-altul, luminile magazinelor erau stinse; şi, cu toate că era abia ora zece, Berlinul avea deja aspectul solemn şi întunecat pe care nu-l lua, în mod obişnuit, decât spre sfârşitul nopţi. Privirea distrată a colonelului rătăcea peste perspectivele vaste ale capitalei. Se gândea mukumit la rezultatele practice ale călătoriei lui şi la raportul pe care-l va prezenta a doua zi, la Viena, generalului von Hotzendorf. Aşezându-se, trântise servieta alături de el. Dar îşi dădu seama că nu e bine şi o luă pe genunchi. Era o servietă frumoasă, nouă, din piele de culoare gălbuie, cu o închizătoare nichelată, de un model obişnuit, dar scumpă şi foarte demnă de a trece pragul unui cabinet ministerial; o cumpărase când sosise la Berlin, dintr-un magazin specializat de pe Kurfiirstendamm, pentru trebuinţele misiunii lui.

Când automobilul se opri în faţa hotelului, portarul se repezi în întâmpinarea colonelului şi-l conduse, cu temenele, până la intrarea în hol. Stolbach se opri la

recepţie, ca să ceară o mică gustare şi să i se facă socoteala, fiindcă voia să plece cu acceleratul de noapte. Cu toate că era gras şi îndesat, se îndreptă cu paşi sprinteni spre ascensor, cu care se urcă la etajul întâi.

Pe coridorul imens, luminat şi pustiu, unvalet şedea pe o banchetă la uşa oficiului. Stolbacn nu-l cunoştea; poate că era un înlocuitor al servitorului de la etaj. Omul se ridică numaidecât şi, luând-o înaintea colonelului, îi deschise uşa apartamentului; aprinse lumina electrică şi coborî storul. Camera, cu plafonul înalt, tapetată cu desene aurii pe fond negru, comunica direct cu un cabinet de toaletă cu pereţi de ceramică albăstrie.

— Domnul colonel mai doreşte ceva?

— Nu. Bagajul e gata. Aş vrea doar să fac o baie.

— Domnul colonel pleacă în seara asta?

— Da.

Valetul aruncă o privire nepăsătoare spre servieta pe care colonelul, intrând, o pusese pe un scaun lângă uşă. Apoi.

În timp ce Stolbach îşi zvârlea pălăria pe pat şi-şi ştergea cu batista ceafa plină de broboane de sudoare, valetul intră în cabinetul de toaletă şi dădu drumul la apă. Când se întoarse în cameră, trimisul extraordinar al şefului de statmaior austriac era în chilofi de mătase liliachie şi în ciorapi. Băiatul luă pantofii plini de praf de pe covor.

— Îi aduc imediat înapoi, spuse el ieşind din odaie.

Baia nu era despărţită de oficiu decât printr-un perete subţire. Valetul îşi ţinea urechea lipită de perete, urmărind zgomotele în timp ce ştergea încălţămintea cu o cârpă de lână. Zâmbi când auzi cum trupul greoi al colonelului se lasă cu un plescăit în apă. Atunci, scoase dintr-un dulap o servietă nouă, frumoasă, din piele galbenă, cu o închizătoare nichelată, înfundată cu hârtii

vechi; o înfăşură într-un ziar, o luă sub braţ şi, cu pantofii în mină, se duse să bată la uşa camerei”.

— Intră! strigă Stolbach.

„M-am ars”, îşi spuse deodată servitorul. Într-adevăr, colonelul lăsase uşa caoinetului de toaletă larş deschisă şi din cameră se zărea marginea băii din care se mălta un craniu stacojiu.

Băiatul, fără să stăruie, puse pantofii jos şi ieşi cu pachetul sub braţ

Colonelul, cu trupul cufundat până la bărbie în apa căldicică, se îmbăia cu o mare desfătare, când, pe neaşteptate, se stinse lumina. Camera şi cabinetul de toaletă rămaseră în întuneric. Stolbach aştepta câteva minute. Văzând că nu se mai reaprinde, pipăi de-a lungul peretelui, găsi soneria şi apăsă furios pe buton.

Glasul valetului se auzi în întunericul camerei:

— Domnul colonel a sunat?

— Ce s-a întâmplat? S-a întrerupt lumina în hotel?

— Nu. În oficiu ajde… Desigur că s-a ars siguranţa de la cameră. O repar eu… Într-un minut e gata.

Trecu mai bine de un minut.

— Ei, ce faci?

— Scuzafi, domnule colonel… Caut tabloul cu siguranţe. Credeam că e aici, lângă uşă…

Colonelul îşi întinse gâtul deasupra apei şi căscă ochii spre camera cufundată în întuneric, unde auzea cum bâjbâie servitorul.

— Nu-l găsesc, vorbi din nou băiatul. Scuzaţi, domnule colonel… Ma duc să caut afară. Tabloul e probabil pe coridor.

Servitorul ieşi repede din cameră, alergă în oficiu, puse servieta colonelului la loc sigur şi se grăbi să schimbe siguranţa.

Peste trei sferturi de oră, după ce colonelul conte Stolbach von Blumenfeld se şterse, se parfumă, se îmbrăcă cu multă grijă, după ce-şi bău ceaiul şi mânca şunca şi fructele, aprinse o ţigară de foi şi se uită la ceas. Cu toate că mai avea timp destul – nu-i plăcea să facă lucrurile în pripă – telefona la biroul hotelului să se trimită după bagaj.

— Nu, asta o iau eu, spuse el hamalului, care pusese mâna pe servieta galbenă de pe scaunul de lângă uşă.

I-o luă din mină, cercetă dintr-o privire dacă închizătoarea era bine închisă, o puse cu gravitate sub braţ şi ieşi din cameră după ce se asigură că nu uitase nimic: era totdeauna foarte ordonat.

Înainte de a coborî de la etaj, îl căută pe servitor ca să-i dea un bacisis. Pe coridor nu era nimeni. Deschise uşa oficiului. Încăperea era goală. Omul nu era de găsit nicăieri.

— Cu atât mai rău pentru nerodul de el! mormăi colonelul.

Şi plecă să ia acceleratul de Viena.

Aproape la aceeaşi oră, studentul genevez Eberlé, (Jean-Sébastien) se urca, în gara din Friednchstrasse, în trenul de Bruxelles. N-avea niciun bagaj, nimic altceva decât un pachet ce părea o carte mare înfăşurată în hârtie. Trauttenbach forţase la timp închizătoarea de nichel, împachetase documentele şi le legase într-un ziar, făcând să dispară servieta de piele galbenă, obiect compromiţător şi inutil.

„Dacă m-ar prinde pe teritoriul german cu dosarul ăsta sub braţ…1* îşi spunea Jacques. Dar misiunea lui, redusă numai la acest risc, îi părea atât de neînsemnată, încât era mai mult amuzat decât speriat de primejdia legată de această misiune. „De ce naiba am mai îngrijorat-o degeaba pe Jenny?” se întrebă el înciudat…

Cu toate astea, în timpul călătoriei se duse la closet, desfăcu pachetul şi îndesă hârtiile, cum putu, prin buzunare şi prin căptuşeli, spre a evita întrebările vameşilor. Pentru orice eventialitate, într-una din ultimele staţi din Germania coborî şi cumpără multe ţigări de foi, ca să aibă, oricum, ceva de declarat la vamă.

Totuşi, controlul vameşilor nu fu prea plăcut şi abia când se asigură că trenul alunelă pe sine belgiene îşi dădu seama că era leoarcă de transpiraţie. Se înfundă în colţul lui, îşi

Încrucişă braţele peste haina încheiată cu grijă şi se lăsă, cu plăcere, pradă somnului.

L

Cele şase etaje de la Maison du Peuple din Bruxelles roiau de sus până jos ca un cuib de bondari. Biroul socialist internaţional se întrunise în şedinţa extraordinară încă de dimineaţă. Urgenta necesitate de a. Se combate cu efect politica imperialistă a guvernelor adunase în capitala Belgiei nu numai pe toţi şefii partidelor socialiste europene, dar şi un mare număr de activişti venit de peste tot şi hotărât să dea mitingului de protest, care urma să se tină în miercurea aceea, seara, la circ, un răsunet internaţional.

Muuumită banilor pe care Meynestrel putuse să-i pună la dispoziţia grupului (nimeni nu ştia de unde alimentau Meynestrel şi Richardley fondurile secrete ale Localului), vreo zece dintre ei veniră la Bruxelles. Îşi aleseseră, ca loc de adunare, o berărie din Rue des Halles, zisă Taverne du Lion, în apropiere de Boulevard Anspach.

Jacques îi găsi acolo pe prietenii lui şi-i încredinţa lui Meynestrel pachetul cu documentele lui Stolbach. (Pilotul plecă numaiaedt şi se închise în camera lui de la hotel, ca să-şi arunce ochii peste pradă. Jacques urma să vină şi el,

ceva mai târziu.)

Apariţia lui Jacques fusese salutată cu exclamaţi de bucurie. Quilleuf, care-l zărise cel dintâi, strigase imediat:

— Thibault! Ce revedere plăcută!... Ce mai faci? Cald, hai?

Toţi obişnuiţii Localului se aflau acolo: Meynestrel şi Alfreda, Richardley, Paterson, Mithoerg, Vanheede, Périnet, droghistul Saffrio şi Serghei Pavlovici Zelavski, burtosul mos4 Boissonis şi Skada, „asiaticul meditativ", chiar şi tânăra Emilie Cartier, îmbujorată şi blondă sub vălul ei de infirmieră pe care Quilleuf insi-Sta să şi-l scoată, „din pricina arşiţei. Jacques le zâmbi tuturor acestor mâini întinse, fericit chiar mai fericit decât ar fi crezut – că regăseşte, pe neaşteptate, în berăria asta belgiană, atmosfera prietenoasă a întrunirilor de la Geneva.

— Hei, spuse Quilleuf, care credea că Jacques venea din Franţa, vasăzică, ţ-au achitat-o ieri pemqdame Caillaux a ta?... Ce bei? Bei şi tu o bere de-a lor? (În ce-l privea, el dispreţuia „limonada asta a oamenilor din nora" şi rămânea credincios vermutului sec.)

Voioşia gălăgioasă a lui Quilleuf exprima bine optimiijj mul aproape general care mai domnea încă în ultimele zile li Geneva; discuţiile de la Parlote, unde Meynestrel se duce! acum mai rar, nu se abătuseră deloc de pe tărâmul mistici internaţionale şi diferitele manifestări ale pacifismului eurol» pean erau comentate cu un entuziasm pe care mei cele mai rele ştiri nu izbuteau să-l zdruncine. Venirea grupului la Bruxelles, primul lui contact cu celelalte delegaţii europene* prezenţa şefilor oficiali, coaliţia asta solemnă împotriva războiului erau pentru cei mai mulţi dintre ei tot atâtej mărturii ale unei solidarităţi internaţionale active şi sigure de izbândă.

Telegramele sosite în cursul dimineţi îi puse seră, fireşte, la curent cu declarata de război făcută Serbiei de către Austria şi chiar cu bombardarea Belgradului, încă pută în noaptea trecută; dar se lăsaseră uşor convinşi de informaţiile unei note austriece, cum că nu se trăseseră decât câteva obuze în fortificaţiile Belgradului şi că bombardamentul ăsta nu avea cine ştie ce importantă; el însemna mai de* grabă un fel de avertisment, un fel de demonstraşi simbolică, nicidecum începutul ostilităţilor.

Périnet îl aşează pe Jacques lângă el. Îşi petrecuse dimie ’neaţa la barul Atlantic, sediul delegaţiei franceze, şi aducefl de acolo ecoul ultimelor ştiri de la Paris. Povestea că grupui socialist din Cameră, condus de Jaurès şi Jules Guesde, avue şese în ajun, Ia Quai d’Orsay, o lungă întrevedere cu minisitrul interimar. În urma acestei vizite, deputaţii partidului redactaseră o declaraţie publică, în care proclamau cu hotărâre că „numai Franţa poate dispune de soarta Franţeii şi că în niciun caz tara nu putea „să fie aruncată într-un conflict uriaş printr-o interpretare mai mult ori mai putiij arbitrară a tratatelor secrete”; de aceea, ei cereau „să sel convoace în cel mai scurt timp Camera, cu toate că era în vacantă”. Aşadar, socialismul francez se pregătea să transferai lupta pe tărâmul parlamentar. Périnet rămase impresionat în bine de faptul că delegata se arăta cooperantă, calmă, dove* dând o nădejde de nezdruncinat. Jaurès manifesta, mai mul i ca oricare altul, o încredere dârză. Cuvintele pe care le ros i tise de curând circulau cu mândrie din gură în gură. Îi spusese lui Vandervelde: „O să vezi, se va întâmpla exact ca în cazul Agadirului. Au să fie zile albe şi zile negre, dar e cu neputinţă ca lucrurile să nu se împace. „Şi se mai povestea, ca o dovadă hazlie a optimismului său, că şeful, având o oră îi beră, după dejun, se dusese să şi-o petreacă la muzeu, în tihnă, în faţa tablourilor lui Van Éyck.

— L-am văzut, Spunea Périnet, şi vă asigur că nu avea ilcloc aerul unui om descurajat. A trecut aproape de tot pe lângă mine, cu servieta lui grea, care-l făcea să-şi tină umărul în sus, cu pălăria lui de paie şi jacheta neagră… întotdeauna va avea aspectul unui profesor care se duce să-şi ţină cursul. Mergea la braţ cu un tip pe care nu-l cunosc. Mi s-a spus pe urmă că era l-Îaase, neamţul… Şi să vedeţi… tocmai în clipa când treceau pe lângă masă mea, neamţul se opreşte şi-l aud spunând în framuzeste, cu un accent stricat: „Kaiserul nu vrea războiul. Nu-l vrea. Se teme prea mult de consecime!” Atunci Jaurès şi-a întors capul şi cu ochii lui vii, cu zâmbetul pe buze, i-a răspuns: „Foarte bine, faceri însă aşa încât Kai –, \er-ul să acţioneze cu energie asupra austriecilor. Noi, în Franţa, vom şti să silim guvernul să acrioneze asupra ruşilor”. Exact în faţa mesei unde şedeam eu… l-am auzit pe itrnându-oi aşa cum mă auziţi voi pe mine acum!

— Să se acţioneze asupra ruşilor… Ar fi şi timpul! zise Richardley”.

Jacques îi întâlni privirea şi avu impresia că Richardley – rare, în privinţa asta, oglindea fără îndoială starea de spirit a lui Meynestref – era foarte departe de a împărtăşi optimismul general. Impresie pe care Richardley o confirmă numaitlecât, căci, aplecându-se spre Jacques, adăugă pe un ton întrebător, cu glas coborât:

— Aproape că-ţi vine să te întrebi dacă Franţa, dacă cei care conduc Frantaj acceptând ca Rusia să mobilizeze şi să răspundă provocării Austriei printr-o altă provocare iar la ultimatumul Germanei răspunzând prin refuzul de a-l lua în considerare, n-au şi acceptat, în mod implicit, războiul.

— Rusia n-a mobilizat decât parţial, spuse Jacques, fără prea multă convingere.

— Mobilizare parţială? cât se deosebeşte aceasta de o mobilizare generală, deghizată provizoriu?

Glasul lui Mithoerg, care şedea pe banchetă, lângă Sarkovski şi Richardley, se înălţă cuviolenţă:

— Rusia? Fii sigur că mobilizează! Rusia este în mina militarismului ţarist! Astăzi, toate guvernele din Europa sunt prizonierele fonelor reacţionare. Prizoniere, de asemenea, nle unui regim, ale unui sistem care, prin însăşi structura lui, ure nevoie de războaie! Asta-i! Eliberar ea slavilor? Un pretext! Ţarismul n-a făcut nimic altceva decât să-i oprime pe slavi. În Polonia i-a nimicit! în Bulgaria s-a făcut că-i elinerează, ca să-i ţină şi mai bine sub asuprire! Adevărul constă în vechiul conflict, care tinde să renască, între militarismul rus şi militarismul austriac.

La masa vecină, Boissonis, Quilleuf, Paterson şi Saffrio e vorbeau cu aprindere despre planurile, din ce în ce mai de neînţeles, ale guvernului de la Berlin. De ce Kaiserul, care. nu mai oboseşte făcând proteste pacifice, se îndărătniceşte să refuze mediaţia, când un sfat ceva mai hotărât ar fi de ajuni ca să-l hotărască pe Franz Joseph să se mulţumească şi cu un succes diplomatic care ar fi, de pe acum, râs unător? Germania n-are niciun interes ca trupele austriece să năvălească în Serbia. De ce Germania caută să pună Europa în faţa unui atare risc dacă, aşa cum afirmă social-democraţii, Berlinul nu vrea războiul?… Paterson făcu, de altfel, observaţia că nici atitudinea Angliei nu era mai uşor de descifrat.

— Toată atenţia Europei se va îndrepta spre Anglia, spuse sentenţios Boissonis. Prin faptul că Austria a declarat război, ceea ce rupe convorbirile bilaterale dintre Viena şi Petersburg, negocierilenu se mai pot duce decât prin intermediul Londrei. Prin urmare, rolul de arbitru al engleziloi devine şi mai important.

Paterson, care chiar în clipa când ajunsese la Bruxelles dăduse fuga să-i vadă pe compatrioţi săi socialişti, susţinu că delegaţia engleză era i ngrijorată de un zvon care circula la Foreign Office: personalităţi influente din jurul lui Grey, temându-se că protestele în favoarea neutrahtătii puteau favoriza, în mea indirect, planurile războinice ale imperiilor centrale, îl sileau, aşa se spunea, pe ministru să-şi precizeze, în sfârşit, poziţia sau, cel puţin, să pună în vedere Germaniei că dacă, în eventualitatea unui conflict austro-rus, neutralitatea Angliei era de la sine îmeleasă, nu la fel s-ar petrece lucrurile în ipoteza unui război franco-german. Socialiştii englezi, credincioşi fată de neutralitate, se temeau ca Grey să nu cedeze acestei presiuni; şi asta, cu atât mai mult cu cât o declaraţie în sensul acesta n-ar mai fi fost dezaprobată astăzi de opinia publică din Anglia, aşa cum s-ar fi întâmplat săptămâna trecută; în adevăr, asprimea nemaipomenită a ultimatumului şi faptul că Austria se încăpăţâna să atace Serbia provocaseră dincolo de Canalul Mân ecii o indignare generală.

Jacques, pe care călătoria îl obosise, urmărea discuţiile acestea fără prea multă atenţie. Plăcerea pe care o simţise revăzându-şi vechii prieteni dispărea mai repede decât ar fi vrut.

Se ridică şi se apropie de masa unde micul Vanheede, Zelavski şi Skada vorbeau cu voci coborâte.

— Astăzi, murmură albinosul cu glasul lui ca de flaut, trăim unul lângă altul, fiecare pentru el, fără sentimentul miFAMILIA THIBAULT + *513*

lei… Iată ceea ce trebuie schimbat, Serghei. În inima oamenilor trebuie mai întâi să… Nu, înfrăţirea nu-i un lucru care se face din afară, cu legi… Zâmbi o clipă ca unor îngeri nevăzuţi, apoi continuă: Fără asta nu se poate realiza socialismul…

Nu-l zărise pe Jacques venind lângă el. Când îl văzu, roşi deodată şi tăcu.

Skada rezemase de halba sa cu bere câteva cărţ fără scoarţe. (Avea întotdeauna buzunarele pline cu reviste, ziare şi căni.) Jacques privi distrat titlurile: Epictet... Operele lui Bakunin, tomul al IV-lea... Elisée Redus: Anarhia şi biserica...

Skada se aplecase spre Zelavski. Sub lentilele ochelarilor, groase de o jumătate de centimetru, ochii lui, grozav de măriţi, ţâşneau parcă din orbite ca nişte ouă răscoapte.

— Eu nu sunt deloc nerăbdător, spuse el pe un ton plăcut, pieptănându-şi cu unghiile părul creţ şi scurt, cu o mişcare regulată, de maniac. Eu nu pentru mine vreau revoluţia. În douăzeci, în treizeci, poate în cincizeci de ani, ea va izbucni. Sunt sigur de asta şi n-am nevoie de altceva decât să trăiesc, să activez...

În mijlocul sălii, Richardley îţicepuse din nou să vorbească. Jacques ascultă cu atenüe. În dosul cuvintelor profetice ale lui Richardley, descifra ideile Pilotului:

— Războiul ar forţa statele să-şi resoarbă pasiyul într-o acţiune de devalorizare. El le-ar grăbi falimentul. În acelaşi timp, el ar sărăci pe cei cu mici economii şi ar aduce foarte repede mizeria generală. El ar asmuţi împotriva sistemului capitalist o mulţime de victime noi, care s-ar îndrepta spre noi. El ar elimina în mod a-u-to-mat...

Mithoerg îl întrerupse. Boissonis, Quilleuf, Périnet începură să vorbească deodată.

Jacques nu-i mai ascultă. „Oare eu m-am schimbat sau ei?”. se întrebă el. Nu izbutea să înţeleagă motivul pentru care nu se simţea deloc mulţumit. „Ameninţarea asta a războiului a găsit grupul nostru nepregătit... i-a zdruncinat unitatea... Fiecare a reacţionat în felul lui,

potrivit firii sale… Da, există o nevoie de acţiune generală, violentă, dar pe care niciunul din noi nu izbuteşte s-o satisfacă… Grupul nostru a rămas izolat, a ieşit pared din centrul preocupărilor, fără cadre, fără disciplină… A cui e vina? Poate a lui Meynestrel… Meynestrel m-aşteaptă", îşi spuse el, uitându-se la ceas.

Se apropie de Alfreda, care şedea lângă Paterson.

— Cu ce tramvai mă pot duce la hotelul tău?

— Vino cu noi, spuse Paterson ridicându-se. Freda şi cu mine te vom însoţi o bucată de drum.

Tocmai avea întâlnire cu un socialist englez, prieten cu Keir-Hardie. Îl luă pe Jacques de braţ şi ieşiră din Tavernă* urmaţi de Alfreda. Părea foarte nervos. Prietenul lui, Keir-Hardfe, ziarist la Londra, îi vorbise de o anchetă ce trebuia făcută în Irlanda pentru unul din ziarele partidului. Dac3 primea sarcina asta, Pat trebuia să ia vaporul a doua zi, în zori, spre Anglia. Perspectiva acestei călătorii îl tulbura; de cinci ani de când se afla pe continent nu mai trecuse Canalul!

Soarele ardea cumplit; pavajul dogorea. Nicio adiere nu înviora moleşeala care apăsa oraşul. Fără haină, cu şapca lui cea mică pe cap şi cu pipa în mină, cu cămaşa descheiată şi cu picioarele lungi în pantalonii de flanelă, Paterson semăna mai mult ca oricând cu un student de la Oxford aflat în călătorie.

Alfreda mergea alături de ei. Rochia ei de stambă albastră, decolorată de soare, căpătase culoarea gingaşă a florii de in Privindu-i buclele negre, nasul mic şi pu un încreţit, ochii mari de păpuşă, aerul ei plin de cuminţenie şi braţele pe care şi le legăna pe lângă trup, ai fi luat-o drept o fetiţă, Asculta fără să spună nimic, că se obicei. Totuşi, întrebă cu un glas care tremura uşor:

— Dacă pleci, când te întorci la Geneva?

Chipul englezului se întunecă.

— Nustm.

Alfreda păru că stă în cumpănă, îşi ridică privirea spre el şi, coborânau-şi numaidecât pleoapele cu o mişcare repede, care făcu să-i tremure umbra genelor pe obraz, şopti:

— O să te mai întorci, Pat?

— Da, spuse el cu vioiciune. Apoi, lăsând bratol lui Jacques, se apropie de Alfreda şi-şi puse cu familiaritate mina mare pe umărul ei. Da, draga mea… Negreşit!

Merseră o bucată de drum fără să vorbească.

Paterson îşi scoase pipa din gură şi, din mers, îl priv cercetător pe Jacques, cu capul uşor dat pe spate, ca şi cum ar fi avut în faţă nu un om, ci un obiect. a

— Mă gândesc la portretul tău, Thibault… Încă două se dinte… două şedinţe scurte şi l-aş fi terminat… Asupra tabloilui ăstuia apasă un blestem, dragul meu!

Izbucni în râs, râsul lui tineresc. Şi, cum treceau pe la o răscruce, se întoarse spre Jacques şi-i arătă cu un gest copilăresc o casă mică şi scundă, la un Colţ de străduţă.

— Ia priveşte, aici locuieşte tânărul William Stanley Paterson. Bed-room-ul meu e mare. Dacă vrei, dragul meu, pentru un pachet de tutun, îl împart cu tine!

Jacques nu-şi oprise încă nicăieri o cameră. Zâmbi.

FAMILIA THIBAULT + *515*

— Primesc.

— E la etajul întâi, uite, colo, unde-i fereastra deschisă… Camera numărul 2. O să ţii minte?

Alfreda, oprindu-se în loc, cu ochii ridicaţi, privea spre fereastra lui Paterson.

— Acum trebuie să ne despărţim, spuse englezul Vezi gara? Strada unde locuieşte Pilotul este exact în spatele ei.

— Mă conduci până acolo? o întrebă Jacques pe Alfreda, crezând că merge şi ea, împreună cu el, acasă.

Ea tresări şi-l privi în faţă. Pupilele îi erau parcă dilatate de îndoială.

Urmă o clipă de tăcere.

— Nu. Acum du-te singur, spuse alene englezul. La revedere, dragul meu.

LI

În cursul ultimelor două săptămâni, Meynestrel repetase „Război războiului!” cu tot atâta înverşunare ca şi tovarăşii lui de la Local. Dar nimic nu izbutise să-i zdruncine convingerea că toate acţiunile pe care le întreprinsese International n-aveau să poată împiedica războiul… „Războiul este necesar ca să se creeze, în sfârşit, o situaţie cu adevărat revoluţionară, îi spunea ei Alfreiei. Fireşte, nimeni nu poate spune că revoluţia se va naşte din situaţia aceasta sau dintr-un alt război de mai târziu, ori dintr-o aftfel de criză. Asta depinde de foarte multe lucruri… Depinde mult de «primele victorii». Cine va fi cel dintâi învingător? Blocul germanic ori blocul franco-rus? Nu se poate prevedea… (Pentru noi nu asta e problema.) Pentru noi, tactica momentului este să acţionăm ca şi cum am fi siguri că putem transforma curând războiul lor imperialist într-o revoluţie proletară… Să agravăm, prin toate mijloacele, situaţia prerevoluţionară actuală. Adică: să unim eforturile tuturor, să ajutăm agitaţia prin toate mijloacele, să stârnim cât mai multe tulburări cu putimă, să stmjenim cât mai mult intenţiile guvernelor”. Iar în sinea lui gândea: „Dar, bineâmeles, cu condiţia de a nu depăşi ţinta; de a ne feri să manev răm cu prea multă eficacitate, lucru care ar risca să întârzie războiul…”

Qnd sosise la Bruxelles, îşi alesese anume o locuimă cât mai departe de Tavernă. Locuia în spatele Gării de Sud, futr-o casă mică, în fundul curţii.

După ce stătuse două ceasuri, singur, în cameră, cu

documentele Stolbach în faţă, nu se mai îndoi câtuşi de puţin de complicitatea celor două state majore ale ţărilor germanice;

516 + Roger Martin du Gard avea dovezile aici, categorice!... Prada adusă de Jacques se compunea aproape exclusiv din notele luate, zi cu zi, de Stolbach în cursul convorbirilor pe care le avusese la Berlin cu şefii statului-major, în vederea redactării mesajelor trimise de el la Viena după fiecare convorbire. Notele acestea nu numai că aruncau o lumină puternică asupra stadiului tratativelor între cele două state-majore, dar, prin numeroase aluzii la trecutul apropiat, ele precizau şi istoricul negocierilor între Viena şi Berlin din săptămânile precedente. Revelaţiile acestea retrospective erau de un foarte mare interes. Ele îi confirmau lui Meynestrel bănuielile lui Hosmer, socialistul vienez, care-i însărcinase pe Boehm şi pe Jacques să i le comunice Pilotului la Geneva, la 12 iulie, şi-i dăaeau posibilitatea să reconstituie întreaga desfăşurare a faptelor.

La abia câteva zile după atentatul de la Sarajevo, Berchtold şi Hotzendorf făcuseră tot ce putuseră ca să-l hotărască pe bătrânul împărat să profite de împrejurări, să mobilizeze imediat şi să zdrobească Serbia cu armele. Dar Franz Joseph se împotrivise; obiecta că o acţiune militară a Austriei s-ar lovi se opoziţia Kaiserului. („Ăh, ah, îşi spuse Meynestrel, ceea ce, în paranteză fie zis, dovedeşte că el întrevăzuse deja riscul unei intervenţii a Rusiei şi primejdia unui război general.”) Ca să înfrângă rezistenţa suveranului său, Berchtold avusese atunci ideea îndrăzneaţă de a-l trimite numaidecât la Berlin pe propriul său şef de cabinet, Alexander Hoyos, cu misiunea de a obţine cônsimtmântul Germaniei. Cum era de aşteptat, Hoyos se izbise la început de împotrivirea Kaiser-u lui şi a cancelarului, care se temeau într-adevăr de reacţia Rusiei,

nefiind deloc dispuşi să se lase târâji de Austria într-un război european. În acel moment, intrase în scenă partidul militar prusac. Hoyos găsise în el un auxiliar perfect pregătit şi atotputernic. Statul major german, începând încă din februarie 1913, nu ignora nimic despre pericolul slav, nici maşinaţiile care se urzeau între Serbia şi Rusia contra Austriei st prin urmare, contra Germaniei. Bănuia chiar că Petersburgul ar fi avut o participare mai mult sau mai puţin directă, cu complicitatea Belgradului, la atentatul de la Sarajevo. Dar generalii germani considerau drept o axiomă că Rusia nu putea, în niciun caz, să accepte eventualitatea unui război imediat şi că nu se va lăsa târâta într-o aventură înainte de a mai trece încă cel puţin doi ani înainte de a-şi fi terminat înarmarea. Îndemnaţi de Hoyos, şefii armatei germane izbutiseră să-i convingă-pe Wilhelm al II-lea şi pe Bethmann că, în situaţia de astăzi a Europei, îndărătnicia Rusiei de a dezlănţui un conflict general este un

risc destul de redus şi că statele germane aveau acum un prilej unic de a-şi afirma prestigiul, ba, chiar cu mare strălucire. Hoyos izbutise astfel să capete mâna liberă pentru Austria şi să ducă la Viena făgăduiala că Germania îşi va sprijini aliata în toate revendicările ei. Lucrul acesta lămurea, în sfârşit, politica de neînţeles din ultimele săptămâni a Austriei. Pe lângă asta, el mai dovedea şi faptul că, din chiar momentul acela, Kaiserul şi cei din jurul lui admiseseră, mai mult ori mai puţin, dacă nu probabilitatea, în orice caz posibilitatea unui război general.

„Noroc că documentele astea sunt cunoscute numai de mine, îşi spuse Meynestrel. Şi, când mă gândesc că era cât pe-aci să-i chem aici pe Jacques şi pe Richardley ca să-mi ajute”.

Stătea în picioare, aplecat peste pat, unde desfăcuse documentele, aşezându-le în grupuri mici, clasate sumar. Luă notele pe care le pusese în dreapta lui şi care se refereau, toate, mai mult on mai puţin, la trecut, la evenimentele de la începutul lui iulie, şi le bagă într-un plic pe care-l lipi după ce scrise pe el: Nuniărul l.

Apoi trase un scaun şi se aşeza.

„Ia să mai vedem o dată toate astea, îşi spuse, trăgând mai aproape notele pe care le pusese grămadă, la stânga lui. Toate astea constituie misiunea amicului Stolbach… Pachetul de aici cuprinde planul de război al Austriei: strategie, amănunte tehnice. Nu mă pricep deloc. De pus în plicul Numărul 2… Bun! Restul mă interesează… Notele sunt datate. Prin urmare, nu-i greu să reconstitui modul în care au urmat discuţiile. Scopul misiunii? Privit în general, a grăbi mobilizarea Germaniei… Iată primele pagini… De cum a sosit la Berlin, întâlnirea cu Moltke… etc… Colonelul stăruie ca statul major german să-şi grăbească pregătirile militare… Dar i se răspunde: «Cu neputinţă, cancelarul se împotriveşte şi Kazserul îl susţine!» Ei, drăcie! De ce s-a opus Bethinann?… El spune: «E prea devreme». Ia să-i vedem motivele… Primo: motive de politică internă; fulgeră împotriva manifestaţiilor populare, împotriva atacurilor lui Vorwarts etc… Ah, ah! E tare necăjit şi încurcat, în fond, din pricina rezistentei energice a social-democraţiei… Secundo: motive de politică externă; mai întâi: Germania să-şi asigure aprobarea neutrilor, mai cu seamă a englezilor… Pe urmă, să aştepte ca ruşii să devină tot mai amentători, pentru că în ziua când guvernul imperial va avea în faţa lui «*o* Rusie făts agresivă», va putea convinge Europa şi în acelaşi timp pe socialiştii germani, că Germania se află în «legitimă apărare» şi că este nevoită să mobilizeze fără voia ei, «din prudenţă»…

Bineînţeles! Logică perfectă! Care va fi tactica lui Stolbach şi a generalilor germani ca să forţeze mâna lui Bethmann?... Notele astea arată foarte limpede cum s-a născut combinaţia lor... E vorba, deci, de a sili Rusia, fără întârziere, să comită fată de Germania «un act care să poată fi apreciat ca ostil». De pildă, «s-o silească să mobilizeze», propune Stolbach în seara de 25. Cusut cu aţă albă!... Propunere la care i se răspunde. <într-adevăr! Pentru asta este un mijloc bun, unul sigur, şi care depinde de Austria: mobilizarea armatei austriece.» Generalii ăştia nu sunt chiar atât de prosti pe cât se crede. Au înţeles foarte bine că dacă Franz Joseph ar decreta mobilizarea generală a armatei lui (ceea ce, notează aici Stolbach, «n-ar fi numai o ameninţare împotriva micii Serbii, ci şi o ameninţare formală contra marii Ruşii»), tarul n-ar mai avea face; ar fi nevoit să răspundă tot cu mobilizarea generală. Şi, în faţa unei mobilizări generale a Rusiei, Kaiserul n-ar mai putea refuza să semneze decretul de mobilizare. Şi, astfel, cancelarul n-ar mai avea ce să spună: fiindcă o mobilizare a Germaniei, motivată de-a dreptul de amenimarea categorică a unei invazii ruseşti, ar putea fi impusă lumii întregi; atât în afară, cât şi înăuntrul opiniei publice europene, precum şi celei germane, care este de pe acum destul de îndârlita împotriva Rusiei; ar putea fi impusă, de asemenea, şi social-democraţilor... Şi ăsta este un lucru just. Sudekum şi ciracii lui ne-au! mpuiat destul urechile, la toate congresele, cu primejdia rusească. Până şi Bebel. Încă de la 190 spunea că, în faţa unei ameninţări din partea Rusiei, el ar pune mâna pe puşcă!... De data asta, socialiştiin-armai avea ce face. Ar fi prinşi în capcană!... În propria lor capcană. Ar fi cu neputinţa pentru ei, din punct de vedere social-democrat, cu neputirifă să nu colaboreze cu guvernul tării lor când

acesta e gata să apere proletariatul german contra imperialismului căzăcesc!… Bine ticluit. Aşadar, pe curând o mobilizare generală a Austriei!… Şi iată de ce, chiar la două zile după sosirea lui la Berlin, amicul Stolbach a expediat telegramă după telegramă lui Hotzendorf, în sensul ca Austria să meargă fâţe spre mobilizare generală… Bravo! O capcană machiavelică, pe care generalii de la Berlin i-o întind Rusiei prin mijlocirea Austriei. Şi, în timpul acesta, Kaiserul şi cancelarul său îşi fumează liniştiţi ţigările, fără să bănuiască lovitura ce li se pregăteşte…”.

Cu un gest care-i era obişnuit, Meynestrel îşi prinse obrazul între degetul mare şi arătător şi lăsă să-i afunece celelalte degete de-a lungul fetei, până la vârful ascuţit al bărbii.

„Perfect, perfect… Merg drept la ţintă. Şi în galop!”

FAMILIA THIBAULT – *519*

Strânse repede notele împrăştiate pe cuvertură. Le închise într-un al treilea plic şi repetă cu jumătate de glas: „Noroc că numai eu singur am luat cunoştinţă de toate astea! „Se rezemă de speteaza scaunului, îşi încrucişă braţele şi rămase câtva timp nemişcat. > >

Documentele aduceau, evident, „un fapt nou”, de o importanţă enormă. Social-democraţii germani, în afară de câteva excepţii, nu bănuiau existenta acestei complicităţi între Viena şi Berlin. Cei mai îndârjid adversari ai regimului imperial nu voiau să creadă, nici în ruptul capului că regimul acesta ar fi atât de nerod să rişte pacea lumii şi viitorul Europei ca să apere prestigiul Austriei; ei acceptau, prin urmare, afirmaţiile oficiale; erau convinşi că Wilnelmstrasse fusese „surprins” de ultimatumul Austriei; că nu cunoscuse dinainte nici textul lui exact şi nici chiar caracterul agresiv şi că Germania căuta, de buna-credinţă, să se facă mijlocitoare între Austria şi adversarii ei. Cei

mai clarvăzători miroseau posibilitatea unei anumite înţelegeri între statele majore de la Viena şi Berlin. (Haase, delegatul german la Bruxelles, pe care Meynestrel îl întâlnise în dimineaţa aceea, îi vorbise despre demersul pe care-l făcuse el, duminică, pe lângă guvern, ca să-i reamintească în chip solemn, în numele partidului, că alianţa germano-austriacă era riguros defensivă şi se arăta cam îngrijorat de răspunsul pe care-l primise: „Dar dacă Rusia ar lua inkiativa unui act ostil împotriva aliatei noastre?" Cu toate astea, până acum, Haase, el însuşi, era foarte departe de a bănui că mobilizarea generală a Austriei era menită să fie un cârlig de undită bine pregătit, pe care partidul militar german voia să-l arunce Rusiei!) Dovada aceasta de netăgăduit a complicităţii pe care o dezvăluiau notele lui Stolbach putea deveni, prin urmare, dacă ar fi ajuns în mâinile şefilor social-democraţi, o unealtă grozavă în lupta lor împotriva războiului. Ei ar fi întors numaidecât împotriva guvernului tării lor atacurile violente pe care le îndreptaseră până acum împotriva guvernului de la Viena.

„Un fel de maşina infernală, înzestrată cu o asemenea putere explozivă, îşi spunea Meynestrel, încât, pe legea mea, dacă ar fi bine folosită, efectul ei ar depăşi toate prevederile... Da: se poate presupune orice, la rigoare chiar înlăturarea războiului!..."

ateva clipe şi-l închipui pe Kaiser şi pe cancelarul lui ameninţaţi să vadă dovada asta dată în vileag sau folosită pentru o cainpanie de presă violentă, care ar putea să întoarcă împotriva guvernului Germaniei nu numai poporul german, dar şi opima publică mondială şi, puşi în faţa acestei dileme.

520 + Roger Martin du Gard sau să procedeze la arestarea tuturor şefilor socialişti, declarând astfel război făţiş întregului proletariat german şi Internaţionalei

europene (lucru aproape de neconceput), sau să capituleze în faţa ameninţărilor socialiştilor şi să dea în grabă înapoi, refuzând Austriei concursul făgăduit lui Hoyos. Atunci? Atunci, lipsită de sprijinul Germaniei, Austria n-a f mai putea persevera, fără îndoială, în proiectele ei războinice şi ar trebui să se mulţumească numai cu o târguială diplomatică... Toate planurife capitaliste de război ar putea fi deci răsturnate.

„E de văzut..." se îndoi Meynestrel.

Se ridică, făcu vreo câţiva paşi prin cameră, bău un păhău cu apă şi se întoarse să se aşeze din nou în faţa documentelor".

„Şi acum, Pilotule, să nu facem greşeli de tactică. Sunt două soluţii: să laşi maşina infernală să explodeze ori s-o ascunzi, s-o păstrezi pentru mai târziu... Prima ipoteză: îi dahârtiile astea unui Liebknecht, de pildă, şi scandalul izbucneşte. Aici sunt de luat în considerare două cazuri: scandalul nu împiedică războiul ori îl împiedică. Să presupunem că nu-l împiedică, ceea ce este probabil. Care-i folosul? Evident, proletariatul ar pleca la război cu certitudinea că a fos înşelat... Propagandă bună pentru războiul civil... Da, dar vântul bate în direcţie opusă; de pe acum există peste tot o «mentalitate de război». Lucrul te izbeşte, aici, la Bruxelles... Se pune chiar întrebarea dacă, astăzi, toţi şefii social-democraţiei ar fi de acord să lăsăm bomba să explodeze. Nu-i sigur!... Să admitem, totuşi, că se publică documentele în Vorwärts. Ziarul ar fi suprimat, guvernul ar dezminţi faptele cu neruşinare, iar în Germania domneşte o asemenea stare de spirit, încât până la urmă aceste dezminţiri ar avea, fără îndoială, mai multă greutate decât acuzaţiile noastre... Să

Î

resupunem acum, contrar aparentelor, că Liebknecht, acina caz de indignarea poporului şi de dezaprobarea

universală, l-ar sili pe Kaiser să dea înapoi şi ar izbuti să împiedice războiul. Vezi bine, forţa Internaţionalei şi constimtrevoluţionară a maselor ar creşte... Da, dar... să împiedicăm războiul?..."

Rămase câteva clipe încremenit, gândindu-se la gravitatea răspunderii pe care trebuia să şi-o ia.

„Asta, nu! spuse el cu jumătate de glas. Asta, nu! Chiar de n-ar fi decât o singură posibilitate dintr-o sută să se împiedice războiul, nu trebuie să riscăm".

Se mai gândi câteva clipe cu încordare.

„Nu, nu... Oricum ai întoarce-o... În momentul ăsta nu-i decât o soluţie: să ascunzi maşina infernală!"

Se aplelă şi, cu o mişcare hotărâtă, scoase o valiză mică de sub pat.

„Să ascund hârtiile astea. Să nu vorbesc nimănui de ele... Să aştept ceasul potrivit".

Ceasul la care se gândea era acela când demoralizarea avea să cuprindă masele mobilizate şi când, pentru a grăbi demoralizarea asta, pentru a turna benzină pe foc, n-ar avea decât să dea această mare lovitură: dezvăluirea faptelor care dovedesc în mod categoric maşinaţiile guvernelor.

Un zâmbet uşor, ciudat, ca de posedat, i se întipări pe faţă.

„De cât de puţin atârna totul! Războiul, revoluţia depind, poate, într-o oarecare măsură de aceste trei plicuri..."

Le luă în mina şi le cântări cu o mişcare maşinala.

Cineva bătu în uşă.

— Tu eşti, Freda?

— Nu. Thibault.

— Ah!

Vârî repede plicurile în valiză şi o încuie înainte de a

deschide *uşa*.

Prima mişcare, instinctivă, a lui Jacques fu să-şi rotească privirea peste neorânduiala din cameră, căutând cu ochii documentele.

— Freda n-a venit cu tine? întrebă Meynestrel contrariat, aproape îngrijorat, sentiment pe care şi-l stăpâni însă repede. Nu te poftesc să şezi, vorbi apoi glumind, arătând cu mâna talmeş-balmeşul de veşminte femeieşti aruncate grămadă pe cele două scaune din odaie. De altfel, tocmai mă pregăteam să ies. Aş vrea să văd ce fac ei la Maison du Peuple…

— Şi… documentele alea? întrebă Jacques.

În timp ce vorbea, Pilotul împinse valiza sub pat.

— Cred că Trauttenbach s-a ostenit degeaba, spuse Meynestrel liniştit. Şi tu, la fel…

— Adevărat?

Jacques era mai mult contrariat decât necăjit. Nicio clipă nu-i trecuse prin minte că hârtiile acelea s-ar fi putut să nu prezinte interes. Renunţă să mai pună şi alte întrebări. Se încumetă totuşi:

— Ce ai făcut cu ele? (Meynestrel arătă valiza cu piciorul.) Credeam că internionai să le comunici astă-seară celor din birou. Lui Vandervelde, lui Jaurès…

Pilotul surâse moale, un surâs mai mult din ochi decât din buze, şi pe fata lui, ca de mort, surâsul acesta era atât de lucid şi totodată atât de neomenesc, încât Jacques îşi plecă privirea.

— Lui Jaurès? Lui Vandervelde? răspunse Meynestrel cu glasul său ascuţit. N-ar găsi în ele material nici măcar pentru un discurs! Văzând dezamăgirea lui Jacques, renunţa la tonul sarcastic şi adăugă: Am săpunc, bineînţeles, notele astea, mai amănunţit, la Geneva. Dar, la prima vedere, nu, nu conţin nimic nou: amănunte de ordin

strategic, cifre privind efectivele militare... Nimic ce-ar putea fi de folos în momentul de fată.

Îşi puse h aina şi-şi luă pălăria.

Vii cu mine? Mergem încet şi vorbim pe drum. Ce căldură! în să-mi aduc mereu aminte cum arata Bruxelles-ul în luna lui iulie!... Unde o fi Alfreda? Îmi spusese că vine să mă ia... Treci, te urmez.

Pe drum îl întrebă pe Jacques despre evenimentele petrecute la Paris în timpul şederii lui acolo şi nu mai suflă un cuvânt despre documente.

Îşi târa laba piciorului mai rău ca de obicei. Se scuză cu bruscheţe. În timpul verii, mai cu seamă după o perioadă de oboseală, muşchii piciorului îl dureau câteodată tot atât de tare ca imediat după accidentul lui de aviaţie.

— Sunt, cum s-ar zice, „invalid de război", observă el. Aste;! o să fie în curând foarte onorabil.

În apropiere de Maison du Peuple, pe când Jacques se pregătea să se despartă de el, îl prinse brusc de braţ:

— Dar tu?... Ce-i cu tine, băiete dragă?

— Cum ce-i cu mine?

— Te găsesc schimbat. Nu ştiu cum să spun... Foarte schimbat.

Îl privea drept, cu ochii lui aspri, negri, pătrunzători.

Imaginea lui Jenny pluti câteva clipe în faţa ochilor lui Jacques. Roşi. Nu putea suferi să mintă, dar nici să dea explicaţii despre viaţa lui particulară. Zâmbi tainic şi îşi întoarse capul".

— La revedere, spuse Pilotul fără să piai stăruie. Cinez cu Freda la Tavernă, înainte de miting. În păstrăm un loc lângă noi.

LII

Cele cinci mii de locuri ale circului Royal erau ocupate toate încă de la ora opt. Ba, mai mult, şi

intervalele erau

pline de manifestanţi care stăteau în picioare, iar afară, pe străzile strâmte din jurul circului, se înghesuia o mulţime fremătătoare, pe care militanţii entuziaşti o evaluau de pe acum la cinci sau şase mii de oameni.

Jacques şi prietenii lui abia izbutiră să-şi facă drum şi să pătrundă în sală…

„Şefii”, reţinuţi la Maison du Peuple, unde Biroul internaţional îşi continua sedima, nu veniseră încă. Se zvonea că şedinţa era furtunoasă, că se va prelungi, fără îndoială, până târziu. Keir-Hardie şi Vaillant stăruiau din toate puterile să obţină de la toţi delegaţi prezenţi adeziunea la principiul gre vei generale preventive şi angajamentul categoric, în numele partidului lor, de a activa în ţările respective pentru pregătirea acestei greve, astfel ca internaţionala să se poată opune proiectelor războinice ale guvernelor chiar dacă războiul va fi declarat. Jaurès susţinuse cu energie propunerile acestea şi discuţiile continuau cu îndârjire de dimineaţă. Unii admiteau, e drept, principiul grevei în cazul unui război ofensiv; dar, pe de altă parte, în cazul unui război defensiv – când o tară paralizată de grevă ar fi sortită să fie invadată de agresor –, susţineau că un popor atacat are dreptul şi datoria de a se apăra cu armele. Cei mai mulţi dintre germani, precum şi mulţi belgieni şi francezi gândeau aşa şi se mărgineau să caute o definiţie limpede, de neatacat, a statului agresor. Ceilalţi, sprijinindu-se pe exemplele din istorie şi găsind un argument convingător în notele tendenţioase care apăruseră zilele acestea în presa franceză, germanü sau rusă, denunţau mitul războaielor de legitimă apărare. „Un guvern, spuneau ei, hotărât să antreneze poporul tării lui în război, găseşte totdeauna un subterfugiu ca să fie atacat sau ca să pară că este atacat;

dacă e vorba să se dejoace manevra aceasta, este neapărat necesar ca principiul grevei preventive să fie dinainte proclamat, în aşa fel încât să constituie un răspuns automat la orice ameninţare cu războiul; este neapărat necesar ca principiul acesta să fie admis chiar de pe acum, în unanimitate şi fără ocolişuri, de către şefii socialişti din toate ţările, pentru ca rezistenta asta coleltivă, singura eficace – rezistenta prin încetarea generală a muncii – să poată fi dezlănţuita, în momentul primejdiei, peste tot şi în acelaşi timp. „Nu se cunoştea încă rezultatul acestei dezbateri, în care se hotăra, poate, soarta de mâine a Europei.

Jacques simţi că-l ia cineva de cot. Era Saffrio, care reuşise să se strecoare până la el.

Vreau să-ţi spun de grozav de frumoasa scrisoare primită de Palazzolo, de la Mussolini, îi zise, scoţând de sub

 cămaşă câteva foi de hârtie îndoite cu grijă. În copiat ce era mai frumos… Şi Richardley a tradus cu îndemânare, pentru Fanal. Ai să vezi…

Hărmălaia era atât de mare că Jacques trebui aproape să-şi lipească urechea de buzele lui Şaffrio.

— Ascultă… Întâi asta: „În război, burghezia împinge proletariatul în faţa unei alegeri tragice: să se revolte sau să ia parte la măcel. Revolta va fi repede înecată în sânge; măcelul se ascunde în spatele unor cuvinte mari ca Datorie, Patrie”… Asculţi? Benito mai scrie: „Războiul între naţiuni este cea mai sângeroasa formă a colaborării de clasă. Burghezia este satisfăcută când poate zdrobi proletariatul pe altarul Patriei”… Şi mai departe… „internaţionala este rezultatul inevitabil al evenimentelor viitoare…” „Da”, încheie el cu o voce vibrantă. Spune corect! Internaţionala este scopul! Vezi şi tu:

Internaţionala e deja destul de puternică pentru a salva popoare! Vezi în seara asta, aici! Unirea proletarilor este pacea lumii!”

Se calmă. Ochii îi străluceau. Continua să vorbească, dar vacarmul tot mai mare îl împiedica pe Jacques să-i înţeleagă cuvintele.

Mulţimea, îngrămădită în arena înăbuşitoare, începea să-şi piardă răbdarea. Ca s-o domolească, militanţii. belgieni avură ideea să intoneze cântecul lor, Proletari, uniţi-vă, pe care numaidecât toţi începură să-l cânte într-un singur glas. Mai întâi timid, apoi sprijinindu-se pe vocea celor de-alături, fiecare glas se întări încetul cu încetul; şi nu numai fiecare glas, ci şi fiecare inimă. antecul acesta crea o legătură, devenea un simbol sonor, concret de solidaritate. and delegaţii, atât de mult aşteptaţi, apărură, în sfârşit, pe scările circului, întreaga sală se ridică în picioare şi izbucniră strigăte prelungi, strigăte voioase, familiare, pline de încredere. Şi, spontan, fără să se fi dat niciun cuvânt de ordine, Internaţionala izbucni din toate piepturile, acoperind tumultul ovaţilor. Apoi, la un semn al lui Vandervelde, care prezida, cântecul încetă, cu părere de rău parcă. Şi, în timp ce liniştea se restabilea încetul cu încetul, capetele tuturor se întoarseră spre grupul şefilor. Diferitele ziare ale partidului le popularizaseră chipurile. Oamenii îi priveau, le şopteau numele. Nicio tară nu era lipsă la apel. În momentul acesta de mare îngrijorare pentru soarta continentului, întreaga Europă muncitoare era acolo, reprezentată pe această mică estradă spre care erau aţintite zeci de mii de priviri încărcate de aceeaşi îndârjită speranţă.

Încrederea aceasta colectivă fu şi mai mare când Vandervelde anunţa că, la propunerea partidului german, biroul hotărâse ca faimosul congres socialist internaţional,

convocat mai înainte la Viena, la data de 23 august, să se intrunească la Paris, şi chiar mai repede, la data de 9 august. În numele partidului francez, Jaurès şi Guesde primiseră responsabilitatea organizării şi, făcând apel la zelul tuturor, proiectau să dea acestei manifestaţii, a cărei deviză era: „Războiul şi proletariatul”, o amploare cu totul deosebită.

— În clipa când două popoare mari sunt pe punctul de a fi aruncate unul împotriva altuia, spuse Vandervelde, nu este un lucru obişnuit să vezi că reprezentanţi sindicatelor şi ai grupărilor muncitoreşti ale uneia din aceste două ţări, care i-a ales cu mai mult de patru milioane de voturi, vin pe teritoriul naţiunii zis inamică pentru a fraterniza şi a-şi proclama voinţa lor de a menţine pacea între popoare!”

Haase, deputat socialist din Reichstag, se ridică în mijlocul aplauzelor. Cuvântarea lui curajoasă nu lăsa nici cea mai mică îndoială asupra sincerităţii colaborării între social-democraţi:

— Ultimatumul Austriei a fost o adevărată provocare… Austria a dorit războiul… Ea pare că se bizuie pe sprijinul Germaniei… Dar socialismul german nu admite ca proletariatul să fie angajat prin tratate secrete… Proletariatul german declară că Germania nu trebuie să intervină, chiar dacă Rusia ar intra în conflict!

Fiecare frază era întreruptă de aclamaţi. Felul solemn în care fusese făcută această declaraţie era o uşurare pentru tot.

— Adversarii noştri să bage bine de seamă! rosti el în încheiere. A devenit posibil ca popoarele, sătule de atâta mizerie şi oprimare, să se trezească, în sfârşit, pentru a întemeia societatea socialistă!

Italianul Morgan, englezul Keir-Hardie, rusul Rubanovici luară cuvântul, rând pe rând. Europa proletară

veştejea într-un singur glas imperialismul primejdios al guvernelor Marilor Puteri şi cerea să se facă toate concesiile necesare pentru menţinerea păcii.

Când Jaurès, la rândul lui, înaintă spre tribună, pentru a lua cuvântul, ovaţiile deveniră şi mai răsunătoare.

7 >

Merşul îi era mai greoi ca oricând. Ziua asta îl sleise de puteri. Lsi adună umerii; părul, năclăit de sudoare, îi cădea în şuviţe pe fruntea îngustă. Sui agale treptele şi se opri în faţă publicului, cu trupul lui masiv bine proptit pe picioare. Părea un uriaş care-şi întinde spatele şi se încordează din toate puterile, înfigându-se în pământ, pentru a pune stavilă lanţului de catastrofe.

Strigă:

— *Cetăţeni*!

Glasul lui, printr-un fel de miracol firesc ce se repeta orü de câte ori se ridica la tribună, acoperi dintr-odată miile de ovaţii. Se făcu o tăcere religioasă: tăcerea unei păduri înaintea furtunii.

O clipă păru că se reculege; îşi strânse pumnii şi, cu u ne gest brusc, îşi duse braţele scurte la piept. („Seamănă cu ofocă încruntată, care predică", observa Paterson, fără nici un respect.) începu să vorbească fără grabă, fără violentă, fără eforturi vizibile. Dar, chiar de la primele cuvinte, glasul lui, vibrând ca un clopot de bronz care începe să sune, cuceri spaţiul şi sala răsună deodată ca o clopotniţă.

Jacques, aplecat înainte, cu bărbia în pumni, cu ochii ţintă la chipul avântat al lui Jaurès, nu pierdea nicio silabă. Jaurès nu spunea nimic nou. Denunţa, încă o dată, primejdia politicii de cucerire şi de prestigiu, slăbiciunea diplomaţilor, dementa patriotică a sovmilor, ororile războiului. Raţionamentele lui erau simple, vocabularul, destul de redus, dar cuvintele electrizau masa de oameni

în mijlocul căreia se afla Jacques, făcând-o, asemenea unui curent de înaltă tensiune, să vibreze la comanda vorbitorului, să freamăte de fraternitate şi mânie, de indignare şi nădejde, ca o imensă harpă atinsă de vânt. De unde pornea foria asta de a vrăji a lui Jaurès? Din glasul lui puternic, care se înalta şi se revărsa în valuri largi pe deasupra acestor mii de chipuri încordate? Din dragostea lui de oameni? Din lirismul lui lăuntric? Din sufletul lui simfonic, în care totul se armoniza ca prin minune? Din talentul lui de a folosi cu patos cuvintele şi simţul precis al acţiunii, din luciditatea istoricului şi reveria poetului, din pasiunea pentru ordine şi voinţa revoluţionară? În seara aceea, încrederea dârză ce-l pătrundea pe fiecare ascultător

S

Ina în cele mai intime fibre ale fiinţei lui emana mai mult ecât oricând din frazele, din glasul, din poziţia aceea neclintită pe care o luase oratorul: siguranţa izbânzii apropiate; siguranţa că împotrivirea popoarelor făcea, chiar de pe acum, guvernele să ezite şi că forţele hidoase ale războiului nu vor putea învinge forţele păcii.

Când, după o perorase patetică, părăsi, în sfârşit, tribuna, încordat, un leoarcă de sudoare, stăpânit parcă de un delir sacru, întreaga sală îl aclamă în picioare. Ropotele de aplauze, tropăiturile inundară sala cu o larmă asurzitoare, ce se prelungi timp de câteva minute, ca ecoul tunetului în văile

unui munte. Braţe întinse agitau frenetic prin aer pălării, batiste, ziare, bastoane. Era ca o pădure în vijelie. În asemenea momente de paroxism ar fi fost de-ai uns ca Jaurès să scoată un strigăt, să facă un gest cu mâna, pentru ca această mulţime fanatizată să-l urmeze cu orbire la asaltul tuturor bastiliilor.

Pe nesimţite, tumultul de acolo căpătă un fel de cădemă, deveni ritm. Ca să scape de sub greutatea care le apăsa, toate piepturile acestea gifiitoare se avântară iarăşi în muzică, în cântec:

„Sculaţi, voi, oropsiU ai sorţii!…”. Şi, afară, miile de manifestanţi care nu putuseră intra în sală şi care înţesau toate străzile din împrejurimi reluară, în ciuia desfăşurării de forţe poliţieneşti, refrenul Internaţionalei: „Sculaii, voi, oropsiţi ai sorţii! Să-nceapă al lumii vechi apus!”

LIII

Publicul dădea năvală spre ieşiri. Jacques, luat aproape pe sus, aruncat când într-o parte, când într-alta, îl ocrotea pe micul Vanheede, care se agaţa de el ca un om gata să se înece, fără a pierde din ochi grupul format de Meynestrel, Mithoerg, Richardley, Saffrjo, Zelavski, Paterson şi Alfreda, aflaţi la câţiva metri de el. Împingându-l pe albinos înaintea lui şi folosindu-se de cel mai mic vârtej ce-l apropia de prietenii săi, izbuti să străbată, puţin câte puţin, mica distantă care-i despărţea. Abia atunci se lăsă dus, laolaltă cu ceilalţi, de curentul care-l mâna spre ieşire.

Strigăte ascuţite: „Jos războiul!” „Trăiască socialismul!” „Trăiască pa cea! „se amestecau cu Internaţionala, aci cântata cu puteri se fanfară, aci unduind în surdină.

— Vino, fetiţo, o să te pierzi! strigă Meynestrel.

Dar Alfreda nu-l auzea. Încleştată de braţul lui Paterson, voia să vadă cu tot dinadinsul ce se întâmpla în rândurile din fat-a ale manifestanţilor.

Stai puţin, draga mea… murmură englezul.

Îşi împreună solid degetele de la amândouă mâinile, virându-le unele în altele, şi, aplecându-se, îi făcu Alfredei o scară ca de şa, în care ea izbuti să-şi pună piciorul.

— Hop!

Paterson se îndreptă apoi dintr-o zvâcnire a trunchiului şi o ridică deasupra mării de capete. Freda râdea. Ca să-şi păstreze echilibrul, îşi lipea trupul de pieptul englezului. În seara aceea, ochii ei man de păpuşă, larg aes chiş i, străluceau învăpăiaţi de un focsălbatic.

— Nu văd nimic, spuse cu un glas moale, extaziat. Nimic, decât o pădure de arapele.

Nu se grăbea deloc să coboare. Paterson, căruia poala rochiei ei îi căzuse peste ochi, înainta, împiedicându-se la fiecare pas. Se pomeniră cu toţii afară, fără să ştie cum.

În stradă, îmbulzeala era şi mai mare decât în sală, iar larma era atât de neîntreruptă şi de asurzitoare, încât aproape", mai auzea nimeni. După ce bătu câteva minute pământul, ioc, masa de oameni păru că porneşte într-o direcţie precisă, se uni, rupse cordoanele poliţiei şi, înghiţindu-i în trecerea sa pe curioşii îngrămădiţi pe trotuare, începu să se scurgă încet, în noapte.

— Unde ne duc? întrebă Jacques.

— Zusammen marschieren, Kamm rad! strigă Mithoerg, ai cărui obraji erau moi, roşii şi umflaţi, de parcă ar fi fost opăriţi".

— Cred că o să se manifesteze în faţa ministerelor, spuse Richardley…

— *Keinen Krieg*! *Friede*! *Friede*! *urlă Mithoerg*.

Iar Zelavski cânta din gât:

— *Daloi vainu*! *Mir*! *Mir*!

— Unde-o fi Freda? se întrebă Meynestrel.

Jacques se întoarse s-o caute din ochi. În spatele lui, Richardley mergea cu capul sus, cu veşnicul lui zâmbet pe buze, zâmbetul lui îndrăzneţ Urma Vanheede, între Mithoerg şi Zelavski. Albinosul se sprijinea cu coatele de braţele celor doi tovarăşi: părea purtat pe sus de ei. Nu

striga, ci îşi ridicase doar spre cer masca străvezie a chipului său, cu ochii pe jumătate închişi, cu o eXRresie de durere şi de extaz. Mai în urmă, vo. ne-au Alfreda şi Paterson. Jacques nu le văzu decât fetele, dar atât de aproape una de alta, încât trupurile lor păreau înlănţuite.

— Ei, dar unde-o fi Freda? repetă Pilotul, foarte îngrijorat. Părea un orb care şi-a pierdut câinele.

Era o noapte caldă de vară, întunecată şi adâncă. Faţadele şi vitrinele erau luminate puternic. Pe la ferestre atârnau ciorchini de trupuri negre. La încrucişarea arterelor principale, şiruri de tramvaie goale, cu luminile stinse, se aliniau pe sine ca nişte şiraguri de mătănii. Valuri de pietoni se revărsau de pe strhzi, îngroşând fără încetare fluviul curgător

1 Să mergem împreună, tovarăşe! *2 Jos războiul*! *Pace*! *Pace*!

3 Jos războiul! *Pace*! *Pace*!

de oameni. Majoritatea manifestanţilor erau muncitori din oraş şi din suburbii. Acestora li se adăugau militanţii veniţi de pretutindeni, din Anvers, din Gând, din Liège, din Namur, din toate centrele miniere, ca să se alăture socialiştilor bruxellezi’s; i delegaţilor străini: în seara asta, Bruxeflesul părea capitala europeană a păcii.

„Admirabil! îşi spuse Jacques. Pacea e salvată! Nicio putere din lume nu va izbuti să rupă stăvilarul acesta! Dacă mulţimea asta vrea, nu va fi război!”

Poliţia, neputincioasă, se muhumea să apere palatul ref al, parcul şti ministerele, înconjurate cu câte patru cordoane e jandarmi, pe lângă care coloana trecu fără a se opri, pentru a ajungem Place Royale, de unde avea să coboare spre centrul oraşului. Trecând prin fata palatelor, solemne şi mute, miile de glasuri scanaau cu acelaşi avânt: „Trăiască socialismul!”. „Jos războiul!”

În frunte, grupuri mai liniştite păşeau cu mândrie în umbra drapelelor. Ceilalţi manifestanţi îi urmau în dezordine, alcătuind un fel de chermesă curgătoare şi tumultuoasă. Femeile se agăţau de braţele bărbaţilor, copiii, cocoţaţi pe umerii părinţilor, căscau ochii, vrăjiţi. Toţi erau conştienţi că reprezintă o părticică din marea forţa a proletariatului cu chipurile încordate, cu privirile fixe, mergeau aproape fără să-şi vorbească; iar când se opreau, continuau să bată pasul pe loc, în cadenţă. Frunţile descoperite luceau sub globurile lămpilor electrice. Pe toate fetele acestea, îmbătate de o mare încredere şi asprite de o voinţă unică, se citea convingerea că, în seara asta, lupta împotriva guvernelor era câştigată. Şi, pe deasupra acestui flux năvalnic, Internaţionala, cântata cu un singur glas, răsunător şi neîntrerupt, ăsi desfăşura acordurile într-o cadenţă puternică de ciocan, ca o pulsaţie a tuturor inimilor.

De mai multe ori, lui Jacques i se păru că Meynestrel încerca să se apropie de el, ca şi cum ar fi vrut să-i vorbească; dar fiecare încercare îi era zădărnicită de valul mulţimii sau de o nouă creştere a tumultului.

— În sfârşit, iat-o, acţiunea maselor! îi strigă Jacques. Se silea să surâdă, cu un fel de îngăduinţă fată de oameni; dar în ochii lui scânteia aceeaşi bucurie înfrigurată care mocnea în toate privirile.

Pilotul nu răspunse. Avea o căutătură aspră şi în colţul gurii îi stăruia o cută amară, a cărei pricina Jaeques nu o înţelegea.

În faţa lor, un val fremătător clătina tot convoiul de oameni. De bună seamă, capul coloanei se lovise de un obsta

 Ridicându-se în vârfurile picioarelor, ca să vadă din ce pricină se produsese poticnirea aceasta, Jacques auzi alături de el

glasul Pilotului; câteva cuvinte zvârlite repede, cu un accent de falset, dureroase:

— Băiete dragă, mi se pare că astă-seară Freda nu… Restul frazei se pierdu în vuietul străzii. Jacques se întoarse uimit. I se păruse că a auzit: „… nu se va mai întoarce la hotel”.

Privirile li se încrucişară. Chipul Pilotului era în umbră: ochii lui negri, lipsiţi de expresie, ca nişte ochi de pisică, ardeau cu o fosforescentă sălbatică.

În clipa aceea, un vârtej puternic îi smulse din nou, luându-i pe sus.

La încrucişarea cu Boulevard du Midi, un grup mic de naţionalişti, care se adunaseră în grabă în jurul unui drapel, se încumetaseră să taie drumul mulţimii. Se produse o scurtă încăierare, care nu-i împiedică pe manifestanţi să-şi continue drumul. Dar oprirea şi învălmăşeala îl despărţiră pe Jacques de Meynestrel şi de prietenii lui.

Împins spre dreapta, se pomeni blocat, lipit de zidurile caselor, în vreme ce, în centru, sub presiunea celor din spate, se producea un curent puternic, care împingea grupul lui Meynestrel înainte. Şi deodată, din locul unde era imobilizat, zări la câţiva metri de el chipul lui Paterson. Englezul era tot cu Alfreda. Trecură fără să-l vadă. Jacques avu însă răgazul să-i privească. Păreau alţii… Penumbra, accentuându-i reliefurile trăsăturilor, sculpta într-un chip ciudat fata lui Paterson. Ochii lui, de obicei vioi şi surâzători, aveau acum o lucire fixă, un fel de nebunie, de cruzime. Figura Alfredei era şi ea tot atât de schimbată: ceva mistuitor, aprig, ceva de o senzualitate aproape neruşinata îi modifica liniile fetei, făcându-le să pară vulgare; ai fi zis că e un chip de femeie pierdută, pierdută şi beată. Îşi rezemase tâmplă de umărul lui Pat. îşi ţinea gura deschisă; cânta Internaţionala cu glas răguşit şi

sacadat. Părea că-şi sărbătoreşte propria izbânda, eliberarea, triumful instinctului… Jacques îşi aminti cuvintele lui Meynestrel: „Mi se pare că astă-seară Freda nu se va mai întoarce…”

Fu cuprins de teamă; şi fără să ştie ce anume le va spune, încercă să se strecoare prin mulţime, ca să-i ajungă. Strigă: „Pat!” Dar era prizonierul mulţimii, care-l împingea din toate părţile. După câteva încercări zadarnice, fu nevoit să renunţe. Îi mai urmări cu ochii câtva timp, apoi îi pierdu

complet din vedere şi se lăsă târât de valul care îl ducea înainte.

Atunci, rămas singur, căzu pradă fenomenului aceluia magic al contagiunii colective. Nu-şi mai dădea seama nici de timp, nici de loc: conştiinţa individuală îi pieri fără urmă. Era ca o obscură, ca o letargică întoarcere spre marea obârşie comună. Absorbit, contopit cu mulţimea asta mişcătoare, frăţească, se simţi ca desprins din el însuşi. În străfundurile fiinţei lui, asemenea unui izvor cald care nu are puterea să răzbată până la suprafaţă, mai păstra încă, de bună seamă, conştiinţa confuză că face parte dintr-un tot, dintr-un tot care era numărul, adevărul, forţa; dar acum nu se mai gândea la asta. Mergea înainte, fără să cugete la nimic, pradă unei beţii uşoare, odihnitoare, ca un somn.

Starea asta plăcută se prelungi o oră, poate şi mai mult. Lovindu-se cu piciorul de o margine a trotuarului, se trezi din vrajă. Îşi dă au deodată seama că e obosit.

Coloana, prinsă între faţadele întunecate ale clădirilor ca între nişte diguri, înainta mereu, alunecând încet, cu o presiune de nestăvilit. Spre coada cortegiului, cântecele aproape încetaseră. Din când în când, câte un om îşi dezlega băierile pieptului, strigând cu o putere

sălbatică: „Trăiască pacea! Trăiască Internaţionala!” şi strigătul acesta, întocmai ca şi cântatul cocoşului în zori, trezea alte strigăte, într-o parte sau într-alta. Apoi se făcea iar linişte şi, timp de câteva minute, nu se mai auzea decât o gâfâială surdă, un tropăit înfundat:

Se zbătu ca să ajungă la margine, să se apropie de ziduri. Se lăsă dus de val de-a lungul şirurilor de prăvălii închise, pândind un moment prielnic ca să iasă din mulţime. Ajunse în dreptul unei străduţe, pe unde ar fi putut să-şi facă drum. Era plină de lume din cartier, care se îngrămădise acolo ca să privească manifestaţia. Izbuti să se strecoare şi să ajungă într-un spaţiu liber, lângă o cişmea construită în firida unui zid. Apa curgea, proaspătă şi limpede, clipocind prietenos. Jacques bău, îşi udă fruntea şi mâinile, aşteptă un minut, să-şi recapete respiraţia. Deasupra lui, bolta cerului de vară scânteia aprinsă. Îşi aminti de încăierările de alaltăieri, de la Paris, de cele de ieri, de la Berlin. În toate oraşele Europei popoarele se răsculau cu aceeaşi violenţă împotriva jertfei zadarnice. Peste tot, la Viena, pe Ringstrasse, la Londra, în Trafalgar Square, la Petersburg, pe Nevski Prospekt, unde cazacii cu săbiile scoase şarjau pretutindeni se înălţa acelaşi strigăt: „Friede! l Peace! Mir! „Pe deasupra graniţelor, mâinile tuturor muncitorilor se întindeau şi se uneau; şi în toată Europa se auzea izbucnind acelaşi strigăt prelung. Cum să te mai îndoieşti de viitor? Mâine, omenirea, izbăvită de această mare îngrijorare, va putea să lupte iar, să-şi făurească o soartă mai bună…

Viitorul!… Jenny!…

Imaginea fetei îi răsări din nou în minte, brusc, copleşitoare, înlocuind exaltarea violentă din seara asta cu o deznădăjduită nevoie de duioşie, de dulce alinare.

Se ridică şi porni prin noapte.

Să doarmă… Nurp.ai asta aorea. Oriunde, pe prima

bancă ce i-ar ieşi în cale… încercă să se orienteze în zona aceasta a oraşului pe care n-o cunoştea. Şi se pomeni deodată într-o piaţă pustie, prin care îşi aduse aminte că trecuse azi după-amia za, cu Paterson şi Alfreda. Curaj… Hotelul unde trăsese englezul trebuie să fie pe aici, pe aproape.

Îl găsi, într-adevăr, fără multă greutate.

Abia avu puterea să-şi scoată ghetele, haina şi gulerul şi se aruncă în pat, pe jumătate îmbrăcat.

LIV

Când deschise ochii, încăperea era scăldată în lumină. Îi trebuiră câteva secunde până să se trezească de-a binelea. ari spatele unui bărbat care stătea în genunchi în colţul camerei. Paterson… Englezul strângea la repezeală nişte haine.

P

e care le înfunda într-un geamantan deschis pe duşumea.

leca, oare, aşa de repede? Ce oră putea fi?

— Tu eşti, Pat?

Fără să răspundă, Paterson închise geamantanul, îl duse lângă uşă şi se apropie de pat. Era palid şi avea o privire necruţătoare.

— O iau cu mine! spuse el repezit.

În glasul lui se simţea un fel de ameninţare.

Jacques îl privi uluit, cu ochii umflaţi de somn.

— Hush! Taci! bâigui Paterson, deşi Jacques nici nu-şi mişcasebuzele. Gata… Asta e! Şi nimeni nu se poate împotrivi f

1 Pace!

2 Pace!

3 Pace!

FAMILIA THIBAULT – *533*

Jacques înţelese numaidecât. Îl privea pe englez cu

expresia unu copil trezit dintr-un vis groaznic.

— E jos, într-un taxi. Şi-i foarte hotărâtă. Eu, la fel. Lui nu i-a spus nimic… îi pare rău de el, dar nu vrea să-i spună nimic; nici n-a vrut să-şi ia măcar lucrurile pe care le are la el. Plecăm. N-o să-l mai revadă. Primul tren spre Ostende. Mâine seară, la Londra. Totul s-a sfârşit! Nimeni nu se mai poate împotrivi!

Jacques se ridică într-o rână; stătea cu capul rezemat de tăblia patului şi nu spunea nimic. „Are o mutră de ucigaş”, îşi zise.

— Eu… de luni de zile, urmă Paterson, stând nemişcat sub lampa din plafon. Dar niciodată n-am îndrăznit… Abia astă-seară am aflat că şi ea… Biata darling! Tu nu ştii ce a fost viaţa ei cu omul ăsta… Nu-i nici măcar bărbat. Ninlic!… O, a fost nobil! A prevenit-o. Şi ea a primit! Credea că va putea suporta… Nu-şi dădea seama… Dar de când mă iubeşte pe mine, nu mai poate, jertfa e imposibilă… N-o judeca! spuse el iarăsi, deodată, ca şi cum ar fi citit o împotrivire pe chipul năucit al lui Jacques. Tu nu-l cunoşti pe omul ăsta! E în stare de orice! Din pricina deznădejdii de a nu crede în nimic, de a nu putea crede în nimic, nici măcar în el însumi, pentru că e un nimic!

Jac ues nu se clinti; rămase nemişcat, cu braţele întinse pe pat, cu capul dat puţin pe spate, cu ochii în lumină. Fereastra era deschisă. Ţânţarii, pe care nici nu încerca să-i mai gonească, îi bâzâiau în urechi. Simţea o moleşeală şi un fel de greaţă ca un om care a pierdut mult sânge.

— Fiecare are dreptul să trăiască, vorbi din nou englezul cu îndârjire. Poţi să ceri cuiva să se arunce în apă ca să salveze un om, dar nu-i poţi cere să ţină mereu capul acelui om deasupra apei până când va pieri el însuşi!… Ea vrea să trăiască. Ei, uite, eu sunt aici şi o iau cu mine!

Hush!…

— Nu te învinuiesc cu nimic, murmură Jacques, fără să-şi mişte capul. Dar mă gândesc la el…

— *You don't know him*! *He is cap*! *fie of anything*!… *Thatman is a monstre… a perfect monstre*!

— Se poate prăpădi din pricina asta, Pat!

Buzele lui Paterson se întredeschiseră şi fata lui palidă se contractă, ca şi cum ar fi fost lovit. Jacques nu putu privi multă vreme chipul acesta, care i se păru deodată hidos. „Un

1 Tu nu-l cunoşti! *E în stare de orice*!… *Omul ăsta e un monstru… absolut un monstru*!

534 + Roger Manin du Gard ucigaş", gândi el din nou. O clipă îşi întoarse privirea de la el, apoi continuă cu glas înăbuşit:

— Mă gândesc la partid. Partidul are nevoie de şefii lui. Mai mult ca oricând… E o trădare, Pat. O îndoită trădare. O trădare pe toate planurile.

Englezul se trase înapoi, până la uşă. Şapca strâmba, paloarea fetei, privirea de om încolţit, eur a schimonosită îi dădură diodată un aer de apaş. Se aplecă repede şi apucă geamantanul. Acum nu mai semăna cu un ucigaş, ci cu un spărgător.

— Good night, spuse el, cu pleoapele aplecate.

Ieşi în fugă, cu ochii înfipţi în pământ.

De cum închise uşa, Jacques se gândi deodată la Jenny cu o stăruinţă chinuitoare. De ce la Jenny?… Auzi un automobil demarând în liniştea străzii. Rămase mult timp nemişcat, cu capul rezemat de tăblia patului, cu privirea ţintă la uşa închisă. În faţă îi apărea când figura frumuşică a lui Pat, privirea lui tinerească, zâmbetul lui de băieţel bălai, când mutra aceea făţarnică de slugă izgonită, de hoţ prins asupra faptului, figura aceea plină de neruşinare… un chip schimonosit, răvăşit de patimă… aşa cum trebuie

să fi arătat, fără îndoială, şi el, în coridorul metroului, în ziua când o urmărise pe Jenny… În ziua aceea nu fusese oare şi el în stare de fapte urâte, de trădare?

Trecuse de ora şase şi Jacques nu mai putu adormi. Alergă la Meynestrel.

În pensiune, totul părea că doarme încă. Doar o bătrână spăla lespezile de la intrare. Un minut, Jacques stătu în cumpănă: să se întoarcă din drum, ori să se urce? Dacă voia să ia trenul de ora opt, n-avea mult timp de stat aici; dar, după scena de astă-noapte, nu-l răbda inima să plece din Bruxelles fără să-şi fi revăzut prietenul.

Bătu la uşa Pilotului. Niciun răspuns. Se înşelase? Nu, aici, la numărul 19 venise ieri! Poate că Meynestrel, după o noapte de aşteptare zadarnică, adormise?… Era gata să bată din nou, când i se păru că aude în dosul uşii o lunecare repede de tălpi goale, o mână care atingea broasca uşii. Un gând nebunesc, cumplit, îi fulgeră mintea. Apucă instinctiv clanţa şi apăsă pe ea. Uşa se deschise şi-l împinse pe Meynestrel tocmai în clipa când acesta era gata s-o încuie.

Cei doi bărbaţi se treziră faţă în faţă şi se priveau unul pe altul. Nimic nu se putea desluşi pe chipul încremenit al Pilo FAMILIA THIBAULT – *535*

tului; decât, poate, o fulgerare de ciudă… Păru că şovăie o clipă. Nu-l va lăsa să intre, îi va închide uşa! Lui Jacques îi trecu prin minte bănuiala asta. Mânat de aceeaşi intuiţie 9 lre-l făcuse să apese pe clanţă, împinse a cu umărul şi păşi înăuntru.

De la prima ochire îşi dădu seama că odaia era schimbată, parcă mai mare. Masa, scaunele fuseseră împinse către pereţi, lăsând un loc liber la mijloc, în faţa dulapului cu oglindă. Patul era cu aşternutul răvăşit, dar acoperit. Părea că în odaie se făcuse ordine, căci fusese pregătită pentru ceva deosebit. Meynestrel, de asemenea,

era îmbrăcat într-o pijama cu dungi albastre, pe care se mai vedeau încă urmele de la călcat. În cuier, nicio haină. Pe lavabou, niciun obiect de toaletă. Toate păreau închise, pentru plecare, în cele două valize mici, aşezate în faţa ferestrei. Dar Pilotul nu putea să plece în pijama şi cu picioarele goale…

Ochii lui Jacques se întoarseră spre Meynestrel. Stătea în acelaşi loc şi se uita la Jacques. Era în picioare, nemişcat, dar genunchii păreau că i se îndoaie. Dădea impresia unui om operat, care se trezeşte din letargie; a unui mort pe care l-ai smuls din neant.

— Ce voiai să faci? bolborosi Jacques.

— Eu? făcu Meynestrel. Pleoapele i se aplecară fără voie. Se clătină, retrăgându-se încet până la perete şi bâigui, ca şi cum n-ar fi înţeles bine: Ce voiam să fac? Apoi, aşezându-se lângă masă, îşi sprijini uşor fruntea în mâini.

Până şi pe masă era o rânduială ciudată. Două scrisori sigilate erau aşezate una lângă alta, cap la cap; iar pe un ziar împăturit erau puse câteva obiecte: un stilou, un portofel, un ceas, o legătură de chei, nişte bani elveţieni.

Jacques rămase câteva clipe încurcat, fără a îndrăzni să facă vreo mişcare; apoi se apropie de Meynestrel, care-şi ridică numaidecât capul:

— Ssst…

Se ridică anevoie; făcu, şchiopătând, câţiva paşi, se întoarse spre Jacques şi repetă a doua oară, dar pe un alt ton:

— Ce voiam să fac?… Ei, acum o să mă-mbrac, băiete dragă… şi, pe urmă, am să plec de aici, împreună cu tine.

Fără să-l privească pe Jacques, deschise una din valize, scoase câteva haine le întinse pe pat, îşi despachetă dintr-un ziar ghetele prăfuite şi începu să se îmbrace, ca şi cum ar fi fost singur în casă. Când fu gata, se apropie de

masă şi, la fel ca mai înainte, fără a se sinchisi de Jacques, care se aşezase pe un scaun şi tăcea, luă cele două scrisori şi le rupse în bucăţele mici, pe care le aruncă apoi în cămin.

În momentul acela, Jacques, care nu-l slăbea din ochi, văzu că vatra era plină de cenuşă – hârtii arse de curând. „Avusese, aşadar, atâtea hârtii personale cu el?” se întrebă Jacques. Deodată îl fulgeră un gând: „Documentele de la Stolbach!” Aruncă o privire spre valiza deschisă. „Le-o fi pus în cealaltă valiză”, îşi spuse, nevoind să ia în seamă bănuiala absurdă care-i trecuse prin minte.

Meynestrel se întoarse spre masă. Strânse banii, portofelul, cheile şi le vârî pe toate, cu grijă, în buzunare.

Abia atunci păru că-şi aduce aminte că Jacques se află acolo, Îl privi şi se apropie de el.

— Bine ai făcut că ai venit, băiete dragă… Cine ştie? Poate că mi-ai făcut un bine… Chipul îi era liniştit. Pe faţă îi rătăcea un zâmbet ciudat: Totul e zadarnic… Nimic nu merită să fie dorit pe lumea asta; de asemenea, nu merită să te temi de nimic… De nimic… De nimic…

Cu un gest neaşteptat, întinse spre Jacques amândouă mâinile. Şi, cum Jacques i le prinse cu emoţie, Meynestrel declamă, continuând să zâmbească:

— Se nimm denn meine Hiinde, und ţahre mich*… Haidem! adăugă el, trăgându-şi mâinile.

Se apropie de valize şi ridică una din ele. Jacques se aplecă numaidecât ca s-o apuce pe cealaltă.

— Nu, aceea nu-i a mea… o las aici.

Şi, în privirea lui împăienjenită, pâlpâi un surâs sfâşietor de trist, sfâşietor de dureros.

„A distrus documentele”, îşi spuse Jacques aproape uluit. Dar nu îndrăzni să-i pună vreo întrebare.

Ieşiră împreună din cameră. Meynestrel îşi trăgea piciorul ceva mai greu ca de obicei.

Jos, trecu prin fata uşii de la biroul hotelului, dar nu intră. Jacques gândi: „Îşi achitase până şi nota de plată!”

— Expresul de Geneva… Ora şapte şi cincizeci, citi Meynestrel orarul trenurilor afişat pe peretele din hol. Dar tu?

1 Şi-acum, ia-mi mâinile şi du-mă…

Ici trenul de opt spre Paris? Ai tocmai timp să mă însoţeşti până la gară… Vezi, totul e cum nu se poate mai bine!…

LV

O răpăială de ploaie caldă spălase Parisul; soarele de amiază strălucea şi mai orbitor când Jacques coborî din trenul cu care venise din Belgia”.

Era trist şi îngândurat. Prevestirile rele se înmuheau. În timpul călătoriei, nu culesese decât vesti alarmante. Trenul era ticsit. Printre locuitorii regiunilor de la graniţă, domnea o mare fierbere. Soldaţi învoiţi, ofiţerii din nordul ţării, în permisie, fuseseră înştiinţat telegrafic să se întoarcă) a regimentele lor. Despărtându-se de socialiştii francezi, care plecaseră din Bruxelles cu acelaşi tren, Jacques călătorise, în picioare, într-un compartiment plin cu oameni din nord, care vorbeau între ei fără să se cunoască, îşi treceau unul altuia ziarele, îşi comunicau noutăţile. Toţi comentau evenimentele cu o îngrijorare în care mirarea, curiozitatea şi chiar o oarecare neîncredere păreau mai puternice decât teama; era evident că cei mai mulţi se obişnuiseră cu gândul că ar putea să izbucnească războiul. Ştirile, pe care oamenii aceştia le colportau, cu privire la măsurile de precauţe luate de guvernul francez erau semnificative. De pe acum, drumurile, podurile, apeductele, uzinele legate de producţa de război erau pretutindeni păzite de armată. Un batalion de soldaţ activi ocupase morile de la Corbeil, al căror director era aluzat

de către Action française că este ofker de rezervă în armata germană. La Paris, staţile de epurare a apelor, rezervoarele se aflau sub paza a rmatei. Un domn decorat dădea explicaţi, cu precizări de inginer, asupra lucrărilor întreprinse în grabă la turnul Eiffel pentru perfecţionarea aparaturii de telegrafie fără fir. Un parizian, cons tructor de automobile, se plângea că mai multe sute de automobile, adunate la un loc din ordin, sub pretextul unui concurs, fuseseră, dacă nu rechiziţonate, în orice caz reţnute până la noi dispoziţi.

Din l'Humanité, pe care izbutise să şi-l procure în gara Saint Quentin, Jacques aflase, cu ciudă şi stupoare, că guvernul avusese îndrăzneala să interzică, în ultima clipă, mitingul pe care C.G.T.-ul îl organizase în ajun, miercuri, 29 iulie, în sala Wagram, unde toate organizaţile muncitoreşti din Paris şi din suburbii fuseseră convocate pentru a face o manifestaţie de masă. O parte dintre manifestanţi, care se adunaseră totuşi în Quartier des Ternes, fuseseră împrăştiaţi cu brutalitate de şarje ale poliţiei. În cursul nopţii se produseseră încăierări serioase şi puţin lipsise ca grupurile compacte de militanţi să ajungă până ia Ministerul de Interne şi la Élysée. Se spunea că motivul acestei măsuri autoritare naţionaliste ar fi fost întoarcerea lui Poincaré şi măsura păr ea că arată intenţia guvernului de a tăia elanul protestelor muncitoreşti, în ciuda dreptului de întrunire şi încalcind cele mai vechi libertăţi republicane.

Trenul avusese o întârziere de o jumătate de oră. Când ieşi din restaurant, unde se dusese să ia un sandviş, Jacques se întâlni cu un ziarist bătrân, pe care-l văzuse de mai multe ori la Café du Progrès, un anume Louvel, redactor la Guerre sociale. Locuia la Creil şi venea în fiecare după-amiază să lucreze la ziar. Ieşiră împreună din gară. Piaţa gării şi casele dimprejur erau încăpavoazate:

întoarcerea preşedintelui republicii provocase, în ajun, la Paris, o izbucnire de patriotism, la care Louvel fusese martor şi despre care vorbea cu o emoţie neaşteptată.

— Ştiu, îl întrerupse Jacques. Ziarele nu vorbesc decât despre ăsta. E dezgustător... Îmi închipui că dumneavoastră, cei de la Guerre sociale, nu i-aţi cântat în strună, nu?

— Cei de la Guerre sociale? Cum, n-ai citit articolele din ultimele zile ale şefului?

— Nu. Vin de la Bruxelles.

— Eşti în urmă cu politica, dragă băiete...

— Gustave Hervé?

— Hervé nu e un visător nerod... Vede lucrurile aşa cum sunt... De câteva zile el a înţeles că războiul e de neînlăturat şi că ar fi o nebunie, o crimă chiar, să te încăpăţânezi a face cipoziţie... Caută articolul lui de marţi, ai să vezi...

— Hervé, patriotard?

— Dacă vrei să-i zici patriotard, fie... Realist, pur şi simplu! Recunoaşte, cu bună credinţă, că guvernul nu poate fi acuzat de niciun gest provocator. Şi trage concluzia că, dacă Franţa va fi obligată să se lupte pentru pământul ei, nimic în politica franceză din ultimele săptămâni nu va justifica o dezertare a proletariatului.

— Hervé spune asta?

— A mers chiar până acolo încât a scris negru pe alb că asta ar fi o trădare! Fiindcă pământul acesta, care ar urma să fie apărat, este, la urma urmei, patria marii revoluţii!

Jacques se opri. Îl privea pe Louvel fără o vorbă. În fond, nu era chiar aşa de uimit: îşi amintea că Hervé se exprimase cu violentă împotriva ideii de grevă generală, care fusese repusă în discuţie, cu cincisprezece zile mai

înainte, de Vaillant şi de Jaurès, la congresul socialist francez.

Louvel continuă:

— Eşti în urmă cu politica, dragul meu, în urmă de tot… Du-te de ascultă ce se spune prin diverse locuri… Treci, de

E

Ildă, pe la Petite république sau pe la sediul partidului repulican, pe unde m-am abătut şi eu ieri seară… Peste tot, acelaşi cântec… Pretutindeni oamenii şi-au deschis ochii… Hervé ni e singurul care a înţeles… Înfr ătirea popoarelor este un lucru foarte frumos. Dar evenimentele sunt evenimente, trebuie să le privim în faţă. Tu ce-ai de gând să faci?

— Mai bine orice decât să…

— Un război civil, ca să-l evki pe celălalt? Utopie!… În momentul de fată, nimeni n-ar fi cu tine… În preajma ameninţării unei invazii din afară, orice mişcare de răzvrătire ar eşua. Chiar şi în centrele muncitoreşti, chiar şi în cercurile Internaţionalei, majoritatea, de acord cu toată populaţia, înţelege să-şi apere tara… Înfrăţire universală, da! în principiu. Dar, pentru moment, asta trece pe planul al doilea; sentimentul se înfrăţire a tuturor este, azi, o înfrăţire restrânsă, o înfrăţire franceză, dragul meu… Şi-apoi, ce naiba, e destul de când nemtoii ne tot zgândăresc! bacă vor să aibă de-a face cu noi, să vină!…

Piaţa răsună de strigătele câtorva vânzători de ziare care alergau în goană, urlând:

— *Paris-Midi 1*

Louvel trecu drumul să cumpere ziarul, Jacques se pregătea să-l urmeze, când un taxi liber se opri în faţa lui. Sări în maşină. Înainte de orice, voia să se ducă la Jenny.

„Hervé… gândi el, cu scârbă. Dacă ăştia seclatină, cum s-ar putea ţine dârji ceilalţi, cei mici, masa… cei care

citesc în fiecare dimineaţă, în toate ziarele, că un război împotriva imperialismului prusac, pentru a se sfârşi odată cu pangermaniştii, este un război drept, un război sfânt, o cruciadă pentru apărarea libertăţilor democratice…!”

Când ajunse în Avenue de l’Observatoire şi se uită spre balconul familiei Fontanin văzu că toate ferestrele erau deschise.

„Poate că s-a întors mama ei”, îşi spuse Jacques.

Nu, Jenny era singură. Se convinse de cum o văzu, palidă, răscolită de bucurie, deschizându-i uşa şi retrăgându-se în

540 Roger Martin du Gard umbra antreului. Îl întâmpină cu o privire îngrijorată, dar atât de afectuoasă, încât Jacques se apropie de ea şi, spontan, îşi desfăcu bravele. Jenny se înfioră, închise ochii şi se lipi de

Prima lor îmbrăţişare… Niciunul, nici celălalt nu se gândise la ea mai dinainte; nu dură decât câteva secunde; deodată, ca şi cum şi-ar fi recăpătat conştiinţa unei realităţi imperioase, Jenny se desfăcu din braţele lui şi, ridicând mâna spre masa pe care se afla un ziar despăturit, întrebă:

— E-adevărat?

— Ce?

— Mo… mobilizarea!

Jacques luă ziarul pe care i-l arătase ea. Era un număr din acel Paris-Midi pe care vânzătorii îl răspândeau în piaţa gării şi care se vindea, de un ceas încoace, cu miile, în toate cartierele Parisului. Portăreasa, înspăimântată, tocmai i-l adusese lui Jenny.

Jacques simţi că-i năvăleşte sângele în obraz:

„Azi-noapte s-a ţinut un consiliu de război la Élysée… Corpul III de armată se îndreaptă în grabă spre graniţă… Trupele din Corpul VIII au primit efecte, muniţii şi hrană de campanie şi aşteaptă ordinu – de plecare…”

Jenny îl privea cu fata împietrită de o mare neliniște. În sfârșit, cu bruscheţe, ca atunci când îţi învingi teama, îndrăzni:

— Jacques, dacă se face război… te duci?

Jacques aştepta întrebarea asta de cinci zile. Îşi ridică ochii şi făcu din cap cu hotărâre: „Nu!”

Jenny gândi: „Ştiam”. Apoi, luptând împotriva unui sentiment de jenă care o tulbura, îşi spuse numaidecât: „Trebuie să ai mult curaj spre a refuza să pleci!”

Şi rupse tăcerea:

— Vino.

Îl luă pe Jacques de mână şi-l trase după ea. Uşa de la odaia ei rămăsese deschisă. După ce stătu o clipă încumpănă, îl pofti înăuntru. Jacques o urmă, fără să-şi dea seama unde intră.

— Poate că nu-i adevărat, suspină el. Dar s-ar putea să fie mâine. Războiul ne înconjoară din toate părţile. „Cercul se strânge. Rusia nu cedează; Germania, nici ea… În fiecare tară, cei de la cârmă se încăpăţânează să facă mereu aceleaşi oferte fără valoare, să se menţină pe o poziţie intransigentă, să refuze mereu…

„Nu, gândi Jenny, nu i-e frică. E curajos. Judecă logic situaţia. Lui nu-i e îngăduit să facă ce fac anii; el nu trebuie să cedeze, nu trebuie să plece”.

Fără să spună niciun cuvânt, se apropie de el şi, se ghemui la piept.

„Va rămâne numai al meu!” îşi spuse ea deodată şi se emoţiona.

Jacques o ţinea strâns cu un braţ şi, în picioare, aplecat asupra ei, îi sărută fruntea pe jumătate ascunsă. Îmbrătsarea asta o ameţi pe Jenny. Se făcu mică şi uşoară, pentru ca Jacques să poată – nici ea nu ştia de ce s-o ia în braţe, s-o ducă departe… Era nerăbdătoare să-l întrebe

ceva despre călătoria lui, dar nu îndrăznea. Apăsându-şi doar obrazul pe tâmpla ei, Jacques o sili cu gingăşie să-şi ridice capul şi buzele îi atinseră u-or fata, fata prelungă şi netedă, până la gura pe care o ţinea închisă, strânsă, dar care nu se ferea de a lui. Jenny se înăbuşea sub sărutul acesta apăsat şi, ca să respire, îşi îndepărtă pieptul, strecurându-şi mâna între obrazul ei şi al lui. Trăsăturile îi erau surprinzător de liniştite, de grave. Niciodată nu se arătase mai conştientă, mai responsabilă, mai hotărâtă. Fără s-o bruscheze, Jacques o strânse din nou, cu pasiune. Ea se lăsă îmbrăcată, fărăsfială şi fără să se opună.

Nu mai dorea nimic altceva decât să simtă că o ţine în braţe.

Înlănţuiţi, cuminţi, obraz lângă obraz, se aşezară pe patul scund", un fel de divan îngust în faţa ferestrei! Rămaseră mai multe minute nemişcaţi, tăcuţi.

— Şi n-am primit nicio scrisoare de la mama, spuse Jenny cu jumătate de glas.

— Aşa-i… Mama…

O clipă îi fu necaz că împărtăşea atât de puţin neliniştea care o frământa pe ea".

— Nicio veste?

— O carte poştală din Viena, scrisă în gară şi datată de luni: „Sositbine". Aüta tot!

Jenny primise acea carte poştală în ajun, miercuri dimineaţa. Şi de-atunci pândise zadarnic, cu o nerăbdare dureroasă, cursele postaşilor; dar nicio scrisoare, nicio telegramă… Nu mai ştia ce să creadă.

Jacques privi distrat camera asta, în care nu mai fusese niciodată şi în care, de-ar fi intrat astfel pentru întâia oară, cu câteva zile mai înainte, s-ar fi simţit foarte emoţionat. Era o încăpere mică, luminoasă, ţinută în ordine, cu tapet în dungi albe şi albastre. Şemineul slujea drept măsuţa de toaletă, pe care se aflau perii cu coada din

fildeş, o perniţă cu ace, câteva fotografii agăţate de rama oglinzii. Mapa de corespondenţă de pe masă era închisă cu grijă. Nimic nu era în dezordine, afară doar de nişte ziare împăturite în grabă.

Jacques îi şopti la ureche:

— Odaia ta… Apoi, cum Jenny nu răspunse, adăugă mai mult ca să spună ceva: Să-ţi spun drept, nu credeam că mama ta îşi va continua călătoria…

— N-o cunoşti! Mama nu renunţa niciodată la o hotărâre luată. Şi-acum, de vreme ce se află acolo, va ţine să facă toate demersurile pe care şi le-a pus în gând… Dar va putea? Tu ce crezi? Nu-i riscant să te afli în Austria în momentul de fată? Spune? Ce se poate întâmpla? Crezi c-o vor lăsa să se întoarcă dacă întârzie?

— Nu ştiu, recunoscu Jacques.

— Ce putem face? Nici nu-i ştiu adresa… Cum se poate explica tăcerea asta? Mă gândesc Că, dacă ar fi plecat înapoi, mi-ar fi telegrafiat… A rămas, de bună seamă, la Viena şi desigur că mi-a scris, dar probabil că scrisorile se pierd pe drum… Arătă spre ziarele de pe masă cu un gest plin de îngrijorare: Când citeşti ce se întâmpla, te cuprinde spaima…

Alergase să cumpere ziarele în primele momente ale diminetii şi se întorsese în grabă, ca să fie acasă când va sosi Jacques. Şi toată dimineaţa le citise şi le recitise, mereu cu gândul la iunenintarea ce plutea deasupra tuturor celor dragi: Jacques, mama ei, Daniel.

— Mi-a scris şi Daniel, spuse ea, ridicându-se de pe pat.

Se îndreptă spre mapa de corespondentă şi scoase din ea un plic pe care-l întinse lui Jacques. Apoi, spontan, ca un ammal credincios, veni să se cuibărească din nou la pieptul lui.

Daniel nu ascundea îngrijorarea care-l cuprinsese

aflând despre călătoria doamnei de Fontanin. Îi era tare milă de Jenny ştiind-o singură la Paris şi frământata de griji. O sfătuia să se ducă pe la Antoine şi pe la familia Héquet. O ruga să nu-sipiardă capul; până la urmă, poate că nu va fi nimic. Dar, în post-scriptum, o anunţă că divizia lui era în stare de alarmă, că probabil va pleca chiar în noaptea aceea din Lunéville şi că s-ar putea să-i fie greu să-i mai trimită veşti despre el în zilele următoare.

Cu capul rezemat de pieptul lui Jacques, cu ochii ridicaţi, îl privea cum citeşte. Jacques împături scrisoarea şi i-o întinse. Înţelese că ea aşteaptă un cuvânt de îmbărbătare.

— Damel are dreptate: poate că până la urmă nu va fi nimic… Ah, dacă popoarele ar înţelege… Dacă s-ar hotărî să acţioneze… În sensul ăsta trebuie să se ducă lupta, până la ultima, până în cea din urmă clipă!

Mânat de ideea lui fixă, îi povesti pe scurt despre manifestaţiile de la Paris, de la Berlin, de la Bruxelles, îi spuse cum h răscolise, până în adânc, elanul general al mulţimilor care, fără să ţină seamă de nimic, strigau să răsune în toată Europa, arătându-şi voinţa lor de pace. Şi, deodată, îi fu ruşine că se află aici. Se gândea la activitatea tovarăşilor lui, la întrunirile organizate chiar în ziua aceea de diferite secţiuni socialiste, la tot ceea ce avea de făcut el personal, banii pe care trebuia să-i ridice şti să-i pună, cât mai curând cu putinţă, la dispoziţia partidului… Îşi ridică fruntea şi, mângâindu-i părul, spuse, cu un amestec de asprime şi de tristeţe:

— Nu pot rămâne cu tine, Jenny… Prea multe treburi mă cheamă…

Jenny nu se mişca, dar Jacques o simţi cum se încordează şi-i zări privirea de znădăjduită care lunecă spre el. O strânse şi mai tare la piejpt şi-i acoperi cu sărutări fata răvăşită. I se făcu milă de ea şi durerea asta

mută, pe care nu ştia cum s-o aline, dădea evenimentelor o gravitate şi mai mare.

— Oricum, nu te pot lua cu mine… completă, ca şi cum ar fi gândit cu glas tare.

Jennytresări şi îndrăzni să-l întrebe:

— De ce nu?

Înainte ca el să-şi dea seama ce intenţiona să facă, Jenny se smulse din braţele lui, deschise dulapul şi-şi scoase o pălărie şi mănuşile.

— Jenny, am spus asta ca să… Dar e cu neputinţă, crede-mă… de făcut o mulţime de lucruri, am de vorbit cu atâţia oameni, trebuie să mă duc la l'Huma… la Libertaire… şi-n alte părţi… La Montrouge, diseară… Ce-ai să faci în timpul ăsta?

— Să rămân jos, în stradă… spuse Jenny cu un glas atât de rugător, încât amândoi se mirară. Lepădaseorice urmă de mândne. Aceste trei zile de despărţire o transformaseră… Am să te aştept oricât… N-am să te stingheresc cu nimic… Lasă-mă să vin cu tine, Jacques; lasă-mă să-mi împart viaţa cu a ta… Nu, asta nu ţi-o cer, ştiu că e cu neputinţă… Dar râu mă părăsi… aici… cu ziarele astea!

Niciodată n-o simţise atât de aproape: era o Jenny nouă, o tovarăşă de luptă!

— Te iau cu mine! exclamă Jacques cu entuziasm. să-ţi prezint prietenii mei… Ai să vezi… Diseară vom merge împreună la mitingul de la Montrouge… Vino!

— Mai întâi, trebuie să termin chestia asta cu moştenirea… spuse Jacques, liniştit, îndată ce ieşiră. Pe urmă, trebuie să vedem ce-i adevărat din toate ves tile astea publicate de Paris-Midi.

Era multă hotărâre în glasul lui. Prezenta fetei îl însufleţea ca în zilele lui cele mai bune. Îşi strecură mâna sub cotul ei şi se îndreptară cu paşi repezi spre Grădina

Luxembourg.

La biroul agentului (ca la toate sucursalele instituţiilor de credit, la casele de economie, la birourile poştale), mulţimea asalta ghişeele, ca să schimbe bancnotele în metal. La bursă, de două zile domnea panica. Agenţi de schimb şi marii misiţi făceau demersuri stăruitoare pe lângă suveran pentru a obţine un moratoriu care să le îngăduie să reporteze, la noroc, lichidările pe iulie la finele lui august.

— N-am ce zice, sunteţi bine informat, domnule! recunoscu procuristul, clipind din ochi, plin de consideraţie. Patruzeci şi opt de ore mai târziu, n-am fi putut andosa ordinul dumneavoastră.

— Ştiu, făcu Jacques, sec.

Peste câteva ceasuri, jumătate din respectabila avere lăsată de domnul Thibault – afară de două sute cincizeci de mii de franci în valori sud-americane, care nu putuseră fi lichidate într-un termen atât de scurt – era transferată, prin grija lui Stefany, în mâini sigure şi discrete, care îşi luaseră sarcina ca, în mai puţin de douăzeci şi I? atru de ore, să pună această donaţie anonimă la dispoziţia Buoului internaţional.

SFÂRŞITUL VOLUMULUI II